tis umbrę: Huius ut partos referas triumphos: Laude perenni.

Octo iam denis agitatus annis: Vinculo mortis veteri solutis: Victor & virgo spoliatur ultro: Corpus onustum.

Affuit lęto Jesus ipse pręsens: Cuius aduentum referens propinquũ: Tẽdit ad patres Abrahęque lymbo: Clauditur insons.

Ima dum Christuz superauit orci: Surgit hic vitam simul ad beatam: Scendit in cęlum ... adeptus: ...mia palmę. ...e regnantez ... sua sponsa ... lices ut no ... a cęli. ... patri sum ... o laudau ... qui secu ...

omnis possessionis suę. Ad. ix. cap.

Vidit Joseph deuz Jacob, & in fide sua pbatus est & cognitus est in verbis suis fidelis: q2 vidit deum lucis. ℟. Constituit euz dñs: custodez domus suę. ℣. Et principẽ: oĩs possessionis suę. Custodẽ. Gloria. Constituit. ℣. De oĩ corde suo: laudauit dñm. ℟. Et dilexit eũ: q fecit illum. Ad vespe. añ. Joseph. ps. de vno confessore, capitulum hym. vt in primis vespe. Ad magñ. añã.

eccle c.46

O fęlicem virũ beatum Joseph: cu... datum ... lti reges & prophe... & nõ vid... runt: au... : nõ solu... videre & ... tare: cõple... cti: deos ... custodire.

San... piscopi ... Oratio.

...atem ...

rum ire, ꝛ clericos connubia inire: ac vni viro plures feminas nubere: Christianos quoqꝫ a Christianis in seruitutem Christi nominis aduersarijs Judeis vendi: ex cordis medullis condoluit tātis scelerib⁹. Et non valens tantis ac talibus excessibus prouidere: peregre profectus, venit Romā, ꝛ ibidem in monachuꝫ est receptus. **Lectio tertia.**

Compulsus autem per summum pontificem, ad ecclesiam suam redijt. Uerum eum Pragenses, noluissent ipsum recipere, quinimmo omnes eius consanguineos interfecissent: transijt ad Polonos. Jn quibus cum magnum fructum fecisset: Prutenos adijt. Qui eum pugnis ꝛ fustibus acriter percutiētes, nouissime gladio trans[illegible]auerunt: ac [illegible] ampu-

manū adeunt: Fusis ad sanctos precibus: Coloniam post redeunt.

Ubi telis ꝛ gladijs: Sub rabie barbarica: Multisqꝫ penis alijs: Regna mercantur celica.

Trinitati sit glia: Pro sacratis virginibus: Que nos ad celi gaudia: Suis perducant precibus. Amen.

℣. Letamini. **Ad magt an.** Psalle gaudēs Agrippina sacrosanctis virginibus, in te morte repētina cesis vndenis millibus: ab Hunnoꝝ peregrina gente, telis ꝛ ensibus: laureate stola bina iam gaudent in celestibus nos preseruent a ruina suis sacratis precibus. **Oratio.**

Deus gloria virginuꝫ ꝛ amator earū: qui beate Ursule in palma martyrij contulisti vndeciꝫ [illegible]

ANDREÆ

ALCIATI

I.C. MEDIOLA-NENSIS DE VER-BORVM SIGNI-FICATIONE, Libri IIII.

***

Eiusdem in titulum XVI. Lib. L. Digestorum commentarij.

Accessit index locupletissimus.

LVGDVNI,

IMPENSIS ANT. GRYPHII.

1565

IVRIS CIVILIS STVDIOSO PARDVLPHVS PRATEIVS. S.

EMENDATIONIS Vim additaméto, detractione, mutationéq; consistere ex M. Fabio didici, cuius sententiam verissimã fatebũntur qui recognoscendis iuris ciuilis interpretum scriptis præsunt. Si quid enim in eis desideratur, adiicere, superuacanea inducere, & delere inepta, perperámque posita mutare, & (vt summatim dicam) τὰ ἁμαρτήματα ἐπανορθεῖν, & possunt & debent. Quibus adductus, cùm A. Alciati I. C. libros IIII. quos de Verborum significatione ediderat, recognoscerem, multa deesse, varia Iuriscoss. veterum responsa, καὶ βασιλικὰς διατάξεις, quæ in Codice Iustinianeo extant, locósque ex vtriusque iuris interpretibus allatos falsò præcidi, καὶ ψευδῶς citari animaduerti. ea igitur omnia fidei, integritatíque suæ restitui. Quod eò lubentiùs effici quò hosce Commentarios non minus vtiles, quàm necessarios in excutiẽdis, explicandísue legibus, hominúmque actibus, putà contractibus, & vltimis voluntatibus intelligeré. Porrò hosce Commentarios (τὰ προλεγόμενα appelles) interpretamentis ad singula tituli XVI. Lib. 2. Di-

gest. capita prætexuit optima ratione Alciatus noster quibus lucē attulit (obscura enim erant) quænámve esset eorum sententia eruditissimè explicuit ἀντινομίας concilians, legésq; legibus interpretatus. Sedenim cùm in quibusdam editionibus ipsa legum capita (sic enim appellat vsus) desiderarentur inter commētarios, tractat⁹ & interpretationes collocaui: aptior enim sedes inueniri nō poterat. Hæc verò capita ex Florentinis Pādectis vt omniū fidelissimis, ita peritorum consensu rectissimis desumpsi. Sed cùm vulgatissimorū exemplarium lectionem ab Accursio, Bartolo, Alberico & aliis interpretibus receptam, iudicúmque auditoriis & forensi vsu probatam intelligerem, hanc margini adieci: vtra verior rectiórve sit, ipse dispice. Tibi iudicium relinquo. Equidem à Florētina editione (nisi mendum librarij aliud suadeat cuius rei emēdandæ gratia τὰ βασιλικὰ consulas, velim) minimè discedendum putem. Tractatum verò & interpretationes rerū summis perstrinxi, obseruatáque elicui illas † hæc * signis indicans, ex quibus omnibus indicem confeci.

Vale, & his fruare. Lugduni,
Kalendis Iunij.
1565.
*

AMPLISSIMO VIRO FRANCISCO A' TVRNONE, ARCHIEPIS-COPO BITVRIG. ANDREAS ALCIATVS S. P. D.

EA ILLVSTRIS est nominis tui vbique gentium fama, amplißime pater, is per vniuersam Galliam de te circunfertur rumor, vt præstantia morum, eximióque doctrinæ cultu præcellere te omnes pręidicent: rarißimúmque tempestatis nostræ exemplum esse, quod diuina quadam prouidentia ortum hisce temporibus videri possit, quibus tot calamitatibus in dies Christianam rempublicam affligi, & tot vndique noxarum veluti examinibus opprimi cernimus. Sicut enim quoties humanis corporibus maxima morborum vitia inualescunt, tum summorum medicorum nobis manus necessaria est: sic in tanta Principum discordia, tantis bellorum tumultibus, reipublicæ interfuit, maximos etiam, & vt poëtarum princeps ait, pietate meritisq; graues viros nasci, qui postquam deorum ira paulisper conquieuerit, tot vrgentibus malis occurrant, tempestatúmque

huiusmodi omnium nubila discutiant, è quibus præcipuum te futurum sperant, auguran-túrque vniuersi. Nec id absque ratione, qui eas omnes artes in te prælucere videant, quæ ad hanc rem perficiendam sunt necessaria, humanitatem singularem, morum integritatem. eximiam doctrinam præcellẽtem, siue Latinè, siue Græcè disserendum sit, facundiam inæstimabilem. Adhæc huius rei felicibus Regi ipsi auspiciis factum à te tyrocinium nuper conspexerunt, cùm in Hispania pro vniuersæ Galliæ commodo ea cum Cæsare ipso pertractasti, quæ impetrari efficíque posse nemo existimabat. Quapropter Christianissimo regi incomparabilísque virtutis Heroinæ illustrissi. regiæ sorori tam gratus es, vt nihil præclarum, nihil serium, nihil quod ad rerum summam pertineat, absque consilio tuo tractandum cẽseant. Quibus animi tui fortunæque dotibus & ipse allectus, cùm literis meis salutem tibi dicere decreuissem, non censui id absque munusculo aliquo faciendum. Extabãt inter legales nostras exercitationes Commentarij, octauo ab hinc anno me dictante, ab auditoribus meis excepti: qui siue quòd ab auctore ipso supremam adhuc manum non accepissent, siue quòd per librorum traduces vitiarentur, non poterant diutius absque nominis mei nota inemendati agere. Eos (quòd & interpellantium me scholasticorum voces amplius

amplius ferre non possem) vt publicum acciperent, editurus, in manus rursus assumpsi, correctioresq; factos non mediocri auctario locupleclaui. Proximos enim Vulcanalibus, quo tempore publicis à lectionibus propter vindemias feriamur, quatuor illis libros adieci. Hos omnes nomini tuo dicare, his te patronum nominare constitui. Cùm enim vtriusque Iuris sis peritissimus, nemo est, qui facilius id patrocinium suscipere, susceptósque rectiùs perfungi posit. Quod eo audentius à me factum est, quoniam nullo hanc rem labori tibi futuram sum arbitratus: alioqui nō tam audax essem, vt arduis occupationibus tuis, nostros hosce Commentarios ingerere, vel doctissimis studiis importunus ipse obstrepere vellem. Accipias igitur læta fronte, nuper à nobis communicatos studiosis omnibus hosce libellos, qui non modicam Iuris ciuilis partem, Cimmeriis prius obuolutam tenebris, illustrant. Cùm enim in significatione verborum, mentísque coniectura ferè omnes lites versentur, extricandum hoc argumentum assumpsi, quod veterum nullus condignè tractarat. Non me latet patrum nostrorum memoria Bartholomæum Veronensem, cui à cepis cognomentum, nescio quid hac id re composuisse: sed eius dictata ad manus meas minimè peruenerunt, quòd hi, penes quos esse dicantur, ceu thesauros ea custodiant

ſtodiant,at fortè theſauri, vt in prouerbio eſt, carbones erant. Mihi non libet temere de illecto opere ferre ſententiam: ſed tamen res ipſa planè oſtendit, rectè hunc tractatum ab eo percipi non poſſe, qui ab humanioribus ſtudiis abhorreat: ſicut nec vice verſa, qui haſce ſolas literas profiteatur, niſi idem iuris quoque ciuilis diſciplina præcellat, oleum & operam hiſce in reſponſis interpretandis perdit. Quod non eò à me dicitur, quòd impenſe humaniorum literarum profeſsioni nō faueam, earúmque cultores pro dignitate ſuſcipiendos colendóſque non arbitrer: ſed quòd vnaquæque ars ſuos habet fines, & intra quos conſiſtat cācellos, vt minimè de altera in alteram deſultare facilè quis poſsit. Cōuenit Iuriſconſulto oratoriæ artis ſcientia, faciliorémque ad ius Quiritium aditum præſtat: non tamē corpus efficit, ſolā eius ſuperficiem colorat. Fuerunt maximi Iuriſcōſulti, Accurſius, Bartolus, & id genus alij, qui etiam apud illos veteres locū ſuum tenere potuiſſent, quos tamen conſtat ne ſummis quidem labiis alias artes attigiſſe. Quo fit, vt eorum ineptā cenſuram non poſsim non admirari, qui grauiſsimo ſupercilio, & fluēt ſona, vt Lucretius ait, ſcaturigine, hoc ſolùm nomine in eos inuehūtur, quòd bonarū literarū fuerint rudes: quaſi quiſquā ſanus ideo minoris excellentē Aſtrologū faciat, quòd Muſicam ignoret? Galenum præſtantiſſimum

ſimum medicum damnet, quòd geometrę Euclidis circinum nunquam in manus ſumpſerit. Vix alium in vniuerſa Legum ſylua tractatum offendes, cui explicando adeò ſint humanitatis ſtudia neceſſaria: hic (fateor) abſq; eorum notione intelligi perfectè nequit. Quapropter ſuarum viriũ conſcius Bartolus, quique poſt eum per manus hanc noſtrã doctrinã tradiderunt, quod ad hæc reſponſa attinet, nihil ferè ſcriptum poſteris reliquêre. Hunc ego aggreſſus, cùm pro viribus meis aliquandiu elaboraſſem, ad vmbilicúmque perueniſſem, cognoui pro rei magnitudine adhuc non ſatis à me factũ eſſe, nec enim ſola Iuriſcõſultorum, quæ hanc ſub rubricã congeruntur, reſpõſa, omnem rem declarant. Neceſſariò itaquę manum rurſus tabulę admoui, & quatuor hoſce libros ſumma celeritate, & memet in horas pręueniens (quod facere conſueuerunt, quum paululum tantummodo deeſſe conficiendo negotio induſtrij artifices exiſtimant) compoſui: qui qualeſcunque ſint, ingens afferunt vniuerſo Quiritium iuri lumen vt non dubitem, etiam ſi quicquam à me, idque humanitus, erroris in eis commiſſum ſit, à facili iuſtóque lectore veniã promeriturum: quam & impetratu digniorem id facere debet, quòd bibliotheca mea ob bellicas calamitates Mediolani derelicta, cùm huc conceſsiſſem, commodatitiis libris, hiſque paucis tantùm mihi

negotium aggrediundum fuit. Eruntfortè qui maiorem elegantiam requirent, & ob Latinæ maiestatis condignam à me rationem non habitam, diem mihi dicent, quòd nimis plana humilísque nostra oratio non schematis orne tur, non dictionibus ex antiquitate repetitis abũdet, non Ciceronianorum verborum maiestate refulgeat. Sed hi velim sciant, hęc ab eo minimè expetenda esse, qui manibus quotidie Bartolos, Baldos, Alexandros, huiusque farinæ auctores verset: quíque humanitatis studia nõ ex professo, sed obiter quandoque, & aliud agens interuisat. Ad hæc scenæ me seruire necessarium fuit: quotus enim quisque eas legalibus mystis nostra legeret, si præter anxiam legum scrutationem, Cornu quoque copiæ in manibus habendum illi esset, vnde & antiqua vocabula addiscere, & figuratos loquendi modos percipere necesse haberet? Vix eorum conuincia ferre possum, quotidiéque cum eis mihi iurgandum est, qui qualemcunque hanc meam dictionem tanquam obscuram calumniãtur, illúdque à vulgo exclamant, indoctius loquare, sed apertius. Quid hi quæso facerent, si paulò elegantiore stylo nostratia hæc constarent? abiicerent manibis tanquam ænigmata, & inter Heracliti & Lycophronis tenebras connumerarent. Nec immeritò quidem id mihi accideret, qui cùm Vlpiani, aut Pauli planissimos, & absque vllo sermonis scrupulo com-

compoſitos Commentarios declaraturum profiterer, obſcuriora ipſis auctoribus tradidiſſem, interpretéque ipſe, vel poti⁹ natatore aliquo Delio indigerem. Satis igitur nobis fuit Latinè vtcunque ſcripſiſſe: elegantiam ſermonis oratoribus permittimus, quanquam & ipſorum nonmodica laus ſit perſpicuitas. Sed cùm quælibet ars ſua habeat vocabula, nobis neceſſariò noſtris vtendum: quæ tametſi aliquibus barbara & incondita videantur, non idcirco tamen noua effingi oportuit, quæ nemo intelligeret. Verùm quid ego diutiùs pro me verba faciam, qui huiuſmodi accuſatoribus non magis ſcribo, quàm Perſio & Scipioni Lucilius? Cuius exemplum imitatus, veteranorúmque iudicium reformidans, ſolos tyrones ad diſciplinam voco, quibus hæc in præſentia non aliam præſertim ob cauſam exhibenda duxi, quàm vt fidem meam aliqua ex parte liberarem. Pollicitus quandoque fueram, refectis tot interpretum ſuperfluis opinionibus, Iuris ciuilis prudentiam per quadringenta, & eo amplius, maxima volumina diſperſam, in vnum corpus colligere, & contextui veterum legum annexis gloſſematis illuſtrare. Ad quod opus componendum me velis remíſque (quod dicitur) properantem, neceſsitas ipſa, cui ne dij quidem, vt ille ait, reſiſtunt, retinuit, properantíque iniecit manum. Bellica enim clade cenſu afflicto, ſubire

poſſem

aduocationes, responsáque consulentibus dare coactus, cùm alioquin ope mea censeri non possem, ad alias curas animum traduxi. Verùm ne omnino conturbasse promissionis meæ rationes viderer, id contracti alieni æris in præsentia parte aliqua dissoluere constitui. Solent autem duri exactores æquo animo id omne ab his, qui foro cesserint, tametsi modicum, accipere, & quicquid datur, in lucro reputare. Interim igitur augustissime Præsul, has lucubrationes tanquam eius operis specimen quoddam accipies: quas si probaueris, alicundéque mihi proueniat commoditas, alacriorem ad cætera prosequenda animum feceris. Vale.

Biturigibus, Calendis Maij.

M. D. XXIX.

* *
*

ANDREAE ALCIATI IVRISCON. MEDIOLANEN. DE VERBORVM SIGNIFICATIONE LIBER PRIMVS.

SVMMÆ.

4 *Verba variè accipi.*
5 *Proprietatis verbi varia acceptio.*
8 *Proprietatem verborum variè dignosci. 10.*
9 *Definiri variè.*
11 *Verba secundum rationem ex causis accipienda.*
14 *Ratione cessante ex causis, non cessat lex. 15. 18.*
16 *Generalia ex causis non restringi, alioquin contrà. 21.*
24 *Verbis in quouis hominum actu, nisi ex causis, stãdum.*
25 *Verba ad ius referenda ex causis: secus. 26. 28. 30.*
27 *Masculi ex re & causa fœminis potiores.*
32 *Statuta iuri, nisi ex causis, aptanda. 41. 44. 45. 46.*
40 *Exceptiones varias, inuita lege, admitti.*
48 *Restrictionis causas ex circunstantiis duci.*
49 *Personæ causa à iure variè discedi. 55. 56.*
50 *Digniorum & illustrium priuilegia.*
51 *Doctrinæ priuilegia.*
52 *Vitæ integritatis causa à lege discedi.*
57 *Amicitiæ causa legem restringi.*
58 *Paupertate legi derogari.*
61 *Rei causa legem limitari.*
64 *Modicum ex causis spectari, & obesse.*
72 *Qualitate legi derogari. 81. 83. ex causis diuersum. 77.*

Iudex

CVM INVENTA sint verba, vt dicentis * sententiam exprimant, meritò eius volŏtas* in primis spectanda est [1] cognoscitur autem ex * eo, quod verba ipsa indicant. Hæc † quatuor modis accipiuntur, ex proprietate, ex improprio, ex vsu, & per interpretationem. Sigillatim igitur de omnibus videndum. Et tripliciter proprietatem verborum assumi Fab. Quintilianus lib. viij ostendit. Primus † eius intellectus est sua vniuscuiusque rei appellatio. Non tamen, inquit Fabius, quicquid non erit proprium, protinus improprij vitio laborabit: cùm multa sint & Græcè & Latinè non denominata, quæ per translationē vel κατάχρησιν necessariò dicimus: vt iaculatus est sudem, vel pilam. Vnde quæ suo loco & bene translata sunt, propria dici possunt. Proprietas igitur non ad nomen, sed ad vim significandi referenda; nec auditu, sed intellectu perpendenda est.

Margin: 1, 2, 3, 4, 5

[1] l. Labeo. de supel. leg. ff.

Secun-

Secundo modo dicitur proprium inter plura, quæ sunt eiusdem nominis, & vnde cætera deducta sunt: vt vortex, contorta in se aqua, vel quicquid aliud similiter vertitur: inde propter flexum capillorum pars summa capitis. itémque summi montes, propriè tamen ad aquam refertur. Sed iste casus mihi sub priore compraendi videtur, & ad metaphoram ferè pertinere. Tertius, cùm res communis pluribus, in vno aliquo habet nomen eximium: vt cùm tabernaculum ducis Augustale appellamus, & tabernacula principum militiæ lex Principia appellat [1], & veteratores, & nouitios pro seruis [2]. Hinc proprium etiam illud dictum arbitramur, quo nil inueniri possit significantius, vt cùm Celsus inumbratam quietem furiosi dixit [3], qui in conspectu sanæ mentis videbatur. Ad hāc speciem pertinet, cùm aliqua res speciali sibi nomine, & communi cum aliis appellari potest: nam quod peculiarius sibi est, id eius est proprium: vt cùm adulterium in lege Iulia cum vxore aliena dicimus, propriè dicimus: cùm stuprum, quia etiam cum virgine, vidua, puero, meretrice committitur, καταχρηστικῶς loquimur [4]. Præter Fabij declarationem Quartus quoque casus adduci potest, cùm res generali aliquo nomine appellatur: nec enim dubitandum est, quin species generi suo propriè inesse ex propria natura censeatur [5]. Eòdem pertinet, cùm voce vtimur, quæ lata significatione multa continet: nam omnia compraendi arbitrabimur: vt cùm lex intestabilem aliquē esse iubet [6], intelligetur, vt non solùm eius testimonium non recipiatur, sed nec ipsi quidem testimonium dici possit. Sic cùm lex municipalis petitionem * concederet: etiam repetitionē concedi responsum est [7]: quia petere generaliter dicimus, sicut & dare, quod reddimus. Eadem ratione appellatione diœcesis, ciuitatis quoque ipsius, nedum agri procurationem

in

1 l. officium § . fi. de re mil. ff.

2 l. fi. de. æd.l. ed. &.

3 l. quod meo. § j. de acquir. poss. ff.

4 l. inter. § j. de adulte. ff.

5 Bald. l. ij. C. de iur. aut.

6 l. cum lege de testa. ff.

7 Bart. rub. sol. mat.

1 c.j.de officio ordi. in legibus contineri creditur [1]. Sed & si quod verbum sit, cuius specialis, itémque generalis possit esse
significatio, vtroque modo accipietur: nec altera censebitur impropria: vt cum lex iurisdictionem alicui* 7
concedit, non de speciali tantùm censebitur actum
2 Alex.rub. de iur. om. iud. sed de mero quoque, & mixto imperio [2]: quod & de adoptionis nomine dicendũ, quod generali adoptatione etiam arrogationem continet. sicut in ea re testis est Herennius Modestinus, libro secundo Regularum. Idem quoque dicendum est, de his nominibus quæ variam significationem alicuius speciei habent: & non magis propriè vno, quàm alio modo accipiuntur, vt soror. significat enim vtrinque coniunctam, significat consanguineam tantùm itémque vterinam tantùm. Cùm igitur sororis mentio fiet, quæ quoquo modo ex suprascriptis casi-
3 Soci.consil. vlti. vol. ij. bus coniuncta sit, continebitur: idque propriè. Aliud est cum in altera specie improprietas est, veluti cùm dicimus Dominium, propriè de directo accipitur [3] nam qui vtiliter dominus est, abusiue videtur dominus: meritò igitur ex vi verbi hoc casu potentior
4 Bart.l.omnes populi de iusti, & iur. significatio accipietur quæ ex proprietate descẽdit, Sed quomodo propriam significationem dignoscemus? Et crebriore sententia proditum † e . tribus 8
modis fieri [4]. ab auctoritate, diffinitione & etymologia. non enim dubium est: id prudentium auctoritati tributum, vt quo dicẽdi modo vsi sunt, & nos vti possimus, propriéq; dicere iudicamus. A qua sententia nec ego discedo, tametsi obseruauerim quandoque M. Tullium non ita arbitratum videri, qui facere contumeliã Philippica iij. impropriè dici censuit hócque nomine M. Antoniũ dãnat, cum tamẽ & Plautus in Asin, & M. Cato hoc dicendi modo vsi sint: Idem epist. lib. vij. Fabiũ Gallum repræhendit, qui duo nos, scripserat, quod tamẽ exẽplo Græci sermonis defendi potuit: à quo nec Virgilius abstinuit.

Si

—Si duo præterea tales idæa tulisset,
Terra viros.

Sic. A.Gellius lib. j. cap. 22. Superesse verbum latinum non esse pro defendere arbitratur, cùm tamen hoc significatu apud Tranquillum in Augusto reperiatur. Fuere & qui possibile vocem probam non arbitrarentur, & græca mallent vti: vt Cicero epist. fam.lib.ix. Me περὶ δυνατῶν scito secundum Diodorum iudicare. Et Iulianus[1]: quia conditio ἀδύνατον id est, impossibilis, pro non scripta habetur. Sed tamen aliorum Iurisconsultorum auctoritas obtinuit, vt Latinæ ciuitati reddita hæc dictio censeatur. De etymologia verò & allusione ita demum proprietatem vocabulorum cognosci proditum est, si diffinitioni non aduersarentur, qua de re inferiùs loco suo à nobis tractatum est[2]. Diffinitio autem in iure omnis periculosa est: rarum est enim vt non subuerti possit. Quapropter cùm diffinitio sit propria, & breuiter comprænsa rerum substantiæ enarratio, quæ genere, specie, propriis, & differentibus (vt inquit Quint.) constat, non fermè multas huiusmodi in iure reperies. Sed hasce subtilitates Iurisconsulti Dialecticis reliquerunt, ipsique satis habuerunt, si substantiam rei ex communi regula describerent, vt in dote & iudicio fecerunt quod à nobis in Paradoxo-
9 rum libro tractatum est. Quandoque satis † duxerunt, si genus, & differentias solùm apponerét, quod in doli mali diffinitione cernere est[3]. Quandoque ex modo, per quem res introducta est, eam descripserunt, vt in seruitute, & in stipulatione apparet. Quandoque ab ipso effectu, vt cùm appellationem diffinierunt esse primæ sententiæ, quæ in pendenti sit, rescisionem. Quandoque & tales diffinitiones retulerunt, quæ non nisi impropriè acceptis verbis defendi possint: quod Decius annotauit[4], & ipse in recentiorum diffinitionibus verum esse fateor, non in

1 l.ab omnibus §1.de leg.j.

2 l.tabernæ. j.cod.

3 l.j.de dol.

4 Deci. in rub.extra.de probatio.

bis quas veteres tradiderunt. Sunt & alij diffiniendæ rei modi, quos Hegendorphinus in dialectica legali persequitur, & explicat. Enumerantur & ab aliis à iuris ciuilis interpretibus. Illud autem in diffioitione potissimùm requiritur, vt diffinitio conuertatur cum suo definito: Hoc à Iurisconsulto Vlpiano probari scribit Bartolus[1]. citaríque quotidie hoc responsum adnotat ad hoc Bald. Perusinus. Induco illum textum Seruius definiebat dolum, machinationem decipiendi causa factam, cùm aliud agitur, & aliud simulatur. Labeo hanc diffinitionem dialectico instrumento impugnat dicens posse id agi, vt quis sine machinatione circunueniatur. Ergo Seruii diffinitio non conuertitur cum suo deffinito. Verius igitur labeonem diffiniuisse Vlpianus[2], putat: vtpote cum Labeonis diffinitio cum diffinito conuertatur, vt dolus sit omnis calliditas, machinatio. &c.

1 l.j.ff. de dolo.

2 d.l.j.

EXPLICITO articulo, quæ verborum sit proprietas, & quomodo cognoscatur. videndũ est, quenadmodum ea significatio accipienda sit. Et ab † omnibus traditum est, in quacunque materia, etiam si 10 pœnam irroget, eatenus verba generaliter capi, quatenus sermonis proprietas ferre potest[3], nisi aliam loquentis mentem coniiciamus ea mens in dispositione legis facilius dignoscitur, quam in hominũ verbis. Cuius rei illa est causa, quòd lex semper de ratione legis certa est, facileque, quænam illa sit, assequitur: at hominum in certos animi motus discernere nemo possit. Vnde & plerunq; videmus verba legum vberiorem interpretationẽ assumere, quam in contractibus, vel testamentis fieri soleat: quod infra lib. iij differemus. Oritur † tamẽ plerunque ambiguitas, 11 cum de ratione legis non constat: in qua re illud sciendum est, si ratio in lege expressa sit, illa & augeri, & minui decisionem: quoniam leges non tam in verborum

3 d.l. cum lege.

borum forma, quam in ratione consistunt[1]. Si verò 1 l. scire. de
non sit expressa, sed vnica tantum reddi probabiliter legi. ff.
posśit[2], idem censendum. Quapropter si in munici- 2 gloss. l.
pio lege successionis, existentibus masculis, fœminæ quamuis. C.
excludantur, quoniam ex illa vna ratione, id est, solo de fideicõm
agnatorum fauore, id introductum esse etiam aduer miss.
sus Bart. sententiam receptius est[3]. Ab huiusmodi ra- 3 in. l. j. C. de adult.
tione & lex restringetur, & extendetur. Quòd si dua-
11 bus * rationibus quid constitutum appareat; solet di-
ci, altera sublata, sustineri nihi hominus generalitatẽ 4 §. affinitatis. Inst. de nup.
legis[4]: quod vtique & nobis videtur, dũ singulę rati-
ones efficaces sint, & sufficiant: alioquin quod ex dua
bus causis introductũ est, altera cessãte extinguitur,
et alia, cum duo vincula arctius ligent. Ecce familia
iniuriam prœtori fecit, damnum dedit, album corru
pit, is ius vindictæ publicæ prosequitur, dominúsne
pro omnibus tenebitur? Et lex teneri ait[5]: duplex e- 5 l. si familia. de iuris. om. iudicũ.
nim hic est ratio, nempe quia plura hæc censentur fa-
cta, itemquia de publica vindicta agitur. Pone alte-
ram cessare vt quia vnicum est factum, puta furtum,
homicidium, vel de priuata vindicta solum agatur,
certè his casibus dominus pro vno solidũ soluẽs, cęte 6 l. illud. ad
ros liberat[6]. Necessariò igitur, vt legis dispositio su- leg. Aquil. ff.
stineatur, oportet adhuc eam rationẽ vigere, quæ tali
decisioni sufficiat. Quo fit, vt licet quãdoque nõ tan-
ta ratio superesse videatur, sustineatur tamen deci-
sio[7]. Cuius rei exemplum illud adducitur: Si quis ho 7 Soci. l. ij.
minẽ promisit, partem soluẽdo non liberatur. Finge §. ex his. de
is promissor decesśit duobus heredibus relictis. nũ al- ver. oblig.
ter dimidiũ hominẽ præstãdo liberabitur? Et videtur
liberari: nõ enim vltra dimidiũ debet, quoniã lex xij.
Tabu. obligationẽ diuisit, cuius hæc verba sunt. INTER HEREDES PRO PORTIONIBVS HEREDITARIIS OBLIGATIONES IPSO IVRE DIVISAE SVNT. non igitur tãta est ratio in
herede, sicut in prĩcipali, & tamẽ ꝓditũ est nec heredẽ

liberari, ne in diuerso homine contingat solutionem
fieri. Quid si de ratione legis dubitetur, quia vnicam
tantùm adferri posse aliquis adfirmet, alius variis ra-
tionibus motum legislatorem contendat? Salic. plu-
ribus rationibus motum magis præsumit [1]. Ego id
plurimum in arbitrio iudicis cõsistere arbitror: nam
si vna tantum probabilis sit, potius credendum est
illi adhæsisse legislatorem. Quapropter in statutis
filiam dotatam † excludentibus, etiam de ea actum 13
intelligetur, cui in testamento patris dos assignata
sit [2], excludentúrq; fauore agnationis: quæ sola pro-
babilis est huius statuti ratio, & quã videmus etiam
Iurisconsultis ipsis quãdoque præ oculis fuisse [3]. Sed
quid, si ratio legis correcta sit, an legem quoque cor-
rectam dicemus? & Accursius corrigi existima-
uit [4]. Quapropter cùm hodie lex noua etiam cogna-
tos in successione cum agnatis admittat, intelligetur
& onus tutelæ deferre, eásque constitutiones corri-
gere, quibus agnatis solis tutela defertur: quod acci-
piendum, cùm ratio legis huiusmodi est, vt decisioni
sit coniuncta [5], ita vt altera ab altera proximè depen
deat, alioquin ratione remota (vt ita dixerim) vel
impulsiua correcta, adhuc lex viget [6]. Idem dicen-
dum, cum legis ratio generaliter non corrigitur, sed
aliquo casu tantum [7]: nam & in illo quoque seruan-
da est lex, donec contraria constitutione abroge-
tur [8]. Et hæc quidem de ratione legis dicta sufficiãt,
ex quibus ea potest colligi conclusio: Quamuis lex
generaliter loquatur; restringendum tamen, vt ces-
sante ratione & ipsa cesset [9]. Cùm enim ratio sit ani-
ma, vigórque ipsius legis, non videtur legislator id
sensisse, quod ratione careat, etiam si verborum ge-
neralitas prima facie aliter suadeat. Non procedit ta-
men id pronuntiatum quibusdam casibus. Primus
† cum id agitur, ne quis lucro priuetur: nam quia fa- 14
cilius lex permittit, ne quis lucretur, quã vt damnum
faciat

1 Sali. l. si serui. C. de noxa.
2 Barto. l. Titio centũ §. Titio genero. de conditio. & demonst.
3 §. cæterũ Insti. de leg agna. suc.
4 Glo. l. j. de legi. tut. ff.
5 c. miramur de ser. non ord.
6 l. j. in prĩc. de cadu. tol.
7 Aret. l. ij. de vulg.
8 c. à multis de ætate, & qualitate.
9 l. adigere. §. quamuis. de iu. patro.

faciat.potius ab huiusmodi lucro arceri aliquem patiemur, quàm generalis legis verba arctabimus: idq; Bart sensit [1]. Exempli causa Mulier cum qua ob adulterium maritus diuortium fecit, lege Iulia. prohibetur seruos intra lx.diem manumittere, ne quæstioni subducantur: quid ergo, si seruus extra ministerium mulieris fuerit, vel in prouincia, nunquid manumitti poterit? Et videbatur posse, quòd hîc ratio legis cesset, cum nihil de adulterio ipse sciat, qui absens fuit. Vlpianus tamen negat [2], quamuis enim id perquàm durum sit, tamen lex ita scripta est. Interpretantur igitur Doctores hoc ita esse, quia seruus de lucro captando agit nempe libertate acquirenda. Vnde consequenter propositam speciem sic finiunt, Lex est in municipio, quicunque in palatio sanguinem fuderit, tali lucro priuetur: chirurgus cucurbitula, vel secta vena ægrum in palatio adiuuit, in pœnam legis incidere existimat, cùm de lucri priuatione tractetur, quod secus esset, si de damno vitando ageretur. Sed hoc ego planè ridiculum arbitror: quis enim existimet voluisse legislatorem medicam manum, quæ præmio potius inuitanda erat, vlla penitus pœna afficere? & eam legem non coarctet ex subiecta materia, vt de ea sanguinis fusione intelligatur, quæ in speciem vel leuis delicti cadat. Meritò itaque fuerunt ex recentioribus, qui hanc decisionem reprobarent [3]. Nec me illud exemplum legis Iuliæ mouet, quoniam in eo seruo non omnino cessat ratio legis, cùm, tametsi absens, potuerit aliquid ex conseruis intelligere, vel de priore dominæ vita attestari, déque eius moribus, & pristina institutione: quæ argumenta, quamuis paulò remotius à certæ rei cognitione absint, in hócque legis durities versetur, tamen omnino aliena dici non possunt, & maximè in seruis, quorum ingenia maiores nostri suspecta habuerunt, præsertim cum nec damnum libertatis eis

1 d.l.omnes populi.

2 l. prospexit. qui & à quibus ma.

3 Salic. Alex. Felin.

inferatur, sed differatur potius, cum post sexagesimũ diem nulla sit prohibitio. Extat C. Casſij Iuriſcõſulti apud Cor. Tacitum lib. xiiij. oratio, qua ille S.consultum Syllanianum defendit, suadétque seruos, cæso domino, vltimo supplicio afficiendos, etiam si dura ea lex videatur. Libet, inquit, argumẽta cõquirere in eo, quod à sapientiorib. deliberatum est. Sed & si nunc primum statuendum haberemus, creditisne seruum interficiendi domini animum insumpsisse, vt non vox minax excideret? nihil per temeritatem proloqueretur? sanè consilium occuluit, telum inter ignaros parauit. num excubias transiret, cubiculi fores recluderet, lumẽ inferret, cædem patraret omnibus nesciis? multa sceleris indicia præueniunt serui, si prodant. possumus singuli inter plures, tuti inter anxios, postremò si pereundum sit, non multi inter nocentes agere. & quæ sequuntur. Hoc igitur & in proposito quoque legis Iuliæ exemplo dicendum est.

Secundus casus est, † cùm lex verbis geminatis præter vniuersalem dictionem vtitur: nam tunc de his, qui idonei non sunt, & consequẽter in quibus ratio legis aliquo modo cessat, lex adhuc obseruatur. Quapropter si statutum sit, vt quicunque quoquo modo aliquem occiderit, occidatur, non distinguemus dolo an culpa necauerit, in sui tutelam, vel ne: & ita Salic. sentit [1]. Idem, † quando sola dictio vniuersalis adest, & super actu iam concesso disponitur: tunc enim non restringimus ad idoneos, ne alias dispositio esset superflua, vt cum Iurisconsultus dixit, nunciationem omnib. diebus fieri posse [2], intelligitur etiam feriatis: cum iam ex prætoris edicto nunciatio permitteretur. Idem etiam si de nouo actu agatur, dum tamen de re ad exemplum fauore publico pertinente, tractetur. Quapropter si seruus necem domini vltus fuerit, ex Senatusconsulto libertatem acquirit, tametsi alias ad libertatem peruenire prohibeatur

1 Salic. l. ij. C. de noxal.

2 l. j. §. nunciatio. de oper. noui nunt. ff.

15

16

tur [1]. Atq; hæc communiter recepta sunt,& in his si- 1 l.iij.§.isq; ff. ad Sylla.
bi locum vendicant,quæ iure ciuili non satis admitte
rentur. Quod si impedimentum iure naturali, vel
gentium sit, tunc semper lex quibuscunque verbis
concepta sit restringitur,& de eo iure idoneis intelli
gitur. Promittendo dotem (inquit lex [2]) omnes cu 2 l.promittendo. de. iur.do.ff.
iusque sexus conditionísque sint,obligantur:restrin
gitur dummodo ętate sint idonei,quia aliàs naturale
impedimentum obstaret. Quapropter supra scripta
17 lege homicidã puniente,putauerim in eum non * a-
nimaduerti,qui in sui tutelam occiderit,quoniã id
iure naturali permissum est, nec in hoc Saliceti sen-
18 tentiam sequor. Tertius † casus est, quoties lex ali-
quid pro forma obseruari cõstituit certa ex ratione:
nam,ea cessante,adhuc obseruanda est forma, aliàs
perperam agitur. Quapropter si minor fundũ sterilę
absque prætoris auctoritate vendat, venditio est nul
la [3]. Sic ecclesia etiam si vtiliter, & ex re sua distra- 3 l.si fundus. de reb. eo.ff.
hat,tamen contractus est nullus,nisi forma à lege in
huiusmodi alienationibus requisita seruetur [4]. Cuius 4 c.j.de rebus eccles. in vj.
19 rei hec est ratio,quòd ea quæ ad rigorẽ * iuris conser-
uandum constituta sunt, ad vnguẽ obseruari debent,
nec aduersus eorũ omissionem cuiquã succuritur [5]. 5 Bald.l.iuris.C.qui ad mi.
Habet aliqui ex iniquo (inquit C.Cassius apud Ta-
citum) omne magnum exemplum,quod cõtra singu
los vtilitate publica rependitur: nam & fuso exerci-
tu,cum dicimus quisq; fuste feritur,etiam strenui sor
tiuntur. Putauerim tamen si ea forma non publico,
sed priuato tantum fauore,introducta sit,aliud dicen
20 dum. Quapropter licet de alimentis futuris sine *de
creto transigi non possit,si tamen transactum fuerit,
vtilitérque creditor egerit, ratam eam trãsactionem 6 l.cum hi. §. eam. de transact.
prætor habet [6]. Idem credendum, cùm ratio formæ
correcta est. Quocirca quamuis nepotem ex filio e- 7 Inter cætera. de lib. & posthumis.
mancipato pater in testamento instituere, vel ex
heredem facere cogeretur [7], ídquæ pro forma

1 Bar. l. Gallus. §. & quid si tantum. ff. de lib. & post.

traditum esset, tamen hodie impunè præteribit [1], cũ ratio legis sit correcta: quoniam emancipationis patriæquæ potestatis differentia nouissimè sublata est. Exceptis † igitur istis casibus adhærendum erit 21
regulæ vt lex generalis cessãte ratione, restringatur, cuius aliquot exempla proponemus. Lex mandat, fratres, filiósque eorum, qui principem occiderint, ad supplicium duci, non continebitur is frater, qui cum homicida capitales inimicitias exercebat, ídque Decius respondit [2]: hæc enim lex etiam proximos gladio insequitur, vt hoc terrore dum suorũ saluti prospiciunt, tyrannicidæ absterreantur: verisimile autẽ non est quenquam eius saluti voluisse consultum, cui inimicitias denunciauerit. Lex iubet, qui sanguinem in palatio fuderit, centum solidis mulctari, non continebitur chirurgus (vt dixi) neque tõsor, qui nouaculá summam cutem inciderit, lex constituit *quemcunque, cuiusuis conditionis testari posse [3], intelligitur de eo, qui naturæ vitio non impeditur, meritò nec furiosus, nec pupillus poterunt testari. Lex ait: Contra instrumentum vel sententiam nulla exceptio admittatur, non censetur reiecisse nisi friuolas exceptiones [4], ne aliàs grauæ damnum alicui inferatur, & contra ius naturale creditori bis idem soluatur. 22

2 Consil. lx

3 l. j. C. de sacrosan. eccl.

4 l. ita nobis C. de adult.

Accedit etiam, quod in mandato videmus: quamuis enim generalibus verbis conceptum proponatur, ad ea tamen non extenditur, quæ non nisi speciali iussione demandari solent [5]. Lex, quæ in successione, agnatos cognatis præfert, intelligitur de agnatis masculis, cum adpareat ita fauore agnationis constitutum, quæ licet in fœminis sit, tamen cum eis extinguitur. Lex, quæ, stantibus masculis, fœminas excludit, intelligitur si masculi velint, vel possint succedere, allioqui non obstabũt fœminis. Quæ dat præmiũ exulem capienti, intelligitur, & eum magistratib. exhibenti, alioqui frustra diceretur captus. & hæc quidem

5 c. qui ad agendum de procur. in vj.

dem exempla ſufficiunt. Reſtringitur autem diſpoſitio legis plerunque, non quód eius ratio penitus ceſſet, ſed quòd alia contraria ratio id ſuadeat, quæ efficacior ſit: cuius rei perfectam doctrinā qui tradere vellet, eū opporteret quoruncūque caſuum rationes omnes perſpicere, & eis ceu in trutina, poſitis perſcrutari, quæ præualeant. quod ego ſupra humanas vires eſſe arbitror. Meritò igitur inſigniores tantùmmodò, frequentioreſque aliquos modos referemus, vnde ad alios, ſi qui ocurrent, diſcernēdos via ſtudioſis parere poſsit. Et in primis frequens is eſt
23 modus, cum * interpretatione diſpoſitio reſtringitur, ea ratione quòd verba debeat ciuiliter, & ſecundum ius interpretari. In qua re duplex eſt tractatus. alter quid in hominum, alter quid in legum diſpoſitionibus. Primo ergo de hominum actione videamus. & in hoc generaliter a maioribus tradita regula eſt, Vniuſ
24 cuiuſque † verba ſiue in contractibus, ſiue in teſtamentis, ad diſpoſitionem iuris referri debere: quoniam quilibet ſecundum leges ſiue Quiritium, ſiue municipales agere voluiſſe præſumitur [1]. Id pronunciatum quatuor ſectiones recepit. Prima eſt, cum diſpo-
25 ſitioni legis † verba ex proprietate conueniunt, licet mens alia præſumatur, tunc ſtamus verbis: quoniam coniectura mentis verborum proprietati ſuccumbit. Et ideo fideicommiſſo (ſi vterque heredū ſine liberis deceſſerit,) fœminæ relicto, priore cum maſculis mortuo, licet in alterius vltimo loco decedentis partem ea admittatur, tamē ſi ex lege municipali, extantibus maſculis, fœminæ excluderentur, fideicommiſſo locus non eſſet [2]: quoniam fœmina hic ex præſumpta mente aduerſus vim verborum admittitur, quæ præſumptio propter legem ceſſat: videtur enim ex legis ſuæ ſententia teſtator voluiſſe fœminas, ſtātibus maſculis, admitti: atque ita communiter traditum eſt. Eadem ratione propter eandē municipij legem recep

1 l.quoſdam. ff. de verb.oblig.

2 Bar. l. heredes. §. cùm ita. ad Trebell.

ptum est, si pater filios suos instituat, de masculis tantum intelligi [1]: quamuis enim appellatione filiorum etiam fœminę contineantur, id non ex sermonis proprietate, sed per interpretationẽ ex præsumpta mente introductum est, quæ præsumptio per cõiecturam statuti tollitur, & à proprietate verborum non recedimus. Et ideo quidam, duobus filiis institutis, cùm fidei commisisset, vter eorum sine filiis decederet, superstiti restitueret eum, qui relicta filia, decesserat, respondit Dinus ad restitutionem teneri [2]: quoniam appellatione filij hoc casu propter legem municipij non comprenderetur fœmina. Quæ sententia nobis quoque placet, maximè si appareret testatorẽ etiam propriam filiam exclusisse, vt masculos tantum institueret [3]. Secunda sectio est: Quoties † sermonis 26 proprietas repugnat, ad eã potius attendimus, quàm vt imitatione legis quicquam factum arbitremur. quapropter qui fratrem, & eius filios heredes instituit, simul eos propter coniunctæ naturam vocasse creditur [4], quamuis ex dispositione legis in successione priùs pater quàm filij admittantur. Qua ratione eadem municipio cum lex adsit, si pater filios, & filias instituerit, receptius est simul mares & fœminas admitti: quod Paul. Castrensis, & Socin. probant [5]: tametsi Ancharanus [6] prius masculos, deinde, eis non existentibus, fœminas iuxta legis seriem vocari crediderit: Si tamen vltra legem municipalem † aliæ coniecturæ adducantur, tunc aliter sta- 27 tuendum esset: veluti cùm præter legis, aut naturæ ordinem, etiam institutionis necessitas hoc suaderet, vt in patre filium & nepotes ex eo instituẽre [7]. Idem dicendum quoties interpretatio fieret circa verba ei non præiudicantia cum quo contrahitur, & que sui natura ad terminos iuris referuntur: veluti cùm quis fundum emphyteuticum sibi, & filiis stipulatur: nam existente huiusmodi lege, quæ mares

1 Bald. l. tres fratres. de pact. ff.

2 Felinus. c. ius generale. 3. distinct.

3 Paul. cõsi. cccc x. casus iste frequen.

4 c. Raynutius. de test.

5 l. in his. de condit. & demõstra. ff.

6 Anchara. d. l. tres fratres.

7 l. Gallus de lib. & post.

res in successione fœminis præferat, etiam si pater sibi & filiis masculis & fœminis stipulatus sit, admittentur tamen prius masculi [1], quoniam pater filiis stipulando censetur vti heredib. stipulatus: at ex lege heredes soli sunt masculi. Tertia distinctionis
28 species est, cum † verba generaliter concepta sunt, num fiat restrictio, & intentio à lege reguletur? qui casus maximè ad rem presentem pertinet, & hic non modica est dubietas: viderentur enim restringenda, idque Antonius Butrius sensit [2], dum, vocatis à testatore per fideicommissum proximioribus descendentibus, quæ verba etiam propriè fœminas continent, ipse respondit: solos mares admitti. propter suprascriptam municipium legem: nam etsi lex scripta sit, vxore sine liberis decedente, maritus dimidiam dotis partem lucretur, pater qui à marito simpliciter stipulatus sit dotem reddi, de dimidia solùm intelligetur egisse: idque Raynutius probauit [3], & plerique alij. Eódem confert, quod constitutum est heredem, qui legata soluere generaliter promisit, cauitque, intelligi deducta Falcidiæ legis parte promisisse, non integra [4], Videri igitur propter dispositionem legis, generalem promissionem arctari? Sed tamen non arbitror à verborum proprietate regulariter hoc casu recedendum: quod enim de toto dictum est, non potest ad partem restringi, citra manifestam stipulatoris iniuriam, nisi quando verba ad ius expressè relata fuissent, vt quia eam dotis restitutionem tibi facere promisissem, quæ iure faciend esset [5]. Idem, quando verba eiusmodi sunt, vt ad ius referantur, qualia sunt in eo, quod Anto. Butri. dixit, cùm quis proximiores descendentes vocat: intelligitur enim collectiua illa vox, vt eo ordine succedant, quo ex lege admittuntur. In promissione verò legatorum ideo subauditur salua Falcidiæ portione,

1 Bart. l. liberi de oper. lib.

2 But. consi. ij. de côstit.

3 l. post dotem. in iiij. lect. soluto matrimo.

4 l. fi. C. ad leg. Falcidi.

5 glos. l. si prior. sol. matri.

portione,quia cùm eiusmodi sponsio iussu legis fiat, non est verisimile necessariò promittentem velle iussuum donare: si tamen ex natura contractus quicquam actum creditur,non est dubium ex ea fieri restrictionem. Vnde si locator conductoré intra*quinquennium non eiicere promisit, intelligitur conductore pensionem soluente [1], natura enim contractus etiam proprietati verborum præpollet [2]. Quarta † species est, cum nec verba nec mens quicquam repugnant,sed casus est omissus, & tunc non est dubium ad dispositionem legis referri. Vnde qui promittit soluere * centum, intelligitur de moneta à lege permissa,qui domum conducit, intelligitur secundum morem patriç conduxisse.qui,quod vocant, feudum acquirit, in ea omnia se obligasse iudicabitur,quæ ex eius contractus lege domino ab huiusmodi clientib. debentur. Et generaliter verum est quod Bal.scripsit [3],qui aliquam actionem orditur, is legi de ea verba facienti se adstrinxisse videri debet.

29 30 31

1 l.quæro. §. inter locatorem ff. loca.

2 l.insulam de præsc. verb.

3 Bal.l.si duo, de achere.

SEQVENS tractatus de plebiscito municipali, quando iuxta antiquiores † leges restringi debeat & regula est, debere: quoniam statuta secundum ius commune interpretationem accipiunt [4]. Et quoties statutum de aliqua re, persona, loco, verba facit, de idoneo & habili ex iuris communis dispositione intelligitur [5]. Qua ratione si lex,vel statutum de aliqua re argumentetur & decidat,respectu cuiuscunque alterius impedimenti aptitudinem prçsumemus [6]. Ex hac regula quamplurimæ quæstiones finiri possunt. Lex ait: Instrumenta nisi intra mensem apud censorem insinuentur, fide careant,non nocebit alienigenis ignorantibus, cùm hisce terminus non,nisi à die scientiæ,iure communi labatur [7]. Rursus lex: Exules & quicunque solum verterunt,impunè reuertãtur: qui ob falsi crimen exulat, reuerti nequibit,quoniam iure communi generali abolitione de his actum non

32

4 l.ij.C.de noxal.

5 l.vt gradatim. §.j. ff. demun. & hono.

6 Bald.l.qui testaméto. de testam.

7 l.genero. de his qui not.

videtur [1].Item lex: Qui cuiusque possessionem in- 1 l. Lucius.
trare, vel apprændere ausus fuerit, soluat pœnam, a §.C.Turp.
non videbuntur in eam vindemiatores, fœnisecæ,
messores, huiusmodique artifices commisisse [2] qui 2 gl.l. fin ré.
alieno iussu ingressi sunt, sed auctor solus plectetur. §. tignum.
item lex: Qui sibi debitum æs decennio non exege- de rei vend.
rit, tempore exclusus esto: qui agere suúmque ius pe-
34 tere non potuit, legis * præscriptione non submo-
uebitur [3].Itẽ lex: Heres hereditariis creditoribus so- 3 l. fin in fi.
lidum soluat: intelligetur nisi inuentarium confece- C.de ann.ex
rit [4]. Rursus lex: Instrumenta publica etiam misso ce.
in neruum carcerémque debitore executionem ha- 4 l.fin.C.de
beant: non censebitur prouidisse, quò minus cedere iur.delib.
bonis addictus possit [5]. Itẽ lex: Victus * victori cen 5 Bald.l.j.
34 seatur in expensis condemnatus: intelligit Fulg [6].ni C.qui bo.ce.
si iustam causam litigandi habuerit. Lex ait: Vxore 6 Ful.consil.
35 præmortua maritus * lucretur dotem, intelligitur v.
saluo iure liberorum prioris matrimonij: non enim
per hanc tam generalem verborum formulam cen-
seri debet illis quicquam damni illatum [7]. Sed quid, 7 Bar.l.hac
si lucro ex ea lege facto maritus ad secundas nuptias edictali.C.
transierit, an huiusmodi lucrum filiis quos ex priore de secund.
vxore sustulit, reseruare tenebitur? Et licet generali- nup.
tas legis aliud suadeat, tamen receptius est reseruari
debere [8] nisi constet non cõtemplatione matrimo- 8 l.fœminæ
nij aut filiorum ita à lege constitutum [9], sed potiùs C.eod.tit.
vt spe lucri ad vxores ducendas viri allicerentur: quę 9 Dec.auth.
coniectura ex aliis quoque statutis deprændi potest. si qua eo.ti.
Lex ait Omnia instrumenta insinuentur, si id factum
non fuerit, nullius sit momenti: nõ comprændet in-
36 strumenta * dotium, cum speciali dotis fauore iure
veteri insinuatio in his sublata sit [10]. Lex mandat 10 l.fi.C. de
stari iuramento eius, qui damnum passus sit: poterit iure dot.
nihilominus iudex taxare, ad quam vsque summam 11 Angel.l.
iurari debeat [11]. Lex inquit: Homicida quod fecit, videamus.§
expectet, & qui occidit, occidatur: restringitur, si deferre.de in
litem iur.

dolo

dolo tamen occiderit [1]. Lex enim Cornelia, quæ in
ſicarios eſt lata, non niſi in eum qui dolo malo cæ-
dem patrauerit, locum habet [2]. Lex ait: Suſpectus
perpetrati facinoris in ius veniat, alioquin exulet:
veniat intelligitur & perſiſtat: quia lex antiqua non
veniſſe eum interpretatur qui non perſiſtit [3]. Lex in-
quit: Prætor controuerſias arbitratu Iuriſconſulti
communi partium conſenſu electi definiat: intelli-
gitur de controuerſijs, in quibus probabilis ſit am-
biguitas: claras enim ipſe nemine conſulto, decidet [4].
Lex: Prætor agnatos ad compromiſſum cogat, in-
telligitur, ſi aliqui litigatorum petierint: nec enim
non petenti ſe prætor exhibet [5]. quod & in ea lege
plaries reſponſum eſt, quæ alienigenam ſatiſdare iu-
bet: intelligitur enim ſi cautio petita fuerit [6]. Lex
Terraconenſis: Rex immobilia aliqua ne alienato:
poterit nihilominus pro dote ab vxore accepta im-
mobilia alienare, cùm de hoc caſu lex communis a-
ctum non fuiſſe exiſtimet [7]. Lex: Debitor * ſoluere 37
non teneatur, niſi reſtituta ſibi ſyngrapha: non com-
prændetur qui ſyngrapham amiſiſſe iurauerit, dum
acceptilatione, vel antapocha liberare debitorem ſit
paratus [8]. Lex: Quiſquis triticum, vel vinum extra
territorium aduexerit, plectatur: qui non in territo-
rio, ſed aliunde acceptum aduehat, nõ punietur [9]. qui
item vinum guſtus cauſa abſportauerit, impunè fe-
cerit [10]. quod & in eo, qui vſus ſui cauſa abſportet,
reſponſum eſt. Lex: Negotiatorum codicibus inte-
gra præſtetur fides, intelligetur in his, quæ ad nego-
tiationem pertinent. Lex: Filij mercatorum ab his,
quibus pater debet conueniri poſſint: intelligitur, ſi
patris heredes eſſe voluerint, idque Bald. probat [11].
Lex: Mulier abſque conſenſu agnati contrahere vel
donare nequeat: poterit eccleſiæ donare, & alio mo-
do in piam cauſam transferre [12]. Lex: in grauib. de-
lictis triumuiri capitales liberè inquirant: non pote-
runt

1 l. in lege ff. de ſica.
2 Iaſ. l. in actio. de in liti. iur.
3 c. j. de iudi. in antiq.
4 l. ille. §. j. de leg. iij.
5 l. j §. fi. de iur. delib.
6 l. peto. §. fi. de leg. ij.
7 Authen. res quæ. C. com. de leg.
8 l. e. fi. C. de fid. instru.
9 l. cætera. §. ſed ſi quis. de leg. j.
10 l. j. C. quæ res expor.
11 Bald. l. de quibus. de ll.
12 Bal. l. generali. C. de ſacroſanct. eccleſiis.

runt tamen, nisi præcedente fama, vel legitimis indiciis [1]. Lex: Ob contumaciam exul posit impunè occîdi [2]: aliquis eum armis occidit, quæ licitè ferri non poterant: responsum est, legem prohibentem arma deferre, sibi locum non vendicare, cùm quis fert, vt talem occîdat [3]: quod vtique faterer, si exullem lex, ceu hostem publicum iuberet occîdi: Sed aliud est iubere fieri, aliud pœna facientem liberare. Lex: Mortuo succedant proximi consanguinei paterni. decessit aliquis, relicto consanguineo vtrinq; coniuncto, itémque altero ex patre tantum: Ancharanus vtrinque coniunctũ admitti solùm censuit exemplo Iustinianæ constitutionis [4]. Mihi videtur vinculum paternum in statuentium consideratione solùm fuisse, quapropter non temerè à verbis legis
38 recederem. Lex: Mulier dotata *non succedat: intelligetur, ipsi qui dotem dedit, idq; de suo [5]. Quid si negat nubere, & mauult casta viuere? Respondeo, non ideo magis succedet [6], cùm per eam stet, quo minus dotata dicatur [7]. Quid, si qui dotẽ dedit stipulatus fuerat eã sibi reddi? & cùm adpareat propter dotem eam excludi, succedet, nisi heredes mulieri ipsi stipulationem remittant [8]. Quid, si minimam dotem con
39 sequuta sit? Respõdeo, nihil refert, cùm *agere posit, vt congrua asignetur [9]. Lex, Nepos auo materno, quantùm sit respectu legitimæ, succedat, nisi quando eius hereditati renuntiatum sit: respondi secundum ius commune intelligi [10]. & ideo, si, viuo patre, mater decesserit, eius renuntiatio filiis non obe-
40 rit. Lex: Publico documento † debitor soluat, nulla exceptione obstante: poterit nihilominus obiici illud non esse publicum instrumentum [11], actorem pugnantia inuicem dicere, vel legitimam personam standi in iudicio non habere: quia pupillus, aut sacer, abominatúsque, eundem dolo malo petere instrumẽtum falsum esse, vel se non legitimè citatum,

vel

1 c.j. de offic.ord.
2 l, si cui. de seruit.
3 Nel. intra. bãnit. in. iij. tem.
4 Aut. itaq;. C. commu. de suc.
5 Bal. l. j. C. de leg. hær.
6 Bald. l. mater. C. de iur. dot.
7 Bald. l. pactum. C. de coll.
8 Bal. l. fi. C. de dot. pro.
9 Dec. authen. præterea. C. vnde vir & vxor.
10 Alexand. d. l. pactum.
11 l. non putauit. §. non quæuis. ff. de bo. possess. cont tab.

vel vi, aut metu contraxisse, vel simulatum funebrémve contractum, vel iudicem incompetentem, vel se soluisse, idque manifestum esse, vel incontinenti probaturum. Admittetur & exceptio ex cõtractu veniẽs: vt si vẽditor pretium petat, ego rem mihi traditã negẽ: itemq; quęlibet alia exceptio ex alio ipsius legis capite descendens [1]. sed hæc satis & super.
Quod † diximus statuta secundum leges declarari, 41
restringique quibusdam casibus, non procedit, veluti cùm verba legis municipalis tam ampla sunt vt commodè & citra manifestã cauillationem restringi non possint: vt cúm lex dicit, maritus, decedente vxore omni casu lucretur dotem sibi datam: durum esset restringere, vt saluum ius filiorum prioris matrimonij censeretur [2]. Idem si diceret, maritus decedente vxore sine liberis communibus lucretur dotem: quorsum enim hic mentio liberorum communium, nisi vt qui communes non sunt, reii[c]iantur? Nam & receptissimum est, si statutum aliter nihil operaretur, secundum leges non restringi. Quo fit, vt si constitutum sit, posse reum personaliter vel ad domum citari, arbitrio actoris permissum, vtrùm mâlit intelligamus, nec distinguatur: persona reperiri possit, vel ne, cùm hac distinctione admissa, nihil iuri communi adderetur, sed superfluum esset [3].
Nam etsi victum victori in expensis*condemnari iu- 42
beat, intelligemus etiam si iustam causam litiguandi victus habuerit, neu aliàs frustra ita constitutum sit [4]. nec vlla iniquitas subest [5], cùm victor de damno vitando & ipse agat, cui æquius est succurri [6]. Eôdem
pertinet quod Bartol. censuit statutum*quo disponi- 43
tur ex præscriptione dominium acquiri, de directo dominio intelligẽdum, vt aliquid iuri communi addere videatur [7]. Quo argumento, cùm latis tribus sententiis conformibus statutum non pateretur eas tanquam nullas improbari, respondit Andreas Siculus [8],

1 Moder. c. ex parte. ij. de offic. de. leg.

2 Roma. & Dec. l. aute. præterea.

3 Bart. l. iiij. §. prætorait de damno infect.

4 l. si quando de leg. j.

5 Ias. l. prorerandum. C. de iudic.

6 l. si seruũ §. sequitur. de verbo. oblig.

7 Barto. l. iij. de vsucap.

lus [1],hoc intelligendum , etiam ſi euidenter id conſtare diceretur , cùm etiam iure communi exceptio huiuſmodi ſublata ſit. Aretinus quoque [2] cum in ſtatuto diceretur à nulla mera inter locatori appellari poſſe,etiam de eis intelligendum cenſuit , quæ aliàs iure ciuili per appellationem retractari potu-
44 iſſent,[3] generaliter quoque † proditum eſt,quoties in ſtatuto rei iure communi iam conceſſæ extenſio ponitur,nullam fieri reſtrictionem [4]: quoniam hoc caſu proditum ſit , generalia verba ad aptitudinem nō coarctari.quapropter ſi ſtatutum dicat, aduerſus ſentētiā nulla exceptio opponi poſsit, præter talē & talem à verbis recedendum non erit quæ clara ſunt, & ex quibus apertè oſtenditur,noluiſſe legiſlatorē ius cōmune ſequi:quod à Baldo traditum [5] frequentius receptum eſt:ſeruanda enim lex eſt, tametſi dura & quicquid lex cōmunis dicat,à municipali non recedendum eſt. Eandem ſentētiam alia quoque ratione idem Bald.in hac ſpecie ſequitur. Ex lege municipali inducuntur certæ feriæ , num in caſibus, quibus feriæ iuris communis non ſeruantur,hæ quoque ſeruari non debeāt?& refert,inquit ille [5] ,an lex ſimpliciter indicat ferias , & intelligetur ſecundum ius commune an verò procedat vlterius , quaſdamque exceptiones inducat,& non reſpiciemus ius commune,cum in caſibus non exceptis ſtandum ſit ſtatuto: quoniam regulam confirmat exceptio [6]. Hanc ſententiam & ipſe ſequor, dum tamen ſciamus hoc caſu regulam ipſam latiorem ſignificationē ex iure communi mutuari,vt in hac quæſtione. Lex Sacerdotij: Abſentes nec reſidētes,fructus non percipiant, præter infirmos& pōtifici Romano deſeruiētes quid de eo,qui proprio epiſcopo obſequatur? & is fruct⁹ percipiet,quoniā iure communi abſens nō videtur [7].& ideo in regula ſtatuti nō cēſetur cōpræhenſus.Iaſon tamen in his alia ratione vtitur: nam,inquit ipſe , cum

C regula

1 Bart.conſil. xviij. in fin.l.j.
2 Aret.conſil.cvj.incip. in præſenti dubitatione.
3 Bart.d.l.j. §. nūtiatio. verſ.adſecūdum.de oper. no.nūc.
4 l ita nobis. C. de adulte.
5 In l.j,§.fin. de feriis.
6 l.tribunus. §.fin.de teſt. milit.
7 c.ad.audientiam. de cle non reſi.

regula ſtatuti generaliter intellecta, multum opere-
tur, debet exceptio reſtringi: quandoquidem parum
refert, ſi quæ incidenter dicuntur, ſuperfluant, dum
principale otioſum non ſit [1]. His amplius adnotan-
dum ſtatutorum generalia † verba ſecundum legem 45
non reſtringi, cùm ea iuris communis diſpoſitio,
nõ tam effectum reſpicit, quàm formulam verbalem:
vt cùm ſtatutum auget filiorum legitimam, quam
iuberet relinqui filio, exiſtimabitur ſufficere quo-
quo titulo relinquatur, etiamſi non inſtitutionis iu-
re pater reliquerit [2]: ídque verum arbitror, quoni-
am non tanti eſt ratio quæ Iuſtinianum mouit (nem-
pe quòd titulus inſtitutionis ſit honorabilor) vt tam
modica cauſa generalitas ſtatuti reſtringi merea-
tur. Nam etiam illud in confeſſo eſt, ex iuris com-
munis extraordinariis diſpoſitionibus ſtatuta non
reſtringi. Exempli cauſa: Lex iubet matrem ab agna-
tis excludi, nunquid à ſororis filio excludetur, qui
iure quodam commentitio agnatus eſt [3]? & tradi-
tum eſt non excludi, nec de eo verba ſtatuti accipien-
da [4]. Qua ratione nec ab eo quidem iure reſtrictio
ſumetur, quod maximè controuerſum ſit. Quapro-
pter cùm lex maritũ vna cum filiis prioris matrimo-
nij generaliter in maternæ dotis ipſius partem ſo-
lùm admitteret, reſpondi non eſſe priùs deducen-
dam à filiis ipſis legitimam, cùm id maximè con-
trouerſi propter doctorum varias opiniones iuris
eſſet [5], cuius non eſt veriſsimile rationem vllam ha-
buiſſe decuriones. Bald. tamen alia ratione prædicto
in ſtatuto legitimam quoquo titulo relinqui poſſe
cenſuit, quòd videlicet ſtatutum iuris correctorium
ab eo interpretationem accipere non debeat. Quam
rationem crebriore calculo reprobari conſtat, cùm
ſemper ius commune obſeruemus, præter quam in
eo quod expreſſe conſtat correctum. Ex ſupra di-
ctis igitur Baldi ratio diſtinguenda fuit. Generaliter
tamen

1 Iaſ. l. j de offi. eius, cui mand.
2 Bald. l. maximũ. C. de liber præt.
3 l. meminimus. C. de lege. hered.
4 Iaſ. l. omnes populi. in fi. de iuſti. & iur. ff.
5 Decius cõſi. ccxlvij.

46 tamen omnis huius † materiæ cardo in eo versatur, vt legis municipalis rationem spectemus, & ex ea verisimiliter constituamus, ex iure communi restringenda sit, an id minus. & ideo in plerisque locis, vt simpliciter constitutum est, maritum vxore mortua lucrari dotem, excluduntur filij prioris matrimonij, nec fit vlla restrictio, eo colore quod ratio statuti fuerit, vt promptius mulieres nuberēt [1], cum alioquin viduæ propter legale [2] onus doti inhærens, viros æquales facilè non reperirent. Et ex his satis dilucidè explicuimus, quibus casibus statuta à iure communi restringi non debeant. Hoc tamen non omittendum, vbicunq; aliquis ex generalitate statuti damnum indebitè pateretur, semper restrictionem ad ius commune faciebam. Ecce, lex scripta est Instrumento à se facto nullus aduersum eat, nec heres quidem non censebitur prohibitus heres aduersum ire, qui inuentarium fecerit: quoniā iniquum esset de suo eum teneri, indebitéque id damni subire: quamobrem fit hæc interpretatio, vt lex huiusmodi potius sit elusoria, quam vt iniquitas vlla toleretur [3]. Nam generaliter fatendum est, quamlibet dispositionem
47 † in legibus, rescriptis, testamentis, contractibus, coarctari, ne inquitas aliqua introducatur. Nec ex hoc solum, sed aliis & ferè infinitis causis fiunt huiusmodi restrictiones, quarum alia certa regula adscribi non potest, nisi vt iudex semper rationem legis præ oculis habeat & ex ea vel decretum moderetur, vel generaliter obseruari iubeat. Duximus autem ex innume-
48 ris † aliquas causas describi operæpretium fore, vt hac quoq; in re studiosorum laboribus cōsuleremus. Hæ vt plurimū ex huiusmodi prædicamentis consistunt, persona, re, qualitate, quantitate, loco, tempore, bono, malóue, iusta excusatione: de singulis
49 igitur videndum. Et in primis † ex persona propter excellentiam à regula generali recedi quando

1 Curt. cons. lxxviij.
2 d. l. hac. edictali.
3 l. fi. §. in computatione. C. de iure delibe.

quæ videmus, quapropter lex [1] iudicibus mandās, vt ipsi sententiam suam ex scripto pronuncient, in his sibi locum non vendicat, qui excellenti dignitate præpolleant, vt præfectus prætorio, vel episcopus. Nam & constitutum est, in generali excommunicationis suspensionis, ve sententia, qui pontificiæ sunt dignitatis non comprænhendi [2]: plurima † enim illustribus, dignioribúsq; huiusmodi concessa sunt, quæ inferioris gradus viris nō permittuntur. Qui dignitate illustri pollet, nō nisi ex scripto in ius vocari potest [3]: per procuratorem etiam in causa criminali litigat [4]. Qui cingulo militari decoratur, ex delicto suspendi nequit, cum huiusmodi pœna soli plebeij afficiantur [5]. Is etiam si aduersus eum aliquid indicij emerserit, quæstioni subiici non debet [6]. Doctor vel medicus ob æs alienum, vel munus aliquod in carcerem detrudi non potest [7]. Sic lex in mulierem compromitti prohibens, eam non comprændet, quæ excellenti dignitate splendeat [8]. Hinc fit, vt in generali vicarij mandato ea potestas concessa non videatur, quæ illustrem personā submouere posit [9]. Vnde nec archiepiscopi vicarius episcopum iudicabit, nec municipij potestas ius in senatorē dicet. quòd si quis ius in illum decernendi habeat, mittigare tamē in pœnā tenebitur, eiusq; honori (quantū in se erit) deferre. [10]. Quod tamen in pœna corporali intelligitur: nam in pecuniaria nobiliores grauius plebeiis mulctantur, [11] Cæterum & ad hæc pertinere videntur, quæ propter cōcedentis amplam dignitatem indulta in iure reperiuntur. Ecce in albo potiores partes habent, qui & tempore priores fuerūt: nisi tamen maiori dignitatis excellētia præpolleat, qui posteriorē elegerit [12]: nā & in sacerdotiis in ambiguo prior præsumitur isq; cæteris præfertur, quē Romanus Pontifex designarit [13]. Quod etiam aduersus iam receptum in Canonicorum ordinem extenditur: is

enim

1 l.ij.C.de sent.ex breui.rec.

2 c.quia periculosum. de sent.excommu. in vj.

3 l.quoties. C.de dignit. lib.12.

4 l.fi.C de iniuriis.

5 l.desertorem. §. pœna de re milit.ff.

6 l.milites. C.de quæst.

7 l.ne quis. C.de aduoc. di.iudi.

8 c.dilecti. de arbitris.

9 c.j, in fi.de offi. ord. in vj.

10 c.ij.de offic. deleg. in vj.

11 l.properandum. §. sin autem vterque.C.de iud.

12 l.ij.de albo scrib.

13 c.si à sede. de præbendis.in vj.

enim nihilominùs propter Pontificis auctoritatem
51 illi cedet [1]. Propter † excellentem quoque scientiam à communibus iuris regulis recepimus: vnde quamuis Doctor extra patriam suam profitens ab onere tutelæ in patria non sit immunis, si tamen valde in disciplina emineat, ex rescripto diui Pij excusabitur [2]. Sic ex delicto ad bestias damnatus, propter singularem artificij scientiam ad preces populi ex indulgentia principis poterit veniam consequi [3]. Sic edictum prætoris minori xxv. annis restitutionē in integrum concedens, in m[illegible]ore summæ peritiæ & perquam industrio non o[illegible]uabitur [4]. Sed an ipso iure excellens scientia prosit, an verò solum iustam principalis indulgentiæ causam præstat? Et puto principem adeundum: sicut videmus illegitimum absque Pontificis Romani dispensatione in episcopum eligi non posse, tametsi tali excellentia polleat [5]. quod & in eo constitutum est, qui duplex sacerdotium propter doctrinæ summam peritiam postulat [6]: standum enim in hoc quoque regulæ est, nisi summus Pontifex eum exemerit, quantum tamen fit respectu excusationis à tutela, aliud obseruabitur: quoniam diui Pij rescriptum in corpore iuris comprænsum est. Propter indolem quoque & spem futuram huius doctrinæ multa contra regulas recepta sunt: quapropter traditum est eos, qui optimi sint ingenij, posse ad doctoratus (vt vocant) apicem promoueri [7], tametsi adhuc non multum profecerint, si spes futuræ diligentiæ subsit, Cui non absimile, legum candidatum studiosum & bonæ spei, imperito Doctori præferendum esse [8]: in quo tamen potest distingui, vt priuilegia Doctoribus concessa eorum personam respicientia indoctis non competant: quapropter sibi obstrepentem vicinum sabi um domo non eiciet [9]: ab oneribus immunis non erit [10]. quòd si ad ordinem ipsum pertineat secus est,

1 c. hi, qui auctoritate eod. titulo.

2 l. sed & reprobari. §. amplius. de excus. tut.

3 l. ad bestias. de pœnis ff.

4 l. j. C. qui & aduers. quos.

5 c. innotuit de elect.

6 c. de multa. in fi. de præb.

7 Innoc. c. cum in cunctis. de elect.

8 glo. l. j. C. de ann. ciuil.

9 Ias. l. j. in fin. sol. mat.

10 l. j. C. de colleg.

cæteros viros suboriretur [1]. Eadem ratione puta-
uerim in suprascripta quæstione debere scholasti-
cum ei de via decedere [2], cùm cæterorum id pro-
pter populi opinionem intersit. Propter vitæ in-
tegritatem, & † sanctimoniam auctoritatém- 52
que hominis à regulis communibus quandoque re-
cedimus [3], quales sunt, post publicata testimonia
neminem vlterius rogandum: consanguinei testi-
monium suspectum esse, sicut & iudicium: nam
propter notam viri probitatem (quanquam hæc
rara auis) aliter quandoque iudicabimus [4]. Sic iu-
dicem absoluit responso suo Angelus, qui causæ ca-
pitalis accusatum magnæ existimationis virum, non
in cõpedibus causam dicere iusserat [5], sed vrbẽ pro
carcere, etiam absque vadibus, assignauerat, cùm is
violato iureiurando, solum vertisset. nam & tutor
legitimus satisdare debet: si tamen honestate, probi-
tatéque præstellat, hoc ab huiusmodi viro non expe-
ctabitur [6]. Quapropter quãuis quisquis immobilia
non possidet iuditio sisti satisdare teneatur, si quis
tamen alioquin sit promissi tenax, & à mendatio
abhorrens, propè est, vt eius sponsioni stetur [7]. Qua
ratione cùm statutum esset, vt quilibet iuxta quali-
tatem personæ satisdaret, respondit Baldus, eum qui
probis sit moribus, & spectatæ fidei, liberari [8], si
iuramento cauerit: tametsi satisdare solùm is dica-
tur, qui fideiussoribus creditori consuluit. Sed & il-
lud constat, quamuis arbiter extra locum * compro- 53
missi sententiam dicere non possit. propter tamen
hominis auctoritatem indulgendum, vt etiam in se-
cessibus rem finire possit [9]. Ex historia quoque pro-
ditum est, Ambrosiũ, Nicolaum, Seuerũ, cum prius
sacris initiati non essent, in episcopos tamen electos
fuisse [10]: quod propter singularem vitæ integrita-
tem toleratum fuit, cùm alioquin antistes esse ne-
queat, nisi quæ antea iandiu sacra tractauerit. Pro-

ta con-

1 l.j. C de tyro.
2 Felin. c. clerici. de iudic.
3 Ias. l. Iubemus. C. de iudic.
4 l.ij. in princ. de testib.
5 l. si à bonæ. de rei vendi.
6 l. legitimos. ff. de leg. tu.
7 Paul. l. si quis stipulatus sit Strichum. §. fin. de verb obli.
8 l. abstinẽdum. C. quorum appel.
9 l. si cùm dies. §. si arbiter. infi. de arbit.
10 c. statuimus. §. his omnibus. lxj. dist. & c. episcopus. ea dist.

pter hominis quoque desidiam socordiamque, multa contra regulas constituta sunt. quamobrem quamuis procurator post litem contestatam submoueri
54 non posit, si tamen iners * & contumax appareat, iustè reuocabitur [1]. Sic & tutore eadem nota iniustus & suspectus, poterit etiam officio iudicis re-
55 moueri [2]. Sic quamuis † ex regula nemo iuri suo renũtiare cogi posit, si tamẽ aliquis episcopus ita oscitabundus & curarum negligens sit, vt aliquid inde periculi diuinis domib. immineat, poterit in hoc adigi, vt sacerdotio illi cedat [3]. Quo exemplo etiam videmus conductorem ab ædibus [4], emphyteutam à fundo [5], deturbari, si in re malè versetur: quod & in cliente, quem vasallum vocant, receptum est [6]. Et quæ de tali desidia traduntur, in nimia quoque seueritate locum habent, cùm, vt Neruæ Imperatori dictum fuit, æquè malus is princeps sit, sub quo omnia licent, atque is sub quo nihil licet. Hinc videmus inuitum dominum, vt seruum distrahat cogi, quem nimiâ sæuitiâ duriùs, quàm æquum fuit adficiebat. [7] Sic & paterfamiliàs quamuis emancipare filium non sit cogendus, si tamen vltrà, quàm paternæ pietatis officium suadeat, malè eum habuerit, iudicis auctoritate cogetur [8]. Vnde etiam vir ab vxore separatur, qui nimium morosus, sæuúsque sit [9]. Sed & ex hac causa societatem dirimere permissum est: durum est enim cum rixoso homine diutiùs conuersari [10]. Præceptoris quoque nimia sæuitia (vt lex præceptoris ff. ad leg. Aquil. ait) culpæ adscribitur. Ceterũ inimicitia quoq; & hostilitas plurima innouari iubẽt: Quocirca in grauissimis delictis qualia sunt impietatis in Deum, læsæ maiestatis in principem, sacerdotij per sordes, & ambitum (simoniam vocant) acquisitio, etiam si illegitimæ probationes admittantur, inimici tamen testimonium recipiendũ non est [11]. Sic & lex aduersus fœneratores

1 l.eum qui res.C.de procurat.
2 l.hæ.enim. §.fin, de suspect.tut.
3 c.nisi.de renunt.
3 l.ædem.C. loca.
5 auth.qui rem. C. de sac.sanct.eccles.
6 c.j.§.quicunque. de pa,ten. & eius viola.
7 l.ij.§.j.de his qui sunt sui.
8 l.fin.si quis à par.
9 c.literas. in fi.de resti.spol.
10 l.si conuenerit. pro soc.
11 c.per.tuas.de fin.

lata, non intelligitur eum comprændere, qui iusto hosti fœneratitiam pecuniam dederit [1]: nam & lex Pompeia parricidam culeo insuens, de eo non intelligitur, qui parentes patriæ publicos hostes obtruncarit [2]. Quod vt verum sit, non tamen laudandus est, qui iura naturalia sic contempsit [3]. Eadem ratione traditum est, hosti impunè violandam fidem [4], præterquam cùm ei aliquid specialiter promissum est [5]. Sed ambas hasce quæstiones ex Philosophorum sententia M. Cicero lib. de officiis iij. elegantissimè explicat: is igitur adeundus. Propter personarum consanguinitatem legis † generalis plerunque fit de- 56
rogatio, vt in hisce speciebus. Lex est. Cum eo cui sacris interdictum sit, nemo quicquam commune habeat, ad se venientem aduersetur, colloquio non dignetur: non intelligentur prohibiti consanguinei [6]. Quo sensu & lex in receptatores scripta [7], & edictum prætoris de seruo corrupto, ad proximos non trahentur. Sed nec lex quidem prohibens aduocato aduersus rempublicam patrocinari, vetabit quòminus me meósque tuear [8]. Sic & S. C. Syllanianum, quo heres scriptus non priùs hereditatem adire potest, quàm defuncti testatoris necem vltus fuerit, non censebitur patri necessitatem imponere, vt filiũ accuset [9]: nec vice versa filio, vt patrem deferat, nam nec tutor pro pupillo subire iudicium tenebitur aduersus proprios coniunctos [10]: quod & ad aduocatum producendum est, vt vsque ad quartum gradum aduersus cõsanguineos causam dicere cogi non debeat [11], cùm lege Iulia Papia Iudiciorum publicorum, nec testi quidem denuntiari possit, vt testimonium vel aduersus sobrinum, sobrinam, sobrino, sobrináve natum dicat [12]: & militi emansori detur venia, qui affectioni parentum & affinium hoc dedit, vt aliquandiu à signis abesset [13]: & quicunque coniunctos in iudicium vocarit, quorum in edicto prætor

1 xiiij. q. iiij. c. ab illo.
2 l. minimè. de relig.
3 l. si adulterium. §. liberto, de adulte.
4 xxiij. q. ij. dominus.
5 l. j. §. non fuit. de dolo. glos. in verb. hostem.
6 c. inter. de senten. excõ.
7 l. fin. de receptato.
8 l. pen. de postulan. ff.
9 d. §. libert. Iason. l. j. C. de his quib. vt indig.
10 l. humanitatis. C. de excusatio. tut.
11 l. petitionem. C. de aduo. diuer. iudiciorum.
12 l. lege Iulia. de testib. ff.
13 l. qui cum vno. in fin. de re militari. ff.

prætor mentionem fecit, qualemcunque fideiusso-rem iudicio sistendi causa accipere teneatur [1], cùm alioquin non nisi idoneum accipere cogeretur. Huiusmodi enim affectioni non parum à legibus tributum apparet, cùm potissima ex ea in dubiis rebus coniectura adsumatur. Quapropter etiam quando appellatione filiorum nepotes non continentur, tamen de eis actum censebitur, quos auus loco filiorum habere tractaréque solitus est [2]: sic in legato facto Sempronio, ne cùm plures Sempronij sint ex incertitudine vitietur, de eo intelligemus, cui maximè testator afficiebatur [3]: nam & legatum sacerdoti quamuis ecclesiæ factum censeatur, si tamen is sacerdos affinitate vel alia affectione testatori iunctus probaretur, promptius est ad eum, quàm ad ecclesiam pertinere [4].
57 Et quæ † de consanguinitate dicta sunt, in magna quoque amicitia locum habent: quapropter ex testamento imperfecto fideicommissaria libertas alumnæ ob magnam testatoris dilectionem debetur [5]. Iudex ob amicitiæ licitum ardorem amici nocentis pœnam mitigare poterit, nec idcirco sordium, aut gratiæ reus fiet [6]. Et in legatis licet propter ambiguitatem minor summa debeatur, tamen propter magnam amicitiam quandoque interpretabimur maximam deberi [7]: quod & in stipulatione receptum est [8]. Eadem ratione etiam defensionis causa poterit amicus in iudicio stare, cùm alioquin absque mandato alius pro alio non audiatur: quod intelligendum in eo, qui arctissima familiaritate iungatur, & cuius gesta soleat absens rata habere [9]. Quòd si quicquam ex amicitia, vel affinitate in aliquibus personis introductum est, id maximè inter patrem & filium obseruabitur, cùm nulla possit esse arctior coniunctio. Hinc fit, vt quamuis lex quemlibet administratorem rationes reddere velit, patrem tamen eximat [10], qui (quantùm ad filium adtinet,)

1 l.ij. §.ij. qui satisd. cog.

2 l.alimenta.§.final.de alim. lega.

3 l. si quis seruum. §.si inter duos de leg.ij.

4 c. requisisti.de testa.

5 l.in testamento.de li. lib.

6 glo.c.nisi. de offic. legat.

7 l.si seruus plu. §. fina. de lega.j.

8 l.capienda. in fi. de reg.iur.

9 Bart.l.non solùm.§.qui alieno. de proc

10 l.fi.§.hoc procul. C.de bo. quæ lib.

aneclogistes est, & pares cum eo semper rationes habet: Quapropter si filio restituere hereditatem grauatus sit interim nullam cautionem præstabit [1]. Sic magistratus aut miles, licet in prouincia emere prohibeatur, paterna tamen bona, quæ à fisco distrahuntur, sibi addici iure procurabit [2], nec legis laqueis tenebitur. Sic doctoris filius in patris demortui locum exclusis ceteris succedet [3]. Possent ad hanc rem & alia pleraque facientia adduci, quæ
sciens prætereo. Propter † personæ quoque pau- 58
pertatem à generali lege quandoque recedimus: Quapropter in multitudine causarum, ante ceteras, pauperum controuersias iudex definiet [4]: eorum alimoniæ, si in carcere detineantur, prouidebit [5]: tabellionem, vt documenta illis etiam gratuito edat, ex officio coget [6]. Si quis ob inopiam non appellauerit, vel post prouocationem fatalia labi permiserit, eum restituet [7]: mulctam etiam, si eius portio collitigatori debeatur, abolebit [8]. Illud enim constat, paupertati à legibus multa indulgeri, quæ omnia recensere præsentis otij non est. Nam & non solùm ex paupertate sed etiam propter personæ ignobilitatem pleraque aduersus iuris communis regu-
las introducta reperire est. Pater † etiam inuito fi- 59
lio illi factam iniuriam remittere potest: si tamen vilis abiectáque persona sit, remissio filiis, qui honestam personam sustineant, non nocebit [9]. Sic quamuis filia de dote, nisi ex consensu patris agat, non tamen de eo intelligemus, qui vilis, fœdioréque vita sit [10]: nam & ex contrario, lex liberis aliquod beneficium propter patris honorem indulgens, ad eum filium non porrigitur, qui turpem vitam maculosámque agat [11]. De huiusmodi quoque intellexisse non videbitur, cùm infamiæ notam inurit [12]: his enim infamia pœnæ loco non esset, quare seueriùs vindicandum. Quapropter meritò Baldus cum lex generaliter

1 l. Imperator. ad Trebel.
2 l. qui officii. de contrah. emptio.
3 l. iij. C. de aduoc. di. iud.
4 l. ij. q. j. c. in primis.
5 l. iudices. C. de episco. aud.
6 l. tam de mentis. C. de epi. aud.
7 §. aliis. in auth. de his qui ing. ad appell.
8 l. illicitas. in fin. de offic. præs.
9 l. sed si. §. filios de iniur.
10 l. si cum dotem. §. eo autem. sol. matrimo.
11 l. senatoris. ff. de rit. nup.
12 l. ij. C. vt int. cert. tép.

60 raliter mulierem * in carcerem duci vetaret, de ea non agi respondit, quæ meretrix, libidinibúsque infamis, & extra legis Iuliæ pœnas ob vilitatem sit [1]. Et hæc quidem, quod ad personas attinet, sufficiant.

61 EX RE fit † quandoque legis generalis restrictio, idque variis ex causis, veluti propter rei tenuitatem, sterilitatem, meliorationem, & si qua huius modi, quorum exempla plurima in iure habemus. Decuriones propter senectutem in curiam venire non coguntur, & tamen si leue sit munus, & quòd cito explicari soleat, immunes nõ erunt [2]. Mater filiis

62 tutores * petere debet, si tamen tenuissimæ sunt pupilli facultates, excusabitur [3]. Sic & Senatusconsultum quo legari domibus adfixa prohibentur, de modici pretij re non intelligetur [4]. Et edictum prætoris de morbo verba faciens, ad fabriculam leuem [5], Senatusconsultum Syllan. de vulnere, ad vulnusculum non producetur [6]. Sic tutor qui pupillo modicam quantitatem crediderit, à tutela tanquam creditor non excusabitur [7]. Iudex qui munera accipere prohibetur, xenio'a tamen non improbè accipiet [8]. Quod & in sacerdotium aliquod conferente receptum est: non enim simonicæ, vt vocant, labis reus erit [9]. Sic à tutela quarta, cuius occupationibus quis faciè defungi potest non excusantur, qui ternas subierint [10]. Longinquíque etiam in iudiciariis actionibus dilationes amputari, summariéque & magis de plano procedi vel cum de rebus leuibus [11] ciuiliter agitur, vel cũ de modicis criminibus accusatio insti-

63 tuitur [12]: tũ & ea quæ leuis solẽnitatis sunt, si omittantur, actum non vitiant [13]. In legis perito quoq; proditum est, non iure eum quicquam honorarij accipere, cùm citra laborẽ & librorum reuolutionem clienti consilio suo cauit [14]: quod tamen ego non satis probo, nec receptum videtur, cum iam exantlati labores, & ærumnæ, quibus ars ista addicitur, præmio

1 Bal. l. consentaneum. C. quo modo & quando iu.

2 l. decurio fortunã. C. de decurio. lib. 10.

3 l. ij. C. ad Tertul.

4 l. senatus §. Marcellus de legat. j.

5 l. quæsitum. de re iud.

6 l. j. §. penul. ad Syl.

7 glo. j. aut. minoris. C. qui daretur.

8 l. solent. de offic. procons.

9 c. & si quæstiones. de simon.

10 l. si is qui tres. in fine. de exc. tuto.

11 auth. nisi. C de sent. ex pericu. recit.

12 l. leuia de accus.

13 l. j. §. fi. de ventre inspi.

14 gloss. xj. q. iiij. non licet.

præmio carere non debeant. His accedit quod vulgò
dici solet, de † rebus minimis nullam esse prætoris 64
curam [1]: quod ita accipitur, vt ex re minima aduer-
sus ius commune nihil inducendum sit, nec restitu-
tio in integrum concedenda: cùm verò secundum
ius commune agimus, tunc etiam minimæ rei ratio
nem habendam [2]: vnde qui vel oboli reliquator est,
actione exempto rem non consequitur, aduersus
deiectum petitorio iudicio non experietur [3]. Sed an
emphyteuticum fundum, tanquam integrum cano-
nem non soluerit, amittet? Et cum hanc legem par-
tes contractui dixerint, propius est, vt amittat: quod
crediderim verum, cùm inde argui contemptus ali-
quis potest: alioquin humanius est, per impruden-
tiam factum arbitrari [4]. Quapropter nec inquilinus,
qui excepto nummo pensionem soluit, submouebi-
tur: in quam sententiam Bal. & Paulus Castrensis
transiere. Propter sterilitatem à regula generali va-
riis quoque speciebus recedimus: Quapropter colo-
nus † qui agriculturam non deserere promisit, salua 65
fide recedere potest, si sterilis fundus effectus fue-
rit [5]. Et constitutio, quæ rerum ecclesiæ alienatio-
nem † fieri posse generaliter negat, non tamen de ste- 66
rilibus prædiis, tenuibúsque agrorum plagis intelli-
getur: poterunt enim absque ulla solennitate aliena-
ri [6]. Quod & in consuetudine receptum est, quæ si
huiusmodi alienationes infirmet, de modici reditus
possessionibus nō intelligetur. nam & lex, quæ clien-
tem in verba domini iureiurando adigi [7], hoc est,
præstare occasione feudi (vt vocant) iuramentum
fidelitatis iubet, in eo non obseruabitur, qui modi-
cam, tenuémque rem eo titulo acceperit. Sic pro-
pter anni sterilitatem fit colono remissio mercedis.
Censetur autem is fundus sterilis † cuius culturæ 67
tantùm impenditur, vt, eo deducto, nihil colono su-
persit [8]. Bartolus etiam remissionem faciendam
censet,

1 l. scio. de in integ. rest.
2 l. si proprietarius. de dãno infecto.
3 Ias. authent. qui rem. C. de sacrosan ecclesiæ.
4 l. quamuis. de condictio. & demonst.
5 glo. l. ij. de agri. li. xj.
6 xij q. ij. c. terrulas.
7 c. ceterùm. de dona.
8 l. mediterraneæ. C. de anno. lib. x.

censet, cùm in dimidia iusti prætij deductis operis, & impendiis colonus læderetur · quæ sententia crebriore calculo approbata est [1]. Propter rerum meliorationem fit & quandoq; legum restrictio, vt cùm lex locatorem damnat, ne quid vltra pensionem conuentam petere posſit, tenebitur nihilominus colonus augere mercedem, si præter spem magna fertilitas anni superuenerit [2]. Sicut enim ex sterilitate remitti sibi colonari iure postulat, ita ex inopinato prouentu augere domino debet. Eadem ratione lex amota à sacerdotio nihil conferri iubens in eo non obseruabitur, qui propria industriâ diuinæ domus fundos ex incultis fertiles reddidit [3]: fruetur enim parta suo labore fœcunditate, donec vixerit, quod & Innocentius probat: quod eius legis exemplo constitutum opinor, quæ fundi deserti ad Cæsaris patrimonium pertinentis cultorem (saluo iure canonis) inquietari non sinit [4]. Propter rei euidentisſimam perspicuitatem aliqua quoque specialiter indulta sunt. Quo fit, vt quamuis priusquam aliquis ad profitendi munus doctor posſit promoueri, præcesſisſe oporteat [5] diligentem morum doctrinæ; inuestigationem: si tamen fama is sit notisſima idoneus, aliud examen non est necesſarium [6], cùm populi testimonium pro examine sufficiat [7]. Nam & licet in maioribus & in minoribus causis concesſa sit appellatio, vbi tamen euidentisſimè de delicto constat, non est vlterius quicquam quod rei pœnam differat con-
68 cedendum [8]. Sic & quoties causa * appellationis manifesta est, alia probatione non opus est [9]. Et qui ad locum citatus est sibi intutum, si id apertisſimè constet, nec excusationem quidem mittere tenetur, tantùm abest vt ipse coràm venire debeat [10]. Solétque
69 vulgò dici, in notoriis * ordinem iudiciarium minimè obseruandum [11]. Vocant autem nostrates doctores notoriũ, voce minimè proba, id quod palàm constat

1 l.licet.C. loca.

2 gl. l. si merces.§.vis maior locat.

3 c. fi. de pe.cle.

4 l.quicunque. C.de omni agro deser.lib.xj.

5 l. magistros. C. de prof.& med.

6 Ioan.And. c. constitutus.ij.de appel.

7 c. nullus xxiiij.distin.

8 d.c.consuluit.de appel.

9 l.ciues.C. de appell.

10 Cle.pastoralis. de re iud.

11 c.ad nostram ij. de iureiur.

constat: cùm veteres notorium pro denuntiatione
facinoris acciperent [1], cùm in id publicè constitu-
ti Emissarij & Curiosi indicium perpetrati facino-
ris per elogium præsidi faciebant quod manus in
pagorum syndicos, vt plurimum hodie translatum
est: nec eo casu solennia accusationum perpendun-
tur, sed solùm (vt Gordianus Imper. constituit [2])
falsis, nécne quis sit notoriis insimulatus. Propterea
quæ de nouo emergunt, fit & quandoque huiusmo-
di interpretatio: Ecce, tibi, postquàm in causa con-
clusum est, licet alia instrumenta proferri nequeant,
si tamen quicquam nuper ad litigatorum aures per-
uenerit, indulgendum est [3]: nam & post litis conte-
stationem (quod veteres iudicium acceptum dice-
bant) licet exceptiones dilatoriæ * amplius opponi 70
nequeant, nec vlli recusationi sit locus si tamen eius-
modi sit præscriptio, quæ in notitiam nuper delata
fuerit, adhuc qualisqualis sit, admittetur [4]. Sic &
restitutionis in integrum postulatio, quamuis itera-
ri non possit, ex noua tamen causa permittetur [5]. Sic
& in iudicio rei vendicationis absolutus * quia non 71
possidebat, poterit post rem iudicatam iterum con-
ueniri [6], si ad eum peruenisse denuò possessio assera-
tur: quod etiam in aliis iudiciis dicendum est. Vnde
qui soluto matrimonio per diuortium, dotem repe-
tit, si, lite pendente, iterum matrimonium instaure-
tur, exceptione submouendus est [7], quinimò etiam
qui actione caret, litem instituere potest, si accepto
iudicio certum sit ei actionem tunc competituram
[8]: quod ex eo exemplo constat, cùm Titius & Me-
uius separatim, si alteri fundus datus non esset, sibi
stipulati sunt adiuuantúrque hæc omnia regula ge-
nerali, quæ interim accidunt nouo auxilio indige-
re [9]: & qui nouam rem desiderat, nouum ei cōsilium:
atque remedium suggerendum [10].

Ex QVALITATE quoque † fit plerunq; legis 72
restrictio.

1 l. ab accusatione. §. nuntiatores ad Turpil.
2 l. ea quidem. C. de accus.
3 Bart. l. admonendi, de iureiur.
4 l. eleganter. § si quis post de cōd. indeb.
5 l. j. C. si sæp. in inte.
6 l. si à te. de except. rei iud.
7 l. si seruus. de cōd. furt.
8 l. si Titius vbi glos. de verb. oblig.
9 l. de ætate. §. ex causa. de inter. actio.
10 l. j. de vét. inspi.

restrictio. vnde regulariter proditum est, secundum personæ qualitatem verba accipi debere: & ideo qui aurigæ, seu agitatori alicuius factionis æquitij vsum legat, videtur cōcessisse vt is quoque in Circensibus vti possit [1]: dūmodò testator sciat eum esse eius instituti vitæ & si ex principis edicto quilibet miles armatus in campum Martium descendere iussus sit, intelligitur, vt quisquis iuxta cōditionem suam armatus sit [2], eques equestri, pedes peditum more. Si præsuli à Pontifice Romano indultum sit, vt etiam interdictionis tēpore sacra celebrare, & missæ operari queat, solenniter, & cum honoris sui insignibus operabitur [3]. Sic seruus sibi possidere licere stipulās, de sola detētione stipulatus creditur [4]. Testator vxo-
73 ri stragula, & vestem * legans, nō de sericeis stragulis intelligetur, quoniā ea viduis nō conueniūt: & vestis atra debebitur qui color viduas solus decet [5], Lex quoque municipalis filiā dote cōtentam esse iubens falcidiæ vice, ex qualitate personæ de legitima iure naturæ debita declarabitur [6]. Rex Anglorū aliquid secundum ius fieri mandans, intellexisse de iure suo
74 Anglico censebitur. Mulier feudū* (vt vocant) sibi, & filijs stipulata, filiabus quoq; cautū voluisse existimabitur [7]: & si qua similia. His cōsequens est, vt si quicquā cum aliqua qualitate constitutum sit, & ea non adsit, dispositio quoq; locū sibi nō vendicet. Vnde edictum prætoris, quo eius bona possideri iubet, qui fraudationis causa latitat, in eū nō obseruabitur,
75 à quo fraus absit [8]. Et lex in eū lata, qui vulnus* cum sanguinis effusione fecerit, non habebit locum, nisi & ipsa effusio probetur [9]. Sicut nec Pontificis constitutio aduersus subornatū Christiani hominis per cussorē custodiēda erit: nisi id ipsum probetur, mandatum de Christiano homine percutiendo factū [10]. Et qui asserit, conspiratione aduersariorum testibus corruptis, religionem iudicantis circumuentam,

qualitatem

1 l. plenum. §. equitij. de vsu, & habitu.

2 Bart. l. si non sortem. §. libertus. de cōd. inde.

3 l. ex militari. de test. mil.

4 l. stipu. ista habere. §. hæc quoq; de verb. obl.

5 Ias. ibid.

6 Bart. l. j. ad l. falcid.

7 c. vnic. de feud. in vsib. feud.

8 l. Fulcini. §. j. ex quib. cau. in poss.

9 c. licet. de probat.

10 c. j de homicid. in vj.

qualitatem illam corruptionis probare debet [1], cùm
aliàs diui Hadriani rescriptum, quo in integrum re-
stitutio conceditur, locum nō haberet. Eodem per-
tinet quod vulgò traditum est: quoties lex cum ali-
qua qualitate * loquitur, vbi ea non conueniat, nec 76
legem quidem conuenire [2]: vt cùm in ea dicitur, qui
damnum dederit, vel possidentem turbauerit cen-
tum soluat, & ablata restituat: non censebitur eum
punire, qui inquietauerit, & nihil abstulerit, cum
verbum restitutionis huic casui non quadret. Sic Pon
tificis constitutio [3], vsurarij manifesti testamentum
irritum esse iubens, eique mortuo sacram sedem ve-
tans, in Iudęo nullas vires habere existimatur [4]: quid
enim ad illum pœna sepulchri faceret qui omnino
communem canibus tumulum habiturus est? Sed
hęc tamen omnia intelligenda sunt, cùm illa qualitas
verisimiliter substantiam rei respicit [5]: alioquin † si 77
extrinsecus addita proponatur, etiam absque ea a-
ctus valebit: Quapropter si loco exempli apposita
sit non arctabit regulam [6]. Idem si primo regula in
lege generaliter posita sit, non restringetur ex quali-
tate, quæ in fine legis addita reperiatur [7]: nam etsi
conditio in lege aliqua reperiatur, nō leuis momen-
ti esse solet, & tamen quandoque ex legislatoris men
te nullius efficaciæ est [8], idq; & Iason annotauit: Cæ-
terùm illud non differendum est, cùm lex propter
aliquam qualitatem quæ adsit, quicquam indulget, ea
deinde cessante, dispositioni quoq; legis locum non
esse. Finge curatorem prodigo, vel furioso datum
esse, eósque ad sanos mores reuertisse, nónne curator
munere suo defungetur [9]? Legibus multa aduersus
impudicas mulieres constituta sunt: finge eam, quæ
malè libidinis causa audiebat, mutasse viuendi insti-
tutum, & probi exempli factam, nónne pœnis legum
eximetur [10]? Multa tempore belli etiam iniqua
constituuntur: solent enim præfecti militares non
tam

1 l. diuus. de re iud.
2 l. mancipia. C. de ser. fug.
3 c. quamquam. de vsur. in vj.
4 Aret cōsi. clvij. incip. copiosè.
5 Bar. l. Titia. sol. mat.
6 l. j §. quod vulgo. ff. de vi. & vi. armat.
7 l. regula. §. & licet. de iur. & fact. igno.
8 l. à diuo. §. in venditione de re iud.
9 l. j. versi. tandiu. de cur. fur.
10 l. imperialis. C. de nupt.

tam ius & æquum in cognitionibus, quàm magnitudinem pecuniarum spectare, quod hi bellorum,
78 vt Mutianus aiebat, nerui sint: nonne facta pace * quod belli calamitate introductum esset, pacis temporibus abolebitur [1]? Qua ratione & legem Oppiam, cuius suasor M. Cato erat, abrogatam T. Liuius est auctor. Sic & iudices quorum officia perpetua sint, ex defectu qualitatis expugnentur, vt quia negligētes in iure reddendo dicantur [2]. Sic decuriones, deficientibus facultatibus, albo eximentur [3]. Sic ad monachos scribens Alexand. iij. Ponti. Maxi. Nunc (inquit) ita possessionibus ditati estis, vt multi probæ opinionis viri de vobis querelam apud nos se-
79 pe proponant [4]. Nam & procurator * quamuis, re nō integra reuocari nequeat, si tamē mores mutauerit, & improbus, lusor, helluo factus sit, submouebitur [5]. Sicut vice versa tabellio, si sacerdotio, decurionatu, militia insignitus fuerit, subire pristinū munus non cogetur [6]: superueniens enim dignitas eum liberat. Verum non promiscue & indistincte hæc procedūt: in animaduersione enim huiusmodi qualitas esse debet, vt si causæ, quæ finalis vulgo dicitur, coniuncta sit, & effectus nondum perfectus prædicta obseruentur [7]: alioquin quod ex causa impulsiua constitutum est, ea deficiente, nihilominus durat [8]. Idem si finalis causæ effectus sit consummatus [9]. Hinc
80 est, quod si vxor * in bonis mariti propter paupertatem quartam lege debitam cōsecuta sit [10] tametsi locuples deinde alienarum hæreditatum accessione facta, non tamen accepta heredibus mariti restituet: cum vt id lucrum faciat, satis sit, si tēpore, quo illud lex defert, paupertatis qualitas adsit [11]: nec quicquam refert, id tunc consecuta ab herede fuerit, an minus, cùm sufficiat lucrum à lege delatum, quo casu ipso iure acquiritur, & ita plerisque visum
81 est [12]. Propter aduersam † qualitatem ex aspectu

1 l. vnic. in prin. C. de cad. tollen.

2 l. si quos. C. de off. praf. præ.

3 l. cura. §. deficientium. de mun.

4 c. suggestum. de dec.

5 l. cum quis. de solut.

6 l vniuersos. C. de decur.

7 Corn. d. l. j.

8 l. j. §. sexum. de postul.

9 l. fi. vnde lib.

10 Authen. præterea. C. vnde vir & vxor.

11 l. quæcunque. §. fi. de publicis.

12 Deci. consil. xxiiij.

ſtatim depræhenſam recedimus plerunque à regula iuris: vt cum lex tres ſententias, tametſi allegentur nullæ, iubet abſque mora executionis effectum accipere [1], non continebũtur quæ ex actorum inſpectione euidenter nullæ apparent, niſi [2], & id dubium probabili exceptione refricari poſsit [3]. Si verò aliunde nullæ appareant, quamuis in continenti probaturum ſe reus offerat, non tamen differendam executionem verius eſt, ne alias lex illa nullius ſit effectus. Sic agenti interdicto de tabulis exhibendis, licet præſcribi nequeat tabulas nullas eſſe, tamen ſi id vitium ex earum inſpectione pateat, admittetur exceptio [4]. Quod & in noui operis nuntiatione traditum frequentius eſt, cùm vſufructuarius nouum opus domino nuntiat, non ſuperſedebit dominus, cùm ex ipſius actus inſpectione apparet nuntiationem irritam [5]: nam & † libellus quo actor in iudicio quicquam intentat. ſi ex ſui lectura ineptus ſit, poterit non expectata rei recuſatione à iudice reiici [6]. Quinimò receptum eſt, quoties iudici conſtat de iuſta rei exceptione, etiamſi deducta in iudicium non ſit, tamen actorem reiiciendum [7], ſi cum aliena iactura locupletaretur. Illud quoque indubitati iuris eſt, probationibus per legem ſummotis, nunquam de ea actum videri, quæ ex inſpectione fieri proponatur. Finge, probatum eſt me vulnus Titio intuliſſe in caput, pateſactáque teſtimonia, potero nihilominus à iudice petere, vt inſpiciat, depræhenſurum nullam Titio in capite cicatricem eſſe [8]. Sicut & vice verſa, ſi quiſquam ex aſpectu minor pronunciatus ſit, eis non nocebit [9]. qui aliis argumentis veritatem ſe demonſtraturos aſſerent. Quapropter & Baldus [10], ſententiam de ætate ex aſpectu latam, nunquam in rem iudicatam tranſire credidit, quò minus ſemper tractari certioribus probationibus queat. In feriis quoque.

1 Clem.j.de re iud.
2 Mod.l.iiij.§. condemnatum.de re iud.
3 Peruſ.c.di lecto.q.lij.in fi.de apel.
4 gl.l.j.§. ſiue ſupre ma. de tab. exhib.
5 Bart.l.j.in prin. de oper. no.nun.
6 l.ſi.in.fi.C. vt nemo pri.
7 Bart.l.ſi vnus.§. pactus.de pactis.
8 Bal.l.ſi quis teſtib⁹. C.de teſti.
9 l. minor x aſpectu. de minorib.
10 Bald.l.ſi. minor. C.de in integ. reſtit.

quoque, quin ius dicatur, exceptionem non obesse certum est, cùm illata est tam atrox iniuria
83 vt ex aspectu æstimari possit [1]. Propter† subrogationis qualitatem fit etiam quandoque strictior interpretatio. Cùm igitur lex ceu sacrilegum damnat, qui dignitate sua maiorem gradum ascendere, & illustrioribus se præponere audet [2], eum distinguere non censebitur, qui eius, cuius personam gerit, sedem tueatur [3]: nam & qui propter aliquorum negligentiam in eorum ius à lege substituitur, non arbitratu suo se gerere, sed id potissimum emendare debet, quod ex negligentia illi peccarunt [4]. Accedit regula generalis: Id quod subrogatum est, eius naturam imitari cui substituitur [5]. Videmus quoq; propter substituentis ipsius qualitatem aliter atque
84 aliter in iure decerni. Regula est, etiam infamem * procurationis munus assumere non vetari: & tamen episcopis permissum non est, huius notæ hominibus defensionem suam credere [6]. Et quod de procuratore diximus, in tutore quoque producendum est, vt is, si propudiosus sit, nequeat eius pupilli tutor esse, qui dignitatis gradu aliquo illustretur [7]. Plurima enim inferioribus licent, quæ altioris gradus hominibus non conueniunt. Omne animi vitium, inquit ille, tantò conspectius in se crimen habet, quantò maior, qui
85 peccat, habetur. Hinc est, vt quorũ industria electa † est, alium substituere non possint [8]: & quibus substituere permissum est, nõ quemuis, sed æquè idoneum substituere debeant. Sic canonicus non nisi ex ordine assumet, quem sui loco constituat [9]. Cuius rei argumento, & doctor, cui per substitutum legere concessum sit, non nisi doctorem substituet. Ius autem
86 substituendi * regulariter nemini cõpetit, nisi ex causa: vt si quis iustè est absens [10] vel ad maioris dignitatis administrationem codicillis principis allectus, vel temporalium ægritudinem patiatur [11]. Filium

1 l. eadem. in fi. ff. de ser.

2 l. j. C. vt dig. or. ser. lib. xij.

3 l. competimus. C. de proximis. sac scri. lib. xij.

4 Cle. quia. de sup. ne. præ.

5 l. si eum. § qui iniuriarum si quis caut.

6 c. quia episcopus. v. q. iij.

7 Bal. l. Cassius. de senat.

8 l. inter. de solutionib.

9 cap. si quis iusto. in fin. de elect. lib. vi.

10 l. suggerẽre. C. de of. e-ius,

quoque à patre substitui lex quandoque suadente
1 l. sciendū. §.legat. de legation. æquitate præter iuris ciuilis regulas concedit.[1] Pri- 87
uilegia † quoque ipsa propter aliquas qualitates fir-
miora existimantur, vt quia in corpore iuris repo-
sita sint: huiusmodi enim etiam generali omniū pri-
uilegiorum derogatione quicquam detrahi creden-
2 gl.l.ij.§. legatis. de iudic. dū non est[2]. Idem, cùm ei personæ quicquā indulge-
tur, quæ iam à lege multis beneficiis affecta sit: non
enim hac generali derogatione quicquā ei præiudicij
fiet: vt cùm viduis & religiosis fœminis princeps cō-
cessit, ne extraordinaria aliqua in dictione atteran-
3 Cinus l.j. C. quando Imp.int.pu. tur[3]. Idem cùm priuilegium cōcedentis iuramento
confirmatū est: nam etsi particularis canonicorū con-
stitutio tali religione munita sit, ei derogatum per
generalem maximi pontificis legem non censebi-
4 c.cum nō liceat. in fi. de elect. in vj. tur[4]. Constitutioni quoque per sacrosanctam syno-
dum editæ, generalia Rom. Pontificis diplomata ni-
hil obsunt[5]: sicut nec aliis priuilegiis, quæ proba-
5 c.nonnulli. de rescrip. bilibus adminiculis adiuuātur[6]. Et sacerdotij à se-
6 gl.cle.dudum.§. nos etenim. de sepul. de apostolica, non obstāte quocunque alterius priui-
legio, facta collatio, nihil secularibus, (vt vocāt,) pa-
tronis dāni inferet[7]. Ceterum & ea † firmissima sunt 88
7 Rota dec. iij. in nouis. priuilegia, quæ remunerationis causa indulta repe-
riūtur: vt si princeps ciues de se benemeritos aliqua
immunitate donat, non censebitur de hoc actum ge-
8 l.si pater. §.fi. de donat. nerali reuocatione[8]: quod maximè procedit, cùm
non subito, vel in piam causam quicquam collatum
est, nec enim ea reuocari facilè possunt. Sed & pro-
pter obligationem, quæ ob antidora dicitur, plurima
cōstituta esse constat, quæ ab his collecta cernere est,
9 Ias. l.ex hoc iure. ff. de iusti. & iur. quos ea cura tetigit[9]: nos breuitate contenti ad alia
festinamus. Propter paritatem quoque qualitatis non
nihil lex concedit: vt si promiserim tibi Titium fi-
10 l.qui aliquem.§.f.d & si quis de cōstit.pec. deiussorem dare, liberabor, dum æquè idoneum ali-
quem præstē[10]. Si domo tibi locata vti frui non li-
ceat excusabitur locator qui æquè cōmodam aliam
præstare

præstare paratus sit,[1]. Si his cuius electa est industri., neminem substituere quamuis nequeat, æquè tamen idoneum ex causa sui loco quandoque
89 designabit[2] Ex † QVANTITATE quoque non rarò fit generalis legis restrictio, ad quam ea exempla hoc in tractatu pertinere arbitror, quæ ad geminationẽ actuum, ad personarũ seu rerum numeru, ad magnam cõtumaciam, ad criminis immanitatem attinent, de quibus pauca subiicienda duxi. Et in primis id sciendum, iterationem quacunque in re plurimum pollere, cùm maiorem animi siue in bonum, siue in malum, deliberationẽ ostẽdat. Hinc est quòd confessionem iteratam prætextu erroris aiunt reuocari non posse[3]: quod accipiendum, nisi erroris causa probabilis afferatur. Hinc ex nudo pacto[4], quod iteratum fuerit, receptum est actionem nasci: quod & in qualibet obligatione naturali, quæ geminata sit, ferè dicendum est[5]. Hinc iterata confessio extra iudicium, iudicialis confessionis vim habet[6]: sicut geminata principis indulgentia, ea videtur excludere, quæ non nisi ex certa scientia, vel motu proprio abolentur[7]: cuius exemplum in vacantium bonorum concessione est[8]. Sed & qui ex custodia semel euasit, fideiussoribus amplius non credetur[9], sed in vinculis causam dicet. Qui iterum deliquit, & quod dicitur ad naus ã rediit, generali principis abolitione non fruetur[10]. Mulier quæ obligationẽ iterauit, S.C. Velleiano non erit tuta[11]. Quæ recepto consensu fundum doti addictũ vendente marito dissoluit, lege Iulia non iuuabitur[12]. Sic leuia delicta propter vsum & consuetudinem grauioribus annumerantur[13]. Sic de geminationis huius effectu plura disserere superuacuum est cùm non pauci recen
90 tiorum huius argumenti etiam integros libros ediderint. Ex personarũ, † seu actuũ multitudine fit arctior interpretatio, cũ lex hospiti iubet, vt viatores

1 l.si quis domum.loca.
2 gl.in l.j.C.de man.& col. lib.xj.
3 Ias.l.error C.de iur. & fact.ignor.
4 l.j.de cõstit.pec.
5 l.si.C.ad leg.falcid.
6 l.cum scimus.de agr. lib.xj.
7 § & hoc, in auth. vt nulli iud.
8 l.j.C.de pet.bon lib.x.
9 l.lege Cornel.ad Syll. ff.
10 l.iij C.de epis.aud.
11 l.si mulier. ij.C.ad Vel.
12 Authem siue à me.C. eo.ti.
13 vnum orarium. §. criminis xxv. dist.

1 l.vnic.ff. fur. aduers.
2 l. placet. la.j.C.de peda.iud.
3 Bal.§.itaq; in prœm. Digestorũ.
4 l.fi. de bõ. dam.ff.
5 l.aut facta.de pœn.
6 c.latores. de cleri. ex.
7 c.vt constitueretur.50. dist.
8 c.quoniam §. fin aũt. vt vt li.nõ con.
9 gl.l.sed & si.§.sed & si. ex quib. cau.ma.
10 l.iiij.§.si fortè.de.dã. infec.
11 l.Fulcinius. §. fin. ex quibus caus.in po.
12 glo.l.ij. aib.fur.cæs.
13 l.prouinciarum. C. de fer.
14 c.in fidei. de hær. li. 6
15 l.in questionibus.ad leg. Iul. maiest.
16 Bal.l.per omnes de def.ciuit.C.

suscipiat non eum coget, qui nimio aliorum numero occupetur [1]. Cùm iudici prohibet, ne causas pedancis demandet [2], aut ne noctu pronunciet, non procedet quoties multitudine litium præses prægrauetur [3]. Sed & publico iudicio damnati bona, quæ aliàs fiscus adnotaret, filiis plerunque relinquuntur [4], si eorum magnus sit numerus. Propter multitudinem quoque delinquentium, quò magis refrænentur, licitum proconsuli est leges transgredi [5]. & pœnas augere: quod intelligitur, quando propter exemplum pœnæ sisti malum potest [6], alioquin si de plurimorum periculis agitur, & crimen leue est, faciliùs venia indulgetur, & conniuentibus oculis inultũ iudex delictum finit [7]. Propter nimiã cõtumaciã plerunque stricti iuris ratio intenditur: Quapropter quamuis æquum nõ sit, ex contumacia quẽquam totius causæ damno mulctari [8], vel pluribus contumacẽ pœnis affici [9], nihilhominus tamẽ ex nimia peruicacia aliter quandoque statuitur. Sic & missus in possessionẽ rei seruandæ causa, in nimiæ obstinationis pœnam antiquum possessorẽ deiicit [10], & extra ædes deturbat. Rursúsque solet dici, qui ex primo decreto in possessione sit, ex nimia rei contumacia fructus acquirere [11]. Propter delicti atrocitatẽ regulariter quoque proditum est, ei licere, qui pro tribunali sedet, pœnas augere. Quapropter tali casu etiam in defunctum sæuiet [12]: quod in famosis latronibus aliorum terrendorũ causa fieri solet. diebus feriatis ius dicet [13]: mulieris vel alias impuri hominis testimonium nõ aduersabitur [14], cum & L.Catilinæ coniurationem Fuluia mulier detexerit [15]. pro huiusmodi quoq; manifestè sontibus, & nouissima meritis, patronos nõ audiet [16]. Sunt autem grauissima facinora, quibus maiestas offenditur, impietas item in DEVM, & Simonia, viarúmque incessio occidendi hominis causa à latrone facta.

91 Ex loco quam plurima † quoque constituta sunt, quib' a generalitate legis receditur. Vnde qui ex consuetudine in aliquo loco certam formam obseruare debet, si alio eat, non tenebitur: quia (vt vulgo dicitur,) *Cum Romae fueris, Romano viuito more* [1]. Sic qui rure testamentum faciat, poterit citra solitam solennitatem testari [2]. Idem in eo qui in bello deprehensus est, etenim iure militari quo modo voluerit, potueritque, disponet [3]. Sed & procurator quisquis infamis, non tamen a munere suo remouetur, si coram principe, vel in eius praetorio sit, submouebatur [4]. Nam & Romanus Pontifex ius crucem ante se deferendi Patriarchis non concedit, quoties Romae, vel in comitatu suo reperiantur [5]. Ad partes has attinet etiam, quod origine domicilioque varie sancitum reperitur: qua ratione fit, vt tametsi libere fieri quaelibet debeat electio, praeferendi tamen sint incolae alienigenis: & ideo si idoneus in propria ciuitate reperiatur, non est quisquam ex aliena dioecesi aduocandus [6] Quod & in ecclesiarum rectoribus seruandũ qui ex propria ecclesia potius, quam ex aliena ordinandi sunt [7], etiam si quo ad Deum loci origo nullius momenti sit quod & plerique Philosophi videre, qui rogati, cuiates essent, mũdanos se respõdebãt: nam illud certissimum est, Summos (vt inquit Satyricus) *posse viros, & magna exempla daturos,*

Veruecum in patria crassoque sub aere nasci.

Sed & receptũ est, obreptum videri Romano Pontifici, cum quis sacerdotio ab eo impetrato dissimulauit aliunde se natales domiciliumque consequi, quam in ipso sacerdotij loco [8]. Eum quoque qui mediocris sit nobilitatis in amplissima vrbe praeferendum esse tradunt, qui tenuioris sit loci primarius [9]. In quam sententiam puto non accessisse Iulium Caesarem, qui ignobilem Alpium vicum iter faciens, ibi malle se primum esse dicebat, quam secundum Romae. Ex his

1 c. illa xij dist.
2 l. fi. C. de testam.
3 l. rescripta de testa. mil.
4 l. fi. [illegible] §. philosophi a [illegible]. l. [illegible] §. [illegible] ex causa tut.
5 c. antiqua de priuil.
6 c. nullus. c. nec emeritis lxj. dist.
7 l. in ecclesiis C. de ep. & cler.
8 [illegible]
9 [illegible]

 his

his probabilis eorum existimatio videtur, qui cum ciuitatis, in qua studium vigebat, originarij sint, vt Bononiẽses, Perusini, Ticinenses, præferendos se accersitis in sua gymnasia doctoribus arbitrantur: quòd & Ludouicus Pontanus sensit [1]. Sed ego accepi hac in re minimum patriæ adscribi, doctrinæ verò facundiæque plurimum: nec dubium est quin alienigenæ semper præcelluerint. Sic Bartolus Picẽs, Perusij: Accursius Florentinus, Alexanderque Forocorneliensis, Bononiæ: Iason, Deciúsque Mediolanenses, Ticini: quo loco & Baldus Perusio patria derelicta maluit consenescere: apud exteros enim sola virtus in pretio est, in patria verò plerunque alia spectantur. Locorum quoque vicinitas non rarò in causa est, 92
vt ex ea legẽ restringamus. quapropter mortuo prouinciæ quæstore, solennes largitiones proximæ prouinciæ quæstori à ciuibus præstabuntur [2]: non enim eas interim retineri fas est. Et qui aliud à iudice etiam iustè petit, si impetrare nequeat, & in vicino loco alius sit, eum adire debet: quód si id minus faciat, sibi imputet, non poterit id, quod sua interest, ab eo, qui concedere neglexit, consequi [3]. Sed & si in territorio pupilli nullus iudex sit, qui ius dandi tutoris habeat, qui in proximo est proconsul adiri ipse debet [4]. Leges quoque generaliter erogationem alicuius donatiui egenis fieri præcipientes, ita interpretabuntur, vt proximis [5] & vicinis prius detur [6]. Quòd si certi loci incolis aliquid faciendum mandetur, si in eo idoneus nemo reperiatur, ex proximis pagis accersiri debebit [7]. Sed & si in vicinia quisquã facinorosus habitet, verisimile est ab eo factũ esse dãnũ, de quo vicinus cõqueritur [8]: vetus enim prouerbium est, *Aliquid mali propter vicinum malum*. Qua- 93
propter qui venditor* fundi confinem vicinum celauerit, quem si emptor sciuisset, non esset empturus, in id, quod interest, condemnabitur [9]: nam & ex

1 l. si vero. §. de viro. in xiiij. reg. ff. sol mat.
2 l. j. C de can. larg tit.
3 l. iij. §. si tam vicinũ. de dam. in fect.
4 l. diuus. de tut. & cur. dat.
5 l. ij. C. de an ciuil. lib. xj.
6 l. si quis ad declinandã. C. de epis. & cler.
7 l. cum nauarchorum. C. de nauic.
8 l. dominus hor. locati.
9 l. quod sæpe. in fi. de cõtra empt.

ex proximitate temporis, scripturæ, rei, pleraque introducta sunt, quæ ab aliis coacta sciens ego prætereo. His accedit & vulgaris regula, Ex vicinitate præsumi scientiam. Ad hæc etiam pertinet, quòd
94 ab ipso loco absentia* iustam plerũque præstat excusationem. quo fit, vt absente patre, filius famil. in iudicio esse possit [1]: idem non expectato eius cõsensu legitimã vxorẽ ducet [2]. Filiã famil. iudex ex patris absentis bonis dotem accipere iubebit [3]: de dote eo casu, absque eius consensu filiam agentem audiet [4]. Sed & si consuetudine inductum sit, sacerdotium sine alterius consilio conferri non posse, intelligetur, dum ille sit præsens, alioquin eo absente libera erit collatio [5]. Qua ratione, & si mulier absque consanguinei consensu lege municipij obligari nequeat, ísque absit, poterit iudex decreto suo contractum firmare [6]. Sic enim & pupillus absente tutore hereditatem adit [7]: & Abbas deficientibus monachis de immobilibus monasterij bonis disponet, sufficietque eius, qui superior illi gradu sit, assensus [8]: quod & in alio rectore receptum est [9].

95 Ex ipso tempore multa quoque aliter† atque aliter interpretamur, & quandoque à generalibus iuris regulis recedimus, idque variis in speciebus contingit. Ecce: Lex generaliter quenquam cogi inuitum non debere iubet, vt rem suam vendat, & tamẽ charitatis, & penuriæ tempore ad ædiles spectat, vt annonam vrbi sufficiant [10], possessoréśq; cæteris æquo pretio copiam eius facere iubeant. Multa etiam belli, pacis, pestilitatis tempore inducta sunt, quæ hîc recensere longum esset. Ex diuturnitate quoque temporis, omnis vsucapionum * atq;
96 præscriptionum materia vires trahit, latius digesta quàm vt hîc referri debeat. Is quoq; qui patrato facinore toleratus, diúq; impunè egit, si ad pœnam trahatur, mitiùs plectetur, aliquatenúsq; subleuabitur:

1 l. si longius. §. si filius. de iud.
2 l. si nepos. in fi. de iur. nup.
3 l. profectitia. de iur. dot.
4 l. ij. §. voluntate. sol. mat.
5 c. j. ne sede vacan. in vj.
6 gal. l. turpia. §. j. de leg. j.
7 l. bonorũ. C. qui adm.
8 Cle. j. de reb. eccles.
9 gl. c. potuit. de loc.
10 l. annonam. de extraor. cri.

D 5 quod

quod eius legis argumento admissum est, quæ pœnam eius temperari mandat, qui diutino tempore in reatu fuit[1]. Est autem † reatus, habitus ipse reorum, cũ squalidi, promissa barba, de salute litigãt, & rerum suarum anxij satagũt. Sed & decretum actui necessarium ex diuturnitate temporis interuenisse præsumitur[2], & iussu patris filiumfam. hereditatem adiisse eadem causa creditur[3]. Sed & si longo tempore fratres separatim hereditatem paternam possederint, verisimile fit familiæ inter eos diuisionem factam[4]. Vice versa, propter nimiam temporis celeritatem oritur mala præsumptio: Quapropter lex priuilegia Doctoribus concedens, de his non intelligetur, qui nec debito tempore studiis operam dederint, nec seruato ordine, sed per saltum promoti fuerit[5]. Brutedium Nigrum (inquit Cornelius Tacitus) artibus honestis copiosum, etsi rectum iter perageret, ad clarissima quæque iturum festinatio stimulabat, dum æquales, dein superiores, postremò suasmet ipse spes ante reparat: quod multos etiam bonos pessumdedit, qui spretis quæ tarda cum securitate, ad præmatura vel cum exitio properant. His igitur iure illud carmen obiici poterit: 97

Tu nimium properas, & adhuc tua messis in herba est.

Ad supradicta & illud pertinet, quòd qui diutiùs persistere noluerit, & à munere sibi concesso desciuerit, priuilegio regis indignus plerunque existimatur[6]. Quapropter qui aduocati, vel protectores, vel id genus palatini, quinquennio destiterint, ab albo abraduntur, munereque priuantur[7]. Nam & indulgentia principis milites hi non fruuntur, qui militiam non continuant[8]: quod & de immunitate artificibus concessa traditum est: ea enim indigni censentur, qui huiusmodi artẽ amplius non exercent[9]. Quo exẽplo & in scholastico receptum est, si vagus & deses relictis studiis vitam degat, ceu exauctoratum

1 l. si diutino. de pœn.
2 l. qui in aliena. § j. ff. de acquir. hered.
3 l. si filius. C. de petit. her.
4 Glo. j l. pen. comm. diuid. c.
4 l. pe. de cadu. di. iu.
6 l. iij. C. de dome. & protecto. lib. xij. c.
7 l. fi. C. de ad. di. iudic.
8 l. ne quidam. C. de test. mil.
9 l. semper. de iure immu.

tum cæterorum priuilegiis vti non posse. Nam & collegij immunitatibus is non vtetur, qui quamuis in collegium receptus sit, artem tamen non exercet [1], etiam si loco sui alium substituit: non enim ideo meliorem suam conditionem efficit. Plurima quoque aduersus eos, qui destiterunt, innouata sunt: quoniam lex perseuerantes adiuuat. sopitos verò & desides negligit. Sic filius inofficiosi testamenti accusationem institutam ad heredem transmittit, dum tamen ante obitum omnino non destiterit [2]. Sic quamuis per litis contestationem actio perpetua fiat, si tamen, iudicio accepto, quis citra iustam causam supersedeat, tanquam destiterit, frustra rem in controuersiam deduxisse existimabitur [3]. Nam & è contrario, lex generaliter pœnam imponens in eo, qui non perseuerauerit, plerunque limitabitur. Ecce qui accusat testamentum ceu falsum, vel inofficiosum, eius omni cōmodo priuatur, nisi incœpta lite destiterit [4]. Patronus qui liberũ capitalis facinoris reum detulerit, iure patronatus mulctatur, si nō litem deseruierit [5]. Filius vel libertus qui sine venia patrem, vel patronum in iudiciũ traxerint, ex edicto mulctã pendere iussi sunt nisi tamen omissa lite malint maiorum suorum humanitatem experiri [6]. Qui se liti obtulit, cùm non possideret, perinde condemnatur, atque si possideret: quòd si ante iudicium acceptum pœniteat, & se possessorem neget, contrà est [7]. Quisquis reum ad vetitum examen traxerit, & alieno foro litigare coegerit, actione cadit: nisi tamẽ & ipse celeri pœnitentia, nimirum ante iudicium acceptum, sibi cōsuluerit [8]: nam & generaliter, quoties quis ob mendacium mulctatur, si re integra pœni-
98 teat vanitatis, absolutionem consequitur [9]. Propter † periculum quoque, quod etiam in modici temporis mora versatur, legis generalitati sæpissimè derogatur. Quapropter etiamsi constitutũ sit nuntiationem

noui

1 l. qui in collegio. de excusat. tut.

2 l. nam & si. §. heredi. de inoffic. testa.

3 glo. c. placuit. ij. § potest. xvj. q. j.

4 l. alia. C. de his quib. vt indig.

5 l. in seruitutem. §. penult. de bo. lib.

6 l. quãuis. de in ius voc.

7 l. is, qui se. de rei vend. ff.

8 l. in criminali. C. de iurisf. omn. iud.

9 c j. §. porrò. quæ fue. prima causa benefi. amittan.

noui operis siue iustam, siue iniustam, cõtemni non
debere, cùm tamen periculum in mora est, rectè ne-
gligetur [1]: præposterè enim hac ex causa nobis age-
re permittitur: quod in ea specie apparet, cùm testa-
menti subscriptores absunt, poterunt tabulæ (si mo-
ra periculum allatura sit) aperiri, & deinde sigilla re-
cognosci [2]. Sic quoties mora damnum inferret, non
obstante appellatione, fit executio [3]. In messium,
vindemiarúmque feriis ius dicitur [4]. Is quoque, qui
alià rem alienare prohibetur, ex hac causa tutò alie-
nabit: vt in herede, qui adhuc hereditatem adire
nondum decreuit [5], vel qui iam adiit, sed fideicom-
misso restituere iussus est [6]. Sic qui in possessionem
ex primo decreto missus est, vel qui tanquam seque-
ster depositum fidei suæ accepit, fructus distrahet
tempore perituros [7]. Sic propria auctoritate ei, qui
cum pecunia mea fugiat, manum iniiciam [8], quem-
libétque fugitiuum, etiam non citatum, in neruum
traham. Sic iudex famosum latronem neci debet,
quamuis ad iurisdictionem suam non pertineat [9],
si interim dum præsidem moratur, periculum sit, ne
euadet. Cor. quoque Tacitus, Seditionem inquit,
cœptantes præsenti duorum militum supplitio re-
pressi sunt. Iusserat id Memmius castrorum præfe-
ctus, bono magis exemplo quam concesso iure. Ex
eo † quoque restringitur legis regula, quòd in tem- 99
pore res gesta non sit, solétque dici, *Sero sapiunt Phry-
ges*: nã & deiectus possessione cùm petitorio iudicio
expertus fuerit, si post altercationes, probationésq;
conclusum in causa sit interdicto, amplius non erit
audiendus [10], quamuis alias spoliato soleat concedi,
vt suspenso petitorio momenti causam prosequa-
tur: hoc enim casu serò sapiens factus est. Sic & licet
receptus inter reos interim alium accusare possit,
non tamen postquàm in causa sua conclusum sit:
hoc iure vtetur [11]. Sic & sententia aduersus procu-
ratorem

1 l. de pupillo. § si quis riuos. de ope. no. nunt.
2 l sed si quis ex. vers. & si. ff. quemad. test. ape.
3 l. fi. de ap. recip. ff
4 l. eadem. de fer.
5 l. Aristo. de iure delib.
6 l. mulier. § si heres. ad Trebell.
7 l. si magistratus. de priuil. cred.
8 l. ait. § si debitorem. de quæ in fraud. cred.
9 Ial. l. j de offi. eius.
10 c. pastoralis. de cau. poss. & propriet.
11 Bart. l. is qui reus. ad fin. de pub. iud.

ratorem mutatum, lata, efficax erit, ſi mutationis non, niſi poſtquam in cauſa concluſum fuit, certior ſit factus [1]. Quo exemplo & illud in confeſſo eſt, quolibet tempore venditori denuntiari poſſe, vt liti adſit ne res euincatur, dum tamen prope ipſam condemnationem id non fiat [2]. Sic & actori ius ſuperueniens ſolet, pendente lite, opitulari, dum tamē, poſtquàm in cauſa concluſum ſit, ideptum non
100 proponatur [3]. Cæterùm † ad hæc quoq; pertinent, quæ propter ſenium, vel vetuſtatem inducta aduerſus communes regulas in iure noſtro frequenter leguntur: qualia ſunt, in re dubia confuſiſque teſtimoniis antiquioribus potiùs credendum eſſe è contrario, patrato facinore cùm quæſtione exquirendum eſt, à iunioribus incipi debere [4]. Cùm inter plures heredes dubitatur penes quos tabulę teſtamenti deponendæ ſint, verius eſſe, vt antiquiorem præferamus [5]. Sic inter agentes in rebus, gradu, inquit lex, cæteros antecedat, quem meliora ſtipendia vel labor prolixior fecerit antei re [6]. Sic præfecto collegij abſente, eius vicem, qui in ordine vetuſtior eſt, ſupplebit [7]: ſolet enim antiquioribus pluribus ex cauſis deferri: nam & plurimùm illi mente valent, licet iuniores ocyus addiſcant, quod in problematis ſectione xxx. Ariſtoteles atteſtatur. Propter rerum quoque vſum callidiores habentur: vnde maior in eis eſt prudentia, non ita rerum affectibus mouentur, & ideo certiore ſunt iudicio. Ad hęc & erga deorum cultum ſunt reuerentiores, tanquam ad eos quam primum tranſituri: vnde & Græcum carmen etiam adagio celebre,

ἔργα νέων, βουλαὶ δὲ μέσων, εὐχαὶ δὲ γερόντων.

Vota ſenum iuuenum facta, & conſulta virorum.

His igitur pleraque meritò indulta ſunt, quibus generalitate legum eximuntur: præſtat enim plerisq; in rebus ſenectus maiorē auctoritatem, præſtat excuſationem

1 c. auditis. de procur.
2 l. ſi rem quam l. j §. ſi. de euict.
3 Bart. l. ſi. mat §. eandem. de exe. rei iud.
4 l. j. §. j. de quæſtio.
5 l. ſi. de fi. inſt.
6 l. ij C. de offi. mag. offi.
7 l. ij. C. de pręfe. præ. li.

cuſationem, præſtat maiorem obſeruantiam, quæ
omnia ſigillatim referre pręſentis non eſt inſtituti.
Ex bono quoque fit generalis † reſtrictio va- 101
riis ex cauſis, quarum potiſsima quæ ad Reipub. vti-
litatem pertinet. Lex enim quantumuis amplis ver-
bis concepta, interpretatione reſtringitur, ne publi-
cæ vtilitati obſit: & ideo tali caſu nullum crimen in-
currit qui reſcripto principis non obſequitur [1], licet
aliàs pro ſacrilego eſſet. Sic & iuniores impunè ſe-
nectutem non venerabuntur, cùm ex hoc publica
vtilitas læderetur [2]: quod ex oratione Scipionis ap-
paret aduerſus Q. Fabium, lib. Titi Liuij xxxviij.
Sic priuilegia immunitatis ampliſsimis verbis cõce-
pta ad tempus belli non protrahentur, cùm ex hoc
publica læderetur vtilitas [3]. Sic propter generales * 102
priuilegiorum derogationes, ea ſublata non intelli-
guntur, quæ pro publica vtilitate vigilantibus con-
ceſſa ſunt [4]. Sic quamuis ſolus princeps exuli veniam
reuertendi indulgeat, ex cauſa tamen publicæ vtili-
tatis etiam legatus Cęſaris id iuris præſumet: vt cùm
veniam ſe exuli daturum edicit, qui alium exulem
occiderit, vel tradiderit, quod non niſi magna ex
cauſa faciendum eſt [5]. Sic lex generaliter ſeruum
manumitti prohibens, de eo non intelligetur, cui ex
cauſa publicæ vtilitatis id pręmium conſtitutũ eſt [6].
Sic aduerſus leges, rationémq; naturalem receptum
fuit, vt filius, tametſi non heres, pro primipili debito
teneretur, vxórque in pignore poſteriorem cauſam
habere cenſeatur [7]: cùm enim annona militaris apud
primipilum reſideat, publicè interfuit nullam eius
ad diem dimenſioni moram fieri, & qualemcunque
pro neceſsitate tam euidenti cogi. Sunt & id genus
alia pleraque, quæ quod nominatim Baldus [8] com-
memorat, à nobis recenſeri operæpretium non eſt.
Ex hoc conſequens eſt, vt etiam propter pacem mul-
ta * ſpecialiter permiſſa oſtendamus, quibus gene- 103
ralibus

1 l. nec damnoſa. C. de preci. Imp. offer.
2 l. potioris. C. de off. rect. proui.
3 l. iubemus. C. de ſa. ſan. eccle.
4 l. decurionibus. C. de ſilen. li. xij.
5 l. non omnes. in fi. de teſt. mili.
6 l. iij. §. is quoque ad Syl.
7 l. iiij. C. de primipil. lib. xij.
8 Bal. l. j. C. de hered. vel act. vend.

ralibus legibus derogatum eſt: & ideo poteſt Reſpublica ciuis ſui bona alienare, vt pacem cum hoſte redimat: reſpõſúmque eſt, valere fœdus, quo hinc & inde direpta inter hoſtes remittuntur, in eorum damnum, quibus ablata ſunt, ſi aliter pax fieri non potuit [1]. Sic & impuberes matrimonio coniungi prohibentur, niſi ſuadente pacis vtilitate hoc fiat. Hinc

104 etiam traditum eſt, filium, qui patri * exuli alimenta præſtare cogi poteſt, ſi qui ob violatum pacis fœdus pœnas pater luit, hac obligatione non teneri [2]. Et quę de pace probantur, etiam tunc locum habent cùm de euitãdo periculo, ſeu offenſione (σκάνδαλον

105 Græci dicunt) agitur: quo caſu præſes * nec appellationem recipiet, nec nocentis pœnam remorabitur: vt quia latronem manifeſtum, vel ſeditioſum, & factione cruenta famoſum militem depræenderit [3]: nam & iuſsionibus principum impunè non parebitur, cùm inde publica quædam infamia ſcandalúmq; exurgeret [4]: cùm generaliter receptum ſit, diſpenſationem principis nullam eſſe, cùm ſine manifeſto ſcandalo, adminiſtrationiſque decoloratione, ad-

106 mitti non poteſt [5]. Quinimò ipſe * Romanus Pontifex, quem aliàs viuentium nemo iudicat, ſi manifeſtè tanti ſceleris reus ſit, vt apud eccleſiam malè audiat, ſcandalúmque inde oriatur, poterit apud vniuerſale concilium accuſari [6], itémque gradu deiici, quòd & frequentius receptum eſt [7]. Nec his diuerſum eſt, quòd propter futuri mali periculum, pleraque à ſommo iure remitti conſtat: vnde nepti nubenti ſolus aui conſenſus ſufficit, nec pater expectandus eſt [8], ne interim, dilatis nuptiis, dedecus aliquod muliebri facilitate ſubeatur. Qua ratione & qui in prouincia officium adminiſtrat, in ea filias ſuas matrimonio collocare poteſt [9], licet in filio nõ idem reſponſum ſit: propter honeſtatem enim conſeruandam anguſtior aliquãdo fit interpretatio [10].

Nam

1 Bal. Ang. l. bene à Zenone. C. de caduci. præſ.

2 c. j. §. ſi quis hominem. de pace ten. in feud.

3 l. fi. ſi quis fil. §. quid tamen. de iniu. rup.

4 c. ſi quando. de reſcri.

5 j. q. vij. de le. etſi illa.

6 gl. c. ſi Papa. xl. diſt.

7 Dec. conſil. clj.

8 l. oratione. §. penul. de ri. nup.

9 l. ſi quis officium. in fi. de ri. nup.

10 l. ij. §. j. vbi Iaſon. de in ius voc.

Nam & alicui honori designatus ante confirmatio-
nem administrare nō debet, nisi is ad quem ius con-
firmandi pertinet, tam longè absit, vt interim peri-
culum sit, ne ad honorē facientia iura dissipentur, &
pereant [1]. Propter actus † infirmitatem iniquita- 107
témque, legis generalitas etiam quandoque minui-
tur: Quapropter confirmatio generalis statutorum
ad iniusta nō producitur. Idem in iussione, qua quis
pro eorum obseruatione iureiurando in verba Rei-
publicæ adigitur [2]. Et constitutio pro contractibus
solui centesimam iubens, ad illicitos contractus non
trahetur [3]. Et qui lege municipij prohibentur decu-
rionibus aliquas actiones cedere, nō tenebūtur lege,
si actu nullo, vel irrito cesserint [4]. Ad hæc generalis † 108
est regula, quoties lex de sententia, testamento, con-
tractu, instrumento verbi facit, de validis vtiq; sem-
per intelligi [5]. Sic quod dicitur, vltimis pactioni-
bus priores extingui, intelligitur, si iure valeant [6].
Sic prioris gratiæ mentione non facta, sequens sub-
reptitia censetur, nisi tamen prior inualida fuerit [7].
Sic familiæ erciscundæ iudicio, omnium rerum in-
ter heredes communium diuisio fit: si qua tamen il-
licitè in his reperiantur, vt mala medicamenta, in ea
actione non diuidentur [8]. nam & de re illicita socie-
tas contrahi non potest. Mandatum quoque semper
restringitur, ne quid aduersus leges commissum exi-
stimetur [9]. Vnde & filius, qui peculio accepto, iussu
patris negotietur, fœnore vel malis artibus quæsita
non præstabit: non enim id factum patris voluntate
credibile est [10]. Cæterum & leges, quæ generaliter
aliquibus dignitates, vel officia conferunt, propter
delictum, vel mali futuri quandam præsumptionem
restringuntur. Quo fit, vt qui semel ab officio deie-
ctus est, iterum recipi non debeat [11]. Quapropter
Quæstor propter sordes à munere exclusus, non ni-
si ex certa principis scientia ampliùs audietur [12]:
quod

1 c. nihil. de electio. in anti.
2 c. j. de iureiu. in. vj.
3 l. 2. C. de cumu.
4 Bar. l. filium. §. si quis de leg. præst.
5 l. iiij. §. condemnatum. de re iud.
6 l. si quis ante. de acquiren. poss.
7 glo. c. ex tenore. de rescrip.
8 l. cæteræ. §. mala. fam. ercis. ff.
9 l. si procuratoris. de cōd. indeb.
10 Bart. l. cū oportet. C. de bo. quæ lib.
11 l. nullus. C. de pala sacra largit.
12 l. si quis. C. de cohor.

quod & in tabellione, itémque tutore responsum est [1]. Vnde & comes Palatinus, cui ex sacro rescripto tabelliones creandi ius sit, ex crimine summo-
109 tum non restituet [2]. Propter affectationem quoq; † fit huiusmodi restrictio, quod in eo exẽplo apparet, quo proditum est, priuilegia alicui propter officiũ indulta, ei non competere, qui summa affectatione per precum importunitatem obtinuerit [3]: odio enim lex ambitiosos hosce insectatur, anxietudinémque omnem damnat. Vnde tametsi error iustam excusationem præstet, si tamen sit affectatus, nõ præstabit [4]: quod & ignorantia admissum est [5]. Idemq; in eo, qui vltro absens fuit, vt excusari posset, re-
110 sponsum est [6]. Sic & tutor * qui tres tutelas affectauit, vt ab alia excusaretur, audiendus non est [7]: quod & generaliter statutum est in quibuscunque causis, quibus tutores excusari solẽt, vt affectare nõ possint [8]. Sic Bartolus, cùm propter pacem generalis abolitio concessa esset, ea vti non posse respondit, qui hoc futurum præuidentes confidentius delinquerint. [9] Huc etiam adferenda sunt, quæ propter probabilem metus vel violentiæ suspitionem, ex regulis iuris detorquentur: vt cùm formam, quæ in Romani Pontificis comitiis constituta est, non seruari posse aiunt, cùm probabilis metus Cardinalibus persuaserit, vt alió eant, quàm quo loco Põtifex fato functus sit. [10] Sic prætor in proximo oppido ius dicit, cùm pro tribunali tutus in sua vrbe esse
111 non potest *: [11] Nam & propter iustum timorem omissa * appellatio non nocet. eiúsque denuntiatio, etiam si legitimè facta non sit, damno non est [12], Generalitèrque lex ait, in omnibus causis pro facto accipitur id, in quo quis alium perhorrescit, quó minus fiat [13].
112 EX IVSTA quoque excusatione † legum iussa plerumque temperantur: qui tractatus latissimus

1 l.si cui.§. iisdem. de accu.
2 l.ij.&.l. quicum. C. de diuersis offic.lib.xij.
3 l.vniuersi. C. de legat lib,x.
4 l.qui contra.C.de ince.nupt.
5 l.si seruus plurimu. §. si quis de legat.j.
6 l.&qui data.ex quib. caus. maior. ff.
7 l.spadoné. §.fin. de excu.tut.
8 l.vxori.§. j.de tal.
9 Bartol.l.j. §.hæc auté. si quis test.
10 c.vbi.§. porro. de elect. in sexto.
11 Cle.j.de foro cõpet.
12 c.fin.de app.
13 l.in omnibus.in.tit. j.

est, sed nos paucis exemplis contenti, cætera diffusius pertractanda otiosioribus relinquemus. Et in primis iustus error, vel ignorantia meretur, vt ei succurri debeat, si tamen probabilis sit: ídque in delictis, in contractibus, in vltimis volontatibus receptum est. Quapropter sacris ei non interdicetur, qui imprudēs initiatum percusserit [1]. Lege Cornelia iniuriarum non tenebitur, qui matronam suspicatus ex habitu meretricem esse, compellauerit [2], Non * censebitur receptator, qui ignorabat patratam cædem [3]. Non erit incesti reus, qui sibi cum stuprata intercedere necessitudinem nesciebat [4]. Qua ratione & tyroni delinquenti propter præsumptam militaris disciplinæ ignorātiam, faciliùs indulgetur [5]. Ei quoque qui exullam occiderit ignarus, restitutum esse, causa cognita, noxæ reus non erit [6]: sicut nec ei qui abominato interdictóque opem feret, dum eiusmodi hominem illum ignoret. [7] Vice versa, qui exulem nesciens occiderit, præmium non consequitur à lege municipali his promissum, qui hoc hominum genus de medio sustulerint [8]. Et generaliter fatendum, ignorantiam facti * probabilem excusare, quò minus pœnæ sit locus [9]. In contractibus quoque idem dicendum est: quapropter qui canonem, stata die non soluit ignorās rem emphyteuticam esse, * à iure suo, effectu non cadet [10]. Sed & cliēs aut emphyteuta, qui dominum non agnouit, & clientem se vel emphiteutam negat, eadem ratione excusari potest [11], dum probabilis sit is error. Heres quoque cum verisimiliter, quid testator fecerit, ignoret à pœna, quam ille promiserit, restitutione in integrum liberabitur [12]. Senatusconsulto quoque Macedoniano non excludetur, qui filio familiâs mutuā pecuniā dedit, cùm se sui iuris esse ille assereret [13], & ita se publicè gereret. Creditoribus quoque emphyteutæ succurretur aduersus dominum, qui fundo emphyteutico manum iniecit. quoniam

1 c. si vero aliquis lo. ij. de sen. excōmu. in anti.
2 l. item. §. si. quis virg. de iniur.
3 l. j. de recept.
4 d. l. qui cōtra.
5 l. qui commeatus. de re mil.
6 quæst. Bar. j.
7 c. inter. de senten. excom.
8 Bart. l. iij. §. vtrum ad Syll.
9 l. semper. §. sed & si ... in fi. quod vi aut clàm.
10 glo. l. ij C. de iu. em.
11 c. vnico. §. si vasallus, si de feu. sue. cotro.
12 l. cum filius. §. in hac de ver. obli. ff.
13 l. ij. C. ad Maced.

quoniã canõ sibi non solueretur[1]. nam quãuis, resoluto iure emphyteutæ propter legẽ cõtractus creditores excludantur, æquitas tamẽ suadet, vt recepto ab his canone, eos dominus in emphyteutę locum reponat, cum, verisimiliter ipsi, si negligentiæ debitoris admoniti fuissent, vt pignoris ius cõseruarent de suo satisfecissent, quod ex facto Alexãder respondit[2], & iniquum nobis visum nõ est. Sed & eadẽ ratione aduersus præscriptionẽ domino succurretur, cùm iustè
116 ignorauit rei se † præscriptę dominũ esse: quod etiam in xl. annorum præscriptione receptius est[3]. Filius quoq; quẽ ignoranter habere se nesciẽs testator præterierit, nec legata quidem soluet[4]: hereditatis quoque transmissio ab eo, qui probabiliter sibi delatam ignorauit, in heredem fiet, decretóque prætoris illi prouidebitur[5]. Sed & miles, qui nescius filium preteriit, nequaquam exhæredasse eum censebitur[6]. Lex quoque alienationem rerum, quæ fidei commisso subiiciuntur prohibens, non obseruabitur, cùm heres iusta ignorantia fidei nihil commissum
117 fuisse credidit[7]. Defectus † quoq; iudicis iustam prę stat à lege generali recedendi occasionẽ. quapropter poterunt decuriones propria auctoritate manus ei iniicere, quẽ curiali fortunę adstrictũ contendant[8], si præsidis adeundi facultas non adsit: nam quamuis lex generaliter cõstituat sibiipsius dicere posse neminem, si tamen iudicis copia desit, propria auctoritate illatam iniuriam vlcisci fas est[9]. Vnde qui de possessione deiectus est, etiam post aliquod tempus propria auctoritate prædonem deturbabit, sic præses absens proponatur.[10] Sic vacãte Rom. Impe. solio põtificis ipsius auctoritas exquirenda est[11]. Sic magistratibus municipalibus copiã sui nõ facientibus, alij iudices tutorem dare possunt[12]: & si qua similia. Ceterum & iusta ille excusatione vtitur, qui suam vtilitatem alienæ præfert: Nam (vt ait Accursius,)

1 l. lex vectigal. de pig.
2 Alex. consil. xlv. in v.
3 Bart. l. j. §. si quis auté. de itin. act. priu.
4 Bart. l. filio præterito. de iniu. rup.
5 l. Patonius. de acquir. here.
6 l. militis co. §. miles. ij. de test. mil.
7 l. fin. § fin. de leg. ij.
8 l. generali, C. de decur.
9 l. nullus. C. de Iudęis.
10 l. si alius. § bellissime quod in aut claui.
11 c. licet. de for. compet.
12 l. vbi. de cur. dat. ab his.

Alpibus ille periit qui se plus diligit vllum.

Et Euripides.

μισῶ σοφιστὴν ὅστις οὐχ αὑτῷ σοφός.

id est, Odi sapientem qui sibi nihil sapit. Quamuis igitur adusque certum tempus domum tibi locauerim, si interim in vsum meum ea mihi sit opus, poterō te eiicere [1]. Quamuis procurationem * rerum 118
tuarum ad aliquod tempus susceperim, si propriis negotiis occuper, iure rerum tuarum curam deprecabor [2]. Quamuis ex lege lapides vel materiam, quę in agro meo sit, vendere cogar, * si tamen ea mihi v- 119
sui sit, nulla me ratio [3] coget, vt alienum cõmodum proprio præponam. Sic & cùm ex flumine publico ius aquæ ducendæ princeps concedit, intelligitur eatenus concessisse, quatenus in publicum vsum necessaria non sit [4]: non enim thermis, nõ nymphæis aut balneis ex eo duplomate illatum damnnm existimari debet. Sic & consuetudo, qua quis in nemore alieno ius arborem cædendi vel pecora pascendi habet, restringitur, quatenus in vsum suum dominus non indigeat [5]. Sic & arbitrer negotiorum suorum mole oppressus, aliena tutò omittet [6]: nam & qui non nisi quatenus facere potest, conuenitur, eo priuilegio non vtitur, cùm auctor pari calamitate effectus est [7]: & qui aduersus quemcunque hominem patrocinari promittit, vt aduersus seipsum dicat cogi non poterit [8], Excusandus † & ille est, qui officij sui necessi- 120
tate adactus aliquid facit: vt cùm filius vel libertus tutorio vel procuratorio nomine patremfamiliâs in ius vocant [9]: nec enim tum veniam eos impetrare oportet. quod & in eisdem personis receptum est, cum procurationis vel tutelæ muneri deseruientes in officiosum testamentum dixerunt, tametsi non obtineant, legato eis in tabulis sibi relicto non priuabuntur [10]. vnde etsi in accusatione huiusmodi ex causa instituta succumbant, non tamen calumniæ notam

1 l. ædem. C. loc.
2 l. filiusfa. §. fin. de procu.
3 l. vẽditor. §. fi. cõ. præd
4 l. si quis. ij. C. de aquæ. duct.
5 Io. And. c. dilect. de ar.
6 l. licet. de arbi. ff.
7 Roma. l. maritũ. sol. ma.
8 c. petitio. de iureiur.
9 l. quæsitũ. de in ius voc.
10 l. aduersus. §. j. de inofti. testũ.

notã ſubibunt [1]:nam & qui iuſſu teſtatoris aliquem manumittit [2],qui legis imperio obſequẽs facinoroſum cepit, præmio nullo dignus eſt [3], cùm muneri impeſito vterq; potius rectè defunctus dicatur,quam ſpontè adactum, rem præmio dignam voluiſſe exequi. Sic & iudex qui ex officij neceſsitate inter partes defundo ius dixit,non poterit propriæ ſententiæ exceptione reiici, ſi alio iudicio fundum ad ſe pertinere intendat [4]:ſi verò alij iuriſdictionem mandare potuit,ſibi imputet. Nam &generaliter propter neceſsitatem à iure communi diſcedimus: cùm enim humanis in actionibus plurimum conſenſui tribuatur,qui ex neceſsitate agit,nõ ideo conſentire [5] exiſtimatur:quare nec pęna ſpontè delinquentium ple-
121 ctetur.Sic qui adigente fame propter * neceſsitatem furtum facit,laqueo non præfocabitur,tametſi municipij lex generalibus verbis concepta ſit [6]. Sed & multa propter neceſsitatem conceduntur, quæ aliàs prohibentur: quapropter metu belli poterunt ciues diuinam domum vel ſacram turrim munire,& eis pro propugnaculo vti [7]. Eadem ratione & in eccleſia fas erit hoſpitem recipere [8], & baptiſmi ſacramentum etiam à ſeculari conferri [9]: ex neceſsitate enim lex permittit conſtitutos à iudicibus ordines
122 negligi [10]. Vnde & res * prohibita alienari, quandoque propter neceſsitatem diſtrahitur [11].& iudex qui merum imperium, ſeu gladij ius alteri demandare non poteſt, propter neceſsitatem tamen iure ſubſtituit [12]. Sic & ſpurij, & ignominia notati homines, quandoque propter neceſsitatem ab honoribus non reiiciuntur [13].Sed & quoties lex conſenſum aliquorum requirit,etiam eis inconſultis,ſi neceſsitas ſubſit,rectè agetur, [14] quod pluribus exemplis à recentioribus productum eſt [15].Illud tamen ſciendum,quæ neceſsitate ſuadente conſtituta ſunt, ea ceſſante, aboleri: quoniam quod contra regulas

1 l.mater.C. de calum.
2 l.proximè. de ritu nupr.
3 d.l.iij.§. vtrum. ad. Syl.
4 c.inter dile.de fid.inſ.
5 l.cum fidei.de fi.lib.
6 c.ſi quis. de furt.
7 Innoc.c. cum eccleſ. de immunit. eccleſiæ.
8 xlij.diſt. nulli Epiſco.
9 c.ſanctum. de conſecra. diſtin.iiij.
10 Bart.l.cũ nauarchorũ. C.de nauic. lib.xj.
11 l.ij.C.de pat.qui fil.
12 l.placet. C.de ped.iu.
13 l.eos.l. ſpurij.de decur.
14 l.tutor qui repert. de admi.tut.
15 Feli.c.cũ acceſsiſſent. de conſtit.

iuris pro necessitate statuitur, solum sibi locum vendicat, quatenus subsit necessitas [1]. Sed & non solet hæc excusatio his prodesse, qui se sponte ei negotio intruserunt, vnde necessitatem futuram prospicere potuerunt [2]: quapropter Agareni milites ex prætextu, quòd à prīcipibus suis præter furādi impunitatem alia stipendia non percipiant, excusandi non sunt: quis enim eos compulit, vt talem militiam sequerentur? quod & Angelus scripsit [3].

* * *

1 l. senatusconsulto. de offi. præs.

2 l. si fideiussor. ff. qui satis. da. cog.

3 Ang. l. ij. §. cū ineadē. ff. ad l. Rhod.

ANDREAE ALCIATI IVRISCON. MEDIOLANEN. DE VERBORVM SIGNIFICATIONE LIBER SECVNDVS.

SVMMÆ.

1 *Improprium uariè dignosci, dicitue. 3. 7. 11.*
4 *Verba ex causis in quouis actu impropriaenda. 5. 6. 9.*
10 *Mentem uariè deprehendi.*
15 *Fictionem impropriè iure censeri.*
18 *Vera ad ficta, nisi ex causis extendi. 22. 23. 24. 25.*
26 *Mortem ciuilem naturali æquiparari.*
27 *Vsu accipienda uerba: huius effectus.*
29 *Statutorum uerba ex usu accipienda.*
30 *Verborum usus pro personis accipiendus.*
31 *Interpretationis natura.*
32 *Extensionum causæ.*
33 *Extensionem ex causis cessare.*
34 *Correctoria inextendibilia, ex causis contra. 36. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44.*
45 *Pœnalia non extendi: ex causis diuersum. 47. 48. 49. 50. 51. 52.*
54 *Limitatum uariè accipi.*
55 *Limitata, nisi in casibus, extendi. 56. 57. 58. 59. 60.*
61 *Loquutionum genera.*
67 *Præcidere uariè accipi.*
68 *Excludentium argumentorum genera.*
69 *Contrarium sensum ex causis cessare.*
70 *Argumenta à contrario sensu locus.*

SVPERIORE libro quo à nobis de eo intellectu tractatum fuit, qui ex proprietate sermonis assumitur, potuit & quidnam improprium sit, quod Greci ἄκυρον dicunt, M. Fabio auctore. lib. 8. cap. 2. cognosci: nimirum † vt improprium dicatur, cùm quanque rem 1
non suo nomine appellamus: quo vitio tyronem suũ Marc. Cicero epistolarum libr. xvj. arguit, qui valetudini fideliter inseruiẽdo scripserat, quod aduerbiũ alieno loco positum, vt impropriè dictum ipse non probat. Illud etiam improprium censeri vulgò traditur, quòd cum aliqua adiectione, non autem simpliciter profertur [1], vt cum fratrem patruelem dicimus, cùm patruum magnum. Quapropter in lege municipali, quæ fratrem vel patruum matri præferat, huiusmodi vocati non intelligentur [2]. Sed quid in sorore, * quam vterinam appellant? & propriè so- 2
rorem esse cum in secundo gradu sit, receptius est, quæ vterina non propter improprietatem, sed ratione differentiæ dicitur. [3] Sicut & pronepos & proauus propriè nepos atque auus est: quoniam præpositio illa ordinem, non abúsionem ostendit. Ad improprietatem † quoque dictiones illæ trahuntur, 3
quæ ex larga quadam significatione quippiam denotant: cùm enim proprium, sit, quod vni soli conuenit, non caret abusu, qui latiore verbo id designat, quod peculiari voce dicendum erat: vt cum lex Iulia quod adulterium est, stuprum dicit [4]: vel cùm lex, manumittuntur, inquit, apud Proconsulem tam liberi quàm serui: quod enim ad liberos attinet, manumissio impropriè dicitur [5]. Sed & cum emphyteuta, vel qui vectigalem fundum à municipibus habet, se dominum appellat, impropriè loquitur: quoniam vere dominum est, quod directum vocamus [6]. Illud tamen dubium non est, sub genere suo

1 Barto. §. quæsitum. l. Lucius de leg. iij.

2 Doct. l. j. C. de succes. edict.

3 Sociè nõ si. xxv. in. iij.

4 l. inter liberas de adult.

5 l. ij. de offic. Procons. & lega. ff.

6 l. j. si ag. vectig. ff.

suo quamlibet speciem propriè comprændi: quod à nobis [1] alibi diffusiùs explicatum est. Igitur in 1 lib.j.s̄.
4 hac † specie illud proditum pro regula est, verba secundum impropriétatem intelligenda non esse [2]: 2 gl.non aliter.de leg.iij.
quod tamen perpetuum non est, sed pluribus casibus correctandum. Quorum ille amplissimus, quando subiecta materia aliud suaderet, vt cum dominus remissionem colono ob sterilitatem dans, verbo donationis vtitur [3]: intelligetur enim potius trāsactum, 3 l.si vno locat.ff.
& ideo, subsequuta vbertate, repetetur. Sic emptor fundum dari à venditore stipulatus, secundum contractus naturam intelligetur, vt si venditor dominus non sit, sufficiat trāslata vsucapionis facultas [4]. Nam 4 l.si stipulatus de vsur.
& qui vendere se tibi insulam asseruit, vt aliam refi cias, non ideo vendidisse censebitur, & idcirco præscriptis verbis agendum erit [5]: semper enim subiectæ 5 l.insulam.de pres. ver.
materiæ ratio quid ferat, perspiciendum est. Constituo Titium syndicum eum, cùm procuratorem debuissem dicere, nihilominus erit procurator. Idem si, substituo dixissem [6], Sic monachus cum in professione sibi reseruari proprietatem fundi dixisset, res 6 Felin.c.in tantum. de simon.in antiq.
pōsum est de vsu accipiendū. Sic, si iusto pretio fundum in emphiteusim me tradere dicā, non emphyteusis, quæ modico pretio conceditur, sed locatio erit. Eodem modo, cùm princeps, accepta pecunia, feudū se mihi donare dixisset, placuit venditionem esse. Sic cùm fœnerator oblatas vsuras donare se debitori dixisset, respondit Baldus non donationem,
5 sed restitutionem censeri [7]. Alius † est casus, quo 7 Bald.l.fi. C.de vsur.
verba impropriè accipiuntur, quoties mens contrahentium, vel testatoris hoc suadet: non enim semper propriis vocabulis vti possumus [8], & intentioni 8 l.si [?]tibi.si.cer.peta.
verba subseruire debent. Et ideo, ex contrahentium mente vendidit, interpretabimur id esse, quod permutauit: & locationem pro conductione: & emit reditus annuos, pro eo quod est, conduxit. Sic & in te-

 stamento

ſtamento, cum dominus ſeruo ſuo legaſſet aureos quinque, quos in tabulis rationũ ei debebat, ſuffi- ciet quod naturaliter tantùm debebatur [1]: nam nec teſtatores omnes ſciunt iura. Et ideo non refert fi- lio dicant ſe relinquere iure inſtitutionis, an ſolum dicant ſe aſsignare. Et qui filio dixit, ſe Titium tu- torem dare vſque ad vigeſimum quintum annum, poſt annos pupillares non tutorem, ſed curatorem conſtituiſſe videbitur. [2] Alius eſt, †cum ex proprie- 6
tate intellecta verba contractum redderent nullum: vt enim actus ſuſtineatur, accipietur etiam im- propria interpretatio. Quapropter filiuſfamilias, defuncto patre, qui hereditatem ſibi delatam adire ſe dixerit, immiſcuiſſe ei ſe cẽſebitur [3]: quoniam, vt actus valeat, fiet impropria interpretatio, nec ex illis verbis ſumetur coniectura, neſciuiſſe eum an neceſ- ſarius eſſet. Sic & cum aliquis Titiam & ſuos inſti- tuiſſet, de filiis intellexiſſe reſponſum eſt, tametſi extra poteſtatem ſuam eſſent: licet enim filij ſui he- redes propriè ſint, qui in patris manu ex lege xij. tabul. erant, tamen ne ſubſtitutio corruat, etiam ſuos heredes in fœmina intelligemus, quos ipſa in poteſtate non habet, nec habere poteſt [4]. Sic pa- ter filium & nepotes inſtituens ordine ſucceſsiuo, contra naturam coniunctæ inſtituiſſe videbitur, tanquam id fecerit, ne, ſe viuente, mortuo filio, præ- teritione teſtamentum rumperetur [5]. In ſenten- tiis quoque iudicum fit eadem interpretatio: vn- de ſi alij fundus, alij vſusfructus adiudicatus ſit, non erit vſusfructus communicandus, ne videatur id iudicatum, quod in iudicis mandato non contine- tur [6], qui enim familiæ erciſcundæ diſceptator aſ- ſumitur, non communicare, Sed diuidere debet. Sic cùm proximum agnatum iudex tutorem ſe de- diſſe in decreto aſſeruiſſet, reſpondit Bartolus de- diſſe, id eſt, datum confirmaſſe & declaraſſe intel- ligendum

1 l. quibus. §. dominus. de con. & de monſt.

2 Ang. l. ij. C. de cõfir. tut.

3 l. is. qui pu- tat. de ac- quir. hær.

4 Guid. Pap. dec. dxlviij.

5 Gallus. §. j. de lib. & poſt.

6 gl. l. & pu- to. in prin. famil. erciſ.

ligendum [1]. In libellis vero iudiciariis huiusmodi expositio facilius admittitur, cum ex partium intentione soleant declarari [2]. quod & in testimoniis receptum est [3]: fit enim semper interpretatio, ne discordes, & periuri testes sint: Idem ne pugnantia inuicem dicta videantur. semper enim etiam in quacunque materia repugnantia huiusmodi excludenda sunt, & scripturæ scripturis concordandæ: & si qua diuersa vel discrepantia videntur, conciliari
7 inuicem debent [4]. Sed & ne † elusoria dispositio reddatur, verba impropriè accipientur: quod ea specie constitutum est, cum Roma. Pontifex alicui ciuitati sacris interdixit: licet enim ciuitas propriè solùm intelligatur, quatenus mœnia ambiunt, tamen hoc casu etiam de suburbiis actum credetur [5], alioquin nullius effectus huiusmodi esset abominatio: nam & eadem ratione vsu syluæ legato, Hadrianus constituit vsumfructum deberi [6]: quia nisi liceret legatario cædere syluam, nihil ex huiusmodi legato consequeretur. Idem cum qualitas personæ à proprietate verborum nos recedere suadet, vt cùm pater filio pro falcidia sua legat: intelligetur enim de triente iure naturæ debito [7]: nam etsi vir imperitus quicquam dixerit, non propriè, sed crassa minerua accipiendum erit: quod maximè in his obseruandum, qui vulgari & simplici modo quicquid in buccam venit, effutiunt [8]. Sic seruus, qui sibi licere posidere stipulatus est, de simplici detentatione, non autem ciuili possessione intelligitur [9]. quod etiam ad testes productum est, qui de his testimonium perhibent, quæ viderunt, nec possessionem, quatenus iuris est, diffinire sciunt. Ex ab-
8 surdo quoque vt euitetur impropria * significatio, accipi poterit: quoniam regulariter traditur, semper ita legem interpretandam, vt absurda non tolerentur [9]. Quapropter lex eum qui furti pactus sit, ne dampnare

1 Bar.l.j.C. de neg.gest.
2 l.si quis intentione. de iud.
3 c.cum tu. de testib.
4 l.fi.C.de eden.
5 c.lib.vj.si ciuitas. de sent.excom.
6 l.diuus.de vsu,& habit.
7 Bar.l.j.ad l.g.Falc.
8 glo.l.quoties.fam.erc.
9 l.stip.ista. §.hi qui.de verbo.oblig.
10 l.nam absurdum. de bon.lib.

damnaretur, infamia notans, de pacto gratuito non intelligetur [1], id quippe inhumanum esset. Sic vbicunque verba legis ad absurdum trahi possunt, partes iudicis erunt decreto rem temperare: quoniam tali casu non videtur hæc fuisse legis mens [2]. Sed & in edicto prætoris, quo parentes sine venia in ius vocari nequeunt, parentes non propriè tantum vsque ad tritauum, sed omnes in infinitum accipiemus [3]: quoniam hoc honestius esse lex ait. Et ex † his sequitur, 9
cùm lex dicit, in ambigua voce legis, eam potiùs accipiendam significationem, quæ vitio caret [4], censeri ambiguam vocem quæ propriè vnum, impropriè aliud significat. Propter vitium enim ad proprietatem illam non attendemus. cùm & generaliter receptum sit, nunquam legem ita interpretandam, vt iniustum aliquid aut rationi contrarium inducat [5]. Sepe. ait Iulianus, animaduerti hanc partem edicti habere nonnullas repræhensiones [6] decreto itaque ista temperari debebunt. & quæ sequuntur. Cæterùm illud generaliter fatendum est, semper fieri interpretationem verbis improprie acceptis, quoties de mente verisimili constat, † quæ ex consuetudine pa 10
tris fam. vel loci in quo versatur, potest depræhendi, itémque dignitate, charitate, necessitudine, ex his quæ præcedunt, vel deinde subsequuntur [7]. Idémque quoties aliqua ratio hoc suadeat: nam sicut verba generalia ex quamplurimus à me superiori libro expositis causis restringuntur (quod citra abusinum intellectum fieri non potest) ita etiam impropriè accipiuntur. Sed † nunquid vt verisimili menti obsequamur, poterunt verba non solùm impro- 11
priè, sed impropriisimè quoq; accipi? Et Areti [8]. Iasonq; [9] negāt, maxime improprietatis rationē vllam esse: quapropter si testator dixerit se filiis suis pupillis talē curatorem dare, non existimabitur datus tutor [10]. nā & si quis fūdū leget, cuius sol⁹ vsus fructus

ad sa

1 l. furti. §. pactus. de in fa.
2 l. scire. §. aliud. de ex. cu. tut.
3 l. iiij. §. j. de in ius voc.
4 l. in ambigua de legib. ff.
5 l. fi. §. in cōputatione de iud. deli. C.
6 l. Saluius. de leg. præst.
7 l. si seruus, plurium. §. fin. de leg. j. ff.
8 Areti. l. à Titio. de ver. oblig.
9 Ias. l. quoties. co tit.
10 l. tutores. §. j. de admi. nistra. cuto.

ad ſe pertinebat, eo mortuo nihil debebitur [1]. Sed tamen in contrariam ſententiam frequentiùs itum eſt, ea in ſpecie, quando pater filiæ relinquit pro ſua falcidia: improprijſsimè enim de legitima iure naturæ debita intelligitur [2]. Idem, cùm quis dicit ſe legare monumentum, intelligitur ius mortuum in illud inferendi [3]. Cùm pater ſe filiæ relinquere iure reſtitutionis dixit, de inſtitutione intelligitur [4]: nã non omnes ſciunt verbo inſtituendi vti, Vnde ſatis eſt, ſi id quoquomodo enuntient, quod æquè polleat. In inſtrumento mandati dictum erat dominum conſtituere Titium aſinum ad defendendum cauſam: reſpondit Hoſtien. procuratorem rectè conſtitutum videri. Quo argumento cùm executor in teſtamento adiectus eſſet his verbis, *Titium dilapidatorem bonorum meorum eſſe iubeo* [5], reſpõdit Baldus ſufficere: nam & teſtator, qui legatum reliquerat, donec filius in
12 tutelam * ſuam perueniſſet, non de decimoquarto anno, ſed quinto & vigeſimo etiam per ſummam improprietatem intellexiſſe creditur [6]. Accedit his quòd etiam nutu legata vel fideicommiſſa relinqui poſſunt [7], quantò magis quomodocunque conceptis verbis poterũt? Quo fit, vt qui ſibiipſi legare ſe clientelum dicat, abſoluiſſe à clientulæ iure (vaſſalitium vocant) hominem cenſeatur [8]: & qui filium ſuum viuum & mortuum Sempronio legare ſe dicit, in vita tutorẽ Sempronium facere, poſt mortem illi ſub-
13 ſtituere credatur [9]: Vir locuples * qui paupertatem ſuam Titio relinquere profeſſus ſit, de vniuerſis facultatibus intelligatur [10]. Nec me mouent quæ in aduerſam partem adducuntur: quoniam in eis coniectura voluntatis non ſuberat, vel error proferentis in aperto erat [11], vt meritò aliud conſtituendum neceſſariò fuerit. Nam etſi verbis vtamur, quæ ſalua ratione Latini ſermonis alium caſum non cõprændunt, non eſt dubium eis ſtandum eſſe [12]: nec enim aliter

1 l.quod in rerũ. §.j. de legat.j.

2 d.l.j.ad leg. Falcid.

3 l.monumenta. C.de legat.

4 Bald.l.ſi cũ ante. C. de donat. ante nup.

5 Iaſ.d.l.inſulã.de præſcript.verb.

6 l.cum filio de leg.iij.

7 l.nuptu.de lega.iij.

8 l.cætera.§. qui ab.hoſti. de legat.j.

9 Soc.l.qui duos.de reb. dub.

10 l.Lucius §.heredum. ad Treb.

11 l.iiij.de leg.j.

12 l.Plautius de auro&ar.

1 l.fin ad Treb. aliter quàm congruo sermone voluisse quenquam loqui creditur [1]: si tamen alia mens appareat, ea præualere debet, præsertim cùm de rustici hominis, & bonarum artium imperiti, interpretanda voluntate agitur. Nam & sacerdos qui in sacri lauacri mysterio, *baptizo te* dixerat, *in nomine patria filia spiritua sancta*, Christianũ rectè baptizasse existimatus est [2]. Quid, si sermone aliquo vsus quis proponatur, qui ex obsoleta tantùm antiquorum obseruatione sustineri pro idoneo posit? E eius rationem non haberi duobus exemplis patet. Alterum est, cùm Iauolenus [3] veste, mundo, ornamentísque muliebribuslegatis, omnem vestem, & mundum deberi respondit: quia illa demonstratio muliebria, neq; vesti, neque mundo applicari salua ratione recti sermonis potest, & tamen ex Non. Marc. constat veteres mundum etiam neutro genere dixisse. Lucilius: Legauit quidam vxori mundum omne. Alterum est, cùm filiis centum testator reliquisset, etiam de filiabus * actum Vlpia, 14 scripsit [4]: quia filiorum appelllatione, etiam fœminæ continentur: & tamen veteres datiuum casum non filiabus, sed filiis dixerunt, quod exemplis Næuij, & Plauti Priscianus ostendit: vt appareat non ex eo quòd masculinum concipiat fœmininum, sed ex proprietate sermonis sententiam Vlpiani potuisse defendi, nisi ille obsoletam veterum declinationem neglexisset: affectatus enim hic loquendi modus Iurisconsultis nostris [5], sicut & ceteris prudẽtioribus, semper molestus fuit. Memoria teneo magni quendam nominis grammaticum, cuius etiam commentarij plerique extant his verborum fœtoribus penitus immersum, cùm Mediolano Bononiam esset iturus, equum à veterinario certa in dies mercede conduxisse, deinde remisso equo, per literas veterinarium certiorem fecisse, vt in tale diuersorium iret, equum suum accepturus. Veterinarius non iuerat, quod

2 c. retulerunt. de cõse. dist. iiij.

3 d.l. Plautius.

4 l.si quis i-ra: de test. tut.

5 l ij. §. post. hos quoque de orig. iur.

quòd chirographum non intellexisse assereret: integrámque lapsi temporis mercedem petebat. Eius epistolæ verba hæc erant: *Pegasus qui me tolutim succussit, apud campanas primus copam cepit, inde petit, phoretrúmque ex eo tempore præcidite.* Quæsitum est: vter æquiorem causam haberet: & eorum consensu, qui de re pecuaria ius dicebant, placuit literatorem condemnari, qui ignorabili huiusmodi sermone vti non debuit: cum traditum sit, qui ad aliquem scribit, tali idiomate vti eum oportere, quod intelligi ab eo, ad quem literæ dantur, possit [1], alioquin huiusmodi testationes damnum ei nullum inferre. Quapropter Romanus homo, qui ad Græcum scribat, non Latinè, sed
15 Græcè conceptis verbis vti debet [2]. Sed an † quod de improprio sermone diximus, etiam in ficto obseruandum erit? & si fictus casus non solum ratione effectus, sed etiam nominis æquiparatus est, satis putauerim, quod de vero constitutum est, etiam in ficto obseruandum. Vnde lex, quæ ingenuo priuilegium aliquod concedit, etiam in liberto obseruabitur, cui ius ingenuitatis per natalium restitutionem, seu anuli aurei, indultum à principe sit [3]. Et relictum Titio si legitimos filios ex se reliquerit, ei præstabitur, qui naturalem reliquerit, beneficio principis natalibus restitutum [4]. Sed & ciuibus à Republica concessum, eis quoq; dabitur, qui & priuilegio ciues sint, quantum sit tamen eorum respectu, quæ ab ipsa Republica proueniunt [5]. Sic si lex municipij ad duumuiratum neminem admittat, nisi sit originarius, alie-
16 nigena † quoque recipietur, qui ius ciuitatis hac forma impetrauit vt pro originario ciue habeatur [6]. Sic lex, quæ in hærede loquitur, vt hereditatem adire cogi possit, & restituere, in bonorum quoque possessore locum habet, qui & effectu, & nomine pro herede habetur [7]. Sed si respectu nominis solum sit æquatio, tunc aliud dicẽdum est: vt in filio fam. quem lex

1 §.alienationis in auth.de non alie.

2 l.j.de exc. tut.

3 l.eum ex oratione.de excus.tut.

4 Bar.l.si is qui pro emptor.ff.de vsu capionib.

5 Bar.l.si maritus.Ij.§.legis de adul. ff.

6 Bar.d.l.omnes populi ff.de iustit. & iur.

7 l.j.§.bonorum.ad Trc.

lex dominum interpretatur, etiam viuente patre, non intelligetur generali dominorum appellatione de eo actum [1]. Sed & si Censoria lege cautum sit, ne vniones aut gemmæ * in muliebri mundo habeantur, de 17
adulterinis & suppositiis non existimabitur vetitum [2]. Theodosij tamen constitutio, quæ vellera sacro murice intingi non permittit, etiam adulterino colore fucari prohibet [3]: sed id propter existimationem hominum receptum est, & ne facilè rebellibus esset tyrannum Imperatoriæ maiestatis purpura aut vera, aut fucata amicire: quod ex Ammiano Marcellino constat. qua ratione Andr. Siculus [4] cùm lege artificium caueretur, ne peregrinos pannos prætorquàm coccineos habere liceret, excusari eum respondit, qui fucato cocco intinctos habebat. Hinc est, quód si alicui relictum sit, cùm legitimæ erit ætatis, ante XXV. annum nihil debebitur, tametsi veniam ætatis impetrarit [5]: is enim licet in his, quæ à principe proueniunt, omnino pro maiore habeatur, quantum tamen sit ex testatoris voluntate, aliud est, qui consilij maturitatem in eo spectauit quæ à natura, non à principe indulgetur. Potes (dicebat Phauorinus, ni fallor, Imperatori) hominibus barbaris ciuitatem Romanam dare, vocabulis nominibúsve barbaris non potes, quòd ea à naturali ciuium vsu vim, atque proprietatem accipiant. Quid rursus, si non ratione nominis, sed solùm effectu æquatio fiat? Et hic tractatus ad interpretationem pertinet: & regula † est, quę de casu vero dispo 18
sita sunt, ad fictum quoque extendi [6]: quoniam fictio veritatem imitatur, & æquè ac ipsa veritas pollet. Hinc est quòd lex Aquilia, quæ datum hero, id est, domino damnum resarciri iubet, etiam quod hereditati iacēti illatum est, vlciscitur [7]: Hinc edictum prætoris condemnatos iudicio publico notans, in eis quoque qui ficte condemnati sunt, locum habet

1 l. in suis. de libe. & posth. Barto. l. sciēdū. qui satis. cog.
2 l. j. §. hoc autē de fōte.
3 l. iij. C. de vest. olob. lib. xj.
4 Barb. consil. xxix. ij.
5 l. fi. C. de his qui ven.
6 l. fi. de mag. conuen.
7 l. liber. j. §. si seruus. ad l. Aquil.

habet [1]:vt quia quis ſit confeſſus quem lex pro con-
19 demnato habet. S.C. Macedonianum † in Republi-
ca quoque obſeruabitur, quæ [illegible] fam. mutuam pe-
20 cuniam dederit [2],& tamen Reſpublica † fictam per-
ſonam ſuſtinet [3]. Sic leges pleræque pœnales, quæ
21 ferientem gladio inſequuntur † etiam de eo intelli-
guntur qui per alium facit [4]. Qui pecuniam à reo pe
tere arbitri ſententia ſub pœna vetitus eſt, nec à fi-
22 deiuſſore quidem eius petet [5]. Non tamen regula †
huiuſmodi perpetua eſt, ſed pleraque abet excε-
ptiones, vt cum diuerſa ratio aiiud in c ſu vero, aliud
in ficto ſuadet [6]: Quapropter procurator ad exigen-
dum acceptoferre non poterit, tametſi acceptilatio
ficta ſit ſolutio [7]: id enim donationem contineret,
de qua huiuſmodi mandato non cenſetur actum. Sic
S. C. Trebel. de herede verba faciens, in fideicom-
miſſario locũ non habet: [8] nec enim per fidei comiſ-
ſarium tabulæ teſtamenti, ſicut per aditionem he-
redis, ſuſtinentur: nec tamen negari poteſt, quin fi-
deicommiſſarius effectu cenſeatur heres [9]. Eadem
ratione edictum prætoris, ei qui negotia alterius geſ
ſerit, actionem eo nomine promittens, locum non
habuiſſet in eo, qui hereditaria negotia geſsiſſet, ni-
ſi & id prætor expreſsim cauiſſet: [10] qui enim viuẽ-
tis negotium curat, affectione quadam motus vide-
tur, quæ ei obeſſe non debet. At qui hereditatem va-
cantem extricare nititur, non videtur tam ex obſe-
quio laude dignus, quàm ex curioſitate quadam ni-
23 mia repræhendendus [11]. Non procedit † prædicta re-
gula etiam, quando veriſsimile eſt id actum, vt in ca
ſu vero tantum diſpoſitio perficeretur: veluti cùm
qui iurat ſe ſoluturum, non poterit id compe ſare,
quod eo tempore ſibi debebatur [12]: quòd ſi ex noua
cauſa incipiat deberi, aliud fortè eſſet, quod Bartol.
ſenſit [13]. Sic cùm verba perſonæ inhærentem quali-
tatem reſpiciunt, apparet id actum, ne per alium

1 Bart.l.ictus de infam.
2 l.Nihil.ad Maced.
3 l.mortuo. de fide iuſ.
4 l.diuus.de fal.
5 l.aduerſus. de arbitrio.
6 l.illud de petit.hered.
7 .non abſtulit. C. de nouat.
8 l.j.§.deniq;.Ad.Treb.
9 l.poſtulãte.ad Treb.
10 l.iij.§. hæc. verba. de negotiis geſt.
11 gl.c.culpa. j.tit.j.
12 c.ad noſtram. j. de iureiu.
13 Bart.l.amplius. ſẽ ratam hab.

1 l.iij.§.si procurator quod quisq; iur.
2 Cle.j.de vita &ho.cler.
3 l.humilé. C. de incep. nup.
4 d.l.iij
5 l.iubemus. C.de eroga. mil.anno.
6 l.diuus.de fal.
7 Alex.consi.v.in vij.c. innotuit. de elect.
8 c.susceptũ. de resc.in vj.
9 l.fin.C vnde vj.

fiat [1], vnde & initiatus, qui publicè macellum, vel tabernam exercere prohibetur, pœnis legis non coërcebitur, si per alium exerceat [2]. Sic & lex collegij eum, qui exercuerit artem vilem, ab honore excludens, non intelligetur illi notam inferre, qui ipse mercimoniis non præfuit [3], quamuis seruorum, institorúmque opera ea in re vsus proponatur: nam & M. Crassus, haud dubiè Romanorum nobilissimus, huiusmodi artificum seruorum opera diues factus est, vt Plutarchus tradit. Censetur autem personæ qualitatẽ respexisse, cùm natura rei hoc suadet [4], vel cum verba hoc exprimunt, vt si dicatur *Personaliter, per se, propriis manibus, ipsemet*, & si qua similia [5]: quamuis huiusmodi verba non adeò efficacia sint, vt tamẽ rei natura, ratióque legis non præualeat [6]. Sic & testator apposita conditione, si heres sine filiis legitimis, & ex legitimo matrimonio cõceptis decesserit, nõ intelligetur de his sensisse, qui per subsequẽs matrimoniũ, vel per rescriptũ principis, iusti filij effecti sunt: quia illa verba naturã respiciunt, non legis fictionẽ [7]. In materia quoque stricta † & quæ ad literam debeat 24 intelligi, non fiet huiusmodi interpretatio: Quapropter Rom. Pont. si beneficium, quod morte vacauerit, conferri tibi mandauit, isque sacerdos non mortuus sit, sed aliàs priuatus exauctoratúsve, mandatũ extinguitur, in quo de morte naturali actum, non de ciuili præsumitur [8]: huiusmodi enim gratiæ ad beneficia angustè accipiuntur, nec in eis licita est extensio. Sic Iustiniani constitutionem [9], aduersus eos latam, qui rei alienæ vacuam possessionem occupant, receptius est in eo non obseruari, qui rem hereditariam occupauerit: hereditas enim impropriè vice personæ fungitur: Quapropter cùm lex municipalis rem venditam iuberet publico præconio præscriptionéque certis locis diuulgari, & nisi intra sex menses contradictum fuisset, quamlibet personam, etiam

si vniuer-

si vniuersitas esset,excludi: Respondit Raph.& Ias. [1] hereditatis iacentis illabefacta esse iura: quod & mihi placet,tum propter decreti duritiem,quo sex mensium præscriptio aduersus iuris communis regulas inducitur, tum quod hereditati ipsi negligentiam imputare non possumus.quòd si eo casu lex iuberet, vt quicunque in re,vel ad rẽ ius haberet,illud ostenderet, putarem excludi heredem:is enim ius ad rem habebat, nempe ius adeundi,quo rem consequi potuisset [2]. Et ex his consequens est,vt leges municipales, si correctoriæ sint, vel limitatoriæ,ad casum fictum non trahantur,idque vulgo receptum est: cum enim hæc nterpretatio ex extensione fiat, in his nullum esse extensioni locum constat [3], nisi in casi-
25 bus,quos infra loco suo attingemus. Qua † ratione nec in pœnalibus,odiosisve,casus fictus comprændetur [4]. Idem si dispositio taxatiuè concepta proponatur, vt cum quis se pro facto suo tantum obligauit [5]. Idem in dispositione hominis dicendum, cum casus fictus sub verbis comprændi non potest [6]: qua de re diffusius sequenti lib. tractabitur. Et ex his quoque ardua illa quæstio finiri potest,an appellatione mortis.de morte quoque ciuili accipiamus:in quo regula est,nõ accipi [7],quia vis verborum talem sensum non patitur.Si tamen mors † ciuilis omnino eiusdem effectus,quo ad id,de quo agitur, sit, tunc ex interpretatione de ea quoque actum censebitur. Vnde si sit dictum, societatem morte finiri,etiam publicatione finietur:& [8] sicut mortuus non impedit, quo minus sequens agnatus proximus sit,ita & deportatus [9]. Et pactum de dote in casum vxoriæ mortis lucri facienda,etiam in eum casum intelligetur, cum in religio-
26 sum monasteriũ secesit. [10]:nec enim verisimile est, voluisse maritum hoc casu expectare, exigendæque dotis moram pati, donec naturaliter vxor fato fungeretur, quæ indiuiduam vitæ consuetudinem con-

1 Ias.D.l.si is qui pro emp.vj.not.

2 l.inde.§.idem Iul. ad l.Aquil.ff.

3 Imol.l.ij gallus. §. & quid si tantum. de lib. & posth.

4 Rom.consi.ccccxxxvj.

5 Barto.l.si sic.de verb. oblig.

6 l.si cũ doté.solu.mat.

7 l.ex ea.§. insulam. de ver.oblig.

8 l.actione. §. publicatione pro socio.

9 l.j.in fi.de contra.tab.

10 l.deo nobis.C.de epis. & cler.

contempsit: sicut nec tunc dilationis ratio habetur, cùm quis in eorum religiosorum albo se professus est, qui omnino ex instituto suo sint incapaces [1]. Idē in his, qui in metallum damnati sunt, & serui pœnæ fiunt [2]: nec enim speratur fore, vt hi vnquam liberentur, vt meritò eorum intersit mortem expectare: vnde seruitutem illam morti comparamus [3]: & si fortè accidat, vt indulgentia principis restituantur, iam nō illi, sed alij nouíque homines existimantur [4]. In deportatis verò spes hæc restitutionis non omnino extinguitur, eorúmque interesse existimatur, vt mors vera expectetur: quod in eo responsum est, qui post mortem grauatus erat fideicommissum restituere [5]: posside bit enim post publicationem fiscus donec morte extincto reo, dies fideicommissi venerit. Ceterùm in casibus quoque, quibus permissa non est extensio, sed verbis statur, nūquā appellatione mortis de ciuili intelligimus, vt in Pontificis Romani gratia, quâ in casum mortis mandatur alicui prouideri, sacerdotiúmque conferri [6]: in his enim, prætérquam si motu proprio indultæ sint [7], fit stricta interpretatio. Et hæc, quod ad improprietatē, fictionemque pertinet, hactenus.

1 Bart. l. cum pater. §. heredit. de leg. ij.
2 l. intercid. in. fi. de condi. & dem.
3 l. ex facto §. si quis rogatus. ij. ad Trebel.
4 l. j. §. filius. ad Tertul.
5 l. Statius. §. fi. de iur. fisc.
6 d. c. susceptū. de rescr.
7 Cle. ne Roman. §. sanc. verū. mortēte. de elect.

Ex vsv accipiuntur† verba generaliter in quacunque materia, etiam pœnali: quoniam is communis loquendi vsus proprietati quoque verborum præualet: dum tamen ex auctoritate prudentium originem traxerit: nec enim dubium est, ex auctoritate doctorum, propriam quoque significationem duci [8] quantáque eius vis sit, ostendit Cicero, qui quandoque vsum optimum magistrum appellat, quandoque omnium magistrorum præcepta superare asserit. Horatius [9] quoque,

Multa renascentur, quæ iam cecidere, cadéntque.
Quæ nunc sunt in honore vocabula, si volet vsus,
*Quem penes arbitrium est ius, * & norma loquendi.*

8 Bart. d. l. omnes pop. iij. q. ff. de iusti. & iur.
9 in arte poet.

*Alias *vis.*

Quintilianus

Quintilianus lib.j.cap.v. Auctoritatem inquit, sermonis consuetudo superat.eodem lib.ca.6.in fine.Et inferiùs: Consuetudinem sermonis, vocabo consensum eruditorum.Sulpitius Apollinaris apud Aulum Gellium: Non solum verborum communium veræ & propriæ significationes vsu mutantur,sed legum quoque ipsarum iussa tacito consensu obliterantur.Bartolus [1],tamen, quod ex communi vsu dicitur,non esse ex propria significatione asserit,sed poti⁹ ἐσχηματισμένον,seu ex figurato sermone dici:quoniam naturalis rei significatio, auctoritateSenatus, aut populi immutari nequit. [2]: Et ideo existimauit Salicet.cùm lege municipali caueretur,verba ex propria significatione accipi debere,in ea intestatum nõ censeri pupillum,qui etiam si voluisset testamentum facere,iure prohibetur: quoniam id ex communi loquendi vsu,non ex propria significatione est [3]. Addunt alij,idẽ esse si lex mandet verba nullo extrinsecus addito intelligi [4].Sed in hanc ego sententiam minimè iuerim, qui suprà ex opinatissimis scriptoribus ostenderim, proprietatis verborum vim, & ius penes vsum esse:vnde enim vocabula inuenta,nisi ex hominum vsu? Si quidem vetustissimam linguam Chaldæorum,seu Hebræorum fuisse constat, quod & veteres sensisse verisimile est,cum apud Asyrios inuentas literas,& in Aegyptum per Mercurium, in Græciam per Cadmum phœnicem, in Italiam per Pelasgos adlatas,auctorum consensu traditum sit.Id & eo argumento Eusebius Cæsariensis confirmat, quod literarum nomina apud Hæbræos suam significationem habeant,vt Aleph doctrina,Beth domus. Gimel plenitudo, Daleth tabularum &c. cùm apud alias gentes nihil significent, solùmque quædam in his peregrinæ linguæ imitatio appareat:ab eo sermone alij orti,ex vsu & consuetudine vim,argumẽtum, naturam suam acceperunt. Quapropter nequaquam

1 in.l.Labeo vers.dicitur. hîc de supel. leg.

2 l.ij.de vsufru.ea.re.

3 l.j.de suis & legit.

4 Fel.in præ. Decre.

credendum est, naturalem rei significationem non
posse populi auctoritate imminui. Nec verum est
figuratum huiusmodi sermonẽ dici, cùm contra po-
tiùs is figuratus* sit, qui præter vsum accipitur: vnde 18
& κατάχρησιν, figura, quã abusum latinè dicimus, arbi
tror igitur etiã† in statutis municipalibus, & quacũ- 19
que alia materia commnnem hunc vsum obseruari
debere: ex quo consequens est, vt licet appellatione
bestiarum solummodo feræ contineantur [1], vt leo-
nes, vrsi, pantheræ, tamen propter communen vsum
omnia etiam domestica comprænduntur [2]. Sic in
testimonio, quod quis possederit, intelligitur, id est,
detinuerit. Sic in statuto Titium & omnes de eius
domo eiiciente, etiam naturales filii eiicientur. Sic
arma ex communi vsu hodie dicimus etiam Iuris-
consulti diffinitione explosa [3]. Sic testator vxorem
suam vsu fructuariam, dominam, moderatricem re-
linques, de solis alimentis, & solita prærogatiua in-
tellexisse censebitur. Sic licet maledicere & blasphe-
mare idem significent, tamẽ ex vsu alia fit interpre-
tatio. Sic conductor pactus ne ad pensionem nisi qua-
tenus gaudere potuerit, teneatur, ablatis præter e-
ius aliquam culpam ab exercitu fructibus, non tene-
bitur: quia vulgo non dicimur gauisi, nisi ea re, quæ
in nostram vtilitatem peruenerit. sic lex pœnã con-
stituens ei, qui rem, alterius acceperit, non, solúm de
re aliena iure dominii, sed etiam propter simplicem
possessionem intelligetur [4]: idque propter commu-
nem vsum. Declaranda tamen hæc est conclusio qui-
busdam modis. Et in primis viderentur supradicta in
communi vsu procedere, quem periti introduxissent
idque Fab. Quintiliani sententia aliqui affirmant,
alioquin imperitæ multitudinis vsus nequaquam in
animaduersione esse deberet: nam & vulgi opinionẽ
Iurisconsultus reprobat eum, qui promittere obliga-
tus sit, satisdare debere existimãtis [5]: & Bald. plerũq;
scripsit

1 l.j.§.bestia. de postul.
2 Felinus in d.procem.
3 l.armorũ j.eo.
4 Bar.in rub de oper. ne nunt. vers. sedcirca vinum.
5 l.si dictũ. in princip. de euict.

ſcripſit.idiotarũ vſum pro abuſu eſſe Felinus nec excellẽtiſsimos,nec item imperitiſsimos obſeruari iubet,ſed mediocres , & ex eorũ ſententia vſum cõmunẽ conſtituendũ.
30 Sed cùm ꝗ ex mente proferẽtis verba accipiẽda ſint, ego aliter finiẽdũ cenſeo, vt ſicut in teſtamẽtis patrisfamiliâs cõſuetudo ſpectatur,in cõtractibus ipſorũ cõtrahẽtiũ: ita & in ſtatutis eã ſentẽtiam ſequamur,de qua veriſsimile eſt ipſos legũ latores intellexiſſe. Si igitur ab excellẽtiſsimis facta ſint, eo modo locutos illos veriſsimile credemus,quo peritiſsimi ſolent. Si ab imperitis, craſſa minerua verba accipientur:nam & Celſus peculium pro repoſititia pecunia interpretatur , ex ruſticorum ſenum auctoritate , qui pecuniam ſine peculio fragilem eſſe, peculiúmq; quod præſidij cauſa, ſe ponuntur ſolent dicere [1] . Sed & quoties aliqua dictio ex cõmuni vſu latiùs accipitur, quã ex proprietate ſoleret,in dubio ex proprietate accipiẽda eſt,ſi ratio legis nõ æquè ex cõmuni vſu militet.exẽpli cauſa : Nepotes auo propriè dicũtur,qui eo viuẽte cõcepti ſunt:ex vſu tamen etiã qui poſt eius mortẽ cõcepti ſunt,eo nomine dici poſſunt:nũquid igitur edictũ prætoris nepotibus bonorũ poſſeſſionem aui decernẽs, etiã in his ſibi locũ vẽdicabit qui cõcepti non fuerãt?& cùm qui cõceptus non eſt, nõ poſſit fingi natus, ſequitur inter eos nullã fuiſſe ꝓximitatẽ: & ideo huiuſmodi nepos reiicietur. [2] Quapropter in prædicta municipali lege,qui rẽ alterius acceperit puniẽte,ſi appareret legẽ in fauorẽ eius latam,qui rei dominium haberet,nõ comprænderetur poſſeſſor,tametſi probaretur ex communi vſu, rem alterius dici , etiam cuius ſola poſſeſsio ad alium pertineret: tum enim verbi proprietas potius, quàm vſus communis ſpectaretur. Si verò par ratio ſecundum vtranque ſignificationem ſit , tunc etiam communis vſus attenditur: Vnde lex Iulia de adulteriis,non ſolùm in iuſta vxore , & quæ in manum viri

1 l.ſi chorus. §.j.de leg. iij.

2 l.itẽ.Præt. de ſuis & legit.

1 l.si vxor.d adult.ff. conuenerit, locum habet, sed etiam in iniusta [1]. id est cumqua matrimonium est, licet non solenniter celebratum, idque propter communem vsum ex Homeri carmine lib. ix Iliados,

* In Pand. Flo.ʋ. Ἦ * μοῦνοι φιλέουσ' ἀλόχους μερόπων ἀνθρώπων, Ἀτρεΐδαι.

* lib.2. Prætermiss. Quod alibi exposuimus. * Cæterùm & illud sciẽdũ, ex communi peritorum in latino sermone vsu, nihil ad vernaculum idioma inferri. quapropter si latinè testator liberis suis tutores dederit, etiam nepotibus

2 l.quid si nepotes. de test.tut. dedisse intelligetur: si vero filiis dixerit, aliud est [2], licet hæc differentia in vulgari sermone constitui nequeat. Quapropter cùm ex communi consuetudine in lingua vulgari probatum esset, aliter filios legitimos, aliter legitimatos appellari, respondit Ale-

3 Alex.consil.ij. xander [3], non idcirco ad sermonem latinum quicquam inferri, cùm latinè etiam legitimus propriè dicatur, quem princeps natalibus restituit: quod frequenter in facto disputatum vidi, in his quæ pro testimonio vulgari lingua dicta erant, vt à cõmuni latinè loquentium vsu interpretationem non acciperent. Qua tamen in re ego subsisto, cùm videam & in hoc tractatu, & aliis in locis, à Græcæ linguæ significatione ad Latinam argumentari Iurisconsultum, vt in glande, & veneno: & longè maior sit vulgaris nostrę locutionis cum latina, quam illi cum Græco sermone affinitas. Nec illud omittendum, communem loquendi vsum attendi, qui eo tempore fuerit, quo lex ipsa municipalis lata est, non qui postea inoleue-

4 Soci.l.Gallus.§.si eius. in fi.ff.de lib & posth. rit [4]: sicut & in testamentis, cùm de interpretanda defuncti voluntate agitur, is vsus probandus est, qui tũ erat, cùm ille testaretur, non qui deinde admitti cœpit, quem fortè testator ignorauit: tametsi enim lex semper loqui fingatur, id vtique verum est, vt id tamen loqui existimetur, quod à principio legum latores ipsi censuerunt. Quapropter qui hodie est

communis

communis vsus olim fuisse non præsumitur [1], nisi adeo antiquitus receptus probaretur, aut ante hominum memoriam inoleuisset. Damnat Tranquillus Claudium Imperatorem, qui filios libertorum in Senatum allegerat, idque exemplo Appij Claudij facere dixerat, qui & ipse censor libertinorum filios curia non summouerat: ignarus: vt ille inquit, temporibus Apij & deinceps aliquandiu, libertinos dictos non ipsos qui manumitterentur, sed ingenuos ex his procreatos. Putauerim tamē, si qua lex eo sensu, quē à principio habuerit, iniqua esset, posse ex præsenti vsu declarari, vt iniquitas illa emendetur: cuius rei exemplum in Valentiniani & Valentis Imperatorum constitutione habemus [2], qui monachos omnes ab eremis extrahi, & ad ciuitatum munera sub eunda compelli iussit: quod edictum adeò execrabile, & ab omnibus auctoribus damnatum, in corpore tamē iuris adhuc legitur, quoniam alio sensu accipi potest, nimirum vt hi soli plectantur, qui monazonio non ob Christi cultum, sed ad euitanda munera congregati proponuntur: atque hoc modo interpretatione prudentium legislatoris impietas confringitur. Efficax autem communis hic erit vsus, si per longum tempus eualuerit, puta decennio: nec enim verisimile est, posse citius ciuitatē in alicuius verbi nouanda consuetudine consentire. Probandum igitur erit, quod ad huiusmodi tempus attinet, itémque quod ad personas, quæ res ab arbitrio iudicis plurimam vim trahit: vt si de eo agatur, quod verisimiliter sæpissimè, & à quàmplurimis fieri vel dici soleat, idipsum necessario probandum sit: si verò de eo agatur, quod rarius contingere solet, sufficiet, si non à plurimis, sed ab his dictum constet, qui de ea re verba fecerunt, quamuis pauci fuisse proponantur: atque ita Bartolus sensit [3]. Nobis & illud placet, si ex Iurisconsultorum libris de huiusmodi vsu appareat, aliam proba-

1 Bart. d. l. Labeo.

2 l. quidam. C. de decur. lib. x.

3 d. l. Labeo.

tionem non requiri: vt in dictione intestatus, quæ nõ nisi ex communi vsu pupillos, & impuberes continet [1]: cum enim tales quoque pro intestatis lex accipiat, etiam, citra aliam probationem in quacunque lege municipali de his actum arbitrabimur: quod in his dictionibus quoque producendum est, quæ ex vsu contrariam antiquæ significationem acceperunt, vt tyrannus: olim enim boni principes sic nominabantur, quo sensu & Homerus, & Vergillius vsi sunt: vt religiosus, & deuotus, quæ olim in malam partem, hodie in bonam ex vsu accipiuntur.

1 d.l j. in pri. D. de suis & legit.

EX INTERPRETATIONE † sensus legis accipitur, cùm vis verborum id non significat, sed extensio inducit. de similibus enim ad similia, ei qui iurisdictioni præest, procedere fas est [2], atq; ita ius dicere. Similis † autem ille casus existimatur [3], qui eadem vel maiore ratione nititur, quique eiusdem effectus est: tametsi verbis sit dissimilis: satisq; est si similitudo sit eius respectu, de quo agitur, licet in ceteris differat [4]. In fauorabilibus quoque pro simili habetur, etiam quod non æquè tanta ratione fulcitur [5], Igitur de similibus ad similia ad regulariter in lege fit extensio (nam quod dispositiones hominum attinet, in sequentem librum reseruaui) præterquam tribus casibus. Primus, † cùm legis correctio induceretur: quapropter solet dici, in correctoriis non permitti extensionem. Secundus casus, cùm lex pœnalis est. Tertius, cùm lex limitatoria seu (vt nostrates doctores dicunt), exorbitans est, vtraque voce non satis proba, nisi quod à veterum sermone limitatorium minus degenerat: est enim limitare, intra limites suos restringere: vnde limitati agri, Plinio lib. xvij. Frontino, Aggeno Vrbico, Boëthio, & Iurisconsultis: nã & Cicero ad Appiũ Pulchrũ: De tua prolixa, inquit, beneficáque natura limitabit aliquid posterior annus: Meritò & nos limitãtia appellabimus ea, quæ

31 32 33

2 l. non possunt. de legi.
3 l. non solũ. §. qui primi pilum. de excom. tut.
4 c. non potest. in fi. de præbe. in vj.
5 c. fin. de simo.

quæ à regulis iuris cõmunibus recedunt, generalitatique legis derogant. De singulis igitur quibusque videndum.
34 In primo † casu communiter ea sententia approbatur, vt in correctoriis licita non sit extensio: quod enim mutatum non reperitur, cur interim firmum esse non debet [1]? In vniuersum enim solet dici, legum correctionem semper euitandam [2], quòd si leges inuicem repugnare videntur, debent distinctionum fœdere *conciliari: nec censebitur absurda subauditio, vt huiusmodi dissidiis obuiã eatur: nã absq; tali interpretatione ne mystica quidem Euangelia consisterent: nec quisquam tam cautè vel promiscuo domesticoque sermone vti posset, qui non in alicuius repugnantiæ notam incideret: non enim protinus vociferandum, si quicquam contrarium videatur cùm iudicij examine adhibito facilè sit ambigua dissolui, aduersa separari, varia discerni obscura di-
35 lucidari [3]. Hinc est, quòd ne legum correctio *inducatur, argumentum à contrario sensu tanquam ex subaudito intellectu non accipitur, & clausula generalis tunc ad omnia præcedentia aduersus naturam suam non refertur [4]. Hinc est quòd in correctoriis, si adsit eadem ratio, non tamen eadem inducitur iuris dispositio: quod & in dispensationib. quoq; procedit: non enim aliud est dispensatio: quàm iuris communis quædam in fauorem particularem relaxatio, seu correctio, quæ & priuilegium dici potest: In his igitur extensio, etiam si eadem vel maior ratio adsit, locũ non habet [5] sunt enim dispẽsationes odiosæ, & annexam mandati Pontificij formam habent [6], à qua recedi non potest, meritò præfractè ni-
36 mis, & ad literã tantum accipiuntur. Restringitur † prædicta regula, quãdo ratio in lege expressa est: tũc enim ex ea fit extensio [7]: quoniam omnis casus in ea comprœnsus censetur: cùm ratio legis sit lex generaliter quicquid sub ea continetur decîdens: & ita aliquibus

1 l. præcipimus. in fi. C. de app.
2 §. si in aut. de admin.
* §. quib⁹ C. de no. C. fac.
3 l. apud. C. de furt.
4 glo. c. cum singula. ver. prioratibus. de Præbēd. in vj.
5 c. fi. de postu. præla.
6 c. cui de nõ de prœb. in vi.
7 Ias. auth. quas actiones. C. de sac. san. eccl.

aliquibus videtur, quædam in sui sententiam adducẽtibus, quæ non in correctoriis, sed in limittoriis locum habent. Mihi haud sanè verisimilis, nec ex veterum mẽte [1] videtur hæc sententia: cùm enim in lege idem sit, siue ratio exprimatur, siue vnica tantum adduci queat [2], consequens esset, vt regula nunquam procederet, nisi vbi lex ex plurimis rationibus sancita esset, qui casus rarissimus est, imò exceptio inepta etiã esset: cùm tunc non quia tractaretur de correctione, præcisa esset extensio, sed quia aliqua ex illis rationibus cessaret. Nam & ex eo confutatur hæc opinio, quod receptissimi iuris est, quoties eadẽ ratio id suadeat, in correctoriis fieri extentionem de stricta vocabili significatione ad latam [3], quam significationem quid opus esset respici, si etiam citra vocis generalitatem fieret extensio? cum vnica in ratione frequentissimum sit omnen legis cardinem versarim Sensere hoc iuris Pontificij interpretes, dum constitutionem eã quæ quencunque religiosum in præsulem alterius religionis eligi prohibet, quoniam correctoria erat, non extendi tradiderunt, quò minus in collegam eligi possit [4]: tametsi eadẽ esset ratio, nempe ne dispares conditionis homines socientur. Sensit & Bartolus: dum legem municipalem, qua stantibus filiis masculis, fœminæ excluduntur, non extendi ex ratione agnationis conseruandæ tradidit [5]: quæ sola probabiliter adduci poterat. Illud non diffiteor, si ex rationis in lege noua expreßione appareret contrariam legis veteris rationẽ generaliter correctam [6], tunc extẽsionem permitti debere. Quapropter cùm ex lectione statutorum constaret, masculos fœminis vbique præferri, & sic iuris communis rationem neglectam, respondi prædictam Bartoli sententiam non procedere, & ideo si lex noua fœminis* patruum 37
præfert, etiam patrui filios esse præferendos [7], Nam & Iustiniani lex [8] vxori inopi in bonis mariti quartam

1 Imol. l. si vero. §. de viro. sol. ma Gemin. c. j. de tẽp. or. in vj.
2 gl. l. quamuis. C. de fideicom.
3 gl. in §. hæc omnia. in aut. vbi qui oblig. verb. ad curationem.
4 gl. cle. j. de elect. ver. prælatum.
5 Bar. l. liberorũ. j. eod.
6 l. maximũ. C. de lib. præ
7 Socin. cõsil. xxx. in j.
8 auth. præterea. C. vnde vir, & vxor.

tam deferens, si tres sint filij vel pauciores, extenditur etiam, si nemo filiorũ adsit, tametsi plures extent ascendentes: apparet enim propter vxoris inopiam generaliter legis veteris rationem corrigi, liberos vel ascendentes præferentis: imò tali casu, cùm ratio legis veteris per nouam corrigitur etiam plerisque reclamantibus [1], putauerim non solũ in correctoriis, sed etim pœnalibus simul extẽsionem permittendam [2]. Restringitur rursus † prædicta regula in his quæ relatione quadã coniuguntur. nam altero correcto alterũ quoq; corrigi cẽsendum erit [3]: Quapropter lex noua legem Iulia Viscelliam de vxore loquentem corrigens, etiam in marito correxisse existimabitur: Qua ratione & lex in actore corrigens, de reo quoque egisse creditur [4]: sic pœna imposita vẽdenti, intelligetur & emptorẽ distringere [5]. Quod tamen declarãdum est, si eadem ratio subsit, alioquin aliud obseruabitur [6]. Ecce, lex prohibet marito, ne vxori vltra quartam bonorum legare possit, non censebitur vice versa prohibuisse, quin, quantumcũque velit, marito vxor relinquat: videtur enim virorum meliorem conditionem solum fecisse, & id cauisse, ne muliebribus blanditiis seducti, malè heredibus suis consulerent: quod Socinus rectè respondit [7]. Eadem ratione crebriùs traditum est, si lex sororem à fratris hereditate excludat, non censeri ex aduerso fratrem prohibitum, quò minus ipse sororis hereditatem adipiscatur: quamuis enim ius succedendi reciprocũ esse debeat, tamen verisimilius est, voluisse legislatorem masculis tantum consulere [8]. Sic & quum lex iuberet, quæcunque per fratres cohabitantes acquirerentur, esse cõmunia responsum est, æs alienum per alterum conflatum, alteri damno non fore, ne in potestate fratris sit alium ad inopiam redigere: videmus enim plerunque permitti, vt per alium melior cõditio nostra effici possit deterior non possit

38 (margin, beside "mittendam")

1 gl. Clem. si. de ætat. & qualit.
2 Abb. in c. fin. de rescript.
3 l. fi. de ind. vidui. tol.
4 gl. l. per interuallum. de iud. ff.
5 l. fi. de accept. ff.
6 c. de verb. signif.
7 Cõsi. lxxv. in. iij.
8 Docto. l. lege xij. C. de legi. here.

1 l.iij.C.de pact.
2 gl.l.si quis seruo.in ver. corrup.C.de fur.
3 Bar.l.Marcellus.ad Tr.
4 auth.quas actiones. C. de sac. san. eccl.
5 Bar.l.cum qui.§. præt. de pubblica. ff.
6 Bar.l.ij.de leg.j.

possit [1]. Quod n correlatiuis (vt vocant) dictum est, in his quoque procedit, quæ ex lege veteri regulariter inuicem æquiparantur [2]. Quapropter lex noua inducens, vt quarta, quæ ex lege falcidia detrahitur, quo minus detrahatur, prohiberi per testatorem posſit, in ea quoque extendetur, quam ex senatusconsulto Trebelliano heredes retinere possunt [3]. quod tamen intelligendum, cùm eadem in æquiparatis subest ratio, alioquin ex nuda principis voluntate absque alia ratione quicquam indulgentis cõtra regulas iuris concessa, nec ad æquiparata quidem protrahentur: quod ea in constitutione apparet, quæ correcta antiquiore lege, centum annorum præscriptionem ad quadraginta redigit, cùm in ecclesia loquatur, ad Rempublicam nõ producitur [4] Rursus† 39
hoc intelligendum, vt fiat extensio, quatenus correctũ fuerit, in eo, in quo æquiparatio est facta tantum. Vnde quamuis rei vendicatio, & actio publiciana iisdem pasſibus ambulent, lex tamen noua in rei vendicatione bonam fidem autoris requirens, alioquin vsucapionem non admittens, ad publiciana experientem non protrahetur: non enim quo ad hoc æquiparentur [5]. Huius autem extensionis, quæ in æquiparatis fit, ratio ea est: quòd propter paritatem casibus illis à lege attributam, non nos eam correctionẽ, sed lex ipsa videtur augere, sicut in extensione, quam vulgò passiuam vocant, traditum quoque est. Cuius rei exemplum, cùm lex minorem vigintiquinque annis testari prohibet, nõ poterit nec codicillos quidem facere: quoniam generaliter lege antiqua traditum est, qui testari nequeat, nec codicillis quicquam relinquere [6]. Ad hœc pertinent† etiam, quæ de acces- 40
soriis dicũtur: ferè enim receptum est, legem correctoriam ad accessoria quoque trahi, idque dispensationis exẽplo, quo traditur, eum qui iure dispẽsationis sacerdotia duo obtinet, vtroque in loco, cum, per

collegas

collegas quicquam tractatur, aduocãdum [1]: id enim consequens est concessi sacerdotij, quod pluribus aliis speciebus declarari posset [2]. Idem in his dicendum, quæ sequioris cuiusdam naturæ sunt, & alterius instar reguntur [3], vt in legitima, quæ ex in testatorum successione formam accipit: nam ea successione commutata, & ipsam quoque commutari dicimus [4]. Sic lege Iulia Papia correcta, quæ matrimonium Senatoris cum liberta prohibebat, illud quoque correctum censetur, quod ad hoc exemplum traditum erat, nec Senatoris filiam liberto nubere posse: cùm enim ex vna radice vitium nascatur, consequens est,
41 vt vna lege tolli sufficiat [5]. Idẽ cùm extẽsio † ex vi eius regulæ fit, Cui licet plus, & in quod minus est: hoc enim argumenti genus etiam in lege correctoria non reiicitur [6]. Et ideo si ex statuto exules, & profugi possint impunè occìdi, vtique & venerari poterunt. Cúm filius, qui patriam prodidit, occìdi ceu hostis publicus possit, videtur & exheredari [7]. Aduertendum enim est, quoniam si argumentum inducitur in eadem specie, cùm minus in maiori contineatur, non videtur id tam per extensionem fieri, quàm ex vi verborum descendere. Si verò in diuersa specie inducatur, non videtur in correctoriis id permittendum: Quapropter qui occidere potest, stuprare non poterit, neque exulis vxorem alio dedecore afficere: quod vtique crebriore calculo appro
42 batum est. [7] Sane in † corrrctoriis quoque fit extensio cùm ad anticum ius redigimur [8]. Sed dubitatur, de quo iure antiquo intelligendum sit. Ecce, lex municipalis agnatos præfert his, qui é latere materno con iũcti proponũtur. [9] Filius sororis gradu proximus hereditatem petebat, quoniã ex lege Iustiniani [10] agnationis iura ei tributa sunt, hànc que interpretationem, vt ipse conprenderetur, sumendam asserebat

quia

1 gl.c.quia in tantũ. de prœb
2 Ias.l.fi.de constit.
3 gl.c.nõ debet. de consang.
4 l.auth.præterea.C. vnde.
5 l.fin.C.de nup.
6 l.nec in ea. versi sed qui occidere. de adult.ff.
7 l.in suis.de liber.&post.
8 Car.cle.ne Roman.iiij. op.de.elect.
9 cap.olim tibi.de verb. sig.
10 l.lege.C. de legi.heredi.

ad ius antiquum, nimirum xij. Tabul. reducebamur:
nam † & videmus in legitimationibus fieri extensio- 4
nem [1]: quia tametsi dispensationes sint, tamen pri-
mæuum naturæ ius respiciunt, diuersum videbatur:
statutum enim illud ideo restringitur, quia iuri com-
muni contrarium est. Si ergo ad ius commune redu-
camur, cessabit restrictio, non si ad legem xij. Tabul,
quæ iandiu ante sublata erat [2]. Iure autem communi
filius sororis agnatus non est, in quam partem & ipse
ex coniectura mentis legislatoris: aliisque rationibus
transiit. Igitur ius antiquum hîc accipiemus, quod
ante legem correctoriam ex communibus iuris re-
gulis vigebat [3]. Nec legitimationē verū est esse fauo
rabilē, quia iuris naturæ cōformis sit: sed quia benefi
ciū est principis in quo fit lata significatio [4]. Ex men 4,
te † quoq; correctoriæ legis fit extensio, cùm alias elu
soria esset vel absurdū aliquid induceret. Quapropter
Pōtificis constitutio, qua gratiam vacaturi beneficij,
ad ea, quæ post indulgentiā erigūtur, trahi prohibet,
in concessione quoque à sedis apostolicæ legato in-
dulta seruabitur [5]: absurdum enim esset, plus aucto-
ritatis legato, quàm Pōtifici attributum: regulàque
generali traditum est, leges, contractus, sententias,
testamenta, semper eam interpretationem accipere,
ne quicquam absurdi inducere censeantur. [6] Nam &
lex superflua esse non debet, nec facile eludēda. Qua-
propter lex, quæ fœneratores in sacris cœmeteriis se-
peliri prohibet, & sepultores abominatur, etiā ad eos
producitur, qui funebri pōpæ & feralibus intersunt,
& honoris causa funus prosequūtur [7]: cùm alioquin
non difficulter vespillo aliquis humani, diuinique iu-
ris contemptor reperiretur, qui corpus tumulo con-
deret, elusoriáq; hoc pacto pœna legis redderetur: sē-
per enim ita interp̄tamur, ne elusoria sit lex. Vnde vt
id euitetur, argumentum à contrario sensu etiam in
lege correctoria assumimus [8]. Addunt aliqui, hoc ca-
su

1 c. per venerabilem. qui fil. sint legi.

2 §. ceterum de leg. agn. suc.

3 gl. c. statutū. de præb. in vj. Felin c. cū accessissent. de constit.

4 Bar. l. ij. in prin. de ver. obli.

5 cle. si. de rescript.

6 Cur. consi. xlv.

7 gl. in cle. j. de sepul. in ve. sepel. ire.

8 auth. ex testamēto. C coll.

su per exceptionem in lege positam contra naturam suam regulam extendi, etiam si iuris correctio inducatur [1]: quod tamen mihi sanequàm dubium videtur, cùm satis sit principalem legis dispositionem vtilem esse, parumque referat, si ex abundanti in exceptionibus aliqua dicantur [2]. Ceterum & ob salutẽ animæ fieri hanc extensionem receptum est: semper enim & ea quoq; interpretatio assumenda est quæ vel ꝓ religione facit, vel nos a peccato liberat. Quapropter lex Federici, puberum sacramenta in cõtractibus obseruari iubens, etiam ad distractus extendetur [3]. Sic & lex pontificum, sub pœna clandestinas nuptias prohibens, tãquam fauorabilis ob æternam salutem lata, interpretatione declarabitur [4]. Sunt & pleraque similia, quæ ab aliis tradita [5], recensere
45 hoc opusculo operæ pretium nõ est. Nunc † ad materiam pœnalem transeũdum, in qua regula generalis est [6]. Pœnas interpretatione non adiuuandas, sed restringendas esse, sempérque in mitiorem partem deflectendum: soletque vulgò dici pœnæ nunquam locum esse: nisi ea expressim à lege constituta sit [7]. Quapropter quibus casibus constitutio pœnalis extenditur, nunquam tamen respectu pœnæ locum habet [8]. Sicut & Pontificis decretum, quo etiam ignorantes malè afficiuntur, quantum ad pœnam pertinet, eos non adigat [9]. Et constitutio declaratoria, licet etiam ad præterita trahatur, respectu tamen pœnæ in ea expressæ non trahitur [10]. Et prohibitio matrimonij sub pœna infamiæ, licet sponsalia quoque celebrari vetare credatur, non tamen pœnam infligit [11]. Qua
46 ratione & in contractibus, si pœna *ex parte alterius adiecta proponatur, alterum tamẽ nõ coërcebit [12]. Et substitutio, quæ de vno casu ad alium extenditur, non habet locum si pœna apponatur [13]. Et pœna in capitulo aliquo contractus adiecta, alia in parte repetita non censetur [14]. Et quod de pœna dicitur, de pri

1 Dec. c. cũ dilecta. de cõfir. vtil.
2 Alex. l. fin. quod quisq; iur.
3 Bar. auth. sacramenta. C. si aduer. vend.
4 c. ex tenore. qui fi. sint le.
5 Feli. c. trãslato. de consti.
6 c. in pœnis de reg. iu. lib. 6.
7 l. & si quis §. diuus de relig.
8 Io. Andr. c. dispẽdia. de rescript. in vj.
9 c. vbi qui de rescrip. lib. vj.
10 gl. cle. j. de vsu verbo, de cætero.
11 l. solet. de infam.
12 Bald. c. j. qual. do. ten.
13 l. pater Seuerinam. de cõd. & dem.
14 l. in testamẽto. eo. ti.

natione quoq; alicuius iuris intelligitur, nam & ea, quoties ex delicto vero vel præsumpto irrogatur, potest pœna appellari [1]: vnde nec huiusmodi priuationi locus erit, nisi quoties expressim hoc in lege cautum repetiatur [2]. Quapropter cliens qui in verba domini iurauit, & tamen aliquid minus obseruauit, non ideo feudo, quod vocant, mulctabitur [3], nisi expressim lege feudorum is casus compræhensus sit. Quod & ad ius patronatus sacerdotiorum productum est [4], vidique quandoque ex facto dubitari: Titius fundum vendiderat, móxque à vẽditore eum in emphyteusin acceperat, adiecta lege, vt quãdocũq; intra quinquẽnium pretium emptori redderet, fundus sibi restitueretur: is Titius canonem non soluit, & dominus fundo manum iniecit, quærebatur an sicut à contractu emphyteutico, ita etiam à pacto redimendi cecidisset? Et quibusdam videbatur, ab vtroque cecidisse [5], cum & ea pactio pars contractus esset. Sed hæc sententia inhumana visa est, ne pœna principalis cõtractus etiam separatam redimendi pactionem afficeret, quæ quamuis cõtractui inesset, vere tamen separatam causam habebat [6]. Cum igitur adeò odiosæ pœnæ existimentur, consequẽs est veram esse regulam, in pœnalibus extensionem non fieri [7]. In his tamen casibus, quibus legem correctoriam extendi à me supra scriptum est, pœnalis quoque interpretatione adiuuabitur. Quapropter & in pænalibus, si ratio in lege scripta sit, fiet ex ea extensio. Et in æquiparatis, pæna alterum afficiens, alterum quoque distringet. Idemque in correlatiuis, in accessoriis, in consequẽtibus, si alias quid absurdum cõsequeretur, vel lex esset elusoria, vel de animæ fauore tractetur quæ omnia simili casu à nobis supra tradita, nouis exemplis rursus hîc ostendere operæ pretium non duxi, cùm & apud alios hæc tractata, & nusquam nõ repetita, facillimum sit reperire [8]. Præter

1 l. fi. C. de bo. liber.
2 § cum igitur. in auth. de nõ alien.
3 c. j. § illud quæ fu. pri. cau.
4 gl. c. fin. de iure patr. in antiq.
5 Cap. de simul. cõtract. in. ij. præsu.
6 Barb. cõsi. lj. in j.
7 l. cum quidam de lib. & posthum. Ias.
8 Gemin. c. j. de tẽpo. ordin. in vj.

ter igitur eos casus alii quoque, annotari possunt, quibus lex pœnalis producitur. Primus, cùm maior ratio est in casu omisso: fiet enim huiusmodi extensio. Vnde ex lege Iulia de adulteriis, cum mœchum depræhensum liceat interficere, multò magis iure poterit contumelia, affici [1], quod Attici ῥαφανίζειν vocabant. Sic & rescriptum diuorum fratrum quo Præsidi prouinciæ, vnde quis incola est, permittitur ea prouincia reum interdicere, vnde oriundus est, ad eum quoque casum trahitur, quo ei interdicitur, qui cùm incola esset, non in ea prouincia quid admisit [2], cum maior ratio vigeat, propter fugam à loco in quo deliquit: atque ita plerisque visum est [3]. Hinc e-
48 tiam † communi sententia receptum est si ex lege municipij profugus posit impunè offendi, posse etiam occidi. Hinc qui in aliquem causa capitali ius dicere potest, eundem quoque ciuili iudicio cōdemnare poterit [4]: quod tamē in latrūculatore non procedit, cuius iurisdictio ex mandati principalis forma certos fines habet [5]. Videtur tamen, & fortè receptius est, etiam si maior ratio non subsit, sed similis seu æqualis, extensioni quoque locum esse: quod eo exemplo probatur, quo communiter traditum est, filium à patre, non solùm ex illis quatuordecim in Iustiniani constitutione relatis causis, exheredari posse, sed etiam ex aliis æquè grauibus. [6] Nam & iura cliētelarum non solum adimi expresis ex causis constat, sed etiam si qua similis, seu maior proponatur [7]. Sed tamē aduerti æquum est, rationem horum exemplorum esse, ne filij vel clientis ingratitudo diutius impunita permaneat: quia sicut ex meritis huiusmodi illis beneficia conferuntur, ita iustum fuit ex culpa auferri: quæ ratio generaliter locum sibi vēdicat, causæque illæ exempla legis ipsius sunt quibus exemplis ratio restringenda non fuit [8], maximé

1 l. nec in ca. de adult. ff.

2 relegatorū §. interdicere de inter. & releg.

3 Mathe. fil. in tract. extens.

4 l. ex eo. in fi. C. de ag. in reb. lib. 12.

5 l. solemus. in fin. de iud.

6 l. oct. auth. nō licet. C. de lib. præter.

7 c. j. §. per quæ fu. pri. cau.

8 c. si Papa. de priuil. in vj.

cum ea rati lege ſcripta proponatur. Melius itaque hæc ſententia aliis exemplis probatur, & in primis, Delata ex ſenatuſconſulto Tertyliano ſucceſsione mater priuatur, niſi tutores filio petierit. Quid ſi curatores? Verba reſcripti (inquit Vlpianus.[1]) deficiũt. ſed dicendum eſt, ſiquidẽ impuberibus curatores nõ petiit eãdem eſſe rationem: ſi iam puberibus ceſſare debere. Quid ſi cùm prægnãs eſſet, bonis curatorem dari non petiit? Et in ſententiam legis incidit. Sed & conſtitutio, quia indignum vltrò eligentes, ipſo iure in temeritatis pœnam priuantur, etiam ad eos, qui à Romano pontifice ſcienter indignum poſtulãt, producitur[2]: quoniam eadem vtroque caſu ratio eſt. Sic & lex, ad barbaricum, vini olei, & liquaminis trãſlationem prohibens, ad arida quoque protrahitur[3]. Sic mulier, cui dotem repetenti exceptio adulterij fruſtra à marito lenocinij reo opponitur, nec quidẽ ex ſententia legis accuſari poterit[4], quod argumento eſt, in pœnalibus pro ipſa pœna euitãda fieri extenſionem. Secundus † caſus eſt, cùm de criminis vindicta agitur: cùm enim publicè interſit maleficia impunita non eſſe[5] (quia, vt eſt in Publii Mimi verſiculo, Bonis nocet, quicunque parcit improbis) meritò ad caſus ſimiles ex huiuſmodi legibus extendemus[6]: quod tamen intelligendum, vt non idcirco augeatur pœnarum acerbitas[7]. Hinc eſt, quod lex quæ ab exercitu miſſum infamia notat, eum quoque attingere creditur, qui ab aliquo numero militari miſſus eſt[8]. Hinc & Modeſtinus: Lubricum, inquit, linguæ ad pœnam facilè trahendum non eſt, ſi non talе ſit delictum quod vel ex ſcriptura legis deſcenderit, vel ad exemplum legis vindicãdum ſit.[9] Cornelius Tacitus lib. primo: Auguſtus, inquit, cognitionem de famóſis libellis ſpecie legis maieſtatis tractauit, commotus Caſsij Seueri libidine, qua viros, fœmináſque illuſtres procacibus ſcriptis diffamauerat 49

1 l. ij. §. quid ſi curatores. ad Tertull.

2 c. j. de poſt. præl. in glo. fin.

3 l. j. C. quæ res export.

4 l. cum mulier. ſolu. mat.

5 l. ita vulneratus. ad l. Aquil. ff.

6 Bart. l. quẽ ad modum C. de agr. & cen. lib. xj.

7 gl. c. ſicut. de homic.

8 l. ij §. exercitũ. de infa.

9 l. famoſi. in fi. ad leg. Iul. maieſt.

mauerat

mauerat: mox Tiberius consulente Pompeio Macro prætore, an iudicia maiestatis redderentur, exercendas leges esse respondit: hunc quoque asperauerant carmina in sæuitiam superbiãque eius, & discordem cum matre animum. Quibus verbis apparet Modestinum de æquiparatis loqui, in quibus dubium non est fieri extensionem [1]. Ad hãc speciem propius accedit, quod sæpius lectum est, in pœnis maleficiorum de similibus ad similia procedendum esse [2]: cùm enim facinus patratum impunè esse nõ debeat, ex similitudine aliarum pœnarum constituetur, quemadmodum & in hunc sit animaduertendum. Quapropter cùm in lege municipali crimen præuaricationis arbitrio Præsidis vindicandum permitteretur, dixi instar pœnæ in S.C. Turpiliano compræhensæ, vel si qua huic similis, condemnationem redigendam, & ideo plus minus ex causa arbitratu Præsidis discer-
50 nendum. Tertius † casus est, cùm eadem ratio subest, & idem rei nomen hoc suadet; fiet enim extensio à nomine vero ad nomen impropriũ, & quod tantummodo de facto dicitur: vt in lege Iulia de adulteriis, quæ de vxore verba faciens, etiam in ea intelligitur quæ de facto vxor sit [3]: videturque id ex ea extensione induci, quæ de propria significatione vocabuli, ad latam in quacunque materia fit. Illud tamen mirum, legem, quæ nuptias inter pupillam, & tutoris filium prohibebat, ad eum non trahi, qui protutoris sit filius, siue eius, qui hoc nomine vsurpato rem administrat [4]: quod specialiter indultum videtur prolis fauore, ne illegitima censeatur: itémque dotis, cuius alioquin constitutio nulla esset. Adde quò non omnino eadem est ratio, cùm tutor efficacius pleniusque administrandi ius habeat, protutori rerum alienandarum potestas nulla sit [4], vt in ea nihil vereamur, ne
15 in summa dotis modum excedat. Quartus † casus est, cùm propter aliquem fauorem, pœnalis disposi-

[1] Bar.l.quod vero de leg.
[2] Bal.l.si quis id. de iurisdic.om.iud.
[3] l.si vxor.§.j.de adult.
[4] l.fi.C.de int.mat.

tionis odium temperatur, vt quia tractetur de fauore animæ, quod & in correctoriis suprà à nobis probatum est. Idē si de diuinis ædibus, aut ecclesiæ vtilitate agatur. [1] Idem si cultui Christiano, fideique zelo expediat productionem fieri, quod & in quibuscūque similibus locū habet [2]. Vltimus † casus est in subrogatis, vel aliqua ratione connexis. Vnde dispositio de vicario episcopi loquēs, etiam in vicario collegii locum habet, quando sede vacante ob interregnum, ius sodalitio deuolutū est [3]. Idem quando id, ad quod fit extensio, non esset penitus separatum. vnde decretum ordinis sacerdotalis, de clericis eligentibus loquens, etiam de hisdem præsentantibus intelligetur, de secularibus nō intelligetur [4]. Idem quādo connectuntur quadam consequētia: nam tunc, altero mutato, & alterum interpolatur. Exemplum in rescripto Traiani, quod Plinius Cecilius epistolarum lib x. refert: lege Pompeia cauebatur, NE QVIS CAPIAT MAGISTRATVM, NEV SIT IN SENATV MINOR TRIGINTA ANNIS: item QVI CVMQVE MAGISTRATVM CEPERIT, SIT IN SENATV. subsequutum est edictū Augusti, quo permisit maiores xxij. annis magistratum capere, an iidem & in Senatum delegi poterunt? Et responsum est, si iam magistratus ceperant, posse. & hactenus nouatam legem Pōpeiā: alioquin qui adhuc magistratum non ceperit, tametsi xxij. annis maior sit, non posse in Senatum adlegi. Quod si vice versa edicto illo in Senatum cooptari maiores xxij. annis posse statutum esset, vtique & in magistratum potuissent eligi: nā & illud receptum est, cum certa ætas dignitatibus ordinem annexum habētibus cōstituta est, & certa ordini, si restringatur in dignitate ætas, respectu quoque ordinis mutatā existimari [4]. Eodē modo si ætas certa in presbytero necessaria sit, alia in diacono, alia in subdiacono: facta in vno mutatione

1 gl. c. sciant. de elect. in vj. 2 c. ij. de diuor.
3 glo. cle. etsi de rescript. verb. episc.
4 de elect. c. sciant. lib. vj
5 c. cum in cunctis de elect.

52

mutatione, cùm gradatim hæc munera cõferantur, censebitur in aliis quoque mutatum [1]. Item cum lex noua veterem interpretatur, licet interpretans vno in casu simpliciter loquatur, tamen de ceteris quoque egisse intelligitur, qui in lege antiqua comprænsi proponuntur [2]. Illud non omittendum, quamuis plurimis casibus in pœnis extensionem fieri suprà docuerimus, id intelligendum, cùm huiusmodi pœnæ ex iusta, & probabili causa inductæ sunt: quòd si pœna supra delictum esset, & per terrorem, concussionémque potiùs, quàm ex ratione indicta, tunc verba nullo modo interpretatione adiuuanda sunt, sed potius restringenda. Quapropter lex Iulia quæ patri ius occidendi mœchum depræsum concedit, in auo, & proauo, cæterísque maioribus locum non tenet [3]. Occidere enim aliquem propria auctoritate, perquam crudele est. Sic & constitutio pro cri-
53 mine paterno etiam filios pœna afficiens, † ad filias nõ extenditur [4] quãuis enim & in odiosis masculinum ad fœminas protrahatur [5]; in pœna tamen tam irrationabili non fiet huiusmodi extensio. De li-
54 mitatoria dispositione nunc videndum: & † nostrates interpretes materiam hanc exorbitantem appellant: cùm enim ex huiusmodi extensione derogationes legibus augeantur, meritò ab orbita, id est, communi, & lata via diuertere dicuntur: vnde & Augustinus de ciuitate Dei libro ix. Nihil approbantes, inquit, quod exorbitet ab itinere sapientiæ. Quicquid igitur præter communes regulas inductum est, id exorbitare dicitur. Nos etiam limitatorium ea ratione dicimus, quod intra certos limites communem regulam coërceat. quo fit, vt Iasonis sententiam minimè sequendam arbitrer, inter has voces differentiam constituen-
55 tis [6]. Igitur in hac materia communiter † receptum est, si subsit eadem ratio, extensionem fieri debere.

1 glo. cle. generalem. de ætate.

2 gl. c. dispẽdia. de ref. in vj. verb. personales.

3 l. patri. de adult. ff.

4 l. quisquis. C. ad l. Iul. ma.

5 l. si quis id. de iuris. om. iud.

6 Ias. l. si cõstante. vers. in ista materia. iuncto vers. seq. sol. mat.

Quapropter Constātinus Imperator, cum ius donationis ex ingratitudinis causa reuocandæ mulieri, quæ secundò nupsisset, aduersus communes regulas abstulisset: De ceteris, inquit, quæ portentosæ vilitatis, abiectæque pudicitiæ sunt, satis etiam tacitè cautum putamus [1]. Sic & Roma. Pontifex, cùm quandoque propter malam testium valetudinem, eos ante litem contestatam aduersus communes regulas recipi asseruisset, eiusdem æquitatis similitudine etiam antiqua instrumenta reuocari iussit [2]. Quo fit, vt eius exemplo nos quoque huiusmodi limitatas dispositiones interpretatione possimus extendere, quod & ratio suadet: correctoria enim strictius accipiuntur, quoniam legi abrogant, & totā extinguūt: at hæc derogāt tantummodò, & aliquantulùm, suadente æquitate restringunt, quod nullam nouitatem, nullum odium continet, merito in his dilatio prohibenda non est [3]. Hinc est, quod in casibus specialibus de armato milite ad sacris initiatum aduocatúmque argumentamur [4], tametsi aliùs militiæ professores censeantur: & de libertate ad piam causam, de alimentis ad dotem [5]. Sic succurrendum rustico propter imperitiam, vel mulieri propter simplicitatem dicimus [6], sicut & militi. Sic de minoribus quæ constituta sunt, ad furiosos plerumque producimus [7]: & quæ de furiosis aut mente captis, ad absentes [8]: & illi enim legis intellectu abesse existimantur. Sic quæ fauore minorum indulta fuerunt, ecclesiis quoque nō denegari arbitramur [9]. Sic quod in lege falcidia constitutum est, ad eam quoque portionem extendi, quæ ex S. C. Trebelliano deducitur [10]. Sic lex, quæ † de possessione limitanda loquitur, etiam ad iura protrahatur, quæ tamen constat impropriè possideri [11]. Hinc Constantini sanctio natis post donationem filiis, ius reuocandi donatori concedens, ad omnem casum extenditur, quo eadem subsit

1 l. his solis. C. de reuoc.

2 c. cum dilecta. de cōfir. vtil.

3 Imo. l. j. si verò. §. de viro. ff.

4 gl l. miles. de re. iud. ff.

5 l. si vnus, v- bi las. C. de test. h.

6 l. j. C de iuris & eā & facto ignor.

7 l. ij. C. de cur. fur.

8 l. ij §. fin. sol. matr.

9 l. ij. quando ex fac. tut

10 Bart. l. Marcellus. ad Treb.

11 l. regulariter. de peti. here.

subsitratio[1]. Hîc Iustiniani sanctio, qua ex causa dotis alienatio rei, non obstante prohibitione paterna, permittitur, etiamtunc obseruabitur, cùm prohibitio in matris vel fratris testamento facta est[2], his scilicet casibus. quibus mater filiæ, frater sorori dotem dare cogeretur. Hinc etiam est, quòd licet soleat dici, ab exceptione regulam confirmari, tamen intelligendum sit, non solùm hoc in casibus exceptis non procedere, sed nec in his, qui pari ratione cum exceptis innituntur[3]. Fit autem huiusmodi extensio, etiam si non omnino tanta ratio, quanta in casu expresso sit: quod hoc exemplo inducitur. Theodosij constitutione aduersus communem regulam, hereditas ascendentis ex testamento descendentium delata, tam etsi non adita, transmittitur: quid, si intestatò deferatur? & idem responsum est, licet non æquè tanta ratio id suadeat: expressa enim voluntas testatoris id magis persuadere potuit, quàm tacita, quæ nullo fa-
57 cto testamẽto, solum præsumitur[4]. Non † procedit hæc principalis enuntiatio quatuor casibus. Primus, cùm lex dictione taxatiua vtitur, tunc enim fieri non debere extẽsionem, receptum est: quoniam aduersus legem fieret[5]. Quapropter etsi lege municipali caueretur, vt eius verba ad literam, vel absque alia interpretatione intelligerentur, huiusmodi extensio vetita censeretur. Sed tamen & hoc iudicij acumine discernendum, vt deprændamus quam ob causam taxatiua dictio adiecta sit: quid enim, si lex ipsa sit, quæ huiusmodi prorogationem inducat[6]? nec enim ex taxatiua verisimile est, legis dispositionem emendari[7], sicut nec ea, quæ cõsuetudine inducta sunt: quod in hac specie Pontanum obtinuisse dicitur[8] Mandauerat quis procuratori, vt centũ aureos tantùm mutuo acciperet: is sub vsuris acceperat, quòd aliter non solerent pecuniæ id genus hominibus mutuo dari: responsum est, dominum in fœnus quoque: propter consuetudinem,

1 l.si vnquã. C.de reuoc. do.

2 auth.res quæ.C.com. de leg.

3 Abb.d.c. cum dilecta

4 l.vnica de his qui ante apertas tab.

5 l.ij.C.de pat.qui fil.

6 l.ob.æs.C. de præd.mi.

7 Alex.l.j.C. de bon.poss. sec.tab.

8 l.iij.§.iurari, de iure. iu.

consuetudinem, obligatum videri. Quid item, si materia pia, fauorabilísque sit, nónne piæ causæ fauor dictionis illius limitationi præualebit [1]? nam & priuilegia suapte natura strictè accipiuntur, & tamen in eis ex huiusmodi fauore de persona ad personam permittitur extensio [2]: nam & cùm statutum esset, ne à sententia diffinitiua tantum appellari ad metropolis Senatum posset, responsum est, nec ab interlocutoria quidem posse, propter fauorem publicum, ne quis extra patriam litium tricis implicetur: & diffinitiuæ mentio censetur in lege facta, quòd in ea probabilior erat dubitatio. Quid rursus, si adeò iustum, & vltione dignum sit delinquentis odium, vt aduersus taxationis vim operæpretium sit pœnam extendere? quod in ea specie traditum est, qua Iustinianus [3] certis tantùm ex causis donationes factas reuocari posse concessit: frequentiùs enim creditur ex aliis quoque similibus eadem æquitate reuocationi locū esse. Quod & in his causis receptum est, quibus patri permissum est filium exheredare: cuius sententiæ ille est cardo, quod cum ratio in legibus generaliter scripta sit, causæ illæ tanquam exempla regulam arctare non debent, quòd & supra à nobis tractatum est [4]. Sequens casus † in his, quæ ius personale inducunt, vel fauore certarum personarum constituunt [5]: non enim ad consequentias trahenda sunt, quòd huiusmodi cùm iuris specialis sint, à communi propriè exorbitant [6], meritóque priuilegia dicuntur, quasi de priuis, id est, singulis lata. ad quam speciem pertinent etiam, quæ certo generi personarum indulgentur: vnde priuilegium militum, vt post sentẽtiam adhuc exceptione peremptoria tueri se possint, ad cœlestis militiæ pugilē non producetur [7]. Tertius est † cùm aliquid valde odiosum vel irrationabile inducitur: vt cùm lex patri filios filiásve sanguinolento victus causa vendere

1 l. illud. in fi. C. de sac. san. eccles.

2 Alex. l. miles. de re iud.

3 l. fin. C. de reuoc. don.

4 d. c. si Papa de priuil. in vj.

5 l. j. de constit princip.

6 c. quæ à iure. de re. iu. in vj.

7 Bar. d. l. j. C. de iur. & fact. igno.

vendere concessit: non enim alia ex causa id fieri poterit[1]: opinor & si sanguinolenti, id est, infantes, & iamiam nati, non sint, vẽditionem irritam futuram. Accursius quid sanguinolentus in ea lege significaret, ignorauit: nos ex Auiano. Codicis Theodosiani interprete, in eius vocis noticiam peruenimus, hócq; argumento arbitramur de iure non licere patri, tã etsi principi, filium suum inuitum obsidem hosti, etiam vt se redimat, dare. Quartus † casus est in statutis, seu legibus municipalibus, in quibus non videtur licita extensio: Vnde & lex Iulia de maritandis ordinibus, quæ virum iubet, quicquid ad se peruenerit à seruo dotali, quem, volente vxore, manumisit, restituere, in socero non procedit. De viro, inquit Vlpianus heredéque eius lex loquitur[2], de socero heredibúsque eius nihil in lege scriptum est, & hoc Labeo quasi omissum adnotat. In quibus igitur casib. lex deficit, nec vtilis quidem actio dabitur. Sed hoc ego responso non moueor: cùm non sit in viro, socerόque æqualis ratio: siquidem mulier marito manumissori consentiens, cum ob magnam cõiunctionem possit alia præsumptio accipi, nõ facilè creditur voluisse donare: quod in socero est contrà: sicut videmus & in extraneis, quibus si permittamus rem nostram possidere, in possessorio nobis præiudicamus, quod non ita est in viro & vxore[3]: pręsumitur enim alter ab altero iure quodam familiaritatis habere, nec ideo deteriorem in aliquo suam causam facere: quod maximè in casu prædicto dicendum fuit, cùm donatio viro facta ab vxore regulariter prohibeatur, socero à nuru non prohibeatur[4]. Verius est igitur in lege quoque municipali, iuxta supradictas distinctiones extensionem permittendam, vt si lex sit iuri cõmuni similis, vel etiam limitatoria, interpretatione producatur: si correctoria vel pœnalis, non temerè extendatur. Vnde & aliquæ quæstiones finiri possunt

1 gl. l. ij. in verb. vendiderit. C. de pat. qui fil.

2 d. l. si vero. §. de viro. sol. matr.

3 l. qui iure. de acquir. poss.

4 l. iij. §. socrui. de do. int. vir. ff.

poſſunt. Lex ait: Si quis triticum extra territorium ſuper equo, aſino vel curru portauerit, deprænſus ſoluat centum, Salic.[1] exiſtimat, qui ſuper humeris geſtat, vel mulum agit, pœna quoque afficiendum: propius enim eſt, vt effectus ipſe exportationis cō-ſideratus ſit, non auferendi modus. Cui & ego aſ-ſentior, præterquàm in eo qui humeris geſtat cùm enim eo modo longè minus exportarit, quàm iumē-tis poſsit, non eſt veriſsimile voluiſſe legiſlatorem talem afficere. Lex ait, Triticum extra territorium nemo deferat, nunquid farina poterit? Et receptius non poſſe, extenſionémque fieri, alias quippe prohibitio eluderetur[2]. Sed an vinum, ſi oleum, liquamina? Et non cenſebuntur vetita, non enim tanta eſt ratio[3]. Quid vice verſa ſi vinum, oleum, liquamina deferri non ſinantur, an triticum? Et verba legis deficiunt, opinor, & mens, niſi cùm lex ad Barbaricum transferri vetat: eius enim ratio eſt, ne ſuauitate frugum illecti barbari, impetum in nos faciant[4], quæ prima fuit Gallorum in Italiam aduentus cauſa, vt T. Liuius atteſtatur. Lex ait: Si quis deceſſerit inteſtatus ei exiſtentibus maſculis, fœminæ non ſuccedant: mortua eſt mulier, Salic. negat ſtatuto locum eſſe: Si quis, inquit, ergo ſi quæ deceſſerit, ceſſant verba. Ego diſſentio, cùm abſurdum non ſit, voluiſſe legiſlatorem etiam in fœminarum ſucceſsionibus maſculorum vtilitati proſpicere: & dictio, ſi quis, non omnino ex extenſione, ſed ex vi quoque aliqua verborum fœminas complectitur[5]. Lex ait: Patruis in ſucceſsione preferantur conſanguinei, nunquid & in tutela? Et cùm hæc æquiparata ſint, & quò tutela redit hereditas pertineat, Salic. putat etiam in tutela conſanguineos præferri: Quapropter & ſi lex agnatos cognatis in ſucceſsione anteponat, in tutela quoque extendetur, præterquàm matris reſpectu, cui tutela defertur, non propter ſucceſſionem

1 l. ſi ſerui. C. de noxal.

2 Bar. l. quæſitum. §. illud. de legatis iij. & Gui. pap. q. 373.

3 Bald. d. l. omnes populi. verſ. tertio quæro quæ ſunt. D. de iuſtit. & iur.

4 l. j. C. quæ res export.

5 l. j. ꝫ. eod.

sionem, sed propter præsumptũ prolis suæ amorem: vnde tametsi ab hæreditate excludatur tutelam geret [1]. Lex: Stantibus masculis, intestato patri fœminæ non succedant: quid, si testatus sit, & eas præterierit? & cum regula sit iuris antiqui, Quæ ab intestato excluditur, ius dicendi nullũ, vel bono. possessionem contra tabul. petendi non habere, sequitur ex testamento quoque exclusas [2]. Quid si testator, ex heredatis masculis, solos extraneos instituit? Et putarem non esse locum legi, & fœminis bon. possess. contra tab. concedendam: huiusmodi enim lex correctoria
52 est [3], & ideo strictam* solum interpretationem recepit: Vnde cùm fauore masculorum, ab intestato fœminas excludat non debet extẽdi condito testamento, quãdo masculorũ fauor non subest: & cum huiusmodi lex duplici cardine insistat, altero quo fœminæ excluduntur, altero quo mares vocantur, si inclusiuum caput cessat: igitur & exclusiuum [4], maximè cùm in hisce tricis perplexisve, humanius sit pro his pronuntiare, qui iure communi, & naturali ratione potiores sunt [5]. & ita sentio, licet alij contrá. Lex ait: Existentibus masculis, mater excludatur. quid, si soror etiam adsit? Et videbatur lex producenda, vt
3 exclusa matre,* quæ prior in gradu est, soror quoque reiiciatur. sed contra responsum est [6]: cùm diuerso iure soror succedat, meritò agnatum remotiorem excludet, & beneficio sororis mater quoque fruetur. Qua ratione & lex amitam excludẽs, ad materteram non porrigetur: & si à patruelibus mater excludatur, non ideo amita erit exclusa: diuerso enim iure succedunt [7]. Lex ait: Iudici salarium non debeatur, nisi post sententiam: quid si per iudicem non stat, quò minùs definiat? Et responsum est salarium deberi [8]. Lex ait. Rem venditam agnatus intra annum ius re-
4 dimendi* habeat quid in solutum data sit? Plerique deficere verba legis dixerunt, rejatúmque extat pronuntiatum

1 Dec. cõsil. xvj.

2 Bar. l. Gallus. §. & quid si tantum. ff. de li. & post.

3 l. maximũ. C. de li. præ.

4 l. alteri. de adimen. leg.

5 l. æquissimũ. ad Tertull.

6 Alex. l. illã. C. de coll.

7 Dec. con. lxxj.

8 Rom. cõsi. lxxxv. in cip. euidenter.

nuntiatum sic fuisse[1]. Mihi durũ hoc videtur, propter rationem legis, & quia verba omnino non deficiunt: nam venditionis appellatio, ad omnem alienationem ex lege xij. tabularum pertinet[2]. Lex ait: Maritus vxori in vltima voluntate vltra quartam bonorum partem relinquere nõ posit: testator eam heredem instituit, cum clausula, si testamentum non valeret, vt donatione mortis causa deberetur: atque ita stipulatus vxoris nomine erat notarius, cùm testamentum irritum fuisset, respondit Decius valere donationem[3]: quoniam donatio causa mortis propriè vltima voluntas non esset. Contrarium obtentum fuit, propter rationem legis, ne facilè ægrotantes mariti (quo potissimum tempore testari solẽt) blanditiis muliebribus seducantur: & lata significatio vocis non repugnabat, alioquin paratissima esset fraus legi. Lex ait: Mandatum testibus probari non posit, sed solis publicis documentis: an ratificatio probabitur? Et Bald. posse credidit[4]: quoniam lex illa correctoria & dura ad hunc casum trahi non debet: quod & mihi videtur: nam quamuis quo ad effectum ratificatio mandato æquiparetur, non tamen quo ad probationis modum. Lex ait: Qui aliquem fuscina ferrea percusserit, duplici pœna afficiatur: percussit quis tridente, vel capite securis, quid statuendum? Et Bald[5]. si iudici sederit tale instrumentum æquè grauem plagam infligere, similéque fuscine esse, duplo puniendum rectè respondit. Lex ait: Adulter ducẽtis aureis puniatur, an trahatur ad stupratorem? Et Salicetus ait non trahi, quare eum grauiore iuris communis pœna plectendum, tametsi alias grauius stupro adulterium castigaretur[6]. Ego subsisto, quoniam suprà vidimus, in pœnarum similitudine fieri extensionem, & crassa Minerua adulterium & stuprum promiscuè accipiuntur[7]. Lex ait: De omnibus delictis pax fieri possit, excepto adulterio

1 Specul. titul. de emptione. § nũc videndum.
2 l. statu liberi à cæteris, in fin. de statu lib.
3 Decius cõsi. cxcvj.
4 Bal. l. obseruare. § fi. q. xj. de offi. proconsul.
5 Bald. d. l. omnes populi. ff. de iusti. & iure.
6 §. item lex Iul. Inst. de pub. iud.
7 d. l. inter cœteras. ff. de adult.

terio, homicidio, furto: quid in raptore? Et receptius est posse fieri: nam alia in raptore, alia in fure constituta videmus [1]. Lex ait: Quoties litis æstimatio viginti librarum maior est, probationes per testes non admittantur: quid si partim ex testibus, partim ex instrumentis quis probare velit? Et receptum est hoc permittendum esse, cessat enim subornationis metus [2]. Lex ait: Mulier absque duorum agnatorum auctoritate ne contrahito: procurator mulieris contraxit, an quod ex se prohibita est per alium poterit? Et responsum est posse, dum auctoritas constitutioni mādati saltem generaliter affuerit [3]. Lex ait: Qui in ecclesia aliquē percusserit, grauissimè plectatur. percussit aliquis in cœmeterio, responsum est, legi locum esse quoniā ęquiparata hęc sunt iure veteri [4]. Lex. Viuus ædificanti pretorium vendere teneatur, cùm in fauorem ædificantis facta sit, non imponet aliquam necessitatem emptori [5]: tametsi aliàs emptor & venditor correlatiua (vt vocant) sint. Lex: Mulier sine liberis decedens teneatur trientem hereditatis fratri relinquere: num & filio fratris? Et si solus extet, nō puto: si adsit patruus, cum eo admittetur: licet Alexander etiam si solus sit, putet legi locū esse [6]. Lex: Agnati quocunq; gradu cognatis præferantur: extat cōsanguineus, itémq; frater vterinus: Responsum est, vterinum non succederet [7], qui propriè agnatus non est, licet iura agnationis ex lege Iustiniani consequutus sit: cessat enim in eo agnationis conseruādæ ratio, quæ sola legislatorem mouit. Lex: Frater in patris successione sororem excludat: auus decessit solis nepte, nepotéque relictis, quos ex duobus filiis sustulerat: Responsum est, nepotem potiorem esse [8], tum ex ratione legis, tum quòd appellatione patris, auus, appellatione fratris etiam patruelis cōtinetur: idq; lata significatione acceptis verbis.
65 Lex Frater defuncti excludat matrem: * de fratre patruele

1 Inst. vi bō. ra, vers. ridiculum.

2 Bar. l. certi condictio. §. quoniam. si cert. petat.

3 l. apud. §. si. ex quib. caus. in poss. Alex. cōsi. clxxxix. in vj.

4 Arch. xij. q. j. nulla.

5 Bal. l. j. C. de cōm. ser.

6 Alex. consi. xxxvj. in vj.

7 Bald. l. lege. C. de leg. hæred.

8 Bal. l. scimus. vij. q. C. de in offi. testa.

patruele non intelligitur, quia in eo non æquè tanta est ratio, sicut in germano [1]. Lex: Syngraphæ manu debitoris scriptæ plena fides adhibeatur: quid, si aliena manu scripta, sed à debitore subscripta, sit? Responsum est idem esse [2]: quoniam paria hæc esse lex existimat. Lex: Quisquis contractum aliquem inierit: quid si distractum? Et receptum idem esse [3], si eadem ratio sit vtroque in casu. Lex præmium accusatori decernit, quid in denunciatore? & eidem quoque debebitur: fit enim extensio fauore publicæ vtilitatis, ne crimen impunè sit [4]. Lex frater non possit propter æs sibi debitum fratrem in carcerem trahere: quid si nomen alteri cesserit? Et verius est, ne cessionarium quidem posse [5], qui creditoris loco substitutus est, alioquin fraus legi paratissima esset. Lex. Maritus dotis sibi datæ tertiam partem lucretur: quid si solum promissa sit? Non extendetur [6], nisi generalitas rubricæ ipsius legis aliud suadeat: & ita Baldo videtur [7]. Lex. Existentibus fratribus defuncti, mater excludatur, quid, si extent sorores ex latere patris tantum? Et à matre eas excludi verius est, [8] nec ius commune hoc casu correctum censetur ibi: cùm nec fratris appellatione vi verbi contineatur soror, sed per extensionem tãtum, quæ in correctoriis locũ nõ habet, præsertim cùm non æqualis ratio subsit. Et hæc quidem exempla sufficiant: cùm alioquin quam plurima alia potuissent adduci: sed id mihi laboriosum magis, quàm vtile lectori fuisset. Sed quid si alia lege caueatur, ne statuta aliquam interpretationẽ glossámve accipiant? Et Bartolus [9] credidit solum friuolam interpretationem reiectam censeri, cum vera interpretatio, quæ ex ratione legis descendit, naturaliter sit necessaria [10], auctoritatéque ipsorum legislatorũ fiat, cui non est verisimile verbis illis derogari: alioquin absurda, inepta, iniquáque quãplurima adolescerent [11]: nam & videmus demandata iudici causa, vt eam

1 Alex. consi. lxxxix. in vj.
2 l. si ita stip. §. Chrysogonus. D. de verb oblig.
3 Ias. l. si vnus. §. pactꝰ. ne. ff. de pact
4 l. j. §. is quo quæ ad Syll.
5 l. post diuortium. solut. matr.
6 Ias. l. j. si cert. pet.
7 Bald. ibi.
8 Alex. cõsi. xlv. in. vij.
9 Bart. d. l. omnes populi.
10 l. ij §. his legibꝰ. de or. iur.
11 l. l. sed & si. §. quæsitũ de leg. iij. &

vt eam,appellationẽ remota,cognoscat,solùm friuolas,calumniosâsque appellationes submoueri [1]. Quæ verba Bartol.vt in se vera sunt,crebrioreque calculo approbata, indigent tamen clariore expositione. Et in primis cùm à verbis legis recedendum non sit, si lex tollat interpretationem,de extensiua intelligetur, quatenus vi verborum comprændi non possit. Vnde quod à contrario sensu deducitur, exclusum videbitur,quod Baldus sensit [2]. qua ratione etiam in substitutione expressa vulgari non continebitur pupillaris:ex legis enim interpretatione, non ex verborum figura inest [4]. Cùm verrò glossas fieri prohibet, restrictiones vel augmentationem prohibere intelligitur, non autem eam expositionem, qua verbum aliquod obscurum grammatico more intelligibiliùs declaramus. Quintilianus tamen lib. pri.cap.j.Instit.Orato.interpretationẽ linguę secretioris γλώττας dici à Gręcis auctor est. Dionysi⁹ glossematicam dictionem esse ait priscam,obscuriorem,
66 circumloquutionibus constantẽ. Diomedes † quoq; genera loquutionum quinque facit,rationale,artificiale, historicum,glossematicum,commune. Quid, si dicatur ad literã verba intelligi debere? Et eodem modo fiet interpretatio, ne absurdum ineptúmque aliquid consequatur, néve extensione vltra verborũ vim vtamur. quapropter & tunc dispositio in casu simplici loquẽs, ad mixtum non protrahetur: [4] quod accipiendum,cùm mixtum ex vi sermonis non prouenit,quod suo loco explicabitur. Sed an tunc masculinum concipiet fœmininum? Et Franc.Curt.respondit,tunc quoque concipere: indéque existimat, si lege municipali in hereditate fraterna agnati fœminis pręponantur,etiam in sororis successione potiores fore,tametsi verba ad literam intelligi debeãt: cuius sententiam ego tum probarem, cùm ratio fauoris agnatorum in lege expressa est: tunc enim &

1 l.j.§.fin.ff qui.app.

2 Bald.d.l.ij.

3 Bald.l.precibus. C. de impub.

4 Ang.l.si ita. de lib. & po.

iſte caſus ſub ratione eiúſque verbis cõprændi dicitur, ſicut ſpecies ſub genere [1], nec vi extẽſionis producitur. quòd ſi ratio expreſſa non ſit, exiſtẽte ſupra ſcripta lege aliud cẽſeré: & ita Bald. [2] Cornęúſq; [3] reſponderunt, & frequentiore ſententia receptũ eſt [4]. Quid, ſi lex dicat ſtatutum præciſe intelligendum obſeruandúmque? & præciſe hic ſignificat ſine tectorio aliquo, & ſermonis inuolucro. Cicero ad Atticum lib. viij. Nemini cuius cauſam non reciperem tã humili tã ſordido, tã pręciſe negaui, quã hic mihi planè ſine vlla exceptione præcîdit, Videtur † metaphora ab his ducta, quibus imperatur, vt longis verborum ambagibus finem imponant, ſuperfluáque amputent, & (quod vulgò dicitur) ad punctum veniant: vnde & præciſe quãdoque dicitur, quod propter breuitatem obſcurum eſt. Cicero de nat. Deorum lib. ij. Id, inquit, præciſè dicitur, vt ſi quis Athenienſium Rempub. dicat conſilio regi, deſit illud Areopagi. Ad Herennium quoque lib. iij. Præciſio eſt, cum dictis quibuſdam, relinquum quod cœptũ eſt dici, relinquitur in audientium iudicium. Sed in caſu noſtro, (vt dixi,) aliter intelligitur, doctoréſque noſtri ita accipiunt, vt velit lex præcîdi quæcunque alia quæ illi diſpoſitioni officiant, ambiguámque reddant [6]: aítque Bald. huiuſmodi verbis quæcunque gloſſemata reiici, niſi quæ ex aliis legibus aſſumuntur. Legem tamen correctoriam, quæ extantibus filiis fœminam excludat, tum ad nepotem non produci, quia nec pręciſus hic intellectus [6], nec ex litera, ſed ἐν πλάτει eſt. Sed nunquid in ſtatutis argumento à contrario ſenſu locus erit? Et quia hic tractatus & ipſe ad extenſionem pertinet, non in his tantum, ſed generaliter attingendus eſt. Videntur autem hoc nomine quatuor argumentorum genera contineri. Primũ † eſt, quod argumentum à ſpeciali dicimus: nam ſi lex aliquid ſpecialiter induci dicat, conſequens

1 Pet. Ci. l. iura non in ſing. ſuprà de ll.

2 Bald. conſil. ccccl x. in v.

3 Corn. cõſil. xiiij. in ij.

4 Alex. xlv. in vij.

5 Iaſ. d. l. omnes popul.

6 Bald. d. l. maximum.

consequens est, vt ius commune in contrarium sit: & hoc casu tale argumentum dicitur, non ex mẽtis coniectura, sed ex ipso contextu sumi. vnde ex lege Iulia [1], quæ damnatam adulterij dicere testimoniũ vetat, probatur regulariter mulieris testimonium recipi: tali igitur casu putauerim etiam in correctoriis huic argumẽto locũ esse, quia propriè ab extensione non prouenit, cùm lex, quæ speciale esse dicat, ex vi illius verbi negare in aliis censeatur: hácque in specie eorum sententiam probo, qui illud quod per huiusmodi argumentum inducitur, verbis legis expressè compraendi existimauerunt [2]. Alterum genus est quod ab inclusione vnius dicitur: lex enim vnum includens, aliud à contrario sensu excludere videtur [3], & vice versa [4]: hócque casu tacitè & per coniecturam verius est sensum talem accipit [5], & ideo hac specie non vteremur ad iuris antiqui correctionem, nisi cùm alias lex ipsa municipalis elusoria redderetur [6]. Aliud genus loci est, qui exceptione dicitur: vulgò enim aiunt ab exceptione regulam confirmari [7]: nam quod in exceptione cõpraensum non est, sequitur sub ipsa regula contineri [8], & hoc casu argumentum ex proprietate sermonis descẽdit, & vi verbi. vnde videtur quacunque in materia, etiam si correctoria sit, assumendum [9]: idque aliqui probant. Sed ex aduerso obstat quòd si lex sacri sodalitij eos fructib. sacerdotiorum priuet, qui nõ residẽt. prçterquàm si infirmi vel in Pontif. Romani obsequio sint, tamẽ nõ intelligetur eos priuasse, qui in episcopi sui obsequio sint, cũ nec hi iure cõmuni priuẽtur [10]. Verùm respõdendũ est, exceptionẽ hoc casu regulã non confirmare, tũ quia regula à iure cõmuni interpretationẽ recipit, tũ quia exceptio de Romani Pontifici obsequentibus, satis ostendit idem iuris obseruandum in his, qui suo antistiti subseruiunt: non enim minor est ecclesiæ

1 l. qui testamẽto. §. mulier. de testa.

2 Dom. c. j. prima. disti.

3 l. maritus. C. de procu.

4 l. cum prætor de iudi.

5 l. apud antiq. C. de fur.

6 glos. l. nulla. C. de epi. & cleri.

7 l. nã quod. §. fi. de pen. leg.

8 c. cum dilecta. de cõf. vti.

9 Alex. auth. ex testamento. C. de col. lat.

10 c. ad audientiam. de cle nõ resid.

vtilitas. Postremus † locus qui ἐμφατικοτέρως à con 69
trario sensu dicitur, solétque ex dispositione generali accipi, quæ certa ratione aliquid inducit, vt ea deficiente, mens quoque legis deficiat: & tale argumentum à coniectura vires sumit [1], non autem directò ex vi verborum accipitur. Fortissimum autem semper est, quod si deducitur enthymema, dum tamen non simpliciter à contrario sensu literæ sit, sed etiam rationis, seu mentis ipsius legis. Quapropter cùm lex dicit, Cassa sint omnia per Italiam aduersus libertatem sacerdotum constituta, non sequitur, ergo extra Italiam obtineant [2]: cùm Italiæ mẽtio non ideo sit facta: vt prouinciæ excludantur, sed quia frequentius id mali in Italia contingebat, in qua pleræq; Respublicæ nullis subiectæ principibus sæpissimè huiusmodi plebis scita sanciebant. Quod dicitur, inquit Hieronymus [3]. antequam conuenirent, non sequitur vt postea conuenerint, sed scriptura quod factum non sit, ostendit. Sic in Euangelio Matthæi: Et non cognouit eam, donec peperisset: non sequitur, postquàm peperisset, cognouisse: sed quidam est loquendi modus, qui ab affectatione dicitur: credebãt enim fore, vt conuenirent, & vt eam cognosceret. Galli, inquit Vergilius, per dumos aderant, arcémque tenebant: id est, credebant fore vt iamiam tenerent. Pleraque sunt huius rei in mysticis libris exempla, quæ libro aduersus Heluidium ἀντιμαρίταν collegit Hieronymus. Sic & nos plerunque loquimur, cùm dicimus. Iudices priusquam de causa cognoscerent, reum condemnarunt: non sequitur, ergo deinde cognouerunt: sed sumitur hic modus ex eo, quod fieri debuit. Si cõuenerit, inquit Africanus [4], vt alius prætor quã cui⁹ iurisdictio esset, ius diceret, & priusquã adiretur mutata volũtas fuerit, nemo cõpelletur eiusmodi conuentioni stare: non enim sequitur, postquàm aditus sit, non licere vtrique patri ab eius iudicio

1 c. cum apostolica. de his quæ fiũt à præl.

2 Authen. cassa. C. de sacr. san.

3 c. quod dicitur. extra eo. de verb. signifi.

4 l. si conuenerit. de iurisd. om. iud

dicio recedere. Sic cùm testator iussisset fideicommissario caueri si filia non diuerteret, rescripserunt Seuerus & Antoninus, [1] non videri remissam cautionem iu causa diuortij, quia non est verisimile testatorem ad turpem hunc casum attendisse: imò potius credēdum est, illa ab eo adiecta verba, quòd crederet filiam aliquo modo non diuersuram, vt conditio vim causæ impulsiuæ respiciat. Ex qua ratione deducitur, huiusmodi argumenta legitimè non sumi à contrario causæ impulsiuæ sensu, sicut nec verborum, quæ narratiua vocant, vel quæ modum, non autem conditionem inducūt [2]. Itémque quoties pluribus rationibus, quas finales vocant, aliquid inductum sit [3]: aliqua enim deficiente, non tamen dispositio ménsque proferentis cessat, [4]. Finge igitur, lex iubet quod minor xviij. annis non posit absque certa solennitate obligari, non censebitur vt post illud tempus velit eum legitimè obligari [5], sed tantummodo prohibitio illius legis deficiet, & casus ceu omissus ex dipositione iuris communis limitabitur: talem enim esse mentem legislatoris credēdum est, ne inducta ad prohibendum, permittere videantur [6]. Eodem modo finge, lex ait: Nemo ex mutuo vltra quincuncem vsurarum nomine accipiat, non sequitur permissas esse quicunces vsuras, quas constat lege Pontificum prohiberi: sed simpliciter apparet, intra quincuncem nihil à lege municipij dispositum. Ex his quoque cōsequens est, qui vnū dicit, licet á cōtrario sensu videatur aliud excludere, vt propter mentem præsumptā non censeatur ea excludere, quæ ei, quod dictum est, connexa, accessoria, similia sunt [7], cùm vt argumentum valeat non solum à contrario verborum sensu, sed & mentis accipi debeat. Concludendum igitur, cùm hic locus non ex verbis, sed ex coniectura oriatur, regulariter in statutis correctoriis non assumi, nisi his in casibus, quibus supra in

1 l.ij.C.de condit.insc. vbi.Cinus.

2 l.Titio cētum.in prin. ff.de cōd. & dem.

3 §.affinitatis. Instit.de nupt.

4 l.j.§.sexū. de postul.

5 Bal.l.j.C. de inut.stip.

6 l. legata inutiliter.de legat.j.

7 Fels.c.nōne.depræsūptio.

eis extenſioni locum eſſe docuimus, vt cùm aliàs diſpoſitio ſuperflua redderetur, vel eluſoria. Vnde cùm lex municipalis ſic ſcripta eſt: Non exiſtẽtibus maſculis, fœminæ ſuccedãt, receptum eſt is exiſtentibus fœminas excludi [1]. Sic & lex, quod mulier filios nòn habens, poſsit de dote teſtari, à contrario ſenſu intelligitur, vt ſi habeat, non poſsit, ne alioqui ſuperflua eſſet [2]. Adſumetur † tamen, quando non per extenſionem, ſed ex verbis quoque aliquo modo compræhnditur, vt in eo caſu dictum, qui a ſpeciali dicitur [3]: itemque in eo, quo ab exceptione regulam firmari docuimus [4]. Sed & quoties correctio legis nulla induceretur, non eſt dubium tali argumento locum eſſe [5]: nam tunc regulariter ſuprà oſtendimus permitti extenſionem, niſi eſſet expreſsim prohibita, vt quia cautum eſt verba ad literam intelligi debere [6]: itémque niſi in pœnam legiſlator incideret, vel aliquid huiuſmodi odioſum, abſurdũ, ineptum conſequeretur: quæ omnia ſuperius declarata ſunt. Supraſcrip. quæſt. cohæret alia quoque regula, quà vulgò dicimus, contrariorum eandem eſſe diſciplinam [7]. Videndum igitur quomodo intelligenda ſit & an in legibus municipalibus locum ſibi vendiſſet. In qua re breuiter dicendum eſt, vbi eadẽ eſt ratio, ibi eandem eſſe contrariorum diſpoſitionem [8]: vbi diuerſa ſit ratio, diuerſam [9]: vbi contraria contrariam [10]: tuncque eſſe regulæ locum, quæ in Topicis traditùr. Id propoſitum in propoſito operari, quod in oppoſito oppoſitum [11]. Quapropter apparet hæc nõ ex vi verborum. ſed ex ratione ipſa procedere: & ideo in caſibus, quibus ſuprà oſtenſum eſt à verbis non recedi, & extenſioni locum nõ eſſe, huíc quoque regulæ nihil tribueretur. Híncque eſt, quod ſi lex munipij ſororem excludit ab hereditate fratris non videtur viceverſa fratrem ſororis hereditate priuaſſe [12]: ſicut videmus, quod media iuris prudentia

1 Alex. l. j. de offi. eius.
2 Anchar. cõſil. ccxi j. pro iſto prin.
3 Bal. l. obſeruare. §. proficiſ i. in iij. quæſt.
4 Bal. conſ. clxxiij. in prouincia. in iij. quæſt.
5 Felin. d. c. ſignificaſti. de foro compet.
6 gl. cle. j. de vſur.
7 gl. rubr. ff. de acq. poſſ.
8 l. ab emptione. de pac.
9 l. inter ſtipul. §. ſacrã. de verb. obl.
10 l. & ſi cõtra. de vulg.
11 l. fi. §. fi. de leg. iij.
12 Bal. l. lege xij. C. de leg. hered.

prudẽtia masculos volebat fœminis succedere, & nõ ex aduerso fœminas maribus: quoniã commodiùs visum erat, si iura constituere, vt plerunque hereditates ad masculos confluerent: obtinuítque diu hæc sententia, donec per Iustinianum abrogata est. Sic Senatuscõsulto Tertylliano mater filio succedebat, & nõ filij matri, donec deinde ex Orfitiano et quoque ꝓuisum est. Vnde appatet, quãuis æquũ sit successiones

71 cessiones* esse reciprocas [1], nõ tamẽ hoc sufficeret vt extẽsio fiat, nisi quatenus noua lege caueatur: nec enim id per regulã veterẽ generaliter statutũ est, vt sicut ego tibi, ita & tu mihi succedas, sed certis tantũ casibus [2]: vnde extensioni, quã passiuam vocãt, locus nõ est. Quapropter ex facto pronunciatũ scio, cùm

72 lex legitimatos *prohiberet legitimis succedere, nõ censeri viceuersa vetitũ filio legitimo, quò minus ipse ei, qui natalib⁹ restitutus esset succederet. Ceterum & è conuerso, si lex fratrem ab hereditate sororis alienum esse velit, non prohibetur soror fratris hereditatem adire [3]: verba enim legis obseruanda sunt: & qui eis non excluditur, iure communi potior erit: cùm siquicquam indecens constitutum sit, non ideo ad consequentia sit trahendum, vt aliud quoque inducatur. Sic & Paul. Castrẽsis [4] legẽ qua soror ab hereditate fratris reiicitur, respondit ea interpretatione non accipiendam, vt etiam ab hereditate sororis excludatur: quæ sententia est vera, nisi in lege ratio conseruandæ agnationis expressa sit, quo casu suprà aduersam huic Curtij [5]. sententiam probaui. Non tamen perpetum est in lege municipali huic argumento sedem non esse. Atqui in casibus, quibus extẽsio fit, fortissimus hinc accipietur locus: quo fit, vt in cor relatiuis æquiparatísque, etiam si de pœna agatur, non tamen tali cardine innixa ratio explodatur [6]: cuius rei exẽpla quamplurima Iason refert. Hinc est quod si lege cautum sit, ne

1 §. filium. in aut. quib. mo. nat. effi. sui.

2 l. si. ab eo. C. de l. her. l. cõmuniũ. C. de nat. li.

3 Bal. l testamentum nõ ideo. C. de testam.

4 Paulus cõsil. cccxl. hereditas prædicta. Dec. cons. lxxj. in fin.

5 Cur. cõs. ix.

6 Ias. l. fi. C. de indiuid. tol.

ne testibus exceptio probari possit, nec actio quidē poterit [1]: cui enim damus actionem, multò magis exceptionē: & regula iuris antiqui est, in probationibus non plus actori * fauendum, quàm reo. Hinc 71 prohibitus à lege correctoria aliquem condemnare, censebitur prohibitus & absoluere [2], nisi legis ratio sit, quia suspectam habeat iudicis sæuitiam. Quapropter, hereticæ impietatis quæsitor, delatum ad sereum absoluere poterit, condemnare solus non poterit [3]. Hinc si lex legatum probari per duos testes posse constituat, etiam ademptio legati hoc numero probabitur [4]: paribus enim passibus in iure ambulant datio & *ademptio [5]. Et hæc quidem 72 sufficiant. Ceterum cùm extensio etiam ex variis argumētorum generibus in iure nostro fiat, erunt fortè qui hanc quoque partem à nobis attingi desiderabunt. Sed hi velim sciant, à plerisque tam veteribus quàm recentioribus, adeò diligenter, etiam integris voluminibus materiam hanc explicatam, vt minimè nostra opera quisquam indigere possit. Adde quòd omnino hæc argumentandi ratio ad Iurisconsultos non pertinet. Optimus erat legum interpres Trebatius, etiam priusquam M. Tullius Topica eius nomini dicaret: qui enim iudicio naturali lepram à lepra (vt vulgò dicitur) discernere nequit, is legibus nostris addictus, olei & somni iacturam facit. Spectant huiusmodi ad dialecticos, quorum ars in contentione verborum cōsistit: Iurisconsultum verò id solum decet, vt rationes legis consideret: vbi ratio dissimilis est, ibi argumentum esse inefficax sciat: at vbi similitudo rationis adest, etiam si alioquin res diuersissimæ sint, tamen ab vna ad aliam procedemus. Quid magis inuicem pugnat, quam testatum esse, & intestatum? & tamen de vno casu ad alium argumentamur [6]. Quid amplius dissidet, quàm sacerdos & asinus? & tamen de vno ad alium Alexander Pontifex

1 Bal. j. c. de mut. petit. in.

2 l. nemo qui de eug. iur.

3 glo. cle de heret. ver. eos.

4 Bal. l. fi. C. de fideicō.

5 glo. l. cū proponebatur. de le. ij.

6 d. l. causa de vulg & pull.

ſex, ceu de ſimilibus argumentando, proceſſit: quod
75 Antonius Butri. adnotauit[1]. Quid rurſus tam malè cohæret, quàm perplexitas, & verendorum nerui? & tamen Gregorius ſimilia hæc exiſtimauit[2]. Ex ſimilitudine igitur rationis * legum ſcientia porrò extendenda eſt, locorum argumentorúmve ſedibus hiſce, qui ſe Logicos dicunt, de relictis.

* *
*

1 c.fin.de treu.& pac.

2 c.nerui.de teſticulorū. xiij.diſt.

ANDREAE ALCIATI IVRISCON. MEDIOLANEN. DE VERBORVM SIGNIFICATIONE LIBER TERTIVS.

SVMMÆ.

1 *Legum; humanorúmque actuum discrimen multiplex, ex causa secús.*

3 *Pura non extendi ex causis contrà.*

4 *Extensionem ex mente fieri idque variis ex causis. 5.7.8.10.ex causis secús.11.*

6 *L.Tale.§.fin.de pact.explanari.*

9 *Omissa pro expressis ex causis habenda.*

12 *Conditionalia non extendi: in casibus diuersum.15.*

13 *Legitimatos filios dici.*

16 *Substitutum ventri, nullo nato admitti.*

17 *Conditio necessaria extendibilis, nisi in casibus.*

18 *L. Mulier. ad Trebel. & l. fideicommissa. §.si cui.de legatis iij.conciliari.*

19 *Tunc, vocis effectus.*

20 *Substitutum, exesto ventre, admitti.*

21 *Conditio spontanea inextendibilis: ex causis diuersum.22.23 24.*

26 *Posthumo etiam mortuo substitui.*

27 *Substitutum pluribus nasituris, nato vno succedere.*

28 *Substitutioni etiam non natis institutis, locum esse.*

29 *Simplex ad mixtum, nisi ex causis, porrigi: idque in quouis actu.*

30 *Causæ potentiores variæ, eadémque spectandæ. 31.32.*

SVPEREST nunc: vt ad actiones hominum deueniamus: & sicut à nobis, quemadmodum legibus extensio fieri possit, suprà expositum est, ita in præsentia declaremus, quẽadmodũ contractus, & vltimæ morientium testationes, ad casum omissum per interpretationem produci possit. Nec absque consilio nobis visum est materiam hanc separatim tradere, non quod inter contractus quoque & vltimas voluntates aliquæ non sint differentiæ [1], sed quod multo maiores simul hæc habeant cum legum in
1 terpretatione discordias. Quarum † est causa, quòd
2 legis * dispositio ex sola mente vnumquemque obliget: neque enim legis mens aut ratio ideo minus pollet, quod verbis non sit expressa cum non minu committat in legẽ, eique fraudem faciat, qui verbis obtemperans rationem negligit [2], quam qui vtrũq; negligit: at in humanis actionibus sola mens nihil proficit, nisi aliquo modo expressa proponatur. [3] Ad hæc rationem legis perscrutari plerumque facilè est, ex eáque argumentari concessum est, cum generaliter proditum sit, id pro statuto habendum, quod legislatores, si de eo casu interrogati fuissent, verisimiliter constituissent: [4] quem sensum ἐκ τῆς

1 Iaf. l. quæ de legato. ff. de l. j.

2 c. fi. de reg. iur. in vj.

3 l. quidam cum filium. de hered. instit.

4 l. tale. §. fi. de pact. in gl.

ἐπιεικείας id est, ex bono & æquo accipi. Aristoteles Moralium v. auctor est. At rationes hominum in vltimis voluntatibus discernere difficile est, in contractibus lōgè difficiliùs, cùm semper debendi reus negaturus sit, ne productio fiat [1], creditor propter vtilitatem sit afirmaturus: merito igitur fatendum est, interpretationes huiusmodi faciliùs in verbis legum fieri: quod non paucis quoque in speciebus exempli causa demonstrabo. In edicto prætoris [2], cùm de actione fiunt verba, & de pænali, & de qualibet alia intelligitur: at cùm quis in iudiciis actionem intendit, de speciali tantum accipitur [3]. In lege cùm diœcesis fit mentio, & de ciuitatis, & de agri administratione intelligitur [4]: at in hominis dispositione, extra ciuitatem tantum diœcesis est [5]. In lege singularis, quam ἀοριστικὴν id est, indefinitam vocant, semper vniuersali æquipollet [6]: in dispositione hominum nō item. Lex de curatore loquens, etiam in tutore locum sibi vendicat [7]: at si testator curatorē dare se impuberi dixerit, nihil agit nec tutor dat' intelligitur [8]. Sic quoties lex filij mentionem facit, non est dubium & nepotem contineri: cùm testator filiis tutores dat, nepotibus consuluisse non videtur [9]. Si lex vniuersali termino etiam geminato vtatur, vt quicunque, quisquis, ad idoneos regulariter restringitur: at in contractibus aliud est [10]. Vnde qui sibi & quibuscunque heredibus feudum, quod vocant, stipulatur, etiam de extraneis & aliás incapacibus egisse præsumitur, ídque receptius est. Quoties tamen voluntas in obscuro non est, nulla constitui differentia debet: quin sicut verba legum generaliter, quatenus ratio suadet, intelligitur, ita si & hominum dispositiones, reguláſque illas obseruemus, quibus traditum est, de placitis hominum ad legum scita argumentum valere [11], sicut de contractibus ad vltimas voluntates, & vice mutua de hisce

voluntatibus

1 l. an inutilis. de accep.
2 l. j. §. quod autem de alea.
3 Bart. l. hoc leg. de l. iij.
4 l. j. C. de pri. car.
5 c. Rodulphus. de ref.
6 Bar. l. si pluribus. de leg. ij.
7 glo. auth. minoris. C. qui dare tut.
8 l. tutores. §. j. de admin. tut.
9 l. quid si nepotes. de test. tut.
10 Bald. l. j. C. si cen. Ias. l. j. §. nuntiatio. vers. iij. de ope. no. nunt.
11 l. nō impossibile. de pa.

voluntatibus ad contractus[1]: cúmque inter hos aliqua differentia sit, leges municipales vltimis voluntatibus potius quam contractibus accedere[2]. Igitur vt ad rem deueniamus, puto quinque axiomatis, seu conclusionibus materiam hanc omnem
3 extricari posse. PRIMA est: Prouisio † qua quid purè dispositũ est, in vno casu facta, ad alium non producitur. Quapropter si alij fundum, alij vsumfructum eiusdem fundi testator legauerit, vsusfructus communicabitur: quia fundi appellatione etiam vsusfructus continetur[3], nec error testatoris faciet, vt alij solus vsusfructus detur, nisi aliter verba conceperit. Sic & testator, qui tutores filiis dedit, de eo non intellexisse censebitur, quem habere se ignorabat, tametsi verissimile sit ei quoque si sciuisset daturum[4]. Sic cùm dotem pater daret, si in alterum casum vel diuortij vel mortis stipulat⁹ sit, in alterũ, in quem non pepigit, mulieris actionem esse responsum est[5]. Et conclusionis ratio illa est, quod in dubio standum est verbis, nec videtur quis aliud sensisse, quàm quod verbis expressit. Non obseruatur prædictum axioma quatuor casibus. Primus est, cùm id, quod omissum est, virtute † expressi intel-
4 ligi potest, vel ex natura actus[6], vel ex antecedente, consequentéue[7] necessario, vel propter connexitatem[8], vel quia inuicem se respiciant[9], vel quia per argumentum à contrario sensu id suadeatur[10], vel quia prouisum in simplicibus esset, & de casu mixto agatur[11], vel quia testator plus expresserit: nam & de eo quod est minus, vtique verisimile est prouisum[12]: quod & quandoque viceuersa accipitur, & ex minori per coniecturam ad id, quod maius est perducimur. Sanè & quædam propter fauorem vltimarum voluntatum pro consequentibus, seu connexis habentur, quæ in contractibus separata censentur. Ecce: Qui vendit fundum, iter seu viam ad eũ

præstare.

1 d.l.quæ de legato.
2 gloss.l.j.C. de his quib. vt indig.
3 l.si.alij.ff. de vsufru. e.
4 l.si quis ita.§. si quis. cum de test. tut.
5 l.si cum dotem.so.mat.
6 l.si non fuerit.pro soc.
7 l.illud.de acq.hered.
8 l.Lucius.§. Paul⁹.deadminist.tut.
9 l.alteri.de adim.leg.
10 l.aliquãdo.de cõdi. & demõstr.
11 l.si ita.de lib.& posth.
12 l qui quartam.de le.j.

præstare non tenetur, nisi expressim ita conuentum sit [1], & tamen heres fundum à testatore dare iussus, viam quoque ad eum præstabit [2]. Qui mandat numerum Canonicorum coërceri, quia reditus diminuti proponantur, non censetur id mandasse vt, auctis facultatibus, augeatur [3]: quod tamen in vltimis voluntatibus contrà est [4]: His non absimile quod in dispositione legis Bartol. scripsit in causa læsæ maiestatis, famosi, itémque alij testes reprobi admittuntur. Qui igitur eo crimine legatum accusat, quia successorem non admiserit, hoc ipsum hisce testibus probare poterit. Quod si negetur eum legitimum successorem esse, non poterit, nec huiusmodi consequentia adminicula idem priuilegij habebunt [5]. Secundus † casus est, quando verisimilis mens testatoris est, vt idem sit in casu omisso. Quod in eo responsum est, qui vterum filiæ prægnantis instituit, cùm se inscio ruri albescente cœlo, iam enixa esset: erit enim infans ex eo testamento heres [6]. Sic & qui postulum instituit, quem credebat in lucem se mortuo venturum, eo quoque casu instituisse censebitur quo, se viuo, nascatur [7]. Sed tamen hoc ita intelilgendum, vt procedat, cùm de eadẽ persona agitur: idẽ enĩ ille nepos est, siue iã natus, siue post nascetur, siue viuo, siue mortuo testatore. At si alia persona sit, casus pro omisso habebitur: cùm enim testator de ea nõ cogitauerit nec disposuerit, saluis regulis iuris non possumus aliter cõstituere [8], cùm præsumpta testatoris mens, nisi in aliquam dispositionem trãsierit, non obseruetur [9]: nam actus hominum vltra eorum præsentem cogitationem non operantur [10]: & receptum est, testantium voluntatem ex eo interpretationem accipere, quod ipsi opinabantur, non ex eo, quod ex se verum sit [11] maximè cum regulariter vlla persona extrinsecus assumi non soleat [12]; nam etiam in substitu-

tione

1 l.in vendẽdo. de contrahẽd.emp.
2 l.binas.de seruit. vrba præd.
3 c.fi.de ver. signifi.
4 l.fi.§.fin. de leg.iij.
5 Bar.l.in quæstionibus.ad l.Iul. maiest.
6 l.Titius.§.fin.de libe. & posthum.
7 l.fi.C.de post.hered.
8 d.l.si quis ita.§.si quis cum.
8 d.l.euidã cum.
10 l.non omnis.si cert. pet.
11 l.quoloco §.j.de here. instit.
1 l.si ita stip. §.Chrisogonus.de verb. oblig.

tione vulgari nunquàm videmus omissum verbis casum ex mente comprændi, cum substituti persona variatur[1]: mandatum quoque ad aliam personam non producitur, tametsi idem effectus consequi inde possit[2]. Nec mequicquam mouet, quòd à Seuero Imp. constitutum est, posthumum testamento matris præteritũ, quæ in puerperio repentina morte decessit, coniectura mentis maternæ cum fratribus censeri institutum: nec eo casu testamẽtum ceu inofficiosũ expugnari posse[3], quia arbitror propter iustam impedimenti causam, & quia nullum filiis damnum inde oritur, atque etiam odio querelæ, ita constitutum. Minus quoque moueor Papiniani res-
6 ponso,[4] quo pactionem † dotis mihi vel fratri heredi meo restituendæ, non prodesse fratri respondit, si heres non sit, sed filiis potius meis, quos postea susceperam, heredésque scripseram: nam ibi mentio fratris demonstratiuè addita erat, cùm crederet stipulator fore, vt is esset heres: vnde, susceptis postea filiis, ipsi agunt: quia pacti verbis non excluduntur, cùm heredes sint. Non ergo is casus potest omnino omissus dici. Et licet Accursius ex eo responso generaliter censeat, id pro statuto habendum, quod verissimiliter constitutũ fuisset, si de eo quæsitũ foret: vt demus verum esse in legibus, quarũ mens sola obligat[5], in actionibus certè hominum aliud est, & ex hîc tractatis distingendum. Quo fit, vt etiam recentiorum quorundam sententiam probare non possim, mentẽ testatoris obseruari arbitrantiũ, etiã si aduersus verba faciendum sit[6]. Si enim id sequeremur, sola mens absque vllis verborum adminiscu lis sufficeret, quod suprà falsum esse ostendi. Ad
7 mentem igitur attendimus *, non quando aduersatur verbis sed quãdo præter verba est, cum scilicet casus omissus est, non quando aduersus. Quod & ex ea communiter recepta sententia deprændi potest,

quâ

1 l. si paterf. impuber. vbi Imol. de vulg.
2 l. mandasti. de neg. gest.
3 l. iij. C. de inoff. test.
4 d. l. tale. §. fin.
5 l. nominis §. j. ĵ. eod.
6 l. heredes. § cũ ita. ad Treb. l. Publius. § fi. de condit. & de monst.

quâ traditur in ea conditione, si Titius decesserit sine filiis, non censeri filios aliquo modo ex testamento vocatos [1], cùm quæ in conditione sunt ad dispositionem non referantur: nam etiam si aliqua coniectura adsit vt quia huiusmodi filij grauati à testatore fuerint, vel interdicta illis alienatio, nõ tamen à verbis recedimus, & solùm in conditione positos arbitramur: huiusmodique quamplurimas coniecturas in Socini [2] respõsis confutatas cernere est, quas in præsentia referre operæpretium non est. Posset tamen tam euidens coniectura mentis allegari, vt ad casum quoque omissum dispositio testatoris meritò producenda videretur. Quo argumento in substitutione vniuersali, casuquo nullus filiorũ testatoris sit superstes, respondit Alex. [3] substitutum etiam à fœminis legatariis excludi propter quasdam coniecturas: Tertius est † quando casus non omnino omissus est: tunc enim ex mente fiet extensio. Cuius rei exemplum est, quãdo testator in simplicibus disposuit: nõ enim mixtũ casum omnino omisisse creditur, qua de re infrà quinto axiomate diffusius agetur. Sed & si sub verbis aliquo modo cõtineri potest, pro omisso non erit, quod in ea specie à Decio [4] responsum est, cùm testator Titio substituisset, & eius filiis deficientibus, seu decedentibus: licet enim non dicatur decedere, qui non natus est, dicitur tamen παχύτερον & crassa Minerua, deficere. Sed hoc vix mihi persuaderi potest, vt deficere dicatur, quod nũquã incœperit [5]: & ideo verius arbitror, nullo modo ex verbis sed ex cõiectura mentis solùm intelligi. Cæterùm & casus † ille omissus non censebitur, qui ex verbis saltẽ impropriè acceptis cõprændi potest [6]. Idem quoties testator vnicum casum expressisset, verisimiliter credens alium non euenturum, alioquin illum etiam expressurus, is pro omisso non habebitur [7]. Quod & in conditionibus procedit, quamuis specialiter

1 gl. in l. Lucius de hered. inst. Cur. cõs. xlv. Cor. cõsil. cxviij.

2 Socin. cxxvj. iij.

3 Alex. cons. xvij. vij.

4 Decius cõsil. ccxxvij.

5 l. Titio v. susfr. de cõd. & demonst.

6 l. diuus. de vsu. & hab.

7 l. mulier. in fin. pri. ad Trebellia.

ſpecialiter & ad vnguē obſeruari debeant. Idē opinarer quoties id eſſet expreſſum,quod frequentius ſolet euenire, vt non cenſeatur rarius contingentem caſum excluſiſſe, in quo eadem ratio idémque effectus ſit [1].Idem quando id expreſsiſſet,cui aliquid ex conſuetudine ſoleat accedere:nam de eo,quod ex ſequela eſt,actum quoque interpretabimur [2]. Quapropter cum negotiator Titio mandaſſet, vt mutuo centum ſola acciperet,reſponſum eſt ſub vſuris accipi poſſe,quod non ſoleant negotiatores inueniri,qui alia conditione mutuare pecuniam velint [3].
10 Quartus † eſt,cum caſus omiſſus eſt ſimilis expreſſo, & eundem effectum habet:fit enim ad eum extenſio.Quapropter ſi mandauero, vt pro Titio fideiubeas , & tu non fideiuſſoris , ſed creditori mandaueris,vel aliter egeris , quam quod mādatum ſit, nihilominus tenebor [4].Vnde & Iaſon cum diligenter ſeruandos mandati fines docuiſſet, ab eiuſque forma non recedendum, ſubdidit tamen,poſſe plenius, vberiúſque adimpleri : poſſe formæ ſuperficiem negligi , dum effectus ſeruetur: poſſe quod mandatū non eſt, ſed mandato vicinum,expediri [5]. Itémque quod connexum , quod antecedens , quod conſequens , quod acceſſorium,ſiue de iure,ſiue de conſuetudine,quæ latius apud eum legenda relinquimus. Hinc prohibita à teſtatore alienatione , omnis modus vetitus cenſetur, vnde aliquo caſu dominium transferri poſſit [6]: conceſſáque executori falcultate vendendi, vt creditoribus ſatis fiat, poterit & in ſolutum dari, & pignori opponi, cæteráque fieri,vnde huiuſmodi cauſa ſatisfactionis obſeruetur [7].Qua ratione in queſtione facti obtentū vidi.Romanus Pontifex præpoſito cuidam conceſſerat,vt ex eccleſiæ immobilib⁹ bonis vſq; ad quingētos aureos alienaret:is ſenſus quoſdā Vendiderat reſponſum fuit , quamuis huiuſmodi iura appella-

1 Gl. auth. caſſa. C. de ſacr. ſanct. eccl.ſ.

2 l.cuicūque §.ſpe. de inſtitor.

3 Roma. l. iij. §.iurari. de iureiur.

4 l.fi.§.fin. mand. Iaſ.l. ſi procurator. C. de procur.

5 l.iam tamen §. pen. iudic.ſol. ſin.

6 Bar.l.in quorū.de pigno.ff.

7 Bar.l.alio de ali.leg.

tione bonorum immobilium stricto sermone non contineantur [1] tamen propter effectus similitudinem, non esse dubitandum, quin alienatio fieri potuerit. Quandoque tamen etiam † si idem effectus ii suadeat: non fit huiusmodi extensio: vt cum prætor tutoribus permittit vendere, si illi obligent, nihil agũt [2]: si enim voluisset prętor vt eis obligare liceret, non rectè partibus suis functus diceretur, qui venditionem concesisset: merito decreti forma seruanda fuit. In materia quoque stricta, in qua à verbis non recedamus, quales sunt gratiæ ad beneficia, quæ propter ambitionem sacerdotum restringuntur, non accipietur huiusmodi interpretatio [3]. Sed & extensio non fiet ad casum principis dispensatione indultum, tum quia de tali testatorem cogitasse non est verisimile [4], tum quia idem omnino effectus inde non prouenit [5]. Qui enim aliquid filio prohibet antè, quàm legitimã ætatem habuerit, de eo, qui veniã ætatis impetrarit non intelligitur: non enim princeps rescripto suo maturitatem consilij illi dare potest [6]. Hinc quoque illud inductum quidam arbitrantur, vt si pro tutore fideiussero, ísque non administrauerit, tametsi adhuc iste conueniri possit, ego tamen non possim: ipse enim conuenietur, tanquam socij qui administrauit fideiussor [7]: at ego pro eo solũ promisisse censeor, quod propria obligatione, non quod aliena debeat: cum ergo idẽ effectus non sit, ad hunc casum fideiussio mea non protrahetur [8]. Quo exẽplo cum miles in procinctu societatem prædæ de hostibus faciendæ cum Titio contraxisset, dixi, in hãc causam id non protrahendum, quod is ab alio socio cõsequuturus erat, sed id solùm, quod ipse manu, virtute bellica cœpisset: ni & solet dici [9], Socius socij mei, mihi socius non est.

Secvndvm † axioma in hoc tractatu est. Prouisio conditionalis in vnum casum, non trahit ad

1 l. à. dino. §. in venditione. de re iud.
2 l. si pupillorum. §. si prætor. de reb. cor.
3 c. susceptũ. de rescript. in vj.
4 l. apud Iulianum. §. fi. de legat. j.
5 l. si. C. de his qui ven. æta.
6 l. j. de minor.
7 l. fi. C. si tut. nõ gess.
8 l. iij §. illud. ré pup. sal.
9 l. si socij. ff. pro soc.

tur ad omissum, qui expresso dissimilis sit [1]. Quapropter pater dotem sibi reddi in casum mortis filiæ stipulatus, in casum diuortij integram filiæ actionem reliquisse censebitur: & viceuersa, si in casum diuortij sibi stipulatus sit, filiæ heredes in casum mortis dotem repetent: casus enim hi dissimiles sunt; cum qui sibi diuortio sequuto, paciscitur, mulierem retrahat, ne facile aut ipsa diuertat, aut marito diuertendi causam prestet. Qui vero in casum mortis stipulatur, mulieri facultatẽ relinquit, vt cadẽ dote possit iterum nubere. Nec obstat, quod extraneus dotẽ sibi reddi in casum facti matrimonij, & quoquo modo soluti, stipulatus in eum quoq; casum aget, quo matrimonium à principio non valuerit [2], & sic factum non sit: nam hoc ex mente inductum est: constabat enim de errore extranei matrimonium valere existimantis, vnde datum ob causam ea non sequuta, condici debuit. Confirmatur axioma illud eo quoque responso [3], quo traditum est, posthumum suum heredem commodissime institui, siue viuo me, siue mortuo natus sit: quia si alteruter casus omissus fuerit, eo qui omissus sit, natus rumpet testamẽtum: ex mente enim testatoris adparet, hosce casus eum pro diuersis habuisse, vt qui forte cuperet vel videre sibi heredem, vel suppositium partũ post mortẽ vereretur, vel alia simili causa. Quod si appareret conditionẽ se mortuo apositã, quia existimaret se tũc moriturũ, cõpræter spem superuixerit, aliud ex Iustiniani sanctione esset [4], Ego tamẽ Iustiniani decisionẽ proprietate verbi defendi arbitror: quia dictio, *intra decem menses*, significat vsque ad decẽ mẽses, quod alibi declaraui [5]. Pro eadẽ sententiã etiã illud inducitur, quod fideicõmissum alicui relictũ, si heres sine liberis decesserit, adoptionis cõmento nõ extinguitur [6]. nõ enĩ naturalis & adoptius hoc casu videtur similes, quia sũ cõditio a testatore apposita

1 l.si cum dotem. sol. matr.

2 l.si extraneus. de con. cau. data.

3 l.commodissimè. de lib. & posth.

4 l.fin.C.de post hered.

5 l.si quis sic. de verb. signifi.

6 l.fideicommissum. de cõdit. & demonst.

ex incerto euentu pendeat, non debet in potestate heredis esse, adoptando sibi filios fideicommissariũ eludere [1]. Quapropter existimauerunt quidam, si filij antè iam adoptati fuissent, tunc conditionem pro defecta haberi [2]: deficit enim hoc casu ratio, soléntque in iure adoptiui parim casu cum iustis filiis esse [3]: & id non nominis solùm respectu [4] (nam & ipsi filij sunt) sed etiam effectus. Quam sententiam defendi posse opinor, cùm testator huius rei conscius erat, scilicet heredi filios adoptiuos esse [5]. Idémque certius adfirmandum, cum verba conditionis de filijs legitimis tantùm concepta sunt: qua tamen in re aliter Decio [6] visum est. Sanè opæreprecium est S. consultũ referre ad has adoptiones pertinens, Pub. Mario L. Asinio coss. tempore Neronis factum, quod hisce verbis Cornel. Tacitus libro xv. refert: Percrebuerat ea tempestate prauissimus mos, cùm propinquis comitiis, aut sorte prouintiarum plerique orbi fictis adobtionibus adsciscerent filios, præturásque aut prouintias inter patres sortiti, statim emiterent manu quos adoptauerant Quî magna cum inuidia Senatum adeunt, ibi naturæ munus, labores educandi aduersus fraudem & artes, & breuitatem adoptionis enumerant: satis pretij esse orbis, quod multa securitate, nullis oneribus, gratiam, honore, cuncta prõpta & obuia haberent: sibi promissa legum diu expectata in ludibrium verti, quando quis sine solicitudine parẽs, sine luctu orbus, longa patrum vota repentè adæquaret. Factum ex eo S. consultum, ne simulata adoptio in vlla parte muneris publici iuuaret, ac ne vsurpandis quidẽ hereditatibus prodesset. Quibus verbis satis ostenditur, quantam differentiam antiqui inter iustos filios, & adoptiuos constituerint. Hincque consequenter deducitur, an grauatus sine filiis decesserit, si filios legitimatos, hoc est, natalibus beneficio principis

[1] l. nec ei. §. j. de adop.
[2] Ray. d. §. & quid si tãtũ.
[3] l. nec in ea de adult.
[4] l. si. de bon. dam.
[5] l. site parẽs. C. de suis & legit.
[6] Dec. cccc xviij.

principis restitutos, relinquat, restituere teneatur? Et crebrior sententia est conditionẽ defecisse, siue per subsequẽs matrimoniũ siue per rescriptum legitimati fuerint. Quod etiam in ea specie receptũ est, cum conditionis verba sunt, si sine filiis legitimis & naturalibus decesserint. Lex enim hosce iustis filiis æquiparat: nihílque à legitimis legitimatos differre iubet: nec hi inuicem dissimiles à legitimis & naturalibus cẽsentur [1], cùm nõ ex sola legis imagine, sed etiam ex origine naturæ filij sint [2]. Sed quid, si verba conditionis concepta sint, si decesserit sine filiis ex se legitimè natis, vel ex legitimo matrimonio pro creatis? Tũc enim non est dubium per rescriptum legitimatos excludi. Quid si per subsequẽs matrimonium? & iste videtur casus dissimilis, cùm testator tempore originis voluerit legitimos nasci: qualitas enim adiecta verbo, secundum verbi tempus regitur [3]: & hac ratione ita Ant. Butr. decídit, & respondit in questioni facti Bald. Alexandérque [4]: nam & idem (inquit ille) in feudo traditum est, quod aliquis sibi & filiis legitimè descendentibus stipulatus esset: nam legitimati per subsequens matrimonium legitimè descendere non dicuntur: ídque Baldus [5] probauit. Accedit, quòd & ex consuetudine, quæ hereditatem Primogenito defert nõ admittetur naturalis maior natu, in iusti filij post ea nati damnum, quamuis deinde per subsequentes nuptias legitima iura consecutus proponatur [6]. Sunt tamen qui in contrariam sententiam transierint [7]: quia hi, qui securis nuptiis legitimi fiunt, instar iustorum filiorum habentur, léxque huiusmodi pro omnino similibus habet [8] nec crebriore calculo recepta videtur ea sententia [9], vt accepto feudo pro se & legitimè descẽdẽtib. tales reiiciãtur, imo plerique omnes admitti cẽsuerũt. Ego hac in re sic arbi-
13 tror distinguẽdum: Aut enim loquimur in naturali,

1 §.illud ver. siquis. ergo quiquib.modus nat.effi. sui.
2 Alex.cõsil. ij.in j.
3 l.in delictis.§. si extraneus. de noxal.
4 Bald.cõsil. ccclxvij. in v. Alex.cõsil. v.in vij.
5 Bald.c.vnico.§.naturales.si de feu. fuer.
6 Io. An.reg. sine culpa.
7 Imol.c.innotuit.Dec. clect.
8 l.j.in fin. iuncta l. fin. §. ex bonis. de bo.dam.
9 c.tãta. qui fil. sint leg.

qui per matrimonium ſubſequens legitimatus ſit; & verius eſt non deficere conditionem, quia lex præſumit legitimè natum: ex actu enim ſubſequuto præſumit vſque à principio affectu maritali concubinam cognitã [1]: quæ præſumptio veritati innititur [2], & in hoc à fictione diſtat, quòd ea aduerſus veritatem eſt [3] merito igitur ex illis verbis non exiſtimabitur tanqam illegitimè natus ſum moueri. Aut loquimur in ſpurio, & ſi fideicommiſſum ab aſcẽdente factum ſit, idem iuris putarem, idque paternæ pietatis coniectura [4]. Nec me mouet, quòd legitimè natus non dicatur, qualitáſque verbi repugnet: quia reſpondeo ſatis eſſe, ſi ex interpretatione legis ſuſtineatur: lex enim pro legitimè nato habet, interpretatióque huiuſmodi fauore filiorũ capienda eſt [5]. Sicut etiam videmus eorũ fauore diſiũctã pro cõiuncta, & viceuerſa coniunctam pro ſeparata, aduerſus propriam ſermonis vim accipi [6]: nam & licet qualitas adiuncta verbo ad verbi tempus referatur, fauore tamen deſcendentiũ aliud quandoq; obſeruari ſcimus [7]. Nam & reſcriptum Romani Pontificis, Cùm impuberi, inquit, ſuccederent, ſi abſque liberis moreretur [8], eam interpretationem non habet, vt verbum, *Succederent*, ſecundum dictionem impuberi reſtringatur [9]. Aut loquimur in fideicommiſſo quod ab extraneo relictum eſt, & tunc probabilior eſt Alexandri ſententia: hic enim ex fictione legis ſolùm legitimè natus dicitur [10], vnde ad hunc caſum diſpoſitio teſtatoris produci non debet [11], cùm proprietas verborum repugnet, à qua vt recedamus non eſt vlla cauſa. Aliud tamen eſſet in feudo: propter fauorabilẽ enim principalis beneficij naturam propriuseſt, vt etiam huiuſmodi admittantur [12], præſertim cùm in re dubia non erret, qui aduerſus fiſcum iudicat. In diſpoſitione quoque legis, quæ legitimè natos ſolùm ad dignitatem admitit, idem reſpondendum eſt vt hi admittantur,

1 l. cũ. quis. verſi. nec enim. C. de nat. lib.
2 l. fin. de probat.
3 l. filio qué. de liber. & poſthum.
4 l. generaliter. §. cùm autem. C. de inſt. & ſub ſtit.
5 §. ſed & hæc præſen ti. in aut. de ſanct. epiſ.
6 argu. d. l. generaliter. in princip.
7 c. ñ. §. item opponitur. xx. q. ij.
8 c. Raynutius. de teſta.
9 Bart. l. centurio. ij. q. iij. membri prin. de vulg.
10 d. c. tãta.
11 d. l. fi. C. de his qui ven.
12 c. j. §. pen. quib. mo. feud. ad mit.

cantur, quos lex pro legitimè natis habet [1]: fit enim latior interpretatio, vt suprà diximus. Et ideo quum ex lege ordinis nõ nisi legitimo matrimonio nati in colegium admitterentur, responsum est, hos quoque subsequutis nuptiis, legitimorum iuri restitutos recipiendos esse: debet enim ea in lege benignior fieri interpretatio [2]: nisi cùm statuto cautum esset vt verba ad literam intelligerentur: id enim nõ ex litera, sed ex fictione legis est. Aduersus secundum hoc principale axioma quatuor exempla plurimum vrgent: videtur enim conditionem in vno casu, ad dissimilem quoque produci debere: nam pupillaris expressa substitutio ad vulgarem tacitam trahitur, & è contrario vulgaris expressa ad tacitam pupillarem [3], & tamen hi casus omnino dissimiles sunt, cùm tempore, tum modo, tum etiam effectu [4]. Sed communiter in hoc deuentum est, vt dicamus hasce substitutiones natura sui conditionem habere: non enim aliud est substitutio, quàm conditionalis institutio. Expressio igitur vnius conditionis*aliam non excludit: quoniam lex præsumit, si de alia cogitatum fuisset, eam quoque testatorem æque expressurum fuisse. Quod enim pupillaris cõtineat vulgaré, est ipsius testatoris fauor: quod vulgaris pupillarem, pupilli vtilitatem respicit. merito igitur vtriusque fauore & propter paterni pupilarísque testamenti coniunctionem, hæc interpretatio admissa est. Nam & si voluit testator tam suam quàm impuberis hereditatem eo decedente ad substitutum pertinere, multò magis suam voluisse illi deferre credendum est, casu quo filius repudiaret. Adde etiam, quòd vt vulgaris pupillarem contineat, aliquo modo vi verborum inducitur: conditio enim illa, si filius heres non erit, potest intelligi immutabiliter [5]: & ideo adita hereditate à pupillo non prorsus extingitur spes substituti, quia quamuis heres

1 c.innotuit de elect.

2 Bal.consi. clxxxxiij.ij.

3 l.iam hoc iure de vulg

4 l.sed si plures.§.ad substitutos de vulg.

5 l.ei qui.de cõdit.inst.

ſit,poteſt nuda voluntate vſque ad pubertatem abſtinere,ſententiámque mutare,quod rectè Pileus & veteres conſuerunt [1], licet Accurſius & poſt eum alij manifeſto cauillo diſſenſerint: quorum rationibus haudquaquam difficile eſt reſpondere, cùm maiore facilitate ſe paternæ hereditati quàm extraneorum impuberes immiſceant,quod &alibi attigimus [2]. Rurſus obſtat conditio, ſi intra x. menſes proximos mortis meæ naſcetur, illi eſt diſſimilis, ſi me viuo naſcetur, & tamen ad hanc producitur [3]. Sed ex his †, quæ ſuprà retuli, ſatis conſtat fieri hanc extenſionem, quia teſtator ſe tunc moriturum credebat. vnde ſi præter ſpem ſuperuixit, non ideo rumpitur teſtamentum [4]. Rurſus inſtari poteſt: conditio,ſi nubere noluerit,ab ea plurimùm differt,ſi nubere nõ potuerit:nolle enim & non poſſe, perquàm diſsimilia ſunt [5]: & tamen in ſubſtitutionibus conditio,ſi heres eſſe noluerit,intelligitur, vel non potuerit: & viceuerſa [6]. Sed reſpondendum eſt, hos caſus ex præſumpta teſtatoris voluntate abſimiles non eſſe. Cùm enim de ſubſtitutione vulgari agatur,per quam ipſi teſtatori ſucceditur,& ſic de eius fauore tractetur, veriſimile eſt, quod de altero expreſsit ad alterum quoque, cùm eadem ſubſit ratio,trahi voluiſſe. Quapropter ſi appareat teſtatorẽ non ad teſtamenti ſui fauorem adtendiſſe ſed ad heredis pœnam,aliud dicendum eſſet:vt in hac ſpecie, Titium inſtituit,& ſi Titius,eiúſque filij nolent nomen, & gentilia teſtatoris inſignia deferre, ſubſtituit Gaium: ſi is Titius liberos nullos ſuſcepit, vnde non potuerunt nomen & inſignia deferri, nunquid ſubſtitutus admittatur? Et Socinus [7] reſpondit, ſubſtitutioni locum non eſſe, quoniam is caſus diſſimilis ſit,& de pœna agatur. Quæ tamẽ deciſio penes me dubia eſt,cùm ex natura conditionis ad pareat, fauorem ſuum, ſiue ſuæ familiæ, in animaduerſione

1 l.impuberib. l.neceſſariis. de acquir. here. l. pe. de aut. tur.

2 l.ex cõtractu.de re iu. l.ſi filius.qui patri de vul.

3 l.fin.C.de poſth.her.

4 Bar.l.Gallus.in prin. de lib.& po.

5 d.l. pater Seuerinam. de cõd.& de monſt.

6 d.§.& quid ſi tantun. l. fin.C. de inſtit. & ſubſtit.

7 Socin.conſil.ccviij.

me teſtatoris fuiſſe, & ideo nomen & ſtemmata geri voluerit: quòd ſi in hoc Titium cum liberis decedentem grauauit, quantò magis caſu, quo ſine liberis decederet? Et ex his in alia quoque quæſtione quid ſentiendum ſit, diſcerni poteſt. Teſtator inſtituit ventrem vxoris, & ſi maſculus naſcatur, & in
16 pupillari ætate decederet, ſubſtituit Sempronium: ſi naſcantur † fœminæ, inſtituit eas in cccc. aureis: venter nihil peperit, nunquid ſubſtitutus admittetur? Ex facto conſultus Alexander [1] reſpōdit, ſubſtitutum non admitti, & hūc caſum omiſſum cenſeri, cùm altero caſu naſcentium fœminarum Sempronio nihil reliquerit [2]. Ego hac in re vereor, ne ſententia eius vera non ſit: pupillaris enim illa ſubſtitutio vulgarem continet [3]: vnde non nato maſculo, potuit teſtamentum à ſecundo gradu, id eſt à ſubſtitutione vires adſumere [4]. & ideo hic caſus non videtur omiſſus eſſe. accedit defuncti mens, qui fœminis ſolùm cccc. reliquit, quoniam reliquum hereditatis ad ſubſtitutum pertinere voluit. & licet particularis inſtitutio, ſi alius heres non ſit ſcriptus, legis diſpoſitione ad ius vniuerſale trahatur, cùm tamen vniuerſalis ſubſtitutus hic adeſſet, ipſe admitti debuit, & fœminis præferri [5]: receptúmque Baldi auctoritate eſt, etiam qui ex tacita vulgari ſubſtitutione vocatus eſt, in re certa inſtituto præferendum [6]. Sed iterum tandem obiicitur: Communiter recepta eſt ſententia, ſi quis filio impubere herede ſcripto pupillariter Titium ſubſtituit, & ſi Titius quandocunque ſine liberis decedat, Titio ipſi Sempronium, mortuo Titio viuente pupillo. Sēpronium pupillo heredem fore [7], ex qua adparet, Sempronij ſubſtitutionem factam Titio, & ſub conditione deficientium liberorum, ad caſum penitus diſsimilem trahi, tum reſpectu perſonæ, quia pupillo ipſi ſucceditur, tum reſpectu conditionum, quia

1 Conſil. clxxxviij. [l]ij.

2 l. ſi ita ſcri. ptū de lib. & poſthumis.

3 l. pen. de vent. inſpi.

4 l. iij. §. ſi. de libe. & poſth.

5 l. filius à patre. eod. tit.

6 Bal. l. ſi. q. xxxiij. C. de here. inſtit.

7 Bart. l quā diu. ij. de acq. hered.

etiam si Titius cum liberis decesserit, nihilominus erit substitutioni locus [1]. Sed respondendum est, hunc casum non omnino esse expresso dissimilem: hæc enim verba, *Quandocunque decesserit sine liberis*, verborum compendio vulgarem quoque substitutionem continent: vnde Titio prædecedente, caput illud, si heres non erit, dicitur euenisse, meritò substitutus ceu hoc casu vocatus admittitur. Verum igitur non est, ex persona dissimilitudinem vllam esse. Ex conditione quoque dissimilitudo non est: quia cùm secundus gradus morte Titij peremptus sit, & cōditiones in illo adiectæ perierunt, perindéque est, ac si Sempronium solum pupillo testator substituisset [2]. nec vlla conditionis illius ratio habetur. Quod & hac ratione confirmari potest: adposuit enim testator illam conditionem in Titij fauorem [3], vt ab intestato se derelictam hereditatē accipere filij possent. vnde si heres non sit, quia ante pupillum moriatur, deficit ratio fauoris: nec hoc prodesse heredi legitimo debet, cui manifesta testatoris voluntas substitutum prætulit [4]. Et licet regula sit, Conditione defecta, substitutum excludi [5], tamen non procedit quando aliàs testator etiam fuisset relicturus [6]. at in proposita specie, conditio illa solius Titij fauorem respiciebat, de quo ampliùs non quæritur; cùm satis sit hereditatem cum instituti, cui succeditur, oneribus ad Sempronium peruenire, non autem cum Titij oneribus, qui de medio sublatus est. Et ideo in quæstione facti, cùm quis heredi quandocunque sine filiis fato fungeretur Titium substituisset, ísq; heres, viuo testatore, liberis superstitibus decessisset, dixi substitutum admittendum, nec legitimo prodesse conditionis in caduco gradu defectū: tametsi hac in re post Oldr. [7] aliter Soci. responderit [8].

TERTIVM huius tractatus axioma est: Conditio necessaria † siue actum ipsum, siue effectum respiciat

1 Paul. de Cast. consil. clij. præsens. dubit. videtur formari in j. in nouiss.

2 l. coheredi. in princi. de vulgar.

3 Bartol. l. illis libertis. de cond. & demonst.

4 l. Publius. §. fin. eod. tit.

5 l. in testamento. eod. tit.

6 gl. l. j. C. de instit.

7 Oldra. cōsil. cxlj.

8 Socin. lxxvj. in fin. iij.

ciãt, ad casum similẽ porrigitur: túncque non refert, quid ex æquipolentib. fiat. Quapropter cùm mater filiis suis legasset, si morte patris iuris sui effecti fuissent, diuus Marc. cum emancipati essent, legatum deberi iudicauit[1]: ea enim cõditio effectui actus necessaria erat nẽpe vt illis legatũ acquireretur, nihílque ad patrẽ pertineret[2]. Quod & viceuersa in ea specie respõsum est, cũ mater sub cõditione emãcipationis reliquisset, vel etiã donasset: nã & filijs morte patris sui iuris effectis debebitur[3]: effectũ enim solũ mater respexisse creditur. Vnde etiã solet dici, non de itinere, sed de meta curãdũ[4]. Sed tamen hisce aduersatur Vlp. respõsum: si cui ita relictum sit, si morte patris sui iuris effectus fuerit, & emãcipatione sui iuris effectus fuerit, nõ videri defecisse conditionẽ[5]: sed & cùm mors patri contingat, quasi extãte cõditione, ad fideicõmissum admittitur. Quibus verbis apparet nõ solùm emancipato deberi fideicõmissum, sed mortẽ patris nihilhominus expectandã: videtúrque
28 hæc fortissima † esse ἀντινομία, vt Accur. Bartolúsque nõ citra cauillũ dissoluere eã potuerint. Mihi ea sententia placet, in quam iuisse multos video, vt Vlpiani respõsum intelligatur, cùm ab extraneo sub ea cõditione relictũ est: is enim videtur odio patris hanc adiecisse conditionẽ, ne quicquã omnino in eũ peruenire possit: vnde expectãda erit mors, nec à verbis recedẽdũ. In matre verò alia interpretatio assumitur, quę sub tali cõditione legasse magis creditur, vt liberis suis cõsuleret, quàm quòd patrẽ odio haberet. Aduersatur rursus respõso suo Põponius[6], mihi sępe, vt ille inquit, vocãdus ad partes: pater enim ne præteritione testamentum rũpatur, necessariò posthumum instituere debet. Ea institutio duplicẽ cõditionẽ cõtinet, si se viuo, vel se mortuo nascatur: & tamen alterius horum casuum expressio ad alterum non trahitur. Nec cum Bart. sentiendũ est talẽ conditionem

voluntariam

1 l. mulier ad Trebel.
2 l. si mater. C. de instit. & substit.
3 l. fin. C. de do. quæ sub.
4 Bart. l. cum seruus. de verb.
5 l. fideicommissa. §. si cui ita de l. iij.
6 d. l. commodissimè.

voluntariam appellante: quia ſimpliciter potuit in-
1 d.l.mulier. ſtitui: nam & in ſententia diui Marci[1], potuit mater ſimpliciter filiis legare: & in conſilio Galij Aquilij, potuit teſtator ſimpliciter inſtituere, & tamen caſus mortis ad deportationem emancipationémq. producitur. Igitur vt pugnātia ſubmoueamus, ſciendum eſt, omnem hanc materiam à coniectura men-
2 l.in cōditionibus. de condit.& de monſt. tis teſtatoris vim & robur accipere[2]. Et ideo vbi probabilis huiuſmodi coniectura eſt, ad caſum omiſſum fit extenſio, ſiue voluntaria, ſiue neceſſaria ſit conditio: promptius tamen in neceſſaria ſumitur hæc præſumptio, quod in ea ſolùm effectum reſpiciamus. Vnde in hoc Pomponij reſponſo, cum non ſatis conſtat, quæ mens patris famil. eſſet, à verbis non debuit recedi, qui fortè alterum caſum expreſsit: quia magis hoc animo ſuo ſedebat, vt ſuperius oſtendi. nam ſi propter neceſsitatem inſtitutionis motus fuiſſet, quid opportuit alterum caſum omittere? & dum anxiè moroſus eſt, alterum exprimere, cùm ſatis illi fuiſſet, ſi ſimpliciter eum, qui naſcetur, inſtituiſſet. Iure igitur qui alterum dixit,
3 l maritus. de procur. de altero potius negaſſe cenſebitur[3]. Quod & in ea ſpecie cenſendum, cùm teſtator ſic verba concepit, Si quis filius mihi poſt mortem filij mei impuberis
4 l.ſi pater filiū.de vul. naſcetur[4]: indicatur enim mens patris nolentis hūc cum filio iam nato ſimul admitti, vnde conditio ad eū caſum nō producitur, ſed potius tabulę teſtamēti præteritione rumpuntur. Cuius rei alia quoque ex-
5 l.ſi ita quis de vulg. empla adferri poſſent[5], niſi prædicta ſat ſupérque eſſe arbitrarer. Sed quid ſi limittatiua, (vt ita dicam) dictione vſus ſit teſtator? exempli cauſa: Si filij mihi naſcentur, heredes ſunto, & ſi ſine liberis deceſſerint, tunc Sempronius heres eſto: nemine nato, reſponſum eſt, ſubſtitutum non admitti, propter † dictionem Tunc, quæ ita reſtringit, vt ad caſum omiſſum productio fieri nequeat; & ita hanc vocem p'e-

riquę

rique responsis suis declararunt. Ancha. Socinus, Decius [1], & si qui alij. Nam & vulgaris substitutio, cui taxatiua dictio adiecta proponatur, pupillarem in se nullam habet, vt fere receptius est [2]. Sed nobis dubia videtur horum sententia, cum Galli Aquilij verba sic concepta sint, Qui nepos me mortuo intra decem menses nascetur, tunc &c. tamen in eis fit extensio & ad casus omissos, & ad tempora. Item vulgaris substitutio hac formula cōcipitur: Si Titius heres non erit, tunc Seius esto [3]: & tamē pupillarem in se habet. Alij [4] non hāc vim illi dictioni attribuūt, sed geminationi, vt cùm dictum est, & tunc & eo casu. sed & hæc opinio verissimilis non est: quis enim credat dictis iuribus locum non futurum, si præter aduerbium illud temporis, adiectū quoque fuisset, eo casu? Mihi certè non fit verisimile: cum enim testator eo casu dicit, per argumentum à contrario sensu videtur cæteros casus excludere: quod argumentum ex coniectura sumitur, & ideo in primis cōiectura spectāda est, quia vna præsumptio aliā tollit [5]. Et ex his illa decidi controuersia potest: Testator vētrē vxoris instituit, si masculum pareret, eiq;
20 Seium † substituit, & si fœminā vel nemin ē, prochotrophium: vxor in puerperio cæso ventre, extractóque fœtu masculo, decessit, qui etiam aliquantulum superuixit, quæritur an Seius admitti possit? Et videbatur plerísque excludendum: non enim masculum peperit, cui cæso ventre infans extractus est [6]. Sed tamen cùm hæc conditio, si masculum pepererit necessaria sit, propius est effectum considerari, & substitutio in locum esse: idque crebriore calculo approbatum est [7]. Rursus & illa vetus quæstio definiri potest Testator: vxori vsum fructum reliquit si vidua permanserit, & post eius mortem Titio: vxor secūdo nupsit, disceptatur inter Titium & heredem, vtrius, donec vxor morietur, vsusfructus

1 Dec. cōsil. cccxxxij. So. cclviij.
2 Alex. l. quāuis. C. de impub.
3 l. j. de vulga.
4 Dec. cōsil. cccxv.
5 l. diuus. de in inte. rest.
6 l. annicu lus. §. fi. j. eod.
7 Alex. l. quod dicitur. de lib. & posthu.

ctus esse debeat: & frequentior ea videtur sententia[1], vt statim Titius vsumfructum habeat, vt conditio mortis etiam ad secundas nuptias porrigatur, cùm huiusmodi dilatio in fauorem vxoris adiecta, heredi prodesse non debeat[2]: vnde si ad secundas nuptias properauerit, legatario locũ faciet. Sed hæc me decisio dubium, ancipitémque reddit: cum enim testator in conditione posuerit, si vidua permaneret: satis id cogitasse videtur, potuisse eam secundò nubere: vnde cùm Titium non nisi post eius mortem vocauerit, manifestè apparet, in casu nuptiarum voluisse interim excludi: sicut aliàs quoque traditum est, cùm testator in conditione filios masculos scripsisset, si deinde in alia substitutione filiorũ simplicem mẽtionem faciat, non censeri de masculis tantum egisse[3]: cum enim eorum rationem semel duxerit, si de masculis quoque alio in loco sensisset, vtique & tunc expressisset[4]. Nam & diui Marci sentẽtia non tam communem sentẽtiam adiuuat, quàm prosternit, expugnátq́;: in ea enim mater mortis casum expresserat, quia nõ crediderat fore, vt pater eos emãciparet[5]: si igitur credidisset id futurũ, casus pro omisso haberetur. At in hac quæstione cogitauit testator eam secũdo nupturã: igitur omissus est casus, hincq́; apparet, nõ solũ vxoris causa dilationẽ adiectã, sed heredis quoq́;, cuius vtilitati in casu omisso ꝓspexit[6]. Quapropter nõ temere arbitror hoc casu à verbis recedendũ, adhærendúmque regulæ, qua proditũ est, pœnã priuationis è testatore iussam, ad heredẽ potiùs quàm adeum, cuius fauore indicitur, pertinere[7]. Cõmunẽ igitur in hac quęstione sententiam minime sequẽdam censerem, cùm vxor ipsa iuuenis esset, & quã verisimilier potuit testator credere aliũ thorum appetiturem. Sed & si in legato diceretur, post mortem vxoris, tunc & eo casu Titio vsumfructum, clarius esset, propter vim geminatio-

nis

1 d. l. mulier.
2 l. à filia. §. alumno. ad Trebeli.
3 Iaſ. l. qui filiabus de leg. j.
4 l. vnic. §. fin auct. ad deficientis. C. de cadu. toll.
5 d. l. mulier. ver. quæ quia.
6 l. vxori vsumfruc. vill. ç. de vsufru. leg.
7 l. vxorem. §. heres. de legat. iij.

nis, interim illi non deberi[1]:quod & ferè receptius est.Sed quid è conuerso statuendum? Reliquit vxori vsumfructum, si vidua permaneret,& si alias nuptias celebraret, Titio:non celebrauit,sed periit,Titiúsne admittetur? Et admitti futilibus quibusdam rationibus Socinus respondit[2]. Sed idem alibi alia sentit: puto enim verius esse, eum non admitti, cùm non euenerit conditio, vnde meritò heredi remanebit: dissimilis enim est nuptiarum, mortisque casus.

1 QVARTA † principalis regula est: Conditionem spontaneam præcise & ad vnguem seruari, nec ad similes casus extendi debere. Vnde conditio, si seruo dederit[3], ad dominũ non prorogabitur:& conditio vt heredi detur, nõ eam interpretationem accipiet, vt fideicommissariis dari possit:debet enim factum ipsum obseruari: vt si quis incapassi dare iussus sit det, licet nummos accipientis non faciat[4]. Et conditio, si decesserit sine liberis, non deficit, si liberos superstites relinquat, licet mox decedant, vel succedere nolint, aut non possint[5]: seruatur enim conditio vti ad literam scripta est: nec fit extensio. Cui etiam rei illud accedit, quod ex ea actus indiuiduus redditur[6], alioqui non diceretur in specie obseruata.

11 Non procedit axioma hoc † quando actus per omnia ex dispositione legis exæquatur, subrogatúrque illi quem testator expressit. Quapropter conditio de herede in bonorum possessore locum tenet[7], quoniam is & nomine & effectu heres existimatur. Eadem etiam in eo, cui Prætor contra tabulas bonorum possessionem dedit, obseruabitur[8]. Itẽ in herede quoq; heredis, nã & is heres cẽsetur[9]. Sed & in eo, cui libertatis causa bona ex diui Marci constitutione addicũtur, idẽ respõsum est[10]. Sic cõditioni, vt pupillo detur, satisfaciet qui tutori dederit: quoniã is ꝓ pupillo accipit[11], imò cautiùs ei soluitur. Sic illa verba, si centum soluerit, accipiũtur, vel

conspensauerit

1 d.l.vxori.

2 Soci.consi.xxx.in.iij. consil. v. eo lib.

3 l.qui heredi. §. j. de condit.& demonst.

4 l.Meuius. eo.tit.

5 l.filiusfa. §.cum quis. de lega.j.

6 l.cui fundus.de condi.& demo.

7 l.in conditionibus. §. si patronus. eod. titu.

8 l.is qui. §. fi.de l.præst.

9 l.paterfa. de vulg.

10 l.iij.§.si sub cõditione de fid.lib.

11 l.si fundus. de cõd. & de.

compensauerit: qui enim compensat, soluit, id est, liberat [1]. Adde quod cui compensatur, iuste contra dicere non posset, cum per eum stet, quo minus soluatur: dicet enim debitor, si mihi soluisses, & ego tibi conditionē adimplessem [2]. Sic & eadem cōditio per acceptilationem obseruatur, quoniam acceptilatio dispositione legis solutio est [3]. Quæ tamen omnia intelligenda sunt, nisi alia mens sit testoris, vt quia inter casum expressum & eum quia à lege subrogatur, aliqua sit differentia, quæ verisimiliter testatorem retrahat, vt ea in questione supra à nobis dictum est, cum Titio relinquitur, si heres sine filiis legitimè natis decesserit: nam legitimatus per sequens matrimonium defectum conditionis non inducet. Quod & in ea conditione constitutum est, si legitimæ ætatis erit, vt qui veniam ætatis impetrauerit nihilominus excludatur [4]. Rursus non † procedit regula, quando conditio iure adimpleri non potest, ídque testatorem non præteribat: sufficiet enim, si de facto seruetur [5]. Quapropter qui filiæ furiosæ fidei commisit, si sine liberis decederet, de filiis etiam naturalibus intellexisse creditur, cum furiosa mulier matrimonium contrahere nequeat, nec filios legitimos habere [6]. Sic qui hereditarium seruum iussus est manumitere, & deinde heres esse satis est si de facto manumitat [7], de iure enim quomodo potest, cum adhuc heres non sit? Sic, si pater sacerdotis fideicommitat, si decesserit absque filiis de naturalibus & legitimis intelligi nō poterit, cum vxores ducere lege Pontificia sacerdotes prohibeātur: & ideo de adoptiuis intelligetur [8], vel si monachus sit, de ipsa ecclesia [9]. Nam & illud receptum est, si pro sacris celebrandis centum testator mystis reliquerit, nec propter diras, abominationésque Pōtificis celebrare illi possint, in aliud honestæ deprecationis genus erogationem conuertēdam [10].

Non

1 l. si peculiū. §. j. l. statu liberi. §. j. de statulib.
2 l. iij. vers. inde. de statulib.
3 l. Iulianus ait. de condi. & demon.
4 l. fi. C. de his qui ven.
5 l. ex facto. §. si quis rogatus. ij. ad Trebel.
6 l. heredibus. §. fina. ad Treb.
7 l. mulier. §. j. de condi. institu.
8 l. si quis posthu. de libe. & post.
9 §. sed & hoc præfēti. de sāct. epis. Capr. cōs. xx.
10 l. legatū. de vsufr. leg.

24 Non† procedit tandem regula, cùm ex coniectura aliqua deprændi potest, non modum, sed finem ipsum in testatoris animaduersione fuisset: tũc enim spontanea conditio à necessaria non differet. Vnde cõditio si tutela per pubertatẽ, seu per xiiij annos finiatur etiameuenisse censebitur, si morte tutoris finita fuerit [1]: ídque ex coniectura mentis testatoris. Sic & conditio, si centum Arethusæ dederis, per alium adimpleri potest [2]: sicut & faciendi conditio, nisi cùm personæ electa sit industria. Eôdem pertinet & illa conditio, si me mortuo, posthumus nascatur: nam si testator eam adiecit, quod crederet se illa ægritudine moriturum, nihil oberit quò minus & qui, se viuo, nascetur, heres sit [3]. Cui non absimile, in conditione, si quis prior diem suum sine filiis obierit, quam receptum est etiam extendi, cùm posterior absque prole decedat [4]. Quarum definitionum illa est ratio, quòd in conditionibus potissimum defunctorum mens spectanda sit. Igitur cùm casus veniet, diligenter animaduertendum est, quæ fuerit testatotis sententia, vt ex ea ad casum omissum vel progrediamur, vel intra cancellos verborum consistamus. Decipimur tamen plerunque, vt Baldus inquit [5], dum scrupulosè nimis, & anxiè coniecturis ceu exploratis rebus vtimur: quod vt manifestius fiat, aliquibus etiam quæstionibus ostésuri sumus In primis igitur dubitari cõsueuit an æquè in directis substitutionibus atque in fideicõmisis ad casum omissum fiat extẽtio. Et Põtanus [6] in fideicommisis quidem fieri censuit, quod in eis sola testatoris mens obseruetur: in substitutionibus
25 verò non idem esse, quòd hæ expresis* verbis concipi debeant [7]. Quapropter, inquit, videmus, si, pluribus heredibus scriptis, aliquis post, mortem omnium directo substitutus sit, non videntur inuicem heredes substituti [8], & tamẽ in fideicommisso

1 l. liberto. §. fi. de an. leg.
2 l. Arethusa. de sta. hom.
3 d l. fi. C. de post. her.
4 l. heredes. §. cum ita. ad Trebel.
5 Bal. l. precibus. C. de impub. & alijs.
6 Rom. d. l. si cum dotem.
7 l. iubemus. C. de testam.
8 l. vel singulis. de vulg.

1 l. . la. §. Seia & ertis. de lega. ij. post mortem omnium relicto aliud est [1] : in quam sententiam Din. Paulúsque Castren. concessit. Idem
2 Socin. cons. cxl. in j. Socinus quodam responso [2] censuit, hoc potissimùm argumento vsus, quòd heredi, cuius nomen inconsultò deletum est, prætor bonorum possessionem non decernit: quia ex coniectura tantùm constat
3 l. j. si tabu. testa. mil. ext. cum heredem [3]. In aduersam penitus sententiam alij iuêre [4], potiúsque adiuuandam extensione
4 Corn. cons. cccxx. in iiij. directam substitutionem, quàm obliquam censuerunt. fauorabilior enim directa est [5], meritò benigniùs accipi debet. Nam & Barto. faciliùs extendi
5 c. si patcr. de testa. lib. vj. ad casum omissum conditionem in persona instituti credidit, quam in substitutionibus extendatur [6].
6 Bar. l. Gallus in prin. Sed has ego opiniones à veritate longè latéq; abesse arbitror: cùm enim omnis vltima volũtas à mente testatoris pendeat, non videtur inter hos casus probabilis esse differẽtia, solúmq; id erit obseruandum, an mens illa aliquo modo ex verbis accipi possit
7 l. j. §. sin autem de her. in. [7] : confutatúrque maximè ex prædictis axiomatis, quibus apparet non recipi communiter huiusmodi distinctionem: quinetiam veterum probatissimi nominatim eam repudiauerunt, vt Bal. Alex. Aret. Ias.
8 d. l. vel singulis. [8] Nec verum est in fideicommisso post mortem relicto censeri heredes inuicem substitutos nisi non solùm post omnium mortem, sed etiam in tota hereditate substitutum sit: non enim posset tota hereditas per eum qui vltimus moriatur restitui, nisi ad eum peruenerit: peruenisse autem non potuit, nisi inuicem factã substitutionẽ proponamus. Nulla igitur inter substitutionẽ fideicõmissúmq; hoc casu est differentia. Nec me mouet, quod ex coniectura prætor bonorum possessionẽ heredi scripto, cuius nomen inconsultò deletũ est, non decernit: quia satis
9 l. j. §. sed si legi. de his quæ in test. est ei iure ciuili prouisum esse [9], coniecturámque in hoc sufficere: prætorij enim edicti verba huic non conueniebant quibus ei, qui scriptus est, bonorum possessio

possessio datur: at hic scriptus non dicitur, cùm nomen eius deletũ sit. Secũdò quæritur †, an substitutus posthumo, casu quo ille moriatur, cẽseatur etiam substitutus si nõ nascatur? Et in vulgari substitutione crebrior est sentẽtia, huiusmodi quoq; casu vocatũ censeri [1]. Si igitur testator filiũ, qui sibi nascetur, heredẽ instituit, & si heres erit, & impubes decesserit, Gaiũ substituit, nõ nato filio, Gaius admittetur [2], ídque ex verisimili mẽte inductũ est. In substitutione verò fideicõmissaria idẽ quoq; Soc. respõdit, cum nulla ratio differẽtiæ afferri posit [3]. Quod enim testatorẽ mouit, vt casu, quo adita hereditate, filius decederet, substitutũ ceteris præferret, idẽ & mouere verisimiliter debuit, si filius nõ nasceretur: nã vt inquit Decius [4], quod postea, re cœpta, permittitur, à principio quoque permittendum. In quam sententiam & nos quoque transeundum putamus. Imò etiamsi filius nascatur: & heres esse nolit, adhuc substitutioni locũ esse arbitramur: eadem enim semper ratio mentis subest. Audentiùs respondit Pontanus substitutionem, si filius in rerum natura non esset, ad casum quoque producendam quo viueret impu-

27 bes decederet [5]. Tertio dubitatur: Testator † instituit vario modo posthumos, tam masculos, quam fœminas: deinde posthumis, si omnes in pupillari ætate morerẽtur, amitã substituit: vnus tãtùm posthumus natus, & impubes mortuus est, an ad amitã pertinebit hereditas, an ad matrem, quæ filio intestato legitima est heres? Et Oldr. respondit [6], amitam excludi, cum in casum plurium nascentium substituta sit, vnde vno tantum in lucem edito, casus pro omisso est: quod maximè fauore matris statuẽdum est, ne à luctuosa filij hereditate reiiciatur, cum æquum non sit tacita coniectura eam priuari: & in hanc sententiam plerique transiuere. Sed verior est aduersantium opinio [7], ex Pauli responso, qui his

1 Ray. in tract. substi.

2 l. fin. C de instit. Curt. consi. lv.

3 Socin. consi. lij.

4 Dec. cons. ccxxvij.

5 Rom. consi. lvj in casu. Mod. d. l. j. de vulg.

6 Oldra. consi. cxlij.

7 Aret. l. placet. de libe. & post. Ray. d. §. & quid si tantum

verbis, ceteri omnes filij, filiæque meæ ex heredes sunto, rectè vnicum filium exheredatum scribit [1]. Nametsi nullus natus esset, prædicto casu receptius est [2], substitutæ amitæ locum futuram, ídque etiam in matris damnum, dum omnino tacita non esset vulgaris substitutio, quantò magis vnico nato, & ante pubertatem mortuo, excludit non debet? ex mente enim testatoris apparet, matri ipsi prædilectam fuisse amitam [3]. Quod & in ea specie à me responsum est, cùm in institutione testator se vnum vel plures qui nascentur, instituere dixisset: quãuis enim in substitutione subiiciatur *& casu quo omnes moriantur*, intelligetur tamen vnus, vel plures secundũ institutionis formam, à qua declarationem substitutio accipit [4]. Quarto hæsitatum est, cùm testator iussisset, si filij absque masculis morerentur relictis fœminis, hereditatem suam in partes tres diuidi, ex quibus vna fœminis daretur, duæ Titio & Sempronio, & contigisset, vt hi filij absque masculis, fœminísque decederent, num substitutioni locus esset? Et Decius respondit [5] non esse: quia deficit conditio, cùm nec fœminas quidem superstites filij reliquerint. At alij aliter crediderunt [6], propter mentem testatoris: in quam sententiam & ego pedibus eo. Si enim voluit testator Titiũ, Semproniúmque etiam ineptum suarum damnum admitti, quantò magis eis non natis, & omni hoc damno cessante? Nam & Angelus [7] non dissimili quæstione cùm omissum esse hunc casum vi verborum præfatus esset, non tamen se audere aduersus substitutos iudicium ferre dixit: quoniam recti conscientia absterreretur, ne contra voluntatem defuncti respondeat, quæ in conditionibus primas partes sustinet. Quinto in hac quoque specie non parum altercatum fuit. Testator masculos †, qui sibi nascerentur, instituit, & si sine filiis decederent vxorem

1 l. Titius. in prin. de libe. & post.
2 Bart. d. l. j. vers. v.
3 Bart. d. §. cum ita. in fin.
4 l. j. C. de impub.
5 Decius consi. lxxxix.
6 Ray. & Lanc. d. §. & quid si. d. l. Gallus.
7 Angel. consi. xciij. in fin.

rem vulgariter, pupillariter, & per fideicommissum substituit: si verò non nascerentur masculi, sed fœminæ, instituit vxorem, fœminis dotem constituit: cùm nec mares, nec fœminæ nati essent, respondit Ancharanus, substitutioni locum non esse, vxorémque excludi [1], quoniam hic casus omissus esset: & quia testator casu nascentium filiorum noluit à luctuosa eorum hereditate matrem excludi, quę ratio eis non natis, deficit: in quam sentẽtiam & Fulgos. transiit [2]: quia cùm instituerat paterfamiliâs vxorẽ dotémque fœminis relinqueret, verisimiliter credidit fore, vt ex persona matris sua quoque hereditas tãdem ad ipsas deuolueretur. Quid, si testator vxorem excitare voluit ad sobolis procreationem? nam & constat eas ex fœcunditate magis amari: atque ita recentioribus plerisque placuit. Mihi hæc sententia omnino mẽti testatoris aduersari visa est, & non parum verbis, qui cùm vulgariter vxorẽ substituerit, satis eã videtur potiorẽ fecisse, etiã nemine nato: & cùm eam vocauerit, etiam exclusis filiabus, quantò magis hoc casu vocasse censendus est? Et quæ suprà pro Ancharani sententia inducuntur, adeò leuia sunt, vt ex se ipsis ceu folia farfari, quod Plau. inquit, difflari possint. Sextò dubitatũ fuit: Pater filium iussit, si sine liberis & intestatus decederet, fundum Sempronianũ Titio dare: hunc fundũ vxori legauerat, filio sub certa cõditione restituẽdum: interim mortuus est sine liberis filius, condito testamento, num legatum Titio debeatur? Et Socinus deberi respondit [3]: quoniam eam conditionem pater apposuit, quòd volebat, vt filiùs de eo prædio posset disponere: quod vbi non faceret, quia nollet, aut non posset, conditio debuit posse per æquipolẽs adimpleri, hoc autem casu non poterat de eo prædio disponere, quia adhuc ad matrem pertinebat, diciturque is intestatus, quiquo ad rem, de qua agitur, testatus

1 Anch. consi.ccclvj.

2 Fulgos. consi.xlix.

3 Soci.consi.xcij.in iij.

4 §.quod autem de leg. ag. tut. instit.

testatus non est [1]. Sed hæc sententia sane quàm futilis mihi videtur, cum coniunctim sub geminis conditionibus fundus sit legatus, & altera, nempe quòd intestatus non decessit defecerit clarum est legatum non deberi [2]. Nec quicquã facit quòd de illo fundo testari non potuit, quia debuit intelligi fuisse legatum casu, quo ad eum peruenisset, id est, cõditio qua sibi à iure restituẽdus erat iam euenisset: vnde cùm ante eius euentũ decesserit, euanescit legatum idque alij rectè probant [3]. Septimo quæritur: Pater filium instituit, & si is sacerdos efficeretur, iussit vt post mortem Seio hereditatem restitueret: est initiatus sed sine liberis decessit, an locus erit fideicõmisso? Alexander respondit [4], hereditatem Seio restituendam: quoniam videtur testator sacerdotij conditionem apposuisse, propter filiorum defectum: vnde satis est ex æquipollenti adimpletam. Iason contrà, cùm hæc conditio spontanea sit, ergo præcise obseruanda, alias defecisse videtur. Quid enim, si liberis superstitibus ante sacerdotium susceptis decessisset, nónne verba expressè Seium admittunt? mihi hæc Iasonis sententia vero propior videtur, ne facilè, cùm ratio in obscuro sit, à verbis recedamus. Possét tamen tot coniecturæ mentis adferri, vt Alexandri opinio præualeret. Nec refert conditionem esse voluntariam, quia tum quoque ex coniectura ad casum omissum procẽditur, vt suprà docui. Octauò, quæstionis fuit: testator fratrẽ heredem instituit, & si se viuo moreretur vulgariter, & per fideicommissum præfectos ptochotrophij substituit: deinde mortuus est viuo quidem fratre, sed absente, qui huius rei inscius, relictis liberis & ipse decessit: petebant à filio hereditatem, qui ptochotrophium curabant. Et Fulgo pro eis respondit, quoniam illa conditio, *si se viuo moreretur*, extendi ad eum quoque casum debuit, quo, mortuo ante aditam hereditatem, decederet: quod &

1 l. si heredi. de cond. insti.

2 Ray. d. §. & quid si tantum.

4 Alex. cons. 100. in iiij.

& Iason probauit [1]. Sed hęc opinio sanè quàm ridicula est: vulgaris enim illa substitutio, si heres non erit: intelligitur, vel alium heredē non fecerit: vnde cùm in filium frater iste ius adeundi trāsmiserit [2], non video, cur pręfecti excludēdi non sint: manifesta enim est differentia, si viuo testatore decedit, nihil habet quod transmittat, meritò præfecti erunt potiores: si mortuo testatore, trāsmittet [3]. Quid ergo illi aduersus verba mentémque defūcti satagunt? Sēsere communiter id doctores [4], dū prædicto casu admitti substitutum tradiderūt, quando frater hereditatē repudiasset: tūc enī casus omnino dissimiles sunt nimirum innuētes, si repudiatum non sit, aliud iuris esse.

QVINTVM principale axioma est. Disposi-
29 tum † in casibus simplicibus, ad mixtum quoque porrigitur. In qua re sciendum est, tripliciter mixtū id solere distingui: aut enim in casu simplici dispositū est: cui alia qualitas annexa proponitur: aut in casu mixto, sed separabili: aut in mixto inseparabili de omnibus igitur vidēdum. Et primo casu vera est: regula, dispositum in casu simplici, in eo quoque locum habere, cui qualitas addita est. vnde quod de senatore statuitur, in eo quoque senatore intelligitur, qui se plebeio in adoptionem dedit [5]: nō enim ideo desiit senator esse. Et seruis lectigariis legatis: is qui & lectigarius & coquus est, debetur [6]. & si lege municipali cautum sit vt macellarii sint immunes, is quoque qui & macellarius & piscator sit, immunis
30 habebitur [7], & si qua similia. Non † procedit tamen hæc cōclusio quoties qualitas illa simplici dispositioni repugnat. [8] Quapropter his quæ vxoris causa parata sūt legatis, ea nō continebūtur quæ patrisfamilię promiscuo quoq; vsu erant [9]. Cùm enim maritus, principaliter sit, videtur potius pro vsu suo parasse vxoréq; in sequellā admisisse, nec secerni potest quid principaliter vxori in eis parauerit, meritò qualitas

1 reum pro ponas. C. de hered. insti.

2 l. Pantonius. de acq. hered.

3 l. vnic. §. cum autem. C. de cadu. tol.

4 Alex l. j. vers. ij. modo. de vulg. & lij. q. j. effectus.

5 l. per adoptionem. de adop.

6 l. seruis verba. § penul. de leg. iij.

7 Bal. §. omnium. Inst. de act.

8 l. cum ex oratione. § fin. de excus. tu.

9 l. hoc legatum. de l. iij.

hæc naturam simplicis legati immutat. Sic & constitutio. Ro. Pontificis, quæ iubet parochiarum rectores intra annum sacerdotij gradu insigniri, alioquin ipso iure ipsos priuat [1], in rectore cui dignitas adsit, vt quia collegiatæ, (vt vocant,) ecclesiæ sit æditūus, locum non habet, tum quia non ita facilè dignitate quisquam priuandus sit, tum quia qualitas addita est dignior: vnde vix est vt iuxta alterius simplicis naturam regatur, ídque præsertim cum de pœna agitur. Sic lex Iulia, quæ adulterij crimen quinquénij præscriptione submoueri finit [2], ad adulterium, cui incestus iungatur, non protrahitur: qualitas enim illa aggrauat. Hincque decîdi aliquæ quæstiones possunt. Lege municipij mulier absque agnati consensu contrahere prohibetur, num & donare causa mortis? Et prohiberi quibusdam visum est [3]: quia huiusmodi actus, dum fit, formam contractus habet, licet postquàm inductus est, vltimas potius voluntates imitetur [4]. Ipse in contrariam eo partem, & Ro. Socinum, Iasonémque sequor: hæc enim qualitas, causa mortis, rationem contractus immutat: lex enim agnati consensum requisiuit, ne fragilitate sex[9] dolis obnoxia esset mulier: quæ ratio in hoc cōtractu deficit, qui ex simplici volūtate reuocatur, & ambulatorius est [5]. Quod & in adulto videmus, cui testator datus sit: is enim sine curatore non cōtrahet, & tamé nō minus causa meritis donare ꝓhibetur, quā testari, vel codicillos facere [6]. Posset ergo prior sentētia sustineri, quādo mulier ex lege nō solùm cōtrahere prohibetur, sed etiā testamentū facere, quo casu plerisque loqnuntur. Lex prohibet fundos aliquo cōtractu extraneis alienari heres iussu testatoris extraneo vendidit, an in legem commisit? Et cùm iste propter iussum testatoris alienet, propius est, vt lex de simplici loquens, ad hunc casum non trahatur: hæc enim qualitas, nempe iussus testatoris,

1 c. statutum. de elect. in vj.

2 l. vim passam. §. præscriptione. de adult.

3 Anc. cons. ccclxxxiiij.

4 Gl. l. j. de dote præleg.

5 l. sed interim. §. j. de donatio. inter vir.

6 Bald. l. j. de tut. & cur.

testatoris, repugnat [1]. Lex cōcedit priuilegia scholaribus, quid in scholasticis ciuib⁹? Et nō videtur, quia hi amore scientiæ non fiunt exules, quæ constitutionis Federici ratio est [2]. Sed tamen in aliis legibus municipalibus, vel aliquorum ordinum, humanum est arbitrari, priuilegia huiusmodi fauore studiorum indulgeri [3], & ideo ciuibus quoque non deneganda. Rursus quæritur, Comes Palatinus cui illegitimos natalibus restituere ius est, quendam plenissimè restituit, ab alio citra spem successionis legitimatum, num id potuerit? Socinus negat [4] quoniam illegitimos restituere poterat, is illegitimus simpliciter non erat, licet quantum ad hereditatem patris capessendam attineret, pro illegitimo esset. Ipse contraria sentio, cum hæc qualitas dispositionem simplicem non mutet, sed adiuuet potius. Qui enim legitimum quo ad personam, & quo ad successionem facere potest, etiam illum, quantùm ad bona, restituere poterit, qui iam, (quantum ad personam attinet) restitutus est. In secundo casu cùm mixta sunt separabilia, vnumquodque sua natura suóque iure regitur [5]. Quapropter si in contractu innominato adsit donatio, quatenus donatum erit, non reuocabitur: quod supra est, poterit ex pœnitentia secundum contractus innominati naturam aboleri [6]. Et si ita facta sit exheredatio, *si filius natus, natàve erit, exheres esto*, vtrisque natis non rumpitur testamentum, quia vterque separatim exheredatum se reperit [7]. Quo fit, vt appareat hæc etiam in stricta, atque odiosa materia obseruari [8]: propriè enim hoc casu sub simplicibus mixtus continetur [9]. Et ex his consequens est, quod si domum quis vendiderit modico pretio, vt quod dimidiam iustæ æstimationis non attingeret, quatenus pretium conuentum est, censeatur venditio: quatenus supra pretium valet, sit donatio [10], si tamen actum

1 Alex. l. si dignum. ad le. fal.
2 Authen. habita. C. ne fil. pro pat. Bal. Salic. ibi.
3 l. j. C. de assesso.
4 inter consilia Cur. xviij.
5 l. si viua in fi. C. de bon. mater.
6 l. Aristo. de dona. ff.
7 l. si ita. de iniusto rupt.
8 Cor. cons. lxvj. in j.
9 l. si statu lib. §. fi. de statulib.
10 l si sponsus. §. circa. de don. inter vir.

hoc sit: ita frequentiùs receptum est: cum enim separationem hæc materia recipiat, vtrunq; de se censendum est, tametsi alij cōtra [1], Sic si quis plurium artium magister sit, sub eius artis iudice conuenietur, ob quam in ius vocatus, ad causámque actionis attendemus [2]. Sic & in hac quæstione discernendum est, vendo tibi domum acceptis centum aureis & etiam vinea, quæ aliis centum aureis existimatur: quem contractum hunc arbitrabimur? Baldus omnino esse venditionem [3], Romanus omnino esse innominatum cōtractum censuerunt [4]. Ego duos esse contractus magis arbitror, & domum partim venditam, partim permutatam esse. quod si disparis sit valoris res, & pretium, quod maius erit, obseruabimus [5]. Quapropter cùm ex consuetudine dominis directis in permutationibus laudationis pretium non soluatur, in venditionibus soluatur, in predicto casu non nisi dimidium laudatiui pendetur. quod si pars permutata maior sit, nihil præstabitur [6]; quod & in iure prælationis recipiendum videtur, cum & partem tantum potuisset incola vendere, nec ideo dominus in toto iuste petiisset se præferri. In tertio casu cùm mixtum separari non potest, primo videndum est an propriè sub simplicibus contineatur. Et receptum est non contineri [7], sed ex sententia legis tantum inesse: non tamen expressis simplicibus penitus omissum hunc casum Bartolus censet indéq; est quòd in fauorabilibus procedat axioma, vt sub simplicibus de mixto quoq; actū humanitate suggerente existimemus [8]. Quapropter cùm pater liberos legales filio, si doctor iuris ciuilis fieret, legauisset & philosophicos si in philosophia & vtrumque gradum filius assumpsisset, vtrumque legatum consequi debere Baldus respondit [9]. Sic & Alexander cum legem municipali iurisdictio in actionib[us] in personā vni iudici tribueretur, in actionibus

1 And.Sic. l.ij. de verb. obl.
2 l.j.§.fi.de tributo.
3 Bal.in proœ.feudo.
4 Rom.d.l. Aristo.
5 Bar.d.l Aristo.
6 Guid.Pap. q.xcij.in fi.
7 l.quid ergo.§. ait. de his qui not. infam.
8 l.si ita scriptum.de libe. & posthu.
9 Ba.l.fi.C. com. de le.

nibus in rem alteri, vtrumque de mixtis posse cognoscere respondit [1]: quoniam hîc de fauore ordinariæ iurisdictionis agitur. quod tamen intellige, nisi huiusmodi actio in altero præualeat [2]. Si tamen appareret nõ nisi in casibus simplicibus voluisse testatorem prouidere, mixtumque pro omisso haberi, tunc aliud obseruandum esset: cuius rei exẽplum apud Bartolum est [3]. In odiosis vero crebrius receptum est, sub simplicibus mixtum non contineri: quæ tamen sententia per quàm dubia est, cùm in exheredatione cõtineri suprà docuerimus [4]. Nam & legata strictè accipiuntur, & tamen in eis regula procedit [5]. Sic & priuilegia, quamuis à iure communi deflectant, tamen in eis quoque regula obseruabitur [6]. Sic & edictum prætoris infamia notans, qui binas nuptias vel bina sponsalia contraxerit, quamuis pœnale, tamen ad casum mixtum porrigitur [7]. Sic in contractibus, si vaccam prægnantem tibi vendam, pacto si vitulum pariat, sit meus: si vitulam, fœtus sit tuus: vtroque nato, suum quilibet habebit [8]. Quid censendum? & cùm mixtum separationem recipit, vel simplici annexa est qualitas non repugnans, quia tunc propriè sub simplicibus continetur, non dubitauerim in odiosis quoque regulam procedere. Quapropter & in prædictæ exheredationis exemplo, & in vaccæ venditione non puto dubitandũ, ex vi verborũ casum mixtum aliquo modo contineri. Sed cum mixtum inseparabile est, quia ex sententia legis solum sub simplicibus continetur, putarem verius esse in odiosis non contineri, & crebriorem sententiam sequerer, ita tamen vt quibus in casibus suprà docui in pœnalibus fieri extensionem, in his quoque casibus simplices ad mixtum trahantur. & ex his quàm plures quæstio-
1 nes finiri possunt. Et in primis illa, qua dubitari cõsueuit, an in contractu, quem feudi vulgo appellamus,

1 Alexan. l. Gallus. §. ille casus. ff. de lib. & posth.
2 Sig. consi. xlviij.
3 Bartol. in l. cùm auus. de condi. & demon.
4 d. l. si ita facta.
5 l. Titiæ textores de leg. 1.
6 l. ij. §. amplius. de exc. tu.
7 d. l. quid ergo.
8 Barto. l. si extraneus. de cond. cau. dat.

lamus,

lamus, casus mixtus sub simplicibus comprẹndatur. Et Pont. non comprændi credidit, cùm in cōtractibus eius, quod omissum est, nulla ratio habeatur [1]. Sed in hoc ego dissentio: feuda enim beneficia sunt, vnde latam, fauorabilémque interpretationem accipere debent. quapropter in eis appellatione filiorum etiam nepotes cōtinentur [2]. Vnde & traditum est, naturam bonæ fidei hunc contractū seruare [3]. Quod maximè admittendum, si cum principe initus sit, omnes enim eius contractus propter personæ qualitatem, in qua bonam fidem exuberare oportet bonæ fidei existimantur [3]. Secundo dubitatur an in compromisso, cui adiecta sit pœna, dispositum in simplicibus, ad mixtū casum producatur? Et Cornæus [4] respondit, non produci: quod tum verum arbitror, cùm verisimile non est de casu mixto à partibus cogitatum. Tertio, an si iudex terminum concesserit causa omnium exceptionum dilatoriarū hæ quoq; comprændantur, quæ licet negotium periмant, tamen interim pro dilatoriis opponuntur [5]. Et aliqui non comprændi dixerunt: quoniam exceptiones hæ mixtam naturam habēt, ideóque in materia iudicorum, quæ strictè accipitur, sub simplicibus contineri non debent: qua tamen in re amplius ipse quærendum reor. Quarto, an consuetudo feudalis, qua masculi in beneficiariis illis posessionibus fœminis præferuntur, in hermaphrodito locū habeat? Et si masculino sexu magis incalescat, certū est consuetudini locum esse [6]: at cùm planè dubium est, vtro sexu sit potior, respōdit Bald. beneficio excludi [7], quòd huiusmodi consuetudo strictè accipi debeat. Nec est verisimile id actum, vt huiusmodi naturæ ludibria ad ea beneficia admittantur, quæ non nisi nobilibus & strenuis viris solebant indulgeri. Quinto lex erat, in causis motis, vel mouendis sportulæ prius deponātur: quid in causa appellationis

1 l. quicquid de verb. obl.
2 c. j. §. & si clientulus. de ali. feu.
3 c. j. de benef. frat.
2 Bal. de pace Const. versi. si qua verò.
5 Cor. consi. lxiij. in ij.
5 c. pastoralis. de excep.
6 l. quæritur. de sta. hom.
7 Bal. cons. ccxxvij. in iij.

tionis, quæ mixtam quodammodo naturam habet? non enim cum principali eadem est, nec tamen penitus diuersa [1]. Et Alexāder ex facto interrogatus, locum non esse legi respondit [2]: quoniam plebis ci cum id à iuris cōmunis orbita recedit, & strictè accipi debet, meritò casus mixtus non continebitur. Sed ego in primis ad rationem legis attendendum opinor, quæ si vtroque casu eadem subsit, fiet extensio quod suprà à nobis traditū est.

vj Sextò lex municipij in causis ciuilibus actionem trium mēsium spatio eximi iubet, in criminalibus duorum termino concludit, quid in actione mixta, quæ ciuilem simul capitalémque cōtrouersiam contineat? Et Angelus non comprændit ea lege respondit [3], & ideo non nisi vltra triennij metas secundum veterem iuris sanctionē perimi [4].

vij Septimo, lex de iudicio ciuili & criminali verba facit, num in eo iudicio obseruabitur, quo pœna partim fisco, partim actori exolui debet? Et cum tale iudicium sit mixtum, non cōprændi hunc casum Alexander scripsit [5]: si tamen maior ea sit pœna quæ fisco debetur, magis est vt criminale potiùs existimen, sicut quæ priuato, ciuile erit [6].

viij Octauo, Comes Palatinus eos: qui ex adulterio nati sunt, natalibus restituere potest: itémque eos. qui ex incestu sunt geniti: quid de eo, qui vtroque vitio laborat? Et cum hic de principis beneficio tractetur, materiáque sit fauore digna, censuerunt plerique eum, qui adulterio incestóque partu natus sit, nihilominus legitimum fieri posse [7]: at alij contra: qui enim vtroque næuo maculosus sit odiosior cēseri debet. Cui ergo quod minus est conceditur, id concessum non intelligetur quod plus est [8]. Sed ego primam sententiam, quæ receptior est, sequor. Si enim quis plures filios, quorum alíqui ex adulterio, aliqui ex incestu procreati essent sustulisset, vtique omnes hac comitis indulgentia natalibus

1 Cin. l. inuitus. q. xj. C. de procur.
2 Alex cons. xcvj. in ij.
3 Ang. cons. cclvij.
4 l. properandum. C. de iudiciis.
5 Alex. in rub. C. de iudi.
6 c. tuæ. de procura.
7 Bart. d. l. ij. de verb.
8 l. cui pact. de ser. exp.

1 l.iij.C. de episc.aud. natalibus restitui curare posset [1]:& tamen dubium non est, magis deliquisse ob delicti iterationem in his omnibus patrem, quam qui in vno tantum peccauerit. Quapropter si delictum parentum respicimus, casus mixtus minor est expressis: si ad filios ipsos attendamus, cùm eorum respectu concessio sit fauorabilis (misericordia enim digni sunt, qui alieno laborant vitio [2]) dicendum est, ad hunc quoque concessionem extendendam: quia in fauorabilibus fit extensio, etiam si æquè tanta ratio non subsit [3].

2 l.lege.C. de nat.lib.

3 c.fi.de simon.

4 c.per hoc. de hæ.in vj. d.l. quæritur.

Non dubitatur, quoties in aliquo actu duæ qualitates * inuicem contrariæ concurrunt, constat potentiorem attẽdi [4]: quænam igitur qualitas validior existimabitur? & in primis quæ dignior erit. Vnde si in eadem causa sacerdos secularísque litigent, beneficio initiati etiam profanus fruetur [5]. Sic si maior xxv. annis communem cum minore causam habeat: & ipse minoris priuilegio vtetur [6]. Sic cum Romanus Pontifex extraordinarium ærusicationis munus quibuscunque administratoribus indixisset, non comprændi Cardinales eius purpuratos responsum est [7]: talis enim qualitas, tanquã dignior, ceterorum administratorum nomenclatione eos eximit: qua de re possent quamplurima exempla adduci, quę passim apud recentiores collecta reperiuntur [8]. Potentior † quoque ea causa existimanda est, quę benignor sit: quamobrem si pupillo legatũ sit ea conditione, vt decẽ quæ heredi naturaliter debebat solueret, eámque pecuniã heres acceperit, potius iure obligationis datam, quã conditionis adimplendæ causa creditur, quia id benignius est [9], tũ vt legatarij integra legata ex voluntate defuncti consequantur, tum vt videatur pupillus bona fide omne quod debebat, restituisse. Nec me mouet quòd in lege Aquilia si elephantes vel cameli occisi fuerint: fit condemnatio tanquam iumentis occisis, cum tamen mixtæ

5 l.præcipimus. §. eodem. C. de app.

6 l.si communem. ff. quemadm. seruent.

7 Rom.consi.cccxcviij. incip. in casu.

8 Fel.c.ij.de Iudæ.

9 l.si pupillus. ad leg. fal.

mixtum sit genus: natura enim eorum fera est. quæ feritas si respiceretur, legi Aquiliæ locus non erat [1] nam id inductum credibile est, vt domino elephantis vel cameli damnum resarciatur, quòd certè benignius est, ne impunè in re aliena dãnum detur. Rursus
32 † potentior ea est causa, quæ iure communi iuuatur, quam quæ iure speciali, vel commentitio sustinetur. Quapropter miles in dubio voluisse secundũ ius commune testari magis creditur, quàm militari priuilegio vti [2]. Hinc est, quod si lex municipij non permitit aduersus doctorem inquiri, aduersus verò militem concedit. Si quis idem & doctor & miles sit qui crimine promiscuo deliquerit, ea respicietur qualitas, quæ iuri communi magis accedet [3]. Causa quoque naturalis fortuitæ, & extrinsecus accidenti quoties contrarij inuicem effectus erunt, præualebit [4]: nisi tamen aliud ex subiecto argumento appareat, vt cum frater miles alium fratrem militem heredem instituit, ex causa militiæ, & aucto ob contubernium amore, reliquisse potius creditur, quam iure sanguinis, castrenséque id peculium existimabitur [5]: quod arbitror fauore militiæ constitutum. Specialis quoque causa potentior generali existimanda est [6], sicut & causa prohibitiua permissiuam superat [7]: & qualitas quæ nocet, magis in animaduersione est, quàm quæ posit [9]. Vnde si ordinis lege cautum sit, vt nullus doctor posit scholasticorum rector esse, qui philosophiæ doctor sit, medicinæ verò auditor, legis prohibitione ex Baldi [10] responso continebitur. Sed & hæc & huiusmodi ab aliis diffusius tradita in præsentia non vlterius pertractanda duxi. Et hæc quidem, quod ad extensionem attinet, satis sunt. Superest, vt pauca illa affinia attingamus. Et regula est generalis, quod vt agimus, non valet, saltem eo modo valere, quo facere possumus. ea sub se quasdam species cõtinet, qualis:

1 l.ij.in si. ad legem Aquil.

2 l.nam si. de iniust. rup.

3 Bald.l.si quis dec. C. de fal.

4 Bar.l.qui habent. de tut.

5 l.cum allegas. C. de cast. pec.

6 l.seruis vrba.§.fina.de lega.iij.

7 l.Sabinus. ff com. diui.

8 l.si quis in graui.§. fin. ad Syll.

9 Bal.in procę. Decret.

illa

ila:Si dispositioni impossibile aliquid per conditio-nem addatur,omnia vitiantur [1]: si per modum,mo-dus reiicitur,dispositio sustinetur. Rursus alia: Qui actus propriè intellectis verbis nõ valet, ex impro-prietate sustinebitur. Itẽ alia:In ambiguis ea semper fit interpretatio, vt actus valeat potiùs quã pereat. Rursus quarta. Actus nullus nullius effectus est,ni-si quòd ex eo quoque mens testatoris declaratur [2], ex qua quandoque eandem vim habet, atque si vali-dus esset: vt quando conditionẽ de facto impleri suf-ficit [3]:quòd suprà attigimus. Idem in pœnis,quan-do quis ita ex actu nullo inquietatur, ac si validus esset [4].Quod & in criminibus quoque receptum est: cùm enim iure fieri nequeant,sequitur vt si quis de facto committat,legitimis pœnis subiiciatur [5]. Sed an actus nullus nomen saltem seruet? Et non vide-tur. Quapropter stipulatio nulla,propriè stipulatio non est [6]: testamentum nullum non est testamen-tum: sententia nulla non est sententia. Sic in cita-tione, in instrumento, in cessione, quod procedere Bal. censuit in actibus iuris [7], aliàs actus facti etiam propriè nomen seruãt,tametsi perperàm fiant [8].Sed quid in contractibus iurisgẽtium? hi enim facti sunt. Et videtur venditionem nullam,posse venditionem appellari [9]:sicut & matrimonium nullum,matrimo-nium dicitur [10]: quod & in diuortio receptum est. Sed cum à iure ciuili fomentum recipiam, verius reor, non nisi impropriè & demonstrationis cuiu-dam causa sic appellari. His accedit, quod paria exi-stimantur,non habere,& inutilem habere [11]. Qua-propter idem esse Accursius scripsit,siue mulier ma-ritum non habeat,siue habeat quidem,verùm inuti-lem [12].Sed hoc ex effectu accipitur: quãtũ enim ad verba attinet,certum est maritum habere.Sed de his speciebus satis est. Nunc istam principalem declare-mus,in qua à Barto.eiúsque in hoc crebriore calculo recepta

1 l.impossibilis.de ver. obliga.
2 l.si.de reb. eo.
3 l.mulier. §.j.de cond. inst.
4 l.vbi.C.de transact.
5 l.nemo martyres.C. de sac. san. eccle.
6 l.j.§.sed si mihi de ver. oblig.
7 Bal.l.iij. de test.tu.
8 d.l.mulier.
9 l.Labeo l.j.in verb. emerit. j. eod.
10 l.quod Seruius. de cõd.cau.da.
11 c.j.de præscrip.
12 gl.l.fi.C. de plag.

quod omnes casus nō cōprænderit,&etiam non omnino vera ratione innitatur. Igitur sciendum, non generaliter hîc nos quærere, vtrùm actus nullus aliquem effectum pariat, quod suprà declarauimus, nec de quocunque effectu nos loqui, sed de eo tantùm, qui actui attentato confinis est, qualis est pactio stipulationi, codicilli testamento, fideicommissum substitutioni, actus viæ, & siqua huiusmodi affinitate quadam iunguntur. in his ergo adfirmandum, actum qui ea forma & modo, quo agitur, non valet, in eum, qui possibilis sit, modum sustineri, si modo testatoris, vel contrahentium voluntas eiusmodi præsumatur: nam & hoc credere humanius est & ex eo suadetur, quod semper id interpretatione agendum, ne irriti omnino & elusorij sint contractus. Quod maxime absque dubio procedit, cum expressum est per partes, mentis ipsorum esse vt omni meliori modo, quo possunt, actus valeat [1]. Quæ clausu-
33 la† si in tabulis addita sit testamentum præteritione filij nullum, saltem iure codicillorum sustinebitur: & si pater filio certam rem reliquerit, propter hanc clausulam iure institutionis reliquisse censebitur [2]. Non tamen tanti effectus est, vt actum sustineat in casum à partibus non cogitatum, vt quia deinde insperatò euenit [3], vel per quàm rarò accidere soleret: nec sola generalitas verborum sufficeret, si mens verisimiliter ab eo casu abfuit [4]. Quod in ea specie receptum est, cùm testator, si nō valebit testamentū, iussit iure codicillorū obseruari, præterito enim posthumo rumpetur, nec in vim quidem fideicommissi poterit sustineri: non enim verisimiliter id voluit testator [5]. possunt tamen id agere partes, vt etiam in casum non prouisum valeat, vt cum aliquis ex causa quacunque etiam incognita liberatur [6]: quod tamen adhuc temperatur, ne dolum remissum facile credamus [7]: & hæc quidem, cum mēs partium cla-

1 l.j.de iure codicil.

2 Alex consi.cxij.in iij.

3 Rom.consi.ccxcij. Fel. c. cum super. de offic. deleg.

4 l.filiuias. §.frumenta. de contrahen.emp.

5 Soci consi. xciij. in iiij.

6 Alex con. si.xj.in ij.

7 l.tres fratres.de pact.

ra est. Cæterùm etiam in dubiis (vt prædixi) potius credendum est, voluisse partes actum non omnino inutilem facere: & ideo pro regula affirmandum est huiusmodi quod geritur, prout fieri potest sustineri. Quæ regula †tunc non procedit, cum alicuius dis- 3. ponentium mens aduersatur: veluti cùm apparet quem voluisse testamentum facere: non enim si irritum sit, interpretabimur saltem iure codicillorum defendi [1]. Id ea ratione nititur, quòd non videtur testator, qui de toto voluit disponere, id egisse, vt diuisa in partes re, aliter atque aliter censeatur, qui heres ex testamento est, solidum consequitur, qui ex codicillis, partem iure fideicommissi, cùm aliam partem legitimus heres directè ex S. C. Trebelliano retineat: quæ diuisio cùm diuersa sit ab eo, quod testator egerat, non arbitrabimur id sensisse, vt actus in hunc modum sustineatur. Qua ratione & libertas directa seruo alieno in testamento data in vim fideicommissi non firmabitur [2]: transiret enim in p nitus diuersam speciem, cùm per directam soli seruo prouideatur, per fideicommissariam etiam heredi propter ius patronatus, quod quidem in bonis testatoris nec verè est, nec produci quidem potest [3]. Vnde & ad extraneos heredes non transit: quòd si in bonis testatoris esset, non ita diuersa species existimaretur. Qua ratione substitutio directa, in fideicommissariam quandoque flectitur: nempe quoties à principio ceu directa valere non potuit [4], si enim potuisset, quia actus non dicitur irritus qui valere potuit non fiet hæc interpretatio [5]. In contractibus quoque cum aliquem nobis obligatnus regula non procedet cum enim nno nisi ex vtriusq; partis consensu contractus vim accipiat nō est verisimile eū, qui obligatur in alia specie consensurū [6] quinimo credēdū est, qui inutiliter se obli-

1 l. non codicillum. C. de testam.

2 l. si seruus legatus. §. si seruus alienus. de leg. j.

3 Bart. l. j. de lega. j.

4 l. Sæuola ad Trebel.

5 l. verbis de vulga.

6 l. j §. si quis ita. de verbo. oblig.

gat, delectari actum inutilem se facere, nec creditoré admoniturum [1]. Quapropter dominus pro seruo inutiliter fideiubens, quasi iusserit non obligatur [2]. Sic fideiussor eo tempore datus, quo in peculio nihil est, nisi sic acceptus sit vt in futurum tempus, quo in peculio aliquid erit, obligaretur frustra acceptus censebitur [3]. Sic inuliter transigens, non videtur voluisse ex pacto obligari: quis enim credat aduersario qui cum litigatum est, voluisse quicquam donare [4]? Ceterùm & vbi lex pro forma aliquid requirit, ea non seruata, omnino actus perimitur. Vnde stipulatio cuius forma seruata non sit, nec in vim pacti quidem valebit [5]: fauore tamen liberationis receptum est, vt si acceptilatio inutilis fuit, tacita pactione id actum videatur, ne petatur, quod Pau. scripsit [6]: non quòd ea tacitum pactum in se habeat (cùm enim acceptilatio causa liberationis fiat, vinculũ obligationis nullum debet inducere) sed ex quadã æquitate naturali, qua quis obligatur non petere [7]: sed & ita ego sentio, licet aliter. Et hæc omnia quidẽ ex coniectura mentis inducuntur, quæ tẽpore initi actus fuisse præsumitur. Sed quid, si casus aliquis deinde superueniat, quẽ si partes euẽturũ credidissẽt, aliud

35 cõstituissent? Et in † hoc breuiter distinguẽdũ est, cũ quæritur, an volũtas intelligatur rebus sic stantibus: Aut in his loquimur quæ ex vni[9] arbitrio pẽdent, & tũc si res incidat in eũ casum, in quẽ verisimiliter sit cũ aliter dispositurũ, mutata volũtas intelligitur [8]: Qua ratione si pater filio tutorẽ dederit, isque improbus factus fuerit nõ sequetur magistratus iudicium testatoris [9], quẽ verisimile est, si hoc præuidisset [10], tutorẽ nõ fuisse huiusmodi filio daturũ. Quo exemplo & procurator constitutus si prodigus, negligens, stupidus fiat, reuocatus censebitur [11]. Sic legatum ex inimicitia deinde contracta, vel per alienationem reuocatur [12]. Sic testamentum natiuitate

1 l. an inutilis. de accep
2 l. j. §. deinde. quod iussu.
3 l. eo tẽpore. versi. sed fideiussore. de pecul. ff.
4 l. suus. C. de rep. her.
5 l. j. §. eum qui, de consti. pec.
6 l. si vnus. §. si acceptilatio. de pactis.
7 Bar. l. vbi. C. de transact.
8 l. Paulo. §. j. de leg. iij.
9 l. Mæuia. §. fin. de ad leg.
10 l. in confirmando. de confirm. tut.
11 l. cùm quis. de sol.
12 l. rem legatam. ff. de adi. leg.

liberorum [1]. Sic cùm testator alienationem fauore pupilli prohibuisset, deindéque cõstituisset pupillo eam expedire respondit Aret. iudicis auctoritate venditionem concedendam [2], Sic cùm testator iussisset, ne in fundo institutus eo amplius quicquã peteret, censuit Bartolus accrescendi sublatum non videri [3]. Sic preuilegia monachis cõcessa propter exuberantem eorum numerum reuocantur [4]. Hinc ex facto cùm quidam vnicum filium heredem scripsisset, & consanguineæ puellæ pro dote centum legasset, quæ summa tempore testamẽti propter amplas eius facultates minima videri poterat, deinde ad paupertatem redactus, eodem testamento decessisset, legatum arbitrio iudicis moderandum plerisque visum est, ne plus filio extranea puella consequatur. Aut in cõtractibus loquimur, qui ex duorũ volũtate interpretationem recipiunt & tunc non intelligetur rebus sic stantibus tantùm facta promissio, nec alterius volũtas mutata quicquam innouabit [5]. Quod tamẽ perpetuum non est. Quid enim, si prior contractus ex errore processisset [6]? quid si ex fiducia [7]? quid si aliqua causa hoc suaderet, de qua à partibus nihil cogitatũ fuisset? vt si promiserim tibi gladium restituere deinde furens petas [8]. Quapropter & in scholastico respõsum est, quamuis in aliqua Academia lauream Doctoratus (vt vocant) acceperit etiam sub iurisiurandi religione promiserit, nihilominus si in aliud gymnasium transeat, & ibi examine facto approbetur, non censeri periurum [9]. Sed & conditiones quæ tacitæ ex natura contractus insunt, semper intelliguntur. Si igitur tibi domum locauero, & habere licere promisero intelligetur rebus sic habẽtibus: & pẽsione interim recepta [10]. Sed & cùm lex ex noua causa rescissionem contractus inducit, vel reuocatoriam actionem concedit apparet, rebus sic se habãtibus, promissum tantum modo

1 Auth. ex causa. C. de liber. præter.
2 Aret. consi. xxij. incip. diligenter.
3 Bar. l. quoties. §. si duo. insti. de her. instit.
4 c. suggestum. de decim.
5 l. sicut. C. de act. & oblig. l. Lucius. de euict.
6 Bar. l. si §. idem quæriuit de condi. inde.
7 l. si. C. de non num. pec.
8 xxij. q. ij ne quis.
9 Imol. c. inter. P. de renuntiat.
10 l. quæro. loca. ff.

modò fuiſſe: vt cum quis donat, deinde liberos ſu-
ſcipit,reſcinditur ex cōſtātini reſcripto cōtractus [1].
Cæterùm & quando tacitum pro expreſſo haben-
dum ſit, eodem ferè modo diſtinguitur: in his enim,
quæ vnius ex ſententia conficiuntur, non eſt du-
bium haberi [2], in contractibus vero non haberi ſi
ab altero tantum id actum ſit [3]: ſi ab vtroque ſecus
eſt: tunc enim idem eſt, quod in vltimis voluntati
bus diximus, niſi actus in forma pecauerit [4], cum
enim forma ex neceſsitate legis requiratur [5], volun-
tas partium in nulla animaduerſione eſt, idem cum
37 hæc voluntas probari non poteſt. Sumitur † autem
probatio ex natura rei, vt quia quod omiſſum eſt ex
natura rei, in eum contractum accederet [6]: ſumitur
& ex conſuetudine, quæ in actionibus humanis po-
tiſsimam vim habet [7]: ſumitur & ex præfacionibus,
huiuſmodíque aliis coniecturis legitimis, quas om
38 nes referre præſentis inſtituti non eſt [8]. Sed † nun
quid tacita hæc diſpoſitio ex lege inducta, an potiùs
ab homine cenſebitur? Et diſcernendos tres caſus
arbitror. Primus, quoties lex aliquid à partibus, a-
ctum præſumit, nec huic partes ipſæ renūtiare poſ-
ſunt [9], tunc huiuſmodi legis diſpoſitio, non autem
hominis cenſebitur. Quapropter ius adcreſcen-
di, tametſi ex, tacita quoque teſtatoris mente pro-
ueniat, tamen ex legis diſpotione magis procc-
dere exiſtimatur [10]: non enim poteſt quis partim
teſtatus, partim inteſtatus mori. Sic Bar. in actione
tutelæ, diem ex diſpoſitione legis ineſſe non autem
ex hominis credidit [11]. quoniam ſi partes agerent,
vt ante diē ea actio oriretur, vtiq; fruſtrà agerēt [12].
Sic idem tradidit, procuratorem ad agendum legali
diſpoſitione, ad defendendum quoque conſtitutum
cenſeri: vt enim id faciat, à lege ipſa etiam præter
domini voluntatem adigitur [13]. Sic receptum eſt
tempus quod à lege iudicatis confeſsíſve indulge

1 l.ſi vnquam C. de reuoc.do.
2 l.interveſitem. de auro & argen.
3 l.ſi repetendi.C. de condi. ob cau.
4 l.j. de verb. obl.
5 l.iubemus. C.de teſta.
6 d.l.quæro.
7 l.quod ſi nolit. §. quia aſsidua, de ædil.edi.
8 d.l.ſi ſeruus plurium. §. fi. ff.de leg.j.
9 l.ſi pater fam in prin. de adop.
10 l.quidam teſtamento. in fi.de vulg.
11 Bar l.ita ſtipula.q.j.
12 l.ce decem, de oper.l.b.
13 Bart.l. non ſolùm. de procur.

tur, tametsi in sententia iudicis sit expressum [1], pro legali tamen dilatione accipi, cum in arbitrio iudicis non sit, qualem terminum constituat [2]. Nam & generaliter idem Bart. definiuit, illam obligationem à lege descendere, cùm præter verisimilem contrahentium voluntatem inducitur. Quæ enim ex præsumpta voluntate oritur, hominis obligatio, non legis est [3]. Nec obest, si quis dixerit, nónne legibus voluntatem suam regere quilibet creditur [4]? Respondeo, verum id esse in his, quæ libero partium arbitrio relicta sunt, alioquin non sponte facere, sed legis iussu partes creduntur [5]. Quapropter legi Falcidiæ aduersus voluntatem testatoris locum esse scriptum est [6]: nec enim facere potuit testator, quo minus ea lex locũ in testamento suo haberet. Secundus casus est, cùm lex aliquid præsumit, cui partes renunciare possunt, & tũc huiusmodi dispositio hominis, non legis dicitur: vt quòd in mutuo æquè bonũ reddatur in promissione dãdi Carthagini, tempus quo illuc iri commodè possit. & si qua similia. sensit hoc & Bartolus [7], dum alias esse conditiones tacitas scripsit, quæ ex lege descendunt, alias quæ ex natura rei, alias quæ ex præsumpta voluntate. Quapropter cùm lex municipalis consanguineos de cõtrouersiis compromittere iuberet, si compromissum fuerit, necessariò id dicetur factum non spontè, cum huic legi per alterum renuntiari nequeat: licet Salicetus, & Alexander hac in re aliter senserint [8]. Ex hoc quoque consequens est, vt contractui depositi clausula dolum malum abesse, legis dispositione inesse credatur, non sponte contrahentis [9]: non enim illi renuntiari potest, cum dolus malus in futurum remitti nequeat [10]. Tertius casus est, quoties lex absque partium respectu aliquid inducit, & tunc quoque dispositio censebitur legalis [11]. Qua ratione id quod interest, rectè pœnam legalem appellauerimus [12]

indu-

1 l.iiij.§.si quis cõdemnatus. de re iudica.
2 l.ij.eod. tit.
3 Bar.l.stip. 2.ó diuiduntur.q.viij.ff. de verb. oblig.
4 l.quidam. cum fil. de ver.oblig.
5 l.iiij.de reg.iur.
6 l.Titia.ad leg.Falc.
7 Bar.l.qua extrinsecus. de cond. & demonstr.
8 in l.si quis maior. C.de transact.
9 Pau.Are. § Cato. v. opp.
10 l.iurisgentium.§.pen. de pactis.
11 Bar. d.l. stipulationes.q.viij.
12 l.cum stipulatus sim mihi ô Procul. eod.tit.

inducitur enim in obligationibus faciendi, vt quanti ea res est soluendo, debitor liberetur, tametsi de hoc nihil actum sit. Et hæc scitu vtilia sunt, tum quòd mitiùs cum lege agitur, quàm cum homine, tum etiam quod dispositioni legis contrafaciens insolidum condemnatur, dispositioni verò hominis, pro hereditariis portionibus tantúm [1]. Possent & aliæ differentiæ referri, quas in præsentia recensere nihil attinet. Postremò videndum est, quoniam superius dictum à nobis fuit, non solùm dispositiones hominum à legalibus differre, sed inter ipsas quoque humanas actiones plerunque non parum interesse, cur aliud constitutum in vltimis voluntatibus, aliud in contractibus non rarò reperiamus. Exponendum itaque, quomodo certiùs hęc quoque
39 discerni queant. Et regulariter † solet affirmari, eodem iure vltima morientium mandata, viuentiúmq; contractus accipienda esse, déque altero ad alterum ceu ad similem rem, interpretatione procedẽdum [2], nisi tamen diuersa in his ratio afferatur: ea diuersitas quinque vt plurimum causis solet oriri. Prima quod in testamentis fauorabilior interpretatio, quàm in contractibus fiat [3]. Hinc est quòd institutis testamento filiis, etiam fœminas admitti indubitati iuris est: cùm tamen si quis pro se & filiis emphyteusin recipiat, masculos tãtùm admitti ferè receptius sit [4]. Eodem modo, institutis filiis dubium non est nepotes quoque contineri, cum in contractibus contra responsum sit [5]. Sic à legato quod filijs relictum sit, monachi non excludentur, in quorum album nomina filij dederint [6], cùm in contractibus huiusmodi interpretatio minimè accipienda videtur [7]. Sic si fidei filio commissum sit, coniectura paternæ pietatis plùs dictum, minùs scriptum creditur, conditióq; si sine filiis decesserit, extrinsecùs sumitur [8]: quod in contractu locum sibi non vendicat. Sic legata domo,

1 l.in depositi.ff.depo.

2 l.Ita stipu. de ver.obl.

3 l.in testa. de reg.iur.

4 l.j.§.de verb.sig.ff.

5 Bar.l.liberorum. de ver.sig.Sal.l.ij. C. de iu. emph.

6 auth.nisi C.ad Treb.

7 spec.tit.de loc.ver.cxx.

8 l.cum acutissimi.C.de fid.vbi Bal. in fi.

aditum quoque deberi responsum est [1]: at vendita, vel familiæ erciscundæ iudicio diuisa non deberi [2]. Sic conditio impossibilis vltimas voluntates non vitiat, sed ipsa reiicitur [3], cum tamen contractus ratos esse non sinat [4]. Secunda causa est, quia vltimæ [5] voluntates promptius executioni mittuntur: pluribus enim actionibus in his succurritur, nunc rei vendicatione, nunc pignoratitia ob hypothecam, quandoque & officio iudicis, quod persecutionem vocant, vt alibi docui in c. quod sedem. de officio ordinarij in. antiq. & hoc videtur dicere Vlpianus inferius his verbis, Persecutionis verbo extraordinarias persecutiones puto contineri, vt puta fideicommissorum, & si qua alia sunt, quæ non habent iuris ordinarij executionem. Sed & interdicto plerũque succurritur possessionis adipiscendæ causa [6], quam ob causam & edictum diui Adriani olim in vsu erat [7]. quæ omnia in cõtractibus aliter se habent: ex his enim ordinaria actione experiendum est, nullaque executio præstatur [8]. Eadem ratione & illud dicimus, vltimas voluntates postquàm dies cesserit in pendenti esse non posse. cùm in cõtractibus aliud sit iuris [9]. Vnde & illud receptius est, legatarium, qui partẽ ab altero herede petierit, non censeri ius crediti diuisisse [10], cum in contractibus constet diuisionẽ fieri [11]: facilius enim hoc modo testatoris volũtas exitũ habebit [12], nec suspẽdetur quatenus alius coheres non soluat. Sic & si tibi seruum arbitratu Seij legauero, eo intra annum non eligente. nihilominus legatum debebitur, nec vlteriùs erit expectandum [13], cùm in contractibus à persona non recedatur, longiórque præstetur dilatio [14]. cui rei consequens est quòd cautioni * Mutianæ in cõtractibus locum non esse vulgò traditum est [15], (quod & Bartolus prodidit ex Accursio non semel: tametsi Gulielmus de Cuneo non leuis auctoritatis vir contrà existimarit

1 l. testatrix. si ser. vend.
2 l. in vẽdendo. de contrah. emp.
3 l. j. de cond. insti.
4 l. impossibilis de verb. oblig.
5 l. fi. C. commu. de leg.
6 l. fin. C. quor. bo.
7 l. fin. C. de edi. di. Adria.
8 l. minor cui fid. de min.
9 l. receptũ. com. præd.
10 l. si ex toto. §. j. de le. j.
11 l. si creditores. C. de pac.
12 l. vel negare. ff. quẽad. test. aper.
13 l. fi. §. sed & si quis. C. commu. de lega.
14 l. si quis arbitratu. de verbo. oblig.
15 l. Mutianæ de condit. & dem.

existimarit variis argumentis & rationibus fretus, quas optimis fund.mentis diluit Bartolus & ἀντινομίας conciliat.) cùm, & debitor in diem ex causa legati cauere debeat, quum dies venerit se soluturum [1]: quod in contractibus admissum non est, nisi magna ex causa [2]. Tertia causa, quod vltimæ voluntates ab vnius tantùm, nempe testatoris, iudicio pendent, cōtractus non nisi omnium contrahentium consensu perficiuntur in illis igitur sola defuncti mens in animaduersione est. Quapropter, si bona
42 sua alienari * prohibuerit, ex causa tamen dotis distrahi poterunt [3]: quoniam verisimile non est, voluisse eum à se descendentes fœminas indotatas agere: quod in prohibitione, quæ in cōtractu add. ta sit, non procedit [4]. Eadem ratione vltima voluntas posterior, tametsi non omnino perfecta priorem extinguit [5]. cum aliud sit in cōtractibus [6]; ex actu enim inutili voluntas tamen perspici potest, quod in legatis solum sufficit. [7]. Item annuū legatum iuris interpretatione plura legata, plures obligationes continet: at si annuū quid dari nobis stipulemur, vna erit obligatio [8]. Cuius rei ea videtur ratio, quòd in legatis voluntatem spectamus, quæ præstationem pluries fieri decreuit, meritò plura sunt legata: in stipulationibus ad formā verborum attendimus, quę vnica est. Quarta causa originem à præcedēti ducit
43 ea est, quòd in vltimis * voluntatibus pœnitentiæ, reuocationíque locus est, cum in contractibus quod factum est, infectum quod ratum, irritum, altero dissentiente fieri non possit [9]. Hinc, si libertus de se bene meritum amicum donatione aliqua remunerauerit non fiet causa patrono, vt in sui fraudem id factum conqueratur [10], cùm si causa mortis dederit, secùs sit [11]: quòd enim huiusmodi alienatio ex nutu eius reuocari possit, facillimè fraudis coniecturā tunc accipimus. Sic adolescens cui curator datus sit,

1 l. inter. l. seq. qui sa. cog.
2 l. in omnibus. de iud.
3 auth. res quæ. C. ad le. Falcid.
5 l. ulla. C. de iu. doi.
5 l. legitum sub conditione. §. fi. de adim. lega.
6 l. j. de noua.
7 l. fi. de reb. credi.
8 l. si Stichum. §. j. de verb. oblig.
9 l. sicut. C. de act. & oblig.
10 l. viuus. si quid in frau. patron.
11 l. j. §. j. eod. titul.

1 l.si curatorem. C. de integ. restit. absque eius auctoritate contrahere nõ potest [1], cum tamen testari, legare, causa mortis donare possit nec enim hic vllum subest periculum, ne damnose gat, cùm arbitratu suo omnia reuocandi ius illi Quapropter si municipali plebiscito cautum sit, absque agnati consensu mulier contrahat, id tamen valebit, quod donatione causa mortis tradiderit enim legis ratio, ne mulier decipiatur, locum ho su sibi vendicat, cum pœnitere possit [4]. quo exem & illud quoque responsum fuit, cùm consuetud quadam peregrinorum facultates, quacunq; eor vltima voluntate reiecta, ad principem pertinere si donationis nomine quicquam ab his alienatum fet, non videri fraudem fisco factam [5]: quod gis recipiendum est, quoniam illud in confesso dispositionem stricti iuris in vltima voluntate ctam, ad contractus minimè producendam esse nec è conuerso. Quinta causa est, quia contra etiam ex summi iuris rigore effectum habent, qu de re sua quemlibet disponere posse iustum est vltimæ voluntates indulgentia solùm quadam, spensationéque legis sustinétur [7]; cùm in id temp earum effectus conferatur, quo quis mortuus e nec res amplius sua est: quo fit, vt suprema hæc cia, ceu specialius quoddam auxilium à legibus secuta, legum ipsarum naturam magis, quàm tractum imitentur [8]. quapropter & in legatis, legum iussionibus, si quicquam factum non sit ta pœna, statim fieri debet, ne in pœnam mus [9]: cùm in contractibus nõ prius pœnę locus quàm declaratũ fuerit amplius fieri non posse Inde quoque est, quòd prohibita à testatore a tione, non magis dominium transferri non po quàm si lex expressim vetaret [11], cùm tamen contractu prohibitio eam trãslationem non diat, sed in id quod intereſt agẽdum sit [12]. Cæter

2 l. Aurelio. §. Gaius. de liber. leg.
3 l. sed interim. §. j. de donat. inter vir.
4 Ias. l. ij. de leg. j.
5 d. l. vinus.
6 l. non dubium C. de testament.
7 l. j. C. de sac. san. eccl.
8 § dispo nat. in auth. de nupt.
9 glo. l. j. C. de his quib. vt indig.
10 d. l. ita stipulatus.
11 l. Marcel. §. res quę ad Trebel.
12 l. ea lege. C. de con. ob cau.

& contraria ratione institutum est, vt antequam vltimæ voluntates legis fomento conualuerint, contractibus ipsis imbecilliores censeantur: quapropter ante conditionis euentum, in eis transmissioni locus non est [1]: cùm stipulatio conditionalis nihilominus ad hæredes transeat [2]: firmius enim vnicuique acquisitum id censetur, quod propria ope consecutus est, quàm quod alieno beneficio adipiscitur [3]. Vnde alimentis mihi ex contractu debitis possum ex sententia mea transigere: cùm si postremo alicuius elogio debeantur, absq; Prætoris decreto nõ possim [4]. Qua ratione sunt, qui putent, in ambiguo disiunctiuæ obligationis casu ad legatarium electionem spectare [5], cum in cõtractibus ad debitorem ipsum pertineant [6]: differentiaque rationem esse, quòd heredis hac in re damnum in animaduersione non est, qui & de lucro agit, & alieno facto fortunatus est, vt cui contigerit (quod poëta ille ait) Res non parta labore, sed relicta. Cui tamen rationi illud obesse videtur, quòd traditum est, si manumissus à domino superstite seruus fuerit, peculium illi cocessum censeri: sed si testamento ab herede libertas ei legata sit, non censeri: quod argumentum tripliciter bene sanè dissoluit Accursius [7]. Ego etiam illud dici posse arbitror, ideo ita cõstitutum, ne dominus quicquam illi vlterius impendendi causam haberet, sed peculium illi pro alimentis sufficeret. Siquidem & Apud Plautum Epidicus ait: *Nouo liberto opus est quod pappet.* Cui respõdet senex: *Soccos, tunicam pallium tibi dabo, præbebo cibum.* Sed an potius id inductũ credam [8], quoniã qui heredi seruum relinquit, necessariò relinquit? at in necessitatibus nõ ita fit liberalitatis & munificentiæ larga interpretatio [8]: nam & traditum est alienationes, quæ testamentis fiunt, non ita facilè in fraudem cuiusquam factas videri, quoniam necessariò fiant [9]: vulgò enim dicitur, superstiti est manci-

1 l. vnica §. sin autẽ sub. C. de cadu. tol.
2 §. ex conditionali. Instit. de verb. oblig.
3 gl. l. j. C. si aduers. ven.
4 l. cum hi. §. planè. de transa.
5 l. Lucio. de leg. ij.
6 l. plerunque. in si. de iu. dot.
7 l. j. C. de pecul. eius libert.
8 l. rem legatam. de adi. leg.
9 l. ex hoc edicto. de al. iud. mut. l. reos. de sol.

pium &, morientium sedes viui occupant, nec nisi nudos orcus recipit. Itaque qui heredem instituit, aut legat, tametsi alienet in edictum de alinatione mutãdi iudicij causa facta, non incidee eum Paulus scribit. Rationem ibidem adfert Accursius: quoniam in his, quę necessitate fiunt, dolum abesse tradit. Nam, vt refert ibidem Bartolus, [1] confertur post mortem alienatio

* *

*

1 d.r.ex hoc §.alienare.

ANDREAE ALCIATI IVRISCON. MEDIOLANEN. DE VERBORVM SIGNIFICATIONE LIBER QVARTVS.

SVMMAE.

1 *Figurarum ortus.*
2 *Metaphoræ vsus.*
3 *Καταχρήσεως natura.*
4 *Parœmiæ, transactionis species: eius vsus, & dictio.*
5 *Aposiopesis effectus.*
6 *Prolepsis vis.*
7 *Antonomasia virtus.*
8 *Synecdoches vsus.*
9 *Hysterologia inuertit.*
10 *Auxeseos natura.*
11 *Superfluitatis figura.*
12 *Cauillationis natura.*
13 *Hyperbolæ auget, minuitve.*
14 *Anaphoram variè fieri.*
15 *Geminationis genera.*
16 *Parallages vsus.*
17 *Amphibologiæ ortus.*
18 *Tractus, temporum complexio.*
19 *Allegoria, translatio.*
20 *Noxæ noxiæq; discrimen.*
21 *Mulierem etiam de virgine dici.*
22 *Muneris acceptio multiplex.*
23 *Peculium variè accipi.*

CVM superioribus libris à nobis de quadruplici verborum significatione non indiligenter sit scriptum superest vt de figuris, & tropis ali-qua subiiciamus: quæ cum mixtæ cuiusdam sint naturæ, operæpre-tium visum fuit in hunc locum eas reseruare, quòd sat commodè non videbantur posse supradictæ distinctioni coniungi: nam figurarum quædam solum ornatum respiciunt, & hę ad proprie-tatem ipsam pertinent: imò elegantiorem, & magis perspicuam orationem, quàm ex ipsa proprietate deprompta verba faciunt, vt meritò Fabius Quinti. scripserit, Quæ bene translata sint, etiam propria dici solere. Quædam ad improprietatem penitus perti-nent, & in vitium orationis inclinant, qualis † est e-rum maxima pars, aliæ ab vsu prudentium auctoru-tatem sumunt: nonnullæ ferè nihil à verbis mutua-tur, sed ex interpretatione vim omnem accipiun-tur, veluti vt plurimum sunt parœmiæ. Meritò igitur in vltimum librum recipiendum hunc tractatum cen-sui, præsertim cùm sic quoque gratiorem me rem fa-cturum hisce opinarer, qui iuris scrupulositatib. offensi, in amœniora studia diuertere desiderant: iis enim hic libellus magis arridebit, qui non pauca ex humanioribus studiis contineat, quantáque veterum Iurisconsultorum in eis diligentia fuerit, declaret. Velim tamen hi sciant, me non omnino ex Gram-maticorum, aut Rhetorum declarationibus, sed cras-siore minerua, quod nostratibus Doctoribus magis placere deprændi, huiusmodi schemata, & tropos interp-

interpretari : & sicut apud Ennium Neoptolemus philosophari sibi ait necesse esse, sed paucis, nam omnino, haud placere: sic & ipsi mihi video cum Rhetoribus aliquantisper conuersandum esse, omnino, haud placet. Quòd si ipsi in hoc argumento à Grammaticorum traditionibus recesserunt, æquo animo ferre debent, si Iurisconsultus eos & ipse non omnino sequar, sed aliqua consultò innouanda duxerim, quæ huic nostræ professioni magis conducere existimaui.
2 Ex his igitur † longè frequentissima est quam μεταφορὰν, id est, translationem vocant, sine qua nec quotidianus quidem sermo consisteret, cùm propter vocabulorum angustiam similibus plerunque vti cogamur, vel quia proprium deficiat, vel quia translatum proprio elegantius sit: vt cùm Iurisconsulti adulterinam monetam, adulterinam scientiam vocant, & adulterari rationes dicunt, id est, conturbari, vel falso describi [1]. Sic ambulatoriam voluntatem, actionem, legis potestatem, stipulationem dicimus: sic viam aperire, sic calcem pro fine, cunabula pro initiis plerumq; reperire est. hinc anfractus litium antiquare, id est, extinguere: hinc deflorata species, enucleatum ius, fræni temperies, nuda conuentio: sic in promptu dicimus, ad manũ, in pendenti, prima facie, laquei legum sic inhiare commodis, quod à lupis translatum est sic rempub. florere, dotem & donationem propter nuptias æquis passibus ambulare [2], tempora largiri causam capitalem, quæ ad statum pertinet, dicimus, & si qua similia, quæ nusquam in quocunque actorum genere non occurunt: Ab hac
3 † nõ multùm distat quæ κατάχρησις id est abusio dicitur[3] cùm omisso proprio & peculiari nomine aliud apponimus: vt cum lex Iulia adulterium stuprum appellauit, generalissimo nomine vsa, cum speciale crimen insequeretur : meritò Paulus, lex, inquit, Iulia, stuprum, & adulterium promiscuè

1 l.j.in fi.de ser. corrup. ff.

2 l.fi.§.si autem. C.de don. ante nup.

3 l.inter.§. lex. ff. de adulter.

promiscuè (vt habent vulgati codices) sed καταχρη-
στικοτέρως * appellat φθοράν. qua figura etiam parri-
cidam dicimus, qui matrem interfecit. Sic & Gaius
inter gestum & factum, inquit, καταχρηστικῶς nihil
interest. Sunt qui generaliter catachresin difiniant,
quæ nomen suum proximo accommodet. Metapho-
ræ quoq; affines sunt parœmiæ, de quibus Erasmus
Roterodamus locupletissimum, & immortalitate
dignum opus iamdiu edidit, in quo solus videtur
mihi veteres omnes superasse: is enim sic diffiniuit
Parœmia † est celebre dictum, scita quapiam noui-
tate insigne. Sunt autem in iure id genus quamplu-
rima adagia, quorum insigniora vir ille diligentissi-
mus perquàm eleganter explicuit: qualia sunt, Glau-
ci & Diomedis permatatio: Nec [2] omnia, nec pas-
sim, nec ab omnibus: Non soli Atridæ vxores amãt:
Pecunia absque peculio fragilis: Officere luminibus:
Cum sacco adire: Manu longa, manu breui: Actum
ne agas: Leonina societas: Illotis manibus: Longe
latéque: Sarta tecta: Ruta cæsa. Cæterùm quædam
& nos ab eo, fortè consultò, prætermissa adnota-
uimus, quæ quamuis non ita forsan elegantia sint,
non tamen eiusmodi visa fuerunt, vt silentio omit-
tenda duceremus. Ea sunt, HERCVLIS CLY-
PEVS, in Hexastico quod Iustinianus ipsis Dige-
stis præposuit:

Οἷά τις ἡρακλῆος παναίολον ἀσπίδα τεύξας.

dicitur autẽ de re pulcherrima, & variis ornamentis
insigni: ab Hesiodo sumptum, in opere cuius titulus
ἀσπίς. DVPONDII iuuenes: studiis tantùm ini-
tiati, in prooemio, à dupondio nummo, quasi duobus
assibus æstimarentur: seu à pondere dupõdio, quod
& stater dicitur, & τετράδραγμον: sunt enim aduc mo-
dici valoris, nos pupillos vulgò dicimus. Eôdem per-
tinent, LYTAE & Prolytæ: quo nomine vocantur
postquàm perfecti, absolutique in ea disciplina fue-
rint.

* In Pand. I lo. καταχρηστικώτερον.
1 l.licet.§.eo de ver. sig.
2 l.solert.ff. de offic. pro consul.

rint. Sic eodem loco edictum perpetuum, sparsim & quasi PER SATYRAM collectum dicitur prouerbiali schemate, à satyra lance ex variis ferculis nullo ordine collatis composita. Vnde & Salustius in Iugurthino: Quasi per Satyram sententiis exquisitus in deditionem accipitur: id est, non seruato ordine, vt seniores priùs sententiam rogarentur: sed vti ipsi Imperatori libuisset. Eodem pertinet, quòd Sabinus à Pomponio [1] Cato sui temporis dictus est. Sic SATVRNINVM recentiores quidam vice versa vulgò dicunt, qui phantasticas, absurdásve opiniones in iure ciuili sectatur [2]: ab huius nominis Saturnino, quem Vlpianus notat*. πρὸς ἔπος, id est, ad verbum prouerbialiter Vlpianus [3] dixit, de his, qui congruenter interrogationi sibi factæ respondent, quod à nobis in Dispunctionibus lib. 3 cap. 16. diffusi⁹ explicatũ est. Id Cice. RESPONDERE AD ROGATVM dixit in oratione pro L. Flacco: Nunquam nobis ad rogatum respondent, semper accusatori plus quàm ad rogatum. EREMODICIVM Iurisconsulti [4] appellat, quoties in iudiciis, absente altera parte, ius dicitur. Vnde qui facilè & citra cõtradicentẽ victoria potiuntur, eremodicio potiores dici possunt. Lucianus etiam ad calumniatores transtulit. Demosthenes separatim ἐρημοδίκην appellat. In periuros quoq; prouerbiale est dictũ, Vlpiano auctore, προπετῶς μὴ ὄμνυε, temerè ne iura: quod illis [5] superindici solebat, cùm fustium vel flagellorum ictibus subiicerentur. DVBIVS EEVENTVS LITIS ex Scæuola: [6] dici solet, apúdq; nos ferè prouerbij loco vsurpatur, apertissimámque habet significationem. PROBATIONES de domo [7] vocantur non tam suspectæ, quod domestici testes non recipiantur, quàm confessiones, & ipsius acusati rationes, cùm quis proprio ore conuincitur, & suo, quod dicitur, gladio iugulatur: quo sensu & Græcum

M adagium

1 l. ij. de origi. iur.

2 l. j. de senat. Bald. l. j. C. de sac. sanct. eccl.

3 l. de ætate §. quod autem, de interrog. act.

4 l & si sine. §. si. ff. de min.

5 l. si duo. in fi. de iureiu.

6 l. quod debetur. de pec.

7 l. pe. de testi. ff.

adagium accipi poteſt, οἴκοθεν ὁ μάρτυρ. VESPERTILIONEM * appellari in iure [1] apparet eum, qui ne creditoribus ſatisfaciat, latitet, & veſpere tantum exeat, vel rationes conturbauerit: opinor ex Aeſopi fabula, qua inter cætera proditur veſpertilionem cum mergo ſocietatem nauticam cōtraxiſſe, & ſummerſa naui, cum vterque decoxiſſet, veſpertilionem non niſi noctu, metu creditorum vagari, mergum frequenter in vndas ſe demittere, mercimonia amiſſa perquirentem: vt proculdubio male ſentiant, qui veſpillonem*, vel verſipellem pro veſpertilione legunt. Traditur & quandoque IACTVS retis [2], pro re dubia, & mera ſpe, qua plerunque homines decipiuntur. A MANV quoque variæ parœmiæ deduci videntur, vt cùm dicimus, de manu in manum, & per manus tradi [3], & ad manum non habere, & extra manum demiſiſſe, & manus iniectionem retinuiſſe. Emiſſam quoque manum Modeſtinus dixit [4], pro cautione manu facta. Dicitur & manus pro ar... vnde & manus pretium Caio [5]. DOMVM quoque ſuam vnicuique tutiſſimum refugium Caius [6] ſcripſit ex notiſſima teſtudinis opinor fabula. οἶκος φίλος οἶκος ἄριστος. OMNEM fortunam in ſinu meo habui [7], prouerbialiter etiam dixiſſe videtur Scæuo... non ſolùm eo ſenſu quo in manu, id eſt, poteſtate habere dicimus, ſed etiam vt occultam, & ſibi ſoli cōditā rem oſtenderet: vnde & in ſinu gaudere Ciceroni III. Tuſculanarum: quāuis & alio ſenſu alibi accipiatur. ERRONEM quoque, frequenter vagantem, & rebus nugatoriis tempora conſumentem... Vlpiano [8] dicere poſſumus, methaphora ab erronibus ſeruis ducta. Ouidius in Epiſtola Saphûs,

Nec vos erronem tellure admouite noſtrum.

Cui nō multū abſimilis eſt & miles qui EMANSOR dicitur, hoc eſt, vt Modeſtin[9] interpretatur, qui ... vagatus ad caſtra reuertitur. FELICI diplomate ... dicuntur

* Sic in vulgaris Pand. Flo. viſpelionem.
1 l. ſi ita quis. de euict.
* Viſpellionem in Pād. Flor.
2 l. ſi iactum de act. emp.
3 l. quod per manus. ff. de iure codic.
4 l. quidam. de probat.
5 l. mulieris. §. j. eod.
6 l. plerique de in ius voc.
7 l. qui teſtamentum de probatio.
8 l. quis ſit. §. erronem. de ædil. edict.
9 l. iij §. ij. ff. de re mili.

dicuntur[1], qui omnia præproperè agunt: ab his ductoprouerbio, qui cursu publico per dispositos equos omni tempestate contépta, nocte diéque iter agunt: quod absque principis diplomate (tractatoriā recentiores Cæsares[2] appellāt) facere minimè cōcessum erat: cuius rei præter Iurisconsultos Plin. quoque ad Traianum, & Cornel. Tacit. meminerunt Ἐν πλάτει quoque frequenter Iurisconsulti[3] dicunt eo sensu quo nos largo modo solemus dicere, veteres non ad liquidū appellabant: id latius à nobis Dispunctionum libro II. cap. XI. tractatum est. Cui significationi non absimile est, quód Vlpianus[4] παχυμερέστερον dixit, id est, crassius & pingui minerua: quo sensu & Aulus Gell. libro XIIII. capi. I. vtitur PEDEM in fouea habere, id est, in periculo mortis esse Pomponius[5] dixit his verbis: Ego discēdi cupiditate, quam solam viuēdi rationem optimam in octauum & septuagesimum annū ætatis duxi, memor sum eius sententiæ, quā dixisse fertur Iulianus: Et si alterum pedem in sepulchro haberem adhuc addiscere quædam vellem. COLOR quæsitus dicitur[6], cum id quod verà agimus, simulatione aliqua obtegimus, siue fraudendæ legis gratia, siue alia ex causa id fiat: solétque hoc loquendi modo Iurisconsulti plerunque vti, metaphora (vt opinor) à Rhetoribus accepta, qui verborum coloribus veritatem plerunque offuscant

FACTVM transactum est[7], de re finita, & quæ amplius in dubitationem deduci non possit. Cicero in Catil. libro III. Atque illud quod faciendum primū fuit, factū atque transactum est: trāslatione ab eo ducta: quòd finis litibus per transactiones imponatur. CONNVENTIBVS oculis Vlpianus scripsit[8], id est, per dissimulationem, cum is qui videt oculos interdum claudit, dum perspicere non curat. Accursius stricta iuris ciuilis ratione non inspecta interpretatus est.

1 l. continuus. §. j. de ver. obl.

2 l. j. C. de tract. & sta. lib. 12.

3 l. vero procurator. ff. de solut.

4 l. quam Tuberonis. §. j. de pecu.

5 l. apud. de fid. lib. ff.

6 l. sed Iulianus. ff. ad Maced.

7 l. transacta. j. eo.

8 l. iiij. in princ. de manumiss.

1 l.ne quicquam.§. de plano. de offi. procon. DE PLANO [1] apud eosdem fieri dicitur, quod fa-
cilè & absque causæ cognitione conceditur, origine
prouerbij à iudicibus ducta, qui grauiores & arduas
causas pro tribunali sedentes cognoscunt: vbi vero
descenderint, in plano constituti, leuiora negotia
2 l.pe.C.de naufr.lib.xj. decidũt. Honorius Imperator LEVATO VELO [2]
id fieri dixisse videtur: Cùm causæ, inquit, huiusmo
di leuato velo cognoscantur: quod & ipsum prouer-
biali figura non caret. IN FOLLE offerre Calistra-
3 l.cum seruus. de cõd. & demonst. tus [3] intellexisse videtur eum, qui ad liquidum ratio-
nes nõ reddit: metaphora ab his ducta, qui pecuniam
intra marsupium ostentant, ita tamen, vt nec qua...
quantáve sit agnoscatur: vnde vulgari sermone c...
cunfertur, in folle merces non emendas. Illa quo...
à prouerbij vsu dissidere non videtur, cùm OMN...
exceptione maiore, dicimus integerrimæ fidei ...
minem ISAVRICVM pro atroci latrone. a ...
generis. VSVRAS nauticas, pro centesimis & ...
gnis. SPARGERE aquã, pro demulcere & ...
diri, metaphora ab aquis ducta. HVMANITV...
contingere, id est, mori. Sed & eódem pertinet ...
alibi dicitur: SITIENTIBVS agris tuis a...
4 l.praeses. C.de seruit. rigas [4]. AEQVA quoque LANCE dicimus & ...
SIBVS æquis de his quæ similia sunt: vnde & ...
5 l.ij.C.de vet. iur. enul. vna trutinare apud eosdem reperitur. Iustinian...
etiam κατὰ πόδα, fieri dixit, quod alienis ve...
insistere veteres dicere consueuerunt, cum qu...
suo nihil addit, sed aliena solum recitat: vnde &...
STIGIIS inhærere ductum est. Vsurpatur eiu...
6 l.ne in arbitris. C. de recep. arb. Imperatoris exemplo [6], de re quæ amplius in...
non sit, VT AB AVLA recessisse dicamus, tra...
latione ab emeritis Palatinis iudicibus accepta...
dem quoque prouerbialiter locutus videtur, ca...
sub finem Institutionum, sufficiat, inquit, hæc su...
mo digito, & quasi per indicem tetigisse vbi A...
cui sius indicem digitum intelligit ego posse eti...

de tabula, seu vt Græci dicunt, elencho accipi arbitror. Sed & Gratianus [1] Valent & theodos. EMENDICATA suffragia appellauêre, quæ leuiter causam adiuuant, vt potentium commendationes, & ciuitatum in alicuius honorem decreta. Prouerbialiter quoque Gordianus dixit [2], NOXA caput sequitur: quoniam vt Marcus Cato ait, nequiter factum semper durat, & reum comitatur. Sic & Ouidius.

Pœna potest demi, culpa perennis erit,

Sed & Constantius Imperator [3], SVO MARTE, inquit, causæ discurrant: id est, suis viribus, non autem aliunde accersitis adminiculis. In iure quoq; pontificio eiusdem monetæ pleraque leguntur, quorum aliqua referre non omnino extra rem erit, qualia sunt: COLLYRIO vno omnibus morbis mederi [4]. FACIBVS solem adiuuare [5]: quod de superuacuis & absurdis dici consueuit.

FALCEM in alienã messem mittere [6]: de cognitioné, quæ ad alios pertinet, sibi arrogãtibus. PARIES dealbatus, ex actis Apostolorum pro dissimulatore, & fœdo homine [7]. LABYRINTVS, de re confusa & inexplicabili: vnde Labyrinthus erroris [8]. MARGARITAE ante porcos. ALTARE spoliat, vt aliud operiat MINGERE ad parietem. Mus in pera. serpens in sinu [9]. Frustratim lupus comedit agnũ [10]. Malus choraules bonus symphoniacus [11]: & si qua similia Ceterũ & vulgo ex Accursio recẽtioribúsque interpretibus quædam nobis in vsu sunt, non omnino indecora, vt quibus sola vetustatis opinio desit, ceteraquæ prouerbio necessaria sũt abundè supersint: vt cum de re difficili, AFRICANI LEGEM dicimus [12], quod huius Iuriscõsulti responsa, quæ passim in corpore leguntur, obscura sint, & interpretatione indigeãt. QVID AD rhõbũ [13]? de his quæ ad collationem admitti non debent, vel nihil ad rem propositã faciũt videtur à pisce rhombo

1 l. singuli. C. de accu.
2 l. licet. C. an ser. pro suo fact.
3 l. j. C. ne lic. pot.
4 xxix. dist. necesse.
5 vj. q. j. si omnia.
6 cle. venerabils. de elec.
7 xxiij. q. j. paratus.
8 xxix. dist. c. j.
9 c. etsi de Iudæ.
10 §. quia ergo. xiij. q. j.
11 xvj. q j. sic. gi.
12 Iaf. l. quæ dotis. so. ma.
13 gl. auth. licet. C. de na. li.

bo optimi ſaporis deductum, cuius cognitionem ex Iuuenalis carmine habuit Accurſius. REM non nouam aggredi [1]:de his qui vxores vetulas accipiũt, obiectum riſus cauſa ab auditoribus Bulgaro, cum huiuſmodi vxorem duxiſſet, & manè conſtitutionem, cuius initium illis verbis conceptum erat, auſpicaretur,

Ob ſolum punctum caruit Robertus Aſello [2].

Ortum ex hiſtoria, quam albericus Roſat. recenſet. Robertus opulenti ſacerdotij, cui Aſinus nomen, vt vocant, Abbas erat, cæterum auarus, & inhoſpitalis, quapropter carmen, quod pro foribus monaſterij proſcriptum erat, commutato puncto inuertit.

Porta Patens eſto nulli, claudaris honeſto.

Id cùm Pontifex Romanus reſciuiſſet, ſacerdotio hominem priuauit: vnde in fabulam vulgi tranſiit, prouerbialéque carmen ortum, de modico momento rem magnam amittentibus.

OVA hodie præſtant, quos lux det craſtina pullis [3]. vulgare carmen repræſentationis vtilitatem aduerſus procraſtinatores oſtendens, quale eſt apud Plautum, Nihili coactio: in Aulularia. Sunt coactores, qui in iure Collectarij dicuntur [4]: hi in auctionibus reliqua publicanorum ſolent emere, quæ illi vel ob grauiores curas, vel ob debitorum procraſtinationem nequiuerunt exigere. væneunt autẽ huiuſmodi nomina, cùm mala ſint modico pretio, quod vſu etiamnum videmus. Hora. Si præco paruas, aut vt fuit ipſe coactor Mercedes ſequerer. Meminit & Suet. in Veſp. itémque Seneca. CVI aduenit vnum, non aduenit ſolum [5]: prouerbialiter dixit Accurſius quod vno ex malo plura conſequantur: vnde & poëtis CATENATI labores dicti. DOMINVS cùm rogat, præcipit [6]: & id habet apertam ſignificationem. QVALIS veruex, talis offa [7]: videtur non abſimilis ſignificationis

1 gl. l. rem nõ nouam. C. de iud.

2 Alber. in dict. c. punctus.

3 l. cum hi. de tranſact.

4 l. quiſquis. C. ii cert. pe.

5 gl. in auth. vt iud. ſine quo. verbo. illicito.

6 gl. l. j. quod iuſſu.

7 gl. l. quod in herede. §. eligere. de tribut.

significationis esse illi, Similes habent labra lactucas: cùm par pari refertur. ASINVS asinum non prændit [1]: de æmulatione, quę inter ęquales est, cùm alteri quis cedere negat, quia paris fuerit cũ eo conditionis. HAEBREVS nihil hebræo, Catilina Setego [2]: cùm idcirco alteri quis obiicere aliquid criminis nequit: quòd & ipse eodem laboret morbo. non absimile illud Iuuenalis carmen, Clodius accuset mœchos, Catilina Setegum. TEMPORE quisque duos lepores sectatur eodem [3], Aut neutrum, aut certe non capit ille duos. vulgatum carmen, illi Iuuenalis nõ dissidens, Pectora nostra duas non admittentia curas. Nec item illi Palladæ in Epigram.

γνόμενος πάντων οὐδὲν ἔχεις ἴδιον.

Omn. a qui gustas, nil proprii sed habes

TANTI offa, quanti panis intinctus [4]: de his quæ diuersa existimantur, cum eadem effectu sint, Citantur & prouerbij nomine ab Accursio Ouidij illi versus:

Fertilior seges est alienis semper in agris
Vicinumque pecus grandius vber habet.

Sicut & ab Iasone [5] illud Vergilianum,

Apparent rari nantes in gurgite vasto:

in materia difficili & latissima, ad quam tamen extricandam pauci interpretes accesserint. Sed & Picus quoties Bartolum, aut alium magni nominis doctorem incesseret, solebat hoc Ouidij afferre:

A cane non magno sæpe tenetur aper.

REVOLVTO mantello, ex vulgari sermone dixit Accursius [6], cùm contrariis exceptionibus quis aduersus diuersos vtitur, ab his ducta metaphora, qui vt scenæ seruiant, mutant pallium. Et hæc quidem quod ad parœmiam attinet, satis & super, ne de fæce (quod ille inquit) haurire videar. Ad reliquas igitur figuras transeundum.

5 APOSIOPESIS, id est, reticentia, † apud nos est,

1 glos.l.j.§. veteres. de acquir. possess.

2 gl.l.quoniam. C.de Iudæ.

3 glos.l.nemo.C.de assess.

4 Ias.l.quæ extrinsecus. de verb.obl.

5 Ias.l.re coniuncti.de lega.iij.

6 gl.l.Papinianus.§.sed nec imp. ff. de inoff. testam.

cùm tacemus, quod dicendum erat, sed ita tamen, vt subintelligi posſit. Hæc apud oratores habet affectum vel iræ, solicitudinis, vel id genus similé, apud nos non item: quare quoties Iuriscõsultus quæstionem refert, nec expresse decîdit, si affirmatiuè thema proponit, censetur etiam affirmatiuè decidere, si negatiuè, censetur & negatiuè respondiſſe [1]. Ἐνδιάδιω, quoties ex duobus vnum dicitur: vt, Pateris libabat & auro, id est, pateris aureis. Sic Scæuola [2]: Semiſſem patrimonij & portionis restituant, id est, patrimonij in portiones diuisi. Sic Iustinianus, Exigat quod legitimè, vel quod pacto debetur, id est, legitimo pacto. Cui nõ absimile, cùm lex, Arguamus, inquit, id est, arguendo conuincamus [3]:

1 l. cum fundus. §. seruum. si cert. peta.

2 l. Lucius. §. Caio. ad senatus. Treb.

3 l. iij. §. possumus. naut. caup.

PROLEPSIS, quædam † anticipatio, quæ fit ex mente defuncti, credentis id aliquo tempore futurũ quod prius acciderat. vnde dicitur posthumus, etiam qui viuo testatore post testamentum natus est [4]. Cui non absimile, cum insulam appellamus, quę amplius non est, sed fuit. Sed & ex destinatione animi nomẽ attribuitur, cùm dos dicitur, quę verè dos non fuit [5] sed destinatione tantum: & cum venderes, interpretamur, id est, vendere velles [6]. Ceterùm & quandoque diuersas res precedentes neutro adiectiuo omnes terminamus, quod Zeugmatis genus est, vt cum dicimus, vxori vestem, ornamenta, mundum, aurum, argẽtum, quod eius causa paratũ esset omne lego [7]: intelligitur legata etiã vestis eius causa non parata.

5 l. iij. §. j. de iniust. rupt.

1 l. si seruus. ff. de iu. do.

6 l. si rem. §. si cum mihi. de præscr. verb.

7 l. heres. §. vxori. de leg. iij.

ANTONOMASIA † est cũ ius ciuile Romanorũ apellamus, per excellentiam [8] κατ' ἐξοχήν. Sic Vrbs absolutè pro Roma: quæ & quandoque vrbs æterna dicitur [9]. Ausonius:

Vrbis ab æternæ deductam rege Quirino.

vt errent qui ibi Hectoreæ legunt.

8 §. sed ius. Inst. de iur. nat.

9 l. j C. de suariis, lib. xj.

SYNEDOCHE, † cum pro toto lego portionem, domus, in qua consueuimus morari [10], intelligitur etiam

10 l. vxori. in prin. de leg. iij.

ætiam de tota: nam & plerunque de parte ad totum in iure ratiocinamur. Huc pertinet etiam, cum totum singulis sui partibus ponimus [1], vt quo anno, proqua anni portione: pro tempore, id est, pro quacunque temporis parte: sic & eodem die dicimus, pro eius diei quacunque parte.

1 l.quæ de tota. de rei ven.

PROLESIS, vt cum dicimus, de dote prælegata. præ, abundat.

2 gl.in rub. de do.præl.

9 HYSTEROLOGIA, † conuersus ordo, vt cum Iurisconsultus prius determinat secundam quæstionem quam primam [3]. dicitur etiam hysteron proteron.

3 l.iij.§.Labeo. de incend.

SINCOPA, cum de medio tollitur, vt, heres meus dare damnas esto, id est, damnatus. alij tamẽ *damnes* legunt, ea ratione qua & copes dicitur copiosus. Sed ego veterem lectionem magis probo.

LYPTOTE, id est, defectiua, cum minus dicimus, plus intelligimus: vt cum Scæuola interrogatus [4] de eo, quem mater in actis professa erat ex alio, quam ex marito sibi natum, respondit veritati locum superfore. intellexit enim non stari dicto matris, & præsumi filium mariti, si in domo, vicinis scientibus, natus sit. Idem est cum, non ademit legatum, di-
10 cimus [5], id est, dedit. Eius contraria †, AVXESIS, id est, augmentatiua, vt cum Papin [6]. huius inquit, rei fortissimum argumentum est, cum loqueretur de argumẽto à contrario sensu, quod tamen plerunque subuertitur: sic & quandoque euidentissimum dicitur, quod solis cõiecturis constat [7] PLEONASMOS,
11 cum † dictio abundat: vt cum quis dicit, se oculo vidisse monachum [8]. Cui non multum apud grammaticos dissidet PARELCON, quæ est, superflua vocis additio: sed apud nos frequentior est, quæ Grecè παρεργεία dici potest, id est, vt ita dicã, otiositas, cum aliqua dictio vel etiam clausula additur, quæ minimè ad rem de qua agitur, necessaria sit, ita vt etiam si ea

4 l.fi.de probat.

5 l.legata. de adi. leg.

6 l.j.de offi. eius.

7 l.si constante. so. mat.

8 xx.q.iij. præsens.

 desit,

desit, nihilominus idem iuris fuerit constituendũ [1]: & propterea vulgò solet dici, ex verbis facti narratiuis enunciatiuísve non sumi argumentum [2], nisi in eis specialiter lex decisionem suam cõstituat. Huc pertinent Vlpiani verba [3], quod ait lex, cum filia adulterũ depræhenderit, otiosum non est: voluit enim in ipsa turpitudine depræendi, ꝙ Solon & Draco dicunt ἄρθρα ἐν ἄρθροις ἔχοντας, id est, obscœna, in obscœnis habentem: veteres tamen codices* ἐν ἔργῳ castigatius habent. Inteligit Vlpianus otiosum, id est (vt nos non satis eleganter solemus dicere) non sine mysterio: quo sensu & Fab. Quintil. frequenter vtitur. Plinius ad Traianum, itémque Scæuola [4] otiosam pecuniam dixit repositam, ex qua quis lucrum non faceret: aliquãdo etiam vacua dicitur [5]. EPANADOSIS est quædam correctio, vt cùm dicimus [6], Stichus, imò Pamphilus liber esto. CAVILLATIO, cùm quis scienter falso argumento vtitur [7], aut verba captat: nam, vt inquit Cicero oratione prò Au. Cecinna. Sermo, hercle, familiaris, & quotidianus, non cohærebit, si verba inter nos aucupabimur: denique imperium domesticum nullum erit, si seruulis hoc nostris concesserimus, vt ad verba nobis obediant, non ad id, quod ex verbis intelligi possit, obtemperent. Extat & facetus Aesopi mythologi iocus, qui simulans domini iussis parêre, vnicam lentem emit, cùm ille indefinitè lentem emi mandasset. Quintilianus metaphoræ speciem esse arbitratur, cum indefinita prò vniuersali, singulare pro plurali ponitur. HYPERBOLE, † excessus, vt cùm lex probationes luce clariores requirit [8], vel momento fieri iubet, quod satis est, si nullo extraneo actu interueniente fiat [9]. Item cum Antonius Imperatorem se totius mundi dominum dixit [10], qui nec Persis, nec Scythis neque Sarmatis vnquam imperauerit. Eodem pertinet & Constantij constitutio [11]

Q-

1 l.qui Romæ.§.Callimachus. de verb.oblig.
2 gl.in l.j.C. quando non pet.
3 l.quod ait lex. de adult.
* *nempe P.Flor.*
4 l.qui semisses. de vsur.
5 l.Quintus. de posi.
6 l.Stichus. de man. testa.
7 l.j.de reg. Cat.
8 l.fi.C.de prob.
9 d.l.continuus.
10 l.deprecatio. ad legem Rhodiam de iact.
11 l.ij.C.de Fabricen.s. lib.11.

Qui adorant, inquit, fabricenses nostram æternitatem: quam hyperbolē Ammianus Marcellinus Historiæ libro xv. irridet. Fit quādoque hyperbole etiā deminutionis causa, vt cum locationē dicimus vno nummo fieri: vel cùm fundum appellamus palmum terræ: cuius rei Accursius meminit [1], & hac ratione dicit constitutum, ne stipulatio fundi in genere valeat, quia dando palmum terræ debitor liberaretur: viderat, opinor, ipse Accursius Ciceronis carmen in ioculari libello, *Fundum Varro vocat, quem possim mittere funda, Ni tamen exciderit, qua caua funda patet.* Hyperboles exemplum est etiam in contractibus, vt cùm equi venditor commendans, dicit, meliorem esse equum, qui sit in Italia: huiusmodi enim generalitas tanquam ὑπερβολικῶς dicta non obligat, idque plerisque videtur. Est & ANAPHORA, id

14 est † relatio, cuius varia exempla in iure habemus, cùm & ipsa variis modis fiat: quandoque enim fit relatio ad eandem dictionem in principio orationis [2], quandoque non fit ad dictionem, sed ad tempus: vt cùm lex dicit [3], nepotes post aui mortē conceptos, illis cognatos dici non proprie, sed per abusionem, vel potius ἀναφορικῶς. quandoque aliis modis. Est & EPANALEPSIS, cum † maiore signifi-

15 catione facta repetitio [4], quam simpliciter nos geminationem dicimus: & multi effectus est siue clausulam geminatā dicamus, siue solā vocē, vt si princeps iudici dicat, tu tu cognoscas, non demādabit alij causam, vt Baldus putauit [5]. Illud non dubium, geminationem ex interuallo factam, maiorem vim habere: quod & communiter proditum est [6]. Est & alia geminationis species, quæ in vitium transit, & nullius effectus est, vt PERISSOLOGIA, id est, verborum adiecto superflua, quam & Cōculcationem nostrates vocant [7], cuius quoque exempla plurima in Iustiniani Authenticis habemus. Vlpianus [8]: Vitium morbúmque

1 l. cùm post. §. gener. de iureiu. do.
2 l. ij. in prin. C. de off. præfect. præt.
3 l. item de suis & leg.
4 l. Balista ad Treb.
5 Bal. c. fi. de off. deleg.
6 Ias. l. j. de offi. cius.
7 gl. l. lecta. si cer. pe.
8 l. j. de ædil. edict.

biunque ædiles dixerunt, tollendæ dubitationis gratia ἐκ παραλλήλου. id etiam à grammaticis τὸ αὐ dicitur. Quandoque eorundem verborum inducitur repetitio, quæ BATTOLOGIA est, cuius exemplum apud Ouidium Metamorph. libro II.

Et me mihi perfide prodis,
Me mihi prodis, ait.

Quandoque huiusmodi geminatio, diuersam signi-
1 l. gerit. de acqui. her. ficationem inducit [1], vt cùm dicimus, qualis qualis pro qualiscunque: vbi vbi, pro vbicunque. Est & quæ
2 gl. l. si debitor. §. j. quibus mod. pig. NVGATIO dicitur [2], cum quis verbis quidem aliquid dicere videtur, efficitur verò nihil: vt cum creditor alienationi pignoris consentit, saluo iure suo. Est etiam PARALLAGE, quæ † per literarum transmutationem fit, vt in eo, qui cùm Cratinum seruum solum haberet, Cratisto libertatem leg-
3 l. qui habebat. de fid. li. uit [3]: valet enim legatum. Cui non absimile quod dicitur de eo, qui monumentum instar illius, quod erat Publ. Septimij Demetrij, fieri iusserat, cùm il-
4 l. in testamento. de conditio. & den. onst. lũ reperiretur, quod erat Publ. Septimij Damæ [4]. Est & subauditio, qua sæpe Iurisconsultus vel taxatiuam vel augmentatiuam dictionem subintelligit.
6 l. si. ff. de ædil. edict. In taxatiua exemplum est apud Venuleium [5], cum morbum sonticum dixit, qui perpetuus noceret, si qui tempore finiretur: subauditur, tãtum. Sed quid si ex tempore cum antiquis codicibus legas, id est
6 l. j. furti aduer. naut. statim? Melius itaque Vlpianus, Furti actionem nõ dominus rei subreptæ, sed & ipse habet: intelligitur enim non dominus tantùm. Sic Cic. lib. de Offi. II. eam orationem susceptam dicit, non de filio, sed de toto genere: subauditur, de filio tantùm. Augmentatiuæ exemplum est apud eundem Vlpia-
7 l. iij. §. fi. de mun. num [7], dum scripsit, Si duo filij in potestate patris
8 l. scio. de in inte. resti. sunt, eorum munera patrem non subire: intelligitur enim, maximè si in potestate: nam nec emancipatorũ quidem subit. Idẽ apud Callistratum [8] Scio inquit

inquit propter rem minimã vel ſummam quenque non reſtitui, ſi maiori rei præiudicetur: ſubauditur, maximè. Eſt & AMPHIBOLOGIA cùm ambiguitas oritur, vel ex ſingulis vocibus, vel ex coniunctis, de qua elegantiſsime per Fab. Quintilianum lib.VII. noſtri Iuriſconſulti ſub rubrica, de rebus dubiis, pleraque attigere. Huic affinis eſt & ille locus, quem tractatum τῶν ἀπόρων veteres dixerunt [3]: fit, quoties quicquid conſtituerimus verũ eſſe, falſum reperitur. Eodem etiam pertinent quæ perplexa dicuntur, quorum exemplum & in ſucceſsionibus habemus in ſtipdlationibus habemus [4]. Eſt & τμῆσις, id eſt, ſectio, cũ vox in duas partes diuiditur: vt cùm lex iubet [5] ſatis poſſeſſorẽ dare, vel cũ vſu hominẽ cepiſſe ait, id eſt, ſatiſdare, & vſucepiſſe [5]: Eſt & DIALYTON, cùm ſine coniunctione aliqua clauſula conficitur, noſtri appellant ſolutã orationem [6]: figura non ſolùm nobis cum Grãmaticis cõmunis, ſed etiã cum Rhetoribus. Eſt & quãdoque IRONIAM reperire, cùm verba oppoſitum eius indicant, quod nos reuera ſentimus: Latini etiam diſsimulationem vocant: vt cùm lex Pater, inquit, filium exheredauit [7], maximam ſcilicet ad illum affectionem oſtendens. Videtur & quandoque Iuriſconſultus per Oxymorum ſeu Gryphum, qui ænimgatis eſt ſpecies, voluiſſe lectorem morari: vt cùm dixit [8]: ante diem x. Kalendarum, & poſt diem x. Kalẽdarum: vtroque ſermone XI. dies ſignificatur, quod loco ſuo explicaturus ſum. Eſt etiam παρὰ προσδοκίαν, cum præter expectationem aliquid reſpondetur: vt, promittis centum? tu reſpondes, Arma virúmque cano [9], eius exempla apud Ariſtophanem pleraque: Sed & Plautus in Aſin. Ad pedes quando alligatus es, æquum centupondiũ, vbi manus manicæ cõplexæ ſunt, atque adductæ ad trabẽ, nec dependens, nec propẽdens, quin malus, nequamq; ſis: hæc enim verba, quin malus, nequámque ſis,

1 l.qui CCCC. ad legem Falcidiam.

2 l.æquiſſimum. ad Tertul. l. ſi Titij. de ver. oblig.

3 l.quod ſi de ſpeciali. de minor.

4 l.ſi.poſt accep. de iudic.

5 l.ſæpe. ǁ eod.

6 l.cum quidam. C. de legat.

7 l.annicu-lus. ǁ eod.

7 l.quæ extrinſecus. de verb.

ſis, ſunt per παρυπονοίαν dicta. Non multùm illi ab-
ſimilis ἀπόνοια, cùm à propoſito quis cadit, hoc eſt,
ἀπὸ νῦ. Malum eſt, inquit Auguſtinus, cadere à pro-
1 xij.q.j.certè. poſito [1], ſed peius ſimulare propoſitum. In id vitiũ
incidiſſe videtur Modeſtinus, dum ſub rubrica de pi-
gnoratitia actione, G. Seium quẽ prius credtiorem
appellauerat, debitorem dicit: ſi tamen fidelia ſunt
exẽplaria. Eſt & TRACTVS, cùm † verbo vtimur,
quod non ſolùm ad præſens tempus refertur, ſed
futurum quoq; comprændit, quòd Iuriſconſulti ſo-
2 l.Gaius.de pigno.act. lent παρατατικῶς dicere [2], id eſt, cum extẽſione: vn-
de apud Græcos præteriti perfecti nomen. Vlpianus:
3 l.j.vnde leg. Si inteſtatus mortuus eſſet [3], παρατατικῶς non ad
mortis tempus referuntur. Sed & alibi hæc verba
4 l.iij.ex quib.cauſ.in poſſ. neq; defenderetur [4], παρατατικῶς ſcripta ſunt, vt ne-
que ſufficiat vnquam defendiſſe, ſi non duret defen-
ſio: neque obſit, ſi nunc offeratur. Qua ratione, ege-
rit, quãdoque interpretamur, id eſt, agere perſeuera-
5 l.aduerſus.de arbit. uerit. Eſt & δύναμις, quæ & poſsibilitas. Sabinus [5],
qui à fideiuſsione petit, τῇ δυνάμει, à reo petit: nã &
6 l.j.in prin.de aqu.plu. pleraque verba, quæ effectum ſignificant, ad poten-
ti ã ſolùm referũtur: vt cùm lex dicit, Si aqua pluuia
7 l.j.§.& poſt. de oper.no. noceat, id eſt, nocere poſsit [6]. Sic, committũt ſe par-
tes prætori [7], id eſt, cõmittere poſſunt. Sic, competit,
8 l.ſi quis prioris. in princ. C. de ſecun. nup. id eſt, competere poterit [8]. Sic finitum dicitur, quod
finiri potuit [9]. Is quoque modus loquendi ad figu-
ram pertinet, cùm præſumptum pro vero ponitur:
9 l.j.C.de pœn. vt magnum damnum non eſt in mora modici tem-
poris [10], id eſt, eſſe nõ præſumitur. Et natus in do-
10 l.ſi debitori.de iudi. mo vicinis ſciẽtibus eſt filius, id eſſe præſumitur. Et
ratio eſt, quoniam præſumptio pro veritate in iure
11 l. fin. de probat. accipitur [11]. Sed & quandoq; id appellamus eo no-
mine, quo prima fronte videtur, licet eiuſmodi non
12 l.j.de cuſt.re. ſit. vt cùm lex accuſatum arbitrio iudicis [12], pro in-
nocentia perſonæ remittit: intelligitur enim prima
facie innocentem, licet diſcuſſa cauſa reus appareat.

Sic & quandoq; ab eo quod fieri debet,quis nomen accipit vt cùm dicimus, intelligo, id est, intelligere debeo [1]. Appellauit propter violentiã iudicis [2], id
19 est,apellare debuit.Allegoriam autē † non temere apud Iurisconsult. reperies:cùm enim perpetua & remota sit trãslatio,apud nos in vsu esse nequit, qui ex verbis voluntatem coniicimus: alioquin quot capita tot essent sententiæ, verúmq; id carmen faceremus quod a Iasone audiui,cùm de recentioris cuiusdam in tractatũ de pactis, interpretationibus sententiã rogatus esset: Campana [3] sonat,phantasticus quod somniat. Sunt tamen qui huc trahant cùm Iuriscõsultus ait [4] : Imperiũ est gladij potestas:nec enim de fabrili gladio materialiter, vt ita loquar, dicitur, sed ἀλληγορικῶς de iure puniẽdi facinorosos homines. Sunt & alia figurarũ genera,quibus etiã Iurisconsulti vtuntur, veluti quod vni rei proprium est, alteri damus nomen, quale est apud Iustinianum in prooemio Institutionum is, quod armis proprium est, legibus tribuit, & viceversa. Sic enim apud eum scriptum est,Imperatoriam maiestatem non solùm armis decoratam,sed etiã legibus oportet esse armatã. Sed eo figuræ dicẽdiq; genere ideo vsus est Imperator, vt ostẽderet leges,& arma mutuis indigere auxiliis:sicut in ea re testis est idẽ [5] Imperator. Vtorũ enĩ (inquit) alterũ alterius auxilio semper eguit,& tam militaris res legibus,quàm ipsæ leges armorũ præsidio seruatæ sunt. Idem penè quoq; expressisse mihi visus est diuinus ille psaltes, Non in curru meo sperabo, sed per arma legésque custodit Dominus. Consimili ferè figura vsus est præcipuus apud Latinos poeta Vergilius [6]:

Vngere tela manu, ferrúmque armare veneno.

sed & armari iura gladio dixêre Imp. Constantius,& Constans [7] ad populum Romanum in hæc verba rescribentes, Cùm vir nubit in fœmina viros porrectura

quid

1 xxij.q.v. quacunque.
2 l.j.§.si quis ipsius. quando appel.sit.
3 l.pelus.
4 l.imperium. de iurisdi. om. iud.
5 l.vnica.C. de Iusti.cod. confi.
9 lib. ix Aeneid.
7 l.cùm vir C.de adult.

quid cupiatur, vbi sexus perdit locum? vbi scelus e[illegible] ij, quod non proficit scire? vbi Venus mutatur in a[illegible] teram formam? vbi amor quæritur, nec videtur? [illegible] bemus insurgere leges: armari iura gladio vltore [illegible] exquisitis pœnis subdantur inf.mes, qui sunt, [illegible] futuri sunt rei. Vtuntur & Iurisconsulti & Im peratores Anastrophe, quam Fabius Quintil. reuer sionem vertit, qualia sunt vulgò, mecum, tecum, [illegible] cum, apud Oratores & Historiographos, quo de, [illegible] de re, quibus de rebus agitur. Exempla ius ciui[illegible] diligentissimis oculis perlustranti fient obuia. P[illegible] rimus quoque gnomarum est (quas sententias d[illegible] mus) vsus apud Iuriscōsultos. Huius est hæc ad rē[illegible]

1 l.j.de pact. ff. túm relata. Vlpianus [1], Quid enim (inquit) tam co gruum humanæ fidei, quàm ea quæ inter eos pl[illegible] cuerint, seruare? Idem lib. xxvij. ad Edictum [2]. Hoc

2 l.j.de con stit.pecu.ff. (inquit) edicto prætor fauet naturali æquitati, qu[illegible] constituta ex cōsensu facta custodit. Quoniam g[illegible] ue est fidem fallere Gnomarū ornatu, grauitate, [illegible] dereque omnia ferè M. Ciceronis scripta sunt: ex q[illegible] bus excerpti sunt selectiorū sententiarum libri. E[illegible]

3 l.ij.§.qui omnes. de veter. iu. enucl. C. phonemate etiam vsus est Imperator Iustinianus [3]. Is enim post narratam Digestorum, seu pādectarū distributionem ita acclamare mihi visus est & a no[illegible]

4 lib.j. Aeneid. bis (ait) ad tanti operis consummationē electa fu[illegible] Simili figura vsus est & Vergilius.

Tantæ molis erat Romanam condere gentem.

Noemate sæpissimè vtuntur Iurisconsulti: dum ea quæ non dicunt, intelligi volunt. Huius ferè gen[illegible] ris sunt permulta Scæuolæ responsa. Eo etiam v[illegible] mur in seruitutibus. Nam si quis mihi ius haurie[illegible] dæ aquæ concesserit, ius adeundi concessisse inte[illegible] ligendus est, idque Neratius Priscus libro iij. Me[illegible]

5 l.iij.§.qui habet. ff. de seruit. rust. præd. branarum apud Vlpianum [5] scribit. Hunc pertinē[illegible] quæ de subaudito intellectu edisseruerunt var[illegible] in locis interpretes. Porrò viscelius, & Celsus apu[illegible]

M. Fabium

M.Fab.enthymema figuram faciunt. Est autem enthymema (diffinitore Fabio) commentatio: habétque vnum intentum, quo omnia mente concepta significat. Huius tria sunt genera vnum de quo iam nūc dicebamus: alterū, quo sententiam cum ratione, aliquando etiam sine ratione: tertium, quo certam quandam argumenti conclusionem vel ex consequentibus, vel ex repugnantibus: quanquam (inquit Fabius) de hoc parum conuenit. Hoc figuræ, aut (si mâlis argumēti) genere permultæ leges cōstant extántque in Codice Iustinianeo. Huius generis est impp. Diocletiani, & Maximiani ad Menelaum constitutio [1]. Actor (aiunt) quod asseuerat probare se non posse reum necessitate monstrandi contrarium non adstringit: cùm per rerum naturam factum negantis probatio nulla sit. Efformemus igitur enthymema. Propositio. Reus, quod adseuerat actor, probare non debet. Ratio. Nam is, qui negat probare non debet per rerum naturam, Pronuntiatum siue propositio probatur superiùs adducta constitutione, Hoc diui Antonini [2] rescripto iuuatur. Qui accusare (inquit) volunt, probationes habere debent. Sed & ei, qui dicit, incumbit onus probandi, vt ait Iulius Paulus [3]. Innumera extāt rescripta enthymemate circumacto conscripta. Perspiciet igitur Iurisconsultus futurus quantum sibi adiumenti adferrant artium ministræ Grammatica scilicet, Rhetorica, & diligens disserendi ratio, quam Dialecticen adpellant. Nam si his destitutus, iuri operam dederit quis, sensus suos ludit inertes, oleum & operam perdit: & illotis (vt est in prouerbio) pedibus, manibúsque ad iuris ciuilis studium frustrà sese confert.

1 l.actor.C. de probat.

2 l.iiij.C.de edend.

3 l.ij.ff.de proba.

Schematum anacephalæosis.

Quum schematum vsus vtilis, iucundúsve sit, si modò velut parcè asperso condimento vtamur, me

ritò virtutis nomē ea meruêre. Defēdi autē possunt, auctoritate, vetustate, cōsuetudine & ratione. Schema tôn tria sunt genera, figura, virtus, vitiū. Figuræ aut sunt λέξεως aut διανοίας. Schematων lexeos duorū sunt genera: alterū loquēdi rationē vocāt: alterū, quod ad colocationē maxime exquisitū est: illud Grāmaticū hoc Rethoricū est. Ad Grāmaticum pertinet orthographia. Orthographię species sunt, prothesis, epétesis, paragoge, syncope, apocope, ectasis, systole, synalepha. Ad Grāmaticū schema referri potest prolepsis, zeugma, syntesis, synecdoche &c. Ad Rhetoricū schema ptinēt, Epanalepsis, paranomasia, asynthetō, similiter desinēs, cōplexio &c. Figuræ autē διανοίας, mētis sunt vel Fabio teste. Ad virtutes pertinent tropi. Est autē tropus (vt M. Fabius definit) verbi, vel sermonis à propria significatione in aliā cū virtute mutatio, vt metaphora, &c. Quî à figuris differāt tradit idem lib. ix. ca. j. Instit. Orator. Ad vitia tandē deueniēdum est qualia sunt κακόφατον, μείωσις, ταυτολογία, μακρολογία, πλεονασμὸς. Solœcismus quoq; raro occurrit, tametsi sunt qui à Solone legūlatore dictū putent, quod is in legibus suis pingui minerua loquutùs sit: nostri enim auctores puri sermonis obseruantissimi fuêre: nisi quis solœcū putet, cùm dixit Vlp.[1] si quis in graui valetudine affectus: præpositio enim abundat. Cúmque Caius teneri venditorem ad inter esse dixit[2], cum in id quod interest dicendū fuisset. Sed excusatur exemplo Græci sermonis: sicut & Persius, *Nostrum istud viuere triste*. Et Vergilius: Donū habere viro. Quod & Fab. Quintilianus annotauit. Est & solœci species, quam ἀντίπτωσιν dicere possumus, cùm casus pro casu ponitur: vt Eam quam frater instituit[3], nihil prohibet fideicommissum peti: pro ab ea qua. Cui similis ἀλλόθετα, cùm numerus pro numero ponitur[4], cuius exemplum nō rarò occurrit. Barbarismus verò procul omnino abest:

1 l.v.ad.Syl.

2 l.quod sæpe. in fi. de cōtrah.emp.

3 l.eam quam C. de fideic.

4 l.qui cum tutoribus. in fin. de transact.

tamen

tametsi vulgari consuetudini non parum tribuisse Iurisconsultos appareat: vt cùm liberũ pro filio singulari numero dixerunt [1]: & exorcisare cantaminibus mederi [2], ex vulgari impostorũ verbo: & denaria neutro genere [3]: sed vtrumque à Græco acceptũ est. Quapropter & in Modestini responsis de excusatione tutorũ, & in Iustiniani authenticis, non spectandã Latinitatem faterer, quandoquidẽ eos cõstat Græcè scripsisse, eorúmque libros in Latinũ sermonẽ ab homine versos, qui nec Græcè, nec Latinè sciuerit. Laurentius tamen Valla, vt maximæ vir doctrinæ, ita & suprà vires suas audax, nec à Iurisconsultis quidem tẽperauit, quo minus illis diem diceret, & de verborũ quorundã significatione, ceu Latinæ maiestatis lęsę reos faceret: cuius accusationis nouẽ & viginti capita breuiter ego confutãda duxi, tum vt tantã eius arrogantiã nescio certè φιλαυτίαν, aliquatenus retũderem, tum vt hi literatores non esse temere à nostris recedendũ cognoscerent, & veriora à Iuriscõsultis, etiam in alienis professionibus tradi, quàm ipsemet Valla alioquin Grammaticorum præstantissimus, in propria arte commentari potuerit.

1 l. ius agnationis. ff. de pactis.
2 d. l. j. de var. cog.
3 l. Publia. dep.

APOLOGIA IN L. VALLAM.

20 Primo Iustiniani † sentẽtiã non approbat, noxam appellantis ipsum quoque serui corpus quod nocet, noxiam vero maleficiũ, qua in re & Beroaldũ sectatorẽ habuit. Ego apud veteres Noxã à nocẽdo dictã inuenio, vnde præter pœnam etiã nocumentũ significare. Ouidius, Sine noxa luce bibũtur. Merito ergo seruus qui nocuit, noxa dici potest: sicut & ἄτη illa Homerica, noxa appellatur. Noxia vero, ipsa est culpa seu maleficium. Plautus Bacchid. Sat sic suspectus sum, cùm careo noxia. M. Manl. Quinetiam infelix virtus, & noxia felix. Vnde merito Seruius Vergilium

gilium noxā pro noxia dixiſſe ſcripſit, Vnius ob no
xā.quo exemplo & alij veteres ſæpius vtũtur, quod
& alibi attingam [1]. Secundo Iuſtinianum irridet,
qui teſtamentum ex eo appellatum eſſe dixerit [2],
teſtationem mentis auctoritatéque Auli Gellij lib.
vj. cap. xij, nititur, alioquin & ornamentum, veſti-
mentum, pauimentum, ídque genos ſimilia, à men-
te deducerentur. Quod argumentum diluit Vi-
glius lib. 2. inſtitutionum ſub titulo de teſtamen
ordinandis, optima ſanè ratione aitque Seruium
Sulpitium & Iuſtinianum non etymologiam tra-
dere ſed tantum ad ſimilem vocem alludere vo-
luiſſe. Quæ ſententia plurimis eruditiſsimis
ris probata eſt. Reſpondeo non etymologiā ibi Iu-
nianus adducit, ſed alluſionem, qualem Gramma-
tici paronomaſiam. Rhetores pariſon habent, con
formitas ſpectatur: quod & Fabium Quintilia-
num non latuit, cùm non ad originem vocis, ſe
ad ſoni ſimilitudinem referatur, vt hoc caſu eò m
lior fuit alluſio. quòd veritatem etiam reſpicit
teſtamentis enim mens potiſsimum dominatu

Tertio † negare videtur mulieris appellatio
virginem contineri, quod Caius affirmauerat [3]
ego idem aio, cùm ad ſectore, à molitie mulier
catur. Quartò, aduerſari Martianum Vlpiano a
quòd ille munus recte dici, † quocunque donu
ſit: hic donum generis nomen munus ſpeciei aſſe
ruerit. ſed difficilima non eſt reſolutio, cùm mun
generaliter acceptum, etiam officia & onera com
prændat, tum etiam quamcunque largitionem ſig
ficet, ſiue cum cauſa, ſiue abſque cauſa: at ſi ſpeci
liter pro largitione tantum ponatur, tunc largitio
nem cum cauſa. Nec mirum eſt eadem vocem
ſpecialiter & generaliter accipi, in iuriſdictione
doptionèque dicimus: quam rem ſicut & alias p
raſque alibi nimirum locis ſuis, diffuſius tractab

Quinto

1 l. plebs. § fin. de verb. ſig.
2 Inſtitu. de teſtam. ordin. in princ. & ibi Viglius.
3 l. mulieris. j. er.

Quintò, Vlpiani [1] sententiam confutat, peculiũ pusillam pecuniam appellantis: confingitque absque ali- 23 quo auctore peculium id esse, quod †quis industria sua lucratur. at aliter ex auctoribus dicendũ est, qui peculium patrimonium testatoris appellant: quia olim census Romanorum in pecore erat, vnde & pecunia dicta: cæterum quoniã deminutiua forma peculium profertur, pro parte cẽsus accipi cœptum est qualem seruis domini concedunt, qualémque filijfamilias à patre separatim habent. addit & Celsus [2], ex consuetudine rusticorum senum sic eam partem patrimonij dici, quam quis in numerato, & ad casus repentinos repositam habet. Græci thesaurũ dicunt quòd reposita sit εἰς αὔριον, id est, in crastinum, seu futurum tempus fruenda: vnde & θησαυρίζειν reponere est. Sextò, in Modestinum inuehitur, qui possessionem dixerit ab agro iuris proprietate distare: ridiculúmque & imperitum eũ asserit, qui substantiam rei diffinire volens, de qualitate disseruerit. at ego (Valla) respondeo, quod alii obiicis vitium, id tibi est, qui nescis veteres possessionem appellasse fundum per vsucapionem acquisitum, quo casu non iure dominij in eius vsu defendimur, sed auctoritate legis atque ita in lege XII tabularum accipi, Festus quoque Pompeius auctor est. Vnde adparet, non qualitatem, sed substantiam à Modestino diffiniri: quod in eius responsi declaratione infra latius ostendetur. Septimo, in Noualis visus est á Paulo [4] dissentire, dum terram proscissam esse, quæ anno cesset Paulus ait: Valla etiam Nouale dici, aruum nuper, & cum magna cura ad culturam redactum: sed & id opinor non negasset Paulus. Octauo librum interpretatur partem operis, vt puta duodecim sunt libri Aeneidos: volumen verò minus esse libro, ex Plinij auctoritate: Qui tres inquit, libri sunt, in sex volumina propter amplitudinem diuisi.

1 l.depositi §.peculium de verb. sig.

2 l.si chorus ff.de leg.iij.

1 l.sylua§. noualis. de ver.signific.

1 l.liberorum.§.si cui

& ideo Vlpiani [1] sententiam confutat, qui Si cui centum †inquit, libri legati sunt, centum volumina ei dabimus, non centum quæ quis ingenio suo metitus est, vt Homeri xlviij. Sed sciendum est, non de significatione verbi agere Vlpianum, sed de mente defuncti: quam, nemo est tam à naturali ratione abhorrens, qui probaturus non sit talem esse, qualem Vlpian. credidit. quòd si in modo loquendi eum Valla reprobat, recte Iurisconsultum loquutum asero, & quid sibi vellet, nesciuisse Vallam: siquidem solebant veteres in pugillaribus scribere, quos inuolutos, & duobus inclusos vmbilicis manu gestabant: vnde & enchiridia Græcis dicuntur, nobis à pugno pugillares, & ab inuolutione volumina: fiebant autem non secundum librorum distinctionem, sed secundum gestantis commoditatem, quod satis Plinius ipse ostendit. Cum igitur Vlpianus nō de diuisione, librorum ab auctore facta, legatum illud ex mente testatoris intelligeret, sed ex diuisione quam testator in concinando, vnicóque corpore conglutinando fecerat, dixit xlviij. libros, id est, vnum Homeri volumen, pro libros accipiendos, nimirū voluminis voce metaphoricôs vsus, vt sicut vnum corpus in pugilaribus, etiam nō obseruata auctoris in libros diuisione, volumen dicitur: ita in codicibus, cum asserculis tabulisve concinatis, vnum corpus etiam volumen dicitur, cum nec etymologia repugnet: vnica enim inuolutione constat. Quòd si probatur Vergilij Valeríque Maxi. loquutio, qui volumen in cauda serpentis dixerunt, quantò magis probandus est Iurisconsulti sermo, propter maiorem rei affinitatem longè clarior? cùm & Cicero librum pro corpore accepisse videatur, Epistolarum ad Quintum fratrem libro ij. Sed vtros eius habueris libros (duo enim sunt corpora) an vtros que nescio. ... Nono, Probum & Opprobrium V.

pianus [1] idem est, inquit Valla Probrum ipsum dedecus esse, opprobriũ dedecoris exprobrationem: non tamen negat & apud ciceronem ad Aticum, & apud Liuium, probrum etiam pro ipsa dodecoris exprobratione poni: vnde satis defenditur Vlpianus, qui non generalem diffinitionem horum verborum posuit, sed in edicto prætoris declarauit idem significare: Decimo, modestinum [2] insectatur, qui adulterium in nuptam commiti, stuprum in viduam, virginem, puerúmve scripsit: nam existimat Vala, etiam adulterium stuprum dici posse auctoritate Quintiliani. Sed vt ego non negauerim generalius esse stupri nomen, vtquod à turpitudine dicatur, vnde & Plautus Amphit. Stupri dedecoris à viro argutam meo: ita Modestini verba non recte intellecta affirmauerim: cum enim concubitus cum nupta speciale adulterij nomẽ habeat, nõ fuisse satis generali stupri voce vti id enim propriè dicitur, quod peculiari, & sibi tantum conuenienti voce apellatur, vnde & proprium pro peculiari doctiores accipiunt. Vergil.

Hunc mi. i da proprium virgo sata nocte laborem.

Quintilianus quoque optimè id proprium interpretatur, quo nihil inueniri potest significantius Qua ratione & vndecimum accusationis caput non consistit, dum paulum [3] damnat, qui parentes vsque ad tritauos proprio vocabulo dici asseruit, vlteriores vero maiorum appellatione contineri, nam quamuis etiam maior dicatur pater, auus, proauus, tamen hoc non est proprio; id est, ipsis tantum conuenienti nomine sed generali: Iurisconsultus autem de proprio vocabulo agit. Duodecimò, Vlpianum [4] improbat, qui dixerit non dubium esse, quin stragula vestis sit omne pallium. sed incidit Valla in depranatos codices. Vlpianus enim non omne pallium, sed omne περίστρωμα scripsit: certissimum autem est

1 l. probum de verb. sig.

2 l. stuprum de adult.

3 l. Iurisconsultus. §. parentes. de gradib.

4 l. Instractum. de ver. sig.

Græce sic dici omne quod insternitur, & circum inii-ciatur. Decimotertiò, Offilij apud Vlpianum differentiam damnat, qui [1] Verberare, dixit, est cum dolore cædere, Pulsare sine dolore: aitque verberare potius esse cum verbere, seu flagello cedere pulsare cum graui & vehementi ictu. sed profecto Iurisconsultum non latuit, verberare à verbere, flagello, seu ferula dici, vt qui alibi attestatus sit, verberasse abusiue dici & eum qui pugnis ceciderit: sed in lege Cornelia, quam tunc interpretabatur, que actionem iniuriarum ei dabat. qui se pulsatum verberatúmve diceret non potuit alia capi interpretatio: si enim Vallá sequeremur, qui sine graui impetu saxo percuteret, verbis legis non contineretur, quia saxo non diceretur verberasse, qui sine impetu non pulsasset. quæ sententia oppidoquàm futilis est. Merito Iurisconsultus maluit verberare cum dolore in ea lege accipere verbo illo lata significatione accepto: & pulsare sine dolore, cum frequentatium sit à verbo pello vnde fit pulto, pulso impellitur autem quis etiam sine dolore. Decimo quarto [2] Masurij Sabini sententiam non omnino videtur sequi, pellicem pro concubina accipientis, quod apud Oratores Pellex dicatur, que cum eo, cui vxor sit, iungitur. Sed ego veram quoque Sabini sententiam arbitror: siue enim à Græco παλλακὴ veniat, siue Latina sit vox, à pelliciendo, quod auctoritate Plauti in Pœn. magis probo, qui Allex viri ab alliciendo dixit, vtraque etymologia interpretationi Sabini conuenit, cui & Q. Curtij, & Iustini auctoritas accedit: quorũ veterẽ scripturam interpollauere plerique Vallam secuti: cum eos ex antiquis codicibus constet pellicum scripsisse, non pallacarum. quæ vox ante Plinium Tranquillum in sermone Latino nulla erat: in Græco verò non aliud significat quam pellicem, vt appareat Vallam, quíque ei consentanea tradiderunt

[1] l. Cornelia. ff. de iniuriis.

[2] l. Masurius. ff. de verb. signifi.

tradiderunt, pellicis significationem non ex auctoribus accepisse, sed regula planè Lesbia vsos, auctores ipsos inuertisse, vt id quod ipsi sentiebant, attestarentur. Decimoquintò [1], Caium obliquè perstringit, qui sentire videatur, idem esse cauillari & calumniari. sed quomodo hoc Valla collegerit, non video: cùm enim Caluiri verbum apud veteres esset frustrari, metaphora à caluis militibus ducta, quãuis & Cauillatio, & Calumnia inde deducatur, non tamen consequẽs est, alterum cum altero idem esse: sicut cùm dicimus, à verto fit versus, & versura, nõ sequitur versuram idem quod versum esse. Rursus impetit Vlpianum [2], quoniam Cauillatio dicatur, etiam si ab euidẽter veris ad falsa non fiat transitus: Respondeo, Vlpianum loqui quando cauillatio pro argumẽto sophistico accipitur, quod Græcè non σκῶμμα, vt ipse credidit, sed σόφισμα est. Decimosextò, præuaricari, tergiuersari: calumniari generalius accipienda existimat, quàm Iurisconsulti docuerint, nimirum oblitus, non docere eos simpliciter eorum verborum significationem, sed specialiter in S.C. Turpilliano quomodo accipi debeant, vt eius pœnæ locus sit. Decimoseptimo, portare ait id etiam significare, quod quis corpore suo baiulat, cùm tamen Iurisconsultus aliter docuerit. Sed ego arbitror ex origine verbi Iurisconsultum adiuuari: siquidem πορθμεύειν Græcè traiicere est, vnde Portus, in quem naui res deportantur: sic & exercitum nauibus deportari Liuius plerũque dixit. Quapropter etiam si quis iumento ducat, hac similitudine portare dicitur: quod si ipse ferat, non propriè, sed μεταφορικῶς putauerim portare dici. Decioctauò, Conuicium negat à vocum concertatione quasi conuocium dici, & aduersus Labeonis [3] sententiam, etiam sine vociferatione conuicium fieri putat, sentítque à vitio potius, vel à vitando duci

1 l. si calumnietur. ff. eod.

2 l. natura. ff. eod.

3 l. item apud. ff. de iniuriis.

qua in re, opinor, egregiè fallitur: quid enim tun[c] coniunctiua illa particula operaretur? Cur item si [à] vitio deducitur, secũdam syllabam producit conui- cium? cùm constet vitium corripi: nam & Cicero, quem ipse adducit. petulantiorem iactationem [ac] conuicio requirens, pro Labeone est: vt mirer cum tam leuibus argumentis, à recepta vbique Labeon[is] sentẽtia desciuisse, quæ & orthographiæ ratione [de]fenditur, cum per c, conuicium non per t, scribatur.

1 l. si cui §. j. de leg. iij.

Decimo nono, Versicolores Vlpianus [1] appella[t] lanas, quæ natiuum colorem mutarũt, siue purpu[ra] siue cocco, siue alio colore infectæ sint. Valla ex variis auctoribus ostendit, versicolorem aliqua[m] rem dici, quæ variorum colorum sint. Sed Vlpia- ni locum à Valla non intellectum arbitror, alioqui quę à se dicuntur, satis agnouisset Valla nihil Vlpia- ni sententiæ aduersari. Igitur sciendum, ex origine vocabuli eam rem esse versicolorem, cuius color [in] alium versus sit: sicut & versipellis non cui varia pel- lis, sed quia in aliam pellem versus est: vnde homi- nes in lupum mutati, versipelles Plinio appellan- tur. eadem ratione lanæ versicolores dicuntur, quæ per tincturam in alium colorem sunt ver[sæ]. Dubitat igitur Iurisconsultus, lanis versicolorib[us] legatis quid contineatur: & primò respondet, lega[tis] simpliciter lanis, versicoloria apud veteres non co[m]prænsa: legato verò lanarum vericolorium, eas [in]telligi, quæ tinctæ sunt & (quod dubitabilibus e[st]) etiam netæ, dummodò neque detextæ, neque co[n]textæ adhuc sint: tunc enim non lanæ, sed vestime[n]torum [2] appellatione continentur. Neta lana d[icitur], quæ stamen & substamen est: detexta dicit[ur] cum perfecta est, & à textrinis instrumentis detra[hi] potest: vnde & detexere auferre est. Plautus hunc [e]go hominem detexam pallio. quapropter & Verg[ili]nus x. Aeneid. Dum texit Imaona Alesus: id e[st] spolia[t]

2 l. vestimentum. de aur. & arg. leg.

spoliat. Contexta est, quæ quidem in opere consummato est, sed cui tamen deest prætextura, quam *Cimosiam* vulgo vocamus. Ex his apparet versicolores vestes varij coloris idcirco dici, quia ex versicoloribus lanis conficerentur: à qua similitudine, & versicoloria arma Vergilius, & versicolorem plumam Proeertius, & versicolorem caudam Cicero dixit.

Vicesimò, Penes [1], idem quod apud, significare ostendit, cùm tamen Vlpianus scripserit penes te, amplius esse, quàm apud te. Sed nec Vlpianus puto negasset differentiam illã suam ab auctoribus quandoque confundi, quæ tamen ex vi verbi verissima sit: deducitur enim à dictone penitus, vnde & penissimus, & penitissimus, vt Plaut. cæterique antiquiores dixerunt. Vicesimoprimò, Vlpiani sententiam confutat, qui victus appellatione etiam vestem contineri scripserit, cùm plurimæ gentes, in Aethiopia absque vestibus æuum degant, quasi Vlpianus Aethiopum leges interpretetur, & non Romanorũ, qui absque vestibus nõ viuunt: & quasi qui in Italia victum amico legauerit, de eiusmodi victu sentiat, quo Aethiopes se tolerant, & non ipsi Itali, quo nihil absurdius dici potest. Vicesimosecundò, Pignus & Hypothecã idem esse, cum Martiano [3] sentit sed alterã Græcam, alterã Latinam vocẽ: cùm tamen Vlpianus [4] propriè esse pignus & dixerit, quod creditori traditur, hypothecam cùm interuenit traditio;: & ideo in mobilibus pignus, in immobilibus hypothecã esse. Sed hęc nõ tã Vallæ oppositio, quàm ipsorum inter se Iurisconsultorum quædam quasi antinomia est: ea sic dissoluitur: Ex proprietate quidem sermonis veram esse Vlpiani sententiam, siquidẽ à pugno pignus dicitur, & ideo in rebus mobilibus oppositis sic dici, in immobilibus verò solitos veteres urisconsultos potius Græca voce vti, id est, hypotheca, quæ latinè suppositio dici potest: & ad vtraque

1 l. penes ff. de verb. sig.

3 l. res. §. inter. ff. de pig.

4 l. si plures §. pignus. de verb. signifi.

que eorum ſermone trahitur. Catullus oppoſitionem dicit: Furi villula noſtra non ad Auſtri flatus oppoſita eſt, nec ad Fauoni. Verum ad milia quindecim & ducenta: ſub audiuntur autem ſeſtertia.

Viceſimotertiò, Ferruminare dixit eſſe conſolidare, & conglutinare, non ſolùm per eandem materiam, Iuriſconſulti tradiderunt, ſed etiam per aliam ídque plurimis Plinij exemplis probat, qui ferruminari ſurculũ, ferruminari aqua muros, ferruminari in lapides dixit. Sed cũ ferruminatio propriè ſit ferri ipſius vi ignis liquefacti conglutinatio, ad paret metaphoricè hoc verbo vti Pliniũ, & ideo Iuriſcõſulti ſententiæ nihil aduerſari. Viceſimoquartò, Põponium, inquit, atque Vlpianum corrumpere linguae Latinam, qui quot menſibus, vel quot diebus ſcripſerint, pro ſingulis menſibus ſingulis diebus cui ego dixero, tale conuicium Plauto quoque, M. Catoni, & denique doctiſsimo omnium Varroni commune eſſe. Plaut. in Stich. Meminiſtis quot Calendis petere demenſum cibum, Cato de re ruſt. Capita oleagina quot menſibus fodere oportet. Varro, Sacra quot menſibus feruntur in arcem: quod ante nos & alij notarunt. Viceſimoquinto: Turbam non multitudinis hominum perturbationem, vt Labeo ſcripſit, ſed ſimplicem perturbationem, etiam duorum exiſtimat, & à tali perturbatione turbam pro multitudine dictam, quod multitudo non ferè sine perturbatione: vnde vulgarum carmen, Septem conuiuium, ſunt nouem conuicium. Sed mihi hæc controuerſia non admodum ei abſimilis videtur, quam Cenſorinus tradidit, priúſne ouum fuerit an gallina. Labeo prius ſignificatum turbæ, id eſt, multitudinis, atque inde factam poſteà perturbationem: tu pertubationem priorem contendis, ſed nec quos adducis auctores, ſententiam tuam adiuuant, qui μεταφορικῶς potuerunt turbam

etiam

etiam duorum dicere:nec etiam Græcus sermo τύρβη,in quo eadem potest esse hæsitatio. & vt demus opinionem tuam veriorem, in edicto certè prætoris,quod Labeo interpretatus est, probabilior est Iurisconsulti sententia. Verba edicti sunt [1], *Cuius dolo malo in turba damnum quod factum esse dicetur*: ea non possunt commodè de perturbatione intelligi, quæ semper eum adficit,cui damnum infertur:necessariò igitur de multitudine accipiendũ. Vicesimosextò [2], Iulianum improbat, qui exauctorationem à principe simpliciter factam, ignominiæ notam inurere scripsit:contrà Valla, cùm exauctorare sit simpliciter militem missum facere, quod T. Liuij testimonio variis locis probatur. Respondeo, in veteri Republica hæc sententia posset procedere,quo tempore ex solo commeatu vel ducis licentia milites exauctorabantur:verùm ordinata ab Augusto successoribúsque militia, à qua non nisi post viginti stipendia mittebantur,tributa quoque illis sunt militaria insignia,quorum detractio infamiam irrogat,quoniam non nisi turpi missione dimissis detrahuntur. Vicesimoseptimò, Depectum simpliciter pactum significare ait, ex auctoritate Terentij Phorm. Depasci sci mortem cupio:cùm tamen Vlpi. in edicto de calumniatoribus depectus dicat, est turpiter pactus. Sed mihi videtur & verba Terentij, & Vlpiani [3] declaratione posse intelligi,&etiam Cicer.ad Her. lib. ij.Depectus cum hostibus, vt arma relinqueret. Sed & idem auctor in Verrẽ actione v. Scito te biduum cibo tectóq; prohibitum, biduum in foro custodiis detentum,neque antè dimissum,quàm ad conditiones eius depectus est. His accedit, quod huiusmodi præpositio, de,quandoque in malam partem accipitur,vt desperatus,demens, dedecet, deformis,degener. Vicesimooctauò, Lapillum si magnus est, gemmam esse adserit : quo nomine & margaritam dici posse

1 l.prætor.§. de incen.rui. nau.

2 l.ij.de iis qui not. infam.

3 l.iij.de calum.

xetſi l. non ſunt. §. perueniamus. ff. de aut. & arg. leg.

poſſe arbitratur, aduerſus Sabini, Vlpianíque ſen-tentiam, gemmas pellucidæ materiæ eſſe exiſtimantium, vt ſmaragdos, chryſolithos, amethyſtos: non tranſlucentes verò, lapillos, vt obſidianos, & veientanos: at margaritas nec lapillos, nec gemmas eſſe, ſed conchas, ſeu vniones. Verum vt in ſententiam Iuriſconſultorum ego tranſeam, illud me in primis mouet, quòd etymologia pro illis eſt: videtur enim gemma dicta, quaſi gemina, propter tranſlucentem naturam. deinde videmus à ſimilitudine gemmas dic- vt Fab. auctor eſt, & in Catone Maiore M. Cicero. Vnde oſtenditur non ideo dici gemmas, quia magnæ ſint. Idem & Pliñij auctoritate conſtat, in anulis gemmas deferri adfirmantis: vnde & dactylothecæ dictæ, quod profectò maioribus non conuenit. at hæc, quæ rationes à Valla adducuntur, ſanè quàm frigidæ ſunt: Lapillus, inquit, generale nomen eſt bene ſanè, ſed cum tranſlucet, peculiatiori nomi- gemma dicitur. Rurſus: Gemmas, inquit, accipim- multorum cubitorum inueniri. Accepit fortè à Luciano de veris narrationibus: miraculi certè loco refertur alueolus trium pedum in triumpho Pompe- ex duabus gemmis. Subiicit. Quid ſi nõ perluceant quia adhuc incomptæ & imperfectæ? atqui ſatis e- ſi natura ſui pelluceant, poſsíntque manu artifici- in hunc vſum poliri. Addit, hac ratione etiam marmor Parium gemma eſſet, quia tranſlucidæ eſt naturæ: quaſi Iuriſconſultus omnia tranſlucentia defi- niat gemmam eſſe, & hunc honorem etiam ſpecul- tribuat, qui de lapillis, non de marmoribus loquitur: Poſtremò, inquit, reperiuntur qui partim perluceant, partim non perluceant. Reſpondeo, de his nihil à Iuriſconſulto dictum, & fortè ex regula iuri- qualitas potentior in his obſeruaretur. Addit ſecum ſentire Q. Curtium, itémque Horatium, quorum alter, Lapilli, inquit, ex auribus pendebant, candore

& magnitudine inſignes, alter. Niueos, inquit, viridéſque lapillos. Ipſe quid horum verba ſentétiæ noſtræ obſtent, non video, puto nec ipſe Valla ſatis norat, cùm abſque ſcrupulo ex Iuriſconſultorum diſtinctione poſsint intelligi. Illud non diffiteor, differentiam hanc inter gemmam & lapillum non ſemper ab auctoribus obſeruari, vt cum Catullus dixit: Aut pellucidulli delitiis lapidis: aut Plinius cum generaliter ſub capite de gēmis, omnes lapillos deſcripſit: ſed Iuriſconſultus de proprietate loquitur, non de abuſu & tanſlatione. Viceſimonono: Venulei [1] diffinitionem confutat, qui veteratorē ex Celſi ſententia non ſpatio ſeruiendi, ſed ex genere & cauſa eſſe exiſtimandum ait: magíſque approbat hac in re Vlpianū [2] qui veteratores, trita & veterana mācipia appellat, quæ difficilè ſit reformare. Quibus verbis apparet ſpatio ſeruiēdi diffiniri veteratorē, erigitque hoc loco in Iuriſc. cornua tanquā contraria inuicem ſcripſerint: quē & alij recentiores ſequuti, pro antinomia nominatim hunc locum citant. ſed profectò æquius fuiſſet, & etiam magis nomine ſuo cōſuluiſſent hi grammatici ſi intra profeſsionis ſuæ cancellos conſtitiſſent: quando quidē vulgò dicitur, quam quiſque nouit artē, in hac ſe exerceat: non enim ſutores ſuprà crepidam iudicaſſent, nec ſeu teſtudines porrecto extra teſtā capite, periculis ſe obnoxios fe-
25 ciſſent. Igitur diſtinguēdi † tres ſunt caſus: Aut loquimur in vēditore, ſeu mangone, qui mācipium diſtrahit. ex edicto ædilium non poteſt veteratorem pro nouitio vendere, túmque nouitius ſecundum Vlpiani ſententiam ex tyrocinio ſeruitutis accipitur, veterator qui diu ſeruiuit, & iam ea in conditione callum fecit. Aut loquimur [3] in ipſo patrefamilias de ſeruis ſuis nouitiis, veteratoribúſque diſponente: & quia hoc omne ab eius ſententia dependet, pro nouitio habuiſſe videtur, quem nulli miniſte-
rio

1 l.fi.de ædil.ædic.

2 l.præcipiunt. eod. tit.

3 l.fi.§.quoties. de publica.

rio præposuit: rursus pro veteratore duxisse, quem in veteratorem numero habuit, vt quia munerial. cui præposuit, in quod veteratores describi solent: Merito igitur Celsum sequemur, vt ex genere : causa cõstituamus, quẽ dominus pro veteratore habuit. Aut de causa vectigalis agitur: & cùm Respublica hac in re voluntatẽ emptoris seu patris familiâs non sequatur, simpliciter Veterator accipietur qui annno seruiuit. Nouitius qui minus anno: vt anno: vt hic vectigal pẽdat, ille non pendat, & hoc ca. Martiani sentẽtia est probáda. Ex his igitur constat non inuicem pugnantia scripsisse Iurisconsultos, sed diuersa diuersis casibus tradidisse. Postremo fuere ex grammaticis, qui Iurisconsultos nostros manifesti furti arguerent, quod bonam partem legis secundæ de origine iuris, itemque pleraque de officio præfecti prætorio, procõsulis, præsidis, à Fenestella subripuerint, eius nusquam facta mẽtione. Sed hi velim mihi eius rei fidem faciãt, à Fenestella Iurisconsultum accepisse: qui enim titulo Fenestellæ liber circumfertur, à Pomponio Læto ex variis auctoribus quandam farraginem compositus fuit, eo indito titulo, vt vendibilior hoc nomine, impressoribusque lucrosior fieret: idq; ego à Iano Parrhasio nõ semel accepi, qui suam quoque hac in re operã illi adhibuisse se testabatur: stylúsque ipse plenè indicat, vnius auctoris opus illud non esse. Et hæc quidam in Laurentium præter animi mei sententiam, vt qui minimè litigator, aut φιλαυλος sim, scribenda duxi: quoniam eius exẽplo adeo excreuerat quorundã grammaticorum insolentia, vt in suis commentariis vbique errorem aliquem Iurisconsultos nostris impingerent, nimirum quo ipsi non perceperant, errori statim adscribentes. Spero autem cum viderint, quibus hoc in argumento ipsorum primipilus Valla tenebris offusus est, modestiores eos, & alieno exemplo cautiores

cautiores fore. Sed hæc hactenus. Non negauerim tamen apud Iurisconsultos quædam reperiri quæ delicatum lectorem possint aliquantispei remorari: sed si qua vitium sonant † librariorum incuriæ proculdubio tribuendum: nam & Caij, *Interesse* cuius suprà meminimus, in antiquis codicibus non reperitur, in quibus simpliciter venditorem teneri scriptum est, apparétque à glossematico aliquo margini adscriptum deinde scriptorum imperitia in ipso contextu relatum. Vnde & Vlpianum [1] scripsisse, siquis graui valetudine affectus: arbitror non in graui: tametsi sint, qui ingrauem iunctim dictum putent, quasi valdè grauem, sicut incanamenta Vergilius dixit: & *indifficilem casum*. Scæuola [2]: in quo tamen veteres codices refragātur, in quibus scriptum est; ille casus, *In difficili est*. quam lectionem castigationem arbitror. Nam & in diui Seueri rescripto [3], quo vulgò legitur, eos qui testamento quid alienari vetant, nullius momenti scripturam esse, correctiora exemplaria, *Eorum*. scriptum habent. Sicut & in Pauli responso [4], dum dicitur. *Econtrà*. si inter virum & vxorem facta sit donatio, simpliciter *Contrà*. scribendum est, *Adinstar verò*. quod Iurisconsulti quandoque scripserint, non instar tantùm, exemplo veterum non caret, súntque huiusmodi controuersiæ non tam doctrinæ, quàm iudicij sicut cùm, *Exequi*: passiua significatione Vlpianus dixit [5], quærebatur an iudicis sententia, *Exequi*, possit: vel idoneior Modestinus: sic & quod in meo fundo nasciturum est, dixit Pomponius [6]: sic &, *Præstauimus*. verbo, pro, *Præstitimus*. vti Tribonianus non erubuit. Erunt & quibus omnino non placebit, *Deuirginare ancillam*. dixisse Paulum [7]: & à Modestino scriptum, decreto Adriani plectendos, qui mensuras & pondera, *Falsassent* [8]. Idem & sordidum verbum existimabunt, *Certiorare*. pro eo quod est, certiorem fecere, quo passim

O Iuriscon

1 l. iij. ad S. C. Silla.

2 l. Gallus. §. fina. de libe. & post.

4 l. filiusfa. §. diui. de de leg. j.

4 l. si inter. de don. int. vir.

5 l. cum quę. dam. de iuris. om. iudi.

6 l. quod in uerum. de le. j.

7 l. si. de offic. præs.

8 l. fen. de fal.

Iurisconsulti vtuntur, eadem ratione deductum, qua & veteres, *Meliorare*. dixerunt. vnde L. Columellæ, *Melioresere*. Sed &, *Coloniam*. agrum colono locatum quandoque appellant, cùm alio sensu antiqui ea voce vtantur. Sane illud † diffitendum non est, apud eos quasdam dictiones esse, quæ aliis in auctoribus nusquam eo sensu reperiãtur, vt cùm *Exhibere*. verbo plerumque pro eo vtuntur, quod est alere, *Donare ad processus* [1]. id est, vt eo donatarius vtatur in pompa, vel cùm in principis est comitatu: id enim significat processus vnde & alibi dicitur [2], Cùm *Processisset Imperator, salutatus est*, &c, Et *Copiarum*. negotium pro mercimoniis earum rerũ, quæ ad victũ pertinent [3]. & ad exercitum deferuntur: & *Dardanarij*. pro his, qui annonã flagellant, qui & à Græcis προπῶλαι dicuntur. Est & apud eos, *Friuusculum* [4], pro digressu temporario vxoris ob iurgium cum marito vox nusquam sibi à me lecta, vt fortè frigusculum dicendum sit, cùm maritalis amoris ardor aliquãtisper refrigescit. *Friuola* [5], pro supellectili inquilini, tametsi & hac voce vsus videri possit Iuuenalis: Iam friuola transfert Vcalegon [6], *Lanipendia* mulier, pro lanifice, seu quæ lanificibus ipsis pensa diuidit, *Latrunculator*. pro iudice rerum capitalium, seu (quod magis arbitror) pro præfecto apparitorum, & militum qui latrones conquirunt, *Notoria*. pro denuntiationibus delictorum quas Irenarchæ deferebant. *Pannicularia ratio* [6]. quæ ad eas vestes viliores pertinet, quas rei & damnati criminum capitalium habent, cùm ad supplicium ducuntur, *perfunctoriè*. est leui cura, & aliud agendo: vnde perfungi, & defungi, pro eo quod est, vtcunq; explicare, *Pessum dat*. pedibus percutit, nouè dixit Paulus cùm in edicto ædilitio, Bouem, inquit, qui cornu petit, vitiosum, item mulas quæ pessum dãt, *Spectabiles* quoque & *Speciosæ personæ*. gradu quodam dignitatis insignes in iure plerunque dicuntur, cùm hoc seri-

1 l.nam Imperator. de do.inter vir.
2 l.j.C.de sent.pass.
3 l.ob negotium, de comp.
4 l.cum hic status. de don.inter.
5 l.solutum. de pig.act.
6 l.sed si vir de don.int.
7 l.diuus. de bo.damnat.

hæ voces apud Ciceroné & antiquiores nullæ ſint. *Reliquare*.quoque apud eos, dicitur, qui æs alienum integrè non ſoluit: vnde reliquatores vectigalium qui reliqua publico debent, *Sequioris vitæ*.eum appellant [1], qui ſibiipſi alimenta ſuppeditare nequeat, ſed de alienis laboribus pendet: vnde & Sequior ſexus, ni fallor, Apuleio, id eſt, muliebris. *Solarium*. [2] pro vectigali, quod publico præſtatur, ob ſoli publici occupationem. ſed idem quoque in priuatis videtur. Vlpianus [3]: Si quis in lapidicinis cædere voluerit, non aliter hoc faciat, niſi prius ſolitum ſolarium domino præſtet. quamuis Accurſius nunc ſalarium, nunc ſolatium legat, *Schemata cognationum*.in antiquis codicibus dixit Paulus emédatius, vt arbitror. quàm ſtemmata Iuuenalis. Imagines enim in gentilitiis armariis vſui erant, at coronæ non erant: cùm enim ſtemma vox Græca eſſet, mirum ſit apud Græcos pro gradu cognationum, vel imaginibus nunquam reperiri, *Venenarij*.ſunt, qui aliquem veneno ſuſtulerunt, eiuſque criminis ſunt rei. Sũt & apud eos aliæ dictiones, vtique & ipſæ raræ, ſed tamen ab aliis quoque auctoribus vſurpatæ, quas ſimul referre operæ pretium duxi. *Auerſione locare, affirmatores, antapocha, antidora, antipherna, apocha, archium, arrogatio, auditorium Baſilica, belliſſimè, breuiarij, rationes, calciarium, Kledarium, chacarium, cœnaculorum, cœnaticum, cancelli, cancellarij, capſari⁹, captioſas, captatorius, caſtratus, catellus, chaſma, commentarienſis, coactio, collectarius, colonarium, conturba, e, chorus pro congregatione, decidere, decretalis poſſeſſio. damnas eſto, decoctor, dominica pecunia, delicatus debitor, depoſitarius.* eadem forma qua, *Alimentarium.* dixerunt, *commodatarium, donatarium, mandatarium, legatarium*, & ſimilia, *Dilapidat bona, dimiſit creditores*, id eſt, ſoluit, *dicarium, dictarij, diffiſus dies, deſultor, emanſor, equitium, errones, ſerui, extorris, exiguiores res, fænebris pecunia, fœnerauit* id eſt, accepit fœnera, *fiduciariale, credit is*, id eſt, fideicommiſſarius

1 l.eum hi. de tranſ.

2 l.ij.ne quid in loco pub.

3 l.vend. comm.peæ.

milliaris

1 l.iij.de lib.ho.exhi. missaria, *functiones*, pro tributis, *Geminæ pietas*.[1] quam uis vulgati codices habeant gemina. *Hamæ*. pro in-
2 l.ij.de off. præfect. vig. strumento ad arcendum ignem: Debet, inquit lex[2] præfectus vigilum noctu coerrare cum hamis. Sic Iuuenalis: Dispositis prædiues hamis. Meminit & Cæcilius Plinius *Imaginaria venditio, incontinenti in formatur actio, in pendenti in insidi... io restituenda, impossibilis imperfonalis, insolidum*, id est, pro parte[3], *in summa*, id
3 l.ad ea.de regu.iur. est, breuiter, *in tantum, inuentarium, largitur annus, ... guntur tempora, licentia, lucratiuus titulus, manu... la, medianum cœnaculum, missilia, magis est, nudis ... nudum pactum, nugatoriæ, re, in necem.* id est in damnum
4 l.presidis. si cert.pet. *optiones: obrepere iudici, officiales*[7], *epistographus ... cinus libe tus, paraphernalia, partiarius colonus pedanei iudices, peregrini pro deportatis, periculum.* quandoque pro spe nautici fœnoris, quandoque aliter, ... Rubrica codicis de sententiis sine* periculo recitandis. Sic enim habet & codex Theodosianus, vt ... reat de periculo, seu experiméto memoriæ accipi... dum, *perpetuarius emphyteuta, paga* i. pro quibuscunque non militātibus, *plaga*. pro parte fundi *polia*. pro grege equorum, *præbenda locare præiudicium, prætorium* pro domo rustica, *promercalis res, persona: potitus hostium.* est, captus ab hostibus, exemplo Plauti in Captiuis, licet in titulo de captiuis, à quibusdam male sit immutatum: *pulsare*. id est, agere, vel conuenire: *quæstionarius*. quo de agitur per inuersionē, reatus, receptitius dos, regimenta Reipublicæ, *repertorium, repetita die, pedare restaurari: religiosissimus princeps, in sacris palatii, nedrii nauis, strata terrena, strena, suspendiosi, suus heres*, cuius vocis significatione interrogat[9] à Socino Angelus Politianus, obmutuit, cùm tamen gloriatus esset in glossematis iuris ciuilis se vel Accursium superare posse. *Simplaria venditio, topicarius seruus, temporaneus tutor, testamentarius* pro tabellione, qui testamentū scripserit: *testimonium*, pro ipsi⁹ testis asseueratio...

* ex breuiculo recitan. Budeus.

tione in scripturā redacta: *velamentum operæ venali-tium servorum venter* pro infante necdum nato: ventrē facere, paries, cum in vicini ædes porrigitur: *vestia-rium viaticum, vinarij* qui & *vinosi.* vinacia.

voluntarium voluptarium, usia. Græca vox pro substantia, *usur-pare.* id est, usucapere

utensilia.

P. PRATEIVS IVRIS STVDIOSIS.

SVNT & alia dictionum genera Iurisconſ. tantum familiaria vt ex Pand. Florenti. Briſſonius adnotauit lib. ſingulari Parergón. eiuſmodi, *Sterculinum, cœpe, ſuſum, eis, temen, ſubtemen, culcus,* Velle pro *belle ſulpur. ſubcles vtrubique, recip.rari, de fruitur, vrguere, nanctus, thenſarus, vicenſimus rumperit.* pro rupit. Variis etiam dictionibus, *i.* pro, *e.* poni reperias Sic *concilium*, neutro genere, *admeltatur*. paſsiuè. *Cunctatium hereditatium, ſeruitutium*, &c. genitiuis. i. *interiuetur* apud. pro ad, autem pro enim dum. pro verùm. *ſic* pro *deinde*. *in* pro *intra*. *vel* pro *ve*. *proinde* pro *perinde*. *ſi* pro *quamuis* & alia fere innumera.

Ἡ ἀρετὴ τ̃ πόνων κριτική.

FINIS.

ANDREAE ALCIATI IVRECONSVLTI MEDIOLANENSIS,

De Verborum & Rerum significatione, Rubrica.

SVMMAE.

2 Verborum acceptio multiplex.

4 Proprietatis causæ res, persona, negotium & figuræ.

5 Limitationum causæ.

7 Figurarum genera & vsus.

15 Verba potentialiter plerunque accipi.

16 Subaudienda, reiiciendáque quãdoque verba.

19 Verba peritorum vsu in quouis actu accipi.

21 Abusui non, nisi ex causis, locum esse.

24 Interpretamur ex mente leges: hominum actus non item, nisi ex causis.

26 Argumenta ad interpretationem referri.

28 Res signáque plerunque significant.

30 Verbi, dictionis, reique discrimen.

32 Verba voce, dictionem sensu intelligi.

33 Significationes pro personis & rebus sumẽdæ,

DE VERBORVM. Cùm in-
uenta ſint verba * vt dicentis in- 1
tentionem exprimãt, meritò eius
voluntas in primis ſpectanda eſt.
Cognoſcitur autem ex eo, quod verba ipſa
indicant. Ea quatuor modis † accipiuntur: ex 2
proprietate, ex vſu, ex abuſione, & per inter-
pretationem. Prima ſpecies ita intelligitur, vt
in quacunque materia, etiam pœnali, verba
* eatenus capiantur, quatenus proprietas ſer- 3
monis ferre poteſt [1], niſi non ita voluiſſe au-
torem, prœſumamus: tunc enim ex coniectu-
ra reſtringuntur. Ea variis † ex cauſis aſſumi- 4
tur. Ex re. Quid enim ſi de re tam modica vel
leui agatur, vt operæpretium non ſit diſpoſi-
tionem legis generaliter in ea ſeruari? Ex per-
ſona, vt cùm lex imponit certam pœnam de-
licto, & iniquũ eſſet, ſi ampliſsimi gradus ho-
mines ea coërcerentur [2]. Nam † ex amicitia,
adfinitate, odio, paupertate, maxima excel-
lentia, multa conſtituta ſunt, quibus à gene-
ralibus regulis receſſum eſt. Ex negotij quali-
tate, vt ſi neceſsitas ſuadeat, vel periculum ſit
in mora, vel abſurdum aliquid conſequatur,
réſue ad eum caſum deueniat, quem maxime
autor abominetur, & ſi qua ſimilia. In hac
parte etiam continentur, quæ figuratè dicun-
tur: quoniam figuræ ad ornatum orationis
pertinent, & * proprietati cohærent: poſſent-
que ferè omnium tam quæ à Grammaticis
quàm

1 l. cum lege. ſuprà, de teſtam.

2 Rom. rep. §. de viro. l. ſi vero. ſuprà ſolut. matr.

quàm quæ ab oratoribus traduntur exempla, apud Iurisconsultos reperiri, sed satis sit pauca admonendi causa in medium
7 attulisse. Et † in primis latissima ea est spe-
8 cies, quæ † per translationẽ fit: vt cùm domus pro familia, ciuitas pro ciuibus, vẽter pro eo qui adhuc in vtero est, ponitur. Parricida non
9 qui patrẽ * solùm occiderit, sed & qui cæteros cõiunctos, quorũ lex Põpeia meminit, intellegitur. Custodia pro ipsis custoditis, seu carcere inclusis 3 accipitur. Sic cùm lex noxiũ in ære puniri mãdat, in bonis patrimonióue exercendã vltionem interpretamur. Sic & si
10 is qui apud se fugitiuũ * receperit, plecti mãdetur 4, nõ de eo qui iuxta se tenuerit, simpliciter accipimus, sed qui refugium præstiterit in domo sua, vel aliena, idq; occultãdi causa.

3 l. custodias. ff. de publi. iud.

4 l. j. §. j. ff. de ser. fugit.

AD HANC cognitionem etiam pertinent alia figurarum genera, vt quod affectio-
11 nem * vocamus: veluti cùm in lege quandoque adulter, fur, aleator dicitur, qui hæc crimina affectat, quamuis non perfecerit. Et fugitiuus, qui consilium fugiẽdi habuit 5, licet adhuc fugã non arripuerit. Huic nõ absimi-
12 lis est anticipatio seu prolepsis *, cùm id nomen quod posterius res sumpsit, ante tempus
13 describitur. Qua ratione litem * quandoque appellamus antequam contestetur, tametsi propriè post iudicium acceptum, hoc nomen
14 habeat. Sic & pecuniam 6 mutuam * dicimus,

5 l. fugitiuus. ff. eod.

6 l. malũ. §. ij. ff. eod.

quæ adhuc mutuò non data est, sed ea destinatione habetur, vt mutuetur. Huic figuræ ea eloquutio contraria est, qua rem ea appellatione signamus, quam olim habuit, licet in præsentia non habeat: vt cùm Proculus insulam appellauit eum agrum, qui olim insula fuit, licet hodie propter alienationẽ desierit. Sic & in instrumẽtis[1], etiam Titio mortuo aliquis se filium Titij appellat: súntque plurima id genus similia. Adscribi† schematis quoque potest, cùm verbum actus significatiuum de potentia intelligimus: vt lege XII. tab. si aqua pluuia nocet, id est, nocere poterit. Et apud Labeonem[2], si rationes tractasse videbitur, id est, videri poterit. Est & † frequens in iure subauditio, vt cùm dicimus, Iurisdictio est[3] iudicis dandi licentia, pro in licentia. Sic & quandoque taxatiuã dictionem subaudimus, quandoque è conuerso augmentatiuam maximè: quandoque dictionem reiicimus, vt cùm duplex negatio *pro vnica ponitur, qui duodecimus est solœcismi modus: quãdoque vnam coniunctionem pro alia addimus. Sed in his omnibus id generaliter traditum sit, vt quoties figura vel ornatus, vel necessitatis, vel emphaseos causa apponitur, semper de ea cẽseamus, quod & de proprietate iudicandum est: alioquin ad abusum potiùs vel interpretationem pertineat, de quibus inferiùs dicetur. Sicque explicitus sit primus tractatus.

1 l. eius qui. §. si cert. pet.

2 l. Labeo. de statulib.

3 l. imperiũ. §. de iurisd. omn. iud.

SEC

18 SEQVENS articulus de communi * lo-
quendi vſu erit: is etiam proprietate poten-
19 tior eſt 4. Tametſi quod * ex prudentum con- 4 l. annicu-
ſuetudine obtinuit, non dubitem propter eo- lus. l. in vſu.
rum authoritatem propriè dici: alioquin ty- ĵ. eod.
rãnus impropriè de malo principe diceretur,
cùm olim ſui natura qualemcũque ſignifica-
20 ret. quod de religioſo, & deuoto * dicendum
eſſet: cùm olim hæ voces in malam partem ſo
lùm acciperentur: at hodie ſolùm in bonam.
Is vſus variè accipitur. In teſtamentis patris-
familias cõſuetudo ſpectanda: in cõtractibus
ipſorum contrahentiũ: in priuilegiis eius qui
concedit. præſumitúrque ſecundũ eum vſum,
qui cõmuniter in ciuitate obſeruatur, quem-
libet agere niſi de cõtraria obſeruatione pro-
batum ſit, vel ille vſus nuper & citra decen-
nium inualuerit: nec enim veriſimile eſt, tam
citò omnes in eius obſeruantiam conſenſiſſe.
21 Per abuſum † verba regulariter non accipiun
tur, niſi aliter actus vel periret 5, vel eluſorius
redderetur. Idem & ſi eadem ratio nos indu- 5 l. cũ filio.
cat, vt quod ex proprio ſenſu dictum eſt, ad ſ. de leg. iij.
improprium trahamus: nam ex præſumpta
mente diſponentis huiuſmodi etiã in ſtatutis
& correctoriis diſpoſitionibus admittetur.
Hócque caſu nihil nos deterrebit, quò minus
perſonã de vniuerſitate dicamus, teſtamẽtum
22 de codicillis, curatorem * pro tutore 6. Idem 6 Alex. l. ij.
& tunc dicendum erit, cum aliter verba legis ſ. de legat. j.

captarentur, fráusve illi fieret. Quapropter si
lege * municipali triticum extra territorium 23
absportare nemini liceat [7], nec farinam de- 24
ferri concessum erit. Ex interpretatione † quæ admittuntur, si extra vim verborum veniant, solique menti innitantur, nec in cõtractibus, nec in testamentis obseruantur [8]: quoniam in eis licet primum locum mens obtineat, attamen eam oportet aliquo modo verbis saltem impropriis exprimi. Nõ ita est in legibus, quoniam vel sola mẽs legis obligat [9]: quapropter in eis argumentum de similibus ad similia passim seruatur: & (si eadem ratio subsit) vna lex * ad aliam trahitur: nisi correctiones, vel pœnalia, odiosáue aliqua inducerentur. Quæ non ita generaliter in contractibus & testamentis locum habent, si verba aliquo modo non patiantur, nisi vel natura rei, vel consuetudo adiuuet. Idem si aliqua alia ratione suadeatur, Et ad hanc † speciem pertinent plura argumentorum genera, vt quod à contrario sensu dicitur, & quod à connexis: fitque per interpretationem, vt quod commune est, dicatur meum, vt verbum maioris summæ significatiuum minoré contineat, vt quod per me non possum per alios facere prohibear: vt in vno capite dicta, in sequens repetita videantur, vt in simplicibus mixtum contineatur: aliáque quàm plurima argumenta, quorum exempla in Topicis Cicero refert.

7 c. si ciuitas. de sent. exc.

8 l. quidam cum filiũ. §. de hære. inst.

9 c. certum. de regul. iur. in vj.

RER

27 RERVM. Verba * significant, res signi-
28 ficantur: tametsi & res † quandoque etiam si-
gnificent, vt hieroglyphica apud Horum, &
Chæremonem, cuius argumenti & nos car-
mine libellum composuimus, cui titulus est,
Emblemata. Sed & ex certis signis præsum-
ptiones oriuntur, verùm hæc minimè ad hūc
tractatum pertinent. Capitur hic ergo signifi-
catio & in actionis & in passionis sensu, sicut
29 & testamenti* factio [10]. Potest & hic locus ex
dialecticorum traditionibus interpretatio-
nem assumere, qui (vt Fortunatianus tradit)
30 hanc differentiam † inter verbum, dictionem,
& rem constituunt, vt verbum sit quod ex se
& materialiter (vt vulgò loquimur) prolatum
est: dictio, verbi ipsius sensum habet, qui in
proferentis animo cùm latuisset, per verbi ex-
pressionē exiit: sic verbum cum sensu dictio
31 est. Res est, quæ exprimitur, & ex verbo * di-
ctionéque declaratur: vt si interrogem, ver-
32 bum Si quis, quid cōprehendit? Si quis † qua-
tenus nudam pronuntiationem propter se
respicit, verbum est: quatenus sensum habet,
quem ego antè animo concepi, dictio est: ma-
sculi verò & fœminæ ex eo verbo significati,
res sunt. Quam rem sic Vergilius explicuit.

Littera rem gestam loquitur, res ipsa medullam
Verbi, quam viuax mens videt, intus habet.

Sanè in antiquis codicibus aliqui negant ver-
bum, RERVM, reperiri, simpliciterque

10 l. filiusfa. §. de testam.

ſcriptam rubricã, De verborũ ſignificatione.

SIGNIFICATIONE. Sumitur †hæc ſignificatio variis modis: nũc habito reſpectu ad ipſum proferentem, vt ſi vir imperitus ſit, craſſa minerua accipiantur verba: nunc cõſiderata eius perſona, ad quẽ verba diriguntur: plerunque & ſecundũ naturã eius rei de qua ſermo habetur, vel quæ in contractũ deducitur: accipitúrque huiuſmodi declaratio, etiã ſi præciſa, indefinita, generalia verba ſint: quoniam nihil impedit, quin ad habilem veriſimilémque caſum retrahantur, & boni viri arbitratu intelligãtur, qui cõſuetudini *loquentis multũ tribuit, & proximis clauſulis mentem coniectabit, quãdoque & diſtantiũ rationem ducet, interpretabimúrque, vt cũ effectu prolata ſint, vt ſecundũ dubiũ ordinem, vt actus potius ſuſtineatur, quàm pereat [1], vt non ſuperuacua ſint, ſed aliquid operentur, vt in potiorem ſenſum diſponãt, vt ad ampliationem *inducta non diminuant, ad liberationẽ non obligẽt, ad fauorem non noceant, vt naturalem ſenſum potius quàm ciuilem admittant, vt ſimpliciter prolata, prima vice officio ſuo fungantur, vt ad id quod principaliter geſtũ eſt, potius referantur, quàm ad acceſſoria, vel demõſtratiua, vt captioſa nõ proſint, vt clara nõ offuſcẽtur, vt ſuperflua non noceãt, vt mitiora velint, odioſa abhorreant, poſsibilia inducant, vt ad maiora *expreſsis non trahãtur.

1 l. quoties. ij. ꝟ. de reb. dub.

SVM

SVMMAE.

1 *Si quis verbo, etiam fœminas teneri: ex causis contrà. 5.*

2 *Appellatiuo mari fœminas non contineri: ex causis contrà.*

4 *Fœminas virile verbum excludit.*

9 *Filijs fœminas contineri in statutis & contractibus.*

LEX I.

VERBVM. Quia † articulus hîc refertur ad hominem, quæ dictio est communis, meritò etiam ex sermonis proprietate fœminas comprehendit: alioquin masculina † appellatiua, vt filius, cubicularius, æquus, adoptiuus, non propriè eas comprehenderent, sed per extensionem eámque communi vsu approbatam, vt Baldus scripsit [2]: vel (vt Anchara no visum est) per expositionem ex legis mẽte deductam 3. Quod verò conformis nominis non est, vt frater, non nisi ex interpretatione ad sororem traheretur 4: qua ratione nec auunculi appellatio ad materteram, sicut nec patris ad matrem pertinebit 5, ídque vsus probat, licet alij contrà [6], præterquàm cùm in numero plurali quis de fratribus dixerit: * nam & soror eorum, hac appellatione veniet 7.

2 Bald. c. ad audientiam. de rescript.
3 Anch. cõsil. cxij.
4 Capra. cõsil. lxij.
5 Corn. consil. cclxxi. in iiij.
6 Deci. l. fœminæ. j. ti. j.
7. Paul. in l. tres fratres. de pactis.

MASCVLOS.† Vnde si expressa mentio facta est de masculis, fœminæ excludētur. Idem, si de viro: nam & id nomen nullo modo potest ad fœminas pertinere.

COMPLECTITVR.† Nisi aliter sensisse auctorem appareat [8], vel ex coniecturis, vt cùm separatim de vtroque sexu actum est [9], vel quia dispositio non bene fœminis conueniat. Quid enim, si testator *filios tutores, vel etiam executores* constituat? si lex propinquorum consilium requirat? Certè hæc fœminis non conueniunt. Quid si filiis* feudum acquiratur? ab his enim fœminæ excluduntur. Quid si hæreditatem relinquat, à qua fœminæ ex lege municipali, existētib. masculis reiiciūtur [10]? Quid si ei qui primus nascetur, castrū dono promissum sit? non enim cōsueuere hæc donari fœminis [11]. Idē & si lex perquàm dura simúlque pœnalis sit [12], vel testatoris dispositio odiosa est, vt cùm filium suum exhæredat [13]. Idem & in contractibus: vt si pater sibi & filiis aliquid acquirat: sibi enim imputet qui legem apertiùs non dixit. Et id communi consensu traditum est, quod mihi nunquam placuit. Satis † enim manifestè loquitur, qui iuris regulā sequutus est: quæ si in edicto prætoris pœnali locum habet, quātò magis in contractibus seruanda est? quapropter & in lege municipali seruabitur: nisi correctoria sit, vel odiosa, vel nisi cautum in-

8 l. Lucius. §. quæsitum. suprà, de le. iij.

9 l. si ita. de libe. & post.

10 Ias. l. si quis id quod suprà, de iurisd. omn. iud.

11 Guido Pap. quæst. ccccccv.

12 l. quisquis. C. ad l. Iu. ma.

13 l. j. §. quare. suprà, de vent. in pos. mit.

vt in ea ad literam verba accipiantur, quod Baldus & Cornæus exiſtimant 14. Sanè & cùm pater filiis tanquam hæredibus ſtipulatus ſit, tunc dubio procul etiam fœminæ admittentur, nec communis ſententia, (vt ego arbitror) reclamabit, quod & aliqui hîc dixerunt.

14 Bald. conſil. ccccl x. in v Cor. xiiij. in ij.

SVMMAE.

1 Mœnibus cincto continẽtta ex cauſis intelligi.
3 Ciuitatem pro ciuibus & vicariis dici.
6 Roma continentia comprahendi: in adiectiuo contrà. idem in aliis.
8 Patriam variè accipi.
9 Vrbem, ambitu aucto, dici.

LEX II.

1 VRBIS. Idẽ † in ciuitate, caſtro, villa, oppido 15. Nam hæ dictiones id propriè ſignificant, quod ambitu murorum continetur. Quod tamen non admittitur, vbi aliam mentem proferentis coniiceremus, vt ſi diſpoſitio
2 eluſoria redderetur. Sed & in * beneficiis principum tam anguſta interpretatio minimè eſſet admittẽda 16. Quinetiam ſi quis caſtrum vendat, de omni iuriſdictione actum intelligetur, quatenus in eius agro exerceri conſue

15 c. ſi ciuitas. de ſent. excõ. in vj.

16 l. j. §. cum vrbem. ff. de offi. præfe. vrb.

17 l. ſi quando. C. de bonis vac. lib x.

consueuit 17. Sed & † ciuitas quandoque nō pro loco, sed pro ciuibus accipitur: vt cùm quis ciuitati vel ciuibus aliquid mādat. Et tūc etiam eos cōpræhendi, qui ex vicis, oppidísue eius vrbis sint, Bart. credidit 1. Alexander dissentit, si de ciuibus dictum sit: quoniam vicani nō propriè ciues 2 sint. Id ego non probo. cùm latiorē plerunque habeat significationē quod de ciuibus dicitur, quàm de ciuitate 3. Vnde in Hispania, Gallia, cæterísq; prouinciis erāt pleraque oppida, quorum incolæ ciues * Romani dicebantur, vt est apud Liuiū, Pliniúmque, & Strabonem, qui tamen ipsi in Italiam nunquā venerāt, nec idcirco vrbs sua Romana dicebatur. Quapropter cōmunem sententiam sequor 4, vt nihil intersit, siue de ciuitate, siue de ciuibus agatur. Et in * priuilegiis similísque argumenti actibus, incolæ tantum ciuitatis subvrbiorúmque continebuntur ciuium appellatione. alioquin etiam vicani admittentur nisi forte vel vsus loquendi, vel qualitas negocij aliud indicent.

1 l. qui ex vico. §. ad municip.
2 §. si quis igitur. in authē. qui mo. nat. effi. sui.
3 l. j. §. procul. C. de lat. lib. toll.
4 Alex. in rubr. sol. mat.

SVMMAE.

1 Diei acceptio varia.
3 Horarum genera. 7. 10. notæ. 11.
6 L. Vrbis. sensus.
8 Diei pars longior ob operas, manè.

§. ROMAE. Quid si dictum sit † vrbis Romanæ? & aiunt idem ac si Romæ, quoniam vrbs

vrbs de Romana accipitur. Et ideo videtur adiectio ampliationis causa facta. In quo dissentio, cùm verisimilius sit propter declaratione accessisse. Nec enim vrbs propriè de Roma solùm dicitur, sed per subauditionem, vel potiùs κατ' ἐξοχὴν 5. Quid itẽ si dixerim, in ciuitate Perusina? & traditur id tãtùm cõtineri, quod muris clauditur: si verò è cõuerso, Perusinam ciuitatem appellauerim, etiam de continentibus ædificiis agi: vt id sit obseruãdum quod priore loco fuerit pronũciatũ 6. Quod

2 ipse nequaquam probo, cùm * adiectiuum demonstrationis loco substantiuo accedere grammatici fateantur. Quapropter si vrbs Roma dictum sit, cùm nullũ adiectiuum hîc proponatur, perinde habebitur, ac si Roma

3 simpliciter dictum esset 7. Sanè patriæ † quoque lata significatio est, nec solis mœnibus terminatur 8: quin & quandoque patriã de prouincia dicimus, vt Bald. probat 9. Quod ergo hic de Roma dicitur, id & in cæteris vrbibus obseruandum est, si continentia quoque ædificia habeant, quamuis ferè omnes absque suburbiis sint, & murotenus claudantur 10.

4 FINITVR, Quid † si ampliora mœnia maiorísque ambitus nuper cõstructa fuerint? Et quod eis continebitur, vrbs erit. Nec refert, vt Bartolus sentit, hic dubitare, possint ne populi sua sponte ciuitatem condere: quia etiam si non possint (quod tamen iure gentiũ

fal

5 §. ij. Insti. de iur. nat.

6 l. si seruus communis. de stip. ser.

7 l. nã quod. in fi. de. pe. leg.

8 l. vxorem. §. legauerat. de lega. iij.

9. Bal. auth. sed omnino. C. ne vxor pro ma.

10 d. l. nam quod.

falſum eſt) iam conditam ampliorem * munitiorémque reddere non prohibentur.

CVIVSQVE DIEI. Tribus † modis dies accipitur. Primo ſecundum Romanæ eccleſiæ morem [11], qui & Athenienſiũ fuit, vt ab occaſu ſolis incipiat, & in ſequentẽ occaſum finiat:& hoc vulgò vtimur. Eſt & * dies ciuilis [12], qui à media nocte incipit, & ſequẽtis noctis media finitur. is in præſentia apud Gallos, Germanóſque pleríſque in locis eſt in vſu. Eſt etiã naturalis ab ortu ad occaſum ſolis, vt Cenſorinus autor eſt. Is vulgò ſemper horarum duodecim erat [13], quæ cum ipſa luce vel augebantur, vel minuebãtur, cuius horologij rationem lib. vltimo explicat M. Vitruuius. † Quapropter huiuſmodi horæ καιρικαὶ, ſiue (ſi malis) καιρίαι id eſt, temporales * vulgaréſue appellatæ ſunt. Huius meminere Palladius rei ruſticæ autor, Aſconiúſque Pedianus, & Plautus cùm horã æſtiuã pro lõga dixit. Sic & Vergilius tardos menſes * appellauit Iuniũ, & Iuliũ, quòd horæ tũc ſint lõgiſsimæ. Hinc & in Euãgelio habetur, Nónne duodecim ſunt horæ diei? De † hoc à Iuriſcõſulto hic agi plerique crediderunt: quãuis de eo intelligi quoque poſsit, qui imparibus ſit horis, † quas Græci ἰσημερινὰς vocãt: nã & in Italia & in prouinciis, maximus dies eſt quindecim horarum, quod ex Ptolemæo, Proclique in ſphæram cõmentariis facilè dignoſci poteſt:

11 c. ij. de feriis.

12 l. more. ſ. de fer.

13 l. j. ſ. de manumiſ.

13 poteſt:vt † meritò ſequens pars, licet longior tamen minor à Iuriſconſulto exiſtimata ſit, quòd veſperè non ita vegeti promptique ſicut manè ſimus. Vergilius, nono.

Nunc adeò melior quoniam pars acta diei.

Heſiodus quoque, qui maturius manè operetur, tertiam partem operis conficere ait:

Ἠὼς γὰρ τ᾽ ἔργοιο τρίτην ἀπομείρεται αἶσαν

Qui ergo à meridie ad occaſum opus faciet,
14 dimidiam operã * præſtitiſſe nõ dicetur, nec diurnæ mercedis dimidiũ meritò cõſequetur.
15 Sanè Martialis † quodã epigrammate de vulgaribus horis loquẽs, prima diei parte ſolitos Romanos ſeriis rebus vacare oſtẽdit, reliquũ verò palæſtræ, toro, cõuiuiis, iociſque tribui: vt meritò Iuriſconſultus maiorem partẽ diei eſſe primarum ſeptem dicat, quo ſeriis negotiis incumbebant, non poſtremarum, quo tempore iocis & conuiuiis operam dabant. Carmen poëtæ hoc eſt:

Prima ſalutantes atque altera continet hora.
Exercet raucos tertia cauſidicos.
In qutnta varios exercet Roma labores.
Sexta quies laſſis, ſeptima finis erit.

& quæ ſequuntur. Extat etiam græcè ſimilis argumenti diſtichon.

Ἓξ ὧραι μόχθοις ἱκανώταται· αἱ δὲ μετ᾽ αὐτὰς
γράμμασι δεικνύμεναι ζῆθι λέγουσι βροτοῖς.

In ſextam labor vſque horã, nã quæ inde notãtur
Litterulis, vitæ commoda habere iubent.

Cuius

Cuius epigrammatis ratio est, quoniam septima † hora per Z significatur, sicut octaua per H, nona per Θ, decima per iota. Quæ literæ cõiunctæ Ζῆθι conficiunt, quod est, vesci, vt viuas. Sanè Victorinus in Rethorica Ciceronis, primum Trigemistum diem in duodecim horas diuisisse tradit, cùm sacrum Serapidi animal duodecies * vrinam fecisse quadam die obseruasset, pari semper tempore interposito: id animal Horus Cynocephalum esse commentariis prodidit.

SVMMAE.

1 Iter ex causis arbitrabitur vir bonus. 2.
4 Via consueta tutáque eundum.
6 L. in itinere. ex causis cessare.

LEX III.

IN ITINERE. Quid si nauigandum est? & Barto. [1] quinquaginta miliaria minus esse iustæ diei nauigatione arbitratus est. † Ego nihil certum propter ventorũ, & mollitiei incertitudinem constitui posse censeo: sed bonus vir arbitrabitur. Hinc Cato, quò pedib. contendi posit, mari minimè eundum censuit: quod etiam Iurisconsulti probant. [2].

1 intract. de insul.

2 l.ij.§. pen. ff. si quis cau.

VIGINTI. Atqui † & hoc videtur arbi-
2 trio boni viri relinquendum[3]: quod verum 3 l.cõtinuus. §.cum ita.de verb.oblig.
est, cum certa milliaria constituta non sunt,
alioquin hæc computatio seruabitur: vt in eo
qui absens in ius vocatus est[4]: vt in tutore qui 4 l.j.ff.si quis caut.
se excusat, & vltra centesimũ lapidem abest[5]:
vt in eo qui ad præsidem tendit bonorũ pos- 5 §. qui autẽ. de excus. tut.
sessionem sibi decerni postulaturus[6]. Sed &
si lex non ipsum iter, sed certam mẽsuram re- 6 l.ij.§.pen. quis ord.
spiciat, intercapedo non per millia passuum
humi mensa accipitur, sed ex aëre, ratione
Astrologis peculiari: idque plerisque visum
est, cùm municipes constituissent, ne qui per
quinquaginta milliaria vicinus esset, Prætor
designaretur. Sed hoc Paulus Castrẽsis, Alex.
3 & Iason non admiserunt[7], cùm vsus * repu- 7 in d.l.j.
gnet, constitutióque ipsa homines respiciat,
qui ipsi minimè per aëra volitãt: quod & nos
probamus: cum enim de passuũ numero aga-
tur, quid hic ad rem facit aëris mensura.

PASSVVM Per eam scilicet viam, per
4 quam iter fieri consueuit[8]. si varia est cõsue- 8 l.j. §.j. de his qui deiec.
tudo, præferetur quæ in planitie. etiã si alia
breuior reperiretur[9]. quapropter Bononiẽsis 9 Archid. c. statutum. de rescrip. in vj.
Romam vocatus per Flaminiam & Picenum
ibit, licet per Hetruriã citius peruenire pos-
sit. Idem si lõgiore itinere tutius quis iter fa-
ciat: nam id potissimum deligendum est[10]. 10 l.fina. §. cum enim. C. de iure delib.

INTEGRVM DIEM. Singulis ta-
men septem diebus vnum habebit in quo re-

quiescat, isque erit dominicus dies, quod plerique crediderunt [11]: nos iure * non probari id scimus, nec vsquam lectum est prohiberi quenquam eo die iter facere.

11 Feli.cap. cum olim. de exc.

CONVENIAT. Nam † tunc seruanda est fides. Idem si vt certo die adsis, principis edicto, vel legis iussu compellaris: tunc enim minimè ad hanc computationem recurrendum est [12].

12 Imola d. §. cum ita.

SVMMAE.

1 *Hæreditatem captiui non dici.*

4 *Hæreditas non nisi ex causis seruorum est.*

§. EIVS QVI. Non potest. Ex summo iure, vt Accursius sentit: nam ex bono & æquo aliter lex Cornelia constituit, quæ antequàm caperetur, mortuum fingit [13]: quæ interpretatio vt vera sit, vniuersali tamen negatiuæ non conuenit. Ego † generaliter dixerim, hæreditatem eius, qui apud hostes decessit, nullo modo posse dici, licet ex lege Cornelia hæreditatem eius qui captus est, dicere possimus, quoniam hæc captura * in ea lege vicè mortis successit.

13 l. lex Cornelia. ff. de vulg.

SERVVS. Nam hæreditas * est successio in ius defuncti: at serui nullum ius habent. In his † verò casibus cum lex pro liberis eos habet, hæreditas eorum recte dicetur [14]: vt cum ideo nō fuit aliquis manumissus, quia tabulæ testa-

14 l. pen. C. de his quib.

teſtamenti, quibus libertas relinquebatur, ex S.C. Sylleiano aperiri non potuerunt. Sunt & alij caſus quos enumerare operæpretium non eſt[15].

15 l. ſeruus. C. com. de ſucceſ.

SVMMAE.

2 *Res in l. pecuniæ. j. opum nota.*

LEX IIII.

1 PECVNIAE: Rem * id eſt, ſubſtantiam: nec enim eſt veriſimile Proculum, cum hoc
2 dixit, generaliter rem accepiſſe, † ſed in eum tantummodo ſenſum, quo facultates cenſuſque ſignificantur; nam * pecuniam antiqui à pecore deduxerunt, quòd vniuerſa eorum facultas in pecorum fructu eſſet, vt Grammatici aiunt: qua ratione, & peculium * dictum quod quis ſua induſtria acquirit, vt Valla exiſtimat.

SVMMAE.

1 *Rem varie accipi.*
2 *L. Rei. ſenſus varius. verior 5.*
3 *Opus non niſi perfectum dici: ex cauſis contrà.*
8 *Αποτελεσμάτων acceptio duplex.*
9 *Aſtrologia vana damnanda.*

LEX. V

REI. Rei† appellatio latissima est, & corporalia incorporaliaque complectitur, & ad omnem obligationem contractumque pertinet. Hinc æquitatem necessitatémue aliquando significat, quandoque & veritatem, plerunque & administrationem: sed & pro iudicio, controuersia, sententia, accipitur: habet etiam negotij significatum: pro rei quoque ipsius æstimatione nunc accipitur, nunc pro eo, quod interest; homines * quoque rerum appellatione cõtineri dubium non est[1], sicut & delicta cæteraque quæ in facto consistunt: sed & officia res appellantur. [Res quoque vtilitatem significat, quo significatu vsus est Vlpianus[2]. Voluptatem quandoque sonat quale est apud Terentium[3]. His rebus finem præscripsi pater. sæpissime litem, Res apud Prætorem agitur:] restringitur autem ex subiecta materia, quod alibi dixeram.

1 l.omnia.in fi.de leg.ij.

2 l.j.de reb. cred.š.

3 in And.

EXTRA COMPVTATIONEM

Accursius † quatuor interpretationes affert: vt vel de his, quæ in patrimonio nostro non sunt, sed esse possint, accipiamus: vt hæreditas iacens: vel de seruitutibus, quæ nec in nostro patrimonio, nec extra habentur[4]: vel de actionibus, quasi hæ pecuniæ appellatione non comprehendantur: vel de rebus sacris, quoniam in nullius bonis sint: & hanc probat cum

4 l.j.de vsu fru.leg.

cum ſacra * vendi & in pecuniam redigi non poſsint, quod in aliis rebus eſt. † Sed profecto Iuriſconſultus haud ita ſenſit, ſed latius accipi rem, quàm pecuniam ait, cum res mea dicetur, etiam quæ in patrimonio non computetur: vt ſi de filio vel conſanguineo ſentiens cómendem tibi res meas, vel cum de capite periclitans dicam rem meam agi, quod minimé ei ſignificationi conuenit, quam habet pecunia. Auſonius poëta.

Imperium, litem, venerem, cur vna notat res?

Horatius.

Nam tua res agitur, paries cũ proximus ardet.

& Plau. in Pœnulo: Tenetis rem? Vix quidem hercle: nam ita pauxilla eſt, digitulis primoribus &c.

OPERE LEGATO. Alij codices habent locato, vtrunque recté: cum enim de opere dicimus, de eo intelligimus, quod veri operis formam habeat: quæ quidem forma * non niſi ex conſummatione, contingit[5]: quapropter † qui opus debet, parté faciẽdo nihil agit. & hæc eſt ratio cur facti obligatio indiuidua ſit[6], licet alij aliter ſenſerint. Sanè mens loquentis quandoque aliud ſuadet, vt cum quis argentũ factum legat, nam & id veniet, quod elaborari ceptum ſit, licet adhuc non perfectum[7]: nõ enim in obligatione ipſum facere hoc

5 ſi is qui cccc. §. j. ad l. falcid.

6 l. in exec. ver. ij. de ver. oblig.

7 l. & ſi. §. quid ergo. de auro leg.

hoc casu vertitur, res ipsa præstatur. Qua ratione & si quis partem parietis, foueæ, vel maceriei fecerit, opus illi nouum nuntiari poterit[8]: quia non debet damnum alicui, neque ex parte idem operis inferri. Idem & cum de opere certam formam non habente loquimur, vt paries, fouea, maceries, & similia: nam etiam si solum incœpta sint, dicitur opus factum esse: secus, si certi termini, vel mensura addita proponatur[9].

8 l. stipul. §. opus. ff. de ope. no. nũt.

9 l. stipul. nõ diuiduntur. ff. de verbor. oblig.

GRAECI ἀποτέλεσμα. † Nomen id à perfectione, absolutionéque deducitur: qua ratione Homerus quandoque τετελεσμένον ἔργον dixit eodẽ sensu. Sed & ἀποτελέσματα mathematicorum responsa dicuntur, ediditque hoc titulo Ptolemæus librum, qui vulgò Quadripartitus appellatur: meminit etiam huius significationis Eusthathius in Iliados primo, vbi Genethliacorum curiositatẽ † damnat, qui omnia subiecerint planetarum potestati: & proculdubio ridiculum est responsa sua hoc nomine eos appellare, quibus nihil imperfectius, vanius, stultius excogitari potest: ars enim illa ab Astrologis* conficta fuit, vt cum sua professione nihil lucrarentur, à curiosis rerum futurarum principibus, hoc nomine pecunias æruscarẽt: & ideo antiquis, sapientioribúsque Philosophis dãnata, Christianæ legi cõtraria, ab Imperatoribus[10] etiã capitali vltione coërcita: aduersus quam M. Cicero,

10 l. iij. & v. C. de malef. & mathem.

Cicero, Origenes, Phauorinus, & nouissime Ioannes Picus xij. libris decertauit. Quòd si quis eorum (quanquam hæc rara auis) qualis Thrasyllus aut Ascletarion quandoque vera prædixerit, id non astrorum scientia, sed cacodæmonum aliquo impellēte, vel falsò prædicta ad euentum perducēte, factum est, quorum maxime interest, huic imposturæ fidem omnino non abrogari: vt mirum sit cur domini rerum, qui Christianis imperant, impune doceri diuulgarique huiusmodi apotelesmata permittant, quibus, singulis annis, ipsi efferuntur, belláque, tumultus, & rerum mutationes: ad hæc, diluuia, grādines, terræ motus, huiusmodique terriculamenta portenduntur, sicque nocētium animos, vel in spem alicuius facinoris incitant, vel innocentium metu, & desperatione comminuunt, in causáque sunt, vt à malis geniis multa mala id homines inuehantur, ne mentiri videri posint.

SVMMAE.

1 *Nominis significatio multiplex.*
3 *Iura non, nisi ex causis, rebus comprehendi.*
5 *Immunitate subditos iuuari.*
8 *Reos varie accipi.*
9 *Voti reos obligari.*

LEX VI.

1 NOMINIS. Nomē † hic pro obligatione debitoris accipitur, sicut cū dicimus,

vendo nomen, lego, obligo, do in solutum. alioquin & alias significatiões habet: sic enim causam, sic accepti expẽsique titulum [1], sic singula in conficiendis rationibus negotia appellamus. Sed & in S.C. dicitur incertis nominibus pecuniam à Macedone filiisfamil. credi solitam [2]. Sic & Horat. epist. li. II.

1 l. pen. & fi. C. de cõue. fis. deb. lib. x.

2 l. j. ad Macedon.

Cautos nominibus certis expendere numos.

Quandoque & agnationẽ significat, vt cũ prohibemus fundum de nomine nostro exire [3].

3 l. is qui. de legat. iij.

REI. Licet hæc vox generaliter intelligatur, quandoque* tamen speciali significatione acipienda est: vt † cum in rem quis agit: species enim designari tunc debet [4], nam & iura non vendicantur [5]. Idem si res omnes legauero: iura enim non continentur, quia nec posidentur: pronomen autem meas possessiuum est: atque ita Baldus sensit [6], quod ego non probo, cum grammatici in eam significationem possessiuum non accipiant, in quam Baldus existimauit: quapropter & cum rem alienam dicimus, etiam de iuribus intelligimus [7]. Verius ergo est id legatum per illam adiectionem solum ad ea coarctari, quæ in dominio nostro habemus [8]. Sanè & cum res, quas in illo fundo habeo, tibi promittã, iura nõ debẽtur, quoniã eo loco non continẽtur [9]. Dubium autem non est, quin verba * etiam gener

4 l. si in rem. §. de rei vẽd.

5 l. vendicatio. eod. tit.

6 l. j. de stat. hom.

7 cap. fin. de præscrip.

8 l. Quintus. §. argen. de aur. leg.

9 l. Caius. de leg. ij.

generalissima per adiectionem restringãtur. Sed finge † princeps mihi vniuersisque rebus meis plenissimam immunitatem concessit, an subditi quoque immunes sint? & esse responsum est: sed quoniam ob mei fauorem hæc concessio facta est, non poterunt in domini damnum ea vti: & ad me me pertinebit * declaratio, quos velim immunes esse, vt bellissimè Andr. Siculus respondit [10]. Sanè possumus & genitiuum hoc etiam à reo, id est, obligato inflectere, vt reus * debendi dicatur, ex quocunque contractu, vel obligatione quis debeat. Nam & veteres (vt Cic. lib. II. de Oratore inquit) † reos appellabant non eos modò qui arguuntur sed omnes quorum de re disceptatur. Hincque est, quòd reus non solùm debendi dicitur, sed etiam credendi, & ipse quoque per acceptilationem à nexu liberari censetur: oblatam enim pecuniam non potest non accipere [11]. Dicitur & reus voti is † qui diis in euentũ conditionis promittit: at vbi conditio euenit, tum etiam damnatus est voti: quod ostendit T. Liuius lib. VII. de bello Punico, & Vergil. Damnabis tu quoque votis. quod & Seruius sentit: vt non parum mirer, cur Macrobius * voti damnatos interpretetur, qui vota soluerint, & nõ potius idcirco obligatos ad obseruationem voti, quia quod petierant impetrauissent. In qua re Nonij quoque Marcelli diligentiam non sa-

10 cõs. xxvj in ij.

11 l. fideicõmissa. §. si rẽ. de legat. iij.

tis probo, tametsi sciam ex recentioribus plerósque Macrobium sequi.

SVMMAE.

1 *Mentis virtus.*
2 *Mente comprehensa exprimi.*
3 *Mentem certam ratione & argumento argui.*
5 *Extenditur lex interpretatione.*
6 *Vtiles actiones ex tacita, verisimilique mente nasci.*
7 *Rationum vna cessante nisi ex causa, legem cessare.*
10 *Extensio, restrictiove ex ratione oriuntur.*
11 *Mens, non verba, spectanda, ex causis.*

§. VERBVM EX LEGIBVS. Quod † mens vnà cum verbis legis possunt, id sola eius mẽs potest, dum de ea constet. Dum † ergo certa est legis sententia, etiam si verba eam non exprimant, expressus à lege is casus dici potest [12]: & propterea nihil refert, etiam si materia pœnalis vel odiosa sit [13], cùm non per extensionem, sed per expresṡionem casus censeatur explicatus. Tunc † autem mens dicitur certa, cùm vel in l. exprimitur, vel vnica tantùm ratione, ita quòd nulla alia adduci posṡit, colligitur [1]: vel per argumentum, necessariò & euidentiṡimè concludens, ita sensisse legislatorẽ infertur [2]. Et in his * casibus actio

12 l. prætor. de ope. no. nun.
13 l. cũ mulier. la. j. sol. matr.
1 gl. l. quamuis. de fidei com.
2 Felin. c. in nostra de rescr.

actio in lege directa oritur. Quòd si de mente
5 non constet, sed per † interpretationem Iurisconsultorum lex ad eum casum porrigatur, rem tacitè decisam dicitur, túncque potissimum de legum extēsione tractamus. Hoc autem casu actio quæ conceditur, non directa, sed vtilis est [3]: quoniam ex mēte legis præsumpta propter vtilitatem recipitur. Sed & si de aliquo casu nihil actum sit, cùm verisimile est legislatorem, si de eo cogitasset, idē quod de alio simili dispositurum, vtiliter ex ea lege agetur [4].

3 l. curatoris C. de neg. gest.

4 l tale. in fi. de pact.

6 SENTENTIA. Eadem videtur * esse mens, seu sententia, & ratio legis, vt plerique omnes aiunt: aliqua tamen differētia est, quia ex ratione deducitur sententia, & propterea nunquam legis decisionem protrahimus, vbi
7 non æquè tāta ratio sit. quo fit, vt † si ex duabus rationibus aliquid sit introductum, si altera tantùm adferri possit, dispositio locum sibi non vendicet [5], nisi clarè constet ex mente legis vel alteram sufficere [6]: qua ratione & tunc ad casum similem, si mens hoc velit, fiet extensio, tametsi non æquè tanta ratio ea fieri suadeat, quod Socinus adnotauit [7]. Hinc
8 etiam est, quòd correcta legis ratione * lex sublata censetur [8], si tamen huiusmodi ratio concludens, non autem impulsiua sit [9].

5 l. si idem. ff. de iur. om.

6 §. adfinitatis. de nupt.

7 l. ij. §. ex his. ff. de ver. ob.

8 l. j ff. de le. tut.

9 §. fœminæ Inst. de nup.

9 VERBIS. Ea * tamen præsumitur legis sententia, quam verba ostendunt [10]: quapropter

10 l. prospexit. ff. qui & à quib.

propter temerè ab eis non est recedendum: quoniam plerunque fallimur, dum legis rationem per coniecturas nos adsecutos credimus. quòd si de ea constet, non est dubium, quin & inde coarctatio † inducatur, & si res 10
suadet, extensio, quod aliàs admonui. quapropter non tanta est verborum vis, vt si quis aduersus † sententiam legis faciat, quamuis in 11
eius verba non committat, posſit idcirco euadere, atqui eodem punietur modo [11], ac si verba quoque violasset. quapropter qui triticũ vel oleum filio familias credit, in S.C. Macedonianum incidet [12]: & mulier cùm intercedere pro alio vellet, si principaliter in se obligationem susceperit, ex S.C. Velleiano iuuabitur [13]. Idem cùm prohibitus donare, viliori pretio vendat, vel interposita per fiduciam amico donet [14]. Non ita in eo est, qui aduersus verba committit, sententiam seruat: nam id impunè licet.

11 l. non dubiũ. C. de legib.

12 l. sed Iulianus. §. mutui. ff. ad Ma.

13 l. quãuis. §. si cùm. ff. ad Velleia.

14 Din. c. si. de reg. iur.

SVMMAE.

1 Sponsio varie accipitur, 5.

3 L. i. C. de suffrag. sensus.

7 L. Sponsio. explicari. verius. 8.

9 Pactorum formulæ explanatio.

10 Promiſſionis stipulationis, pactique notæ.

LEX VII.

SPONSIO. Sponsio † videtur solùm de stipulatione dici: quod ex eo probatur, cùm promissum lex ait accipi, quod nuda pro

promissione, vel pollicitatione, vel sponsio-
2 ne debetur [15]. Hinc & * sponsalia [16] dicta, 15 l. sciendũ s. de ædi. ed.
quòd veteribus moris fuerit per stipulationẽ 16 l. ij. de spons.
ea contrahere. quapropter cùm lex ait [17], eos
obligari qui sponsione propter suffragium 17 l. j. C. de suffr.
3 contraxerint, de stipulatione † ego intellexe-
rim, vt qui mihi apud principem suffragatus
sit, vt dispensationem aliquam obtinerem, nõ
tamen ad promissum sibi pacto nudo præ-
mium agere possit: licet nostrates Iuriscon-
sulti eam legem non intelligentes contraria
opinentur: cuius etiam libro XXII. Ammia-
nus Marcellinus mentionem facit. Nec quic-
quam nos mouet quòd hic dicitur, omnis sti-
pulatio promissióque: quasi hoc sensu alte-
4 rum superflueret: nam coniunctiua * ostendit
pro maiore declaratione id à Iurisconsulto
dictum, quòd dubitari potuit, ne stipulatio
5 de sola interrogatione diceretur [18]. Sanè † & 18 glo. in l. j. de verb.
alio significatu sponsio accipitur, nimirum
cùm quis, interposita stipulatione, certam pe
cuniam promittebat ni ita esset, sicut adfirma
bat: quo sensu Ciceroni, Quintilinano, Vale-
6 rio Maximo, cæterisque veteribus vbique ca-
pitur, nec ex Iurisconsultis quidam abstinue
re [19]. Hinc * & sponsor dicitur: quamuis Ac 19 l. si rem. s. de præscr. ver.
cursius sponsorem eum tantummodo dici
crediderit, qui sponte à nemine rogatus pro 20 gl. in rubr. in auth. de fid.
aliena obligatione intercedat [20].
7 SPONSI. Quidam † interpretantur,
id est,

id est, promissi: quod non cõuenit. cùm promissionis interrogatio nõ fiat, sed ideo inter rogemus, vt promittatur: verius ergo est † vt de spõsalia cõtrahente intelligamus. cùm igitur exemplũ hoc Iuriscõsultus adducat, apertè ostendit sponsionem tantummodo de stipulatione dici, alioquin, si quamlibet pactionem sponsionis appellatione compræhendi, (prout cõmunis est sentẽtia) voluisset, nõ erat de vna specie stipulationis solum hîc exempli causa loquendum. Nec obstat [12], quòd † si in nouissima parte pactorũ scriptum sit, Titius rogauit, spopondit Meuius, hæc verba non tantùm pactionis loco accipiuntur, sed etiam stipulationis, quia pacti vim habent, non ex verbo spopondit, sed quia iam in modum pacti promissio præcesserat, & ideo lex in nouissima pactorum parte ita scriptum ait.

21 l. iurisgentiũ. §. quod ferè. de pact.

PROMISSIO QVE. In † scriptura promissio [1] videtur pro stipulatione accipi, quod tamen in testimoniis non est, quoniam verba testium ambigua aduersus eum, qui produxit, interpretantur: id autem verbum ambiguum esse certum est, cùm etiam simplex pactio promissio dici possit.

1 l. j. C. de vsur. l. titia. §. pe. s̃. de verb. obl.

SVMMAE.

1 Oportebit, etiam præsentis nota.
2 Præsens ad alia tẽpora nõ nisi ex causis trahi.

Pigne

4 Pigneratio ad futura porrigitur.
6 Futurum ad alia tempora non referri: ex causis diuersum.
7 Futuri, & præsentis enallage.

LEX VIII.

VERBVM OPORTEBIT. Exemplum legis est, cùm quis promittit, quic-
1 quid dare, facere † oportebit: nã etiam ex vi sermonis præsens compræhenditur, cùm qui dare facere debet tempore contractus, etiam post contractum dare facere teneatur: nec enim per eum contractum extinguitur præsens obligatio.

2 PRAESENS. Tempus † præsens ad præteritum non refertur, nisi adiunctum participium id suadeat[2], vt cum dicimus. Troia capta est: aut cùm id præteritum etiam nunc durat[3]. Qua ratione futurum quoque non compræhendit[4], nisi natura actus aliud inducatur: vt cùm lex punit eum, qui delinquit:
3 futuris enim * negotiis lex prouidet. Idem in testatore qui dixerit, quas pecunias legaui, vel lego sine diei appositione, deberi annua, bima, trima die volo: referetur enim hæc clausula etiam ad ea legata, quæ deinde vel in codicillis faciet[5] nam hæc voluntas durare præsumitur. Sed & dispositio de re præsenti facta, ad futurã actionem trahetur[6]. Qua-
4 propter † & qui res ad se pertinentes pignori supp

2 l. verbum erit. j. eod.

3 l. is qui in puteum. §. ait. ff. quod vi.

4 l. si stipulatus fuerim. §. cum stipulamur. ff. de verb. obl.

5 l. talis. de leg. j.

6 l. fin. §. fin. de lib. leg.

ſuppoſuerit, de acquirendis quoque egiſſe videbitur: quoniam, cùm obligatio duret, cenſetur acquirenda ex præſumpta contrahentium voluntate loco acceſsionis cæterorum bonorum eſſe [7], licet aliam rationem Bartol. adduxerit. Cæterùm & ſi † præſenti tempori addita ſint verba habentia tractum, non eſt dubium, quin futurum comprehendant [8]. Idem & ſi de futuris actum eſſe alia ratione præſumamus.

FVTVRVM. Id tempus † regulariter nec ad præſens, neque ad præteritum refertur: niſi diſpoſitio tractum habeat, vt quia in futurum quoque duret: veluti ſi promittam, quòd dolus malus aberit [9], intelligetur etiam vt in præſenti non adſit: cum, qui hodie dolus adeſt, etiam in poſterum perſeueret: & qui confirmat quod in codcillis ſcriptum erit, etiam quod codicillis iam factis legauit, confirmaſſe creditur [10]. Sed † & cum materia ita ſuadet, præſens pro futuro, & futurum pro præſenti ſumitur [11]. 5

7 l. fi. C. quæ res pig. l. ſi quis ſocietatem. in fi. pro ſoc.
8 l. ſi ita quis. de leg. j.
9 l. nouiſſima. ſ. iudic. ſol.
10 l. plotiana. ſ. de iure cod.
11 xxxij. q. v. ſi Paulus.

SVMMAE.

1 Agunt καταχρηστικῶς excipiens & appellans.
4 Exceptiones omnes excludunt.

§. ACTIONIS. Actionis † verbo improprie accepto contineri exceptionem dubium non

non est[12], quia excipiens agere dicitur: quod tanto magis procedit, cùm de eo excipitur, quod in formam actionis deduci potuisset: vt si quis compẽset: sed Bartolus huiusmodi exceptionem propriè actionis verbo contineri credidit, cui non assentio: quia lex videri eum agere dixit[13], & propterea cùm cui sacris in-
2 terdictum sit, licet agere * prohibeatur, compensare tamen posse existimo[14]: quæ sententia humanior est. Cæterum & is prouocator, cui iudex ex officio succurrit, non propriè agere dicetur, sicut nec reus eo casu excipere, quod plerique omnes sentiunt[15]: qui verò
3 * replicationem obiicit, actionem intendere proculdubio dicitur[16].

EXCEPTIO. Eius enim descriptio re-
4 pugnat † cùm exceptio sit actionis exclusio, tametsi dilatoriæ & solius intentionis exclusiones, propriè quoque exceptiones dicantur[17]: verbum enim generale est, idémque quod præscriptio significat. Fortunatianus tamen rhetor. Præscriptio * inquit, actionem excludit, translatio differt.

12 l. j. ſ. de excep.

13 l. amplius. in fi. ſ. rem rat.

14 c. cum inter. de exce.

15 in l. j. ſ. de iuris. om. iud.

16 Instit. de repl. in prin.

17 Abb. rub. extra de except.

SVMMAE.

1 *Rapere, multipliciter accipi.*

2 *Furis manifesti raptoris pœna.*

3 *Rumpit, qui frangit & igne vastat.*

LEX IX.

MARCELLVS RAPVISSE. Hoc † clariùs locum sibi vendicat, cùm quis

18 l. iij. §. nō solum. ff. de incend.
19 l. iiij. ff. ne quis eū, qui.
20 cap. fina. xxxvj. q. j.
21 l. si quis ex domo. ff. de fur.
22 §. ex maleficiis. de act. Instit.

scindit, frangitve vi adhibita, vel eo animo, vt si prohibeatur, vim adhibeat [18]: alioquin rapere, est etiam de manibus auferre [19]: & qui verbis puellam seducit, eam rapuisse dicitur [20]. Sed & furari rapere est [21], improbior tamen fure quamuis manifesto est raptor. Quod † cùm ita sit, cur leuius punitur? manifestarius enim fur quadruplum cùm rem ablatam infert, damnatur: raptor triplum [22]: an quod fur potuit dominum latere, raptor minimè, vnde ex furto potuit maius damnum domino inferri, qui, nisi noxium deprehendisset, nesciuisset aduersus quem ius suum persequeretur? Quapropter cū vterque * manifestus sit, grauius fur, quàm raptor plectitur: alij tamen aliter sentiunt.

SCISSVM. Laceratum, * fractum, quassatum. Sanè & verbo corrupisse, scissum, fractúmque contineri in lege Aquilia dicitur: quapropter sunt, qui hîc rupisse legant, non rapuisse. Subdit † huius responsi argumento Dinus, si lex municipalis certa pœna mulctat eum, qui de domo vicini aliquid rapuerit, qui vel solas fores effregerit, contineri. Quid si igne adhibito corruperit? & idem dici posse ego existimauerim.

1 Alex. cōs. ciij. in j.

SVMMAE.

Debitor est rem reddere debens. 3 Pr

3 *Perſecutionis vis.*
4 *Ciuiles contractus, eorumque origo.*
5 *Exceptionis effectus.*
7 *Extraordinarij iuris vis.*
8 *Creditores conditionales, creditores dici.*
11 *Naturalis ſimplex in l. creditores. accipienda.*
12 *Naturalis obligationis genera, & effectus.*
13 *Donationis remuneratoriæ virtutes.*

LEX X.

1 CREDITORES ACTIONE. Non * tamen reali, cùm qui rei vendicatione
2 conuenitur † impropriè debitor dicatur, vt Accurſius & cæteri exiſtimant [2], quod ego non probo: quia negari non poteſt, qui rem meam poſsideat, reſtituere eam mihi debere: nec nos mouet, quòd lex[3] eum nullo iure teneri dicat, quia & ex additione pronominis: & ex narrationis argumento apparet nullo iure perſonam ipſam obligari: ſed non ideo conſequens eſt, ratione rei debitorẽ non eſſe.

2 Inſtit. de act. in princ. & §. j.

3 §. omniũ. Inſti. de act.

3 PERSEQVVTIONE. Quam † vulgò officium iudicis merum appellamus, ea cauſæ omnes mixti imperij abſoluuntur[4].

4 IVRE CIVILI. Hoc † iure ſtipulatio inuẽta eſt, & emphyteoſis, literarúmque obligatio, & quæ ex ſpõſalitia largitate, vel tutela prouenit: nam & hæc XII, tabularum ver-

4 l. pec. §. j. j. eod.

bis inuenta est. Sanè & iure ciuili debetur, quod ex iuris gentium cõtractibus debetur: id enim ius Quiriues approbauêre[5].

5 l. iuris gẽt. §. de pact.

SINE VLLA. Qui † ergo ipso iure tenetur, si exceptione perpetua, puta pacti de non petendo, tutus sit, debitor non est: nec quid ipso iure sit, curamus, sed q̃d* in effectu.

EXTRAORDINARIO. Cum † deficiente ciuili actione suggerente æquitate in causis iurisdictionis officiũ suum prætor impertit, vt cum filiumfam. tuetur, qui viaticum suum alteri mutuauerit[6], & quosdã casus suprà habemus sub rub. de var. & extraor. cog.

6 l. cũ filius. §. si cert. pet.

SVB CONDITIONE. Si omnino † sit extitura, dubium non est, vt Põp. ait[7], esse creditorem. Si verò incerta sit, non est creditor, nisi ex larga significatione: at vbi euenerit etiam retro, videbitur proprie fuisse creditor[8]: quod in legatis nõ est, nec enim in eis regulariter* condititiones trahuntur retrò[9].

7 in l. j. si cer. pet.

8 l. is cui. §. de act. & ob.

9 l. j. §. serui. ad Syllan.

NATVRA. De naturali *obligatione quam lex ciuilis fouet, hîc non agitur: quia de ea superius actum est: cùm de iure ciuili dixit[10]: multò minus verò de ea intelligendũ est, quam lex ciuilis reprobat: quoniam hoc casu creditor dici non potest. Superest † ergo, vt de simplici naturali obligatione loquamur, quam ius nostrum nec tuetur, nec infirmat. Ea † duplex est[11]: altera iure naturæ efficax, quæ ideo actionem non parit, quoniam iuris

10 l. legitima. de pact.

11 Bart. l. ex hoc. §. de iustit. & iur.

iuris ciuilis ſunt actiones: exceptioni verò ſufficit, & compēſationi & pignoris retentioni, quoniam id non eſt alium impetere, ſed ſe ſe tueri, quæ naturalis defenſionis ſpecies eſt. In hac creditor propriè nō dicitur, quia actionem hac ex cauſa nullam habet: largius tamen accepto ſermone dici creditor poterit, & ideo fideiuſſor illi accedit [12]. Altera verò quæ ad antidora, id eſt, remuneratione pertinet: nec eo quidem iure ex ſe efficax eſt. Quapropter ex ea debitor nullo modo dicitur: iuncta tamen alij actui plurimum poteſt.
3 Hinc † eſt, quòd remuneratoria donatio inſinuatione non indiget: ex ingratitudine, vel filiis deinde natis, non reuocatur, inter virum & vxorem permittitur: quapropter cauſam ſufficientem contractui præſtat: in bono viro præſumitur: alienationem rei ad eccleſiam, vel minoris pertinentis, alioquin reuocabilem, confirmat [13].

12 l. fideiuſ. oblig. §. ij. ſ. de fideiuſſ.

13 Iaſ. in d. l. ex hoc.

SED CONTRACTVS. Subaudi
4 * quilibet alius. Ipſe caſtigatius in antiquo codice ſcriptum inueni, ſeu contractus, quod magis placet.

SVMMAE.

1 *Creditorem varie accipi.*
3 *L. Creditorum. explanari.*

LEX XI.

CREDITORVM PECVNIAM. Videbatur enim ita † tantum accipien-

dum, cùm credere dicamur cuicunque rei assentiamus, alterius fidem secuti: sed tamen communis vsus peritorum creditorem generalius accipit, quacunque ex causa quicquam debeatur: meritò ergo vsum magis quàm etymologiam attendemus. Quamuis tamen de creditore ita dicamus, non idem erit de verbo credere, vel nomine creditum: hæc * enim solum indicant, qui alterius fidem sequutus sit, vt Bart. sensit, atque alij plerique. Tenent Salicetus, Fulgosius, Pontanus contrà [1].

1 l.j.§ si cer. pet.

CAVSA. Puta delicto, vt ait Accursius. Sed † hîc ego generaliter malim quacunque ex causa, non solùm cõtractu, sed etiam quasi contractu. Qua ratione & cessionarium propriè * creditorem esse cæteris consenserim [2].

2 in d.l.j.

SVMMAE.

1 *Creditoris loco est in quem delictum est, ciue relictum.*

3 *Popularis actionis effectus.*

LEX XII.

SI CVI EX DELICTO. Id † dubium erat, cùm delinquentis fidem sequutus videri non possit creditor: tamen idem quod in cæteris causis est, quoniam delinquens videtur pœnæ semet obligasse. Idémque est in eo, cui quid ex legato fideíve commisso debeatur: nam hæres adeundo illi promittere

tere censetur [3]. Propriè ergo creditores hi propter vsum auctoritatémque prudentium dicentur, quamuis huic significationi legis fictio causam dederit. Hinc est, quòd hic dicitur, creditoris loco esse: & alibi, legatum
2 * quasi æs alienum solui [4]: alibique lex nòn solùm creditoribus, sed etiam legatariis prouidere se dicit [5].

3 EX POPVLARI. Intellige† in actione, qua principaliter iniuriam publicam, seu ius populi prosequimur: nam ante litem contestatam locupletiores non sumus [6], nec fide-
4 iussor nobis obligatur [7]: sed si * principaliter aliquis sit læsus, puta quia violatum eius sepulchrum, videtur etiam ante litis contestationem creditoris loco esse: quapropter & tunc procuratorem constituit [8], & alius nemo admittitur, si ipse agere velit [9]: & hoc Accursius probat.

3 l. apud Iul. § fin. quib. ex caus. in possess. ea.

4 l. j. C. de bon. aut. iud.

5 l. fin. §. licentiam. C. de iu. delib.

6 l. pen. ff. de pop. act.

7 l. si quis pro. in fine, de fid.

8 l. licet. de procur.

9 l. iij. ff. de sepulc. viol.

SVMMAE.

2 *Soluens tardans, minus soluit.*
3 *Obsignantem non liberari.*
4 *Plus tempore petentis pœna.*
5 *§. Minus. ex causis locum non esse.*

§. MINVS SOLVIT. Id est, soluere vult, vt Iac. Bart. & Albe. interpretantur: nam sic creditor (quamuis post tẽpus solutionem
1 recepisset) non posset amplius illam * accessionem, quæ ex mora orta est, petere [10]. Ipse
2 hanc expositionem non probo: quia † quãuis

10 l. iiij. C. de pos.

creditor amplius petere non poſsit, non tamen ſequitur, quin minus ſit ſolutum, licet ideo non petat, quia recipiendo ſine proteſtatione videtur remiſiſſe: faciliterque remiſsio huius acceſsionis præſumitur, cùm non niſi judicis officio debeatur. Quapropter ſi † creditor nolit recipere, & debitor debitã ſummã ſine tẽporis acceſsione deponat, obſignétque, non liberatur: quod omnes hic probant[11]. 3

11 l. obligatione. & ibi nota. C. de ſolut.

TEMPORE. Eadem † ratione dicitur etiam quis plus tempore petere, quando ante tempus petit, & propterea in pœnam duplicantur illi induciæ[12]. Sed nunquid cùm vſuræ hodie † omnino ſint prohibitæ, locum habeat hæc lex? & ſi creditoris nihil interſit eſſe tardius ſolutũ, vt quia non eſt mercator, nec qui propter hanc moram quicquam damni ſubiuerit, nõ procedere, mihi videtur verius. 4 5

12 §. plus. de act. Inſtit.

SVMMAE.

1 Mulier quævis dicenda, ſexu non ſpectato contrà.

LEX XIII.

MVLIERIS VIRIPOTENS. Et hoc † ſi verba propriè accipiantur, alioquin ex lata interpretatione etiam non viripotens mulier eſt, nimirũ quia muliebris eſt ſexus[13]: nec etymologia repugnat, cùm * à mollitie dicatur, vt Varro, & Lactantius aiunt. Sanè ſi fœminam empturo vẽditor dixerit, 1 2

13 l. argumẽto. §. mulieri. ff. de au. & arg. leg.

xerit, non eſſe mulierem, de corrupta * intelligemus[14]: nec enim de ſexu veriſimile eſt tunc fuiſſe dubitatum[15]. Et M. Cicero, cùm obiurgaretur, quòd virginem ſenex vxorem duxiſſet, cras, inquit, mulierem reddam.

14 l. alioquin. de cõtrah. em.
15 l. quæritur. §. mulierem. de ædi.

SVMMAE.

1 *Forma mutata, non ſatisfieri. ex cauſis contra. 13.*
3 *Cauſæ rerum variæ: eæque definitæ.*
9 *Subſtantiæ late patentis vis.*
10 *Subſtantia mutata, rem repeti ob extrinſecũ non item.*

§. RES ABESSE. Et propterea † non videtur exhiberi, quod, mutata forma, exhibetur[1]: nec commodatum, depoſitúmue reddi, niſi in eadem cauſa reddatur[2].

FORMA. Ex forma * enim res ipſa nomen adſumit. Quapropter & vbi ea deeſt, rei quoque nomen deficit, niſi quid minimũ de forma mutatum proponatur[3]. Sanè materia, ſubſtantia, † forma, ſolennitas, ſimul differunt. Materia eſt, vnde quid conficitur, vt in ſcypho metallum, in contractu * conſenſus. Subſtantia eſt, per quam materia in certam ſpeciem deducitur, vt in vaſis, vel veſtibus artificium, in emptionis * contractu pretium. Forma † eſt, quæ certæ illi ſpeciei

1 l. Iul. §. ſi quis. ꝭ. ad exhib.
2 l. iij. §. ſi reddita. ꝭ. cõmod.
3 l. j. in fi. ꝭ. de vẽt. inſpi.

nomen dat. In iurib. verò pro forma id re-
quiri dicitur, quod ordinem respicit, vt in
stipulatione * quod præcedat interrogatio,
4 Bal. in c. j. de no. form. fid. incontinenti responsio sequatur [4]. Solenni-
tas * actui perfecto extrinsecus accedit, vt
autoritas tutoris in pupillorum, agnati con-
sensus in mulierum contractibus. Promiscuè
5 l. in venditionibus. de contrahen. empt. tamen hæc Doct. quandoque accipiũt [5], sub-
stantiáque † generaliter definitur, quæ ad rei
essentiam necessariò requiritur: quapropter
materiam, formam, solennitatémque com-
præhendit.

VIDERI ABESSE. Et † propterea
res ipsa rursus simpliciter petetur, tanquam
6 l. etiam. ff. de solut. si nihil restitutum sit [6]. Secùs, si ideo petatur
quia aliquid illi extrinsecus desit: puta cùm
quis dedit fundum, nec de euictione cauit:
non enim simpliciter fundum petet, sed ad-
7 l. Iulianus. §. j. ff. de ver. oblig. dita causa, vt de euictione * caueatur [7].

IN manus * pretio, id est, artis. Verg.

Artificumque manus inter se, operumque labores Miratur.

Iulius Solinus: Ea ædes manus Dædali osten-
debat. Sed † quid, si per huiusmodi mutatio-
nem res facta sit pretiosior? Et ratio Iuriscon-
sulti ostendit tunc rem non abesse: non pote-
rit tamen is, qui restituit, expensas repetere
8 §. si quis in aliena. Insti. de rer. diu. [8]: quia sibi non licuit in re, quam alienam
sciebat, esse tam ingeniosum.

SV

SVMMAE.

1 *Furtiuum, nisi rediit non vsucapi.*
2 *Abesse desinere, scio domino, reuersum.*
3 *Attiniæ legis sensus.*
4 *Possessionem à domino ex causis condici.*

1 §. DESINERE. Lex † Attinia furtiuam rem vsucapi prohibebat [9], nisi ea in potestatẽ domini reuersa esset, desiissétque res abesse.
2 Declarat † Iurisconsultus desiisse abesse, si in domini potestatem liberã esset reuersa: quod intellige, dummodò dominus, qui sciuit rem fuisse sibi subtractam, sciat etiam reuersam [10]: nam & tunc, si rursus contractetur, noua actio furti dabitur [11]. Verba eius legis hæc à Gellio commemorantur libro XVII. QVOD
3 SVBRECTVM † ERIT EIVS REI AETERNA AVTORITAS ESTO: id est, æternum tempus ad vsucapiendum, vt alibi declarabimus.
4 POSSIMVS. Sed † quomodo dominus possessionem rei suæ amittere potest? & si ipse eam per vim recuperauerit, dubium non est, posse ab eo auferri, quoniam in interdicto recuperandæ exceptio dominij reiicitur [12]. Sed & si non * furi, sed successori
5 eius particulari abstulerit, etiam per triticariam condictionem restituere possessionem compelli potest, vt Accursius ait [13]. Idémque est,

9 l. sequitur §. quod autem. ff. de vsucap.

10 l. qui fundum. §. pe. ff. pro emp.

11 l. inter omnes. in fi. ff. de furt.

12 l. si quis. C. ad l. Iul. de vi. publ. vel pri.

13 l. ij. in fi. ff. de trit.

est, si dominus ipse spontè rem habuerit ab
eo, qui violenter à possessore rapuerit: nam si
dominus hoc sciebat, ex æquitate iuris canonici possessori * succurritur [14]: cui nec lex ci- 6
uilis aduersatur, vt aliqui sentiunt [15]. Sed &
illud expeditum est * redintegrandæ posses- 7
sionis beneficio huic prouisum esse [16], quod
ex communi sententia etiam malæfidei pos-
sessori competit aduersus eum, qui vel titulo
possideat [17], quoniam recens hæc possessio
clandestina, & vitiosa præsumitur [18]. Vbicun
que ergo aliquo huiusmodi interdicto ab-
strahi à domino possessio posset, res non de-
sinere * abesse videtur. 8

14 c. sæpe. de rest. spol.
15 l. si coloni. C. de agr. & cen. lib. x.
16 iij. q. j c. redintegranda.
17 l. rē quæ nobis. ff. de acq. poss.
18 c. licet. extra de prob.

S V M M A E.

1 Absentem varie & pro re accipi.

§. ABEST. Abesse verbum plurifariam in
iure accipitur. In † stipulationibus absentes
sunt, qui inuicem se exaudire nequeunt: in
præscriptionibus [19] * qui in eadem prouin- 2
cia, seu territorio non sunt. In iudiciis absens
est, qui ad eum *, de quo quæritur, actum 3
non est citatus [20], vel quamuis citatus, non
adest [21]. Idem & in eo, quē citare difficile est.
In legum dispositione absens * est, qui longè 4
abest vt censuit Baldus [22]: si verò propè sit,
non videtur absens, sed expectari debet. Illud
dub

19 gloss. Instit. de vsuc. in prin.
20 l. aut qui. ff. quod vi.
21 l. iiij. §. prætor. ver. abesse. ff. de dam. infe.
22 l. fin. §. vbi autem. C. de bo. quæ lib.

dubium non est, qui mortui sunt, absentes esse, vel quia mortui nō sunt, vt Atticus apud Cicer. in Tuscul. disputat. vel (quod verius est) quia reuerti & adesse amplius nō possunt [saltem quantum ad actus humanos geren-
5 dos] Hinc iudex datus * donec præses absit 23, procedet etiam eo mortuo: quia non so-
6 lùm abest, qui ad tempus * sed & qui perpetuò absens est. Cum ergo hæc dictio variis modis accipiatur, prudens iudex ex subiecta materia quæ interpretatio capienda sit, diiudicare debebit.

23 c. si delegatus. de off. deleg. in vj.

SVMMAE.

2 *Solutione ex caussis non liberamur.*
4 *Soluentē ad interesse solum quandoque teneri.*
5 *Soluti interesse variis pro re actionibus peti.*
6 *Abest domino emptum præterquam à fure. 13.*
7 *Legato emptione renuntiari.*
9 *Legato præter empta inutiliter empta non cedere.*
11 *Pretium rei etiam in particularibus ex causis sufficit.*
12 *Emens suum pretium aut rem repetat.*

LEX XIIII.

LABEO ET SABINVS. Videri rem abesse. Et propterea adhuc res * petetur nec

nec ideo aliquis liberatur, quòd ita soluerit. † Quamuis ergo solutione eius, quod debetur, liberationem consequamur, non tamen generaliter hoc verũ est. Nam & si res soluta * potest auferri, vt quia alteri pignorata[1], vel sub conditione legata[2], non videtur soluta. Idem si aliquod ius extrinsecus deficiat, vt quia de euictione cautum non sit[3]. Sed & si nõ eo titulo habuerim, quo mihi debebatur, sed pretium præstiterim, abesse videtur. Sanè † in nostro casu, si rei debitæ forma immutata non est, & pretiũ in substantia, non in arte positum sit, quale est in vulgaribus indumentis videretur rẽ peti non posse, sed in id, quod interest rem non fuisse diminutam, agendum[4]: in qua tamen re aliter † solet distingui, vt in contractibus bonæ fidei actione prima ad rem ipsam agatur[5]: idémque in actione ex testamento, que bonæ fidei naturam imitatur[6]: in stricti verò iuris contractib. actione de dolo agi in id quod interest, oporteret[7].

IGNORANS. Quid † si sciens? & si ab alio emat, idem est: quia non ideo videtur furem liberasse, quin ab eo rem petere possit. Si verò ab ipso fure emat, hîc videtur probari tunc rẽ nõ abesse, quod probo. Sed quid † huiusmodi res sibi purè legata esset, nũquid eam ab hærede emendo censeretur legato renuntiare? Et Bar. non renuntiatum credidit[8]: quapropter & hoc casu res videretur abesse sed

1 l. si rem. l. qui res. ff. de sol.
2 l. non quocũque. ff. de leg. j.
3 l. Iulianus §. qui fundum. de ver. obliga.
4 l. exhibitionis. C. ad exhi.
5 l. iij. §. si reddita. ff. cõmod.
6 l. Meuius. §. in fundo. ff. de lega. j.
7 l. & elegãter. §. non solũ. ff. de dol.
8 Bar. in §. duo fratres. in xij. quæstio. l. qui Romæ. de verb. oblig.

ſe:ſed contra Bar.crebrior eſt ſententia.

EMERIT. De facto : nã iure * rei ſuæ ſiue ſciens, ſiue ignorans, emptor nemo eſt [9] : licet pretium ſolus repetat, qui ignorans emit. Et hinc colligitur, ſi quis † Titio prædia leget præter ea, quæ à Sempronio emit, tametſi emptio ipſo iure nulla fuerit, excepta tamẽ videri. Licet enim in effectu emptio nul
10 la * non ſit emptio, appellationem tamen iſtã de facto ſortitur, ídque ſatis eſt.

9 l.ſuæ.ſ. de contrah.em.

11 QVIA VIDETVR. Et † ſic pretium loco rei ſuccedit, quod in vniuerſalibus verũ eſt [10], vt in hæreditate vel dote [11]: in particularibus minimè [12], niſi cùm quis ideo conuenitur, quia locupletior ſit factus [13]: nõ enim minimus locuples eſt, qui pretiũ, quàm qui rem habet: niſi item contra eum agatur, qui debuit id agere vt rem actor ſine precij alicuius ſolutione haberet: nam ſi id non fecerit, pretium quod actori abeſt reſtituet, vt hîc in fure, & alibi in hærede, qui rem legatam ſoluere debuit [14].

10 l. imper. §.fi.ſ.de leg. ij.
11 l. res in dotem.ſ. de iur.doti.
12 l. vendſitor.ſ.de hæred.vend.
13 l. ſi ipſa. quòd met. cauſ.
14 l.planè.§. quod ſi rem. de leg.j.

CVI PRETIVM ABEST. Si à fu-
12 re † ipſo ignorãs emerim, rem ipſam ab eo petam, vel etiam ipſum pretium, ſi ita mihi magis placeat: nã qui rem ab eo emit, qui abſq; pretio dare tenetur, vel ipſam rem rurſus petit, vel pretiũ quod ſibi abeſt [15] : ídq; crebriore calculo receptum eſt, licet alij rem in obligatione, æſtimationẽ in ſolutione eſſe crediderint

15 l. ſi filio. §.j.l.illud.ſ. de do. cau. mor.

16 d.§.quòd si rem. derint [16]. Sex † quid si ab alio ignorans em rim? Et non videretur rem abesse, quia tunc pretium non abest: cùm enim rei meæ emptio non valuerit, pretium repetam. Nec dicitur ei abesse pretium, qui ad illud consequendum actionem habet: sed cùm electionem domini esse supra dixerim, si contra furem agere maluerit, verius est videri rem abesse: & ita Iuris consultus hic intelligi debet.

SVMMAE.

1 §. Rem amisisse. sensus & restrictio. 4.
3 Abesse dicitur dandum.

§. REM AMISISSE VIDETVR. Hoc † verbum proprietatem hîc denotat: enim anulus mihi in mare elapsus sit, non solùm iuris interpretatione, sed etiã verè eum dicor amisisse.

ACTIONEM. Nam qui * actionem habet, rem habere videtur. Ergo † quod nos alteri dare, vel personali actione cogimur [17], abesse à nobis dicitur: & hoc iuris interpretatione verũ est, alioquin in † executione facti aliud est, tum propter litis frustrationes, & dubios euentus, tum quia tutius est rei incumbere. quapropter lex municipalis quæ in rei suæ venditore aliquid corrigat, in eo non seruaretur, qui sibi debitam rem venderet

17 l. si quis mandato Titij. ff. de neg. gest.

5 ret[18]: & ideo minus * est actionem habere quàm rem, vt in regula iuris habetur.

18 Doct. in l. Gallus. §. videndũ. ff. de lib. & posth.

SVMMAE.

2 *Publica etiam quarumcunque ciuitatum communia dici.*

3 *Reges delectu etiam à Gallis creatos fuisse.*

6 *Gallici regni ex causis mutatio.*

LEX XV.

1 BONA CIVITATIS. Ius * imperij Romani ad populum pertinebat [1], donec per legem Rhemniam populus in Augustum Cæsarem ius omne transtulit: meritò ergo

2 quæ ad rempubl. Romanam * pertinebant, publica dicta sunt, quasi populica. Ad Romanorum tamen similitudinem, & quæ in aliis ciuitatibus communia vniuersorum erant, publica dici cœpta sunt: semper enim apud quascunque nationes ius supremum populi fuit, ídque vel legis diuinæ instituto ostenditur. Nam cùm hominem creauit Deus, illi in cætera quidem animantia ius, & dominium cõcessit, hominũ autẽ vt alteri alter seruiret,

3 non indixit. Vnde † principio rerũ non diuina iussione, se dex populi cõsensu Reges adsumpti sunt: quod & post Romani imperij occasum seuatũ fuit, cùm Carolus * Magnus à populo Rom. Augustus electus est, & à pontifice Leone sacro oleo inunctus, quod ius populi

1 l. j. ff. de constit. prin.

d *ho

* hodie Gregoriana lege, in septem Germa- 5
niæ primates translatum est [2]. Sic † & Franci 6
Chilperico eiecto, quod regno idoneus non
esset, Pipinum πανκελτικῷ concilio substitue-
runt. Et cùm Pipini proles à maioribus dege-
neraßet, rursus Odonem, mox eius fratrem
Robertum, & deinde Roberti nepotem Hu-
gonem ad summum fastigium euexerunt: is
Hugo est qui vulgò Capetus dicebatur, vnde
oriundi sunt qui etiamnum Francorũ rebus
moderantur, & quod de maximis hisce regi-
bus, nimirum Romano, & Franco dictum est,
idem & in inferioribus obseruatũ fuisse, qui
historicos legerit, deprehendet, vt meritò cen
seam diuina lege eum iustũ principem * esse, 7
qui ex populi consensu regnet, quod & Arist.
tradit: qui verò inuitis dominetur, eum * ty- 8
rannum esse, etiamsi Cæsar sit, à Septemuiris
electus, vel quaqua alia ratione ciuili iure po
tentiam suã tueatur. Vnde cùm magna regna
non ex subditorum consensu, sed per violen- 9
tiam * primò cõstituta sint, meritò diuus Au-
gustinus lib. de ciuit. Dei 4. magna latrocinia
esse dixit, adducto etiam piratæ cuiusdam
exemplo, qui comprehensus, & ante Alexan-
drum Magnũ adductus, cùm interrogaretur,
qua causa mare haberet infestum. Quid tibi,
inquit, vt orbem terrarum habeas infestum?
sed quia id ego exiguo nauigio facio, latro
vocor: tu quia magna classe, Imperator.

2 c. venerabilem. de elect.

SVM

SVMMAE.

1 *Vectigalis definiti causa.*
3 *Vectigales fundos ob censum locari.*
5 *Publicanos pro repub. non abesse.*
7 *Fiscus priuato ex causis priuilegiatior.*

LEX XVI.

1 EVM QVI. Vectigal † est, quod pro rebus ciuitati inuecti, vel euectis publico soluitur: ea est octaua pars[3], Vnde Octonarij
2 quandoque * dicti exactores: sicut & Vige-
3 simarij, & Ducenarij. Sunt & fundi † vectigales, qui ciuitatum sunt, & mancipibus ita locantur, vt certum vectigal Reipublicæ pendant: quod in Dispunctionibus à me adnotatum est lib. iij. cap. x.

3 l. ex præstatione. C. de vectig.

PVBLICANVM. Quod publicũ redimat: simpliciter enim publicum * accipitur pro vectigali M. Cice. Tranquillo, & Tacito. Iabolenus: Qui operas, inquit, in publico † quod vectigalium causa locatũ est dat, Reipublicæ causa non abest[4].

CIVITATES. Atqui regulariter * quod iuris de fisco statuimus, etiam de priuatis cõstitutum censetur, & è conuerso[5]: quapropter licet verbum, publicè, propriè ad fiscum pertineat, non tamen idcirco differentia iuris aliqua inducitur. Sunt tamen † quidam casus,

4 l. miles. §. j. ff. ex quib. caus. ma.

5 l. item veniunt. §. in priuatorũ. ff. de pet. hær.

quibus plus tributum est fisco, quàm cæteris ciuitatibus, vt in lege Iulia peculatus, vt aliqui sentiũt: item in redhibitione rei morbosæ, quæ ex ædilitio edicto fit [6]. Sunt & alij, cùm ciuitatibus omnibus plusquàm priuatis conceditur, vt in præscriptione, vel vsucapione, quæ vel longiori tempore [7], vel nullo modo conceditur [8]: idem si mancipium furto illis sit subtractum [9], atque id genus multa similia [10]. Sed nunquid ciuitatibus concedenda sit restitutio in integrum? & communiter concedi aiunt [11]: quoniam cùm per administratores regantur, si in contractu vel iudicio læsæ sint, iusta est causa restitutionis: idémque in oppidis, huiusmodîque vniuersitatibus [12]: quod vel maximè procedit, si in eis sint & pupilli, & furiosi, & viduæ, & id genus, qui alias iure communi restituuntur.

6 l. j. §. illud. eod. tit.
7 l. fin. C. de sacrosanct. eccles.
8 l. vsucapionẽ. ff. de vsucapio.
9 l. mãcipia. C. de ser. fu.
10 l. ciuitas. ff. si cer. pet.
11 l. rempu. C. de iure reip. lib. xj.
12 l. respub. C. quib. ex cau. ma.

SVMMAE.

2 *L. Inter explicari.*
5 *Fisci sensus: & commoda varia.*
9 *Sal piscésque mancipes soli vendunt.*

LEX XVII.

INTER PVBLICA. Publicæ* res proprio sermone sunt, quæ populi Romani sunt. Sed & quæ† ciuitatũ in vsu publico sunt, per similitudinẽ publicæ dicũtur [13]: latissima verò significatione, etiam si in publico vsu non sint, ita tamen appellantur [14]: quem sensum iurisconsultus hîc sequutus est, & propterea

13 l. sed Celsus. ff. de contrah. empt.
14 l. in tantum. §. vniuersitatis. de rer. diuis.

pterea

pterea non publica hæc esse, sed inter publica haberi ait. Sanè & quæ iure naturali commu-
3 nia * sunt, eorum vsus iure gentium est publicus[1], & occupanti conceditur: quod non est in his, quæ iure ciuili publica sunt, de quibus hîc agitur.

1 §.j. de rer. diuis. Instit.

4 FISCVS. Aerarium populi * erat, fiscus principis, donec omnia princeps in fiscum
5 suum transtulit. Constat † autem (vt Pedianus ait) canone, indictione, oblatione. Canon or-
6 dinarios * principum reditus significat, vt portoria & eiusmodi, quæ in vrbium exitu, vel
7 ingressu soluuntur. Oblatio * nomẽ sumpsit, quòd à popularibus olim oblatum principi id munus sit: eo continentur octaua, vel vigesima, vel quicquid ex consuetudine de rebus pro mercalibus solet pendi, quarum mentio
8 hîc habetur. Indictio est * quod edicto principis subditis inducitur, quod vt plurimum certam quantitatem non complectitur. Sed hæc quo modo in iure aliter distinguantur, infrà disseram.

9 VENALIVM. Hæc est octaua pars; sicut metallorum decima[2]. In † salinis verò ea est vectigalis natura, vt soli mancipes[3], hoc est, qui à fisco hoc ius emerunt, sal vendãt: idque principis monopoliũ est, quod antiquis quoque institutũ fuit: quapropter Liuius Salinator dictus. Idémque in piscariis, secũdum regionum quarundam morem obseruatum est.

2 l. cũcti. C. de metal. li. xj.

3 l. si quis. de vectig.

SVMMAE.

1 *Munus varie accipi. & 2.*
4 *Munerum personalium genera varia. & 6. & 9.12.*
5 *Munera pro personis, rebusve indici.*
8 *Decaprotiorum officium, & periculum.*
11 *Immunitatem ad inopinata non trahi.*

LEX XVIII.

MVNVS DONVM. Cum † munus pro largitione accipitur, tanquam species doni est, significátque quod ex aliqua causa fit donum: cum verò, non habito ad largitionem respectu sumitur, tunc generaliter quælibet munera comprehendit: atque ita hic accipiendum est.

ALTERO ONVS. Et † hoc sensu tripliciter accipitur: est enim munus * patrimoniale, quod ideo sic dicitur, quia cum sumptu fit, patrimoniúmque diminuit. Id quandoque † personæ imponitur, nulla facultatum ratione habita, vt est * capitatio: quandoque secundum fortunam soluentis imponitur, vt quam collectam dicimus, vel indictū, superindictúmue: aliquando nullo personæ respectu rei ipsi incumbit, vt tributum, & census: subitúrque vel in ipsa re, vt cùm hospitem recipimus: vel ex re, vt cùm certam partem fructuum pendimus: vel propter rem, vt si pecuniam pro censu præstamus. Est & † munus personale, id nunc dignitati adnectitur, & honor

nor appellatur: nunc sordidum est, vt calcem coquere, arenam fodere: nunc nec honorificum, nec vile aliquid in se habet, vt cùm subire curam publicæ pecuniæ aliquis compelli-
7 tur. Est & munus * mixtum, vt decaprotiæ[4], 4 l. j. C. de munerib.
id est, decemprimatus: erant enim Decempri-
8 mi † ex decurionibus exactores tributorum, qui fiscalia detrimenta de suo ipsi resarciebant, publicanis mancipibúsue non multum
9 absimiles. Ex † his aliqua ordinaria sunt, aliqua extraordinaria: quæ ordinaria sunt sic definiri Bar. ait[5], vt ea sint quæ à lege, principéue imposita sunt, & certam formam habent. 5 Bart. l. j. C. de munerib. & hono. non conti. lib. x.

IMMVNITATEM. Ea à patrimo-
10 nialibus * muneribus nunquam concessa videtur[6]: nec qui à personalibus immunis est, 6 l. his onerib. C. de munerib.
11 ab honore excusatus censetur[7]: sed & † si immunitas per amplissima verba cuiquam concessa sit, non trahetur ad onus ex improuiso, inopinatóque casu impositum: vt si bellum superueniat: publicè enim interest huiusmodi concessiones tunc negligi[8]. 7 l. cui muneris. C. illo tit. 8 Doct. in l. si ex toto. C. de leg. j.

12 MVNIFICOS. Munera † militaria sunt excubiæ, angariæ, gestationes in vsum belli, decursio campi, erectio valli, atque id genus similia: qui ab his muneribus immunes erant, beneficiarij dicebantur: qui subibant, munifices. Festus autor est.

MVNICIPES. Qui sint, infrà latius ostendetur[9]. 9 j. eodem l. municeps

SVMMAE.

LEX XIX.

LABEO PRAETORIS VRBANI. Sic aliquem ex libris suis inscripsit Labeo.

ACTVM. Hinc ergo † apparet, stipulationem propriè contractum non esse: licet in ea tam reus credendi, quàm debendi dicatur[10]: sicut nec donationem, neque liberationem, aut pactum refutatorium, idque genus remißionis, contractuúmque dissolutiones: nam in his vicißim obligatio non oritur: quapropter, si lex municipalis de contractu verba faciat, hi minimè continebuntur: idque receptius est[11]: nisi eadem ratio quæ in cæteris contractibus procedit, in his quoque locum habeat: nam cùm ex lata significatione etiam hi contractus dicantur[1], quamuis dispositio odiosa sit, à ratione interpretatio-nem

10 l. v. §. de verb. oblig.

11 l. siue apud. C. de transf.

1 l. si donationis. C. de iis, quæ vi. met. causa.

nē sumet. Quapropter, si lex vetat sine agnati consensu ex contractu mulierem obligari, nec debitorem liberare poterit [2] : constitutū enim ita est, vt mulieris imbecilli consilio succurratur : at tunc vel maximè succurrendum est, cùm donare, vel debitorem liberare mulier cupit. Sed nunquid * hæreditatem adire prohibetur? & aiunt communiter non prohiberi [3]: aditio enim hæreditatis etiam ex lata significatione contractus non continetur, licet lex interpretetur eum, qui adeat, quasi contrahere cum creditoribus hæreditariis.

2 Bart. §. pactus ne peteret. l. si vnus ff. de pact.

3 l. more. ff. de acq. hæred.

3 Nam quamuis dispositio de * contractu loquens, etiam de distractu intelligatur [4], tamen hoc ita accipitur, si verè gestus est ille quasi contractus, non si fictè [5], vt in proposita est quæstione. Plerūque enim lex, non obseruatis verbis, ex aliqua ratione, idem iuris

4 constituit de * quibuscunque obligationibus, quod de contractibus [6] : sed non ideo consequens est, vt in municipalibus statutis, quæ non, nisi ex vi verborum, ductam interpretationem accipiunt, idem obseruetur.

4 l. si ad resoluendam. C. de præd. min.

5 l. de eo. ff. de iudi.

6 l. omnem. ff. de iudi.

CONTRACTVM. Quod Græci

5 συνάλλαγμα * vocant. Sic dicitur, cùm vltra verba contractus, aliquid vtrinque agitur.

6 quapropter alibi Vlpianus [7], † Iulianum, inquit, putò rectè à Mauritiano repræhensum in hoc, dedi tibi Stichum, vt Pamphilum manumittas, manumisisti, euictus est Stichus: Iu-

7 l. iurisgentium. ff. de pact.

lianus scribit in factũ actionem à prætore dã-
8 incerti in pand.Flor. dã, ille ait ciuilem incertã [8] actionẽ. id est, præ-
scriptis verbis sufficere: esse enim cõtractum:
Aristo adiicit συνάλλαγμα, vnde hæc nascitur
actio: ita enim reposita in Tusco codice est
hæc dictio, hoc sensu: cum præscriptis verbis
actio detur quoties ex vtriusq; parte aliquid
factum est, quo vterque sit obligatus: meritò
in casu nostro ea cõpetet, quia vicissim quæ-
dam quasi permutatio Stichi, Pamphilique,
vt manumitteretur, interuenit. Et hæc ratio
est † cur in contractu innominato, Si faciam,
vt des, & posteà quàm feci, cessas dare, præ-
9 l. naturalis §. quod si faciam. ff. de præscr. verb. scriptis verbis nõ agatur, sed de dolo [9]: nã hic
non est συνάλλαγμα, id est, mutuum factũ ob-
ligatorium: potuit enim factum suum expli-
cari absque meo, & ideo præscriptis verbis
nõ agitur: quod nõ est in contractu, Do vt fa-
cias, vel do vt des, cùm dare sit dominiũ tra-
ferre, quod non nisi in consentientem trans-
ferri potest. cùm ergo tibi dederim, & conse-
quenter vtriusque factum interuenerit, me
transferentis, & tui dominiũ acceptantis, me-
ritò præscriptis verbis agetur. Dixerit ali-
quis: Si ratio hæc vera esset, cùm traderem, vt
des (traditio enim facta est) de dolo agi non
posset: nõ enim tradere possum, quin tu acci-
pias. sed & si facerẽ, vt faceres, de dolo agend.
10 l. cũ proponas. C. de dolo. esset [10]. quod præter Iuriscõsulti mentem vi-
detur esse. Cui ego responderim: cùm tradi-
tione

tionem acceptans nullũ ius acquirat, merum id factum lex tradenti potius imputat, in cuius facti executionem venit: in cõtractu verò, Cùm facio, vt facias, ideo ſemper præſcriptis verbis agitur, quia vltra promiſsionem videtur vtrinque interpoſitum mandatum. & ſecundum hanc declarationem accipienda ſunt quæ Paradoxorum lib. v. cap. v i i. latius diſ-
8 ſerui. † Sanè συνάλλαγμα græcè à σὺν, quod eſt ſimul, & ἀλλήλως vicisſĩ, & verbo ἀλλάττω deſcendit, quod mutare vulgò ſignificat: ſed eius origo eſt ab ἄττω verbo antiquo eodémque polyſimo quod deducitur ab ἀίσσω & atticè ἄττω Significat autẽ ἄττω, impello, cõuenio, tracto: qua ratione & contractũ dici probabile eſt, quaſi contra, ſeu viciſsim actum id enim hæc vox ſignificat. Vnde Vergilius Homericũ illud, τὸν δ' ἀπαμειβόμενος: tranſtulit, quẽ cõtra. ſic & cõtrahere, erit viciſsim & mu
9 tuò trahere. Eſt & ἄλλαγμα * pro pretio & munere, quod ab aliquo capitur, vt interpretatur Hieronymus i i. in prophetã Amos cõ-
10 mẽtario. ἀντάλλαγμα quoque * in Euãgelio Matthæi cap. x v i. pro re accipitur, quæ iuxta veterũ cõmercia in permutationem datur. Interpres retributionẽ vertit: Quam dabit homo retributionem, &c. vulgatiore vocabulo. Græci contractum συμβολαίον vocant.
11 OBLIGATIONEM. Ex † contractu enim oritur obligatio, ex obligatione

11 l. licet. ff. de procur.

actio [11]: Quapropter ex contractu actionem * dari, ex obligatione nasci dicimus. Sanè & 12
† quædam est obligatio, quæ ex contractu 13
non nascitur, sed ex quadam æquitate datur: ex ea non actione, sed officio iudicis succurritur [12]. Planè & † obligationis verbum ge- 1
nerale est, & tam ciuilem quàm naturalem continet. Quapropter mulier, quæ obligare * se prohibetur sine agnati consensu, neque 1
pactum facere debitori de non petendo poterit [13]: quoniam ex eo naturaliter non petere obligaretur. Sed nunquid simpliciter liberare posit? & ex verbis dicendum est posse, nisi ratio legis aliud induceret [14], vt suprà dixi.

12 l. qui per collusioné. ff. de actio. emp. in fi.

13 Bart. d. §. pactus ne peteret.

14 Bal. in ru. C. de pact.

GESTVM. Cùm rem † sine verbis factam significet, ad extra iudicialia tantùm trahi Accursius credidit: reprobántque inde quidam eam petitionem, qua quis in iudicio gessisse negotia alicuius se adserebat. Sed hæc meritò non recipiuntur, cùm ex subiecto argumento, gestum etiam accipiatur, siue ex cõtractu, siue aliter quid factum sit [15]. Gaius etiam infra tanquam leuem hanc differentiã inter gesta, & facta negligit. Nec dubium ex communi loquendi vsu nihil hæc differre, quod Bart. adnotauit [16].

15 l. ait prætor. ff. de mi.

16 l. j. de offic. proc. cæs.

SVMMAE.

1 Testamentum restitutione non dilui.

2 *Alienare vetitum testari.*
3 *Authentica sacramēta.in testamentis cessare.*
4 *L.Finali.C.de sen. pas.restringi.*
5 *Testamenta successionésque contractus instar habent.*
8 *Stipulamur in testamentis.*
10 *Donatio causa mortis contractibus & vltimis voluntatibus similis, idque varié.*

LEX XX.

1 VERBA CONTRAXERVNT. Si † minor testamentum condat aduersus eius confectionem restitui non potest: quoniam edictum prætoris de eo quod gestum est, loquitur [1]: quæ verba testamentum non compræhendunt: atque hoc omnes probant [2]: si tamen dolo fuit inductus, succurretur legitimis hæredibus per actionem de do-
2 lo [3]. Eadem ratione † adolescens, qui curatorem habeat, contrahendo res suas immobiles sine decreto alienare prohibetur, & tamē testando non solùm ipse potest, sed & conce-
3 dere cui velit vt alienet [4]. Eodem † modo lex quæ contractus minorum propter iurisiurādi religionem corroborat, in eorum testamētis locum non habet [5]. Hinc & constitutio
4 † quæ à filio deportati ante patris restitutionem gesta confirmat [6], in testamento non intelligitur: súntque id genus plura similia.

1 ad l. ait prætor.
2 l.j. §. fuit. ff.ad Trebel.
3 l. Lucius. §. Sempronia. de leg. ij. l. non est enim. de inoff.testa.
4 Bald. l. ij. C. quando decr.
5 Doct. in auth. sacramenta. C. si aduer.vēdit
6 l. fi. C. d. sent.pass.

Quan

7 Iaſ. in l. quæ delegato. ſ. de le. j.

7. Quandoque † tamen videtur in lege receptum, vt pro contractu etiam teſtamentum accipiatur: quod ideo eſt, quoniam olim per imaginariam quandam venditionem teſtamenta concipiebantur, quod ex Caij inſtitutionib. in Topica Ciceronis Boëthius explicat. Sunt enim & quædam ſucceſsiones in contractuum locum ſubrogatæ, vt bonorum poſſeſſ. in bonis liberti, quam imago ſocietatis induxit [8]. Nã & de contractibus * ad teſtamenta plerunque argumentamur, ídque argumentum valet, niſi rationis diuerſitas aliud ſuadeat. Ea colligitur pluribus cauſis, tum quòd teſtamenta fauorabiliorem interpretationem recipiunt, tum quòd ambulatoria à teſtatoris voluntate pendent, tum quòd in eis non facilè quis vel falſus vel fallendi conſilium habuiſſe præſumitur [9], tum quòd eorũ robur ab aditione hæredis incipit. Cæterum & in teſtamentis contrahi poſſe * dubium non eſt. Quapropter & ab † hærede ſtipulari legatario in teſtamẽto quis poteſt [10]: & ſatis erit, ſi duobus teſtibus hoc probetur, vt plerique ſentiunt. cùm verò ex teſtamẽto hæreditas aditur, nõ ipſe teſtator, ſed hæres quaſi contrahere cum creditoribus hæreditariis cenſetur [11], atque id Albericus probat: nam ita proxima * contractuũ naturæ eſt vltima voluntas, vt † de donatione cauſa mortis dubitatũ ſit, vtri magis aſsimiletur, & eſſe cõtra-

8 l. j. ſ. de bon. liber.

9 Bar. l. ſi is, qui. de vulg.

10 l. fi. C. de fideicom.

11 l. fi. ſ. ex quib. cauſ. in poſſ.

ctum

ctum & similẽ donationi simplici omnes fatentur [12]: quantum verò ad efficaciam effectúmue, vltimæ voluntatis naturam imitari [13]. Sed cùm ita sit, mirum est cur, consentiente patre, filiusfamil. testari nequeat, & tamen causa mortis donare posit [14].

12 glo. l.j.§. de do. præleg.
13 Doct. l. ij.§. de leg.j.
14 l. tam is. §. de don. cau.mor.

SVMMAE.

1 *Actiones ex concessione actiue passiuéque dari mente perspecta ex rebus. & 4.*
5 *Restitutionem cum fructibus ad onera præterita trahi.*

LEX XXI.

PRINCEPS. OBLIGATIONES. Id dubium non est, cùm † is, cui bona cõceduntur, etiam ea petere posit, quæ alius debet: actiones enim in bonis sunt. Sed quid si super illis bonis aliquid alteri debeatur? & idem esse Accursius ex hoc responso existimauit, rationémque adfert, quoniam * in beneficiis Principum sit plenissima interpretatio [15]: quæ ratio mihi non placet: fit enim plenissima interpretatio in eius fauorẽ, cui princeps aliquid indulget: Sed in proposita quæstione dãnum est impetrãtis, vt obligationes suscipere cõpellatur: quare ipse ita existimauerim, bonorũ appellatione * ære alieno deducto,

15 l. si quando. C. de bo. vac. lib x.

ducto, intelligendam, idque ex sermonis proprietate. Ex mente tamen † disponentis aliter quandoque censendum: ea sic præsumitur, cùm aliàs aliquid absurdũ induceretur [16], velut quòd quis pro parte tantùm esset hæres [17], vel quòd omnia onera ad aliquem pertinerent, ad alium verò omne lucrum [18]. Idem est in restitutione facta à principe, qua omnia bona alicui concedit. Intelligitur etiam de obligationibus quia aliàs is, qui restituitur, melioris fieret conditionis, quàm priùs esset [19]. Idem est si publicata bona alicui donat: nec enim verisimile est voluisse eum in hoc ærarium suum aggrauare, vt æs alienum soluat, omni lucro ad alium spectante. Sed pone † publicatis alicuius bonis, indicta & exacta à principe est aliqua pecuniaria collectio, deinde ad bona sua exul restitutus est, num quid in eorum restitutione deducendum est, quod ex ea indictione ad eum soluere pertinuisset? Et Alber. deducendum ait. Idem & ipse sentio, si ad fructus quoque interim perceptos sit restitutus: quod in dubio non est dicendum [20]: nam si fructus non sint restituti, non debemus à proprietate verborum recedere, cùm satis sit, si interim fiscus fructus ipsos lucratus est.

16 l. si quis seruo §. fi. de leg. j.
17 l. iij. §. de bon. poss.
18 l. cogi. ad Trebell.
19 l. j. C. de senten. pass.
20 auth. idẽ. C. de hæred.

SVMMAE.

2 Exhibitio, vendicationis præparatio.

3 *Interdicti exhibitorij vis.*

5 *Fructus percepti non nisi ex causis, restituendi.*

7 *Deportato restituto alienata non nisi ex causis reddi,*

9 *Restituere verbi acceptio multiplex & vis.*

LEX XXII.

1 PLVS EST IN RESTITVTIONE. Exhibere * rem dicitur, qui in præ-
2 sentiam affert [1]: quapropter actio † ad exhibendum, vendicationes prægreditur, mobiliáque priùs exhibentur, deinde à domino vendicantur. Hinc & dicta sunt interdicta
3 † exhibitoria, vt cùm prætor, nisi tabulæ testamenti, vel liber homo, vel liberi exhibeantur, interdicit [2]: quod intelligitur, vt videri, tangi, agnoscique possint [3].

4 RESTITVERE est generalius verbum, quod etiam * ad fructus refertur, quod accipiunt Oldradus Albericúsque, cùm verbum id à lege profertur [4], alioquin si ab homine, fructus non contineri [5]: quod defendi potest, si alia ratio sit in fructibus, quàm in re
5 ipsa. Ego distinguendum putauerim † si fructus bona fide sint percepti, nec restitutionis causa retrò inferat, tunc non restituantur [6]: quam ob causam, si princeps deportatum de damnatis eximit, & ex indulgentia bona ei mandat restitui, interim acquisiti fructus non restituentur [7]: si verò mala fide percepti sint,

1 l.ij.ad exibend.

2 l. deinde. de lib. exhi.

3 l. quod & lex. §. ait prætor. de lib. ho. extra.

4 l. in condẽnatione. ỹ. tit. j.

5 l. qui excubias. ff. de re milit.

6 l. & ex diuerso. §. j. ff. de rei vend.

7 auth. idẽ. C. de hæret.

dubium non sit, quin restitui debeant. Idem, si restitutionis causa repetita die assumatur, vt cùm quis in fraudem creditorum alienat: prætor enim cum cõtractum perinde ab ipso principio irritum esse vult, ac si nihil alienatum foret[8]. Sanè & à principe restitutio *fa- 6
cta, alteri damnum afferre non debet: Quapropter ad ea bona non extẽditur †, quæ in- 7
terim alienata sunt[9], nisi de apertissima principis mente constet, vt cùm cõdemnationem, publicationémque pro infecta haberi velit[10]. Idem si publicæ vtilitatis ratio hoc suadeat: vel si ideo quis restitutus sit, quia iniustè sit condemnatus[11]: nam in his casibus damnum afferre alteri princeps non dicitur, cùm pretium restituere illi debeat: ex facto enim suo secuta est euictio: & ideo non priùs restitui bona existimarim, quàm pretium emptori redditum fuerit: nimis enim graue illi esset, rem cuius possessioni incumbebat restituere, deinde aduersus fiscum experiri.

8 l. videamus. ʒ. de vsur.
9 c. quãuis. de rescript. in vj.
10 Car. cap. quia diligentia. de elect.
11 l. quòd si minor. § Scęuola. ʒ. de minor.

RESTITVTIONIS VERBO. Nam * non solùm fructus continentur, sed etiam causa vsucapionis[12]: habétque ex iuris interpretatione hæc vox amplam significationem[13]. Sanè & † restituere princeps dicitur, cùm ordini & dignitati restituit[14], itémque famæ[15], vt cùm quis infamia notatus, hoc ex principali indulgentia impetrat, quo casu infamia facti non aboletur, nec eius effectus:

12 l. restituere. ʒ. eod.
13 l. fi. ʒ. eo.
14 l. j. C. de sent. pas.
15 l. j. §. de qua. de postulat.

non

non enim potest princeps facere, quominus alicuius opinio apud graues bonósque viros notata sit[16]: restituũtur & natalibus qui serui nati sunt, ingenuitatísque iura acquirũt. Restituuntur & in integrũ minores, & qui iustã causam, vnde restitui eos æquum sit, prætori probauerunt. Restituitur & dos soluto matrimonio: Restituitur ex S.C. Trebelliano hæreditas: Restituitur possessio ex interdictis.

16 Feli. c. testimoniũ. de testib.

SVMMAE.

1 *Rem cum causa accipi ex causis contrà.*
3 *Iudicia generalia.*
4 *Seruitutes petitas cum fundo intelligi: in casibus diuersùm.*
6 *L. Rei appellatione. sensus.*

LEX XXIII.

1 REI APPELLATIONE. Accursius † ita intelligit, vt qui rei mentionem facit, etiam de eius causis, iuribúsque intellexisse credatur, veluti cùm quis generaliter res suas petat: quod exemplum in supplicatione principi porrecta procedere potest: item in
2 libello * qui in iudicio vniuersali, generalí-
3 ue datus sit, vt † in petitione hæreditatis, tutelæ, vel pro socio actione [17], alioquin in particulari iudicio libellus generalis, parte opponente, non valet. Nunquid ergo si fun-
4 dum † petierim, ei quoque debitas seruitutes petiisse videar? & si petitus sit cum his quæ

17 glo. l. j. §. de eden.

ad eum pertinent, dubium non est etiam de seruitutibus actum, & de his omnibus quæ ex consuetudine rei emptæ solẽt accedere[18]. Si verò simpliciter fundus petitus est, aut per actionem personalem, & seruitutes non debentur: cùm enim ius id in re sit, actione personali consequi illud non possumus. Aut per rei vendicationem, & verius est deberi[19]. Aut non constat quæ actio sit intentata, & humanius est etiam de seruitutibus actum intelligi, vt hic habetur, nec dissentit Bald.[20] Nam & rem vendens, eam cum seruitute † imposita distraxisse existimatur[21]: & rei præscriptio ad seruitutes quoque, huiusmodique accessiones trahitur[22], quod & de eius interruptione dicendum est[23]. Alij hãc legem aliter † interpretãtur, vt appellatione rei cõtineãtur causa id est, dominia: vt si quis rẽ legat, eius dominiũ legasse videatur, si est dominus, alioqui id ius quod in re habet[24]: quẽ sensum si recipemus, naturã suã cõiunctiua non seru...

18 Innoc. in c. cum ad sedem. de rest. spoliat.

19 l. via. §. si fundũ. ff. de ser. rustic.

20 l. ij. de cõdit. instit.

21 l. si aqua. de contrah. empt.

22 l. si aliena. §. hoc iure. de vsucap.

23 l. fin. C. de ann. exc.

24 l. si domus. in fi. ff. de leg. j.

S V M M AE.

2 *L. Nihil. sensus multiplex. verior. 5. 15.*

8 *Hæreditas ad res referenda.*

9 *Hæreditas vniuersum respicit & vacat.*

11 *Testetur alienari vetitus.*

12 *Hæreditas etiam sine corporibus subsistit.*

15 *Hæreditatem exclusus fratri succedet.*

16 *Hæreditas dicitur etiam adita, idque ex causis. 18.*

2 l. Hær

22 Hæreditatem iuris gentium, & ciuilis esse.
26 Hæreditas spurijs ex causa dabilis.
26 Legitimam tolli statuto: in alimentis contrà.
28 Hæredem non facto inuentario eorum, quæ habuit, solùm foro potest teneri.

LEX XXIIII.

NIHIL: Refertur hîc hæreditatis definitio, quam ita plerique intellexerunt, vt post defuncti mortem ante aditam hæreditatem quoddam ius interim subrogari existi-
1 marint, quod loco defuncti succedit* eúmque repræsentat, id hæreditatem appellari [1]. Ex-
2 ponitur † itaque hic successio, id est, ius succedens. Sed vix est vt hâc ego interpretationẽ simpliciter approbẽ: dictio enim verbalis, suc-
3 cessio *rem ipsam in vim nominis significat: nõ autẽ ad participiũ refertur, quod vim verbi assumit, vt Grammatici tradiderunt. Etymologia quoque huic sententiæ repugnat:
4 cùm enim hæres idem sit * quod dominus [2],
5 sequitur, vt hæreditas † sit rerum ipsarum dominium, non autem ius succedẽs. Idem etiam ex eo confirmatur, quòd hæreditas per quotas partes in rebus diuisionem recipit [3], quæ vix est, vt congruè iuri huic succedenti quadrare possit: cùm enim diuisio illa de re ipsa dicatur, consequens est, vt & quod integrum est, ad eam rem referatur. Nam & si ius hoc

1 Bart. rub. de acq. hær.

2 §. fin. Inst. de hæred qualit.

3 l. seruum. §. fin. de hæred. instit.

succederet, nõ in multis, sed generaliter * hæ-
4 l. hæreditas. de acqui. rer. domin. reditas personã defuncti sustinere deberet[4], & tamen in his quæ facti sunt, non sustinet, nempe quia quæ facti sunt[5]. Ad res igitur potiùs referenda est definitio. Accedit his, quòd
5 l. vsusfru. de stipu. ser.
6 l. iij. de bonor. posses.
Iuriscõsultus[6], cùm de hæreditate ad bonorũ possessionem * argumentatus esset, bonáque definiret, successionem dixit esse vniuersalem in ius mortui. Vnde † credendũ non est eadem verba hic de iure succedente, alibi de rebus ipsis intelligi. Nam & veteres Iurisconsulti hæreditatẽ in rebus ipsis intellexerunt, quod ex ea finitione apparet, quam M. Cicero ad Trebatium in Topicis refert: Hæreditas (inquit) est pecunia quæ morte alicuius ad quépiam iure peruenit, nec ea aut testamento legata, aut possessione detenta, confecta est. Meritò igitur † sciendum est, quoties paterfamiliâs moritur, omnia eius bona, itémque iura sine domino remanere: ea simul iuncta quadam vniuersitate compræhensa, id ius constituunt, quod hæreditas dicitur, id defunctum repræsentat, & vbi per hæredem[7] acquisitum
7 l. hære quoque. de acq. hæred.
fuerit, fictione legis abusque principio in eius bonis fuisse censetur. Quapropter rectè
8 Bar. d. l. iij.
Bart.[8] quandoque docuit dum successionem hanc pro * ipso patrimonio interpretatus est quod de vniuersali iuriũ nominũmq; collectione, non de particulari intelligendum est. Vnde † cùm lex municipalis, matrisfamilias bo[...]

bonorum mobilium immobiliumque alienationem interdiceret, respõsum est[9], posse nihilominus eam testari, & extraneum hæredẽ instituere. Cùm enim hæreditas sit successio in vniuersum ius, & à bonis differat, non videtur duram huiusmodi legem ad hunc casum protrahendam: iure igitur hoc casu hæres vniuer
12 sali in iure succedet, licet † particulariter mobilia vel immobilia consequi nequeat, sed tamen non ideo minus hæres erit [10], tum quia etiã absque corporibus hæreditariis hæreditas sibi constat, tum quia iura & debitorum nomina consequetur, quæ legis prohibitione non comprehenduntur. Et ex hac definitio-
13 ne apparet, † propriè hæreditatem dici, cùm
14 adhuc adita non est: alioquin * vbi ab hærede agnita fuerit, non amplius hæreditas, sed hæredis patrimonium est[11]. Quam ob rem cùm
15 plebiscito † municipali, stantibus masculis, fœmina ab hæreditate patris excluderetur, & frater põst patris agnitam hæreditatem statim decessisset, crebriùs responsum est, sororem non excludi, cùm non amplius patris hæreditas, sed fratris patrimonium esset[12]. Idémque traditum fuit, cùm filia patris hæreditati renuntiasset, vt ad hanc fraternam extẽdi abdicatio illa non debeat[13]. Sed tamẽ scrupulosa ea est sententia, videmúsque plerunque hæ-
16 reditatem appellari quæ adita sit. Vnde † lex falcidia, quæ de hæreditate quartam partem

9 Corn. cõs. ciij. in ij.

10 l. hæreditas. de petit. hæred.

11 l. sed si plures. §. filio. de vulg.

12 l. j. §. veteres. de acquir. possess.

13 Soc. cõs. lxxiiij. in iij.

14 l. filiusfa. ad l.falcid.

15 l. j. §. si quis adita. ad Tertul.

deducit[14], de adita intelligitur: imò etiam in peculio * locum sibi vendicat, quod à substi- tuto tanquam hæreditas accipitur. Sic & in S. consulto Tertulliano hæreditatẽ[15] ex vi no- minis dici Iurisconsultus ait, quæ adita semel fuit, licet deinde in integrum hæres restitu- tus fuerit. Idem & in plurimis legibus proba- tur, quibus hæreditatem vendi, cedi, restitui dicitur, & de adita intelliguntur, absurdúm- que esset toties impropriè loquutos Iuriscon- sultos credere. Ciceronis quoque definitio, etiam si adita sit hæreditas, locum sibi videtur vendicare. Sed ego à creberrima nostratium sententia recedendum non arbitror, quæ ta- men quibusdam casibus declaranda sit. Et in primis plerunque in † iure hæreditas appel- latur ἀναφορικῶς ad id quod fuit[16], licet am- plius non sit: quod autem per relationẽ dici- tur, figuratè dicitur, nec figura omnino à pro- prietate dissidet. Sic & quandoque insulã * di- cimus[17], quæ nõ est, sed quæ insula fuit. Item propter adiunctum grauamen, vt possit dece- secundum legis dispositionem prouideri, ad- ta hæreditas nomen hæreditatis seruat, quo- in suprascripto legis falcidiæ exemplo appa- ret. Rursus quoties de hæreditate ipsa dispo- nendum est, vel iussu legis, vel quod ita ex- sit[1], de adita intelligemus: antè enim, qu- adeatur, de ea disponere hæres non pot- Quapropter cùm Mediolani sit lex, ne

16 arg. l. itẽ prætor. §. j. de suis & legitim.

17 l. insula. de acquiren. rer. dom.

1 Bal. cons. cccxciij. in v.

mulier cum hæreditate extra territoriũ nubat, de adita intelligetur, alioquin non cum hæreditate nuberet, ſed cum adeundi iure [2]: præpoſitio enim illa, Cum, de habente intelligitur. Adde quod ratio legis hoc ſuadet, ne facultates ciuium in alienigenas transferantur, cùm & alioquin facilimè eluderetur lex, ſi ante aditam hæreditatem nubere non poſſet [3]. Atqui contrarium ex vi verborum videretur dicendum, ante aditam ſcilicet nubere non prohiberi: verba enim legis cũ hæreditate dicunt, non cum iure adeundi [4]. Sed tamen & hoc caſu legi locum eſſe vero propius eſt, tum ex vulgari loquendi vſu, quo eam habere hæreditatem dicimus, quam adire, quoties velit, poteſt, cùm idẽ exiſtimetur,
21 ſiue quis * habeat [5], ſiue habere ſtatim poſsit: tum quia ius adeundi modus eſt per quem hæreditas acquiritur: vnde prohibito effectu [6], modus quoq; vetitus cenſeri debet. Et hinc ſumitur etiam alia declaratio, vt, ſcilicet; ex communi vſu loquendi hæreditatem dicamus, etiam quæ adita ſit. Sunt qui idem exiſtiment, etiam ſi adita ſit, dum tamen rerum hæreditariarum poſſeſsio adhuc non fuerit appræhenſa: propriè enim tum hæreditatem dici, idque eo argumento, quòd lex hæreditatis petitionem tum aduerſus poſſeſſores concedat [7]. Qua ratione proditum eſt, eam formulam non competere ei, qui ſemel

2 Doct. d. §. veteres. in l. j. de pecul.

3 c. ſi ciuitas. de ſent. exc. in vj.

4 Socin. d. conſ. lxxiiij. in iij.

5 Ang. l. itẽ. §. petitã. de petit. hære.

6 l. oratione. de rit. nup.

7 l. ij. vbi Bart. de fid. hære. pet.

possessionem apprehẽderit, sicut nec ei quorum bonorum [8] interdicto prætorem succurrere. Sed ipse non arbitror rerum appræhensione significationẽ hæreditatis variari, cùm per solam aditionem patrimonio hæredis accrescat, dominiúmque statim transferatur.

8 Alex. cõs. xciiij. in ij.

9. Illud generaliter fatendum, quoties coniectura aliqua suadeat, de adita actum esse, semper eam interpretationem accipiendam, dum titulo hæreditario acquisita sit: quod in proposita specie existimaui. Legauerat testator omnem hæreditatẽ patris, & matris sibi obuentam: responderat Decius [10] de ea quoque actum censeri, quam in solutum à fratre acceperat. Ego contrà, cùm titulo hæreditario [11] eam nõ acceperit, sed ex contractu. Exeadẽ quoque definitione creditur iuris ciuilis hæreditatẽ esse, cùm hoc à lege inductũ sit, vt id ius ipsi defuncto succedere censeatur. Sunt tamen qui potius iuris gentium successiones esse existiment, cùm in Bibliis, & apud Diog. Laërtium appareat vsum testamentorũ apud alias gentes, quàm Romanos fuisse, & ex eis hæreditates deferri solitas. Sed eo † deuentum est, vt existimemus origine [12] quidem tam testamenta quàm hæreditates gentium iuris fuisse, naturalique ratione, & æquitate inductas. Sed cùm deinde Quiritium legibus alia testamentorum forma cõstituta sit, alius itque hæreditatum deferendarum modus, ita

9 d. §. filio. l. cum hæredes. de acquir. poss.

10 Dec. cõs. lxix.

11 l. ij. §. sicuti. de hær. vend. Aret. cons. cxlviij. Ang. xxx.

12 l. testamẽti factio. de testam.

ris ciuilis esse cœperunt. Quapropter qui iu-
23 ra ciuilia amittunt, vt deportati, * nullam te-
stamenti factionem habēt [13]. Hincque com- 13 l.j. C. de
sequens est, vt legibus municipalibus & dari, hæred. insti.
24 & adimi hæreditates * possint, & quoquo-
modo legislatoribus placuerit, immutari:
quoniā ea quæ iuris ciuilis sunt, cōtrario mu
nicipum iure eorum arbitratu subuerti pos-
25 sunt [14]. Qua ratione cùm † supremus prin- 14 Alex.cōs.
ceps spuriū filiū instituisset, respondit Bald. ij.in ij. in fi.
[15] iure ei hæreditatem deferri, quoniā pro-
hibitio successionis in spurio iuris ciuilis est, 15 Bal. cons. cclxij.in j.
quæ à principe potuit cōuelli. Quòd si is prin
ceps legibus solutus non esset [16], aliud dicen 16 Bal.cons.
26 dum fuerat. Eadē ratione † & illud receptius ccclxj.in v.
est, posse legem municipalem filiis, vel paren-
tibus legitimam ex Iustiniani constitutione
debitam auferre, quoniam institutionis titu-
lo præstatur, & hæreditatis pars est: vsque ve-
rò ad alimentorū summam non posse [17], cùm 17 Doct. c.
iure naturæ ea debeantur, quôd ciuilibus san Raynutius.
ctionibus immutari nequit. Quo circa etiam de testa.
27 deportato * alimenta relinquenda sunt: ea
enim in publicationem bonorum non redi-
guntur [18]. Hinc quoque à plerisque illud de-
28 ducitur, in foro, quod cōscictiæ vocant, † hæ 18 l. legatū.
redem tametsi inuentarium non confecerit, de cap.dim.
vltra vires hæreditarias non obligari: iure
enim ciuili obligatur, quia personā defuncti
repræsentat [19]; at iure naturali, vel diuino hæ 19 l.fi. C.de iur.delib.

res

res non ideo tenetur, quod autoris personam sustineat, sed quia ad eum bona peruenerūt, meritò eatenus solùm obligabitur, quatenus peruenerint [20]: quæ sententia receptissima est. Eum enim qui repertorium non fecerit, idcirco lex insolidum obligat, quòd subtraxisse hæreditarias res * præsumit: at in foro conscientiæ præsumptiones huiusmodi legi nullius momenti sunt, soláque veritas obseruatur. Quapropter si constet legatarios, creditorésve veritatis huius conscios esse, eo in foro non vltrà consequentur, quàm ad hæredem peruenerit.

20 in d. rub.

SVMMAE.

1 Vsufructus genera: vnum esse verius. 2.
3 Vsufru. legato fundo, diuiduus.
5 Vsufr. legato proprietatem ex causis intelligi.
6 Vsufr. ex causis inseparabilis.
8 Vsufruct. causalis & formalis discrimen.
9 L. Recte. sensus.
11 Seruitutes ex causa accepto ferri nequeunt.
13 L. iiij. de vsufr. explicari.

LEX XXV.

RECTE. Duplicem † esse vsumfructum nostrates Doctores prodiderunt, eum, qui seruitus sit, quem formalem appellant, ...

que nullo modo ad dominum rei pertinet: quia cùm de ſeruitutum ſpecie ſit, ſeruire illi res ſua non poteſt [1],alium qui cauſam domi- nij habeat,vnde cauſalis dicitur:commoditas enim ea domini eſt,vt re ſua vtatur, fruatúr-
2 ve.Sed ego hanc † commoditatem non memini in iure legiſſe propriè vſusfructus nomine appellari:quamuis enim lex [2] eum, qui fundum, deinde vſumfructum ſtipulatus ſit ei ſimilem dicat,qui totum,deinde partem ſtipulatus eſt,non tamen de hoc vſufructu intelligi poteſt,qui non ſimilis parti, ſed verè domini pars eſt:vnde de ſeruitute accipiendum eſt,quæ in eo eſt ſimilis parti : quia integram vtilitatem non adfert, diuerſáque eſt ab eo fundo:ideóque ea ſtipulatio, vt aliqui exiſtimant [3], valet:tametſi qui totum, deinde partem ſtipulatur , ſecunda ſtipulatione nihil agat.Non tamen negauerim aliquam ſimilitudinem inter hanc domini commoditatem,
3 & vſumfructũ eſſe. Quapropter ſi tibi † fundum, alteri eius fundi vſumfructum legauero, vſusfructus iſte communicabitur [4], & tu fructuum dimidij fundi perceptionem, alter dimidij vſumfructum habebit. Eadem quoque ratione factum eſt, vt quandoque alter
4 alteri accreſcat:vt ſi, liberis * hæredibus inſtitutis,vſumfructum fundi vxori cum liberis legauero:nam in liberorum perſona vſus fructus tanquam ſeruitus non cõſtabit : cùm enim

1 l. vti frui. §.ſi vſufr.pe.

2 l.qui vſum fr.§.de verb. oblig.

3 Raph.ibid

4 l. ſi alij. §. de vſufr.leg.

enim sint hæredes & domini, illis res sua non seruit: & tamen mortuis liberis accrescet vsusfr. vxori, & è conuerso, mortua vxore, accrescet filiis [5]. Cùm ergo etiã dominus vsumfr. causæ ipsi, id est, dominio cohærentem habere dicatur, † plerunque accidit, vt vsusfructus appellationem de proprietate intelligamus vt si, legato vsufructu, prohibeat testator alienationem [6]: nam de proprietate eum intellexisse prohibitio alienationis arguit. Idẽ si is, cui vsusfr. pecuniæ legatus est, grauetur alteri restituere: cùm enim ipse, non hæres, restituere grauatus sit, verisimile est de proprietate actum [7]. Idem si re † legata, modus additus sit, vt ea legatarius vti posſit [8]. quod & in donatione obseruatur [9]: cùm enim res ad vsum donatur, non fit ea interpretatio, vt ab vsu proprietas separata censeatur. Sed & si duo instrumenta exhibeantur, quorum altero habere proprietatem, altero * vsumfructum dicat, non ideo inuicem aduersantia produxisse existimandus sum: quoniam de vsufructu causali (vt Iason. & Socin. existimant [10]) intelligi potest.

DOMINI. Si de † causali accipimus, dubium non est esse partem, sicut paries pars est domus: vsusfructus enim ille, vnà cum proprietate plenarium dominij ius constituunt. Sed Iurisconsultus † de formali hîc intellexit, qui licet in se dominium habeat (fructus

5 l. si mulieri. de vsu. ac.

6 l. Proculus. de vsufr.

7 l. fin. de vsufr. ear. rer.

8 l. species. de aur. & ar.

9 l. donationes. §. j. de don.

10 d. l. qui vsumfr.

rius enim illius iuris dominus est [11])non ta-
men quicquam habet commune cum eius rei
dominio, in qua vsusfructus constitutus est,
imò penitus ab eo dissidet : nec simul esse
10 * possunt. Quapropter, si in libello actor se
dominum dixerit, & de vsufructu tantùm
probet, obtinebit [12], quia interpretabimur,
eum de ipsius vsusfructus dominio intelle-
xisse: sed si fundi dominium dixerit, nõ obti-
nebit: quod plerique adserunt: & ego genera-
liter verum esse probauerim : quoniam aliàs
reus rectè certioratus non esset [13].
11 SERVITVTIS. Quapropter † qui
fundum stipulatus vsumfructum accepto tu-
lit, nihil agit [14] : quoniam hæc acceptilatio
de re, vel parte rei non est : quod & in quali-
bet alia seruitute procedit: differentia tamen
est aliqua, quoniam vsusfructus portionis in-
star obtinet [15], quod in cæteris seruitutibus
non est: & ideo lex ait, in multis casibus vsum
12 fructũ * partẽ dominij esse [16], quod intelli-
13 gendũ † per interpretationem, nõ quòd verè
pars dominij sit. fit autem hæc interpretatio
suadente æquitate, vt in fideiussore pro eo
vsumfructũ promittente, qui proprietatem
dare obligatus sit [17]: iniquũ enim esset, deci-
peretúrque creditor, qui solius rei fidem se-
qui noluit, si ex hac subtilitate fideiussoris
obligatio nulla esset. Idem si alia ratione veri
simile sit à partibus id actũ [18], vt vsusfructus

pars

11 d. l. vti frui.

12 Alex. §. nihil commune naturaliter. de acq. poss.

13 l. j. de eden.

14 l. & per iusiurãdum. de acceptil.

15 l. cum filius. §. dominus. de legatis ij. l. Meuius. §. fundo. eod. tit.

16 l. iiij. de vsufruct.

17 l. si à reo. §. ij. ff. de fideiuss.

18 d. l. Meuius.

* pars dominij sit.

SVMMAE.

1 Pars seiuncta totum dici partémve. 2.
3 Partem voluntate constitui.
4 Partem vendit, seiungitque socius.

§. QVOD QVINTVS. Sententia † Mu tij fuit, vt qui pro diuiso posideret, non partem posidere, sed totum diceretur. Seruius etiam hoc † casu appellari partem posse dicit: quod dubium non est, si ad id tempus relatio habeatur, quo adhuc nihil diuisum erat [19]. Idem, si in re, † cuius constitutio a domini voluntate pendeat, appareat eum velle, vt pars sit [20], cuius rei exemplum in fundo accipi potest. Quapropter constat vnum fundum dici, qui pro diuiso à pluribus posideatur, si ita ipsi velint [21]. Idem in domo, vt si tu cœnacula omnia, ego inferiora posideam: erit enim vna domus [22]. Sed dubitari potest, si ex lege municipali, † qui partem domus habet, inconsulto socio, vendere prohibeatur, an constructo pariete, partem suam separare posit, vt non pars, sed alia domus videatur? Et posse ego existimauerim, nec in hoc Seruij sententia nobis aduersatur, quæ tunc non procedit, cùm partium voluntas reclamat [1], legísque ratio non repugnat. Sanè & fun-

19 l. insulã. in fi. de acq. re. do.
20 l. Caius. de lega. ij.
21 Bart. l. sti. non diuid. j. quæst. de verb. oblig.
22 Alex. cõ. xxiiij. in iiij.
1 l. magis. §. fin. de reb. cor.

5 dum, cuius pars pro * indiuiso sit mea, fundum meum appellare possum [2], cùm iuris intellectu non diuisione corporum in eo partes habeam [3].

2 l. pupillus. in fi. j. eod.
3 d. l. Meuius. §. duorum.

SVMMAE.

1 *Partum furtiui, nisi ex causis, vsucapi.*

LEX XXVI.

1 PARTVM. Cùm partus † rei furtiuæ pars non sit, sequitur vt vsucapi à bonæ fidei possessore possit [4]: quod intelligendum est,
2 nisi apud furem conceptus sit [5]: matrẽ * enim contrectando, & eum contrectasse, qui eius viscerũ portio est, videtur: quod in furis hæ-
3 rede non est [6]: licet ipse propter autoris * sui malam fidem vsucapere nequeat [7]: tolliturque hinc illa dubitatio, cuius innominatus poëta apud Græcos Diodorum iurisperitum illudens, meminit hoc epigrammate:

4 l. qui vas. §. si ancilla. de furt.
5 l. si aliena. §. fin. de vsucap.
6 l. si ego. §. partus. de public.
7 l. sequitur. §. hæres. de vsucap.

Ῥήτορα πρὸς Διόδωρον ἀνὴρ δειλαῖος ἀπελθὼν,
Ἤρετό μιν τοίης ἀμφὶ δικασπολίης.
Ἡμετέρη θεράπαινα φυγεῖν ποτὲ, τὴν δ' ἐπιγνοὺς
Ἀλλοτρίῳ τ' εἶναι λάθριν ἐπιστάμενος.
Ζεῦξεν ἑῷ θεράποντι, τέκεν δ' ὑπὸ παῖδας ἐκείνῳ,
Καὶ τίνι δουλεύειν εἰσὶ δικαιότεροι;
Ὃς δ' ὅτε μορμύριξε, καὶ ἔδρακε βίβλον ἑκάστην,
Εἶπεν ἐπιστρέψας γυρὸν ἐπισκύνιον,
Ἢ σοὶ ἢ τῷ ἑλόντι τεὴν θεράπαιναν ἀνάγκη
Δουλεύειν κείνους εἵνεκεν ὧν χάριν ἐζρέεις,
Δίζεο δ' ὑμετέρων τὰ δικασπόλον αἶψα, δ' ἀποίσῃ
Ὕπνον ἀρειοτέρην ἔγκλιμα λέγοις.

Quod epigramma vtcunque Latinè reddidimus, quo eius sensus qualicunque lectori sit apertior.

Rhetora vir quondam pauper Diodoron adiuit,
Sciret vt hac specie quid sibi iura velint.
Serua mihi aufugit, captam quam repperit olim
Nescio quis, famulam conscius esse meam,
Atque suo iunxit seruo, quæ fœta puellos
Edidit, ánne mei pignora iuris erunt?
Ille anceps, raptus per multa volumina, tandem
Sustulit hac vetulum voce supercilium:
Hos opus est vernas tibi vel seruire, vel illi
Qui tenet ancillam non sine fraude tuam.
Sed tibi fac iudex sit amicus, dummodo iustam
Causam habeas, punctum protinus omne feres.

SVMMAE.

3 *Agri acceptio multiplex.*

LEX XXVII.

AGER. Ager* ab agendo dicitur M. Varroni: sicut villa, domus rustica, à vehẽdo, quòd in eam fructus aruorum vehantur. Ex* mente† tamen testatoris quãdoque fit plenior interpretatio. Paulus receptarum sententiarum[8] lib. iij. Villis (inquit) vel agris separatim legatis, alterum alteri cedit. Bart. villam dicit, quæ sine muris sit. Subdunt alij, quasi vallem vallatam appellari, quod ridiculũ, & ineptum est. Sanè & ager pro territorio vrbis, & quem[...]

8 titu. ix. de ysufr.

Comitatum vulgò appellamus, accipitur. Quare non existimauerim agri Auenionensis dici castrum, cuius iurisdictio ad alios, quàm Auenionenses pertineat, quamuis intra ipsorum fines constitutum sit. Refertur & ager ad longitudinem, vt cùm dixit Horatius:

Mille pedes in fronte, trecẽtos cippus in agrũ.

SVMMAE.

1 *Stipendij nomina, modusve.*
2 *Corn. Taciti explanatus locus.*
3 *Gallicorum tributorum æstimatio.*

1 §. STIPENDIVM. Sic† merces militum dicitur, sicut & salarium: ea erat denarius in singulos dies Tacito lib. j. qui vnciæ argenti octaua pars est. Tributum etiam appellari Pomponius ait: sed Tacitus lib. xx. tributum accipit, quod prouinciales ipsi præstãt: stipendium, cùm militibus datur. Neque quies (inquit) gentiũ sine armis, neque arma sine stipẽdiis, neque stipẽdia sine tributis haberi queũt.
2 Loquitur † autem de tributis Galliæ, quæ cùm à Iulio Cæsare in prouinciæ formam esset redacta, impositũ illi vniuersæ fuit stipendium. (Sestertij nota est Volusio Mætiano. H-S.)
3 quadringẽties, quæ † summa est decies cẽtena millia aureorum, cùm hodie ter tantùm de Francia, quæ Galliæ pars est, reges accipiant.

1 l.fin.C.si-ne cens. l. j. §.de cens.

Stipendiariæ * autem omnes prouinciæ[1] populi Rom. erant, Italia non erat, & si quæ vrbes ius Italicũ haberent, vel fœderatæ essent. 4

SVMMAE.

1 *Alienationem varie accipi, eiusque effectus, & ad quamlibet dispositionem refertur.*

3 *Alienare vetita non pignoranda.*

4 *Dominij pignore translati argumenta.*

7 *Alienari vetita nõ, nisi ex causis, vsucapi.*

9 *Patientiam in vsucapione obesse.*

14 *Hæreditatis & legati discrimen.*

16 *Repudians creditores, non fraudat: quandoque contra. 18.*

17 *Tit. quæ in fraud. cred. explicari.*

LEX XXVIII.

ALIENATIONIS. Alienationis † verbum latè patet: nam ad directi & vtilis dominij translationem, ad vsucapionem, ad pignoris nexum refertur[2], ídque siue à lege, siue in contractu, testamẽtóve prohibita sit[3]. Sed hoc quidam intelligunt, cùm id nominis largè sumitur, alioquin propriè alienationem * esse cùm directa dominia transferuntur[4]. Et ideo si in aliquo argumento odioso, vel pœnali, vel alioquin propriè accipiendo, alienationis mentio fiat, pignoris quod veri-similiter luendum sit nexus[5], vel hypotheca, vsusfructúsve cõstitutio non prohibebitur[6].

2 l.fin. C.de rebus alie.
3 c.nulli. de reb.eccles.
4 l. j. C. de fun.dot.
5 l. qui habebat. de legat. iij.
6 l.non alienat. j. tit. j.

3 Ego & iſtis † caſibus propriè alienationem fieri non dubitauerim: cùm enim de iure rei diminuatur, in aliúmque transferatur, quod tranſlatum eſt negari non poteſt eſſe alienatum.
4 Sed in eo vertetur coniectura † an de huiuſmodi tranſlatione partes egerint, ídque ex ratione legis[7]: vel cauſa cõtractus diſcernitur, ita vt in dubio à verbis non recedamus. Finge duos tyrannos ita conueniſſe, ne aliquid de territorio alterius in alterum alienari, acquirique poſsit, de iure hypothecæ interim actũ non cenſebitur[8]: quoniam huius pactionis veriſimile eſt eam fuiſſe rationem, quòd more aquilarum vicini eſſe nollent: quæ ratio in ſimplici hypotheca non procedit, niſi cum iure pignoris dominiũ impetraretur[9].
5 Quapropter licebit creditori id ius* alteri cedere, ne verbis pactionis teneatur. Nam & prohibita alienatione, permutatio quandoque permittitur: cùm cauſa prohibitionis ſola fuit, ne quis facultatibus laberetur[10]: ceſſat enim ratio, cùm tantundem ex permutatione conſequuturus ſit. Idem ſi rerum particularis affectio nulla fuerit[11]. Sed nunquid quod de alienatione dicitur, locum ſibi vendicet, ſi lex emptionis venditioniſque verbo vtatur? Et idem eſſe traditum eſt[12], quoniam lex xij. ta-
6 bularum* emptionis verbo omnẽ alienationem cõplectitur[13]: ſed in ea lege id erat, quoniam quælibet alienatio per imaginariam

7 l. ex hoc. §. j. ff. de alie. iud. mut.

8 l. in quorũ. ff. de pigno.

9 l. j. C de iure dom. imp.

10 l. fin. ff. de iure dot.

11 l. peto. §. fin. de leg. ij.

12 Bart. d. l. in quorum.

13 l. ſtatuliber. §. Quintus. ff. de ſtatulib.

emptionẽ, ſicut & hæredis inſtitutio, & emancipatio celebrabatur. Obſeruabimus itaque, an ratio legis generaliter procedat [14], vel in ea tantùm contractus ſpecie [15].

14 l. fi. C. de præd. decur. lib. x.

15 Iaſ. l. fin. C. de iure emphyt.

VSVCAPIONEM. Quod † ergo alienare prohibemur, vſucapi quoque non poterit [16], vt nemo non fatetur. Sed quandoque non procedere videtur: nam minor alienare immobilia nõ poteſt, ea tamen hoc iure præſcribi poterant [17]: in quo magna eſt altercatio. Ipſe negauerim eorum alienationem ſimpliciter prohiberi: oratio enim diui Seueri ſolum ſe interdicere tutoribus * & curatoribus, ne ea diſtrahant ſine cauſæ cognitione, adſerit [18]. Nec obeſt, quòd adoleſcentes ipſi etiam alienare prohibeantur, quia hoc non eſt propter res ipſas introductũ: ſed quia in his quæ ſecum geruntur, præſumuntur propter facilitatem labi [19]: quæ ratio in præſcribente, qui nihil cum eis agit, locum non habet. Sanè & res litigioſa alienari non poteſt, & tamẽ præſcribi poteſt [20]: quod ideo eſſe Accurſius tradit, quoniam vitiũ hoc rem ipſam non adficit. Ego accepi, licet id vitium, perempta inſtantia duret, non tamen alienationem rei factam, irritam eſſe [21]. Quapropter nec præſcriptionem. Et ex hoc conſequens eſt, vt quibus caſibus prohibitio alienationis non efficit, quò minus diſtractus valeat, vſucapio * quoque procedat [22].

16 l. vbi. §. de vſucap.

17 l. fin. C. in quib. cauſ. in integ.

18 l. j. §. de rebus eor.

19 l. iij. C. de in integ. reſtit. mi.

20 l. j. C. de long. temp. præſcrip.

21 Bar. l. cenſemus. C. de litig.

22 l. ea lege. C. de cond. ob cauſ.

VIX EST. Interpretatur enim lex, qui
10 patitur vsucapi, *eum alienare: quæ interpretatio cũ ex iuris antiqui æquiparatione prouẽniat, generaliter etiã in correctoriis locũ ha-
11 bebit. Hinc est, quòd si* ex forma legis municipalis nõ possit sentẽtia dici nulla, nisi intra triduũ, eo lapso, non poterit neque excipi, tanquam iurisdictio in iudice non esset: qui enim terminum labi permisit, magis ex facto suo, quàm ex iudicis sententia videtur exclusus, nec vlterius erit audiendus, vt Paul. Castr.[23] respondit, cuius sententiam etiã alij probant.

[23] Consilio cccxxix. Ale. cy. in v. Calc. consil. xv.

12 NON VTENDO. Alij codices, *abutendo: sed communis lectio magis conuenit.
13 Hincque argumentum sumitur, * idem esse siue expressè quis alienet, siue tacitè per lapsum temporis: quandoque tamen tacita hæc alienatio efficacior est[1].

[1] l. j. C. quan. ad.

NON INTELLIGITVR. Meritò
14 lex † in hæreditate exemplum posuit, quoniam ea non nisi adeunti acquiritur: in lega-
15 tis aliud est, quæ ipso iure in legatarij * dominium transeunt[2] vnde si repudiat, dominium sibi iam quæsitum abdicat, meritò alienare censetur[3]. Sed finge Titio legatam quartam partem bonorum, cùm in hoc legato ipso iure dominium non transeat[4], repudians alienare non videbitur. In edicto tamẽ quo præ-
16 tor † in fraudem creditorũ gesta reuocat, non compræhendetur qui legatum repudiat[5],

[2] l. à Titio. de furt.
[3] l. magis. §. fundum. de reb. eor.
[4] l. si quis bonorum. de legat. j.
[5] l. qui autẽ. quæ in frau. credit.

quoniam alienationis verbo † prætor vſus non eſt, ſed ſimpliciter non permittit fraudationem, quæ minimè interueniſſe videtur in eo, qui id repudiat, quòd ex concedentis intentione arbitrarium ſibi fuit, acciperet, an non acciperet: nec enim hoc egit teſtator, vt creditoribus prodeſſet. Planè ſi quis † ex natura contractus acquirere mihi teneatur, in eo quod dolo malo fecit, ne acquireret, condemnabitur[6]. Idem ſi non ex natura cõtractus teneatur, ſed vt fraudi lex obuiam eat, in eius rei reſtitutionem aliquem grauauerit, quæ non ſolùm peruenit, ſed peruenire ad eum potuit[7].

6 l. ij. §. non tantùm. de hære. vend.

7 l. ſed ſi. §. perindè. ff. de pet. hær.

OPTIONEM. Quod prius * mente optauimus, re ipſa eligimus: quapropter promiſcuè optio, electióque aſſumuntur.

SVMMAE.

2 *Oratio ſine coniunctione, coniunctim accipienda.*

§. ORATIO. Coniunctiua * dictio vtriuſque rei concurſum requirit, diſiunctiua alterutrius. Finge † ergo me ita ſtipulatum, *Titium, Pamphilum, Seium dabis?* ſi de mente contrahentium non conſtet, diſiunctiuè deberi Iacobus ſenſit, vt ad minimã ſummã interpretatio redigatur. Accurſius idem hoc caſu arbitratur, vt aduerſus eum, qui ea verba pro[...]

protulit, fiat interpretatio: tametsi cessantibus coniecturis non neget ea coniunctim prolata potiùs videri. Ipse à verbis non recederem, quæ in coniunctam erunt: nam & simili casu quandoque Accursius apponen-
3 dum punctum affirmat, * quod coniunctionis loco sit.

SVMMAE.

2 Coniuncta quandoque disiungit.
3 Disiuncta plerunque iungunt.
5 Patre & filio institutis, illum solum succedere.
8 Obligationes ex æquo diuisæ.
9 L. Coniunctionem sensus.

LEX XXIX.

1 CONIVNCTIONEM. Grammatici * coniunctionē simpliciter vocant etiā
2 quæ disiuncta est: quapropter † Iustinianus 8, coniunctionem (inquit) Aut, pro Et, accipi, vt videatur copulatiuo modo esse prolata, vt magis sit συνάφεια, vt & primam personam, &c. Ita enim legendum, & vox græca ex antiquis codicibus restituenda: sicut vice versa
3 rhetores disiunctam † orationem vocant, etsi concursum enuntiatorum requirat, dummodò κῶλα, id est, membra orationis separatim proferantur: cuius rei Aquila Romanus au-

8 l. cum quidam. C.. od.

tor est. Sed Iurisconsulti aliter accipiunt, & disiunctionem appellant, * quam vulgò alternatiuam dicimus, de qua inferiùs latiùs dicetur.

PRO DISIVNCTIONE. Quapropter † si pater filium, & ex eo nepotes in potestate habens ita instituat, *Filium & nepotes instituo*. coniunctio naturam suam non seruat: quoniam * ordo charitatis, adfectionisque, neque non institutionis necessitas suadent, vt donec pater viuat, filij non admittantur, sed ipse solus hæres sit, vt communiter traditum est [9]. quod si necessitas hæc vel adfectio non subsit, à natura verborum non recedemus.

9 l. Gallus. §. j. ff. de lib. & post.

MEO. Atqui mentio hæredis videtur superfluè addi, cùm quis dari sibi stipulatur [10], vtique hæredi * quoque stipulatur, imò si alteri ex hæredibus tantum stipulari vellet, nō posset: quoniam cùm lex xij. tabul. † obligationes æquis portionibus inter hæredes diuidat, supra contingentem portionem censendat, supra contingentem portionem censentur extranei, & alteri extraneo nemo stipulari potest. Sanè illa stipulatio, *Mihi hæredique meo*. non semper disiunctiuè accipitur, verumque est Labeonis exemplum, † cùm in stipulationem id deductum non est quod tractum habeat: vt si mihi, hæredíque meo centum promittas: sed si per te [11], hæredémque tuum habere licere promittas, itē per te hæredem, quē

10 l. eū qui. §. j. ff. de ver. oblig.

11 l. stipul. ista. §. j. ff. de verb.

que tuum [12] vim non fieri, coniunctionis vim attendemus: infráque latiùs hæc adtingentur.

12 l. si sic stipulatus. in princ. ſ. illo tit.

SVMMAE.

1 Arborum genera & discrimina. 4.
2 Cæduarum arborum species.
3 Cæduas non, nisi vsu, accipi.
6 Arboribus fructiferis, aut non cæduis, non nisi ex causis vtendum: in emphyteusi contrà. 8.
7 Arbores grandes varie accipi.
9 Stirpium definitarum vsus.
10 Culmus definire vsus.
11 L. Sylua. emendari, & explanari.
12 Spicilegium & racematio permissa.

LEX XXX.

1 SYLVA. Arborũ † aliæ fructiferæ sunt,
2 aliæ cæduæ, aliæ non cæduæ. Cæduas † esse hîc apparet, quæ excisæ repullulant, siue ab eodem stipite, siue ex stirpibus, vt salix, arundo, ornus, fraxinus, laurus, alnus, bætula, sambucus, populus, æsculus, quercus [1], multæque
3 id genus species: quod † ita intelligendum est: si in eum vsum haberentur vt cæderentur, siue materiæ causa, seu lignorum [2]: alioquin, si in eum vsum habitæ nõ sint, ex prima, quæ hîc

1 l. cum manu. §. sylua. de contrah. emp.
2 l. item. §. si. de vsufru.

hîc refertur, opinione, pro cæduis non erunt. Quid enim, si animi recreandi causa platanum, vlmum, fagum, fraxinum, ilicem educauerim? quid si syluam antiquam eandémque glandiferam habeam, quam nunquam cædere solitus sim, sed subulcis locare? an sola arborum cupressus non cædua erit, quia sola non repullulat? quod Aretinus & Picus[3] senserunt. Sed dubio procul malè. Inter hæc arborum genera non leuis differentia est: † nã fructiferas fructuarius* non cædit[4], nisi vetustate consumptas[5]. quòd si vi † ventorum deiectæ sint, in vsum suum, vel villæ, si aliunde non habeat, accipere potest[6]: reliquum ei auferre extra agrum, ne solo officiant, permittitur[7], ad dominum tamen pertinebit. Cæduis verò sicut paterfamiliâs cædebat, vti, vel perfrondatores ramos decutere potest, pedamentáque (sunt hi pali teretes vitium sustinendarum causa) conficere[8], & etiam alteri vendere. In non cæduis id solum conceditur, quod pro ipsius vineæ vsu necessarium sit: dum fundus deterior ea causa non fiat, vel arbores grandes non sint: huiusmodi enim voluptatis causa solùm habentur, quam, decussa coma, amitterent[9]. harum & M. Varro rei rusticæ lib. iij. cap. iiij. meminit, † videmur que grandes arbores intelligere, quæ in sylua cædua relinquuntur, nec vnà cum cæteris [illegible] putantur: possunt tamen etiam intelli[illegible]

3 rep. §. Titia. q. xxxvj.

4 l. æquissimum. §. fructuarius. de vsufr.

5 l. agri. eo. tit.

6 l. arboribus. eo. tit.

7 l. Proculus. eo. tit.

8 l. ex sylua. eo. tit.

9 d. l. ex sylua.

des arbores, quæ decacuminationem, (quam Græci ἐπισκόπτω vocant) non ferunt: vt picea, pinus, abies, palma, addũt aliqui cupreſſum, & cedrum. Quid ſi grandem arborem intelligamus, quam Græci ἀξιολογώτατον vocant, videlicet prægrandibus ramis, ordinatis, paribúſque numero qualis fraxinus, ſor-
8 bus, picea? In † conductore emphyteutáque aliud dicendum eſt: fructiferas enim demortuas vt lucretur, ſubſtituere alias debet [10]: quod etiam in non cæduis opinor [11]: cæduas indiſtinctè cædit [12]: modo ex conſuetudine regionis, vel patrisfamiliâs locatoris, ſi aliud actum non præſumatur, accepto: non minus enim, quàm fructuarij horum eſt ius.

10 l. in fraudem. §. pen. de iur. fiſ.
11 l. diuortio. §. puto. ſol. matr.
12 d. l. cum manu.

9 STIRPIBVS. Sunt ſtirpes * ferulæ, ſeu virgulta, quæ de radicibus naſcuntur: ea & germina dicuntur, hinc & germinalis arbor [13]. Accurſius quæ ſtirpes ſunt pedamenta eſſe arbitratur, contra M. Varronis, & Columellæ, cæterorúmque antiquorum autoritatem.

13 d. §. puto.

STIPVLA ILLECTA. Culmus
10 † eſt, cum ſpica non collectus, ſed in metendo derelictus, quem, cùm otium adeſt, ruſtici
11 deinde metunt. Et quod dicitur † deiectæ, melius quadraret relictæ ſecũdo caſu, quamuis & illud defendi poſsit. Sanè ex lege veteri, quæ in Deuteronomio habetur, præceptũ
12 eſt, † ne ſtipulam illectam, oliuas relictas, racem

cemósque remanentes dominus colligat, sed aduenæ, & pupillo, & viduæ permittat, vnde spicilegiũ, racemationémque facere possint: quod præceptum etiam in præsentia à plerisque obseruatur. Aduertendum tamen, ne nõ vacauerint, hîc legendum sit, sed occauerint, quòd rustici primò messes faciant, deinde occent, fodiántque vineas, quo opere tanquã magis necessario perfecto, spicilegium faciãt: solere enim post messes occari vineas, autor est Palladius lib. vij. & viij.

SVMMAE.

1 Noualem varie accipi.
4 Integra terra, non depasta.

§. NOVALIS. Græci † νεαλιὼ (vel vt in pã dectis græcis νεᾶτὴν) seu vt alij νέομα vocant: & duplici significatione accipitur, vt terra sit, quæ anno cessat, quod Paul. hîc ait, itémque ager nunc primùm coli cœptus[14], cùm priùs sylua esset, vel alio modo incultus: atque ita etiam Hieronymus interpretatur[15]. Addit Appianus lib. j. decimam * partem fructuum reipublicæ soli tam pendi pro vectigali eorum agrorum, qui deserti ad culturam redigerentur: hincque apparet inculta loca * in dubio præsumi reipublicæ, nec fieri occupantis: quod & alij tradiderunt[16]. Sane pro

14 l. fin. in fi. de ter. mo.

15 c. j. c. quid sit terra. eod.

16 l. j. de acquir. possess.

4 proscissa * dicitur terra, quæ primùm aratrũ experta est grandioribus glebis relictis, Catoni, Plinio, cæterísque.

5 INTEGRA. Vt si quis † vendat terrã integram, intelligetur nondum à pecore depastam: licet Accursius pascendi verbum hîc pro pinguefaciendi, contra rationem sermonis intellexerit[17].

17 l.j. de glá. leg.

SVMMAE.

2 Caduca casum minantia.

§. GLANS CADVCA, QVAE EX ARBORE CECIDIT. Vnde interdi-
1 ctum * de glande legẽda competit. Sanè hæc expositio ex proprietate sermonis non est:
2 quoniam caducus † non qui cecidit, sed qui facilè casurus est, ruinámque minatur, significat; vnde & paries caducus.

SVMMAE.

2 Pascentia pecora non nisi ex causis retineri, sed de damno agi.

§. PASCVA SYLVA. In qua ius est
1 * pascendi causa pecora mittere. † Sed finge
2 depræhẽdisse me pecora vicini in agro meo, quo iure mihi prouisum est? & lege Aquilia

lia agendum est [1], non autem iure pignoris pecus retinendum, nisi illud diu aluerim [2], cùm dominium ignorarē: videtur enim, quia in rei vtilitatem alimenta versa sunt, eorum ratione retineri pecus posse [3].

1 l. quamuis. ad leg. Aqu.
2 l. hoc amplius. §. de his. de damno infect.
3 l. si non sortem. §. si centum. ff. de condict. indeb.

SVMMAE.

1 *Pratum fructu, constitutionéque sine impensa paratum.*
2 *Prato inculta non pascua contineri.*
4 *Arborum prato satarum cæsio ad id non referri.*

LEX XXXI.

PRATVM. Pratum † quasi paratum (vt Vlpianus) ad fructuum perceptionem, vel (vt Varro) ad constitutionem: modico enim opere pratum fit, vt quod nec aratro, nec annua semente indigeat. Et hinc † probatur legatis pratis etiam inculta contineri, vnde tamen aliquid fœni testator colligeret: secus si in eis pecuascere tantummodò solebat, nā ea non prata, sed pascua * dicentur: quæ si ad pagum aliquem in vniuersum pertineant, vulgò vicanalia appellantur: Vicani enim rustici sunt. Sed an prati appellatione, arbores, quæ in eo sunt, contineantur, vt in † eis damnum inferens ea pœna adficiatur, quam lex

municipij in eos constituit, qui in prato damnum fecerint? Et quibusdam videtur [4], tanquã arbores pars fundi sint. Sed ego rationẽ
5 * legis considerandam arbitror: ex vi enim verborum non videtur, qui arbores inciderit, damnum prato fecisse.

4 Alberi. in dictionario.

SVMMAE.

1 *Minus, quæ vox quandoque negat, quandoque comparat.*

2 *Minus exigi transigens, qui nihil exigit.*

LEX XXXII.

1 MINVS. In sermone † latino hæc dictio quandoque vim comparatiui non habet: vnde quod non recepi, rectè dixero, minus recepisse: & minus tribuere videtur [5], qui nihil tribuit: quod infrà videbimus. Hinc argumentum colligitur, si in transactione [6] annuos † ciuilium annonarum reditus tibi concesserim, addita lege, vt si plus, vel minus exigeretur tuo periculo esset, quamuis nihil exigatur, me non teneri. Verum est enim te minus exigere, si nihil exigis: id tamen ex proprietate sermonis non est, sed ex interpretatione. Vnde si aliam mentem contrahentium fuisse præsumamus, à proprietate comparationis non discedemus.

5 l. illud. §. j. de tribut.
6 l. verbum amplius. & l. si ita. j. eod.

SVMMAE.

1 *Palàm varie fierĩ. 14.*

3 *Clarorum genera & effectus. 15.*

4 *Notorium varie fit: eiusque vis.*
8 *Manifestum definitum probandum.*
10 *Liquidi faciundi instrumenta.*
11 *Filiationis probandæ argumenta.*
13 *Clari probatio.*
16 *Palàm & publice differre effectu.*

LEX XXXIII.

PALAM. Palàm † quid fieri variis modis accipitur: palàm nuncupatus hæres dicitur, si testes exaudiuerint: palàm * quæstum facit mulier, quæ passim, & sine delectu stuprari se sinit [7]: palàm spurio reliquisse videtur, qui apertis verbis vius, nec hæredis fidem tacitè secutus est [8]: palàm quoque rem esse dicimus, de qua cõstat. Hic† tractatus solet quadrupliciter accipi: aut enim res euidens est, quod vulgò notorium dicimus: aut simpliciter manifesta, aut liquida, aut tantummodo clara. † Notorium est, quod omnibus cõstare potest & colore nullo offuscatur, nec probatione indiget [9]: vt palatium in vrbe esse. Item de re, quam per inspectionem iudex deprehendit: vt cùm quis accusatur occidisse S... & Seius viuus exhibetur: & talis allegatio qu... docunque fieri potest: vnde etiam si in ca... * conclusum sit, debent iudices accedere ... rem præsentem [10]: huiusmodi enim * probatio præualet omnibus, imò hac ex causa ... indicata nullius momenti erit [1]: res enim ... dicata (quamuis hàc in specie contineatur, ... quod

7 l. palàm. de ritu nupt.
8 l. non intelligitur. de iure fisci.
9 l. ciues. C. de appel.
10 l. si irruptione. fin. reg.
1 l. ... terni... de ... ri...

quod ex ea constat, sit euidentissimum) id tamen non verè, sed præsumptione legis est,
7 quam præsumptionem notoriæ huic * veritati cedere æquissimum est. Manifestum est, quod allegari, probarique oportet: vt Titium coram populo occisum, Seium publicè fœnus reprobum exercere, atque id genus multa, quæ pontificij iuris interpretes notoria
8 * quoque dici contendunt, qua in re ego non multũ operæ posuerim, qui sciam verborum hanc differentiam plerunque confundi: de re ipsa igitur, non de verbis disputandum est. Ego hac in specie id contineri arbitror, quod probabili aliqua excusatione obtegi potest, quod regulariter in his rebus procedit, quæ facti permanentis non sunt, & ideo sententia
9 aduersus * huiusmodi perspicuitatẽ lata ipso iure valeret, prouocãdique remedium solùm
10 superesset[2]. Liquidũ † dicitur id, quod iudici ex actis liquet: id enim propriè manifestum dici non potest[3], tametsi iuris interpretatio-
11 ne non multum ab eo differat. Hac † in specie videntur contineri, quæ per instrumentum vel confessionem in actis constat: si enim huic instrumento vel confessioni nihil probabile obiiciatur, si item confessionis error non adducatur, censebitur res liquida[4]. Sed & acta ipsa rem faciunt iudici liquidam: sic & attestationes: hæc autem non simpliciter rem faciunt liquidam, sed ipsi iudici tantùm,

2 d.l. ciues.

3 Card. cap. vestra. vij. & xxxj. q. de cohab. cler. & mulier.

4 c. si. eo. tit.

indéque aliqui effectus iuris oriuntur[5]. Quapropter, si † filius, vel vxor contra patrem, vel maritum agant, hícque negent filium vxorémve esse, sufficient huiusmodi testimonia, etiam ante publicationem, vt iudex decernat, eis interim alimenta deberi, itémque expēsas litis[6]. Id enim est liquidum, quod sine mora & difficultate iudici probatur: & ideo si constitutum sit, causas inter † agnatos compromitti, nō intelligetur de his, quæ hoc modo liquét[7]. Clarum generaliter accipi potest, vt suprascriptos* casus cōpræhendat: sed inter ipsas partes id clarum fuisse iudex arbitrabitur, quod inter eas gestum ex instrumento viderit: quod interim nō modicæ vtilitatis est[8]. Sed & quoties sola admonitio sufficit, ne quis dolo denuntiare videatur, ex instrumenti extra iudicium ostēsione, res palàm facta existimatur[9]. Sed cùm omnino in iudiciis expectāda sit sententia, quæ rem iudicatam inducat, quorsum attinet tam scrupulosè perquirere, an res notoria manifesta, clara, liquidáve sit? Verùm † his ego respondeo, in eo versari vtilitatem, quod in euidenti & manifesto lata sententia præsumatur[10], retrò quoque rem fuisse euidentem, & manifestam: quod in aliis casibus non ita est. Sed hæc hactenus. Illud non prætereundum, † differentiam esse quid palàm factum dicatur, an publicè: quandoquidem palàm fieri dicitur, quod coram pluribus, puta

5 c. significauerunt. de testib.

6 c. ex parte. de accusat.

7 l. post rem. de transact.

8 Bart. l. j. in j. q. de oper. noui nunt.

9 Bart. d. l. j. q. xj.

10 Fed. consl. viij.

duobus fit: at publicè quod coram populo. Inde ſi teſtis aſſeruit publicè ita affirmari in vrbe, perinde erit, ac ſi extare publicam famam dixiſſet, quod quidam reſponderunt, licet alij hac in re controuertant[11].

11 Salic. l. eã quidem. C. de accuſ.

SVMMAE.

1 *Perſecutionis definitæ natura, effectus.* 2. 4.
5 *Perſequuntur quibus agere non licet.*

LEX XXXIIII.

1 ACTIONIS VERBO. Perſecutio eſt † imploratio officij iudicis, quod nobile vulgò appellant, eſtque extraordinarium remedium: ſicut enim actiones aduerſus eos, qui ex facto ſuo, vel alia iuſta obligatione tenentur, competunt, ita perſecutiones aduerſus eos dantur, qui ſola æquitate, & quod dicitur de bono & æquo, ſunt obnoxij: quare harum adiectionum inſtar habent perſecutiones[12]: & vbi de ſtricto iure nulla actio datur, ex æquitate officium iudicis imploramus. Quando-
2 que † autẽ huiuſmodi imploratio vim actionis habet quandoque exceptionis[13]. Non tamen dubium eſt, quin ex larga ſignificatione
3 * perſecutio actionis verbo compræhẽdatur:
4 ideóque ſi eadem ratio ſubſit, quod in † actione diſpoſitum eſt, in hac perſecutione etiam in ſtricta materia obſeruabitur[14]: quòd ſi nõ eadem ratio ſubſit, aliud erit: verbi gratia:

12 l. actionis. de action. & oblig.

13 l. plenè. de peti. hær.

14 Alex. l. j. de iuriſdict. omn. iud.

Non possunt † cœnobitæ minores actionibus in iudicio experiri, æquum est vt saltem officio iudicis eis succurratur [15]: quod etiam in filiofamiliâs aduersus patrem concedendum est[16].

15 l. Quintus. de ann. leg.
16 Glos. l. j. C. qui adm.

SVMMAE.

1 Restitutionem rei ad omnem causam referri: eiusque vis.
4 Litis contest. effectus.
5 L. Restituere. sensus.
6 Vsurarius fructus, nisi liciti sint, reddat.

LEX XXXV.

RESTITVERE. Qui † rem vt restituat, condemnatus est, is & fructus restituere debet, à tempore litis contestatæ perceptos [17], & actorem in eam causam ponere, quam habiturus esset, si statim ante litis contestationem restituisset [18]: vnde si ideo actor * non vsucapit, quia eo tempore res sibi restituta non sit, reus quāti ea res erit tenebitur [19]. IVDICII ACCEPTI. Id est, litis * contestatæ [20]: tunc † enim iudex iuris dicendi potestatem accipit, cùm antè definitiuè condemnari nemo posit: solebant autem tunc partes quibusdam verbis solennibus vti, quibus de eo negotio iudicandi potest. tem faciebát, vt ex M. Varrone lib. v. de lingua Lat. colligi potest. Sanè quod † hîc dicitur, procedit in his casibus

17 l. præterea. de rei vend.
18 l. cum fundus. si cert. pet.
19 l. Iulianus. §. fin. ad exhib.
20 l. is qui se obtulit. de rei vend.

casibus, in quibus à tempore lit. conte. fructus restituendi sunt, quod in obligationibus dandi regulare est: in eo autem, qui tradere tenetur, aliud est, quipe is à tēpore moræ fru[illegible]
6. perceptos restituere debet[1]. Sed † quid in v[illegible]rario? & lucrum seu fructus quos sola indu[illegible]stria sua acquirit, nunquam restituere debet, quales sunt, si qui ex ipsa pecunia licitè proueniunt: cæteros restituere tenetur, damnúmque omne illi resarcire, cui fœnora extorsit: atque ita etiam Theologi sentiunt[2].

1 [illegible]

2 Anch. reg. peccatum. in vj.

SVMMAE.

2 *Litem varie accipi.*

4 *Lis, & quæstio eodem iure censentur: suntque synonyma.*

LEX XXXVI.

1 LITIS. Litem † post contestationem solùm dici, causam verò etiam ante, Doct. ferè crediderũt[3]: quod ipse non negauerim, quoties subiecta argumenti ratio hoc fert, vt pro instantia causæ lis accipiatur[4]: alioquin
2 propriè † etiam ante iudiciũ acceptum litem esse Iuriscons. hîc ostendit, qui actionem siue in rem, siue in personam sit, significari ait: nam & cùm litem contestatam esse dicimus, verba indicant quando adhuc contestata non erat, nihilominus litem fuisse. Eandem sententiam etiam Cor. Fronto probat, dum,
4 Lis (inquit) nascitur, * pertinacia efficit controuersiam. Idémque de controuersia

3 l. causas. C. de transact.

4 l. postquã. C. de pact.

Fortunatianus ſcribit, videtúrque etiam extra iudicium litem dici[5], quod & Nonius Marcellus ferè ſentit, nec alij diſſentiũt. Hinc illa inſcriptio: Hei! vxor etiam mortua litigas? Et † quod in lite eſt, ipſe etiam in quæſtionis verbo eſſe dixerim[6]: quamuis Bart. cùm quæſtionis verbum in lege reperitur, poſt litẽ conteſtatatam ſolummodò accipi ſenſerit[7], quod non probo: nam & dubium non eſt, etiam ante litis conteſtationem, cauſam * dici[8], vt eiuſdem ferè ſignificationis has eſſe dictiones credere pronius ſit.

5 Abb. c. ex parte. extra eod.

6 l. ſi tibi. C. de lib. cau.

7 l. amplius. rem rat. hab.

8 c. de cauſis de offi. dele.

SVMMAE.

1 *Actionum formula.*

3 *Arbitrij iudicis effectus.*

4 *Iudex ex cauſis auget minuitve. 5. 7.*

6 *Poſitionem disiunctam ex cauſis recipi.*

LEX XXXVII.

VERBVM OPORTERE. Solennia †verba actionum iure veteri erant, *Aio te mihi dare oportere*: quorum verborum Valer. Prob. in opuſculo de notis antiquis meminit. Pone ergo me in libello dixiſſe te mihi decem dare oportere, * quomodo hæc verba accipiemus? Et Iuriſconſ. ait, tametſi vere mihi ea debeantur † licere tamen iudici vel pluris vel minoris condemnare. Hincque apparet eouſque arbitrium iudicis portendi, vt ab eo quod

quod verè debetur, recedere possit, & ex causa condemnationem vel augere vel minuere.
4 Auget quidem in † arbitrariis [9], vel in his quæ ex inficiatione duplantur [10]: quod & expensarum, vel eius quod interest ratione fieri potest [11]. Minuit verò si totius summæ actor capax non est, vel si pars aliqua post iudicium
5 cœpit non deberi [12]. Minuit † & in executione, cùm reus non nisi quatenus facere potest, cõuenitur [13]. & hæc exempli causa satis sint, alioquin generaliter licitum est iudici, ex causa legis dispositionem interpretatione mu-
6 tare [14]. Quapropter, quamuis † lex simpliciter velit interrogationibus responderi, poterit etiam disiunctim respondentem admittere [15]: & quamuis certa pœna noxiis statuta sit, illi tamen eam minuere vel etiam augere
7 permittetur [16]. Quod † & in dilationibus à lege concessis obseruamus: ei enim, qui pro tribunali cognoscit, eas prorogandi coarctãdiue non ius denegatur [17]: qua ratione & à voluntate testatoris recedere ex iusta causa concessum est. Quid enim si fauore pupilli hæredis prohibuit testator diuisionem fieri, appareátque id in euidens eius damnum reflecti [18]? Potéstque quandoque plus iudicis
8 ipsius, * quàm testatoris iussus [19]: nam & tutori, quò minus repertorium facere teneatur
9 testator * remittere non potest, iudex potest: vt si videat pupilli interesse ne patrimonij sui

9 l. j. de in lit. iur.
10 Instit. de pœn. tẽ. lit. § at aduers.
11 l. terminato. C. de fruct. & lit. exp.
12 l. si seruus. de cõd. furt.
13 l. sunt qu. de re iud.
14 Fel. c. j. de cõst. vers. vij.
15 l. iusiurãdum. & ad §. nõ solùm. de iureiur.
16 l. quid ergo. §. pœna. de infa.
17 l. ij. de re iud.
18 l. iij. §. si pater. de admit. tutor.
19 Aret. cõs. xxij.

secreta aperiantur[20]. Planè quoties huiusmodi facultate iudex vtitur, existimationi eius consultius erit, si non, nisi expressa causa, id agat, curétque vt in actis eius veritas appareat[21]. Accursius in huius legis interpretatione neque cœlum (quod dicitur) neque terram adtigit.

20 l. in confirmando. l. vtilitaté. de confir. tut.

21 Bar. l. Lucius. de infam.

SVMMAE.

1 Mirandorum genera.
7 Miraculorum genera apud Græcos.
8 Cacodæmonum damna & remedium.

LEX XXXVIII.

OSTENTVM. Ostentum † Cornelio Fronto ait, * quod præter consuetudinem offertur, vtputà si videatur terra ardere, vel cœlum. Portentum, * quod porrò, & diutiùs tendit, futurúmque postmodum aliquid significat. Monstrum quod * contra naturam est, vt Minotaurus. Prodigium, quod mores faciunt, per quod detrimentum expectatur: id enim est prodigere. Sed Festus, * quod futurum prædicat, per literarum immutationem prodigiũ dici arbitratur: alij quod porrò sit adigendum, quod Nonius Marcellus sentit, qui & alias differentias refert. Sed antiquos indifferenter his verbis vsos verisimilius est.

Quod

QVOD GRAECI VOCANT
6 † φάσμα. Ab apparendo nomen sumpsit: Ciceroni spectrum dicitur, nos etiam miraculũ appellamus, vt si adpareat vir humana forma augustior, qui deinde euanescat. In hãc significationem mentio est etiam Herodoto. Ha-
7 bẽt † & Græci ἔμπουσαν, quam interpres Aristophanis ait variis formis sub meridiem adparere, & calamitosis ab Hecate immitti solitã. Hoc & dæmonium meridianum in Psal.
8 appellatur: Sunt enim huiusmodi † cacodæmonum ferè aëreorúmque spirituum opera, quorum virtute etiam magi plurimùm possunt: vt minimè consequens sit aliquem sanctitate vitæ præcelluisse, quòd miracula fecerit [1]. Aduersus ea præsentissimum alexipharmacon est, inuocatio nominis IESV, qua de re diligenter disseruit Capnion libro de Philosophia Pythagorica vltimo. C. Cassius apud Plutarchum in vita M. Bruti, ex Epicuri sententia, nullos esse dæmonas disputat, nec huiusmodi spectra verè apparere, sed nobis ita quãdoque videri, ídque ex imaginibus, quas falsò mens concipit. Cui opinioni & Lucianus accedit, edito hac de re dialogo, qui φιλοψευδὴς ἢ ἀπιστῶν inscribitur. Sed Christianis auribus hæc sententia impia est, & id mali genus Galenus de adfectorum locorum notitia lib. III. φαντασίαν vocat, quam definit
9 esse intellectus * corruptionem: quo morbo Athe

[1] 1 j. q. j. teneamus.

Athenis laborauit Thraſylaus, qui cùm ad ſanitatem redactus eſſet, Pol me occidiſtis amici, non ſanaſtis, ait, vt eſt apud Horatium.

SVMMAE.

1 Subſignare varie accipi. 3.
2 Sigilli vis.
4 Sigillo obligamur.

LEX XXXIX.

SVBSIGNATVM. Subſignare, * eſt ſignum ſuum (quod & ſigillum dicitur) ſubiicere. Ea ſigilli † impreſsio auctoritatem ſcripturæ confirmat: receptúmque eſt, literis iudicis ſolito eius ſigillo munitis, plenam fidem adhiberi [2], ſi de his atteſtatur, quæ ad eius officium pertinent, & ab arbitrio ſuo pendent. quòd ſi etiam teſtium ſubſcriptio acceſſerit, tunc generaliter iuſtam probationem facere [3]. Subſignare † quoque, ſimpliciter eſt ſubſcribere: nam & ſcriptura ſignum eſt, vnde ſcribentis perſona indicatur. Quoniam verò † qui chirographo alicui ſubſcribit, vel ſubſignat, ſe obligat, non ſecùs ac ſi totum chirographum ſcripſiſſet [4], receptum eſt, vt id verbum etiam pro eo capiatur quod eſt obligare [5]. Subſignabant & olim reſponſa ſua Iuriſconſulti, * quod & hodie ferè obſeruat

2 c. poſt ceſſionem. de probationi.

3 c. ij. de fid. inſtru.

4 Bart. l. emptor. §. Luc. de pact.

5 l. ſemper. §. conductores. de iu. immun. §.

seruatur: reddere enim testimonium videntur quid iuris in proposita quæstione sit [6]. 6 l.ij.§. & vt obiter. de origin. iur.

SVMMAE.

1 Bona, deductis debitis, quouis actu intelligi.
3 Legata, solutis debitis, solui ex causis contrà.

1 §. BONA. Finge † Titium mihi tertiam partem bonorum suorum donasse, deinde decessisse, & in eius hæreditate quadringenta esse: deducetur primò æs alienum, quod fortè centum est, & ex trecentis, quæ supersunt, tertia pars mihi præstanda erit [7]: antè enim, quàm bonorum computatio fiat, æs alienũ deducendum est. Qua ratione, si vxori 7 l.fin. l. generali. in fi. de vsufruc. leg.3.
2 quis vsumfructum * bonorum legauerit, poterit hæres eatenus de rebus hæreditariis vẽdere [8], quatenus creditoribus satisfaciat, & in his quæ supererunt mulier vsumfructum 8 l.vsuf.ad l. Falcid.
3 habebit. quod etiam in legatariis, † vt illis satisfiat [9], procedere verius est: nisi annua sint legata: huiusmodi enim de reditibus satisfaciendum est [10]: & hæc cùm inuentarium hæres fecit, alioquin solus citra diminutionem vllam vsusfructus, insolidum tenebitur [11]. 9 l. fi. §. sin autẽ æs. C. de bon. quæ lib. 10 Picus. §. Titia.q.lx. 11 l.fi.C. de iur.delib.

SVMMAE.

1 Protestamur etiam absenti.
2 Attestamur scriptis absenti.

§. Atte

§ ATTESTARI. Dubium nō est, [illegible] [illegible] [illegible] parte fieri pos[illegible] vt cùm quis denuntiat præscriptionē [illegible] [illegible] cùm pater, [illegible] lio, qui [illegible] nomine contrax[illegible] literis, & non [illegible] procedatur [11]. [illegible] dubitabit [illegible], [illegible] magis attestari dici-tur, qui absenti, quàm qui præsenti denun-tiat: [illegible] quòd videntur antiqui hoc verbo v[illegible] cum quis denuntiat, & ea de re testes roga[illegible] eisque imam aurem [illegible] quòd ibi memoriæ lo-cus est, vt Plinius ait: vellit? Sic Horatius: Li-cet attestari? ego verò Oppono auricul[illegible] rapit in ius. Sic Plautus in Curcul. & in Persa accepit. Qua ratione deinde receptum est, vt cùm absenti denuntiamus, propriè dicamur attestari: quia denuntiatio per scripturam fit, in qua necessariò testes non, nisi rogati, intersunt [1]: quod in præsente, quem viua vo-ce admonemus, necessarium non est: [illegible] tunc vel fortuitò repertos, miniméque ro-gatos testes sufficere nostri Iurisconsulti ex-stimarunt: veteres enim, testes videntur pro rogatis accipere. Vergil. Diuos, quanquam nil testibus illis Profeci: id est, inuocatis & rogatis. In aliis codicibus detestari scriptum est, atque ita etiam Bart. alicubi legit: vide-tur enim vtrunque verbum eiusdem signi-ficationis esse, de qua re infrà diffusiùs dica-ram.

11 l. pen. C. de [illegible] præscr.

[12] l. [illegible] filius, [illegible] ad Maced.

1 Auth. rogati. C. de testib.

SVM

SVMMAE.

1 Possessorem incertum eundem varie dici.
2 Possessionis certæ causa multiplex.
4 Generale & incertum peti posse.

1 §. INCERTVS. Possessor † ille nobis incertus esse dicitur, cùm ignoramus eum possidere: & cùm possidere facti sit, huiusmodi ignorãtia est probabilis. Respectu autem sui ipsius nemo omnino incertus est possessor,
2 cùm † incertam (ratione loci, simúlq; quotæ portionis) rem nemo possessionis causa ac-
3 quirere* posit[2]. quòd si huiusmodi incertitudo declaretur, aliud est: vt cùm lex possessionẽ transfert: ea enim de his, quæ per rerum naturam esse possunt, nunquam dubia est[3]. Idẽ cùm ambiguitas sublata est, quod fit per relationem ad aliquod instrumẽtum, vel per euentum[4]: vt si constituas te meo nomine etiam bona futura possidere, eis enim acquisitis, incipis possidere: tũc quippe, quale, quãtúmque sit, quod possides, certum est. Sed & quod mihi per seruum, vel filium ex peculio quæritur, quamuis incertus sim, possidetur
4 tamen[5]: & hoc in possessione: nam † in contractibus dubium non est, posse generaliter deduci omne ius quod tali in loco habeo[6],
5 sicut & incertam partem* in iudiciis vniuersalibus vendicare non prohibeor[7].

2 l.iij.§.j. de acquir. poss.

3 l.cum quidam.§.quod dicitur. de acquir. poss.

4 l. si quis extraneus.in fin. de acq. hæred.

5 d.l.j. §.itẽ acquirimus. de acq. poss.

6 l. quod si. de hær. vẽd.

7 l. quæ de tota. §.j. de rei vendic.

SVM

SVMMAE.

1 Protestationem definiri verius. 7.
8 Protestationum species, vtriusque nomina. 14. 61.
9 Testationem in genere & specie accipi: & eius forma.
12 Contestationis locus & forma.
15 Nuntiationem ex re varie accipi.
19 Denuntiationis effectus & forma.
21 Renuntiationem & renuntiari varie accipi.
22 Protestatio contra ius inutilis.
28 Protestamur frustra in illicitis & alienis.
30 Emphyteuta alienans non iuuatur protestatione.
32 Protestari in voluntariis licere, effectus.
34 Protestationem ad contrarium & futurum trahi. 37. 40. 41. 42. ex causis contra. 39. 43.
44 Protestationem diuersa non tollunt.
47 Protestamur in vltro citroque consensis, consensum exigi. 54. ex causis contra. 56.
50 Tacentem in casibus consentire. 53.
55 Protestandi in vltro citroque consensis formæ. 57. 59. 60.
62 Protestationis incitatoriæ effectus & forma.
64 L. Herennius. de euict. sensus.
65 Protestari semper, & vbique licere.
67 Nuntiatio contra ius irrita.
68 Protestationis vetantis & monentis discrimen.
69 Inhibendi factum ex causis ius esse.

72 Prohibitionem non, nisi ob causam, subsistere.
73 Causæ verisimilis effectus.
75 Negotiorum gestorem nuntiare.
77 Procuratori, nisi ex causis, nuntiari.

LEX XL.

1 DETESTATIO. Protestationē † quidam definiuerūt, clamosam esse testationem, quæ ob testātis ipsius cautionem inuenta sit. Sed hanc finitionem plerique rectè reprobauerunt, cùm etiam citra clamorem, &
2 in occulto quoque, protestatio * fieri posſit, vel coram testibus, vel scriptura, quæ non nisi impropriè clamare existimatur. Adde
3 quòd & quandoque protestatio * in alterius quàm in protestantis cautionem inducitur, vt cùm pro alio protestamur, quod quibusdam casibus permissum est[8]: vel cùm vtilitatis publicæ causa denuntiamus. Quare Bar.[9] hoc in responso veriorem definitionem referri existimauit, declarauitque denuntiationem dici, vt ab vltimis voluntatibus, itémque contractibus differat: testationem requiri, vt ostendatur & in scriptis & absque scriptura fieri posse[10]. Sed vix est vt hoc ego adpro-
4 bare posſim, cùm denuntiatio * sit specialius nomen, & angustius protestatione: eam enim solùm significat, quæ alteri nuntiatur: quod & etymologia satis indicat. Sed & testatio-

8 l. j. C. si per vim.
9 in §. morte. l. non solùm. ff. de oper. no. nun.
10 l. fi. de custod. reor.

h nem

nem ad testes non referendam arbitror, cùm de substantia * protestationis non sint testes, neque scriptura[11], sed probationis causam solùm respiciant: nam & in libro rationum quandoque fit *protestatio[12], nec vlli testes necessarij sunt. Meritò igitur nec Bartoli sententiam ipse sequor, videtúrque commodiùs sic definiri. Protestatio† est animi nostri declaratio, iuris acquirendi, vel conseruandi, vel damni depellendi causa facta. Huius † duplicem esse speciem verius est: alteram quæ ex animo protestantis principaliter pendet: alteram quæ factum eius, cui protestamur, respicit. Illa declaratoria, conseruatoria, certificatoriáque dicitur: hæc incitatoria, prohibitoria, inhibitoriáue: illa à testatione nomina accepit, hæc à nuntiatione. Et prim[...] illius variæ sunt appellationes, quæ tam[...] aliquam inuicem differentiam continent. I[...] in † primis testatio nomen est generale, qu[...] quo modo animi sui sententiam quis d[...] ret[13]. Specialiter verò eo nomine dicitu[...] quæ coram testibus facta est: vnde & test[...] conuenire, testatò admonere dicimus[1]. [...] dit Bartolus idem esse cùm scripturam [...] bemus, quoniam in ea testes rogand[...] Detestatio * est quæ ad absentem mi[...] vt hic & suprà apparet[2]: idque præp[...] De, ostendit, * cuius natura est augere[...] caciorémque actum demonstrare: qu[...]

11 Bar. l. nemo potest. de leg. j.
12 l. Nesennius. de neg. gest.
13 Instit. de testam. in princ.
1 l. fina. pro derelicto.
2 §. attestari. 5. l. proxi.

in verbo deprecor Aulus Gelius libro VI.
cap. XVI. declarat. Tunc enim non solùm
sententiam suam quis simpliciter ostendit,
sed scriptura, etiam conuocatis testibus, de-
12 clarat. Contestatio est † propriè plurium, vt in
iudiciis, cùm actor quid mentis suæ sit, pe-
tendo explicat, contrà reus negando diffite-
tur. Vnde & litis contestatio dicta. Idem & in
exceptionibus[3], præscriptionibúsue[4]. Sed &
quando quis de dolo, vel metu coram amicis
protestatur, ídque clàm, metu concussoris
contestari dicitur[5]. Attestatio videtur esse,
quæ præsenti fit, declarandi animi causa[6]:
quod suprà ex Plauto Horatióque docuimus:
quamuis ex vulgatis codicibus ibi attestari
de absente accipi videatur: sed verior est lectio
13 detestari[7]. Protestatio * est, quæ declarat quo
animo aliquid facturi simus[8]: præpositio
enim Pro, anticipationem tẽporis arguit. Se-
14 cundæ speciei, † quæ à nuntiando nomen su-
mit, varia quoque sunt nomina: & in primis
15 † nuntiatio ipsa, quæ in edicto prætoris de
operis noui nuntiat. prohibitionẽ significat,
in lege Iulia de annona[9], qua mulierum nun-
tiatio admittitur, accusationem. Erãt & nun-
16 tiationes * quas publicè constituti Irenar-
chæ præsidibus faciebãt, de delictis quæ vbi-
que fierent: hæc & notoria indicia Latinè di-
cuntur[10]: iubétque lex, vt hi notoriis suis ad-
17 sistant, & quæ detulerunt, * ita esse probẽt[11].

3 l. si quidẽ. C. de excep.
4 l. emptor. C. de præscr. long. temp.
5 l. si maior. C. de trãsac.
6 l. fin. C. de neg. gest.
7 Bart. d. §. morte.
8 l. j. §. j. de lib. agnos. d. l. necessario.
9 l. fin. ad l. Iul. de ann.
10 l. ab accusatione. ad Turpil.

Quod & in curiosis recipiendum est[12]. Sunt curiosi qui in curia * principum vel magistratuum commissa delicta denuntiant. Est † & denuntiatio, quæ ad aliũ mittitur, & maximè incitatoriam cõtinet: vt cùm aliquem admoneo, vt ab emptione desistat, vt defendendæ causæ adsit, vt à matrimonio causa legis Iuliæ exercendæ abstineat. Fit & testibus, vt in iudiciũ causa perhibendi testimonij veniant[13], cùm alioquin spontè se offerentes suspicione non careant. Quæ prohibitoria erat, obnuntiatio * propriè dicebatur. Vnde obnuntiare consilio Ciceroni in oratione quam in senatu post reditum habuit. Item obnuntiatio Augurum, cùm aliquid fieri prohibebant, quoniam auspicia non addixissent. Cicero Philippica 11. Nos enim (inquit) nuntiationem solùm habemus, Consules & reliqui magistratus etiam inspectionem. Rursus: Ementitus es auspicia, obstruxisti populum Romanum religione, Augur Auguri, Consul Consuli obnuntiasti. Est & renuntiatio † cùm quis ius suum repudiat: vnde & renuntiare hospitium veteres dixêre. Sumitur & quandoque pro relatione, quam architecti, re inspecta, iudicibus faciunt [14]. Renuntiantur & suffragia, cùm refertur & proclamatur quem suffragia designarint. Sic & Magistratus renuntiari quãdoque legimus. Et hæc quidem quod ad protestationis nomen adtinet, sufficiant.

12 l.j. C. de curiosis. lib. xij.

13 l. lege Iulia. de testib.

14 l. qui fundum. de cõtrah. empt.

ciant: nunc de eius effectu aliquid attingendum. Et hic triplex eſt diſtinctio. Aut enim proteſtatio in his facta eſt, quæ à iure dependent: aut in his, quæ à poteſtate noſtra tantùm: aut in his, quæ à nobis, itémque ab alte-
22 rius facto vires ſumunt. In prima † ſpecie pro regula traditum eſt, proteſtationem in his, quæ à legis diſpoſitione pendent, nihil operari [15]: quapropter ſi mater alat filium, pro-
23 teſtetúrque ſe animo alimenta * ab ipſo repetendi id facere, non tamen his caſibus repetere poterit, quibus vel ipſa ad id tenebatur, vel maritus. Sic ſacra ædicula conſtituta, æditucque deſignato, fruſtrà proteſtamur [16],
24 nolle nos ius aliquod epiſcopo * in ea eſſe: nec enim poteſt quiſquam facere, ne in actionibus ſuis leges locum habeant [17]. Et cùm lex iure publico aliquid diſponit, cuiuſquam voluntate non inſpecta, fruſtrà ille proteſtatur.
25 Quapropter, ſi plures arbitri in ſentẽtia * ſua expreſſerint, ne in maiore ſumma minor inſit, cùm id à lege pendeat, prædictio huiuſmodi nullius erit momenti [18]: & qui dicit ſe litem
26 * conteſtari animo non conteſtandi, litem conteſtatus intelligitur [19]: huiuſmodi enim actus à iuris diſpoſitione dependent, & cum alio aguntur, qui poſtquam cum conteſtari accepit, de eius animo nullam vlterius curam gerere debet. Sicut & cùm quis alteri, ſaluo, inquit, honore tuo mentiris: verbum enim

15 glo. l. alimenta. de neg. geſt. C.

16 x. q. j. cap. ſic quidam.

17 l. nemo. de legat. j.

18 gl. c. j. de arbit. vj.

19 l. iuriſgẽ. §. quod ferè. de pac.

ipſum iniuriam irrogat[20], quam honoris illa ſeruatio non extinguit. Quod & in ea ſpecie proditum eſt, cùm quis, tædet me, inquit, falſi damnatũ te eſſe[21], proteſtatio *dolentis animi nullius effectus eſt. Idem, cùm quis aduerſus teſtes allegat, falſos eos, ſceleſtos, facinoroſóſue eſſe, proteſtatúrque id ſe non animo iniuriã illis faciendi, ſed cauſam ſuã defendendi dicere, poterit nihilominus lege Corn. de iniuriis cõueniri[22]. Sed & canonici collegam ſibi adoptantes, ſi proteſtentur, ne ei ius ſit reditus aliquos præbendámue accipere, nihil tali prædictione agunt[23]: quia lex ei qui canonicus ſit, darica omnia iubet. Huc †pertinet etiam, cũ in his proteſtamur, in quibus nulla nobis de iure eſt poteſtas, ſed de facto tãtùm, vt in delictis, nihil enim tali teſtatione agimus: vt cũ quis vulnerat *præfatus animũ ſibi occidẽdi non eſſe, ſecuto homicidio, nihil ea prædictione iuuabitur[24]: non enim in manu ſua eſt certos ictus dirigere, & qui non niſi ex præſcripto lædant. Sed & cùm quid ex diſpoſitione legis, itémque facto alterius pẽdet: idẽ eſt: vt cùm emphyteuta †inconſulto domino alienat, ſaluo domini conſenſu: volente enim domino ex Iuſtiniani conſtitutione à iure ſuo cadit[1], nec proteſtatione huiuſmodi adiuuatur: ſi tamen ea diſpoſitio legis in priuatum fauorem alicuius introducta ſit, eo conſentiẽte valebit proteſtatio[2], idque in pacti conuenti

20 Bart. l. ſi quis extraneus. de acqui. hæred.

21 Ang. l. veſtẽ. de iniur.

22 Soc. cõſ. cxviij. j.

23 c. cum M. de conſtit.

24 c. fin. de homic. vj.

1 l. fin. C. de iure emphy.

2 l. iij. C. com. vt iud.

uenti vim. Quapropter patronus qui ſacram ædem conſtituit, ex epiſcopi autoritate id facere poteſt, vt inſtituendi ſacerdotis ius non ad epiſcopum, ſed ad alium præſulem pertineat[3]. Et hinc infertur, cùm cauſidici actionẽ edunt ſaluo addẽdi vel minuendi iure, fruſtrà his verbis vti, cũ addere * vel diminuere propoſitæ intentioni, non niſi ex legis præſcripto poſsimus[4]: quod & reſponſum eſt, cùm inſtrumenta in actis exhibent, in his tantùm quæ ſibi vtilia ſint: poterit enim iudex religionem ſuam etiam aduerſus producentem ex his inſtruere[5]: idque verius arbitror, cùm fides inſtrumenti ſeparari nequeat. In ſecunda ſpecie, † cùm omnino à voluntate noſtra proteſtatio pendet, regula eſt, valere proteſtationem, animúmque declarari[6], nec referre præſenti fiat an abſenti, in ſcriptis an id minus, cùm cauſa, an ſine: ſufficit enim (vt ille inquit) pro ratione voluntas[7]: quapropter traditum eſt, lapſo triennio, poſſe dominum aduerſus emphyteutã, qui non ſoluit, proteſtari, declararéque voluntatis ſuæ eſſe vt à meliorationibus is cadat, quamuis abſens ſit. Sed & cùm quis in cauſa, qua ſolenniter libellus offerendus erat, ſe intentionẽ ſuam in formam qualiſqualis petitionis offerre dixiſſet, reſpondit Anchara.[8] proteſtationi huic ſtandum, adeò vt potiùs perperàm egiſſe videri debeat: id enim à ſola actoris voluntate pendebat: ſi

Margin: 51 (beside "his verbis vti"); 52 (beside "† cùm omnino").

3 l. cùm dilectus. de conſuetud.

4 l. edita. C. de eden.

5 Bal. l. j. C. vt quæ deſ. ad.

6 l. at ſi quis. §. plerique. de relig.

7 l. quia poterat. ad Trel.

8 Anch. cõſ. xxxij.

tamen quisquam ex huiusmodi protestatione grauaretur, is certior fieri deberet: nec enim æquitas patitur, ignorātem aliquem captari: quod in tertia specie latius explicaturus sum. Is ergo, qui admonitus erit, non poterit ignorantiæ prætextu se excusare[9]: & his casibus quibus scientia * & patientia consensum inducit, nisi aduersatus fuerit, consensisse censebitur[10]: per huiusmodi quoque notitiam in mala fide constitueretur, vnde rem tanquam furtiuam vsucapere non poterit: & vice versa, qui dominum admonuerit, non poterit censeri clàm possedisse[11]. In eo etiam ea iuris regula obseruabitur. Eum qui certus est, amplius certiorem facere non oportet[12]. Sed & protestans ipse, si eum, cuius interest, admonuerit vel eius familiam, insimulari non poterit clàm voluisse quicquam facere[13]. Hincque apparet, hac in specie compræhendi qualemcunque protestationē, siue animum nostrum declaret, siue iuris nostri alieniue conseruandi causa facta sit, dum à sola voluntate nostra id pēdeat: cuius rei plurimis casibus accipi exemplum potest, vt cùm creditori solutionis causa debitor fundum pignoratum dat, isque protestatur, velle priora iura sibi salua esse[14]: vel cùm quis sortem in præsentiarum recipit saluo sibi iure vsuras, vel pœnam, huiusmodiue cessiones petendi[15]: vel cùm recepta ab aliquo ex pluribus reis debēdi parte, protest

9 l. si fideiussor. §. j. mād.

10 l. j. §. j. de liber. agnos.

11 l. si ancillam. pro suo.

12 cap. eum qui. de reg. iur. lib. vj.

13 l. aut qui aliter. quod vi aut clàm.

14 Bart. l. si quis aliam. de solut.

15 Bar. l. fin. de eo quod cer.

proteſtatur creditor ius ſolidi ſibi ſaluũ eſſe debere [16]:vel cùm immunis aliquis onera ſubit, proteſtatus abſque immunitatis ſuæ præiudicio ſe id facere [17]: vel cùm emphyteuta alienat, ſaluo domini conſenſu, iſque deinde cõſenſerit [18]. Sed & cùm teſtator fundum legat, ſaluo iure coloni, valet proteſtatio [19]: ſicut & ſententia, qua iudex expẽſarum vel fructuũ taxationẽ ſibi reſeruat, vel in poſſeſsionem ex decreto ſuo mittit, ſaluo iure legitimi poſſeſſoris [20]: vel debitorem certa pecunia cõdemnat, ſaluo ſi intra decem dies illud vel illud fecerit [21]: quod & in conceſsionibus principum receptum eſt, cum ſaluo, inquiũt, iure alieno, & ſi qua ſimilia. Sed hic ambigua ſuboritur quæſtio, an per cõtrarium factum
34 ea † proteſtatio tollatur: & Bart. ſi incontinẽti ſubſequatur, non tolli exiſtimauit: ſi ex interuallo, ſecús [22]. Verùm hac in re altiùs conſiderandum eſt: videmus enim quæ in præfationibus dicuntur, in ipſo cõtractu cẽſeri repetita [23]. videmus item ea, quæ tractata ſunt, ſi in contractu omittãtur, per errorem omiſſa cenſeri [24]: & errorem in principali, etiam in conſequẽtibus exiſtimari [25]. Videmus rurſus ex præcedentibus dictis, intentionem cuiuſque aliquid facientis declarari [26], etiam ſi extra illũ actũ, & ex interuallo dixerit [27]. Ad
35 hæc iuris regula eſt, Cuiuſque * voluntatem mutatam non cenſeri: quæ procedit etiam, ſi

16 l. ſi creditori. C. de pact.
17 l. j. C. de his qui ſpõ.
18 d. l. j. C. de fund. pat.
19 l. ſi quis legauerit. de legatis j.
20 l. terminato. C. de fru. & lit. exp. l. ille. §. j. ad Treb.
21 Specula. tit. de ſent. §. ſpecies.
22 l. per retentionem. C. de vſuris.
23 l. Titia. §. j. de verb. obli.
24 l. ita ſtipulatus. eo. tit.
25 l. ſed & ſi me. §. j. de cond. indeb.
26 l. ſi ſeruus plurium. §. fi. de leg. j.
27 Bald. l. precibus. C. de impub.

diutinũ tempus lapsum sit[28]: Quapropter cõcludẽdum, protestationẽ etiam ad contrariũ actum, qui ex interuallo interuenerit, trahendam, cùm & lex protestationem in testamento factam, etiam in codicillis obseruari mandet[29]: soléntque codicilli etiam longo tẽpore post tabulas testamenti confici. Vnde & generalis est conclusio. Solere codicillos quocunque * tempore factos, secundum expressam in testamento mentem declarari[30]. Obseruabitur autem † id tum certiùs, cùm protestationis verba generaliter cõcepta, & futurũ respiciunt[31]. Idem si ex natura rei talis protestantis mens argueretur: vt cũ quis protestatur, nolle se alimenta donare: cùm enim eorũ præstatio tractum habeat, etiam protestatio in futurum protẽditur[32]. Idem si semper eadem ratio & causa subest, vt in eo qui se religionis metu initiari professus est[33], vel qui metu tyranni soluit, vel matrimonium cõtrahit[34], & si qua similia. Idem si natura cõtractus id suadeat, vt in mandato quod non solet protinus per procuratorem expediri[35]. Vnde si Titio mãdaueris, vt hominẽ occidat, etiam si post aliquod tempus fecerit, mandati criminis reus eris. Tametsi dici possit id ideò esse, quia factum subsequens protestationi non solùm non aduersatur, sed concordat, eiúsque executionem respicit[1]. Qua ratione etiam traditũ est, si in venditione excepta sit

28 l. sancimus. C. de testa.

29 l. si quis. in principio. de legat. iij.

30 l. talis. in fi. de leg. j.

31 l. si ita stipula. ij. de fideiussor.

32 d. l. Nesennius.

33 Bar. l. pe. ff. de cond. ob turp. cau.

34 gl. c. ad id. de spons.

35 Bart. l. nõ solùm. §. fin. mandato. de iniur.

1 l. si verò. de euict.

seruitus, & deinde ex interuallo re tradita, sti pulatio nulla seruitutis intercesserit, iure agi
38 ad seruitutem posse [2]: traditio * enim execu- 2 l. binarum. de ser. vrb.
tionem contractus respicit: quamuis sint, qui ideo agi posse existiment, quia venditori ex protestatione iam ius quæsitũ erat [3]. A prædi 3 Alex. cõs. xxvij. iij.
I. cta cõclusione tres casus excipiũtur. Primus
39 † est in contractibus, qui cum alio geruntur, & iusta est eius existimatio, à protestatione recessum credentis [4]: quod maximè obseruã- 4 gl. l. pacta nouissima. C. de pact.
dum, cùm protestatio pœnalis est, seu vsurarium pactum adiuuat. Vnde per nouam conuentionem maiorum vsurarum non censetur obligatum pignus [5]: quæ enim ex conuẽtione partium ob commodum actoris cõtractui insunt, non censentur nouata stipulatione repetita [6], vt fideiussores, pignora, pœnæ, vsu- 5 d. l. per retentionem. 6 l. si creditor. de noua.
II. ræ. Alter est, quando ex subsequuto actu aliqua protestantis pœnitentia arguitur: verbi gratia, cùm quis protestatus est de actu, quem incontinenti facere debebat: nam si ex interuallo fecerit, sicut in tempore pœnituit, ita & protestatione ipsa discessisse videri debet [7]. 7 l. sit tibi certum. de alim. legat.
Idem si aliter gesserit quàm dixerit [8]: præsumitur enim protestatum rebus sic stantibus, capietúrque faciliùs huiusmodi mutationis coniectura in his quæ ex interuallo, quàm 8 l. diuus §. licet. de condi.
III. quæ incõtinẽti fiant [9]. Tertius casus est, cùm factũ illud post protestationẽ cũ alio gerendũ esset: tunc enim factum contrariũ, non au- 9 l. nam ad ea. de cond. & de.

tem

tem protestatio obseruatur: ne alioquin illo damno præter mentem suam adficeretur [10]. Vnde, qui protestatur se nolle esse hæredem, si pecuniam deinde à statulibero causa conditionis implẽdæ accipiat, videtur protestationi renũtiare, cùm ille liber nõ esset, frustráq; pecuniam dedisset, nisi renuntiatum censeretur [11], meritò ad factum adtendimus, protestationémque nihili facimus. Sed tamẽ & hoc perpetuum non est, & plerunque præualebit protestatio. Quid † enim, si ille cum quo actus 42 geritur, protestationi consenserit [12]? valebit vtique dum in ea materia agatur, quæ voluntati contrahentium subiiciatur, sufficiétque vel tacitus consensus. Vnde qui salua prouocatione ad sedẽ apostolicam, ad archiepiscopum accessit, si ab eo tanquam contraria allegans reiiciatur, protestationi renuntiasse non censebitur [13]: quia archiepiscopus eum reiiciẽs, protestationi tacitè consensisse videtur. Quid item † si pars quidem non cõsensit, sed † tamen subest iusta causa, putà metus vel iussus iudicis? certè protestatio valebit [14], & actus cõtrarius non seruabitur. Quid rursus in foro, quod cõscientiæ vocamus? cùm enim solam mẽtem perspiciamus, protestantisque testimonio stetur, tũ quoque protestatio præualebit [15]. Quapropter, si mulier iurauerit patri, se fundum dotalem nunquam alienaturam, atque sit protestata, si inde alienauerit, etiam

10 c. j. quod met. caus.

11 l. pro hærede. §. Papinianus. de acq. hær.

12 gl. d. l. pacta.

13 c. solicitudinem. in fi. de appel.

14 l. qui in aliena. §. fin. de acq. hær.

15 c. tua. de sponsalib.

etiam conceptis verbis, tamen verius eſt, proteſtationem valere, contractum autẽ non valere [16], quoniam ſequẽs iuramentũ per prius eliditur, & legis Iuliæ prohibitio firma remanet: poterit tamen emptor actione de dolo id conſequi, quod ſua intereſt, cùm fraude mulier egerit, quæ eum prioris illius iuriſiurãdi nõ admonuerit [17]. Et hoc in iuramẽto obſeruandum, quod principaliter Deo præſtatur, & ex foro conſcientiæ interpretationẽ capit.

16 Alex. cõſ. xvj. iiij.

17 glo. c. licet. de iureiur. in vj.

42 Cæterùm & † quoties eodem momento actus proteſtatióque illi cõtraria perficiũtur, proteſtationem valere, actum perimi, Bart. ſenſit, eo exemplo, cùm quis dicit, *Obligo me, nõ animo obligandi.* nõ enim cẽſebitur obligatus [18]: quæ ſententia eo quoque exemplo fulciri poteſt, quo traditum eſt, creditorem venditioni pignoris, ſaluo iure ſuo, conſentientem, nihil agere, & ſaluum illi ius remanere [19]. Nam & ſi teſtator fundi ſui fructum, deducto vſu, legauerit, propter proteſtationem deductionis vſus, legatũ perimitur [20]. Vnde apparet etiã parum referre, ſiue proteſtatio ipſi facto contraria ſit, ſiue conſequentibus intrinſecus facti ſubſtantiam, qualis eſt vſus in fructu: ſemper enim factum périmitur, proteſtatio efficacior erit. quòd ſi proteſtatio adminiculum aliquod reſpiciat, ſecùs eſt [21]: vt cùm teſtator vſumfructum fundi legat, & proteſtatur, ne eum ſequatur aditus: cùm via adminiculum quod

18 l. obligationum ſubſtantia. de act. & obli.

19 l. ſi debitor. §. j. qui. modis pig.

20 l. per ſeruum. §. pen. de vſu & ha.

21 l. j. §. j. ſi vſusfr. peta.

quoddam sit, non autem pars substantiæ vsus fructus, inutiliter illud adiectum videbitur. Verùm & cùm precariò aliquid datur, sub protestatione, quòd in Calēd. Iulias possideat protestatio, ceu contra precarij substantiam reiicitur[22]: quia ea in fauorem accipientis facta est, qui verisimiliter consensurus est, vt saltem simpliciter contractus valeat, nec omnino extinguatur[23], cùm vel modicum habere præstet, quàm nihil. Sed & † quoties lex pro- 43
testationi repugnat, semper cōtrario actu tollitur: vt cùm quis saluo iure appellationis metropoliten adiit, illéque eum non reiecit: adeundo enim iudicem, cēsetur à lege appellationi renuntiasse[24]. Idem in diacono, qui in ordinis assumptione protestatus erat, vt saluū sibi ius ducendæ vxoris esset[25]. Idem in eo qui sacerdotium accepit cum protestatione, quòd non renūtiabat gratiæ sibi causa alterius obtinēdi cōcessæ[26]: frustrà enim, lege prohibente, protestatus est. Sed hæc magis ad primam speciem pertinent. Et hæc quidem tum in animaduersione sunt, cùm protestationi cōtrarius est actus: sed si non cōtrarius, verum diuersus sit, in confesso est, huiusmodi actū ambiguū ex protestatione declarari[27]: vt cùm quis respondeat libello, animo litem nō contestandi, valet † responsio, & censetur 44
responsum vt simpliciter iudex instruatur[1], & cùm quis adit iudicem, saluo iure propria

aucto

22 l. cū precario. ff. de prec.

23 l. si peculium. §. j. vbi Bart. de pec. leg.

24 d. c. solicitudinem.

25 c. diacono. xxviij. dist.

26 Clem. gratiæ. de rescri.

27 gl. l. in cō cubinatu. de concub.

1 d. c. j. de lit. contest.

auctoritate exequendi, quod ex pacto sibi cõpetit: nam non censebitur illi renuntiasse [2]. & cùm quis in iudicio protestatur se iudicẽ non approbare, non existimabitur prorogata iurisdictio [3]. & cum ad rogatum rei respõdet actor, velle se testibus vti quatenus verum dicant, excusabit eum protestatio à falsi pœna [4]. & si quis de possessione aduersarium deiiciet, protesteturque se ciuilem tantùm vel naturalem velle acquirere, valebit protestatio [5], cùm alioquin omnem abstulisse videre-
45 tur [6]. Intelligendum † tamen ex protestatione declarari actum ambiguum, quando huiusmodi interpretatio ab animo protestantis pendet: secùs si à legis dispositione, quod suprà diximus. Idémque si ea legis dispositio non ex veritate, sed ex quadam firmiore præ-
46 sumptione oriatur [7]. Sed & † si declaratio rẽ turpem & illicitam induceret, non esse ei stan-
47 dum, receptiùs est [8]. In tertia † specie, cùm de his protestamur, quæ à facto nostro, itémque alterius pendent, non est dubium valere protestationem, dum tamen illi facta sit. Solet autem distingui, vt cùm de iure quæsito tollendo agitur, requiratur consensus [9]: quia ius nostrum à nobis sine consensu nostro auferri non potest. Sed & nautæ, caupones, stabularij, si protestentur, vt hospes, vel vector, res suas seruet, nolle enim se custodiam præstare, nihilominus tenebuntur, nisi ille expressè

2 Alex. cõs. cxxx. in v.

3 Alex. l. si ita scriptum. de leg. j.

4 Bart. l. diuus. de fals.

5 gl. j. C. vti poss. ver. nec vi.

6 glo. Bar. l. sed si nolit. de acq. poss.

7 gl. c. per tuas. de cõd. app. Ias. d. §. morte.

8 Aret. d. l. Titia. §. j.

9 l. perfectã. C. de donat. quę sub mo.

10 l.fi. §. itē si prædixerit. ff. naut. cau.stab.

11 l.j.in prī. eo.tit.

12 l. cùm in plures.§. locator. ff. locati.

13 l.ſicut. §. non videtur. quib. mod. pig.

preſſè conſenſerit [10]: ſuſpecta enim lex iſtoru ingenia habet, ne aduerſus eos, quos recipiūt, cum furibus coëāt [11], & ideo obligari iubet, niſi pars expreſſè remiſerit. Quod & ego in locatore horrei obſeruandum arbitror. accipitur horreum pro * quocunque loco ad reponendum merces, cuius cuſtodia & claues ad horrearium ipſum pertinent. Pone igitur eum habuiſſe propoſitum, ſeu, quod idē eſt, pro valuis horrei proſcripſiſſe (nec enim propoſitum pro mente accipere poſſumus, cùm ſi ſubſiſtantiua vox eſſet, Iureconſulto Latine dicendum fuiſſet, Propoſitum habui recipiendi, non recipere, quod Valla lib. 1. cap. XXVII. annotauit) ſe aurum, argentum, margaritam periculo ſuo non recipere, deinde ſimpliciter eas receperit, certè niſi expreſſus mercatoris cōſenſus acceſſerit, nihil ab huiuſmodi proteſtatione iuuabitur [12]: nam cùm claues ille habeat, facilimum illi eſſet cum furibus colludere, & mercatorem decipere: idémque in eo iuris eſt, quod in nautis, atque id genus ſimilibus: cùm enim exercitium horrearij elegerit, videtur ſicut & nautæ, & caupones, tali cuſtodiæ ſe à principio obligaſſe, quæ obligatio non, niſi expreſſo partis conſenſu, remittitur. Tacere enim eos veriſimilius eſt, non quod conſentire velint, ſed quia ius ſuum durare ſciant [13]. Si verò de iure quærendo agatur, tunc ſatis eſt partem admoneri, nec conſenſus

sus requiritur. Et ideo si creditori Titij prædi
xero, ne me in fideiussorẽ accipiat, quia si ac-
ceptus fuerim, nolo obligari: ísque non con-
tradixerit, sed simpliciter tacuerit, & deinde
me in fideiussorem acceperit, non tenebor[14]: 14 Bart. d.l.
sibi enim imputet, qui protestationis meæ pacta nouiss.
sciens non est aduersatus: ídque frequentius
receptum est, tametsi non parum à veteribus
hac in re altercatũ sit, Bartolúsq; ipse [15] aliter 15 Bart.d.§.
quandoque disseruerit, qui distinguit, pro- morte.
testatio causa obligationis tollendæ fiat, an
vero limitandæ, vt hoc casu non requiratur
expressus consensus, illo requiratur: sed cre-
briore calculo id reprobatum extat[16]. Sed &
49 cùm ab emphyteuta, * qui per triennium non 16 Imola &
soluerat, dominus canonem etiam futuri tem Alex.ibi.
poris recipit, protestatúrque eius caduci sibi sal
uum fore, nisi emphyteuta contradicat, sensit
Bar. protestationẽ sustineri[17]: quod (opinor)
ea ratione defendi potest, tanquam emphy- 17 Bart.l.ij.
teuta tacendo consentire videatur: agit enim C. de iure
de eo iure quærendo, à quo ceciderat: meritò, emphyt.
50 lapso solutionis tempore, manus iniici fundo
poterit[18]. Sunt tamen & alij casus † quibus ta-
citurnitas sufficit, léxque consensum inter- 18 Moder.d.
pretatur: vt cùm de priuilegij remissione agi- c. cùm M.
tur[19]: cùm enim faciliùs priuilegio, quàm iu-
ri derogetur, silentium pro consensu est. Vn-
de si tibi protester, quòd si mecum contraxe- 19 gl. l. si fi-
ris, intendo fore, ne priuilegio vlli locus sit, deiussor. qui
satisd. cog.

túque tacueris, perinde erit, ac si consensisses. Idem cùm præter silentium aliquod quoque factum interuenit, quale est receptio literarum[20] quamobrē paterfa. literis filij asserentis se mutuū quasi ex mandato eius cōtraxisse, receptis, si obligari non vult, nec videri consensisse, continuò protestationem contrariæ voluntatis interponere debet[21]. Nec hîc ego Pauli Castr. sententiam sequor, id cōstitutum adserētis propter odium exceptionis, quæ ex Macedoniano Senatusconsulto oritur: itémque quia vel sola scientia * pater obligatur: nam respectu patris, quòd ipse ex contractu filij obligari nō debeat, regulare est, nec odij aliquod adest. Quòd autem sola scientia obligetur, verum est, cùm pater scit, & prohibere potest, nec prohibet[22]: at vbi abest (qui noster casus est) non videtur consentire, nisi acceptis literis. Illud fateor, cùm lex continuò contestationem interponi velit, arbitrio iudicis id intelligēdum, vt tempus huic non denegetur legendi, cogitandi, peritiores consulendi: debet enim verisimilis esse * consensus, qui præsumptioni legis innititur. Quid enim si rationem calculi hæ literæ cōtineant, num credendum erit dispunctioni consensum[23]? Iason enim negat, & rectè: nam & cùm procurator scripsisset domino, se eius nomine centū Titio donasse[24]: respondit Raph. Comens. receptis literis ius saluum domino esse perscrutandi.

20 d. cle. j. de procur.

21 l. si filius. ij. ad Maced.

22 l. si tamē. eod. tit.

23 Ias. rep. l. admonend. de iureiur.

24 Com. cōs. clxxvij.

53 tandi, donatio verè facta esset, vel ne. † Cæterùm sunt, qui in iudicialibus quoque taciturnitatem pro consensu esse existimauerint: sed horum sentẽtia recepta nõ est, quod eo exemplo proditum est: Cùm quis testes in iudicio interrogari citra iuramenti religionem curauit: aduersarius enim, qui præsens & sciens tacuit, non tamen acquieuisse existimabitur[1]: aut enim actus fit à iudice, & tacens non censetur consentire, nisi lapso conquerendi, prouocandíue tẽpore[2]: aut fit à patre, & tunc idẽ obseruandũ, quod in extraiudicialibus, vt qui contradicendo actũ impedire potuit, & non fecit, censeatur approbasse[3], alioquin cõtrà[4].

54 Ad hanc sectionem † etiam pertinet, cùm iuris nostri conseruandi causa protestamur, vt cùm legatarius hæredi rem legatam alienanti consentit, saluo iure ad pretium: non enim alius consensus requiritur[5]: imò etiã contradicente hærede, saluum esset huiusmodi ius: sicut quando aliquis immunis subit munera, cùm se immunitati renuntiare nolle prædixisset[6]. Nam & monachus post probationis annũ, pallium, cucullionémque indutus, si nõ ideo velle se initiari protestatus sit, nõ cẽsebitur professus[7], etiam si protestationi huic monachi aduersati sint: hic enim agit, ne vlteriùs aggrauetur: vnde satis est, si protestatio ei, cuius interest, palàm facta sit, nec enim tunc eius cõsensus requiritur[8]. Qui enim certior factus

1 c. tuis. de testib.

2 c. fin. de accus.

3 l. j. C. de relat.

4 Bar. l. Pomponius. §. rati. de procu.

5 l. codicillis. §. j. de legat. ij.

6 Bart. d. l. j. C. de his qui spon.

7 Innoc. d. c. j. quod met. cau.

8 l. si mãdassem. ff. mãd.

 est,

eſt, non debet conqueri, ſi alius iure ſuo vta-
tur. Sed quid ſi is, qui lædi † poſſet, incertus 55
ſit, quomodo admoneri poterit? Finge conſti
tuiſſe me iam diu Titium procuratorẽ meum,
quem nunc velim reuocare, non enim diui-
nare poſſum, quis cum eo contracturus ſit: &
ſi certus ſit locus, in quo contrahendum eſt,
ſufficit ſi proteſtatio huiuſmodi ibi proſcri-
batur[9], & publicè proponatur[10]: quod ſi lo-
cus quoque incertus ſit, frequentiſsima vrbis
parte proſcribendum eſt, edictáque propo-
nenda: & ita crebrior ſe habet ſententia[11]:
quam veram eſſe etiam eo caſu arbitror, quo
faciliter potuit proteſtãs de loco, vel perſona
certiorari: adhuc enim videtur ſufficere edi-
ctum, cùm hic principaliter nõ agat, vt alium
ſibi obliget, ſed ſolùm vt ſe exoneret, ne ex
mandato, quod reuocauit, poſsit obligari. Il-
lud conſtat, vt † quis ſe ab obligatione legali 56
abſque facto ſuo orta exoneret, non requiri
aliam partis ſcientiam: vt cùm pater proteſta-
tur ſe electioni filij, qua in decurionẽ coopta-
tus eſt, non conſentire[12]: cùm enim abſque
ſuo facto ex præſumpto conſenſu obligare-
tur, per cõtrariæ voluntatis teſtationem præ-
ſumptio eliditur, & remanet liberatus: in
actionibus enim legum, ſcientia partis neceſ-
ſariò non requiritur[13]. Sed quid, ſi is, qui ad-
monẽdus eſt, abſens ſit? & regulariter videtur
ſufficere, ſi adhibitis teſtibus, proteſtetur[14];
ſicut

9 l. ſed & ſi pupillus. §. proſcriptũ. de inſtitor.

10 l. ſi putator. ad l. Aquil.

11 Bar. l. qui hominẽ. §. ſi Titiũ. de ſol.

12 l. honores. § fin. de decur.

13 l. ſi pecuniam. §. planè. de cõdit. cauſ. dat.

14 l. Labeo. de nau. fœn.

sicut etiam solemus dicere, cùm quis metu aduersarij non audet coram eo protestari [15]: satis enim erit, si idipsum publicè, vel corã probis viris faciat [16]: quod tamen non procedit, cùm aduersarius ipse est iudex, tum enim debet coram alio iudice protestari [17]. Quòd si
57 de iudice conquerar, † haudquaquã mihi necessitas iniungitur eum diutius perquirendi, sed sufficiet, si apud tribunal testationẽ interposuero [18], dum talis sit, qui pro tribunali ius dicat, alioqui coram honestis personis testari nos lex iubet [19]. Sed & his casibus, quibus in ius vocari de domo quis potest, putarim etiã protestationem ad domum transmissam sufficere [20]: quod maximè in ea protestatione obseruandum, qua quis alium non offendit, sed se excusat, ne clam fecisse videri possit: tunc enim & vxori, & amico, & familiæ denuntiari
58 potest [21]. Sed & emptor pupillo, † si tutore careat, vel is absens sit, euictionis causa denuntiare poterit [22]: quod pupilli fauore introductum est, ne sola testatione, eo absente facta periclitaretur. Sed an scriptura protestationi necessaria est? & responsum est non esse [23], nisi cùm protestatio vice actionis, vel exceptionis obiicitur, vt cùm præscriptionem interrumpere volumus [24], vel exceptionem non numeratæ dotis opponere [25]: nam sicut actio in scriptis necessariò edenda est, & exceptio in actis producenda, ita & protestatio scriptu-

15 l. fi. C. de his qui per met.
16 l. iubemus. C. de defens. ciuit.
17 l. vt perfectius. C. de ann. except.
18 l. i. §. adeundi. quãdo appel. sit.
19 c. Pastoralis. §. fin. de offic. deleg.
20 Bar. l. iij. §. prætor. de damn. inf. d. cle. causam.
21 d. l. aut qui aliter.
22 l. si dictũ. in fi. de euic.
23 l. fi. C. de neg. gest.
24 d. l. vt perfectius
25 glo. in authen. de tẽp. non solut. pecu. super dote. §. illud quoque. in verbo, in literis dot.

ram requirit, cùm earum vicem sustinet. Hinc † presbyteri si tutelam acceptare volunt, ex s[...] scripto protestari debent[26]; is enim actus fori est. Idem cùm maritus vxoris assectatori denuntiat, ne cum ea conueniat[27]: cùm enim impunè eum occidere possit, iúsque propria auctoritate sibi dicat, scriptura necessaria est, perinde ac in iudiciis protestatio. Sunt & qui idem existiment, † quoties aliquis filio, vel a[...]gnato denuntiat, vt curam furiosi suscipiat[28]; oportet enim ex scriptis attestationem eis dirigere, alioquin denuntianti hereditatis lucrum non defertur. Ego accip[...] quamuis lex scripturæ mentionem faciat, non tamen eam probationem excludere, quæ testibus fit[29].

26 auth. presbyteros. C. de epi. & cle.
27 authen. si quis ei. C. de adult.
28 auth. vt cū. de appel. §. si quis. de prædictis.
29 l. j. C. de iure emphy.

SVPEREST, vt † ad secundam speci[...] deueniamus, quæ à nuntiando nomen [...] quoniam ab eius facto, cui aliquid nun[...]mus, effectum habeat. In hac quoque du[...]citer distingui potest: aut enim huiusmo[...] denuntiatio regulas iuris imitatur, aut [...]uersatur. De prima † videndum: & eius exemplum est, cùm aliquem admones, vt id facia[...] quod debet: veluti debitorem meum interpello, vt mihi soluat, valet huiusmodi requisitio[30], & eum in mora constituit, nec alia[...]des ei fieri debet, qui obligationis à se contractæ probabilem ignorantiam non habet[31]: quòd si haberet, vt quia in alterius locū suc-

30 l. quod te. si cert. pet.
31 l. fin. pro suo.

cessisset

cessisset, & alieno ex facto obligatus esset, tunc fides ei facienda est[32]: ostendendúmque 32 Cle.causam.de elec.
63 nominis contracti * instrumentum, vel aliàs autoritate iudicis ei iubendum, vt faciat, quia res ita se habeat[1]. Sed & si mihi centum spoponderis post Titij mortem, & denuntiem vt soluas, quia decesserit Titius, huius rei fidem saltem duorum testiũ relatione tibi facere debebo; alioquin iustè credes in humanis adhuc esse Titium. Qua ratione etiam emptor, cui mota est controuersia, venditori denuntians vt litem suscipiat, cœptæ litis fidem, citationísque vel libelli copiam ei facere debet, cùm alioquin iustè credere posset, controuersiam nullã adhuc esse. Sed & debet huiusmodi denuntiatio clara esse: certiorémque venditorem facere, cur ei denuntietur, nempe vt veniat, & iudicium suscipiat[2], ne venditor idcirco se admonitum credat, vt ipsi emptori instrumenta probationésque suggerat[3], non vt liti adsistat: vnde tametsi sciat litem motam, tamen receptius est incitationem hanc neces-
64 sariã esse[4]. Et hoc † est, quod lex ait, auctorem laudandum[5], id est, citandum, & ad partes trahendum: quamuis nihil referat verba expressim incitatoria sint, an tacitè hoc inducant. Quid enim si debitorem meum interpellans, vrbaniúsque agendũ putans, sic dixerim? *Indigerem tali pecunia:* vel, *Nihil mihi in præsentia antiquius esset, quàm si meæ illius pecuniolæ*

1 l.fi. de leg. comm.

2 c.fi.de emptio & vend.

3 l.emptori. C. de euict.

4 l.quiabsenti.ff.de pro.
5 l. Herennius. §.j. de euict.

meminiſſes. opinor rectè interpellatum videri. Cæterùm † & loco, & tempore congruo facienda eſt, regularitérque receptum eſt, quemlibet locũ, & quodlibet tempus idoneum videri[6]: vnde & in eccleſia, & feriato die valet denuntiatio: actus enim eſt extraiudicialis, qui quandocunque fieri poteſt. Quapropter quibus caſibus in iudicio fieri debet, aliud eſſet obſeruandum[7]: cõferenda tamen erit ſolutio in locum, & tempus idoneum. Potero igitur te in lupanari fortuitò repertum interpellare, vt mihi loco congruo ſoluas. Potero & tibi noctu inuento prædicere, vt cras mihi de reliquis ſatisfacias, non enim tempus noctis ſat idoneum eſt recipiẽdis nummis, ſicut nec cùm quis in menſa, vel in lectulo eſt, vel tranſuehitur, vel funeralem pompam ducit[8], & ſi qua ſimilia. Ad hanc quoque ſpeciem pertinet, cùm inhibeo tibi, ne id facias, quod iure facere non potes. In hoc enim regulam iuris imitamur, valétque huiuſmodi denuntiatio, efficítque, vt quod alioqui clàm feciſſe videreris, vi cenſeatur factum[9]: quòd ſi iuſta cauſa præceſsit, qua iuſtè facere arbitrabaris, debet tibi fieri fides eam cauſam amplius non ſubeſſe, cùm aliter inhibitio ſit nulla: quod eo exemplo receptum eſt: cùm quis exulem publicum hoſtem occidere vellet, íſque obnuntiabat abolitionem indulgentiámque criminis ſe conſecutum, non erit ei credendum[10], niſi in promptu

6 l. dies. C. de fer.

7 l. cum poſtulaſſem. §. de dam. inf.

8 l. ij. ff. de in ius voc.

9 l. j. & ij. quod vi, aut clàm.

10 l. nõ omnes. in fine. de re milit.

promptu adsertionem suam veram esse docuerit, vel in iudicium se tunc venturum obtulerit [11], posśitque tuto deduci. Sanè his ca-
66 sibus * procuratoris quoque denũtiatio sufficiet [12], quoniam iuris communis regulæ cósentanea est: quod & in negotiorum gestore, & in coniuncta persona receptum est [13]: dum tamen debitorem interpellẽt, vt ipsi creditori soluat [14]: negotiorum enim gestori, vel coniunctæ personæ solui non potest. Nũc ad se-
67 cundam † transeundum, in qua id regulariter fatendum est, denuntiationẽ, quæ regulis iuris aduersatur, non valere: vt cùm incito, vt id facias, quod in tua potestate est, velis, vel nolis [15]: nec enim meo suasu auferre ius tuum possum. præstat tamen hæc denuntiatio protestanti iustã excusationis causam, vt cùm per eum non steterit, conditio pro impleta habeatur [16]: vnde & debitorem excusat, qui soluere creditori voluerit, ne in mora amplius cẽseatur, sed ipse potiùs creditor [17]: Qua ratione & creditor conditionalis, qui conditionẽ adimplere potuit, huiusmodi nuntiatione in mora constituitur [18]. & vice versa idẽ in debitore conditionali respõsum est, qui interpellatus conditionem adimplere neglexerit, siue is ex vltima volũtate debeat [19], siue legis iussu [20], siue sentẽtia iudicis [21], siue (vt ego opinor) ex cõtractu: vt cùm ita stipulatus sum, *Si hominẽ Pamphilum nõ dederis centũ dabis?*

11 Alex. d. § morte.
12 l. cum satis. §. fina. C. de agric. & cens. lib. xj.
13 l. si quis solutioni. §. j. de vsuris.
14 Bart. l. si seruum. §. nunc videndũ. de verb. obliga.
15 l. fideiussor creditori. de fideiu.
16 l. si Titius statuas. de condit & demonstra.
17 d. l. si seruum. §. sequitur.
18 l. hæc códitio, si in capitol. de cõdi. & demõ.
19 l. j. §. item si. ad leg. fal.
20 gl l. j. C. de his qui. vt in dignis.
21 Bart. l. suus. §. fina. de hær. inst.

i 5 post

postquã enim denũtiauero vt hominem des, túque neglexeris, non ampliùs homo, sed pecunia debebitur [22]: quod Paradoxorum lib. 1. cap. xj. latiùs à nobis disputatum est. Quod incitatoria † hac specie dictum est, vt regulariter non valeat, in prohibitoria quoque receptum est, cùm id prohibemus, quod prohibito facere arbitrarium est: pari enim ratione obnuntiatione mea efficere non possum, vt quod arbitrij tui est, id non sit: quod maximè obseruandum, si nullam iustã causam habuero [23]: vel etiam si habuero, sed tu salua honestate, & existimatione tua obtemperare non possis [24]: vel si ad me negotiũ illud nihil adtineat: is enim cuius nõ interest, vix est, vt audiri debeat [25], nisi in id tãtùm, vt quod clàm erat, detexisse, scientiámque qualemqualem induxisse videatur [26]: quæ tamen scientia eo modo inducta alteri non proderit, qui vel in dolo sit, vel de lucro captando in alterius damnum tractet [27]. Quandoque † tamen inhibitio huiusmodi valet, nẽpe cùm eius, qui prohibet, interest, iustáque causa subest, & à principio priusquã ius aliquod sibi quæreretur, fuit monitus [28]: vt cùm denũtio, ne emas talem fundum, quia est meus, vel mihi obligatus [29]. vel cum te admoneo, ne vendas: quia fundum ipsum vendicaturus sum *, nisi parueris, videberis dolo distraxisse [30]. Idẽ † etiã cum creditores testatò emptorem cõuenijũt, ne

22 l. ita stip. de ver. obli.
23 l. si maior. C. de rescin. vendit.
24 l. Quintus. mand.
25 l. ij. quod falso tuto.
26 l. item. §. petitam. de petitio. hæred.
27 d. l. ij.
28 l. virilis. §. pe. de leg. præstand.
29 l. si fundum. C. de rei ven.
30 l. Fulcinius. qui. ex cau. in poss.

ne debitoris sui bona temerè emat: si emerit, dolo emisse censebitur [31]. quòd si postquam emerit, denuntietur, nulla est interpellatio, nisi adsertionis illius fiat fides, ídque instrumentorum exhibitione [1], vel iudicis autoritate, quod suprà à nobis proditũ est. Et cùm tradiderimus, quæ alieni arbitrij sunt, non posse nos nostra denuntiatione efficere, vt ideo minus sint: cõsequens est, vt idem multò fortiùs fateamur, cùm ei prohibemus ne faciat, quod facere tenetur: vt si venditori quis prohibeat, ne fundũ venditũ tradat [2]: vt si debitor ei qui pro se constituit denuntiet, ne soluat [3]: qui enim facere quisquã potest, ne vẽditor fidem non seruet, aut qui cõstituit non soluat? quod eò magis seruandum est, cùm nulla prohibitionis iusta aut vera adfertur ratio: tametsi (etiam si allegetur tantùm) idem sit, cùm nihil referat, quid verum non sit, an nõ probatum [4]. Oportet igitur, si iusta, & ve-
72 ra causa † prohibitionis subsit, vt denũtiatio valeat, fidem fieri, instrumẽtúmque ei, cui denuntiatur legi [5]: vel eius exemplum ei relinqui, eadem, quam superiori casu diximus, ratione. Sola tamen verisimilis causæ allegatio
73 alicuius * quandoque effectus est, in eóque sufficit, vt excusandus sit debitor, nisi cautio à creditore præstetur, indemnem eum eius denuntiationis causa futurũ [6], quod in arbitrio iudicis plurimùm residet. Sed & verisimilis causa

31 l. ait. §. si quis particeps. ff. quæ in frau. cred.
1 l. nomen. C. quæ res pig.
2 l. si quis prohibuit. de public.
3 l. vtrum. de cõst. pec.
4 Arch. xxx. quæst. 5. iudicantem.
5 d. clemen. causam. d. l. nomen.
6 l. hæc autem. ff. si cui plus quàm. per leg.

cauſa id efficit, vt excuſari debeat, qui denũtianti credidit [7]: poſsitque aduerſus eum de dolo agi, & ſi ſoluendo non fuerit, reſtitutio in integrum detur [8]. Sed & quoties res principaliter ad denũtiantẽ pertinet, denũtiationi huiuſmodi, etiam ſi alia fides tunc non fiat, obſequendum eſt [9]: vt cùm debitor fideiuſſorem ſuum admonet, ne creditori ſoluat, quia pacti, vel acceptilationis, vel alia exceptione tutus eſt. Idẽ cùm à denuntiantis voluntate res omnis effectum ſumit. Quapropter, creditore denũtiãte debitori ne ſoluat, iuſtè parendum eſt, moráque omnis diluitur [10]. Sicut & cùm prohibetur, quod ſola denũtiantis voluntate illicitum fit, valet proteſtatio: vt ſi vetuero, ne fundum aucupij, aut venationis cauſà ingrediaris [11], ne negotia adminiſtres, ne mãdato tibi ceu procuratore meo facto ampliùs vtaris: id enim mei planè liberi arbitrij eſt: vnde alia probationis fides nõ eſt neceſſaria. Sed an huiuſmodi denũtiatio per procuratorẽ fieri poſsit? Et clarùm eſt poſſe, dum mãdati * huius fides fiat [12]: quòd ſi non fiat, cautio rati nequaquã ſufficeret [13]. Lex enim ſic fieri denuntiationem iubet, vt is, cui ea fit, cognoſcat rem ita eſſe: quæ notitia ex cautione huiuſmodi non percipitur, tametſi aliàs in iudicialibus, & in noui operis nuntiatione, quòd iudicij præuia ſit, ſufficiat [14], idque receptius eſt. Quapropter † nec negot

7 l. j. de eo per quem fact.
8 l. fina. eod. titu.
9 l. ſi fideiuſ. mand.
10 d. §. ſequitur.
11 l. diuus. de ſer. ruſt.
12 d. l. ſi quis infic. de poſ.
13 Bald. in rub. extra de procuratori.
14 l. de pupillo. §. qui procuratorio. ſ. de no. ope. nun.

negotiorũ gestori id ius cõpetit, nisi in his casibus, quibus sola notitia à quocunque facta sufficit[15]: vt cùm possessori hæreditatis denũtiamus, ne bona distrahat, quoniã hæreditas ad eũ non pertinet, cõstituetur enim in mala
76 fide[16]. Qua ratione † & appellationis intimatio à negotiorum gestore fieri potest[17]: quod multò magis in coniuncta persona ad-
77 mittendũ[18]. Sed an procuratori † fieri poterit? & non putarim, nisi his casibus, quibus sciẽtia procuratoris domino nocet[19]: quod & tum quoque non procedit, cùm lex in domini plenam notitiam peruenire aliquid iuberet, non enim sufficeret etiam specialem
78 * procuratorem admoneri[20]. Item non procedit, nisi cùm dominus ipse propter absentiam conueniri nequit[21]. Sed & cùm animi vitium, puta malam fidem domini inducere volumus, nunquam sufficit procuratori nuntiare[22].

15 Bar. l. facta. §. si hæres. ad Trebellian.
16 d. §. petitam.
17 Rota deci. cxxvij. nouis.
18 d. l. qui absentem.
19 l. procuratoris. de trib.
20 gl. d. cle. causam. vers. appellatum.
21 d. l. aut qui aliter.
22 d. §. petitam.

SVMMAE.

1 Masculino nõ, nisi ex causis inesse fœmineum.

1 §. SERVI. Econuerso † autem appellatio-
2 ne ancillæ, serui * non continentur[23]: quod obseruandum est, etiã si eadem vtriusque ratio sit[24]: nisi gratia frequentioris vsus de fœminis mentio facta proponatur. Quapropter
3 si lex prohibeat capras * in villa haberi, nec hircos quidem habere licebit: atque ita ex facto responsum fuisse constat[25]: aruis enim

cala

23 l. seruis. de legat. iij.
24 c. quoniã. de simo.
25 Alber. in sta. j. q. ciiij.

calamitosum, præsertímque Baccho infestũ
* id animal est, vt etiam Græco epigrammate
admonemur.

Κἤν με φάγῃς ἐπὶ ῥίζαν ὅμως ἔτι καρποφορήσω
Ὅσσον ἐπισπεῖσαι σοι τράγε θυομένῳ.

Rode caper vitem, tamen hinc cum stabis ad arã
In tua quod spargi cornua possit erit.

SVMMAE.

1 Familiæ etymon: déque liberis & seruis accepi.

§. FAMILIAE. De familiæ † significatio-
ne infrà latiùs disseretur. Quod ad præsen-
tem rem adtinet, dubium faciebat, quoniam
familia ab osco verbo famul deducitur, quod
seruũ significat, atque ideo de seruis propriè
dici debuit, non autem ad filios, vel etiam li-
beros homines trahi: sed tamen vsus aliter
obtinuit. Hincque sequitur, vt argumentum
* ab etymo, itémque quod in Topicis M. Ci-
cero à coniugatis vocat, probabile, non autẽ
concludens semper sit.

SVMMAE.

1 Familiam de vno non, nisi interdictis dici.
4 Corporum genera decem numero constantia.

§. VNICVS. Videtur hinc Baldi sententia
confutari [1]. Existimauit ipse constitutionem
de

1 Bald. l. iubemus. §. fin autem C. ad Trebel.

de eo, qui cum familia accesserit, verba faciẽtem, illum quoque complecti, qui cum vnico
1 seruo accedat, si eũ solum habuerit. Sed † ego rationem legis perpendendam magis crediderim, quæ si in dubium deducatur, propius erit, vt de vnico seruo familia, quatenus ad personas refertur, dici nequeat: in interdicto tamen à familia deiectus [2] dicitur, qui vel ab vnico seruo deiectus est: sed id ex interpretatione, non ex vi verborum est. Sed quid, si lex municipalis cuiquam alienigenæ ius ciuitatis concedi prohibeat, nisi per decenniũ cum familia in vrbe habitauerit, an is, qui relictis parentibus, & familia, cum vnico seruo habitauerit, reiicietur? Et ex facto cõsultus reiici respondi, tum huius responsi argumẽto, tum quia familiam alibi maiorem reliquerat, & in patria ius incolatus retinuerat, ad quam verisimile est eum quandoque reuersurum
2 fuisse. Lex autem * municipalis id beneficium concedit his, quos per tanti temporis incolatum suspicatur non recessuros.

NEC DVO QVIDEM. Tres ergo
3 * familiam constituent [3], sicut & collegium.
4 † cœtus * verò decem homines requirit [4].
5 quod & de turba dicendum est [5], quæ vox à Græco sermone τύρβη deducitur: quod & de cõgregatione [6] ego crediderim, nisi ex subiecto argumento aliud inducatur: quo casu à Canonistis nõ dissentirem, qui vel ex duobus congr

2 l.j.§.familiæ.de vi, & vi armata.

3 l.Neratius. j.eod.

4 l.j. C. de tut. vel cu. illust. perso. vbi hoc no. Bald.

5 l. prætor. vi bon. rap.

6 c.j.de ele.

congregationem * constare dixerunt. Sed & populum * plebémve decem viris confici plerique existimauerunt: quod nusquam probatur, & ratione caret, cùm maiorem numerum populi appellatio, quàm cœtus, requirat. Sanè dubium non est, quin decem * oues gregem constituant, quod de minoribus animalibus solùm intelligitur: nam quinque sues, vel quatuor equinos pullos, gregẽ suum, equorumve conficere Bartolus sensit 7. Cuius rei argumento, si lex pœnam ei, qui gentem congregauerit, imponat, eum non puniri existimauit, qui minùs decem peditibus, aut quatuor equitibus contulerit. Sed mihi magis arridet, ne turba gẽtem * distinguamus. idémque vtrumque sit casu. Illud non omittendum *, tametsi vniuersitates huiusmodi ex pluribus personis consistant, cæteris extinctis, ius vniuersitatis in vnum recidere, nec extingui 8.

7 l. oues. de abig.

8 l. sicut. in fine. quod cuiusque vniuers.

SVMMAE.

1 *Armorum genera: eaque varie accipi.*
3 *Titulum de armis. explicari & extendi.*
5 *Clementinæ i. de statu monachorum. sensus.*

LEX XLI.

ARMORVM. Armorum † appellatio non ad ea tantùm, quæ offendẽdi * causa habemus, refertur: sed & ea cõtinet, quæ pro...

noſtri corporis tutela gerimus, vt clypeus, & caſsis: quod ſi lex non de armis, ſed de telis loquatur, aliud eſt: nam hæc vox ea ſolùm ſignificat, quæ alterius lædendi cauſa habentur[9]. Nec Angeli[10] ſententiam ſequi poſſum, impropriè arma dici exiſtimantis, quæ ſolùm defenſionis cauſa parantur: id enim à Iuriſconſulti noſtri mente procul abeſt: non tamen negauerim ex ſubiecta materia armorum appellationem aliter † quandoque adſumi: vt in Iuſtiniani cõſtitutione[11], qua fabricẽſibus inhibet, ne arma priuatis hominibus vendant: intelligitur enim de his, quæ militantibus vſui eſſe poſſent: quoniam id publicæ ſecuritatis cauſa cõſtitutum fuit. Qui ergo cultrum, vel fuſtẽ habuerit, non tenebitur[12]; tametſi cultellus, quo panem incidimus, vel calamum acuimus, idémque in graphio, armorum nomine non compræhendatur: &

3

4 ideo, ſi quis huiuſmodi * gladiolo aliquẽ occidat, non videri eum occidendi animum habuiſſe[13], Aret.[14] reſpondit. Sed * & conſtitutio, qua monachis tenere arma non permittitur, haudquaquam de fuſtibus, & lapidibus intelligitur, cùm hæc in alium vſum haberi veriſimilius[15] ſit, cõſuetudóque vulgaris ſermonis hoc die habet, ne appellatione armorum contineantur[16]. Sed cùm † Iuſtiniani ſanctio, qua arma à priuatis retineri prohibitum diximus, conſuetudine non ſeruetur,

5

9 Bart. l. j. & fin. de vi pu.
10 Ang. l. cũ æs pign. de fur.
11 Authent. de armis.
12 gl. d. Authent.
13 c. ſignificaſti. de ho.
14 cõſ. lxxx.
15 clem. j. de ſtat. monac.
16 Cardi. d. clem.

an licebit machinas fusiles habere? quales sunt, quas Bombardas, Colubrinas, Sclopos maiores Basilicos, Salamandras, Crocodillos, & Arcus perforatos vocamus (quos Galli appellãt, *Arquebuzes*.) Et nõ licere crediderim: cætera enim arma alio prætextu haberi possunt: at huiusmodi quæ ad demolitioné murorum solùm sunt vsui, nullo pacto priuatis cõceduntur, nec ad hunc casum videtur producenda consuetudo.

SVMMAE.

1 *Probri varia acceptio. 9.*
3 *Probrum de mœchia furtôque dici diuersé.*
6 *Adultery impuniti incommoda.*
11 *Iusiurandum contra pœnalia iusve gentium non firmare.*

LEX XLII.

PROBRVM. Probrum † pro crimine ipso quandoque accipitur: sed quia ex huiusmodi delictis ignominia oritur, soléntque ea à conuitiantibus obiici, frequentior vsus obtinuit, vt pro ignominia conuiciisque accipiatur: sicut & opprobrium, * quod nihil aliud est, quàm obiectum probrum: hócque modo à Vallæ morsibus defenditur Vlpianus.

FVRTVM. Accursius † ita intelligit, vt furtum, adulteriumque naturâ probrum sit, quoniam in decalogo legitur, *Non furtum facies, Non mœchaberis.* quæ interpretatio vt

vera sit, potest tamen ita punctis distingui, vt defendamus furtum non naturâ, sed ciuili lege probrum esse, adulterium verò etiam naturâ: nam leguntur fuisse aliqui populi,
4 apud quos furari impunè * licebat, vt Aegyptij, quod ex Aristone Iurisconsulto Aulus Gel. tradit. Lacedæmoniis certè etiam laudi dabatur esse furem, nec depræhendi: quòd hoc potissimum exercitamēto cautiores, diligentioréſque adolescentes fierent. Le-
5 ges autem †xij.tab. aliquid quoque de Lacedæmoniorum moribus sumpsisse dubiũ non est. Cùm ergo cõmuni omnium gentium iure furtum non puniretur, meritò huiusmodi probrum magis ciuile, quàm naturale dicitur: quod non est de adulterio: id enim etiam
6 iure gentium abominabile est, †vtpote quod matrimonium polluit, datámque à coniugibus inuicem fidem corrumpit. At hodie in his ciuitatib. quæ malè institutæ sunt, maior pecuniæ, quàm morum ratio habetur, furésque laqueo strangulantur, adulteri mulctãtur
7 pecuniâ. Sanè quamuis lege * Iudæorũ fures punirentur, non tamen consequens est, iure gẽtium id crimen puniri: nec enim soli Iudæi ius gentium cõstituunt, quibus (vt Corn. Tacit. inquit) Moses nouos ritus, contrarióſque cæteris mortalibus indidit. Sed & si cõcedamus lege naturali furtũ vetari[1], non tamen sequetur, vt ideo sit probrum: nam & lege

[1] l.j. de fur.

ciuili, non potest * maritus donare vxori, & 8 tamen huiusmodi donatione opprobrium aliquod non inducitur. Illud ergo probrũ est, †quod non solùm prohibetur, sed etiam igno 9 minia delinquentem afficit. Et hæc vtcunque contra receptam sententiam induci possent, licet ab ea recedere periculosum sit.

NON NATVRA. Distinctio hæc Iurisconsulti non magni effectus videtur esse: quandoquidem parum refert, quis iure ciuili an naturali propudiosus sit: parem enim infamiæ notam sustinet[2]: multum verò refert in pactionibus, quæ cõtra bonos mores fiunt: nam si contra bonos mores (quatenus iure ciuili considerantur) initæ sint † iuramento confirmantur[3]. Atque hinc est, quòd donatio inter virum & vxorem, vel patrem & filium iureiurando sancita, necessariò obseruanda est[4], vt communi calculo proditum est: quod procedit cùm simpliciter lege ciuili cõtractus prohibetur: nam † si etiam pœna apposita sit, aliud fortè esset dicendum[5]. Idem, si iure gentium cõuentio reprobata sit: huiusmodi enim nec iuramento quidem roboratur.

2 l. j. de his qui notan. infam.

3 c. cùm contingat. de iureiur.

4 l. pactaque contra. C. de pact.

5 l. cõuenire. de pact. dot.

S V M M AE.

1 *Victu vitæ necessaria contineri: ex causis contrà 4.*

3 *Expensis omnia necessaria inesse.*

LEX

LEX XLIII.

1 VERBO VICTVS. Si quis † legauerit Titio victum, censebitur omnia legasse, quæ ei ad viuendum necessaria sunt: & ideo & vestiarium, & calcearium, & habitatio, & le-
2 ctus debebitur. Idémque, & si alimẽta † legata sint, vel educatio[6]: hæc enim nomina exæquata sunt. Legatis verò diariis[7] vel cibariis, secus est. Interpretamur autem diarium, vnius diei
3 cibũ, quem Græci δίαιταν vocant. Sed † quid, si alicui promisero (quod vulgò dicimus) tribuere expensas? & videntur verba idem significare quod victus, vt videlicet impendere illi omnia tenear, quæ eius vitæ necessaria sunt. Sanè non probat Valla, vt victus appellatione, de vestiario quoque intelligamus, cùm multæ sint regiones, in quibus vestes vsui hominibus non sunt, vt in Aethiopia: quod ridi-
4 culum est: nec enim Aethiopũ leges hic interpretamur, sed Romanorum, qui sine veste non solent viuere. Non tamen negauerim, hanc significationem ex interpretatione magis, quàm ex stricta verborum vi esse: & ideo ex mente disponentis aliter quandoque iudicamus. Vnde si quis alimentis vel victui renuntiauerit[8], non censebitur de vestiario, vel calceario actum: huiusmodi enim repudiationes strictè accipiuntur. Qua ratione
5 qui famulo victum * menstruámque mer-

6 l. fin. de alim. leg.
7 l. diariis. eod. tit.
8 l. cum hi. §. qui transigit. de trãsa.

cedem promittit, non videtur de vestibus intellexisse, nec vlla alia re præter cibaria[9]: & idem in prætore, qui simili modo officialibus suis promiserit: quod & generaliter in quacunque odiosa materia procedit.

9 Bar. l. legatis. §. de ali. leg.

SVMMAE.

1 *Victui debito pharmaca non nisi ex pacto inesse.*

3 *Alimentis minerual non contineri: ex caussis contrà.*

LEX XLIIII.

CAETERA CVRANDI. Intelligunt † hoc Doct. vt qui victum debeat, etiam ægrotanti pharmaca suo sumptu præstare teneatur: sine his enim curatur nemo: qui vero cibaria * debet, satis est, si ea præstat, quæ ad cibum pertinent [1], vt pullos: catapotia enim, & decoctiones, cæteráque medicamenta emere non tenetur, nisi fortè modicâ impensâ habere ea posit [2]: quod aliqui existimauerunt. Sed † nunquid, qui alere tenetur, in disciplinam quoque mineruał pendere cogatur? & non teneri verius est [3], nisi iure sanguinis ex legis dispositione id debitum contractum fuerit: in patre, qui filium alere debet, idoneisque præceptoribus instruendum committere [4]: quod & in fratre dicendum est.

1 Bar. d. l. legatis.

2 l. in rebus. §. possunt. commod.

3 d. l. legatis.

4 l. quod de bonis. §. pé. de carb. edi.

SVM

SVMMAE.

1 *Victum carcerato negantem varie teneri.*
2 *Instratum eiusque species: variaque acceptio. 4.*
3 *Victus instratique discrimen.*
7 *Stragula vestimentorum genus.*
8 *Vestem à vestimento distare.*

LEX XLV.

INSTRATVM. Si quis prohibuerit vi-
1 ctum † stratúmve[5] iudicato in carcerem deferri, & pœnali actione, & iniuriarum tenebitur. Sed quomodo intelligemus victum &
2 stratum? & Vlpianus † instratum esse omnia vestimenta, quæ insternuntur, seu iniiciuntur, ait; qualia sunt, toralia, gausapa, centones, aulæa, tapetia: in victu verò cætera vestimenta, quæ non sternuntur. Ex † qua interpreta-
3 tione videretur dicendum, eum, cui victus, vel alimenta debentur, stragula aliqua consequi non posse: quod bona ratione non subsistit: sine illis enim viuit nemo: nam & cùm ex qualitate personæ alimenta debeantur[6], æquum non est nobilem virũ sine stragulis agere. Sed
4 & cùm † cõstet huiusmodi legato lectum contineri[7], de instructo apparatóque videretur intelligendum: durum tamen est à verbis legis recedere, nisi aliter de voluntate testatoris constet. Nec verum est, sine stragulis viuere aliquem non posse: qui enim aliunde non habet, suum sibi indumentum insternat: quòd

5 l. si victũ. de re iudic.

6 l. quos nos. in fi. ȷ. eod.

7 l. penul. de alim. leg.

si victus & vestitus legatus sit, fortè etiam stragula * debebuntur, nam ea vestitus appellatione contineri videntur[8].

8 l. vestis. de au. & argen. leg.

STRAGVLA VESTIS SIT OMNE PALLIVM. Atqui pallium * indumenti species est, non stragulæ. In duobus meis antiquis codicibus legitur, sit omne περίστρωμα, quam dictionē aliqui superaddito glossemate interpretati sunt pallium, eáque glossula ab imperitis in contextum recepta est. Significat Græcè peristroma omne quod insternitur, sicut Latinis stragula: nec ea vox à nostris nō recepta est, Plauto in Pseud. & Cic. in Philip. 11. Hincque apparet contra Vallæ sententiam, † stragulam non pro lecti operimento tantùm, sed generaliter pro omni veste quæ insternitur accipi. sic & Tranq. Funeratus est, (inquit) Nero stragulis albis auro intextis, quibus vsus calend. Ianuariis fuerat. T. Liuius lib. xxiiij. Cùm tibi viro liceat purpura in veste stragula vti. Festus Pomp. † Vestis generaliter dicitur, vt stragula, forensis, muliebris: vestimentum pars aliqua, vt pallium, tunica, vel penula.

SVMMAE.

1 *Sententiæ ferendæ verba.*
2 *Statuere & pronuntiare diuersa.*
3 *L. Nulli. C. de senten. sensus.*
4 *Arbitri pronuntiant, sententiásque dicunt.*

LEX

LEX XLVI.

1 PRONVNTIATVM. Siue dicamus † iudicem pronũtiasse, siue statuisse, idem est : hæc enim verba sententiam latam ostendũt: sicut & ordinare, iudicare, præcipere, de-
2 cernere, censere, & iubere. Nõ† tamen [9] eiusdem significationis semper est pronuntiare
3 & statuere: quandoquidẽ pronuntiare * propriè dicimur, quod viua voce & memoriter proferimus: sicut recitare, quod ex scripto. statuere verò dicitur etiam, qui generaliter aliquid constituit, vt cùm lex in vniuersum sancitur. Hincque est, vt leges municipales
4 * vulgò statuta appellentur: quem sensum non habet pronuntiare: refertur enim ad id solùm, quod inter partes pronũtiatur, idque
5 Accur. probat. Dum † ergo lex alibi dicit [10], nulli qui statuẽdi non habeat facultatem, interdicere cuiquam patria sua permitti. Ego intellexerim, vt qui in vniuersum pro certo delicto constituere interdictionis pœnam nõ potest, is nec priuatim ea pœna mulctare aliquem posit: licet alij aliter accipiant.

6 COGNOSCENDI. Cùm † ergo arbitri [11] ipsi quoque ius cognoscendi habeãt, sequitur propriè diei eos pronũtiasse, vel sta-
7 tuisse. quod & in arbitratoribus admitterem: tametsi negent Doct. sentẽtiam * propriè dici [12], quod ab arbitro pronuntiatũ est: quod

[9] d. c. in his. de verb. sig.

[10] l. nulli. C. de sent.

[11] l. ait prætor. §. de re iudi.

[12] In l. j. de re iud.

tamen mihi non fit verisimile, cùm id, quod vnusquisque etiam priuatus sentit, Latinè & eleganter sententia dicatur: nec aliter soleant Iurisconsulti arbitrorũ definitiones [l], quam sententias appellare: Laudum enim barbara vox est, & inepta.

l l. litigatores. l. qualē. de arbit.

S V M M AE.

1 Vxoris habendæ modi expliciti.

2 Vxoris spondendæ vetus forma.

4 Matrisfamiliâs acceptio duplex.

§. MATREMFAMILIAS. Tribus mo- 1
dis† olim vxor habebatur, vsu, farre, emptio-
ne. Cõfarreatio solis põtificibus cõueniebat:
nec enim ad eam dignitatem admittebantur,
nisi confarreatis parẽtibus geniti, vt Corne-
lius Tacitus scribit. Emptio quibusdam so-
nitatibus peragebatur, & se coëmendo inui-
cem interrogabãt: vir† an, sibi mulier ma- 2
familiâs, illa, an vir sibi paterfamiliâs esse vel-
let: respondebántq; inuicem velle: atque ita
mulier in viri manũ conueniebat: & erat ma-
terfamiliâs viro loco filiæ, vt ex Vlpiani au-
ritate in Topic. Cic. Boëthius refert. Si verò
absque hac solennitate nuptiæ cõtractæ fuis-
sent, huiusmodi vxor vsu habebatur. Cõsen-
tiũt igitur Cic. Boëthius, Vlpianus, Aul. Gel.
cæteríque antiqui, matremfam. solam apud
veteres fuisse, quæ coëmptione nupserat, &
in manum, id est, potestatem viri conuenerat:
in eius enim familiam sic transibit. Sed hæc
anti

hæc antiquitus fuere: nam longa consuetudine obliteratis illis solennitatibus, ex pudici-
3 tia * & bonis moribus materfamiliâs appel-
4 lari cœpit. Sumitur † tamen significatio quãdoque etiã strictiùs, vt solam matronam comprӕhendat, quæ notæ sit autoritatis [2]: siquidem dicebat Euripides, Famam mulieris, non formam vulgatam esse oportere. Latiùs verò capitur, cùm de qualibet fœmina intelligimus, quæ sui sit iuris, vt Acc. ait [3]: quod non arbitror verũ, nisi adsint & boni mores, vt in exemplo viduæ, quod Iurisconsultus adfert.

2 l. deinde. in fi. de li. exhi.

3 l. nam ciuium. de his qui sunt sui.

SVMMAE.

1 Soluere varie accipi. 3.
4 L. iij. ff. de rei indi. sensus.

LEX XLVII.

1 LIBERATIONIS. Soluere †, est eum, qui alligatus sit, liberum facere: inde qui præstitit quod debet, soluisse dicitur, & se ab obligationis nexu liberasse: quò fit, vt pro-
2 priè solutionis verbũ * liberationisque, eiusdem sit significationis [4]: atque ideo siue debitor satisfecerit, siue acceptilatione sit liberatus, dicetur solutus. Quòd si lex non simpliciter de solutione loquatur, sed pecuniam
3 solui requirat, tunc acceptilatio * non suffice

4 l. solutionis. ff. de solut.

5 l. solutam. de solut. ficeret [5]: in ea enim pecunia non interuenit. Nec nos † mouet, quòd edictum prætoris, quo iudicatis vt pecuniam soluant, mandat, sibi locum non vendicat aduersus eum, qui 6 l. iiij. §. soluisse. de re iud. acceptilatione sit liberatus [6]: quoniam in eo edicto pecuniæ mentionem prætor fecit, non 7 d. l. iiij. §. ait. quòd acceptilationem excludere vellet [7], sed vt ostenderet non sufficere iudicato, si satisfaceret putà datis pignoribus, vel fideiussore, ne obligationes ex obligationibus fierent. Alij tamen † frequentiore calculo distinguunt, vt de stricta significatione soluisse non dicatur, nisi qui pecuniam numerauit: latiore verò sensu, quoquo modo quis sit liberatus, censeatur soluisse. Sed hoc non tamen impropriè erit quandoquidem * potest vna & eadem dictio & strictè & latè accipi, vtroque tamen modo propriè [8].

8 glo. cum l. de test.

SVMMAE.

1 L. Qui neque. varia lectio. 4. & sensus. 3.

LEX XLVIII.

QVI NEQVE SEQVANTVR. Accurs. † varias his verbis interpretationes adfert. Aliqui enim in libris Caij Iurisconsulti ita inscriptum titulum crediderunt: alij eum qui prætoris edicto obsequi non tenetur, coram tribunali per vim minimè esse deducendum [9]. Sunt & qui adfirment, sicut in ius

9 l. in criminali. C. de iur. om. iud.

2 in ius * de domo sua vocatus sequi viatorem
non tenetur, ita nec inuitum debere dedu-
3 ci [10]. Ipse arbitror interpretari Caium † eius- 10 l. plerique. de in ius vocãdo.
dem significationis esse sequi & duci: quan-
doquidem is ducitur, qui ante se quem sequa
tur, habet: Vnde & Duces dicti, qui præce-
dũt. Vergilius: Dux fœmina facti. Hinc & Se-
necæ versus: Ducunt volentem fata: nolentẽ
4 trahunt. In antiquis † sanè codicibus sic in-
scriptum legitur: Caius libro. 1. ad edictum
prætoris vrbani, titulo, qui neque sequuntur
neque ducuntur.

S V M M A E.

1 Solutus, omnino liber: alioquin contrà. 3.
2 L. Qui in carcerem. quod metus causa. extẽsio.

1 §. SOLVTVM. Solutus † ergo is dicitur,
cui recedendi est libera facultas [11], non si ad- 11 l. ij. de libero hom. exhi.
huc sub custodia sit. & idcirco cùm promis-
sio in carcere ei facta qui iniustè me in eum
2 locum detrusit †, nullius sit momenti [12], si 12 l. qui in carcerem. quod metus cau.
extrà deductus, assistente tamen aliquo custo
de, eam ratam habuerim, nihilo magis confir
3 matur. Sed † cùm possit iudex ex causa, vel
propter viri probitatem, aut criminis leuita-
4 tem, alicui ciuitatem * pro carcere assigna-
re, vel sub vadimonio dimittere [1], an huius- 1 Angel. l. si à bonæ. s̃. de rei vendic.
modi dicitur solutus? & hîc videtur proba-
ri, non esse solutum [2]. 2 l. necnon. §. j. ex quib. causis maiores.

S V M M A E.

1 Bona varie accipi. 7. 9.

2. L. Bo

2 L. Bonorum. sensus.
4 Beatorum duplex acceptio.
6 Emphyteutæ, & superficiarij discrimen.
8 Bonis inesse debita.

LEX XLIX.

BONORVM. Bona † accipiuntur, & naturaliter & ciuiliter. Naturaliter, cùm id solùm significãt, quod beat, id est, prodest: vnde quod superest, deducto ære alieno, bonorum appellatione naturali solùm comprænenditur. Ciuiliter verò id intelligitur, quod etiam onera admixta habet, vt hæreditas, vel id quod bona fide possidemus: atque ita Accursius interpretatus est †. Ego aliam fuisse Iurisconsulti sententiam existimauerim: nam bona * ex naturali significatione omnia compræhendunt, quæ prosunt, ex ciuili ad facultates tantùm referuntur. In naturali sensu eo modo hæc dictio accipitur, quo apud Græcos τὰ ἐσθλά, de quo extat distichon.

Ζεῦ βασιλεῦ τὰ μὲν ἐσθλὰ καὶ εὐχομένοις καὶ
 ἀνεύκτοις
Ἄμμι δίδου. τὰ δὲ λυγρὰ καὶ εὐχομένων ἀποφύ-
 νον.

Quod nos ita vertimus:

Siue velint homines seu nolint, Iuppiter illis
Da bona: quæ mala sunt, etiam cupientibus au-
 fer.

Hinc antiquis Iouis epitheton est optimi, quod Cicero interpretatur beneficentissimi. Ig-

Igitur cũ sensu naturali bona dicerẽtur, quæcunque nobis benefaciũt, lex ciuilis ad facultates nostras hoc traxit: quoniam & hæ prosunt, vtilésque nobis sunt. hinc distinctio bonorum corporis & animi apud Philosophos.

4 BEATOS. Beati † dicuntur * diuites,
5 quia cæteris prodesse possunt, & debent. Iuuenalis: Vetulæ vesica beatæ. Sic appellantur etiam felices, non absimili ratione. Vergil. O térque quatérque beati. Fit & inde diminutiuum beatulus, Persio eodem sensu. Beatulus alto Compositus lecto.

6 SVPERFICIARIA. Bona † hæc sunt eius, qui in alieno solo ædificium possidet: nam vtilis in rẽ actio huic datur [3]: distátque ab emphyteuta, quòd ille & solum & meliorationes suas à domino recognoscit, certámque ex hac causa pensionẽ præstat: hic plerunque nihil pẽdit, nec meliorationes à domino habere dicitur, nisi superficiem quoque conduxerit, imò, finito contractu, indistinctè eas
7 illi auferre licet. Et hinc argumentari † possumus, ius quod quis ex conducto habet, bonorum appellatione contineri.

[3] d. l. ij ff. de superfic.

8 ET SI QVID. Quod † ergo nobis, vel actione in personã, vel petitione in rem, vel officio iudicis debetur, in bonis computatur: nam & nuda bonorum appellatione dubium non est, nomina, huiusmodíque iura
9 cõtineri. Hincque † consequẽs est, in generali

bono

bonorum obligatione ea quoque compræhendi, quæ * bona fide possidemus, vt hic traditur: eorum enim causa nobis actio competit *, à Publicio prætore constituta [4]: quæ publiciana in rem vocatur.

4 Rom. sing. dcxxx.

SVMMAE.

2 Nurus dispositum ad pronurum trahi.
3 L. Nurus explanari.
6 Dispositum etiam de vlterioribus accipi.

LEX L.

NVRVS. Cùm in aliquo * actu fit nurus mentio, de pronuru quoque, & vlteriùs intelligi potest. quapropter cùm in edicto prætoris infames pro quibusdam affinibus, & nuru postulare permittantur, poterunt etiam pronurum tueri [5]. & cùm rupto testamento per petitionem bonorum possessionis contra tabulas conseruetur legatum nurui pro dote factum, idem erit si pronurui debeatur [6]. & sicut possumus nurui nostræ donare, & ita pronurui [7]. Hæc tamẽ interpretatio nõ procedit†, cùm ipsius nurus personam tantùm respicimus: vt si tibi promiserim pro tua nuru, non intelligitur de pronuru [8]: propriè† enim nõ est nurus, quod indicat Iurisconsultus, dũ dicit, appellationẽ porrigendã. porrigere enim * est extẽdere: alioquin dubitatio nõ erat, an sicut eã, quæ ex adoptiuo filio nu-

5 l. cui. §. affinitates. de postulatio.

6 l. virilis. §. nurus. de lega. præstan.

7 l. iij. §. socrui. de don. inter vir.

8 l. si quis ita. de testa. tut.

rus fuit, vxorem ducere non licet, ita nec pro-
nurum liceat[9]: itémque an edictum prætoris, quo qualemcunque fideiussorem nurui in iudicio sistédæ sufficere ait, ad pronurum extendatur[10]. Sanè sicut appellatio nurus ad
5 pronurum protenditur: ita & soceri, †generi, nepotis, aui, ad prosocerum, progenerum,
6 †pronepotem, proauum[1]: quod inferius loco suo explicabimus.

9 l. adoptiu. §. nurus. de ritu nupt.

10 l. ij. §. prætor. qui satid. cog.

1 l. Gallus. §. forsitan. vbi dixi. de libe. & posthu.

S V M M A E.

1 *Parentes ascendentes omnes dici, quandoque cognatos. 7.*

3 *Maiores varie accipi.*

4 *Maiores de patre & auo plerunque intelligi.*

LEX LI.

1 APPELLATIONE. Parentis †appellatione pater, auus, proauus, abauus, atauus, tritauus etiam ex sermonis proprietate, continentur: quod & in superioribus benigna interpretatione admittendum est, alioquin hi solùm maiores dicerentur[2]: atque ita proprio vocabulo Romanos vsos accepimus[3], non quòd pater, & auus, & deinceps, maiores non dicerentur, sed quòd cùm vltra
2 tritauum * parentes non dicerentur, necessa-
3 riò qui † suprà erant, maiores appellabantur, vt parentes insint maioribus: sicut species inest generi: nam & huiusmodi dictio eos simpliciter quandoque comprænhendit, qui natu maiores sunt: vt cùm M. Porcius

2 l. iiij. §. prætor. de in ius vocan.

3 l. fi. §. parētes. de grad.

Cato Tusculo ortus primus sui nominis in senatum allectus, vetustissimos senatores, qui reipublicæ fundamenta iecerant, maiores suos apud Sallustium appellat. Quapropter Vallæ sententiam non omnino probo, in Elegantiis suis à Iurisconsulto nostro dissentientis. Et hinc receptum est, vt † constitutio Pontificum, qua defunctos in sepulchro maiorum suorum tumulari debere cautum est[4], ita obseruetur, vt in patris & aui conditorium quis potius deferatur[5], quàm in eorum, qui deinceps fuerunt, locum: quod & obseruandum erit, cùm principis edicto vnusquisque habitare in ea vrbe compellitur, in qua ipse & maiores sui nati sunt[6]: tametsi alii aliter. Sanè parẽtes * hodie vulgò intelliguntur eiusdem gẽtis, & inuicem quoquo modo coniuncti: quod & Hieronymum non latuit libr. aduersus Rufinum ij. Hinc & parentela * quæ dictio apud Capitolinum in Gordiano legitur. Quapropter † in edictis, quæ vulgari sermone concipiuntur, vel ab imperitis composita sunt, hæc significatio erit accipienda. Si igitur perduellium parentes capiendi honoris ius eiusmodi edicto amiserint, & adfines & cæteros aliqua ratione coniunctos excludi, Angelus respondit[7], cui assentio: nisi ratio constitutionis aliud suaderet. Sed quæ de parentibus Iurisconsultus inquit, an idem est & de patre? & Accur. negat[8]: propriè enim

4 Old. cons. xxv.
5 l. ex quæ. vers. maiorũ. C. de administ. tut.
6 Ias. d. l. iij. §. prætor.
7 §. œconomis. in auth. de alienat. & emphyt.
8 l. lege. de [illegible]. nupt.

8 *ad ſolum genitorem refertur: interpretatur
9 tamen *plerunque lex, vt patris nomine auus demonſtrari intelligatur[9].

9 l. iuſta. ĵ. eodem.

SVMMAE.

2 Patronus, eiuſque officium.
4 L. Patroni ſenſus.

LEX. XLII.

1 PATRONI. Sicut domino * ſubiicitur ſeruus, ita patrono libertus. Accipitur &
2 patronus † pro defenſore corũ, quos in clientela habet, primúmque locum poſt patrem in officio apud clientem obtinere patronus debet. Hinc & iura patronatus, quæ vel in libertos habemus vel in clientes, quorum ho-
3 die inſtar obtinẽt, quos barbara voce * Vaſal-
4 los vocamus. Sanè huius † reſponſi duplex eſt interpretatio: poteſt enim intelligi, vt quæ iura de patrono loquantur, eadem & de patrona, quæ ſeruum manumiſerit, intelligi debeant: quandoquidẽ dubium non eſt, quin
5 maſculinum (vt vulgò dicitur) * fœmininum contineat: atque is ſenſus omniũ calculo probatur, niſi quòd aliter ſpeciali ratione conſtitutum quandoque legere eſt[10]. Poteſt & alio modo accipi, nimirum vt quod de patrono dicitur, de eius quoque vxore dictum cenſeatur, vt patronam hic pro patroni coniuge

10 l. ſicut patronus. de ope. liber.

declaremus. Verùm hæc expoſitio haudquaquam placet, quoniam huiuſmodi * propriè patrona non eſt: licet bonis moribus conueniat, huic etiam reuerentiam à liberto exhiberi, & ideo * ſine venia in ius vocari non debeat[11].

11 l.j. C. de in ius voc.

SVMMAE.

2 *Solutam orationem ex re accipi.*
3 *Coniunctionum, diſiunctionumque notæ.*
5 *Copula iungit ex re, cauſiſque contrà. 7. 8.*
11 *Gentiles variè accipi. 4.*
13 *Duodecim Tab. lex de inteſtatis, explicatur.*
15 *Diſiuncta ex re, cauſiſque concurrere. 17. 21.*
19 *Diſiunctorum ſpecies & vis.*
20 *L. ij. ad leg. Aquil. ff. ſenſus.*
23 *Interdum, vocis natura.*
25 *Diſſolutionis natura & formulæ.*
26 *Soluta iungit, diſiungitque ex cauſis.*
28 *Patronatus redempti effectus.*
29 *Redimenda ſunt expreſſa tantùm.*
30 *L. ſæpe. verſic. item. ſenſus. 33. 36. 37.*
35 *Conſultorem non, niſi ex cauſa delicto eximi.*
38 *Conatum ſine effectu ex cauſis non plecti.*

LEX LIII.

SAEPE ITA COMPERTVM[1]. Proſequitur eleganter Iuriſconſultus, & declarat, quemadmodum plerunque vna dictio * pro alia ponitur, vt coniunctiua pro diſiuncta: & cùm nulla appoſita eſt, quo caſu oratio † dicitur

1 aliàs comparatum.

2 †dicitur soluta, id est, neque coniunctim, neque disiunctim connexa, fieri interpretatio-
3 nem ex subiecta materia. Sunt † autem coniunctæ dictiones, Et, que, atque, ac: Disiunctæ, aut, vel, ve, seu. Addit diuus Augustinus in ea, quam scripsit grammatica, voculas, siue parti
4 culas, nec, neque, † disiunctiuas esse[2]: quod nostri non admitterent, coniunctim enim negant: & ideo quamuis alterum non fiat, committitur stipulatio[3].

2 l. si ita quis stipul. ṡ. de verb. oblig.

3 l. si is qui ducenta. §. cùm ita. de reb. dub.

CONIVNCTA PRO DISIVN-
5 CTIS. Negari non potest, quin † regularis coniunctiuæ significatio sit, vt coniungat, & vtriusque coniuncti concursum requirat[4]: quod procedit, nisi ex re ipsa, vel argumento, de quo agitur, aliud iudicari æquum sit. Quid enim, si repugnātia copulentur? tunc dubium non erit pro disiuncta accipi: vt cùm quis fundum, eiúsque vsumfructū Titio legat[5]. Quid, si eiusdem significationis duæ dictiones coniungantur? nam & tum ad disiunctam, vel potiùs expositiuam significatio trahetur[6]. Quid,
6 si secundum hunc sensum absurdum aliquod consequeretur? vt cùm quis filios * & hæredes substituit[7], vel filiis, & hæredibus stipulatur. Sed & vbi verba, inter quæ copula additur, ex se principaliter, non autem alterius respectu, proponuntur, disiunctim fit interpretatio, vt lege xij. Tab. cùm dicitur, AGNATORVM GENTILIVMQVE HAEREDI-

4 l. si hæredi. de cond. instit.

5 l. si Titio. de vsufr. leg.

6 l. j. ṡ. de pact.

7 Bar. l. Gallus. §. etiam. de liber. & posthum.

TAS ESTO: prius enim agnati admittuntur: nam & hoc æquitas suadet. Sicut cùm pater
8 d.l. Gallus. §.j. filios, & nepotes instituit[8]. Cæterùm † & idem est, quoties orationibus separatis coniuncta interferitur, quæ & ipsæ alicuius speciei respectum non habent: vt si lege notari infamia dicantur, qui depositum abnegauerint, & qui
9 l.j. de his qui not. inf. pro socio, tutelæ, mandati condemnati sunt[9]: & qui calumniæ præuaricationisque iudicati sint. Eadem ratione † concursus non fit, cùm duo adiectiua multitudinis numero absque
10 l. ea tamé. de leg. iij. aliquo substantiuo proferuntur[10]: vt, lego empta & parata gratia vxoris: perinde enim est, ac si dictum esset, lego empta, & lego parata. Idémque esse arbitror, quoties ea adiectiua substantiuum respiciunt generale, vel in-
11 l.j. de iust. & iure. definitum[11]: vt idem sit, siue empta, & parata legantur, siue res emptæ, & paratæ: prioris enim legati verba in hæc resoluũtur. Quippe ✱ ex pter cui vestes emptæ, & paratæ legantur, etiam obtinebit, quæ paratæ, licet non emptæ
12 l. qui concubinam. de leg. iij. sint[12]. Si igitur alicui seruos vernas, & textores legauero, mihi verius videtur etiã eos de-
13 d. l. si is qui ducẽta. §. vtrum. de rebus dub. beri, qui simpliciter vernæ, vel textores sint[13]: quòd Soc. probauit, licet Bart. dissentiat. Sed & si nomina appellatiua ✱ coniunctim prolata proponantur, si materia odiosa non sit, putarim hunc cõcursum non requiri: vt cùm quis medicis & doctoribus legat: nec enim requiri-
14 Bald. & Ias. d. l. j. mus eundẽ & medicũ & doctorẽ esse[14]. Idem
consti-

constitutione quæ debitores fugitiuos & cessantes aliqua pietate prosequatur[15]: quòd si odiosam quandam seueritatem exerceat, non nisi qui idem & cessans & fugitiuus sit, ea coërceri humanius est[16].

15 Rom. cōs. ciiij. pater.

16 Ang. cōs. xvj. visis.

AGNATORVM. Verba sunt legis xij. Tab. quorũ mentio est in lib. Rhetor. ad Heren. 1. SI PATERFA. INTESTATVS MORITVR, FAMILIA PECVNIAQVE EIVS AGNATORVM GENTILIVMQVE ESTO: &rursus: SI FVRIOSVS EXISTAT, AGNATORVM GENTILIVMQVE IN EO, PECVNIAQVE EIVS POTESTAS ESTO. Sunt
11 autem gentiles, quos †vulgò vocamus, eiusdẽ parentelæ. Eos etiam ita in Topicis Cicero definit: Gentiles sunt, qui eodem inter se nomine sunt, qui ab ingenuis oriundi sunt: quorum maiorum nemo seruitutem seruiuit: nàm
12 sine dubio latior gentis, * quàm familiæ est significatio. Suet. in Nerone: Ex gente Domitia duæ familiæ claruerunt. Et rursus in Cæsare: Cuius gentis familia est nostra. Igitur gentis nomen agnatos, & cognatos continet. Vnde
13 †cùm priùs agnatorum mẽtio facta sit, sequitur vt de cognatis sub gentilium appellatione accipiamus: quam interpretationem Accurs.
14 probat. Alij †gentiles clarioris familiæ agnatos existimant, quam interpretationem in lege duodecim Tabularum, propter Ciceronis definitionem probauerim: posteà enim

etiam, qui à seruis oriundi erant, gentiles dicti sunt. Pli. lib. XXXIII. Singuli Marcipores, Luciporésue dominorum gentiles vitam in promiscuo habebant.

AT CVM DICITVR. Disiunctiuæ † dictiones sunt, aut, vel, ve, seu, siue: in his regula est, vt non vtrunque disiunctum, sed alterum tantummodo requirant: quæ tamen plerunque non obseruatur, vt cùm alterum sine altero esse nequit: veluti in lege, qua iubetur tutorem super pecunia, tuteláue pupilli dari: cùm enim pupilli custodiæ tutor datur, consequenter etiam rebus datur, curáque pecuniæ pars administrationis ipsius tutelæ est: nam & cùm inter genus & speciem * disiunctiua ponitur, plerunque in coniunctam trans... Sed & si † Titium, vel Seium instituero, tutores constituero, vel legatum fideicommissum illis dedero, coniunctim huiusmodi dispositio accipietur [18], ne propter personæ incertitudinem reddatur inutilis: quod & generaliter admittendum est, quoties vel ex vi verborum, vel ex aliis legibus, vel ex præsumpta loquentis mente hoc infertur. Primi casus exemplum est in dictione seu [1], quæ * ampliandi vim habet: quapropter si quis donet pecuniam, quam Perusij, seu Patauij habet, vtranque donasse intelligitur: idem enim est, ac si pecuniam, quam Perusij vel etiam Patauij habet, donasse se dixisset: quoniam

17 l. Quintus Mutius. de aur. & argen. leg.

18 l pen. C. eodem.

1 l. si quis ita. de aur. leg.

19 quoniam diſiunctiua † hæc duplex, ſubdiſiú-
ctiuæ, coniunctæque ſimul vim habet [2]. Se- 2 l. ij. ad legé Aquiliá.
20 cundi exemplum in lege Aquilia † accipitur,
cùm in ea punitur, qui quadrupedem, vel pecudem iniuriâ occiderit: declaratur enim alibi quadrupedem, id eſt, pecudem intelligi debere, vt diſiuncta pro expoſitiua ſcripta ſit. At cùm quis ita ſubſtituit, Si filius meus, aut
21 filia hæres non erit, Seius eſto: clarum † eſt ex
mente teſtatoris diſiunctam pro coniuncta accipi [3], ne cum altero filiorum concurrat extraneus. Idémque in ea ſubſtitutione, ſi filius meus inteſtatus, vel ſine liberis deceſſerit [4]: non enim veriſimile eſt, voluiſſe teſtatorem nepotes ſuos excludere, quia filius teſtatus non ſit.

3 d. l. ſi is qui. §. fi.

4 l. generaliter. C. de inſtit.

CVM VERO DICIMVS. Soluta
22 * pro ſeparatis poni præter regulam eſſe
23 oſtendit dictio. Interdú, † cuius natura eſt de
frequentioribus caſibus excipere: niſi ergo ex
24 ſubiecta materia aliud appareat, ipſe * arbi-
tror ſolutam orationem in coniunctam magis quam diſiunctá inferre. Vnde cùm verba tunc coniuncta dicātur, alterutrum fieri non ſufficiet [5]: licet alij aliter, etiam crebriore calculo. Contra quos etiam eſt veterum Rhetorum ſentétia, qui διάλυσιν, id eſt, diſſolutionem vocant, quam Iuriſcõſultus hic ſolutam dicit: eam ſic Cicero definiuit. Diſſolutio eſt,
25 quæ † coniunctionibus verborum è medio

5 l. in eo. §. vbi. ĵ. tit. j.

ſublatis, partibus ſeparatis effertur hoc modo: Gere morem parenti, pare cognatis, obſequere amicis, obtempera legibus, Item: Deſcende in integrã defenſionem, noli quicquã recuſare, da ſeruos in quæſtiones, ſtude verũ inuenire. Quod loquendi genus & acrimoniam habet, & vehementiſsimũ eſt, & ad breuitatem accommodatum. Hæc ille. Cæterum † dubium non eſt, in quibus caſibus disiuncta impropriè accipitur, vt coniungat, multò magis ſolutam coniungere. & rurſus: quoties coniuncta diſiungit, & ſolutam diſiungere: videtur enim huiuſmodi ſoluta oratio ambigua eſſe, quæ in alterutram ſignificationem commodè verti poteſt. Sanè in huiuſmodi oratione illud propriè procedit, quod quandoque Accurſius dixit, punctum * loco copulæ eſſe.

SI DONVM, MVNVS. Edixerat prætor [6]: ſi donum, munus, operas à patrono impoſitas libertus † redemiſſet, aduerſus ciuis tabulas bonorum poſſeſsionem patrono non daturum. Pone † ergo ſolùm donum fuiſſe impoſitum, vt libertus poſsit liberè teſtari, illud debebit redimere: non autem deſideratur, vt etiam non impoſita redimat. quod ſi munus quoque & operas impoſuerit, etiam hæc redimenda ſunt.

6 l. Iulianus. j. de. bo. lib.

ITEM DVBITATVM. Eum, † cuius ope, cõſilio, furtum factum ſit, furti tenetur

lex ait: vnde dubitatũ eſt, an coniunctim hæc verba accipi deberent, an ſeparatim: variauerúntque in hoc antiquorum ſententiæ: ſed Labeo eos, qui ſeparatim accipienda dixerunt, probauit, quod aliud ſit conſilio, aliud
31 ope furtum fieri. Vnde, qui ſolã opem * adhibuerit, furti tenetur: tametſi ipſe non conſuluerit furtum fieri debere. quod vt verum ſit, defendi tamen & illi poſſunt, qui cõiunctim accepere: quoniã non ſat ſit opem præſtare, niſi eo conſilio, id eſt, animo præſtetur, vt furtum
32 fiat. Si ergo cõſiliũ * pro ſuaſione accipiamus, ſoluta illa oratio disiunctiuè: ſi pro doloſa adiuuantis intentione, coniunctim intelligetur. Et hic verus eſt huius reſponſi ſenſus, quẽ nec Accurſius nec cæteri ſatis percepêre.
33 ALII CONDICI. Scilicet † ei, qui opem tulerit: quod tũc procedit, cùm ad eum res peruenit, vel cùm fur ſoluendo non eſt [7]: ipſe enim in ſubſidium tenetur, alioquin nec contra eum, qui opem præſtitit, furtiua condictio competit: atque ita vulgò dicitur [8].

NON POTEST. Scilicet ei, qui conſuluit, quãdo aliâs furtũ facturus quis erat [9]: atque ita Accurſius ſenſit, & plerique ſequuti ſunt [10]. In dubio tamen contra conſultorẽ
34 præſumemus, * cum videlicet cauſam delicto præſtitiſſe: nec enim poſtquam quis omnino furari conſtituit, ſolet conſilium petere, ſed
35 cũ adhuc dubius eſt. Quapropter, † qui cõſilium

7 l. peculiũ. §. ſi opem. de pecul.

8 l. proinde. de cond. fur.

9 l. non ſolum. verſi. Attilicinus, de iniu.

10 c. j. de offi. deleg.

lium dediſſe probatus fuerit, furti condem-
nabitur, niſi ipſe oſtendat, etiam ſi non conſu-
luiſſet, nihilominus furem idem fuiſſe factu-
rum [11]: nam tunc leuiore pœna arbitrio iu-
dicis, ex communi ſententia adficietur [12]: vt
meritò antiquum carmen celebretur, Malum
conſilium conſultori peſsimum.

CONSILIVM MALIGNVM. Id
† intellige, vt ſi criminaliter agatur, lata culpa
non idem valeat, quod dolus [13]: quòd ſi ciui-
liter, cùm in cauſa furti, qui cõdemnatus eſt,
ipſo iure notetur infamia [14], videtur tunc la-
tam culpam ſufficere: qua de re alibi latius
diſſeritur [15].

SECVTVM. In † ſimplici cõſilio, cogi-
tationéque vera Iuriſcõſultus prodit, quod ſi
vltra conſiliũ conatus aliquis interuenerit [16],
in atrocibus delictis regula eſt pœnam irro-
gari [17]: in leuibus nõ irrogari [18]. Qua ratio-
ne ſi etiã de atroci crimine ciuiliter agatur [19],
conatus † ſine effectu non punitur. idémque
eſt, quoties delictũ nihil nocuiſſet: vt cũ quis
falſum cõmittit, quod alicui damnũ inferre
nõ poteſt [1]. Idémque ſi ante delictũ quis ipõ-
tè pœnitentia ductus deſtiterit [2]. Cæterùm &
in hac re in primis legis verba penſitãda ſunt:
nam ſi actum perfectum verba reſpiciunt,
qui nondum perfecit non tenetur: vt cùm in-
fligitur pœna, ſi quis appellauerit: actus enim
cõſummatio * per verbum præteriti tẽporis
denc...

11 Ang. l. furti. §. ope. de fur.
12 ca. ſicut dignum. §. quia verò. de homic.
13 l. lege Cornelia. de ſica.
14 l.j. de iis qui not. infam.
15 l. in actionibus. de in lit. iurando.
16 l. is qui cum. C. de ſicar.
17 l. ſi quis non. C. de epiſc. & cle.
18 l. j. quod quiſque iur.
19 Bal. l. ſi conſtiterit. C. fin. regũdo.
1 l. damus. C. de fal.
2 l. qui ea. de furt.

denotatur [3]. aliud est in futuro, si appellabit [4]. Sed & vbi ipso iure pœna irrogatur, perfectum oportet fuisse crimen [5]: quod & in legibus municipalibus obseruatur, quia interpretationem extra verborum vim non recipiunt. Aliud autem est crimen, aliud conatus: hic in itinere, illud in meta est.

3 Cardi. c. præterea. de app.

4 Ioã. Andr. c. perpetuò. de elect. in vj.

5 Bart. l. j. de fica.

SVMMAE.

1 Creditor non nisi euentu conditionis dici.

3 Creditores conditionales dispositis inesse.

7 L. Conditionales. explicari.

8 Spei acceptio multiplex, & effectus.

LEX LIIII.

1 CONDITIONALES. Creditor, † cui sub conditione debetur, interim propriè creditor non est, cum ab inuito extorquere nihil posit: sed post euentum con-
2 ditionis verè est creditor. quæ cõditio * cùm in contractibus retrò trahatur, censetur vsque à principio creditor fuisse [6]. Et ideo di-
3 spositio † quæ generaliter de debitoribus verba faciat, in dubio de eis quoque intelligetur, qui sub cõditione debuerũt. Quapropter cùm testator hæredi mãdasset, vt omnia debita Titij dissolueret [7]: respõdere plerique etiam ad dotẽ, quã soluto matrimonio vxori suæ Titius restituere omnino debebit, obligari. Nam & si cõstitutũ sit, vt, re venali proscripta, teneãtur qui ius habent, illud in scriptis intra certum terminum exhibere. aliâs ea res

6 l. is cui. de act. & oblig.

7 l. j. l. si stip. fuerim. §. j. de ver. obli.

res emptori euinci non posſit [8]: cenſuerunt veteres ius, quod ſub conditione competere poteſt, in profeſsionem redigendũ: non enim huiuſmodi legis verba magis ad præſens, quàm ad futurum tempus referuntur. Accedit his, quòd fideiuſſor ſub conditione, * ſi principalis nòn ſoluerit, promiſiſſe videtur, tamen dubium non eſt, quin debitor ſit [9].

COMPETITVRA. Vt quia promiſſum ſit, cùm morietur: certum enim eſt hanc conditionem * aliquando euenturam. Vera tamen conditio illa eſt, quæ omnino * eſt incerta, ante cuius euentum non oritur nec obligatio, nec actio, vt infrà adtingemus [10].

VEL QVI SPEM. Videtur hîc † probari, ſi ſpes nulla ſubſit, quòd conditio eueniat, creditoris loco non eſſe: ſicut nec ... pignus videtur, quod veriſimile eſt fore ... quam luatur, quod Barto. ſenſit [11]. Sanè ſpes † in iure variis modis accipitur. alia enim eſt, quam vigilantium ſomnium Plato appellat, nos remotam dicimus: vt cùm agnatus agnato ſucceſſurum ſe opinatur: & hæc nullius effectus eſt. alia eſt paulò proximior, vt quam filius in hæreditate patris concepit: & huius quandoque * propter naturale votũ parentum ratio habetur [12]. alia eſt, quæ ex præſenti iure nititur, ſempérque in conſideratione eſt: ... in eo, qui per fideicommiſſum alicui ſubſtitutus eſt: niſi enim huiuſmodi ſpes probabilis eſſet ...

8 Raph. Iaſ. d. §. j.

9 Bart. l. j. ſi cer. pe.

10 l. cedere.

11 l. in quorum. de pig.

12 l. nec ei. §. præterea. de adoptionib.

esset, ei per cautionem fideicommissi nomine prætor nō succurreret [13]. Idē in eo, qui est statuliber, & præsentem spem habet, vt quia hæreditas adita sit; quod & in contractu conditionali obseruamus. Vnde illa clausula, qua in contractibus solemus dicere, nos remitte-
10 re * omne ius, quod habemus, vel habere speramus, ad ius solùm præsens trahitur: vel ad futurum, quod tamen ex causa præsenti habere speramus [14], vt Barto. scripsit.

13 l. ij. de statulib.

14 leg. post emancipationem. §. fi. de lib. lega.

SVMMAE.

1 Creditor non est peremptorie submouendus. 4. eius effectus. 3.
6 L. Creditor. sensus.
8 Similium argumenta.

LEX LV.

1 CREDITOR. Quāuis † qui exceptione perpetua, putà pacti de nunquam petēdo, excluditur, ipso iure sit creditor: imò, ni-
2 si exceptio * opponatur, obtineat: attamen quia verisimile est reū in re sua fore diligentem: & actori præscripturum, talis creditor non intelligetur: considerat enim lex effe-
3 ctum. † Et ideo si petente creditore velit lex etiam, indicta causa, debitorem in carcerem detrudi, hunc casum excipiemus: quoniā nec
4 † is propriè creditor est [15], qui exceptione perpetua submouetur: nec propriè debitor,
5 qui * eā habet. idémque cùm dubium est, an perpetua exceptio futura sit [16]: vt cùm promisi

15 l. creditores. s. eod.

16 l. sufficit. de cōd. inde.

miſi non petere, donec Titius conſul fiat.

SIMILIS EST. Sicut † enim conditionalis creditor euẽtum conditionis, ita iſte diem expectat [17]: alioquin non paucæ ſunt differentiæ inter hos caſus. Sed ſufficit * ſimilitudinẽ eſſe reſpectu eius rei, de qua agitur [18]. Vnde † ſimilia dicuntur, quæ eadem ratione innituntur, vel quæ in effectu, & cauſa cõueniunt: ídque potius obſeruabimus [1], quam formam, quamuis, quæ in forma non conueniant, diſsimilia plerunque appellentur. Vnde quod noſtrates Dialectici aiunt, vt tollatur * conſequentia, ſufficere inſtãtiam, accipiendum eſt, ſi inſtantia de ratione deducat, non ſimpliciter de pronuntiato [2].

17 Bart. l. ita ſtipul. in j. q. de ver. obli.

18 dict. l. ſufficit.

1 l. j. §. igitur. de exercit.

2 Iaſ. l. creditori. de ope. no. nunt.

SVMMAE.

1 Inſtrumenta varie notari, cenſerique.
3 Subnotandi forma.
4 Cognoſcit relegens.
5 Diſpungit excutiens.
6 Diſpunctionis natura, & vis.
7 Expungit delens.

LEX LVI.

COGNOSCERE. Deſcriptio † ſubnotatio, diſpunctio rationũ inſtrumẽtorúmue differunt. Deſcribimus * ea, quorũ exemplũ accipimus. Subnotamus, cùm † qu... inuentarium conficimus [3], adſcribimúſqu... quo...

3 l. fi. de bon. aut. iud.

quot corpora instrumentorum sint, & de qua
4 re. Cognoscimus † cùm ea legimus, atque rele-
gimus: qui enim rationes recognoscit, verum
est cum ipsis cognoscere: sicut qui reddit, dat:
5 qui repetit, petit[4]. Dispungit † rationes, qui
data & accepta confert, excutítque, & exami-
6 nat: vnde & dispunctio † pro diligenti per-
contatione, examinationéque accipitur[5]: id-
que hac (vt opinor) ratione, quia veteres sole-
rent rationes, cùm data acceptáque constitis-
sent, transuerso puncto, cõfodere: hinc Iuue-
nalis, morosam, auarámque mulierem desi-
gnãs, quæ rationes diu peractas, absolutásque
recognosceret: Longi inquit, relegit trãsuer-
7 sa diurni. Id etiam † expungere quandoque
appellatur[6]: quod verbum reiicere quoque
& de medio tollere significat[7], quoniam suf-
fragia puncto notabantur: vnde quos ceu in-
8 dignos præteribant * expungere dicebantur.

4 Bar. in rub. solut. matr.

5 l. si statulibera. penè ad finem. de statulib.

6 l. in omnibus. ff. de diuers. præscr.

7 l. penul. de re milit.

S V M M AE.

1 *L. pen. & fin. de pollic. sensus.*
2 *Nepotes & filias in casibus liberos non dici, quandoque contrà.*
3 *Naturales ex causis filios non dici.*
5 *Conditionem liberorum spurio legitimato non deficere.*
6 *Descendentes ex virili, & per virilem differre.*

§. LIBERORVM. Huius responsi exem-
plum hoc affert Accursius, si is, qui opus rei-

m pub

publicæ pollicitus, postquam inchoauerit, de-
8 l.pen.& fi. de pollicit.
cessit [8], hæres † extraneus in quintam patri-
monij partem tenetur: quòd si ex liberis sit,
solùm indecimam: interpretatúsque † est diuus
Pius, inter liberos, nepotem quoque ex filia
9 l.j.de iure immunit.
contineri [9], quam interpretationem non pro-
10 l.quia tale.sol.matr.
cedere in priuilegiis [10], quæ generaliter pu-
blicæ vtilitati derogarent, communi senten-
tia receptum est. Idémque si lege municipali
agnati fœminas excluderent: videtur enim
tum testator, qui liberos instituit, prius de
agnatis sensisse, & eum ordinem sequutus, qui
11 Bar.l.hæredes. §.cùm ita.ad Treb.
in intestati successione seruandus erat [11].

SVI IVRIS. Vt emancipati, & natura-
les: regulariter enim appellatione filij, etiam
12 l.tutelas. de capi.dim.
naturalis comprænhenditur [12]: naturæ enim &
nomen est, non iuris ciuilis tantùm: † & hoc
13 l.ex facto. §.j.ad Treb.
nisi testatoris conditio & dignitas [13], præsum-
14 l.fina. de iur.delib.
ptáue disponẽtis mens aliud inducat [14]. Quid
enim, si legitimi adsint? potiores certè illi esse
debent. Quid item, si ab ecclesia emphyteu-
tica bona pro se, & liberis aliquis acceperit:
ad naturales enim peruenire ea non possunt.
15 c.statutũ. ij. de hæred. in vj.
Nec verisimile est de eis actum fuisse, qui ab-
minato à iure [15] canonico concubitu or-
16 Bartol.l. quia. de in ius voc.
sunt: sed & in materia odiosa humanius est
de eis non intelligi [16], dum tamen melior in-
de non fiat naturalium quàm legitimorum
17 l.ij.§.legitimos.de excus.tut.
conditio, vel pater ipse propter naturalium
numerum priuilegia non consequatur [17]; &
ha-

hæc de naturalibus. At de spuriis aliud est:
4 hos enim lex * pro filiis non habet[18]. Et ideo conditio, si sine liberis decesserit, fideicommisso addita, propter spurium non deficit:
5 quod ego † arbitror verum, etiam si per rescriptum principis legitimatus sit, quoniam lex incertum illi patrem tribuit, nec præsumit ex legitimante ortum. Vnde parẽtis fideicommisso grauati confessio & tractatus ipsi obesse debet, non autẽ substituto, nisi verè probaretur ex eo natus, vt quia ex ancilla domi retenta, quæ cum alio non consuesceret[19].

VIRILIS SEXVS. Differẽtia est, sub-
6 stituat qui † ex virili, seu per virilẽ sexũ descendentes, an per lineam virilẽ: nam primo casu etiam fœmina ex filio vel nepote nata continebitur, secundo non continebitur: non enim per lineam descendit nisi qui in linea est[20].

18 auth. ex cõplexu. C. de ince. nup.

19 Alb. l. filium. de his qui sunt sui.

20 Moder. l. Gallus. §. nũc de lege. ff. de lib. & posth.

SVMMAE.

2 *Magistros varie accipi: eorumque diuersa officia. 6.*

7 *Iurisconsultorum gradus.*

11 *L. Cui. conciliari.*

LEX LVII.

1 CVI PRAECIPVA. Magistrare * moderari est, vt Festus inquit: vnde magistri,
2 † non solùm doctores artiũ, sed etiam pagorũ præfecti, quos vulgò Syndicos * vocamus: vel collegiorum, societatúmve, quos Abbates

appellant. Hinc & magister populi Dictator, & magister* hastæ, qui auctionibus præest, & magister pecoris, ipse custos, & magister nauis: cui cura nauis demandata est. Sic autem dicti sunt, quoniam magis cæteris possunt: vnde & magistratus, qui * per imperia potentiores sunt, quàm priuati.

CVIVSLIBET DISCIPLINAE. Hinc † legum Doctores magistri dicuntur. putauerímque generaliter hoc nomine contineri † Baccalaureos, Licentiatos, Doctores. Sicut enim athlethæ tribus * coronis more Græciæ antiquo insigniri debebant [1], ita in agone literario tres sunt distincti gradus. Primus, qui à bacca † laurea sumpsisse nomen videtur, scholastico ordini proximior, quàm doctorũ. Secundus ad eos pertinet, qui nondum insignia suscepêre, electi tamen autoritique sunt, tradúntque materia fauorabili * hunc pro Doctore haberi.

1 l. j. C. de athlet.

VEL MONSTRANDO. At quis superius non à monstrando, sed quo magis cæteris curam præstare debeant, magistros dictos ait: sed ipse arbitror illam etymologiam hanc allusionẽ eius vocabuli esse. Verùm fingamus aliquem huiusmodi curam non præstare, an idcirco magister non erit? & aiunt esse: quoniã * nomen ab eo dicitur, quod fieri deberet, licet non fiat. Qua ratione & Pontificem & Augustum appellabimus, qui ad v... tar...

tam æternam pontem non faciat, & qui Imperij corpus non augeat.

SVMMAE.

1 §. Persequi, explicari. verius. 3.
2 Persequi, varie accipi. 6.
5 Satisfactionem in lege, cautionem in hominum actu, solutionem accipi.

1 §. PERSEQVI. Accursius † persequi interpretatur, id est, consequi: nam qui satis accepit, putà fideiussores[2] vel pignora, perinde habetur, ac si rem petitam cõsequutus esset[3]: quæ expositio mihi non probatur, quia pro-
2 priè illud persequimur, * quod nondum sumus consequuti: Quapropter & lib. 11. Aul. Gellius: Non puto, (inquit) Cæciliũ sequi de-
3 buisse, quod assequi nequiret. Verior † igitur sensus est, vt quamuis aliquis satis acceperit, tamen adhuc dicatur persequi: quia satisfa-
4 ctio * pro vera solutione non est[4]. In quo † ta-
5 men articulo solet distingui: aut lex satisfactionem requirit, & sufficit fideiussores, vel pignora offerre: aut ex forma contractus alicui satisfaciendum est[5], & soluere pecuniam opus est, quoniam in his non de simplici securitate creditoris actum videtur, sed de actus
6 perfectione, plenáque liberatione, quam solutione demũ facta, consequimur. Sanè & † persequi dicitur, qui officium iudicis implorat: quaproptet si caueri mihi postulem per fide-

2 l. item. §. 5. quib. mod. pign.

3 l. si rem. §. dicimus. de pignor. act.

4 l. j. qui satisd. cog.

5 Authent. si quãdo. C. de constit. pec.

iussores, quod in prætoriis stipulationibus regulare est[6], persequi videbor: expediuntur enim hæc officio iudicis[7].

6 l.j.§.stipu. de præt.stip.
7 l.iubere.de iur. om.iud.

SVMMAE.

2 *Gesta etiam ad priuata referri.*
3 Καταχρήσεως *ex causa locus.*
5 *Catachresis, & translationis discrimen.*

LEX LVIII.

LICET. Quoniam suprà gestam rem significare sine verbis factam: ex Labeonis[8] sententia traditum fuerat, eam differentiam Caius hîc tanquam nimis subtilem cótemnit: quia καταχρηστικῶς, id est, abusiuè inter factum & gestum nihil interest. Laurentius Valla gesta †referri ad rempub. maiorísque dignitatis esse tradidit, acta etiam de priuatis dici: quod non omnino probo, quandoquidem etiam de negotiis gestis id verbum proferimus, qui tractatus ad priuatos pertinet. Ampla vero faciẽdi est significatio, quam hîc explicat Accursius, nos alibi commodiùs attingemus. Illud ex hoc responso summè adnotandum est, vocem κατακρηστικῶς (sic enim in antiquis codicibus legitur) id est † abusiuè, plerunque propria & subtili interpretatione reiecta accipi: nimia enim iuris * subtilitas, crux est, vt antiqui dicebant: vnde illud Comici, Summum ius, summa iniuria est. Fabius Quintilian

8 l.Labeo.§. eod.

5 lianus † κατάχρησιν figuram esse autor est, vbi proprio nomine omisso, aliud vicinum assumimus. Translationem verò, vbi nomen proprium deest: quo fit, vt hãc necessitas excuset, vsurpationem ornatus, vel ratio carminis.

SVMMAE.

1 Repudiandæ vxoris forma.

2 §. Paternos. sensus & emendata lectio. 5. 6.

3 Libertus filij, patris non est, nec fratris.

1 §. PATERNOS. Solebant † Quirites cùm repudiare vxorem vellent [9], libertum suum huius rei nuntium mittere, quod & Satyra Iuuenalis indicat: 9 l. nullum. de diuor.

Collige sarcinulas, clamat libertus, & exi.
Iam grauis es.

Dubitatum fuit, quem libertum suum in-
2 telligeremus: & paternum † quoque seu auitum suum libertum esse Iurisconsulti tradi-
3 derunt. Quòd si à filio † fortè milite castrensis peculij seruus manumissus sit, is libertus patris dici non poterit: miles enim eius patronus est, non pater [1]. Cæterùm & filius, qui ex assignatione patris libertum habet, solus ei patronus est, non autem frater [2]: quamuis etiam, quantùm ad eum, rectè paternus libertus dicatur.

1 l. antepen. qui & à quib.

2 l. j. de assess.

NOSTRORVM LIBERORVM.

4 Alij † codices habent libertorum: nam libertus [3] liberti mei, meus libertus non est; sed 3 l. Modestinus. j. eod.

verior hîc lectio est liberorum: nam † & in antiquissimis exemplaribus vna complexione sic finitur: Paternos libertos, nostros libertos, liberorum nostrorũ non rectè nostros libertos dicimus. Sed an id obseruabitur etiam, viuente manumissore? & quia generaliter Iurisconsultus † loquitur, verisimile est hoc quoque casu sententiam hanc producendam: nec abhorret, vt patris libertus filij quoque sit, cùm rerum paternarũ in vita patris filij quodammodo domini habeantur [4]. Cæterùm, quamuis libertus filiifamiliâs militis, manumissore mortuo, patris libertus non dicatur, deferetur tamen illi eius hæreditas, secundum Iustiniani constitutiones [5].

4 l. in suis. de lib. & posth.

5 §. militis. instit. de suc. liber.

SVMMAE.

1 *Portum varie accipi.*

LEX LIX.

PORTVS. Portum † antiqui plerunque pro insula aut domo (vt Festus inquit) dicebant: cuius rei rationem Iurisconsultus hic assignat, quòd, scilicet, merces in eam portarentur. Hinc à similitudine portus appellari cœpta est, nauium * statio, qua inclusæ naues à ventis tutæ essent: isque frequentissimus est huius vocis significatus. Sed & angiportum * angustam viam inter portus, id est, domos, dixerunt: qua de re latius Grammatici disseruêre.

SVM-

SVMMAE.

2 Fundi modum ex animo pendere: eo cessante, ad totum refertur. 4. 8.
3 Fundum varie stipulamur.
5 Parti ex causa cedit totum.
6 Locum varie accipi.

LEX LX.

1 LOCVS. Locus* fundi portiuncula est,
2 fundus* autem intelligitur seundum domini mentem, qui ex vno plures fundos facere potest, si, quibus quisque finibus contineatur, designauerit: quapropter & minimam partem fundum dicemus, si talis fuerit eius
3 affectio. Hinc est, quòd † stipulatio fundi in genere nullius est momenti, propter incertitudinem: offerendo enim vel cespitem terræ liberaretur promissor, vt quidam scribunt [6]. Sed & Mar. Ciceronis in quodam ioculari libello citantur hæc carmina.

Fundũ Varro vocat, quẽ possim mittere funda,
Ni tamen exciderit, quà caua funda patet.

4 Igitur, † nisi affectio testatoris probetur, in dubio appellatione fundi de toto intelligemus [7]: nec vt ab hac interpretatione recedamus sufficiet, si in plures regiones commodioris culturæ gratia fundũ diuiserit [8]. Sed & si tibi quis † partẽ fundi Corneliani legauerit,

6 l. cùm post. §. gener. de iure dotium.

7 l. si defensor. §. j. de interrogat. act.

8 l. Caius. in fin. de leg. ij.

deinde eadem scriptura fundum Cornelianũ
leget, non sola pars, sed totus debebitur: pars
enim fundi (vt diximus) tunc pro toto habe-
tur, cùm ea affectio est testatoris, vt non pars,
sed totum sit. Quod in proposita quæstione
dici non potest: quomodo enim pro integro
fundo habuisse eũ testator videtur, qui par-
tem fundi tantummodo appellauit? vt meri-
tò Pauli Castrensis [9] sententia, qui aliter exi-
stimauit, reiicienda sit. Cæterùm etiam si do-
mini affectio non probetur, putauerim par-
tem fundi pro fundo accipi debere, quoties
de falso periurióque euitando ageretur: ad-
iuuanda enim quoquo modo est interpreta-
tio in humaniorem partem.

9 l. planè. §. j. & fi. de lega. j.

LOCI APPELLATIONEM. Lo-
cus † vbi quid collocari potest, dicitur. eius
autẽ μεταφορικῶς varia est significatio, ita vt
dicimus quẽ loco obscuro natũ, vel loco fra-
tris fuisse: illud enim ad genus nobilitatem-
que refertur, hoc vicẽ denotat. Sed & Aristo-
teli Ciceroníque in partitio. orato. & in To-
pic. loca sunt argumẽtorum * sedes, hoc est,
vniuersales propositiones, quæ particulari
cõtinẽt, sicut loci corpora. In iure verò † qui-
doque locus generaliter accipitur [10], & ...
mẽte proferẽtis interpretationem capit. Qu...
ratione in prædiis vrbanis locus sine ædifica-
dicitur area: in rusticis, ager. At cũ specialiter
respectu fundi locum dicimus, de portione
ali...

10 l. fundi. j. eod.

aliqua accipimus. Quòd si fundi Tusculani dominus simpliciter locum suum Tusculanũ legat, ne ex incertitudine legatum vitietur, existimauerim generaliter intelligendum, vt integer fundus debeatur: nam & huiusmodi expositio vulgari sermoni alludit.

SVMMAE.

1 Obligationem tutiorem ineũdi causæ, & modi.
5 Cautionis modus multiplex, & acceptio.
6 Repromittens satis non dat. ex causis contrà.
8 Repromissionis caussa, inopia.

LEX LXI.

1 SATISDATIONIS. †Satisdare * pro-
2 priè dicitur, qui dat fideiussores [1]. Satisfa-
3 cit, * qui pignore, vel qualibet alia ratione securum contentúmue creditorem reddit [2]. Re-
4 promittit, * qui nuda stipulatione se obligat.
5 Cauere verò † variè accipitur: in dispositione prætoria satisdationẽ requirit [3], in ciuili solã promissionem, cum hypotheca bonorum, vt quidã sentiũt. Quòd si lex, causa cognita, cauere velit, vel idoneè, plenè, rectè, competenter, sufficientérue, tunc arbitrio iudicis etiam satisdandum erit [4], veluti si suspectus sit, qui cauere debet, vel pignus præstandũ alias nul-
6 lius effectus esset [5]. Sanè qui simpliciter † repromittit ex vi verborum, non videtur satis-

dediss

1 l. j. & ij. qui satisdar. cog.
2 l. j. de prætor. stipu.
3 l. sancimus. C. de verb. sig.
4 Alex. l. diuortio. §. interdum. sol. matr.
5 l. in omnibus. de iudi.

dedisse, licet lex propter creditoris cõsensum ita interpretatur: vt in defensore, quem lex satisdare iubet[6]. quod & in eo dicẽdum est, qui euidentissimè sit locuples: non enim lex, quæ satisdationẽ requirit, de huiusmodi homine sensisse videtur[7]: quod verum putauerim, cũ satisdatio idcirco solùm requiritur, quia quantũ ad facultates, lex creditori cõsultum velit[8]: sed si etiam celeritatẽ perficiendæ litis respiciat, fideiùssio * tum quoque præstanda erit[9]: cùm nostra quandoque intersit, posse cum fideiussore experiri, qui non ita litigiosus, & tergiuersator sit, sicut principalis quíque bonã fidẽ fortè agnoscet. Cæterùm & bonus † vir, qui cõpulsus satisdare, propter paupertatem non posit, repromittens cum iurisiurandi religione, admittetur[10], ne eum ad impossibilia obligare lex videatur, vel aliàs ius sibi iam quæsitum amittat[11].

6 l.v.§.nunc videamus. iudic.sol.

7 l. quicunque.ij.C.de fun.pat.lib. xj.

8 l.j. vt leg. no.

9 l.minor.in fi. de procu.

10 Ias.l.j. in fi. qui satisd. cog.

11 §.sed hodie.instit. de satisdat.

SVMMAE.

1 Tignum, ædium materia.

2 Tignum variè accipi.3.

5 L. Qui res. de solut. explicari.

LEX LXII.

TIGNI. Legis duodecim tabularum verba hæc erant, quorum mẽtionem Festus Pompeius[12] facit: TIGNVM IVNCTVM AEDIBVS, VINEAVE ET

12 lib.xviij. de verb. veter. signifi.

ET CONCAPV NE SOLVITO.
Sunt qui existiment legẽ XII. Tabul. ita conceptã: TIGNVM IVNCTVM AEDIBVS, VINEISVE NE SOLVITO, SED DVPLVM, QVI IVNXIT,
1 DATO. Declarat ea Iurisconsultus, † vt tigni[13] appellatione omnis materia, ex qua 13 l. tigni. ad exhib.
2 ædes constant, continEatur. Vnde † tegulæ, lapides, cæmenta, calx, arena, atque id genus similia, hoc nomine cõpræhendentur[14]. Tigna, enim à tegendo dicta sunt. Qua ratione 14 l. j. de tig. iniuncto.
& fabri tignarij appellatione, omnes materiarij, murarij, albariique significabũtur[15]. 15 l. ferri. j. eod.
Huiusmodi tamen interpretatio à communi
3 vsu loquendi abhorret: quandoquidem † tigna solẽt trabes appellari, quibus summa domus cõtegitur: hinc & contignationes dictæ, quorum vocabulorum frequens mentio est. M. Vitruuio: vt hinc argumentũ colligi pos-
4 sit, posse dictionẽ quamlibet, * quoties deriuatio cum ratione legis conueniat, secũdum eam accipi, tametsi communis loquendi vsus
5 repugnet. Sanè verborum † legis XII. Tabu. in iure quoque mẽtio est, vbi dicitur, quemadmodum ea lex tignum ædibus iunctum vẽdicari posse sciscit, sed interim id solui prohibuit, pretiúmque dari voluit[16]. Quo in loco Accursius, si scit separatim legit, nimirum 16 l. qui res. in fi. de solu.
ignorans, idem esse sciscere, quod confirmare: vnde & plebiscitum dicitur.

SVM

SVMMAE.

1 Penes dominij, apud perſonæ locive nota.
2 Penes, & apud vſus promiſcuus.

LEX LXIII.

PENES. Qui penes † ſe rem habet, plus iuris in ea habere videtur, quàm qui apud ſe: idem enim eſt penes ſe habere, quod penitus apud ſe, id eſt, in poteſtate, iure, dominioque ſuo, cùm dictio apud, ad perſonam, vel locum ſimpliciter referatur: quod & Feſtus Pomp. probat, & Lauren. Valla. Depoſitarius igitur, commodatarius, & colonus apud ſe habet, dominus penes ſe [17]: licet confund. hanc differentiam plerunque animaduerterim [18]. Quapropter † ſi lege indicatur pœna illi, penes quem furtiua res reperiatur, putauerim etiam, qui ſimpliciter ſciēs * detineat, obligari: tametſi ex hoc reſponſo, is non penes ſe rem habere, ſed potiùs apud ſe dicatur. nec enim veriſimile eſt legiſlatorem ad huius tam ſubtilis differentiæ modulum verba ſua redegiſſe.

17 l. Titia. §. Caius. de legatis ſecundo.
18 l. ſi quis in tantam. C. vnde vi.

SVMMAE.

2 Inteſtabilis neutram teſtamenti factionē [illegible] bet. 7.
3 Inteſtatum varie dici. 4. 5. 8.
6 L. i. de ſuis, & legitimis. ſenſus.

LE-

LEX LXIIII.

1 INTESTATVS. Testari verbum * in-
ter alia significat suam sententiam etiam
expromere: vnde testimonium, & testamen-
2 tum deducitur: & intestabilis, † qui nec testi-
monium dicere, nec testamentum facere [1], ex
testamentóue aliquid consequi potest. Hinc
3 etiam † intestatus deriuatur, cuius vocis tri-
plex est significatio: primò enim eum signifi-
cat, qui testamentum non fecit, & hæc pro-
pria & indubitata est interpretatio: quoniam
(vt Bartolus [2] inquit) intestatus participium
est, cuius ea est natura, vt potentiam ponat,
actum neget: quam rationem non satis scio,
an Grammatici reciperent: cùm enim præpo-
sitio verbo non conueniat, sequitur vim no-
minis habere, non participij. alioquin indu-
ctus, infectus, inuisus, insolens, euidens, vim
participij haberent, quod ipsi negant. Cæte-
4 rùm † & is intestatus est, cuius testamentum
iure defecit, vt quia iniustum, vel irritũ pro-
nuntiatum est. Idem enim est testamentum o-
mnino nõ facere, vel huiusmodi facere, quod
nullum pronuntietur [3]. Secundò intestatus
dicitur, qui † testamentum ex se quidem va-
lidum fecit, sed quod ex eo corruit, quia hæ-
res institutus noluerit adire: & hic sensus
quoque non improprius est. Dixit tamen Bar
tol. si lex aliquem admittat in eius successio-
nem,

1 l. cum lege. de testa.

2 Bar. l. j. de suis & legi.

3 Inst. de here. quæ ab intest. in princ.

nem, qui intestatus decederet, verba legis hoc casu cessare: non enim intestatus decessit is, ex cuius testamento hæreditas non adita, cùm tempore, quo decedit, verum sit eum testatum, licet deinde ex hæredis scripti ... reddatur intestatus. Sed hanc ego subtili... non approbo, quæ contra Iurisconsulti ... ba est [4], eum † propriè intestatum decessisse dicentis, cuius hæreditas adita non est, vt inde appareat dictionem hanc tractum habere, & ad perfectionem temporis referri, quod non nisi adita hæreditate, consumitur. Tertio intestatus dici potest etiam is, qui testamentum facere iure non potuit, vt pupillus, & furiosus: & ideo si filio intestato cōstitutū sit agnatos succedere, pupillo mortuo nihilominus succedent, matrémque excludent: quoniam † communi vsu etiam intestabiles, intestati dicũtur: ídque aliqui cum Bart. sensêre [5]. Sed frequentiùs in contrariam sententiam itum est, quòd † intestati propriè hi appellentur, nec de hoc cōmuni vsu quicquam appareat: videtúrque agnatos in eius, qui testamentum facere posit, hæreditatem faciliùs admittendos, ex defuncti præsumpta voluntate, quia cùm testamentum nullum fecerit, voluisse illis hæreditatem relinquere censetur. At in eo, qui, etiam si aliter disponere voluisset, non potuit, præsumpta nulla pro agnatis est voluntas. Nobis Bartol. sententia potior vi...

4 dicta l. j.

5 Alex. l. generaliter. C. de instit. & substi.

eſt, cùm de communi Iuriſconſultorum vſu ex quampluribus legibus conſtet [6]: nec præ-
9 ſumpta voluntas teſtatoris * probabilis cauſa differentiæ eſt, cùm lex eam non ſequatur, ſed ipſa legem. Voluntatē enim ſuam ſecundum leges regere, & moderari quiſque præſumitur: alioquin, ſi quis de facto impeditus teſtari non potuiſſet, agnati fuiſſent excludendi, quod abſurdum eſt. Sanè dubium non eſt, rectè propriéque de inteſtabilibus dici [7], eos ſine teſtamento, vel etiam ab inteſtato deceſſiſſe: quamuis propriè inteſtati non dicantur.

6 l. qui duos. l. Lucius. de vulg. l. diu°. l. credēdum eſt. qui pet. tut.

7 Alex. d. l. generaliter.

SVMMAE.

1 Hæredem ad vlterioris, niſi ex cauſis, porrigi. 4.

LEX LXV.

1 HAEREDIS. Hæredis † appellatio etiã vltra proximũ hæredẽ extenditur [8]: vnde
2 ſolemus dicere, hæredis * hæredem teſtatoris hæredem eſſe: quod ex proprietate ſermonis, atque etiam in pœnis procedit, vt apud pleroſque tractatum eſt [9]. Quapropter conditio, vt hæredi Titio detur, adimpleri in hærede hæredis poteſt [10]. Hinc & pater iure caſtren-
3 ſis peculij * rem filij mortui occupans, eius hæres dicitur [11], cui filius ipſe miles iam ſucceſſerat: quod & Pontanus annotauit [12]. Sed & ſi de ſcriptis hæredibus mentio facta ſit,

8 l. fin. C. de hære. inſtit.

9 Iaſ. l. ſi quis filium. §. fin. de acq. hær.

10 l. cùm ita. ij. in fi. de cō dit. & demō.

11 l. j. de caſtrenſ. pec.

12 Rom. ſingul. dcij.

etiam hæredem hæredis contineri, tametsi
13 l.j.C.quorum legat. scriptus non sit, plerique contendunt[13]. Verùm id ipse non ex vi verborum, sed propter
vtilitatem receptũ esse arbitror: quando nulla verisimilis affectio magis in scripto hærede
14 Cor. cõs. lxix.in iiij. considerari potest, quàm in non scripto[14]. Et
ideo † generaliter secundum hæredem non
contineri, ego ex sermonis proprietate sentio, quoties scripti hæredis mẽtio fit: idémque
15 Bar. l.qui liberis. §. j. de vulgar. si infrà scripti, vel suprà scripti dicatur[15]. Sed
& si suum hæredem, vel ipsum quis addiderit,
non videri de hærede hæredis agi aliqui dixerunt[16], quoniam huiusmodi pronomina spe-
16 Old.cõs. xxiiij. Bald. ccciiij.in v. cialiter ad personam referuntur. Quod ego
non sufficere arbitror: nisi alia mentis coniectura concurrat. Vnde cùm testator, quisquis
sibi hæres erit, filio suo substituit, de primo
hærede intellexisse videtur: quia illi non pa-
17 d.l.qui liberis. rum adfectus fuisse creditur[17]. Quæ præsumptio in eo cessat, qui extranei alicuius hæredi-
bus relinquit: nec enim maiorem obseruationem priorum habuisse: quàm sequentium verisimile est: quod inferiùs diffusiùs adtingã[1].
1 l.in annalibus.C.de leg. Cæterùm & quoties Titio eiúsque hæredibus vsusfructus legatur, de primo tãtùm hæ-
2 l.antiquitas. C.de vsufru. rede accipiemus[2], ne proprietas inutilis sublata consolidationis spe reddatur. Idem cẽ
quoties appellatio hæredis extraneos non
compræhendit: non enim vlteriores hæredis
extranei admittentur: cùm etiam primus reiiciatur.

iiciatur. Hoc autem aliquibus caſibus procedit, vt cùm Titio, hæredibúſque ſuis, donec ipſe vixerit aliquid legauero: cùm enim viuentis nulli ſint hæredes, meritò de filiis intelligemus[3]. Idem, cùm mentio hæredum fit in materia, ex cuius natura ſit, vt extranei excludantur: vt in emphyteuſi eccleſiaſtica, & feudo[4]. Idem etiam ſi de hæredibus maſculis dictum ſit: videtur enim ad proprios deſcendentes reſpexiſſe. Sed & ſi iniquum aliquid ex generali interpretatione ſequeretur, hæredis appellationem reſtringemus: vt ſi quis hæreditatem reſtituere debeat, ſi ſine hæredibus deceſſerit[5]: vt enim conditio aliquando euenire poſsit, de deſcendentibus intelligimus, alioquin quilibet extraneus, & tandem fiſcus fideicommiſſarium excluderet. Et eadem ratione, ne extraneos ſubſtituti hæredes cenſeatur teſtator extraneis hæredibus filij ſui, quẽ prædilexerat, prætuliſſe[6], hæc dictio reſtringetur: non videntur autem extranei hoc in caſu, qui eiuſdem agnationis ſunt. Quapropter ſi pater filio ſine liberis decedẽte Titium agnatum eiúſque hæredes ſubſtituerit, eueniente conditione, hæredes Titij agnati non reiicientur, vt Angelus ſcripſit[7], cui aſſentio, ſecus ſi omnes extranei ſint.

VLTERIORES. Etiam per longiſſimam ſucceſsionem, vt alibi dicitur[8]: vnde & pontifex Romanus Petri ſucceſſor dici-

3 l. in ſuis. de lib. & poſth.

4 c. j. §. fin. ſi de feu. fuer. controu. inter dom.

5 l. ex facto. in fine. ad Trebel.

6 Bartol. d. l. Gallus. §. etiam.

7 d. §. etiam.

8 l. qui per ſucceſſ. j. tit. j.

tur, quamuis maximo numero alij medij in-
9 c.j.de homicid. in vj. tercesserint[9].

S V M M A E.

1 *Mercem ad rem, non personas referri.*
2 *Mercatus etymon. verius 3.*
4 *Mercatorum, & artificum discrimen.*

L E X L X V I.

MERCIS. Mercem † de rebus mobilibus dici, ita vt venalitij serui non comprehendantur, variis locis proditum est: qua ratione de facto consultus Alexander[10], non
10 cōs.xxxvj in ij. esse absurdum respondit, si legem municipalem, quæ à socio initum mercatum ratum haberi mandat, de re tantùm mobili intelligere- mus: quandoquidem † mercatus à merce dicitur; Per locum ergo, qui à coniugatis dicitur M. Ciceroni in Topic. vbi merx non est, ibi nec mercatus. Sed ipse à verbo † mercari potiùs trahi id nomen crediderim: quod verbum † simpliciter emere plerunque significat, atque ita vulgaris loquendi vsus seruat: inde
11 Rom.l.si publicanus. §.j.de publi. enim & mercatores * dicuntur[11], qui res emunt, quas in eadem specie cariùs vendant. Nam qui emunt, vt ipsi in aliam formam vertant, quia manuum operam adhibent, artifices sunt. Mercatores autem ipsi non artificium facere, sed officium habere dicuntur,
12 Bar.tract. de teste. versic.lxij. vera Bart. sensit[12]: tametsi nemo dubitat exercitium

exercitium vtriuſque commune verbum eſſe.

SVMMAE.

2 *Venditione non alienari. 8. ex cauſis contrà. 4. 6.*

5 *Venditum conſtituto alienari.*

9 *Emphyteuſin venditam non alienari: huius effectus.*

LEX LXVII.

1 ALIENATVM. Alienare * dicitur, qui ius aliquod dominij tráſfert: ſed qui rem
2 vendit † antè, quàm tradat, nullum ius dominij transfert (traditionibus enim dominia rerum tráſferuntur[13]) meritò non dicitur alienaſſe: cùm ſola perſonali actione poſsit con-
3 ueniri. Et ideò ex duobus emptoribus, * is cui priùs res tradita eſt, præfertur[14]. Si igitur ali-
4 quod ius ex venditione transferatur, † cenſebitur alienatum, nec lex noſtra procedet: veluti in eccleſia emente, cui ex priuilegio competit, vt abſque traditione in eam tranſeat dominium[15]. Idem in principe vendente, vt ali-
5 qui exiſtimauerunt[16]. Sed & ſi † emptoris nomine poſsidere ſe venditor conſtituerit, dubium non eſt eſſe alienatum: per huiuſmodi enim conſtitutionem poſſeſsio vera transfer-
6 tur[17]. Idem † ſi ſpecialiter rem venditam pro contractus obſeruatione venditor hypothecæ obligauerit[18]: dicetur enim alienaſſe:
7 quandoquidem qui pignerat, alienare * di-
8 citur[19]. In generali † autem obligatione bo-

13 l. traditionibus. C. de pact.

14 l. quoties. de rei vend.

15 l. fina. C. de ſacroſan. eccleſ.

16 Iaſ. d. l. quoties.

17 l. quod meo. de acquir. poſſeſ.

18 Butr. cóſ. xxxiiij.

19 l. fi. C. de reb. alien.

norum de his, quæ venduntur, actum non videtur, vtpotè quæ non obliganda à venditore, sed tradenda sunt [20]. Et ex hac lege argumentum colligitur, † emphyteutam, qui emponemata, inconsulto domino, vendidit, ante traditionem à iure suo non cadere [21]: nam & vendere cum effectu accipi debet: ante vero traditionem venditio omnino perfecta non est [22], licet tum quoque res periculo emptoris pereat: & ita se habet omnium ferè consensus [23].

20 Rom. singul. dcv.

21 l. fi. C. de iur. emphy.

22 §. venditæ. instit. de rer. diuis.

23 l. quod sæpe. §. si res vẽdita. de contrah. empt.

SVMMAE.

1 *Donationem varie accipi.*
4 *Donationem in genere, ex re intelligenda.*
8 *Donatio omnis solennia exigit.*
10 *Donationis causa mortis origo.*

§. DONATIONIS. Donationem † generale nomen esse plerique autumant. & ideo sub se continere etiam causa mortis donationem, & quascunque alias: cùm verò specialiter accipitur, propriè eam donationem solum dici, quæ pura est, & protinus sine spe recuperandi * dominium transfert [1], & de hac in dubio, siue in dispositione hominis, siue legis accipiendũ. Quapropter, qui filio † permittit vt donare possit, nec censetur de ea donatione sensisse, quæ causa mortis fit [2]. Sed hanc ego declarationem non probo, quæ legem nostram

1 l. j. s. de donatio.

2 l. filius. versic. sed enim. de donat.

noſtram coarctat, & nos dubios relinquit, quando in ſpecie, vel genere dictio hæc ſit ac-
4 cipienda. Donationis igitur verbum † quamlibet donationem comprhendere exiſtimo, vt hic dicitur, ſed diuerſis temporibus, diuerſo modo. Nam quæ ſub conditione collata eſt, poſt euentum conditionis propriè donatio fuiſſe cenſenda eſt: ante euentum, propter dubietatem, impropriè. Quæ vero ſub conditione reſolui poſſet, vt in mortis cauſa donatione, vbi ſpes reſolutionis nulla ſubeſſe amplius poterit, & ipſa propriè fuiſſe donatio cenſebitur, interim non: & ideo conceſsio patris non videtur ad eam trahenda, niſi ex eius verborum magna generalitate, vel ſimili ratione aliud præſumamus[3]. Sed & donatio
5 * propter benemerita eatenus propriè fuiſſe donatio exiſtimabitur, quatenus iuſtam remunerationis mercedē excedit[4]: quod & in qualibet remuneratione dicendum eſt[5], quæ modico pretio facta proponatur[6]: quicquid
6 * enim vltra pretium receptum iuſti valoris ſupereſt, propriè donatio cenſebitur[7]. Idem
7 * in indebito, quod ſciens ſolucrit. Et ex his
8 conſequens eſt † vt ſolennitates, quæ aliqua conſtitutione in donationibus requiruntur, etiam in prædictis ſpeciebus neceſſariæ ſint[8], ne quatenus diximus veram eſſe donationem, contractus irritetur[9]. Sane & donatio-
9 nis † appellatione etiam * legatum contineri

3 Corn. cōſ. ccxxxvij. in iiij.
4 Imo'. l. Aquilius. de donat.
5 Alex. conſ. xxj. in iij.
6 l. non amplius. de legat. j.
7 l. quod adſpicendæ. de donat. inter vir. Calcan. conſ. xxiiij.
8 Imo. d. l. j.
9 Cal. d. cōſ.

10 l. legatũ. de leg.ij.

dubium non est[10]: quod procedit, si effectum consideremus: vsus enim separatam esse speciem obtinuit. Donationem autem † causa mortis ex Homeri carmine inductam Marcellus Iurisconsultus censuit[11]: apud eum enim Odysse. ρ. Telemachus sic donat Piræo. Eius carmina sunt:

11 l.j. de dona. cau. mor.

Τὸν καὶ Πείραιος πρότερος πρὸς μῦθον ἔειπε·
Τηλέμαχ' αἶψ' ὄτρυνον ἐμὸν ποτὶ δῶμα γυναῖκας,
ὥς τοι δῶρ' ἀποπέμψω ἅ τοι Μενέλαος ἔδωκε.
Τὸν δ' αὖ Τηλέμαχος πεπνυμένος αὐτίον ηὔδα·
Πείραι', οὐ γάρ τ' ἴδμεν ὅπως ἔσται τάδε ἔργα,
εἴ κεν ἐμὲ μνηστῆρες ἀγήνορες ἐν μεγάροισι
λάθρῃ κτείναντες πατρώϊα πάντα δάσονται,
αὐτὸν ἔχοντά σε βούλομ' ἐπαυρέμεν, ἤ τινα τῶνδε.
εἰ δέ κ' ἐγὼ τούτοισι φόνον καὶ κῆρα φυτεύσω,
δὴ τότε μοι χαίροντι φέρειν πρὸς δώματα χαίρων.

Hoc sermone virum Piræus commonet vltro.
Telemache ad nostras famulas agè dirige sedes.
Vt tibi quæ dederat Menelaus dona reportent.
Ad quem Telemachus sapiens ita fatier orsus:
Piræa haud equidem hæc possum dignoscere facta.
Nanque proci si me speciosa per atria furtim
Occidant, rapiántque sibi patrimonia fortes,
His te malo frui donis, quàm quemlibet horum.
Quòd si illos fato, merita & mulctauero morte,
Tum mihi gaudenti referes dona omnia gaudens.

Quorum carminum eò libentiùs mentionem feci, quòd & in Institutionibus corruptus locus ille pro Pyræo Pyrrhum habet, relicta insigni lacuna, quam hisce carminibus replendam duxi.

S VIII

SVMMAE.

1 Arbitrorum genera & differentiæ.
4 Seruus arbitrij expers: huius causa.
5 Arbitratoris officium.
8 Excommunicatum, nisi ex causis arbitrari.

LEX LXVIII.

1 ILLA VERBA. Arbitrorum duo † sunt genera: nam alij ex compromisso adeuntur[12], quorum sententiæ metu pœnæ paretur: alij (quos arbitratores vulgò appellamus) sunt, qui tanquam boni viri arbitrari, & constituere aliquid debent, iuris dispositioni minimè obnoxij, nec comminatione
2 pœnæ formidabiles: quorum sententia * magis transactioni, quã iudicio conformis est[1]: videntur enim partes transigere arbitratu il-
3 lius, cùm priores arbitria sua instar * iudiciorum dirigant, & non multum ab ordinariis
4 differant[2]. Igitur in prima specie † indubitati iuris est, seruum arbitrum esse non posse: sed nec arbitratorem[3]. Vlpianus ex communi omnium expositione hîc existimauit: quoniam illa verba, arbitratu Titij fieri, ad ius referuntur. Lex autem non censuit ad ea, quæ iuris sunt, seruos admittendos, tum quòd in personam serui ius residere nequit, sed merũ factum[4], tum quòd quo ad ea quæ iuris ciui-

12 l. societatem. §. arbitrorum. pro socio.

1 c. quintauallis. de iureiu.

2 l. j. de arb.

3 l. Pedius. de arbit.

4 §. sed cum factum. Instit. de inutil. stip.

lis sunt, serui pro nihilo habentur. Sed dubium est, quomodo huiusmodi verba ad ius referantur: arbitrari enim videtur facti esse. Et Accursius † ideo arbitria iuris esse existimauit, quoniam non nisi in legitimam personam compromitti queat. Itémque, quia arbitrator † tanquã bonus vir iudicare debet: quæ ratio mihi magis placet: quamuis enim secundum iuris tramites incedere omnino arbitrator non compellatur, tamẽ ex bono, & æquo decidere negotium debet, vt effectus iuris ex eius sententia oriatur: meritò hoc officium in seruum hominem conferri nõ debuit. Sed quid in deportato *, an eius arbitratu aliquid committi potest? & omnes sentiunt posse [5], nisi antè quàm deportaretur, mandatum sibi fuerit: videntur enim partes propter statum mutationem mãdatum reuocasse [6]: quod tamen in testatore, qui electionem aliquã Titij arbitratu fieri iussit, nõ procederet [7]: cum enim is testator mortuus sit, fingi non potest reuocasse mandatum. Sed & quod in deportato diximus [8], ad † excommunicatum quoque communi calculo producitur, vt quò minùs arbitrator sit, non censeatur prohibitus; quod intellige, nisi ex municipalibus statutis iudicialem aliquam formam arbitramenta habeant: ab omni enim iudiciario actu, præterquàm si se defendat, excommunicatus repellitur [9]. Idem si arbitria hæc paratam habeant

beant

5 l. cùm pater. §. hære. de legat. ij.
6 l. cùm quis. de solut.
7 l. ex facto. §. si quis rogatus. ff. ad Trebel.
8 Bartol. l. si quis arbitratu. de ver. oblig.
9 c. ad probandum. in fin. de re iu.

beant executionem : videntur enim iudiciorum instar tunc obtinere.

SVMMAE.

1 Dolum abesse varie explicari.
2 Stipulamur alij adiecta clausula dolo malo abesse.
3 Doli mali species variæ.

LEX LXIX.

HAEC VERBA. Finge : Promisisti mihi aliquid per stipulationem, & ab ea stipulatione dolum malum abesse: cui rei, nisi dolus malus abfuerit, promisisti centum : de-
1 clarat Iurisconsultus hæc verba † generaliter accipi: quod duobus modis explicari potest. Etenim respectu personarum stipulatio hæc generalis est, quia non solùm factum suum, hæredúmque promisisse contrahens videtur [10], sed etiam (cùm stipulatio pœnalis sit) factum extranei [11] : & ita frequentiùs proditum est, licet dissentiente Bartolo : nam & cùm quis Titium daturum, & facturum
2 † promiserit (quamuis stipulatio non valeat, quia factum alienum videtur promisisse) si tamen subdiderit, dolum malum abesse abfuturúmue esse, non simplex abnutiuum promissum lex interpretatur [12], ne corruat stipulatio, sed potiùs ex præcedentibus curatu

10 l. nouissima. iudic. sol.

11 l. stipulatio ista. §. si quis dolum. de ver. obli.

12 l. inter. §. de ver. obli.

raturum eum promisisse intelligit, quod Titius dabit, & faciet: alioquin stipulator deceptus remaneret. Cæterùm respectu quoque rei ipsius stipulatio generalis est, quoniã dolus vox est † generalis, dolum verum & præsumptum continens, sed & latissimam culpam, & plerunque latiorem[13]. Fraudem quoque * dolo inesse Labeo ait, qua de re intra latiùs disputabo[14].

13 Bart. l. quod Nerua. depositi.
14 l. iuris gent. §. sed si. de pactis.

SVMMAE.

1 L. Sciendum. sensus. 6.
3 Hæredis verbo nec incertum, nec patrem in- esse.
4 Sentij plures.
5 Lex Aelia Sentia, eiusque capita.
7 Hærede proximo filium contineri.
8 Operarum genera.
9 Operæ intransmissibiles: in quibusdam intra.
10 Filium esse, nisi hæres sit, in contractibus & testamentis non sufficere.

LEX LXX.

SCIENDVM. Superiùs † diffusè vidimus hæredum[15] appellationem permultas successiones accipi, declarauimúsq; quo modo hoc intelligendum sit: hîc verò prosequitur Iurisc. tres casus, quibus ea regula non procedit.

15 l. hæredis. s. eod.

SVBSTITVTIONE IMPVBERIS. Sed quæ ratio est, quòd hoc casu à regula recedimus? & alibi dicitur, hæredis ...

red-

redem non admitti [16], quia ex iudicio testatoris non venit: Per huiusmodi autem substitutionem hi demum vocati videntur, quos adfectione aliqua testator prosequitur. Quæ ratio vt vera sit, indiget tamen secretiore doctrina, quæ hîc vnico verbo adtingitur, cùm enim huiusmodi verba de certa persona intelligi posśint, non debent extēdi, vt incertas quoque contineant. Cùm ergo hæres aliquis
3 † instituitur, siue etiam seruus, siue filiusfamiliâs sit, nō debet intelligi de hærede hæredis, qui ipsi testatori incertus est. Eodem modo non intelligemus de patre aut domino, cùm potuerit filiusfamiliâs emancipari, & seruus vel manumitti, vel vendi, quo casu hæreditas patri, aut priori domino lucrifacta non esset. Non ergo verba testatoris accipiemus, vt ad incertos hosce casus porrigantur, sed vt eas tantùm personas contineant, de quibus nominatim actum est.

16 l. qui liberis. §. j. de vulg.

4 ITEM IN LEGE. Sentiam † familiā Romæ fuisse, ostendunt Sentius Gallus, & Sentius Augurinus, quorum in epistolis meminit Cæcilius Plinius, & etiam Sentius Saturninus Vetulio apud Valerium Maxi. libro
5 VIII. Igitur † Aelius Sentius legem tulit, quæ ab eius nomine Aelia Sentia appellata est. Cuius Cicero in Topicis, & Boëthius mētionem faciunt: ea plurima capita habuit, quæ hîc referre non adtinet. Vide in eam Vlpian.

in

in Epitome tit.j.de libertis.

HAERES PROXIMVS. Interpretatio† hæc ex verbis legis descendit: cùm enim filiũ hæredem proximum dixerit, consequens est, de eo intelligi non posse, qui post aliquas successiones sit hæres. Placuit autem† legislatori hãc ingrati accusationem coarctare, quæ tanquam libertatis peremptoria odio non careret, quod etiam libro historiæ XIII. Cornel. Tacitus tradit. Vnde non nisi proximo hæredi [1], eidémque filio, id iuris cõcessum est: cum etiam si proximus hæres non sit, bonorum possessionem contra tabulas liberti filius impetret [2]: nec enim id beneficium ita odiosum est: nam & qui nanumittere compulsus est [3], ingrati actionem non habet, & tamen præteritus contra tabulas possessionem petit [4].

IDEM DICITVR. Operarum† duplex est species, quæ officiales dicũtur & quæ artificiales [5]: illæ personã patroni respiciunt, cui officiosum esse libertum naturalis ratio admonet, vt patronum comitari, cantu, sono, vel saltatione oblectare, súntque huiusmodi vt plurimùm incertæ: hæ verò ad artificium pertinent, inde operæ pictoriæ, fabriles, & si quæ similes, & sunt plerũque certæ, quia sub certo numero solent promitti: alioquin incerta promissio arbitratu patroni secundũ consuetudinem, aut qualitatẽ liberti, declarabitur. Quæ autem exercitiũ aliquod, assiduitatẽm: quæ

1 §. illud. in auth. vt lib. de cæte.

2 l. si filius. §. Paulus. de bo. libe.

3 l. ij. C. de ope. lib.

4 l. j. C. de bon. poss. contra tab. lib.

5 l. si non sortem. §. libertus. de cõdict. inde.

que non complectuntur, ad obsequium adtinent, nec operarum nomen habēt. Igitur, si
9 †patronus operas sibi præstari stipulatur, regula est, vt ad hæredes hæredum talis stipulatio non transeat [6]. Obsequialis tamen reuerentia ad hæredem hæredis transmittitur [7]. Idémque in his operis fabrilibus, quarũ æstimatio hæredi ex iudicato præstanda fuit: eius enim hæres rectè eã pecuniam petet [8]. In officialibus verò operis hæc non procedũt: quoniam hæ ad extraneos hæredes regulariter non transeant [9], sed ad filios tantum, etiam si non sint hæredes [10]: & ideo parum refert, quota parte hæredes sint instituti [11]. Atque ita hanc materiã ego extrico, licet alij aliter.
10 Sed híc quæri potest, an in casibus † quibus testator, mētione hæredis facta, de filio censetur intellexisse, eũdē requiratur hæredē quoque esse? & in cõtractibus dubiũ nõ est, filium nõ admitti, nisi sit hæres. Quapropter, si quis sibi, & filiis, & hæredibus emphyteusin stipuletur, nisi filius sit hæres, excludetur [12]. In testamentis quoque idem crebriore calculo responsum est, in ea specie, cùm testator filio, si sine hærede moreretur, substituisset: non enim sufficit, si filium reliquerit, nisi si quoque hæres sit: quod & in eo casu Paul. Castrēte respondit [13], cùm filio sine liberis moriente Titius & eius hæredes substituti sunt: non enim ad fideicõmissum Titij filij admittētur, nisi

6 l. cùm patronus. §. j. de ope. lib.

7 l. sed & si hac. §. liberos. de in ius voc.

8 l. qui libertinus. §. pen. de ope lib.

9 l. fabriles. §. illo. tit.

10 l. si operum. eo. tit.

11 l. vt iurisiurandi. §. fi. eod. tit.

12 Bart. d. §. fin.

13 leg. ex facto. §. fi. ad Trebel.

14 Paul. d.l. gallus.§ j.

nisi hæreditatē patris adiuerint [14]. Sed quid si legitimi * hæredes vocati sint? & cùm de his intelligatur, qui intestato succedunt, fortè etiam si Titio hæredes non fuerint, admittentur: ne testator videatur fideicommissum Titij arbitratui reliquisse, quod infrà adtingam.

SVMMAE.

1 *Verba, is ad quem &c. ex re accipienda. 3. 4.*
2 *§. Verba. explicari.*
5 *Verbis, is ad quem &c. omnem successorem contineri.*

§. VERBA HAEC, Quoties† in lege hæc verba reperiuntur, considerādum est ob quā causam sint adiecta: nam si prætor actionem putà redhibitoriam emptori, eíque, ad quem ea res pertinebit, daturum pollicetur, de particulari successore intelligi non poterit, sed † de vniuersali tantùm, vt hîc dicitur: personalis enim actio ad particularem successorem non pertinet [15]. Quòd si de ea, † quæ in rem scripta, vel simpliciter in rem sit, loquatur, tunc aliud erit [16]: idémque cùm etiam particulari successori vt succurratur, eadem æquitas suadet [17]: sed & in iure excipiēdi dubium non est, quoniam id ad quemcunque indistinctè transit [18], vt etiam si beneficium sit personale, nihilominùs eo, cui concessum est, vivente, donatario proficiat [19]. Accipientur† igitur hæc verba ex subiecta materia interpretat.

15 l. sciēdū. §. deinde. de æd. edict.
16 l. si Titius. §. si quis priùs. de aqua plu.
17 l. his verbis. de adop.
18 l. ait prætor. de iure.
19 l. si tibi. §. pactum. de pact.

tationem, alioquin ex sui proprietate succes-
5 sorem particularem † compræhendere putauerim: ad eum enim etiam pertinet, nedum ad hæredem. Quod maximè erit obseruandum, si materia sit fauorabilis, vt beneficia principum, vel additum sit generale pronomen, quicunque, & similia, quæ de nomine successoris recentiores tradiderunt[20]. Sanè quæ iura successoribus particularibus dentur, quæue contra eos competant, latior est articulus, quàm vt hîc perstringi possit[21].

20 Ias. l. quædam. §. j. de eden.

21 Bar. d. §. si quis tertius.

SVMMAE.

1 Capio effectus. & 6.

4 Capere & accipere distant, plerunque tum confundi.

8 Peruenit varie accipi.

LEX LXXI.

1 ALIVD EST CAPERE. Capere † verbum ad effectum acquisitionis refertur[1]: atque ideo qui restituere tenetur, non videtur capere: atque hinc est, quòd spurius substitutus pupillariter fratri legitimo, ipso iure quidem vniuersorum bonorum hæres erit, sed quæ à patre prouenerunt restituet agnatis[2], quia eorum capax non est. Filius tamen
2 familiàs * & seruus, quamuis restituere teneantur, capere dicuntur[3]: quia per eos statim absque alia restitutione, patri vel domino
3 acquiritur. Ast verbum * accipere non ita

1 l. non videtur quisquã. ĩ. tit. j.

2 l. si is qui de vulg.

3 cepisse. ĩ. eodem.

frequenter ad effectum refertur: vnde & plerunque accepisse † dicitur, qui tamen dominiū adhuc non acquisiuit [4]. Sed confunduntur hæc aliquando, & etiam capere dicimus eum qui rapit [5], vel simpliciter aufert. Sunt & qui accipere de manu alterius, capere verò propria autoritate intelligant [6]; quod mihi non displicet, vt præpositionem ad, pro iuxta interpretemur: quamuis si testator Titio mandet, vt fundum accipiat [7], quia de testatoris manu capere videtur, non putem hæredis traditionem expectandam.

4 l. naturalis. §. j. de pręscrip. verb.
5 l. j. de fid. tut.
6 Mod. d. l. non videtur.
7 Bar. l. centurio. de vulg.

CVM EFFECTV. Adiuuatur hinc regula, quæ mandat cum effectu * verba accipi debere: quapropter si exulem † capienti certum præmium dari constituatur, non intelligetur cepisse, * qui ad præfectum non traxerit [8]: vel cum armis reperisse, qui non ceperit. Qua ratione & qui tantum erogat, quantum acceperit, capere non dicitur [9], cùm in effectu nihil illi remaneat: illud enim datū, legatum, donatum, concessum dicitur, quod deductis omnibus expensis reliquum est [10].

8 Ias. l. j. §. fi. quod quisque iuris.
9 l. ciuitatib. in fi. de leg. j.
10 l. non amplius. de legat. j.

PERVENISSE. Propria † hæc huius verbi est significatio, vt id quod * remansurum est, peruenisse dicamus [11]: licet plerunque ex subiecta materia aliter etiam non impropriè interpretemur, quod alibi attingam [12].

11 l. si ipsa. quod met. cau.
12 l. peruenisse. j. eod.

SVM

SVMMAE.

1 *§. Hæc verba. sensus.*

2 *Recte præstatur damno solutum.*

3 *Cautionis causæ, & modus.*

§. HAEC VERBA. Quod † conuentus rei vendicatione propter eam rem alteri promisit, vt ab actore indemnis seruetur, ita cautionem accipit, quas res tibi tradidero, pro his rebus rectè præstari spondes? quam cautionem etiam emptor recipit [13]: qui redhibitoria aduersus venditorem experitur, si eius rei nomine, quæ redhibenda est, alteri aliquid soluere damnatus est [14]. Interpretamur † enim rectè, id est, tutò & securè, hoc est, sine periculo & damno. Periculum autem ad personam, damnum ad res seu pecuniam referri Accursius credidit. Hincque † argumentum accipitur, pro sui defensione cautiones interponi posse. Quare si malè ab aduersario tuo metuis, licitum erit iudicem adiri, qui eum ex officio compellet, vt caueat, per se non fieri, vt vis aliqua tibi inferatur [15]: idque etiam sub pœna, & datis fideiussoribus. Sanè & M. Varro Rei rusticæ libro II. solitos tradit eos, qui indomitos boues emunt, sic stipulari: Illósce iuuencos sanos, déque pecore sano esse, noxísque solutos rectè præstari spondes? atque hanc formam M. Manilij actionibus contineri, quæ verba hoc ex responso interpretationem recipiunt.

13 l. ipsi. de rei vend.

14 l. redhibere. §. cauédũ. de ædili. edic.

15 Mod. l. si super. C. de transact.

SVMMAE.

1 *Partem rei inesse: ex causis diuersum.* 3.
5 *Partium genera.*
7 *Genus partibus æquipollere.*

LEX LXXII.

APPELLATIONE. Qui de † aliqua re quicquam constituit, vt de domo, insula, fundo, de qualibet eius parte constituisse intelligitur, & id quidem propriè sicut in genere species, in maiori summa minor continetur. Alioquin quæ vox totum * significat propriè de parte dici non potest: quare † si quis de domo loquatur, aut insula, de toto, non de parte locutus intelligetur [16]. Quapropter, si testes actoris fundum ab eo possideri dicant, de integro accipiatur, nisi alij testes omnino prioribus æquales, idem contra dicant: tunc enim vt à periurio soluantur, ha interpretatio tam actorem, quàm reum eum fundum communiter pro indiuiso possidere [17]: atque id plerique omnes tradidère. Sanè hinc colligitur, de parte ad totum * valere argumentum [18]: quod verum est, nisi alia ratio sit in toto, quàm in parte. Pars autem † tripliciter accipitur, quædam numeralis, alia integralis, alia quota. Exēpli causa, tres arithmetica pars est nouem [19]: vsusfructus pars * integralis dominij est, sicut paries, domus: at triens, quadrans, semis, quota pars est assis. Percipitur

16 l. Titia. §. j. de leg. ij.

17 l. si duo. vti possid.

18 l. quæ de tota. de rei vendic.

19 Bart. l. si mater. §. si inter. de exe. rei iud.

Percipitur etiam alia hinc regula, nimirum idem † pollere generalem enumerationem, quod particularẽ omnium ſpecierum [1]: quod ita intelligimus, dum ſub generali ſermone ea non accipiamus, quorum ſpecialem mentionem fieri opus eſt [2]: etenim dubium non eſt de generali ſermone multa accipi variis ex rationibus [3], quas hîc referre nimiæ curioſitatis eſſet.

1 l. omnes: C. de præſc. xxx. ann.
2 l. quod trãslationem. de offic. leg.
3 Rom. §. de viro. l. ſi verò. ſol. matr.

SVMMAE.

1 *Fructus in reſtitutione intelligi.*
2 *Recte, varie accipi. 6. 7.*
4 *Cognitio, an recte ad omnia pertinet.*

LEX LXXIII.

HAEC VERBA. Reſtituendi † verbum ad fructus quoque pertinere, ſuprà oſtenſum eſt: quare cùm Iuriſconſultus in hac ſtipulatione, eam rem rectè reſtitui: fructus contineri, propter dictionem, rectè, ſentiat, videtur in ſtipulationibus id verbum ſimpliciter poſitum, fructus non comprӕhendere [4], quod Iacobus & Oldradus ſentiunt. Sed ita generaliter ſuprà ſequutus non ſum: quamuis enim ex huiuſmodi contractus forma fructus debeantur, verbum tamen rectè non parui momenti eſt, cùm deberi eos arbitrio boni viri oſtendat. Sanè † hinc probatur dictionem hanc, rectè, ad iuſtitiam cauſæ referri, ſicut

4 l. in condemnatione. §. j. j̃. tit. j.

5 Bar. l. lecta. si cert. pet.

ritè * ad ritum, id est, solennitatem[5]. Atque † hinc aliqui existimauerunt, si iudici demandatum sit, vt cognoscat, an Titius rectè captus sit, non posse eum discernere, an feriato licitóve tempore sit captus, sed an iusta causa subesset, propter quam capi debuerit. Quæ decisio prudentibus viris meritò displicet: di- mandantis enim mens fuit, omnem omnino quæstionem committere. Et Iurisconsult. [illegible] ferentia hac nimis subtili abutuntur, & di- ctissimi grammaticorum aliter tradiderunt. Varro † ritè à ritu, nam quod secundum [illegible] tus fit, id ratum & rectum est. Priscianus: R- rè pro rectè, † qui nihil traditur retibus, [illegible] quod rectum esse credatur. Donatus: Re- [illegible] dicitur, † quod nullo vitio verborum dici- tur. Verè, ad rei seu sententiæ veritatem re- fertur: hinc Terentius in Adelphis, Rectè à verè dicis.

SVMMAE.

1 *Anuli signatorij vsus.*

2 *Anulum signatorium ornamentis non con- tineri.*

LEX LXXIIII.

SIGNATORIVS. Signatorius † an- [illegible] est, qui charactera, id est, sculptura hæ- [illegible] quo vtimur, vt signũ imprimamus[6]. Et [illegible] tem id genus anuli plurimo in vsu apud an- [illegible] quos: nam propter multitudinẽ seruorum reclusa omnia, obsignatáque à dominis [illegible] ha- [illegible]

6 l. ad testiũ. §. penult. de testam.

bantur, ſicque à rapina (vt Plinius inquit) ven
2 dicabantur. Cùm ergo † huiuſmodi non ornamenti cauſa, ſed cuſtodiæ principaliter fierent, meritò appellatione ornamētorum non continebantur[7]: quod maximè in his procedit, qui leuis pretij eſſent, vtpote aureos quinque non excedentes, & ita iure cautum eſt[8]. Sed † hanc ego ſummam hodie leuem non arbitror, ídque propter noſtrorum temporum paupertatem: nam conſtat veteres Romanos fuiſſe ditiſsimos.

7 l. argumento. §. ornamenta. de auro leg.

8 l. diuus. de bon. damna.

SVMMAE.

1 *Reſtituere verbi acceptio multiplex. 3.*

LEX LXXV.

1 RESTITVERE. Reſtituere, † eſt retrò ſtatuere, id eſt, in eũ caſum rem cõſtituere, in quem fuiſſet, ſi nihil aduerſus quod facienda eſſet reſtitutio eueniſſet: de quo verbo latiùs ſuprà attigimus. Generalius * autem
2 eſt, quàm reddendi: reddit enim qui retrò dat, id eſt, transfert dominium: at reſtituere
3 etiam ad facta pertinet. Propriè † autem reſtituere dicimur, quod accepimus. Quapropter, ſi lex dicat, ſoluto matrimonio, maritum tertiam partem dotis reſtituere debere, reliquam lucrari, de dote data intelligetur, non de promiſſa[9]. Sed id ego non probo, cùm nulla ratio ſit, cur promiſſam minus lucrari debeat, quàm datam; & reſtituere ſa-

9 Ang. conſ. clviij.

10 j.l.seq. tis dicitur[10], qui * actionem remisit, rémque in eum casum constituit, ac si promissa non esset: atque ita Salicet.[11] censet, nec omisit Iason[12].

11 Salic. l.si constāte. C. de don. ante nupt.

12 Ias. rubr. so l.matr.

SVMMAE.

1 *Dare varie accipi.*

3 *Remittens dat, ex causis contra.* 5.

4 *Remissio ex causa insinuanda.*

LEX LXXVI.

DEDISSE. Quamuis † verbū dare propriè de eo intelligatur, qui per traditionem dominium transfert[13], tamen interpretatione legis etiam qui permutat, * vel compensat, dare dicitur[14]. Vnde homo liber sciēs qui tanquam seruus veneat, emptori tenetur, non solùm in eo, quod datum est[15], vt verba legis indicant, sed etiam quod ea causa permutatum vel compensatum fuit. Nam & qui * remittit, seu accepto fert, dare dicitur[1]: æquiparántque Iurisconsulti dantem accepto ferenti: quod procedit etiam in conditionibus, quæ ad amussim implendæ sunt[2]: & quamuis ex vi sermonis qui remittit, non det, cùm tamen verba omnino non repugnent, propter effectum lex dedisse interpretatur[3]: qua † ratione remissio, quæ vltra quingentos aureos transfert, insinuatione indiget[4], ídque communiter approbatur. Quandoque † tamen non fit huiusmodi interpretatio, vt cùm per remissionem, nihil iuris, seu commodi

13 l.vbi.in fi. de ver. obli.

14 l.si ei.nup. de iur.dot.

15 l.in tantùm. de lib. caus.

1 l.si mulier. de cond.cau. dat.

2 l. si fundū. §. Titio. de leg.j.

3 l.Iulianus. de condit.& demonstr.

4 l.creditori. C.de pact.

modi acquiritur [5]: vel aliam ob causam quis remittit, quàm vt donet: vel cùm debitũ quod remittitur, liquidò non apparet [6]: id enim facto magis, quàm dationi accedit: nam & quãdoque donare licet [7], remittere non licet, vt quia lex extorqueri remissionem præsumat: quia faciliùs inducitur quisque, vt remittat, quàm vt det [8], quod & Bart. annotauit [9]. Sanè cùm pecunia solutioni præparata est, remissio alia quoque ratione vim dationis habet, quod videlicet lex restitutam fingit, & incontinenti rursus datam [10].

5 Abbas c. veniens. j. de test.
6 Paul. l. contra §. j. de pac.
7 Bar. l. actione. C. de trã.
8 gl. c. statutum §. notariũ. de rescri. in vj.
9 Bart. l. si duo. in fi. de ver. oblig.
10 l. si sponsalib. §. j. de iur. dot.

SVMMAE.

1 Reditui omnem vtilitatem inesse.
2 Frugum genera, acceptioque multiplex.
3 Frumentium in genere, speciéque sumi.
5 Siliqua, vox varie accipitur.
6 Sicilici pondus.
7 Siclus.

LEX LXXVII.

1 FRVGEM. Reditus † nomen generale est sicuti prouentus [11], seu obuentiones: compræhendit autem omnia iura seu vtilitates, quæ percipi possunt. quam significationẽ etiam frugem habere aliqui dixerunt. Cõtrà Iulianus, qui fruges esse, quibus homo vescatur censuit, præter carnes, & poma: quæ sen-

11 Card. clem. j. de ex. prælato.

tentia verior est, atque ita vsus obtinet. Vnde & Plin. duplex frugum genus † agnoscit, quod aristam habeat, vt frumenta, & quod siliquam, vt legumina. Antiquiores tamen latius accepêre, vt fruges sint, quicquid ex fructu terræ in alimoniam vertimus: qua ratione idem Plin. frugiferas arbores omnes appellat, quæ fructiferæ sunt, oliuam, pyrum, pomum. Dicuntur enim fruges à fruendo, vt Varro: vel à frumine, quod summa pars gulæ est, per quam cibus in ventrem demittitur, vt Donatus, & Seruius existimarunt.

FRVMENTVM. Aristam † habent triticum, auena, hordeũ, siligo, Laconica. Siliquã, id est, folliculum, omnia legumina. Sesama verò & papauer vasculis continentur: at milium, & panicum nullis defenduntur integumentis, ob idque sunt paruarum volucrum iniuriæ exposita. Sanè quamuis frumenti * appellatio amplior sit, tamen κατ' ἐξοχὴν de tritico intelligimus: atque hoc communis loquendi vsus in Italia obseruat, & ita etiam Iacobus & Bartolus existimauêre.

SILIQVA. Id est † membranula, seu folliculo. Significat etiam fructum arboris dulcis, longũ, & coloris atri, cuius Plin. quoque meminit: & Horat. Viuit siliquis & pane secundo. L. Columella fœnum græcũ sic appellari quoque censet. Capitur etiam in iure alio significatu [12], nimirũ pro certo pond...

12 Auth. sed hodie. C. de episc. & cle.

nam quatuor grana siliquã pendunt[13], hoc
est, quod Græci vocãt cerationem. Aurifices no-
stri corrupto sermone caracton. est autem
LXXIIII. pars solidi, & XVIII. drachmæ.
Theodosiani codicis interpres, Centesima,
inquit, vsura est, qua in anno tres siliquas pro
6 solido habemus. Sicilicꝰ † verò duplici drach-
ma constat[14]: quo fit, vt quarta pars sit vn-
ciæ: licet plerique inemendati codices pro si-
cilico siliquam scriptum habeant. Est † & Si-
clus apud Hebræos maioris põderis: sic enim
ipsi stateram, id est semunciam appellant: in
quem sensum videtur etiam L. Columellæ
capi, & Græcis quibusdam auctoribus.

13 Auth. ad hæc. C. de vsur.

14 l. liberto. §. filium. de ann. legat.

PVTAVIT. Et malè: colligitur autem
8 hinc, legato * frumento, vel frugibus, etiam
contineri quod adhuc in agro, in arista, vel
siliqua est.

SVMMAE.

1 Possessione immobilium proprietatem contineri.

2 Possessionem in dispositione de proprietate intelligi, ex causis contrà. 3.

LEX LXXVIII.

1 INTERDVM. Non solũ † apud Iuriscõ-
sultos & in constitutionibus[15]. possessio
pro proprietate ipsa seu prædio capitur, sed
etiam apud alios auctores. Vnde possessiones
vrbanæ & rusticæ Ciceroni in Philippic. Et

15 l. fi. C. de præ. mino. l. cum res. C. de contrah empt.

idem

idem in Paradoxis, Callidi, inquit, æstimatores prata & areas magni æstimant, quòd ei generi possessionum à nemine noceri potest. Meritò igitur † si quis dicit se possessiones suas legare, vel donare, vel aliter alienare, de ipsa proprietate intelligimus: nec enim de nuda possessione actum videtur: cùm ea non soleat à proprietate his verbis separari: alioquin vsum quis vel vsumfructum legaret, nó possessionem [1]. Ad res † tamen mobiles hoc legatum non extendetur: quoniam communis loquendi vsus repugnat, vt proprietatem mobilium possessionis nomine designemus: tametsi dubium non sit etiam propriè mobilia possideri [2]. Ad hanc rem pertinent, quæ Festus quoque scribit: Possessiones appellantur * agri latè patentes, publici, priuatique: 4 quia non mancipatione, sed vsu tenebantur, & vt quisque occupauerat, possidebat.

1 Bart. l. vxorem. §. legauerat. de leg. iij.

2 Ias. l. j. de acq. poss. in prin.

SVMMAE.

1 *Impensas necessarias varie accipi.*
2 *Impensarum necessariarum genera.*
3 *Impensæ necessariæ deducendæ: quandoque contrà.*
4 *Impensarum vtilium effectus.*
5 *Impensæ vtiles non deduci: ex causis diuersum.*
6 *Possessorum bonæ & malæ fidei discrimen.*

7 Her

7 *Horrei impensas ex re æstimari.*
9 *Voluptarias non deduci: auferri separabiles.*

LEX LXXIX.

1 IMPENSAE. Necessariæ † impensæ dicuntur, quæ impendendi necessitatem habent, ne res vel pereat, vel deterior fiat: sed & quæ ex consuetudine regionis sine dedecore
2 omitti nõ possunt. Harum † plura exempla in iure habentur, vt si quis aggeres coërcendo torrenti faciat, in demortuarum locum alias arbores surroget, ædificium ruens instauret. Sed quid, si iam casu dirutum sit, vt quia ab igne correptum, vel vi bellica? Et aliqui scribunt esse necessariam impensam: quibus assentio, si ad villæ necessitatem ille locus pertinebat. Quid enim, si casa agrestis non ne-
3 cessaria vtilitati prædij esset? Sanè has † impensas & maritus deducit, & quilibet bonæ fidei possessor, itémque malæ [3]: nisi sint impensæ, quæ rei vtilitatem perpetuam non respiciant, sed solummodò impendentis pro tempore commodum [4]: tunc enim nemo deducit, sed fructibus imputat.
4 VTILES. Impensæ † quæ rem meliorẽ faciunt, vt arbusti pastinatio, doctrina puerorum, stercoratio, nouelletum, pistrinum, horreúmque adiectitiũ, & his similia. Est autem arbustum, locus quo certo ordine arbores vitiũ causa plantantur: hæ sunt, populus, vlmus,

3 l. domum. C. de rei vẽ.

4 l. iij. & seq. ff. de impen. in reb. dot.

vlmus, attinia, ornus. Debet autem saltem bis in anno pastinari, id est pastino, quod ferramentum bifurcum est, fodi: huiusmodique impensa necessaria est: quòd si tertio quoque fodiatur, erit vtilis: atque ita M. Columella lib. IIII. capit. XXVIII. præcipit. Has vtiles impensas maritus† nõ consequitur [5], nisi volẽte vxore, fecerit, aut mulier eas cõmodè restituere possit aliunde, quàm ex fundo dotali: satísque est soluendo eã esse, vel tẽpore quo impensæ fiunt, vel quo repetuntur [6]. In cæteris verò bonæ fidei possessoribus, quatenus dominus est locupletior, eatenus deducũtur, tãquàm eorum negotium vtiliter sit gestum, ídque nisi dominus ipse non fuisset eas facturus [7]. Quid enim, si pauper erat qui de re qualis qualis fuisset erat vsurus? nec curaret pretiosiorem facere, vt qui venalem eam non haberet? Permittetur tamen possessori hoc casu de impenso id tollere [8], quod sine detrimento domini potest, sibíque vtile futurum sit. Idémque in malæ fidei possessore [9]: sed in hoc differentia est, quòd prædo, si impensa † quam vtiliter vel etiam necessariò effudit, euanescat, vt quia res perimatur, nihil deducit [10]: quod in bonæ fidei possessore aliter obseruatur, præterquàm cùm rei vendicatione agit [11]. Sed & si ædificium aliquod à fundamẽtis construat, sciens se in alieno ædificare, videtur domino donare [12], & nil repetit, nisi

tan

5 l. j. §. sed nec. C. de rei vxo. acti.

6 D in. l. j. ff. de imp.

7 l. si autẽ. in fi. de rei ven.

8 l. in fundo. ff. de rei vẽ.

9 d. l. domũ.

10 l. planè. de petit. hæred.

11 l. vtique. ff. de rei ven.

12 §. ex diuerso. inst. de rer. diuis.

tanquam negotiorum gestor fecerit [13], vel dominus is sit, in cuius persona consistere donatio nequeat, vt cùm vir in hæreditario vxoris fundo ædificat [14].

13 d. l. domum.

14 arg. l. in voluptariis. §. de impens.

HORREVM. Meritò addita est dictio † plerunque: nā si magnus fundus est, & frugū ferax, & plurima familia colatur, & pistrini, & horrei impensa necessaria est [15]: si verò modicus fundus sit, pistrinum & horreum ad vtilitatem solùm pertinet: quia locari potest.

15 d. l. j. §. pen. de imp.

VOLVPTARIAE. Ad * ornamentum solùm pertinent [16], præterquā in re promercali. Quapropter in prædio vrbano, si maritus cœnacula, quæ locari solent, picturis exornet, pictura erit vtilis, nō simpliciter voluptaria: tantò enim pluris cœnaculum locabitur, quia ornatius. Has impensas † nisi dominus ipse facturus fuisset, nec maritus, nec bonæ fidei possessor deducit [17]: licitum tamē eis est auferre, quod commodè separari potest. In malæ verò fidei possessore distinguimus, vt si impensa in re facta sit, quæ separationem sui natura non admittat, videatur donasse [18]: at si aliquo casu separentur, auferre tamen ei nihil liceat: si verò sui natura res sit separabilis, licitum est ei auferre: nec enim donasse videtur [19], quod auferre potest: & ita ipse extrico, licet alij differentiam in modo agendi constituant [20].

16 l. quod si hær. de impen.

17 l. pro voluntariis. eo. tit.

18 d. §. ex diuerso.

19 l. vtiles. §. de pet. hære.

20 Bart. d. l. in fundo.

INCRVSTATIONES. Tectoria sunt

parie

parietum, ex crustis marmoreis.

LORIGATIONES. Sunt superficies integendi causa, quæ ad pauimenta maxime pertinent, fiúntque ex calce, & arena: qua de re Vitruuius lib. VII. plura. Est & lorica quæ vallis castrorum, vel podiis apponebatur alio significatu.

SVMMAE.

1 Legem xij. Tab. explicari.
4 Generali inesse specialia: quandoque contra.

LEX LXXX.

IN GENERALI. Verba † legis xij. tab. erant [1]: vti quis legasit rei suæ ita ius esto. Quibus verbis generaliter tributa est potestas legatariis, legata sua petendi. Sed an idem sit in his, quib. libertas testamento legata est? & ex verbis videretur non esse idem: qui enim libertatem legat, rem suam non legat, quippe libertas * in bonis testatoris non est: & id neque verè, neque (vt Bartolus inquit [2]) causatiuè: sed tamen ex mente legis idem dicendum est. Accurs. hîc verbum petitione, intelligit pro repetitione, quod mihi non placet quamuis in iure verum sit, sub generali repetitione * legatorum in substitutione facta etiam libertates contineri [3]. Quæ res argumento est, † generali in dispositione etiam in

1 l. verbis. ij. eod.

2 Bart. l. j. de lega. j.

3 l. cũ in substitutione. de leg. iij.

intelligi, quæ speciali priuilegio insignita sunt, vt libertates, dotes, testamenta militum, & similia[4]. Quod verum, nisi priuilegium illud tolleretur: non enim verisimile est generalibus verbis voluisse legislatorem corrigere ea, quæ fauore specialis causæ indulta sunt: vt hac in re ridiculi sint, qui contraria prodiderunt[5].

4 l. in fraudē. in fi. de test.

5 l. j. iij. not. solut. matr.

SVMMAE.

1 *Prætoris de facto restituendo edicta.*
2 *Restituendum damnum, lucrumque. 3.*
5 *L. Cum prætor. explicatur.*
7 *Lucrum in emptione venire.*

LEX LXXXI.

1 CVM PRAETOR. In † interdictis (inquit prætor) quod vi aut clàm factum est, restituas: item, quod quis spreta nuntiatione noui operis fecit, restituat, & id genus similia.
2 Explicat † Iurisconsultus quid restituendum sit, & non solùm opus[6], sed etiam omne damnum resarciendum esse testatur: hanc enim esse vim huius verbi restitutionis[7]. Sed dubium est, cùm hîc dicitur damnum restitui, an etiam ratio lucri cessantis habenda sit. Et extat responsum apud Baldum[8] in simili specie, eius, qui conuenerat damnum restituere: existimat enim huius lucri rationem non ha-
3 bendam: aliud est enim damnum, * aliud cessat

6 l. semper. §. in hoc. ff. quod vi.

7 l. antep. §. siue. ff. de oper. no. nun.

8 Bald. cons. clij. in j.

satio lucri: Sed hæc † sententia hoc responso confutatur, quo omnem vtilitatem resarciendam ei esse testatum est, cui damnum debet restitui. Itaque ego hæc verba † secundum legis dispositionem interpretor, vt in casibus, in quibus de iure cessantis lucri ratio habetur, qui damnum restituere promittit, etiam ad id lucrum teneatur. Regulariter auté traditur, lucri * quod quis verisimiliter fecisset, rationem habédam, præterquam si cum alterius iniuria lucrum illud acquireretur[9]. Idem † in emptionis cótractu seruatur[10]: cùm enim emptor, si pecuniam non det, in legitimis solùm vsuris condemnetur, non fuit æquum, vt venditor, si rem non tradat, grauiùs puniretur, cessantísque lucri rationem resolueret.

9 l. si is cui. de furt.
10 l. si sterilis. §. cũ per ven. de act. empt.

SVMMAE.

1 *Amplius, varie accipi.* 3.
2 *Restituat totum supra legem capiens.*
4 *Damnantis pluris iusto pœna.*
5 *Amplius repetit, sed varié.*

LEX LXXXII.

VERBVM AMPLIVS. Ampliùs † & minùs, comparatiua quamuis sint, tamen ex subiecto argumento vim comparationis quandoque amittunt[11], ponitúrque amplius pro toto, minùs pro nihilo: verbi gratia Quis promisit se restituturum, si † quid legitorum

11 l. minus. ¶. eod.

torum nomine ceperit ampliùs, quàm per legem Falcidiam liceat: emergit ingens æs alienum, per quod legata omnium extinguuntur[12], certè totum reſtituere debebit, † licet ea dictio ex proprietate ſermonis partem tantùm compræhenderet. Finge † conſtitutum eſſe, vt ſi prætor aliquem condẽnauerit, ampliùs quàm debeat[13], ipſe certa pœna adficiatur: quamuis in tota ſumma quis indebitè fuerit damnatus, prætor verbis legis punietur.

3

4

5 Illud † non prætereundum, hanc dictionem ſi pronomen illi addatur, rerum repetitionem facere[14]: veluti cùm dicitur, hoc amplius, vel eo amplius, vel amplius quàm talem rem. Si verò ſimpliciter adponitur, actum legandi ſolùm repetere, non ipſam rem[15]: & ita frequentiùs traditur. Cæterùm & minus aduerbium, poſitiuo * adiunctum, cõtrariæ ſignificationis comparatiuum demonſtrat: vt, minus ſtultus, id eſt, prudentior. Terentius in Eunucho: Hoc nemo fuit minus ineptus, id eſt, aptior, vt Priſcianus interpretatur.

6

12 l.j §. hæc verba. ſi cui plus, quàm per leg.

13 Bart. l. ſi ſeruus. §. ſi ita. de leg. j.

14 l. ſi ſic. de leg. iij.

15 d. §. ſi ita.

SVMMAE.

1 *L. proprie ſenſus.*

2 *Bona, incommoda non dici, quandoque contrà.*

4 *Legatũ ob aliud, niſi ſit pium, non defalcari.*

LEX LXXXIII.

1 PROPRIE. Cùm † ſuperiùs dictum ſit, bona intelligi ære alieno deducto, oſtẽdit

hîc generaliter Iuriſconſultus, qualecunque incommodum ſit, etiam ſi aliud quàm æs alienum, ejus reſpectu propriè bona non dici. Quotieſcunque ergo † alicui ſunt prædia maioris incommodi, quàm vtilitatis, is bona ea rectè non appellabit: & ideo permittitur eccleſiæ ſine aliqua ſolennitate huiuſmodi prædia alienare[1], tanquàm bona non ſint: quod & in minore plerique ſenſerunt[2]. Quādoque tamen appellatione bonorum etiam æs alienum * compræhenditur, itémque ea, in quibus plus incōmodi eſt, vt in bonorum poſſeſſione. Sed quid in † legatis? pone eum, qui x. habet, aliis xxx. mihi tertiam partem bonorum legaſſe, xx. ne, an x. conſequar? & xx. me conſequi, nec quæ aliis legata ſunt, deduci Bartolus cenſuit[3], quàmuis enim deducto ære alieno bona intelliguntur, quæ tamen legata aliis ſunt, æs alienum * ipſius teſtantis non erant: quòd ſi ea huiuſmodi fuiſſent, vt in illis lex falcidia locum non haberet, qualia ſunt quæ ad pias cauſas transferuntur[4], de mea ſolùm portione fiet deductio: vnde in propoſita ſpecie cæteris legatariis xxx. mihi decem, hæredi xx. relinquentur; & ita plerique tradiderunt.

1 §. penul. in auth. de non alien.
2 Iaſ. l. ij. §. de offi. eius.
3 in l. ſi quis ſeruum. §. fi. de leg. ij.
4 Auth. ſimiliter. C. ad l. falcid.

SVMMAE.

1 *Filij etymon varium.*
2 *Filio nepotes, non niſi ex cauſis, contineri.*

LEX

LEX LXXXIIII.

1 FILII. Filium †plerique ab amore dictum
volunt, quaſi φίλιον, ſed ſyllaba refraga-
tur. Ipſe magis à Græco ſermone υἱὸς dictum
arbitror, addito ex more Aeolico digammate
Fυιὸς ſicuti Fλένην ἐλένην dixerunt. Aeolico
autem ſermoni noſtrum ſimillimum eſſe Fab.
Quintil. tradit. Prior tamen deriuatio à cæte-
ris approbatur, atque hanc eſſe rationem exi-
ſtimant, quod etiam nepotes filij dicuntur,
2 cùm & in illis ſit mutuus aui amor. Ipſe †ex
ſermonis proprietate appellatione filij nepo-
tem contineri non arbitror[5], ſed ex interpre-
tatione, quæ in diſpoſitione legis generaliter
procedit[6], & id etiam in odioſis, niſi ratio di-
uerſa aliud ſuadeat. Ecce, miles à tutela præ-
3 terquam filij cõmilitonis * excuſationẽ habet,
quid ſi ſit nepos? certè in eo eſt diuerſa ratio:
quia pater non militauit, licet auus fuerit mi-
4 les[7]. Rurſus: filij * fideicõmiſſo grauati tam-
etſi volente teſtatore fructus in rationẽ quar-
tæ non imputant[8], quod in ſolatium graua-
minis lex illis ſpecialiter indulſit, ergo ad alios
trahendũ non eſt. At in diſpoſitione hominis,
qui de filio loquitur, de nepote non intellige-
5 tur[9]: nec enim † in eiuſmodi materia fit ex-
tenſio, niſi alicunde de mente coniiciamus[10],
vt cùm alioquin dura ſeparatio inducere-
tur[11], vel extranei ſuis præponerentur, vel
vſus teſtatoris hoc ſuaderet[12]. Idem ſi natura

5 l. quod ſi nepotes. de teſt. tut.

6 l. filius. ad Maced. l. ſenatus. de rit. nupt. l. ij. §. ſi mater. ff. ad Tertul.

7 l. ſed & milites. de excuſ. tut.

8 l. iubemus. C. ad Treb.

9 §. fi. inſtit. qui dar. tut.

10 l. liberorum. ỹ. eod.

11 l. Lucius. de hær. inſt.

12 l. aliméta. de alim. leg.

contractus, vt cùm cliens beneficiarium fundum pro se & filiis accipit[13]: natura enim huius contractus est, vt in nepotes trásmittatur.

13 Ias. §. instituens. in l. Gallus.

S V M M A E.

2 *Collegiorum genera: quorum quædam vetita, permissa alia. 4. 5.*
7 *Collegium in dubio recipiendum.*
8 *Collegium non, nisi ob fructus augeri.*

LEX LXXXV.

NERATIVS. Fuerunt fortasse, qui crederent duobus constare collegium: quandoquidem & collegæ * dicantur, duo ad idem officium electi. Neratius tamen tres mauult, cuius sententiam tanquam probabiliorem Marcellus probat. Cùm enim collegium & vniuersitatis nomen, aliquid vltra dualem numerum requirit. Sunt † autem varia collegia, sicut fabrum, qui arcendis incendiis instituti sunt: dendrophororum, qui arbores cædunt, & torrent: centonariorum, qui vilia artificia exercent, quorum artificium quamplures alibi nominantur[14]: qui quòd tenuiores sint, * possunt se collegiis congregare, & stipem conferre. Permissa etiam sunt † mastigophororum, quos disciplinatos vocant, collegia, quòd rei sacræ causa conueniant: ea & scholæ, & confratriæ appellantur, † quippe varia sunt nomina, collegium, corpus, militia, commilitium, societas, thiasus, ordo, conuenticulum,

14 l. fi. de iu. immu. & l. j. de excus. artif. C.

culum, ſodalitium, quæ eandem ferè vniuerſitatem ſignificant. Sunt autem iure quæcunque collegia prohibita, niſi permiſſa expreſſè reperiantur: habuêre enim maiores noſtri ea
6 ſuſpecta, nec multitudinem * coire ſine legitimo rectore voluerunt: nam vidimus plerunque etiam ſub ſacri conuentus prætextu, multa improbos aduerſus pudicitiam & leges moliri, quod T. Liuius lib. xxxix. eleganter proſequitur. Extat etiam hac de re Traiani Imp. reſcriptum ad C. Cæcilium Plinium. Sanè quod de collegio hic traditur, de familia quoque
7 dici ſuprà vidimus[15]. Vbicunque † autem dubitatur, aliquis in collegium admittendus ſit, an id minùs, pro admiſsione pronuntiandum Baldus[16] reſpondit id enim eſſe fauorabilius. Sed finge ſcholares, ſeu collegas certæ eccleſiæ neminem aliquo defuncto ſubrogare, vt quò pauciores ſunt, eò tutius in ſuos vſus reditus pios vertāt, quomodo prouidebitur? Et
8 † puto ſi non minori quàm triū numero ſint, non poſſe cogi vt alios ſubſtituant, vel eligāt, & id huius reſponſi argumento, niſi tam ampli ſint reditus, vt rectè adminiſtrari à tam paucis nequeant. Illud conſtat, negligentes,
9 * vel fures, ab epiſcopo amoueri poſſe[1].

15 l. de teſtatio. §. fi. hoc tit.

16 Bal. conſ. clxxxiij. in ij.

1 l. nulli. vbi Bald. C. de epiſc. & cler.

S V M M A E.

1 *Seruitutes rerum, iura.*

2 *L. Quid aliud. enucleari, & emendari.*

4 *Seruitutem varie definiri, & accipi.* 5.
6 *Prædij ius etiam de reditu eius accipi.*

LEX LXXXVI.

QVID ALIVD. Iura † prædiorum seruitutes esse, siue de rusticis, siue de vrbanis loquamur, dubium non est. Sed † Iurisconsultus hic interpretatur claustilam, quæ in instrumentis apponi consueuit, cùm quis prædia cum iuribus suis restituere promittit: intelligitur enim, vt eius æqualitatis reddat, cuius acceperit, eiusdem, scilicet, bonitatis, salubritatis, amplitudinis. Quapropter legendum hîc est, æqualiter, non autē, qualiter: nam ratio sensus, & recti sermonis non constaret. Illud tamen non negauerim, seruitutes ipsius * qualitatem prædiorum, non autem substantiam respicere [2]: quapropter eas sic descripsit Baldus [3]: vt seruitus † sit accidētalis habitudo & extrinseca qualitas prædij. Bar. verò subtilius definiuit [4]. Seruitus est quoddam ius prædio inhærēs, quod eius vtilitatem respicit, vicini diminuit. Planè hoc † in responso, ius pro qualitate rei inhærente ponitur, sicut & alibi pro commoditate [5]. Sed & pro nuda facultate plerūque vsurpatur: vt si dicā, Ius mihi est per viā publicā eundi: vel filiusfa. seu seruus adeundi ius habēt: fit enim interpretatio, ius adeundi, id est, facultatem, vt Aretinus sensit [6]. Sanè

2 l. penul. de euict.
3 Bald. auth. ei qui. C. de bo. aut. iud.
4 Bart. l. j. de seruit.
5 l. quod dicimus. j. eo.
6 Are. l. legatū. de leg. j.

Sanè Alexander eum, cui ex iuribus prædiorum quicquid vellet alienare, cóceſſum erat, poſſe reditus ex fructibus perceptos diſtrahere, huius legis argumento reſpondit [7].

7 Conſil. xv. in ij.

SVMMAE.

1 Vrbis etymon.

2 Vrbs ſacra: verius. 3.

5 Loquendi vſum ex perſonis accipi.

LEX LXXXVII.

1 VT ALPHENVS. Quoniam † vrbs ab vrbo parte aratri dicitur, quo ſolebát in condendis ciuitatibus maiores vti, ſicque muros definiebant, meritò vrbs ſolum dicitur, quod muro tenus ambitur. Roma verò etiam continentia vrbi ædificia ſignificat, quod ſuprà latiùs attigimus [8]. Sanè cùm
2 † vrbem ſacram appellamus, ſunt qui Hiero-
3 ſolymitanam accipiant, vt Baldus [9]. Ego † Romam potius intellexerim, ſicut & cùm æternam dicimus [10]: Auſonius:

8 l. ij. §. eod.

9 l. ij. C. de nau. fœn.

Vrbis ab æternæ deductum rege Quirino.

10 l. j. C. de ſuar. libr. xj.

Vt mirum ſit, quòd literatores quidam ibi legunt, Hectoreæ. Oſtendit & id variis locis Ammianus. Cæterùm cùm Iuriſconſultus cō-
4 ſuetudinem loquendi in * teſtimonium adducat, hinc apparet ſecundum communem vſum verba potiùs accipi, quàm ſecundum proprietatis originē: quod etiā in pœnalibus

&

& odiosis receptum est. Sed hæc † ita pleri- 5
que declarant, vt in dispositionibus perito-
11 Bald. c. j. de fuc. feud. rum, eorum vsus adtendatur [11], sicut in idio-
tarum sermone, consuetudo imperitorum:
quod non displicet: In dubio autem vnum
eundémque vsum esse credemus, nec aliter
loqui plebem, quàm patritios [12]. Sed & si
12 l. si chorus. §. j. de leg. iij. constitutum sit, vt verba ad literā intelligan-
tur, *vel propriè, tunc communem vsum im- 6
peritorum non adtendemus, eruditorum ve-
rò obseruabimus [13]: quandoquidem consen
13 Mod. in rub. de op. no. nun. sus eruditorum, (vt Fabius scribit) cuicun-
que proprietati præualet: penes enim eorum
vsum arbitrium est, & ius & norma loquēdi,
Horatio autore in arte poëtica. Probato *au- 7
tem vsu præsentis anni, non sequitur eundem
retrò fuisse obseruatum: nisi ab eo tempore
cœpisset, cuius initij nulla esset memoria:
quod enim tandiu viguit, semper fuisse ob-
seruatum, etiam ante hominum memoriam,
creditur: idque plerique omnes scripsêre.

SVMMAE.

1 Aestimandi forma. 5.
3 Numi causa.
4 Fideiussio alia à principali nulla.
7 Valor communis spectandus.
9 Pretij iusti modus.

LEX LXXXVIII.

PROPEMODVM. Quæcunque † res 1
secundum pecuniam æstimationem reci-
piunt,

2 piunt, non autem pecunia * ſecundum res:
3 etenim iure gentium ea † de cauſa ſignatus eſt numus, vt commercia rerum faciliùs celebrarentur, functionémque ex eo reciperent: quæ in rebus non eſt, vnde minùs in vſu cœ-
4 pit eſſe permutatio [14]. Si igitur † tu decem debeas, & pro his decem ego fide mea totidem modios tritici eſſe iubeam [15], tanquam de alia re promiſerim, fideiuſsio non valet: nec enim res pecuniæ loco ſuccedit, ſed pecunia quibuſdam caſibus loco rei [16]. Planè dubium eſt, cùm quis in cenſu habere dicatur, quantùm pecuniæ ex bonis refici
5 poteſt, † quomodo ineunda ſit ratio, an ducto valore ſecundum communem æſtimationem [1], an ſecundum reditus, vt tanti res cenſeatur, quantum viginti annorum reditus conferunt [2], an quanti vendi poteſt: quod verius videtur, reſponſi enim huius verba hoc indicant [3]. Cùm enim res in pecunia
6 * functionẽ recipiant, tanti æſtimari debent, quantum pæcuniæ reperitur: niſi de reſciſsione propter læſionem agamus [4], tunc enim is cenſetur læſus, qui à communi curſu aber-
7 rat. Sed & quoties rem æſtimamus † eius reſpectu, qui eam acquiſiuit, ſiue titulo hæreditario, ſiue ex contractu, tantum eum ademptum dicemus, quãtum cõmuni æſtimatione res vendi poteſt [5]: nec enim adfectionis ipſius ratio eſt habenda, nec etiã quid alius tunc ſit

oblat

14 l. j. de cõtra. empt.

15 l. ſi ita fide. de fidei.

16 l. Imperator. in fin. de leg. ij.

1 l. pretia. ad l. falcid.

2 Auth. perpetua. C. de ſac. ſanct. eccleſ.

3 mortis. iiij. in fi. ff. de donat. cau. mor.

4 l. ij. C. de reſc. vend.

5 d. l. pretia.

oblaturus, cùm is qui eam est adeptus, ne licitantis affectio deinde minuatur, non sit cōpellendus eam quàm primum vendere. Vnde summa ratio est, vt tali casu communem valorem potiùs æstimemus: in qua æstimatione

redituum quoque ratio habebitur [6]: quod 3
autem * communiter reperitur, id iustum pretium est, † vt pote quod ex valore rei, non ex adfectu constituatur. Quapropter, cùm in lege iusti pretij fit mentio, de eo quod communiter perciperetur, intelligemus [7].

6 gl. in d. auth. perpetua.

7 Alex. l. qui Romæ. §. cohæredes. ff. de verb. oblig.

SVMMAE.

1 Iumentorum etymon varium. 5.

2 Boues iumentis non contineri.

LEX LXXXIX.

BOVES. Veteres † à iungendo iumenta 1
appellabant, quòd curui iungerentur: ea erant equi, & muli. boues verò armenta * po- 2
tiùs dicebātur, ab arando [8], vt Varro inquit, quòd principalis eorum vsus is esset. Igitur
† legatis iumentis, * non videtur de bobus 3
actum [9]: & ædiles cùm de iumento mentio- 4
nem fecère, subdiderunt etiam de pecoribus [10], vt boues compræhenderentur. Lucius tamen Columella lib. vj. iumenta appellari credidit, quæ nostrum laborem, vel onera subuectando, vel arando iuuarent. Sed aliter † Iurisconsulti sentiunt: lege enim xij. tab. à iungendo, non à iuuando iumenta dicūtur, vt A. Gellius est autor. Videtur tamen nobis ex

8 l. seruis de lega. ij.

9 l. legatis. §. fi. de leg. iij.

10 l. ædiles. §. iumentorum. de ædi. edict.

ex eruditorum vſu Columellæ approbari ſententia.

SVMMAE.

1 Sermo, niſi neget, de primo actu accipiendus: quandoque diuerſum. 3 6.

4 Vxoris alimenta etiam ſecundæ, & vlteriori deberi.

5 Viduitatis caſus multiplicabilis.

8 Reductio perpetua accipienda, non prima frauduloſa.

1 §. HOC SERMONE. Hæc† dictio, dum eam ſignificationẽ habet quã donec, & quandiu. Vnde propriè hæc verba interpretantur, donec, ſeu quandiu erit nupta: referuntúrque (vt Pomp. ait) ad primas nuptias. Cuius rei rationẽ arbitror, quia eis diſſolutis, verba ceſſant: ampliùs enim nupta non eſt: & quod ſemel deſinit, rurſus non conualeſcit [11]. Communi tamen calculo aliter traditur [12], videlicet regulã eſſe, vt ſermo ſimpliciter prolatus, de primo tãtum actu intelligatur [13], eam nõ procedere in ſermone negatiuo [14], vt ſi teſta-
2 tor mãdet, ne filiæ* ſuæ mercatoribus nubãt: nã neque ſecũdas nuptias cũ eis cõtrahere poterunt [15]. Idémque in diſpoſitione legis: nã ſi lex velit cauſas inter agnatos cõpromitti, cõpromittẽdũ ſemper erit, donec lis finiatur [16]. Sed & ſi prior actus ſit nullus, de ſecundo, ita ſuadente æquitate, intelligemus [17]. Quinetiã
3 † ſi materia ſit fauorabilis, interpretatione

11 l. ſtipulatio de dote. ſ. de iur. do.
12 Iaſ. l. diuortio. §. quod in anno. ſ. ſol. ma.
13 leg. dotis promiſſio. de iur. dot.
14 leg. ſi ſic ſtip. ſ. de verbor. oblig.
15 Oldr. conſ. xvj.
16 Alex. l. ſi cùm dotem. §. j. ſolut. matr.
17 l. hæc cõditio. j. de cond. & demonſt.

eam

eam adiuuabimus, vt sequẽtes quoque actus continea ntur. Vnde si vxori † suæ quis alimenta legauerit, etiam de secunda intelligetur. Et ex facto ita respondit Alexand.[18] Idẽ, cum pater filiæ, † casu, quo vidua sit, habitationẽ domus relinquat: nã si tertiò & quartò vidua fiet legatum consequetur: quoniam verba hæc generalia sunt, & ad rem natura sui multiplicabilem referuntur [19]. Sed † & generaliter ex subiecto argumento aliter interpretabimur: quid enim si natura rei iterationem requirit? vt si vestitum testator vxori legauerit [20], vel princeps priuilegiũ aliquod mihi concedat: solent enim ea perpetua esse, non autem quàm primùm finiri [21]. Quid si ex primo actu menti disponentis non satisfiat? vt si procuratorem ad * appellandum constituam [22], an à prima sententia solùm appellabitur? & non solùm vt à prima tãtùm sed & ab vlterioribus appellet, cum constitutum videri iure responsum est. & hæc quidem communiter approbantur. Hinque † Othonis Moguntini * antistitis fraus iniusta detegitur: is Alberto Francorum Comiti sub iurisiurandi fide persuasit, vt relicta inexpugnabili, quam insederat, arce secum ad Ludouicum regem, cuius filium occidisse insimulabatur, descenderet: se enim vel eum regi conciliaturum, vel sospitem in arcem reducturũ: vixque egresso, tanquam melius esset prius pran

Marginal numbers: 4 (continentur), 5 (cum pater filiæ), 6 (sui multiplicabilem), 7 (fiat?), 8 (tum videri), 9 (communiter)

18 consil. clxxj. in ij. l. placet. s̃. de lib. & posth.

19 But. cons. xxx.

20 Bald. l. j. C. de fideicom.

21 Felin. c. ij. de treug.

22 not. l. fideicom. §. si quis decem. de leg. iij.

prandere, iussit vt reuerteretur: mox finito prandio, ad regē duxit captiuum, cúmque ad supplicium duceretur, antistitis periuriũ accusanti respondit, se datæ fidei satisfecisse, religionéque exolutum, cùm eum prandendi causa in arcem incolumem perduxit. Dignus perpetua nota sacerdos, qui ignorauerit fraude periurium astringi, non solui.

SVMMAE.

1 Rationes varie censeri.

4 Argentariorum auctoritas, & officium.

5 Argentariæ tractandæ modus hodiernus.

1 §. INTER REDDERE. Edere, † est ra-
2 tiones * exhibere [1], & copiam describendi
3 facere. Reddere verò est computare, * & reliqua restituere [2], quòd si ad reliqua quis non tenetur, nec quidē rationes reddere debet [3]. Híncque est, quod vulgò dicimus, vbi duo
4 propter vnum, ibi vnum. Edere autem † tenentur argentarij, tanquam fides eorum publicè approbata sit; habebant enim argentarij tabernas in foro, & priuatorum pecunias sub fœnore locabant, eligebātúrque magnæ fidei homines, & eorum codicib. fides daba-
5 tur. Hodie † verò per chirographa debitorũ manu subscripta, & à proxeneta agnita res tractatur. at numularij, & trapezitæ, & mensarij, collectariíque, inferioris gradus erant, nec tantæ autoritatis: quod etiam ex Plauto facile est dignoscere.

1 l. j. ꝫ. de eden.

2 l. cum seruus. de cód. & dem.

3 l. qui libert. §. j. de euict.

SVM

SVMMAE.

1 Clausulæ vti optimus &c. effectus. 3.
2 Seruitutis non dictæ causa ex empto agi.

LEX XC.

QVI VTI. Clausula † est in alienationibus rerũ immobiliũ poni solita, quũ dicimus, nos prædium, vti optimũ maximumque est, tradere: quæ clausula nihil de eius bonitate, amplitudinéque diminutum esse significat, & ideo liberum dari: quia si seruitutem aliquam deberet, de eius iure diceretur diminutum. Quamuis ergo hac clausula fundum liberum esse ostendamus, non tamen ideo deberi illi aliquam seruitutem per vicinos pollicemur [4]. Sanè † qui fundum simpliciter vendit, si seruitutem debeat, talem, qualis est præstare debet [5]: competit tamen emptori actio quãto minoris, si seruitutis ignarus rem emit [6]: poterit etiam ex empto agere [7]. Quòd si aditum sit † optimum maximúmque vendi, tanquam fides seruata non sit, nec venditor parte sua adimpleuerit, posse etiam ad rescissionem contractus agi verius est. Sed & si vicinus seruitutem imponi aduersus emptorem obtinuerit, per actionem * de euictione prouidebitur [8]: atque ita ego sentio, licet Accursius aliter, qui eo sòlùm casu talem, qualis est, fundum præstandum credidit, cùm venditor

4 l. pen. §. de euict.

5 l. cùm venderes. de cõtrahé. empt.

6 l. quoties. de ædil. edi.

7 l. in venditio. de act. emp.

8 l. pen. de euic.

tor expresse prædixit, se eum vti optimus maximus est nolle præstare [9]: quæ interpretatio Iurisconsulti verbis non quadrat.

9 d.l.cùm vẽderes.

SVMMAE.

1 *Meum varie accipi.3.4.5.7.*

2 *Nomina, datis omnibus, data videri.*

LEX XCI.

1 MEORVM. Quoniam † meum dicitur id, quod vendicare possum [10], cõstétque actiones tanquam res incorporales non vendicari, videbatur hac appellatione eas non contineri, sed Iurisconsultus aliter censuit.
2 Qui ergo † omnia sua, vel omnes res suas donat, & nomina debitorum donasse intelligetur, & ita communiter traditum est [11]: idem enim est, siue omnia mea dixerim, siue addito vniuersali substantiuo, omnes res meas, seu
3 bona mea dicã. Sed † si generale substantiuum appositum proponatur, vt si quis dicat, argentum meum, vestes meas, hæc pronomina ad dominiũ vel quasi dominiũ referẽtur [12]: nisi subiecta materia aliud velit, vt cùm seruo, vel monacho pecunia sua legatur, nec enim illi quicquam in dominio habere possunt [13]: vel cùm se famulis suis quis loquitur: nam si in dominio eos suo haberet, serui essent, non famuli. Sed † & cùm colonus vineas suas, armiger

10 l. Quint⁹. j. de aur. & argen.

11 l. si legatus. §. si quis. l. nam quod. §. fi. ad Treb.

12 l. seruos autem. de legat. iij.

13 l. iiij. de manumiss.

ger (quem hippagium vocant) equos suos dicit, ratione curæ intelligitur, non dominij[14]. Quoties† verò substãtiuo particulari id pronominis iungitur, demonstrationem facit, præterquam si futurum respiciat: vt cum lego Stichum, qui meus erit, tunc conditionale legatum est[15]. Celebre est Biãtis illud dictum, cùm patria sua capta, omnes cum rebus suis fugerẽt, ipse interrogatus, cur solus bona sua non asportaret: Ego, inquit, omnia mea mecum porto. Inde ostendens bona animi* propria & nostra esse, non corporis. Scribit Philostratus, Cyrum Persarum regem, cùm exercitum in Odrysios moueret, oraculũ Orphei consuluisse, responsúmque accepisse, τὰ ἐμὰ ὦ κῦρε σά, id est, mea ô Cyre tua: quod ille interpretatus est, tanquam Odrysios, quibus Orpheus imperauit, subacturus: cùm ad genus mortis alluderet. Sicut enim Orpheus à mulieribus interfectus est, ita Cyrus à Messagetarum regina. Quibus† exemplis constat has dictiones latissimæ significationis esse.

14 Gl. l. ij. in princ. de ori. iur.

15 l. iiij. de legat. j.

S V M M A E.

1 *Superlatiui natura.*
2 *Proximum, primumve, etiam unum dici.*
3 *Primum etiam de duobus dici.*
5 *Tertius etiam secundus est.*

LEX XCII.

PROXIMVS. Superlatiuum † nomen est, & ideo ex natura sua positiuum præsuppo-

ſupponere deberet [1]: ſicut optimus præſup-ponit cæterorum meliorem, & maximus am-pliorem [2]: ſed tamen in iure hoc non ſer-
2 uamus. Et cùm lex proximo † agnato hære-ditatem deferat, ſi vnus ſolùm ſuperſit, is proximus dicetur [3]. Quod & de dictione pri-mus, obſeruandum eſt: vnde primogenitus dicetur, quem nemo ſequitur, dum ante ſe neminem habeat [4]. Sed & lex, quæ primo-genito regnum defert, in eo locum ſibi ven-dicabit, cuius fratres maiores natu ante de-latam hæreditatem deceſſere: quod etiam ap-probat Baldus [5], quoties quis ſibi & primo-genito emphyteuticum ius acquirit [6]: ſatis eſt enim ne aliquem ante ſe habeat. Quod
3 † & in pluribus recipiendum eſt, vt duo eiuſ-dem gradus, ambo ad ſucceſsionem admit-tantur. Et ſi corona muralis ab Imperatore illi promiſſa ſit, qui primus murum aſcen-derit, ſi duo eodem tempore aſcenderint, vtrique ſua debebitur: verum eſt enim eos primos, quos nemo anteceſsit: & ita obſer-uaſſe P. Scipionem autor T. Liuius eſt, libro xxvj. nec noſtrates Doctores omnino recla-mant [7]. Et quod de proximo dictũ eſt, eadem ratione in ſupremo receptum eſt, vt ſupre-
4 mus * dicatur, quem nemo ſequitur: vt cùm prætor bonorum poſſeſsionem ſecundum ta-bulas ſupremas pollicetur [8]: ſitque hac ratio-ne, vt ſi vnus ſupereſt, idẽ proximus & ſupre-

1 l. vbi. de verb. oblig.

2 l. illa verba. ỹ. eod.

3 l. j. §. proximi. vnde co.

4 c. Ioſeph. extra eod.

5 Bald. l. ſi quis. §. talẽ. C. de ſecun. nupt.

6 l. ij. C. de iur. emphyt.

7 l. qui filiabus. §. j. de legat. j.

8 l. j. §. j. de bonor. poſſ. ſec. tab.

mus sit. Quod adnotandum est, cum quis ei, qui supremus morietur, substituit[9]. His consequens est † quæstio, cùm filio testator substituit eum qui tunc secundogenitus erit filiorum sororis suæ, & defuncto primo, colligat secundus cum tertiogenito: putauerim enim tertium admitti, quia tunc is secundogenitus est filiorum sororis: & ita ex facto consultus respondi.

9 l. qui duos. de reb. dub.

SVMMAE.

1 *Mouentium mobiliumque discrimen.*
2 *L. Mouentium. emendari.*
3 *Nomina, bonorum species: eodémque, quæ actiones iure censeri.*
6 *Quæcunque, vocem impropriari.*
7 *Reditus varie & ex re censeri.*
8 *Iura ex re mobilia dici.*

LEX XCIII.

MOVENTIVM. Licet † mouentia actiuam significationẽ respiciant, sicut mobilia passiuam, tamen pro eodem accipiuntur, nisi aliter de mente constet: vt in edicto prætoris[10], in quo executionem rei iudicatæ non prius fieri debere in mouẽtibus, vt equis, mulis, asinis, bobus, & similibus, ostenditur, quàm in mobilibus facta sit, dum tamen id debitori commodiùs videatur. Dum † ergo hoc in responso legitur, si tamen apparet castigatior lectio est, si non apparet, & id etiam Latini sermonis ratio postulat. Sed an † nomina vel

10 l. à diuo. §. ij. de re iud.

na vel iura mobilium vel immobilium appellatione compræhendentur? Et non compræhendi certum eſt [11], ſeparata quippe eſt ſpecies. Sed ſi ſub altera prædictarum ſpecierum hæc quoque collocanda eſt, vt quia conſtet de omnibus bonis actum, de eis iudicabimus, quod de actionibus: vt ſi rem mobilẽ petam, id nomen inter mobilia computetur: ſi rem immobilẽ, inter immobilia. Et hoc Dinus probauit [12], quod ex vi ſermonis non eſt, ſed ex interpretatione legis: quoniam qui actionem
4 * habet, rem ipſam habere videtur. Sed & ſi conſtitutione prohibitum ſit, quæcunque bona, ſiue mobilia, ſiue immobilia, in extraneos transferri, de iuribus quoque actum videtur:
5 iura enim impropriè inter * immobilia computantur. At illa dictio, quæcunque, propter
6 * generalitatem etiam ad hoſce improprios caſus trahitur [13]. Vnde, quicunque hæres, etiã impropriê hæredem compræhendit: & cùm de quibuſcunque contractibus loquimur [14], etiam de abuſiuis dicimus: quod tamen procedit, cùm nulla differentiæ ratio adſignari poteſt. Et quod de nominibus diximus, in annuis quoque reditibus locum habet [15]: in quibus tamen fit huiuſmodi diſtinctio, vt ſi perpetuò debeãtur, immobilibus æquiparentur: ſi verò breui tempore ſint duraturi, mo-
7 bilibus [16]. Sed hãc ego † diſtinctionẽ ita intelligo, vt ſi dies ceſsit, incipiántque iam deberi

11 l. quã Tuberonis. de pe. d. §. ij.

12 Dinus l. poteſt. ſ. de aut. tut.

13 Rom. l. in tempus. in fi. de vſuc.

14 Mod. l. vnius. §. cogniturum. ſ. de quæſt.

15 Cle. exiui. de verb. ſignific.

16 c. querelã. de elect.

mobilibus æquiparentur: nam cùm actio inde cõpetat, videtur res ipsa haberi, alioquin immobilium potiùs similitudinem in eis approbo. Illud † non prætereundũ, iura quandoque mobilibus potiùs adscribi quàm immobilibus, quoties ratio hoc suadet: vt si lex prohibeat bona mobilia curialiũ sub cuiusquã aspectu diuidi[17], ne paupertas alicuius detegatur: nam etiã iura continebuntur: illa enim latere, in absconditóque esse possunt: quod de immobilibus dici nequit. Sanè nec illud omittendũ est, quod sententiarũ receptarũ lib. iii. tit. ix. de vsufructu, scriptũ Paul. Iurisconsul. reliquit[18]: is, Mobilibus, inquit, legatis, aurum vel argentum non debetur, nisi de his quoque manifestè sensisse testatorem posſit ostendi.

17 l. ij. C. quando & quib. quarta pars.

18 l. si chorus. de lega. iij.

S V M M A E.

1 *Reddere varie accipi. 3.*

2 *Reddi, dari ex re sonat. 4. 6.*

L E X   X C I I I I.

VERBVM REDDENDI. Reddere † quandoque † capitur simpliciter pro dare[1]: vnde si testator alicui centũ reddi iubet, quãuis nihil ipse accepisset, tamen legatũ deberi dubiũ non est. Quod tamen Accursius ex interpretatione[2] legis esse arbitratur, non ex sermonis proprietate: reddere † enim propriè est retrò dare, nam plerũque per abusum hãc præpositionẽ superfluè addimus: vt cùm Lucilius dixit, Repudium remissum, id est, simpliciter

1 l. Lucius. §. j. l. hæres. de leg. iij.

2 l. j. §. elegãter. depos.

pliciter missum: & Terentius, Renuntio futurum, id est, nuntio: quod nec Grāmatici omisêre. Verbū autē dandi propriè reddēdi significatū habet: quia † qui reddit, vtique dat: qui
4 repetit, petit. Hinc dicimus, soluto matrimo-
5 nio dotem peti[3]: quoniā * id verbū generalius est, & repetitionē quoque continet. Sanè huius legis argumento respondit Bar.[4] cùm duo
6 fratres in † diuisione certū fundū excepissent, pro dote vxori reddenda, tametsi non constet vllam dotem eos accepisse, tamen fieri interpretationem tanquam dotem dari simpliciter stipulati sint: quo casu absenti mulieri fauore dotis actio quæritur. Quod & in verbo, restituendi, quosdam approbasse suprà retuli[5].

3 Bar. in rub. sol. matr.

4 Bart. cons. cxxiij. incip. factū sic se.

5 in l. restituere. §. eod.

S V M M A E.

1 *Reliquum, restans, ex re totum, nihilve sonat. 3. 5.*

4 *Reliquum ex caussis ad totum referri.*

LEX XCV.

1 POTEST. Reliquorum † appellatio propriè ad partem restantē refertur, à qua ser-
2 monis proprietate in dubio nunquā recedimus[6]. Vnde si ex † fideiussoribus alter decem promiserit, alter reliquū, si primus soluere nequeat, non tamen secundus in totum condemnabitur. Sed & testator, qui illud quod residuum est pecuniarum, apud argentarium ecclesiæ legat, si deinde nouis lucris eam summam auxerit, non tamen totam legasse vi-

6 Mod. l. ij. C. de hæred. instit.

7 Pau.l.cum ſtipulamur. ſ.de ver.obl. detur[7], ſed id ſolùm, quod tunc erat. Quapropter Barbatij ſentẽtiam non probo[8], qui cum
8 Barb.conſ. xxxi j.in j. Rom.Pontifex cuidã præpoſito indulſiſſet, vt de reditibus ſacerdotiorum liberè teſtaretur, dum tamen de reſiduo liberalem ſe erga eccleſiam exhiberet, reſpondit ſaltẽ dimidiã partẽ appellatione reſidui contineri: quod ipſe non approbo, cùm reſiduũ propriè de quacunque reſtãte parte dicatur: ſatis ergo erit, ſi boni viri arbitratu munificus ſit. Sed & eadẽ ratione factum eſt, vt qui x. pro reſiduo ſoluerit, cenſeatur liberatus[9]: cùm enim creditor eam ſummam ſibi reſtare fateatur, cõſequens eſt, vt, ea perſoluta, debitor liberetur. Recedimus tamẽ †quandoque à proprietate ſermonis, vt quia hoc materia ſuadeat, vel narrantis intẽtio: fitque eo caſu, vt reſiduũ quandoque totũ, quandoque nihil inducat[10]. Finge teſtatorẽ ex ſemiſſe ſpuriũ inſtituiſſe, †ex reſiduo Titiũ: cùm ſpurius ſit incapax, videtur Titius in vniuerſũ inſtitutus: nec enim pro parte ſolùm voluit teſtatus decedere. Qua ratione ſi quis partẽ domus vxori leget, quam viuens ipſe ſolebat inhabitare, ſi integram inhabitabat, tota debebitur[11]: ſiue quia videtur partem dixiſſe reſpectu aliarũ domuũ, ſiue quia præualet intentio, ex aliis verbis cõiecta, proprietati verborum. Finge è conuerſo † Titiũ ex aſſe inſtitutum, Semproniũ in reſiduo, certè nihil ei debebitur, cùm nihil ſuperſit[12]. Nõ recedimus ergo à

9 l.ſi ex plurib. de acce.

10 l.ij. C.de hæred.inſti.

11 l. vxori. de leg.iij.

12 l. item quod. §. ſed ſi. & l. qui non. de hæred.inſtit.

go à priore significatione, nisi ex cõiectura voluntatis: atque sic communiter dici cõsueuit.

SVMMAE.

1 Littoris acceptio varia.
2 Fluctuum auxesis causa.
3 Nauigandi tempus.

LEX XCVI.

1 LITTVS. Littus † propriè maris est, ripa fluminum. Veteres tamen μεταφορικῶς littus de quacunque extremitate dixerunt: qua ratione Verg. Iacet, inquit, ingens littore truncus. Illud sic definiuit Gallus Aquilius, vt littus sit quousque hybernus fluctus eluderet, vt apud M. Ciceronẽ in Topicis relatum est, ita autem apud eum scriptum est, solebat Aquilius collega, & familiaris meus cùm de littoribus ageretur, que omnia publica esse vultis, quærentibus iis ad quos id pertinebat quid esset littus ita definire, quà fluctus elude-
2 ret. Sunt † autem hyberni fluctus maximi, quòd eo tempore circiter vergiliarum occasum tempestatibus maria conturbantur: quã-
3 obrem ex die † tertio Iduum Nouembris, vsque in diem VI. Iduum Martij, maria clauduntur, vt lib. iiij. rei militaris Vegetius scribit: quod tamen in præsentia non obseruatur: Nihil enim inausum reliquit nostrorum temporum auaritia.

SVMMAE.

1 Fratrum dici diuisa prædia.

3 Formulã, si quis eorũ &c. de vno accipi posse.
5 Vel, voculam varie accipi.

§. PRAEDIA. Tres † fratres certa prædia habent diuisa, nec in alterius portione vllum ius est alteri, an rectè dicemus prædia illa esse illorum fratrum [1]? Et huiusmodi sermone videbatur potiùs significari, esse communia, & indiuisa: sed tamen etiam, facta dimisione, rectè sic dici, Iurisconsultus ait: debent enim * verba congruè adaptari [2], & secũdum debitum ordinem intelligi, vt quamuis de vniuerso verba concipi videantur, de singulis vniuersi partibus actum censeamus. Nam & si testator pluribus filiis institutis [3], subiiciat, Si aliquis † eorum decesserit, volo hæreditatem meam pauperibus distribui: aliquo decedente, erogabimus non hæreditatem totam, sed eam portionem, quæ decedentis fuerat: fitque vniuersi interpretatio pro singulis eius portionibus. Qua ratione & quandoque genus * pro singulis suis partibus accipimus, & pro tempore exponimus pro qualibet temporis parte [4]. Sed & si lex aliquid pecuniæ indicat agenti ad domum, etiam qui partem vendicat tenebitur [5].

VEL ALIO. Id est, etiam alio. Vel, † coniunctio quandoque augmentatiua est, vt hic, & apud Verg. Vel Priamo miseranda manus. Sicut è conuerso diminutiua, veluti cum lex mandat Christianis [6], vt animum demit-

1 l. rectè. §. Quintus. ff. eod.

2 l. Gallus. §. j. ff. de lib. & posthu.

3 Alex. l. Titia. ad l. falcid.

4 gl. c. generali. §. illos. de elec. in vj.

5 Mod. l. ij. §. si tamen. de ver. obli.

6 c. decer. de im. eccles. in vj.

mittant, quod vel capitis inclinatione testentur: capitur ibi vel, id est, saltem. Quandoque disiunctiua, vt, promittis Stichum vel Pamphilum? Quandoque coniunctiua [7], vt in eo qui sibi vel hæredibus stipulatur. Quandoque exemplaris, vt apud Terentium: Vel hic Pamphilus quoties iurabat Bacchidi, id est, veluti Pamphilus. Aliquando correctiua, vt si dicam, Tiburi vel Romæ optimè viuitur: interpretamur enim, vel potius Romæ. Plerunque declaratiua, vel, pro id est, vt cùm in-
6 ter genus & * speciem ponitur, veluti in lege Aquilia, quadrupedem vel pecudem.

7 c. j. de eo qui sib. in feud.

SVMMAE.

1 Pecunia species contineri: iura non item.

LEX XCVII.

1 CVM STIPVLAMVR. Cùm † pecuniæ verbũ generale sit [8], si emptor hæreditatis stipuletur à venditore, quanta pecunia ex hæreditate ad eum peruenerit, species ipsas stipulatus videtur, non pretia earum [9]. idẽ si quãtas summas sit stipulatus: quod etiã in legatis obseruatur: verba enim huiusmodi de certis corporibus non impropriè accipiẽtur. Sed quid si aliquis quantitatis nomine vsus fuerit? Et species compræhendi eodem argumento proditum est [10]. Mihi res dubia
2 videtur: dictio enim * quãtus, ad amplitudinẽ refer

8 l. venditorem. de hæred. ven.

9 l. quisquis. de leg. iij.

10 Bart. l. j. C. de sentẽ. quæ pro eo, quod.

refertur: at quantitas * non videtur secundũ vsum accipi pro certis speciebus. Sed an hæc stipulatio etiam iura comprahendet? † Et dubium non est comprahendi [11]: sortiuntur enim nomina naturam rerum corporalium, & eius loci esse existimantur, vbi debitores conueniri possunt [12].

11 l. pecuniæ. j. eod.

12 Alex. consi. xvj. in j.

SVMMAE.

1 Anni partium obseruatio varia.
2 L. Cum bissextus. explicari.
3 Intercallaris mensis ratio. 8. 10.
4 Mensis partitio.
6 Dierum computandorum modus. 9.
7 Calendæ.
11 Mensem 30. diebus ex causis. 31. constare.

LEX XCVIII.

CVM BISSEXTVS. Habuêre † veteres Romani institutum à Romulo annum x. mẽsium, qui erat dierum CCCIIII. incipiebàtque Martio mense: quæ ratio cùm neque solis, neque lunæ cursui conueniret, Numa duos menses addidit, Ianuarium & Februarium, atque ita dies distribuit, vt omnino CCCLV. essent. Sed quia hæc quoque constitutio non quadrabat, necessariò intercalaris mensis constitutus est, id est, mensis interp

terpoſititius, arbitratu Pontificum, qui alternis annis nunc XXII. dies, nunc XXIII. intercalabant. Is menſis addititius erat, & prope finem Februarij, quia is vltimus anni, inſerebatur. Sed hunc quoque modum curſui ſolis non conuenire, cùm C. Iulus Cæſar animaduertiſſet, x. dies addidit, intercalariúmque menſem ſuſtulit. Et quoniam ſolis curſus annuus quadrantem quoque, id eſt, ſex horas occupat, ſingulis quibuſque quadrienniis diem inſeruit, qui Biſſextus dicitur: intercalatur enim, id eſt, vocato populo, inſeritur is dies poſt eum, qui ſextus Calendarum Martij eſt, & duo loco vnius habentur. Vera ergo eſt
2 † Mutij ſententia, qui menſem intercalarem, id eſt, in quo intercalatur, ſeu inſeritur Biſſextus, dixit eſſe dierum XXIX. Quæ verò M. Cato diſſeruit, computationi præſenti non reſpondent: floruit enim ille ante Cæſarem, quo tẽpore reformatus annus nõdũ erat, ſed
3 alternis annis XXII. & XXIII. † dies inſerebantur, qui dies totum menſem intercalarem faciebant, & non aliter quàm ſi ſolùm momẽtum temporis occuparent, obſeruabantur. Sed dum illũ menſem extremo diei Februarij Cato attribuit, videri poteſt Græcos imitatus, qui ἐμβολίμους ſuos, id eſt, exemptiles menſes ſub finem anni ſuperaddebant. Romani verò vj. diebus anteuertebant poſt celebrata Terminalia, ne veterem religionis ſuæ (vt

Mac

Marcelinus tradit, dies is Bissextus, Romanis rebus infaustus atque ater erat. Diuiditur † autem mensis in Calendas, Nonas, Idus. Calendarum primus est dies: tunc enim pontifex calato, id est, vocato populo, pronuntiabat, quot dies à calēdis ad nonas superessent: καλέω enim Græcè, idem est, quod voco. Confluere autem Nonarum die in vrbem populares oportebat, vt addiscerent, quid eo mense in diuinis humanísque rebus faciūdum esset. Erántque Nonarum aliæ quintanæ, aliæ, septimanæ: & sic dictæ sunt, quasi nouæ obseruationis initium, quæ ex noua luna assumebatur: vnde ex eius ortu nunc celeriùs, nunc tardiùs duorum dierum lapsu celebrabātur. Idus verò ab Hetrusco sermone dicuntur, apud quos Iduare est diuidere. Is autem dies * diuidit mensem: nam eo lapso, † computamus dierum numerum, quatenus à sequentib. Calendis distant. Vnde cùm dicimus, sexto Calendas, sextum diem intelligimus, qui ante Calendas est. Dies autem mensium his carminibus annotari possunt:

Septembris Iunij Aprilis trigintaque nono
Mēse dies, vnū adde alijs, duo Febru⁹ aufert.

At nonarum Iduúmque ratio non absimili disticho sic vulgò tradita est:

Sex Maius nonas, October, Iulius, & Mars.
Quatuor at reliqui, tenet Idus quilibet octo.

IN CALENDIS. Non solùm

prim

7 † primus dies Calendarum simpliciter Calendæ appellatur, sed omnes dies [1], qui postridie Idus incipiunt: vsque ad sequentem mensem: ídque forte exemplo Græcorum, qui primam partem mensis ἱσαμένου vocant, secundam ἐπίδεκα, tertiam quæ post vigesimam diem est φθίνοντα.

[1] l.iij.§. minorem. de min.

8 INTERCALATVR. Id est, † inseritur, & supra numerũ additur: quod ostendit etiã Græcus sermo, qui ὑπερβαίνοντας dies appellat, quos nos intercalares. Sic autem dicitur, quoniam, calato, id est, vocato populo, olim Pontifex pronuntiabat, quando mensis intercalaris habendus esset: quod cùm quandoque propter gratiã negligeretur, annique ratio non constaret, C. Cæsar eum mensem sustulit, & singulis quadrienniis vnam diem intercalariam fecit, vt suprà retulimus.

CATO. Hic est qui M. Porcij filius fuit, & egregios de iurisdisciplina libros reliquit, vt scribit Gellius: & vt ex eius lectione constat, fuit longè antiquior Cæsare, vt meritò eius sententia præsenti computationi non quadret, sed antiquiori, cùm mensis intercalarius alternis annis insereretur, quem Cæsar deinde sustulit, additis vnicuique anno decem diebus, vt Tranquillus scribit.

PRO MOMENTO. Cùm igitur omnes
9 † illi dies pro momento haberentur, meritò in vltima die computandi fuerãt: sicut hodie duo

duo dies pro vno habentur. Sanè ſcribit Accurſius, x. momenta punctum conficere, & quatuor puncta horam. Latini tamen auctores momentum ſimpliciter accipiunt pro breui tempore, ſicut & punctum. Horat. Quid enim concurritur horæ momento. Terent. Tum temporis mihi punctum ad hanc rem. Minutis verò ſexaginta conſtare horam receptum ex auctoritate prudentium eſt: at Boëthius lib. geomet. vlt. puncto minus eſſe minutum, rurſus minuto momentum, auctor eſt.

ATTRIBVIT. More Græcorum, Latini enim ſexto Calendas Martias inſerebant, ne ſtatæ eorum ceremoniæ confunderentur.

QVINTVS. Mutij ſententia eſt vera, ſi intercalarem menſem accipiamus, id eſt, in quo fit intercalatio: ſi enim de toto intercalari menſe intelligamus, qui apud veteres fuit, is XXII. dierum erat, vt Macrobius eſt auctor, alterniſque annis variabatur, quod latius ipſe adtingit.

DIEBVS XXIX. Quamuis † ergo 11 dies intercalaris pro eodem habeatur, cum eo, qui eſt ſextus ad Calendas, neque computetur: ſi tamen diſpoſitio de certo dierum numero tractet, vt ſi liceat venditori intra XXX. dies redimere [2], etiam biſſextilis dies computabitur. Sed hîc conſueuit dubitari, iudex † mihi dilationem menſtruam concedit, de quo

2 l. ij. §. de diuer. præſcri.

quot diebus intelligemus? & cùm mensis absolutè fit mentio, traditum est xxx. dies computari[3]: tot enim diebus cùm tardissimè à coitu solis luna remoratur, ad suas vices redit, cursúmque conficit. Menses autem à luna dictos, ex Græcis accepimus, apud quos mensis μὴν, Luna μήνη dicitur. Quòd si in materia fauorabili agatur[4], vbi lex duorum mensium mentionem facit, & qui LXI. die venerit, audietur: quod etiam procedere existimauerim, si lex duorum mẽsium vtilium terminum statuat. Quòd si à certa die terminus mensis adsignetur, vt si quinta die Augusti iudex dicat, se mihi mensis terminum constituere[5], vsque ad v. Septembris durabit, complectetúrque hac ratione vnum & xxx. dies.

3 l. fi. §. j. C. de iu. delib. Alex. consil. cxiiij. in v.

4 l. vbi. j. tit. j.

5 l. ij. l. fin. §. j. C. de tem. app.

SVMMAE.

1 *Notionem omnibus ius dicentibus competere.*

3 *L. Ait prætor. de re iudic. sensus.*

5 *Cognitione mandata, decisionem mandatam videri.*

LEX XCIX.

1 NOTIONEM. Notionis † verbum generale est, & non solùm ad eos pertinet, qui iurisdictionem habent, sed & qui simplicem cognoscendi facultatem. Quare assessores siue amici, qui in consilium Proconsulum adhibentur, cùm etiam ipsi cognoscant, dicuntur habere notionem. Arbitri quoque, quos

ex compromiſſo adimus, habent notionem. Cùm enim ex pacto priuatorum iuriſdictio *conferri nequeat[1], conſequens eſt, vt ſaltem notionem habere dicantur. Quare cum Iuriſconſultus[2], † exequendas eſſe eorum ſententias, qui notionem habẽt, atteſtetur, etiam de arbitris intellexiſſe videtur, quorum ſententiæ vel per pœnæ petitionem[3], vel per exceptionem, vel etiam per actionem in factum, ſi arbiter à iudice datus ſit, executionem ſortiuntur[4]. Hodie etiam ſi à partibus ſimpliciter ſint electi, & ὁμολογεία, id eſt, approbatio ſubſequuta ſit[5]. Sed & ſi ſub pœna, etiam rato manente pacto, compromiſſum ſit, oriri actionem in factum *crebriùs receptum eſt[6]: licet aliqui ſufficere pœnæ petitionem exiſtimauerint, quorum ſententia communi calculo locum ſibi tantummodo vendicat, cùm actum non eſt, vt ratum ſit pactum. Sed an is cui mandata eſt iuriſdictio; notionem ſolum habeat? quod pleriſque videtur[7]: nihil enim proprium habet. Nobis magis ea ſententia probatur, vt habere iuriſdictionem dicatur, licet alieno iure, & beneficio. Sed nunquid is cui † cauſæ cognitio conceſſa eſt definire poterit? Et ſi à lege concedatur, dubium non eſt poſſe[8]: ſiverò ab homine, Bar. negat; quoniam aliud ſit cognoſcere, aliud definire[9]. Nam etſi alicui mandetur, vt cauſam audiat, non iudicandi munus, ſed referendi mandatum videtur

1 l. priuatorum. C. de iuriſd. omn. iudic.
2 l. ait prætor. de re iudic.
3 l. diem. §. ſtari. de arb.
4 l. ab arbitro. qui ſatiſ.
5 l. iiij. & ſeq. C. de arbit.
6 d. l. ait.
7 l. j. in fi. de offic. eius.
8 l. iij. §. cognoſcit. de offic. præfec. vig.
9 l. vbi. C. de fal.

tur[10]. Ego, si ordinario cognitio demandata per principem sit, putauerim etiam ius decernendi concessum: solent enim ordinarij ipsi iudicare, non autem referre[11].

10 Cle. auditor. de rescr.

11 l. j. C. si contra ius. l. fi. C. vbi sen.

SVMMAE.

1 *Prouinciarum etymon, & partitio, & acceptio, & iura. 3. 4.*

2 *Dilatio pro loco danda.*

1 §. CONTINENTES. Prouinciæ † dictæ sunt, quod procul ab Italia armis victæ fuerant: in has Proconsules & legati mittebantur, qui ius redderent, & tributa exigerent. Aliæ autem erant continentes, aliæ transmarinæ. Continentes, vt Gallia, Illyricum, Rhetia, Vandelici, Pannonia, Germania: Transmarinæ, Asia, Aphrica, Syria, Cyprus, Achaia. Sed dubitatũ est, quid de Sicilia? videbatur enim transmarina, quoniam ab Italia mari dirimitur. Sed tamen cum illud fretum modicũ sit, magis probat Iurisconsultus, vt & ipsa inter continentes sit. Hincque adparet Italorum appellatione non cõtineri Siculos, tametsi olim, priusquam, irrumpente freto, dirimerentur, aliud esset. Nec obest, quòd cùm insula sit Italiæ vicina, pars potiùs Italiæ sit[12] existimãda, quàm prouincia: nã cum in eam prætor destinaretur, sicut in cæteras prouincias, essétque amplissima & viris & vrbibus maior existi-

12 l. insulæ. de iudic.

mata est, quàm vt insula appelletur. Refert † autem plurimum, vt sciamus, prouinciæ continentes an transmarinæ sint: propter dilationes, quæ in illis breuiores, in his prolixiores concedi debēt[13]. Scribit Dion, edicto diuum Augustum prohibuisse, ne senatores iniussu principis extra terram Italiam peregrinarentur, præterquam in Siciliam, & prouinciam Narbonensem: illam, quia Italiæ continens, propinquáque est; hanc, quia imbellis, & nouandis rebus minimè apta. Tacitus tamen libro XII. egregiæ erga patres Narbonensium reuerentiæ, hoc tributum à Claudio attestatur. Sanè † quantum sit ad iurisdictionem, hodie quælibet ciuitas, quæ merum imperium habeat, suósque sibi magistratus constituat, prouinciæ æquiparatur[14]. In iure † verò pontificio prouincia pro diœcesi accipitur[15], in qua decem vel vndecim sint ciuitates, quibus is, qui dominatur, rex dici potest.

13 l.j. C. de dilat.

14 l. cùm in longi. C. de long. temp. præscr.

15 vj. q. ij. scitote.

SVMMAE.

1 *Dilationum causæ.* 4.

3 *Dilationes ex causa multiplicari.*

5 *Instrumenta varie accipi.*

7 *§. Instrumentorum. sensus.*

9 *Testis eorum, quæ inhabilis vidit, fidem facit: ex causis contrà.*

§. INSTRVMENTORVM. In † causis pecuniariis dilatio vnica debet concedi[16], & secundum

16 l.j. C. de dilat.

ſecundum locorum diſtantiam temperari : in ea debet actor per omne probationum genus
2 intentionem ſuam adiuuare: quòd † ſi ſpecialiter ad aliquod capitulum dilatio conceſſa ſit[17], nihil obſtat, quin ad alia capitula plures dentur: quod ſeruandum non eſt, vbi generalis dilatio ſit ſemel data, vel etiam ſpecialis: ratione enim eius ſpeciei, ſecunda dari non debet[18]: atque ita oratione diui Marci caue-
3 tur. Vtilitatis † tamen cauſa receptum eſt, vt etiam ſecunda dari, cauſa cognita poſsit: vt ſi ſub ſacramenti religione allegetur aliquid inopinatum emerſiſſe, vel impedimentum ad-
4 fuiſſe[19]. Sed † & propter inſtrumenta cauſæ dilatio danda eſt, quod Iuriſconſultus hîc declarat : veluti cùm pars allegat aliquem de ea re inſtructum eſſe, & ideo certum terminum conſtitui petat, intra quem ille ſui copiam facere, adeſſéque poſsit : nā ſi veriſimile ſit eum eſſe inſtructum, vt quia allegetur ab eo negotium fuiſſe tractatum, dilatio concedēda erit.
5 Hinc ergo probatur, † inſtrumentorum appellatione etiam teſtes contineri[1], & quidem propriè : & ipſi enim cauſam inſtruunt, vnde meritò inſtrumenta appellantur. Idémque in ſcripturis priuatis. Ex communi tamen loquendi vſu aliud eſſe Doctores ſentiunt: vnde in ſtatutis municipalibus, quæ ſtrictam interpretationem accipere ſolent, ea appellatione, de teſtibus, huiuſmodíque ſcripturis, non in-

17 l. fina. vbi Alex. de fer.

18 l. oratione. de fer.

19 d. l. fin.

1 l. j. de fide inſtrum.

telligemus[2]: & si, publicatis attestationibus, iudex dilationem instrumentorum causa concedat, de testibus non accipietur[3]: quoniam licet scripturæ * vsque ad conclusionem causæ produci possint, [4] testes post publicationé non admittuntur[5].

2 Imo. in rubri. extra de fide instr.
3 Alex. d. l. oratione.
4 c. cùm dilectus. de fide instrum.
5 c. de testibus. extra de testib.

SEPARARE, DISTINGVERE. Cùm † enim arbitrio iudicis hoc tributum sit, qui ex verisimilibus coniecturis subodoret, an is, cuius absentia allegatur, causam instruere possit, perquàm, id est, valde difficile est certam doctrinam tradere, cùm ex qualitate negotij coniecturæ oriuntur.

QVAE ENIM. Interrogatiuè legendum hoc modo: Quæ enim propriè sint instrumenta, propter quæ dilatio danda sit, vnde cognoscemus? non autem inde.

IN PRAESENTIAM. Id est, donec sit præsens: hæc enim est natura † præpositionis iunctæ accusatiuo casui: vt cùm Vergil. dixit, In lucémque tulisset, id est, vsque ad lucé: quod à Seruio, Diomedéque Grammaticis animaduersum est.

IN SERVITVTE. Potest † ergo liber homo testimonium eius rei perhibere, quam cùm seruus esset, vidit: & maior XXV. annis, de eo adtestari, quod cùm minor esset, cognouit[6]: dum tamen proximus pubertati. Sed quoties lex ad substantiam negotij certum testium numerum requirit, vt in testamentis, necesse

6 l. excipitur. §. j. ad Silla.

necesse est tunc, cùm negotium agatur, esse liberum[7]. Illud constat, qui impræsentiarum infamis * sit, si testimoniũ dicat, fidem nõn facere, etiam earum rerum, quas inculpatus adhuc viderat[8].

7 §. sed cum. inst. de testa.

8 l. iij. §. duę. de Carb.

SVMMAE.

1 Dignitatum nomina varia, verius. 3.
4 Senatorum dignitas, delectus, & insignia. 7.

LEX C.

1 SPECIOSAS. Quatuor † esse in iure dignitatum nomina, recentiores tradiderunt[9]: Superillustres, vt Senatores, Consules, Patritios, Dictatores. Illustres, vt Præfectum prætorio, Præfectum vrbis, Quæstorem. Spectabiles, Prætorem, Præfectum vigilum, & Augustalem. Clarissimos: Præsidem prouinciæ, & Procuratorem Cæsaris. Sed hanc sententiam ipse nunquam probaui, & quandoque diffusioribus adnotationibus ostendi[10] longè & latè à vero abesse. Nam & hoc responso satis apparet, spectabilem, seu quod idem est, speciosum à clarissimo non differre.

2 Itaque sciendũ est, Senatores dignitate * clarissimos fuisse[11]: quod in iure apertissimè variis ex locis probatur[12], & ostẽdit Lampridius in Seuero, qui præfectis prætorij sui eum tribuisse senatoriã dignitatẽ tradit, vt clarissimi

9 l. j. de offi. eius.

10 dispun. li. iij. c. iiij.

11 l. fœminæ. de sena.

12 l. ij. C. de his qui ven.

dicerentur. Quapropter & in iure Opellius
Macrinus, qui priusquam imperaret, Præfectus prætorio Seueri fuit, clarissimus appella-
13. l.j. C.de sent.pass. tur[13]. Et quia ex his Senatoribus aliqui con-
sularia † prætoriáque ornamenta conseque- 3
bantur, † vel principis indulgentiâ, vel quia 4
eos magistratus gesserant, omnésque latum
clauum habebant, speciosi, spectabiles, illu-
stresue, propter ornamenta ipsa propriè sunt
dicti. Deligebantur autem sorte ex Consula-
ribus Proconsules, sicut ex prætoriis Præto-
res, qui in prouincias populo Roma. adtribu-
tas, cum potestate mittebãtur. Cæsar verò in
prouincias, quas suæ curæ reseruauerat, præ-
sides vel legatos mittebat: qui si ex Senatu es-
sent, Clarissimi erant, alioquin sola Perfectis-
14 l.j. C.de perfe. dign. lib.xij. simatus dignitate fruebãtur[14]. Meminit eius
rei Ammianus Marcellinus lib. xxi. Quæ au-
tẽ essent Consulares, prætoriæque prouinciæ,
in calce operis sui Strabo Amasinus refert.

VTRIVSQVE SEXVS. Fœminæ
15 l.j. de senat. * enim maritorum dignitate illustrantur[15]. 5
Vnde quæ clarissimo viro nupta est, etiã ipsa
fit clarissima. Addit Angelus, fœminam na- 6
turalem, * si legitimo viro iuncta sit, effici le-
16 §. quod verò. in auth. quib. mod. nat. effic. sui. gitimam[16]. Quod ita intellexerim, vt eas di-
gnitates consequi possit, quas aliæ legitimo
concubitu ortæ ex mariti persona habent[17].

17 l. si quis. C. de na. lib. in fi. ORNAMENTIS. Id est, † veste laticla- 7
uia. Gerebant enim Senatores latum clauum,

idque

ídque ampliſsimi ordinis inſigne erat [18]. Cõcedebantur etiam aliis conſularia, aliis prætoria, aliis præfectoria, aliquibus & quæſtoria ornamenta. Conſularium prætoriorúmque inſignia erant, ſella curulis, & trabea veſtis [19]. Decernebantur & quibuſdam triumphalia ornamenta, ea ſunt tunica palmata, & toga picta: nam cùm omnia bella principis auſpiciis gererentur, legatis prætoribúſque, vel ducibus, qui hoſtes ſuperaſſent, triumphus decerni non poterat, quia alienis auſpiciis vicerant: vnde repertum, vt ſaltem triumphalia ornamenta conſequerentur. Conceſſit tamen Beliſario Iuſtinianus, vt de Parthis triumpharet, quamuis non ſuis auſpiciis viciſſet.

18 l. ſi Rufinus. C. de teſta. milit.

19 l. fi. C. vt dig. ord.

SVMMAE.

1 *Adulterij & ſtupri diſcrimen.*
2 *Adulterij pœna.*
3 *Stuprantis pœna.*
4 *Luxuriantis contra naturam pœnæ.*
5 *Illegitimi, demptis quibuſdam, ſucceſſionis incapaces.*
6 *Filij in dubio cenſendi.*
8 *Pœnalia ex cauſa improbari.*
9 *Nuptias ineunt ſeparati.*

LEX CI.

1 INTER STVPRVM. Adulteriũ † propriè in nupta cõmittitur, ſtuprũ in vidua,

velvirgine, seu qualibet alia muliere, quæ corpore quæstum non faciat. In puero quoque perpetrari stuprum, alibi traditur [1]. Horũ criminum variæ pœnæ constitutæ sunt. In adulteros † gladius [2], nisi quòd nobiliores deportantur [3]. Mulier hodie in monasterium detruditur. Stupratores virginum † vel viduarum ex lege Iulia coërcitione corporali [4], vt fustium, flagellorum, plumbatarũ, verberibus, relegatione que adfliguntur. Honestioris ordinis viri, dimidia parte bonorũ mulctantur: extra ordinem tamen solent omnes extremo supplicio adfici [5]. Hodie iure canonico, qui virginis florem delibat, vel ipse eam in vxorẽ accipere, vel dotem, quácum alij nubat, præstare compellitur [6]. At † cùm vir nubit in fœminam viris porrecturam, armantur iura gladio [7], notatúrque ipso iure vterque infamia. Quapropter ex facto respõsum est, etiã priusquam accusati sint, si moriantur, ab eis cõditum testamentũ non valere: hos enim improbos & intestabiles lex appellat, quod Platus ciuis meus eleganter disputauit [8]. Sanè hinc apparet tã adulteriũ quàm stuprum lege Iulia puniri. Quo † fit, vt ex huiusmodi damnato coitu nati, paternorum bonorũ sint incapaces [9]: quippe hos nec ali quidẽ leges Quiritiũ iubent. Qua pœna excipiuntur hi, qui propriè naturales sunt, videlicet ex concubina domi retenta, vxoria quadam honestate. His adi

1 l. stuprum. §. j. de adult.
2 l. quamuis. C. de adult.
3 l. Claudius de his quib. vt indig.
4 §. ij. inst. de pub. iud.
5 l. j. in fi. de extraor. cri.
6 cap. j. de adulter.
7 l. cùm vir. C. de adul.
8 In cõsiliis Barba. lo. vl. in j.
9 Auth. ex complexu. C. de incest. nupt.

addendi & spurij sunt [10], quos ex meretrice suscepimus. Sed & si ex pedissequa, clientáve aliqua viliore orti sint, idem iuris videtur [11]: has enim propter vilitatem constat legum laqueis non innodari [12]. Sed quid in dubio præsumemus, an capacem, an incapacem filiũ? Et à Baldo responsum est [13], non censeri
6 †naturales in dubio filios: quia ad licitũ concubinatum multa requiruntur, quæ rarò in vnum conueniunt [14]. Idem adnotauit, si quẽ instituam tanquam filium certæ mulieris, & probetur ex me ortum, incapacem præsumi. Ego edictum ad testamenti factionem pertinens prohibitorium esse scio [15], & ideo quẽ-
7 libet capacem * esse, qui non probetur incapax, quamobrẽ alio non constituto, putarem hunc admittendum, ídque benignius est.

10 l. si ea. C. de adul.
11 l. quæ adulterium. C. eo.
12 Salic. d. authent. ex complexu.
13 Consil. cclxij. in j.
14 l. iij. de lib. & posth.
15 l. si quæramus. de test.

INDIFFERENTER. Alibi lex [16] Græcè καταχρηστικώτερον appellat, id est, abusiuius, vt inde colligatur, in constitutione
8 † pœnali verba etiam per summum abusum accipi, quando ex ipsius lectione constat, eius auctorem indifferenter, & promiscuè ea voce vti solitum, tanquam propria.

16 l. inter liberas. §. j. de adulter.

9 DIVORTIVM. Diuortium † propriè in coniugibus est, Repudium sponsæ mittitur. Hodie iure pontificio neutrum permittitur, sed solùm separatio ex certis causis: nec interim licet aliam ducere, etiam si separationi vxor causam dederit: veluti si ipsa adulte-

rium

rium cõmisit, vel impietatis in Deum, quam
hæresim vocant, sit rea. Aliter * tamen aliqui 10
ex antiquis patrib. olim obseruauêre, inter
quos Ambrosius, qui ex iusta causa marito
ius facit diuertendi, atque aliam ducendi: non
enim hos homo separat, sed Deus, quando
ita optimis antistitibus propter malos fœmi-
næ mores videtur: quod & latè disputat Eras-
mus in priorem Pauli ad Corinthios episto-
lam [17]: nec est verisimile, Iustinianum piissi-
mum Imperatorem, hunc tractatum non
fuisse de iure ciuili amputaturum, si passim
tempestate sua pontificius ille canon obser-
uatus fuisset: vt fortè credendum sit, licere
pontifici eos canones tollere, & ius Roma-
num obseruari permittere, si velit. Nam & 11
hodie filiusfa. eo * iure, etiam patre recla-
mante, matrimonium contrahere potest, cùm
tamen ius ciuile aduersetur [18], & Euaristus
Ro. Pon. in vetustissimis decretis, vnde plera-
que Gratianus compilauit, illud expressim
approbet.

SPONSAE. Vxorem * tamen repu- 12
diari etiam alibi legitur [19]: sicut etiam ali-
quando diuortium dicitur, cùm de facto tan- 13
tum matrimonium fuit [20]: Res enim * quan-
doque legitimi actus appellationem sortiun-
tur, quamuis de facto solùm tenuerint: vnde
suprà adnotaui, posse dici eum emisse, qui de
facto emit.

17 j. Corint. cap. vij.

18 §. j. inst. de nuptiis.

19 l. si qua. §. de ritu nup.

20 l. quod Seruius. de condict. ob tur.

SVMMAE.

1 Morbi vitiique diſcrimen.
2 Oculorum vitium multiplex.
3 Luſcioſorum ſpecies.

1 §. VERVM. Varia † inter antiquos fuit opinio, quid inter ſe morbus, & vitium differrent: & Modeſtinus hîc morbum temporalem, vitium perpetuum dixit, cui ſententiæ etiam Nonius Marcellus accedit: at Sabinus vitium generalius nomen eſſe definiuit [21], quod etiam ad animum referatur. Sed & balbum vitioſum eſſe, non morboſum. Vlpianus pro eodem accipi vitium & morbum ait, quamuis in edicto ædilium curulium tollendæ dubitationis cauſa bis κατὰ τοῦ ἀυτοῦ idẽ dictum ſit. M. Cicero morbum totius corporis corruptionem exiſtimauit: ægrotationẽ, ſi imbecillitas accedat vitium, cùm partes corporis inter ſe diſsident, vt diſtorſio membrorum, & deformitas. Extat comi antiquum monumentum hac inſcriptione:

Morborũ vitia, & vitæ mala maxima fugi.
Nunc careo pœnis, pace fruor placida.

Huius Iuriſconſultorum controuerſiæ etiam Gellius libr. Noct. Atti. IIII. cap. II. meminit.

[21] l. j. §. ſed ſciendum. de ædil. edic.

LVSCVS. Qualis fuit Annibal, Sertorius, Philippus, Antigonus, omnes optimi Impe

Imperatores, cùm tamen vnoculi & coclites essent. Sanè oculorũ vitia sic declarat Vlpianus [1]. Sed & μύωπα morbosum esse constat: idem vbi homo neque † matutino tempore, neque vespertino videt, quod genus morbi Græci vocant νυκταλωπίαν, eluscationẽ eam esse, quidam putant, vbi homo lumine adhibito nihil videt. hæc ille in correctis exemplaribus. Sunt Miopes, quasi minùs videntes dicas: cuius vocis etiam apud Nonium est mentio. Nyctalopes verò Latini luscio sos vocant, Festo auctore. Horum duplex species, alij † interdiu vident, noctu nihil, quorum Paulus Aegineta: Alexan. libr. I. Celsus VI. meminêre: sed & Plinius horum nocturnas cæcitudines commemorat. Alii parum interdiu vident, vespere aut noctu acie acutiore sunt, vt Galenus in Isagoge ... testatur: horum quoque Plinius aciem vespertinam appellat. Vtrunque id malum breuiter & eleganter Iurisconsultus definit ... cet imperitis ansam calumniandi ... non nyctalopa, sed cæcum ab eo describi ... uillantibus.

1 l. item O. filius. de æ-di. edi.

SVMMAE.

1 Fœmineum mari contineri.

2 Seruis. vox etiam ad seruas referri.

4 Filiis filias contineri.

§. SERVIS. Satis suprà † perstrinximus ... quando masculinum concipiat fœmininum ...

2 l. j. §. eodẽ.

oſtendimúſque per extenſionem communi vſu approbatam, ex Baldi ſententia, id fieri. At hoc reſponſo videtur potiùs ex proprietate ſermonis eſſe [3]: dum nomen id commune appellat, & ita aliqui adnotarunt: interpretatúrque Angelus commune eſſe nomen in ſubſtantia [4], licet non ita ſit in prolatione ſer
2 monis. Ipſe arbitror † etiam in prolatione eſſe commune: ſerua enim, datiuum habet pluralem ſeruis, ſicut ſeruus: vnde meritò ex proprietate ſermonis etiam ancillas continet, nō ex ea regula, quòd maſculinum concipiat fœmininum: ſed ex alia, quæ habet, verba gene-
3 raliter accipienda, quatenus * ex vi ſermonis
4 inferre poſſunt [5]. Et † quod de ſeruis dicitur, idem de dictione filiis, dicendum eſt: veteres enim non filiabus ſolùm, ſed etiam filiis fœminino genere protuliſſe conſtat. Ego cùm ius dicerem, & in teſtamento patris cōditione filio appoſita, ſi ſine filiis deceſsiſſet, aliqui de maſculis tantùm intelligendum putarent, quibuſdam coniecturis, quòd videlicet propriam filiam teſtator excluſerat, & quod ex lege municipali maſculi fœminis præferrentur, conſului quàm plurimos notæ prudentiæ patresfamilias, an ſi ipſi illis verbis teſtarentur, decedente filio neptē ſuā excludi vellent: negauerūt omnes, & huiuſmodi ſermone, de vtroque ſexu, ſeu communiter intelligere profeſsi ſunt, ſcrupuloſam recentiorum interp

3 l. ſeruis. de lega. iij.

4 Ange. l. quicunque. C. de ſeruis fug.

5 l. j. de alex. luſ.

interpretationem omnes vno ore damnantes.

SVMMAE.

1 Legum ferendarum modus, & nomina.
3 Adoptandi formæ.
5 Derogationis vis.

LEX CII.

DEROGATVR. Ferebantur † leges per populi rogationem: quia Quirites vel à Consulibus, vel à Tribunis rogabantur, vellēt, iuberéntne, quid fieri: qui si sciuissent, id est, confirmassent, lata, sancitáque lex erat. Vnde Quæ & alio nomine rogatio dici potest. Vnde & adoptionis * species est arrogatio: quæ vt A. Gellius † scribit, non nisi lege lata, & per populi rogationē fieri poterat: hodie vero rò rescripto principis opus est [6], postquam populus Romanus omne imperium * in Augustum transtulit: quamuis hac in re aliter alij sentiant [7]. Eadem † ratione dicitur derogatio, per quam aliquid diminuitur de vi, & effectu rogationis. i. legis: sicut abrogatio, cùm * tota penitus tollitur, vt etiam 11. Rhetoric. M. Ciceronis declarat Victorinus.

6 l.j. de mandat. princ.

7 l.ij. de adoptio.

SVMMAE.

1 Capitalis causa, & pœna. 2 Capi-

2 *Capitalis pœna, mors.*
3 *Membri amputatio non, nisi ex causa, capitalis.*
5 *Exilium Romanorum pœna, exterorum in metallum damnatio.*
6 *Pœnarum variarum vsus.*

LEX CIII.

1 LICET. Capitalis † causa quælibet intelligitur, quæ ad existimationem refertur: sed si pœnam capitalem dicimus, de ea intelligimus, cùm vita, libertas, vel ciuitas perditur[8]. Corruptus autem est codex: in aliquibus enim legitur, non tamẽ, in aliis deest negatio: sed omnino legendum est, pœnæ tamen. Hinc argumentum colligitur, si in lege municipali pœna capitalis, seu capitis simpliciter constituitur, non omnino de morte intelligendum, sed vt in pœnis mitiora sequamur, exilium irrogandum[1]. Fuêre & qui solam infamiam notam sufficere existimauerunt: vnde traditum est, sicut beneficiarius cliens domini vitam pro virili tueri debet, alioquin beneficio priuatur, ita etiam existimationem: quoniam famæ periculum vitæ æquiparatur[2]. Sed & cùm sacerdoti capitale supplicium decernitur, excommunicationis plerique intellexerunt[3].
2 Verùm † hæc ego iure consistere non arbitror: capitalis enim causa, de infamia, vel relegatione non nisi impropriè accipitur,

8 l. ij. de publie. iud. l. ij. de pœnis.

1 gl. l. j. C. ne man. christ.

2 l. iusta. de man. vind.

3 c. j. de homicid.

vt interpretes omnes huius responsi argumento tradiderunt. At in inferendis pœnis etiam sermonis proprietas maximè obseruatur [4]. Quòd si delictum ita atrox sit, vt iure communi summo supplicio emendetur, non est credendum, legis municipalis auctores, aliter capitalem pœnam accepisse, quàm mortis [5]. Quod etiam fatendum est, quoties eo iure exilium nulli facinori pro pœna additur: nec enim de eo actum verisimile est, præsertim cùm vulgaris loquendi vsus hodie pœnam capitalem tantum intelligat, cùm amputatur caput. Et ideo Iurisconsultus hîc ex Latino sermone latam illam significationem causæ capitali tribuit, non autem ex eo, quo vulgares & idiotæ vtuntur. Sed † an membri amputatio pœna capitalis sit [6]? Et non esse receptum est, nisi fortè crassiore significatione id nomẽ accipiamus: non enim membrum amputari potest, quin reus existimationis suæ detrimentum patiatur [7]. Iure autem veteri huiusmodi * pœna non inferebatur, sed hodie in quibusdam casibus, ex constitutionibus indicta est [8].

4 l. cũ lege. de testam.

5 Imo. d. l. ij.

6 l. qui manus. §. de testam.

7 l. nullã. C. ex quib. cau. irrog. infa.

8 l. ij. C. de ser. fugit.

MORTIS. A principio vrbis conditæ, pro delictis grauioribus pœna mortis reis ingerebatur: verberibus enim à lictoribus adfecti necabantur, vel arbori infelici suspendebantur. Verùm M. Porcius Cato legem tulit, ne quis ciuis Romanus † verberibus necaretur,

tur, ſed ex delicto in exilium mitteretur. Solebant tamen Senatores ex magna cauſa more maiorum, id eſt, eorũ qui ante legem Porciam vixêre, reos punire, vt in l. Catilinæ collegas obſeruatum fuiſſe Salluſtius tradit. Imperatoribus quoque, quoniam legibus ſoluti eſſent, ad necem ciuem Romanum condemnare permiſſum erat, vt in Auguſto Dion eſt auctor. In exteros autem rarò quoque pœna mortis conſtituta fuit, ſed damnatio in metallũ, vel in inſulã ſufficere viſa eſt: aliquis enim eorum vſus erat, cùm opus facere compellerentur, & tamen merita pœna afficiebantur. Siquidem vt C. Cæſar apud Salluſtiũ inquit, in luctu & miſeriis, mors ærumnarũ requies,
6 non cruciatus eſt. At hodie † in pœnis mera carnificina eſt, & per leges municipales vel ſtrangulãtur, vel decollantur, vel exuruntur, vel mutilantur rei: qui ſi in opus publicũ damnarentur, & perpetuam pœnam ſubirent, idcircóque acriorem, & maiori cæteris exemplo eſſent, publicéque vtilitatem aliquam adferrent: vt negari non poſsit, vt in pleriſque aliis rebus, ſic hac quoque in parte ab antiquis recentiores legumlatores ſuperari.

S V M M A E.

1 *Filiorum natorumve verbo nepotes cõtineri.*

LEX CIIII.

NATORVM. C. Herennius Modeſtinus libros de excuſationibus ſex conſcripſit,

& hos quidem Græco sermone, quorum bonam partem in Digestis Iustinianus referri iussit, leguntúrque hodie inde excepta pleraque libro XXVII. sed ab indocto aliquo in Latinum sermonem trãslata: in eorum II. id responsum habetur, quod sub hunc titulum Tribonianus collocauit: Η τῶν τέκνων προσηγορία καὶ ἐπὶ τοὺς ἐγγόνους ἐκτείνεται. Verisimile autem est à Bulgaro Latinitatem consecutum fuisse, eo, quo in præsentia legitur, modo. Sanè † hinc notandum est, per extensionem filios nepotes appellari, idémque in Græco sermone esse: vt hinc argumentum sit, etiam in nostro vulgari idiomate idem obseruandum. Qua ratione, si in viri imperiti testamento mentio liberorum, quæ latior est quàm filiorum, reperiatur, putarim secundum iuris distinctionem intelligi: quod & Bartolus probat: verisimile enim est tabularium eius emphaseos verba Latinè scripsisse, cuius fuerant vulgaria ab illiterato prolata. Sed an quod de natorum appellatione hîc dicitur, locum sibi vendicet etiam, cùm de prognatis, seu progenitis fit mentio? Et horum appellatione propriè nepotes contineri magis crediderim: præpositio * enim hoc inducere videtur, sicut cùm pronurum, pronepotem, prosocerum dicimus: nam & progenitores, pro quibuscunque ascendentibus accipiuntur.

SVM

SVMMAE.

1 *Meum non est, meo deuinctum: ex causis contrà. 6.*

LEX CV.

MODESTINVS. Solent testatores vestiarium, vel alimenta libertis, libertá-
1 búsque suis legare: quæri potuit, an †liberti libertorũ intelligerentur: & hîc traditur non
2 contineri, quod* dubium non est, nisi cùm testator eos quoque libertos suos consueuisset appellare: quæ consuetudo vel ex patrisfamiliâs epistolis, etiam nuntiatiuè prolatis verbis, probari potest[1]: vt si scriptum sit, Ρȣφίνῳ ἡμετέρῳ ἀπελευθέρῳ. Hincque argumentum
3 sumitur, socij † mei socium, non esse socium
4 meum[2]. Itémque, inimici* mei amicum, mihi inimicum non esse, nisi in perniciem meam vinculo amicitiæ sese coniunxerint[3], simúlque conspirauerint. Qua ratione & clientis
5 *mei cliens, clientulus mihi non est. Si tamen
6 †beneficiarij fundi, quem à me quis in fidẽ acceperit[4], causa aliquem clientem acquisiuerit, potest ille παχυμερέστερον cliens meus dici: sicut colonus meus appellari potest is, qui à colono meo in re mea ius conductionis accepit[5]. Quod & in secundo emphyteuta dicendum videtur, & hoc ex lata interpretatione. Qua ratione subditi alicui purpurato regio, in quem Rex omne suũ ius penitus transtulit,

1 l. alimenta. de alim. leg.

2 l. socij. j. titu. j.

3 gl. l. j. §. cũ patronus. de offi. præf. vr.

4 glo. lxxxj. dist. legitur.

5 Bal. l. j. C. com. de leg.

6 Mod. d. l. socij. Regis subditi propriè non dicuntur[6]: impropriè verò secus est. Quarum decisionum eam esse rationem arbitror, quòd verba de eo, quod prius* est, propriè accipiuntur: non de eo, quod posterius, per quæ aliam personam adsumunt[7].

7 l. qui liberis. §. j. de vulg.

SVMMAE.

1 *Apostolorum etymon, acceptioque varia.*
2 *Apostoli petendorum dandorumque vis.*
3 *Apostolorum genera.*
4 *Apostolos non petentis pœna.*

LEX CVI.

DIMISSORIAE. Apostoli † dicuntur renuntij, ἀπὸ τοῦ ἀποστέλλειν, quod est remittere. Sunt & de lemborum genere naues quædam Demostheni. Significant etiam in iure dimissorias literas. Cùm enim à sententia † iudicis appellatur, debet is, qui appellat, instanter ab eo petere huiusmodi literas, quibus secundus iudex de causa instrui possit: tenetúrque is, à quo petiti sint, eos apostolos dare: qui † si appellationi detulit, dimissorij dicuntur[8]: si non detulit, refutatorij. Omnes autem obsequij aduersus superiorem testimonium præstant: vnde & si dubitetur, an deferendum sit, dari debent[9], & ideo reuerētiales quibusdam appellantur. Sanè † qui apostolos non petit, appellationi renuntiare intelligitur[10].

8 l. fin. C. de appel.
9 c. j. de appel. in vj.
10 Cle. quāuis. de appe.

Idem

Idem si in termino, quem sibi iudex eorũ accipiendorum causa statuerit, non compareat.
5 Succurri tamen in his casibus rusticitati * quidam existimauerunt: nec enim omnes hanc iuris obseruationem nouerunt: sed id ego adfirmare non ausim[11].

11 Gui. Pap. q. ccccxxxvj.

SVMMAE.

1 *Adsignandi optio libera.*
2 *Adsignationis vis.*
3 *Adsignatio causanda.*

LEX CVII.

1 ADSIGNARE. Velleio Ruffo, & Hostorio Scapula COSS. † Senatusconsulto concessum est patri plures liberos habẽti, cui filiorum velit, libertos suos adsignare[12]: & licet huiusmodi adsignatio neque legati, ne
2 que fideicommissi vim habeat, quæritur † tamen ius patronatus ei filio, cui fuit adsignatum. Sanè verbum adsignare, ambiguũ est, & ad translationem dominij referri potest[13], & ad solã pignoris vel custodiæ cõcessionem[14].
3 Quapropter causa † adsignationis obseruari debet: si enim translationi dominij sufficit, cũ qui adsignauit, dedisse interpretabimur: si nõ sufficit, solã custodiã cõmisisse[15]. Quod & in
4 dubio recipiendũ est, ne donatio * præsumatur: & ita Bar. & plerique omnes declarant[16].

12 l. j. de adsig. lib.
13 l. iiij. d eu ct.
14 l. j. §. ante p. s. de vẽ in possess.
15 l. cum pater. §. pluribus. de leg. ij.
16 Bart. l. consti. solu. matr.

SVMMAE.

2 *Debitorem sub conditione, in diémve non dici.*

3 *Debitorem omnem à tutela reiici.*

LEX CVIII.

DEBITOR. Suprà declarauimus quo significatu accipiendus sit creditor [17], & quo debitor, latiorémque harum vocum expositionem ostendimus: hîc Iuriscõsultus nos admonet, quomodo strictè debitorem * accipiemus: vt is sit, à quo inuito exigere possimus. Qua ex definitione † apparet eum qui sub cõditione vel in diem debeat, propriè debitorem non esse: postquam autem conditio euenerit, retrò fingitur verè debitorem fuisse. Sed an is, cui promissum fuit non petere per certum tempus, sit debitor? interim enim exigi pecunia ab eo nequit [18]: & similem eum illi crediderim, qui in diem debet. Colligitur † autem hinc argumentum: si lex à tutela debitorem generaliter reiiciat: si item constitutum sit, ne debitor vectigalia redimere possit, eum contineri, qui propriè sit debitor, non autem conditionalem, vel qui in diem debeat [19]. Sed hæc mihi sentẽtia non placet: ratio enim huiusmodi legum est, vt magis consultum sit Reipublicæ vel pupillo: vnde cùm conditio ad tempus promissionis retrò trahatur [20], posset Respublica vel pupillus à priore creditore excludi: largè igitur debitoris nomen

erit

17 l. creditores. & l. conditionalis. ff. eodem.

18 l. creditor. ff. eod.

19 Ias. l. j. in fi. ff. si cer. pet.

20 l. is cui. ff. de actio.

erit accipiendum, cùm par ratio vtroque in casu hoc suadeat[21].

4 EXIGI. Id est, ab * inuito extorqueri: hæc enim huius est verbi significatio, vt Accursius probat[22].

21 Aret. l. si fideiussor. de legatis j.

22 l. fideicommis. §. si rem. de lega. iij.

SVMMAE.

1 Sequestri etymon.
2 Sequestri, & depositarij discrimen.
3 Sequestri causa, in eum actio.

LEX CIX.

1 SEQVESTER. Sequestrum † hîc dici proditum est, quasi occurrentem controuersiæ, sequẽtémque litigatores. Lauinius tamẽ in libro quem scripsit de verbis sordidis, sequestrum dici mauult, quòd eius vtraque pars fidem sequatur: ídque etiam A. Gellius, lib. xx. probat, & mihi non displicet. Etymologia enim à Iurisconsulto hîc tradita, subdura est, in quem & illud intorqueri potest, quòd occurrere & sequi pro similibus accipit, cùm penitus sint diuersa. Occurrit qui aduersum tendit, sequitur qui pòst venit. In

2 hoc autem differunt[1] sequestres † à depositariis, quòd illi plurium partium se medios gerunt, hi etiam ab vno deliguntur: Hinc apparet errare magistratus, qui sub prætextu vt iurgiis & seditionibus obuiam eant, fructus penes alteram partium sequestro deponunt:

1 l. propriè. deposi.

debet enim sequester esse medius, non ex col-
2 Bal.c.j. de sequest.poss. litigatoribus eligi [2]. Quòd † si iudex verea-
tur, ne fructus rei controuersæ dissipentur,
non eos sequestro tradere, sed describere sim-
pliciter debet, vt, finita litæ victori cōsultum
3 l. fi. §. ex quadrante. de doli excep. sit [3]. Sed quæ actio aduersus sequestrum com-
petit? Et nemo dubitat, depositi actionem se-
questrariam [4]. Addunt quidam, etiam præ-
4 l. ei apud. l. si in Asia. deposi. scriptis verbis agi posse, vt aduersus eum, qui
quos sponsionis causa annulos accepit, red-
dere negat [5]. Sed hîc sequester non est: nec
5 l. si rem. in fi. de præscrip. verbis. enim ab vtraque parte annulus depositus
fuit, nec de eo vlla erat controuersia.

SVMMAE.

1 Bonæ fidei effectus. 4.
2 Bonæ fidei possessor.
3 Errorem bonæ fidei esse: ex causis contrà.
5 Possideri mala fide varie.
7 Fidem bonam ex causis non præsumi.

LEX CX.

BONAE FIDEI. Multùm interest scire, quādo quis bonæ fidei possessor sit: is
† enim & fructus lucratur, & longo tempore
6 l. si fur. §. j. de vsucap. præscribit [6]. Hîc autem Iurisconsultus † eum
esse bonæ fidei ostendit, qui titulum habet,
seu ab eo quē dominum arbitratur, seu ab eo
7 l. quicunque. in fi. de pub. quē domini procuratorē, aut tutorem existi-
mat [7]. Quòd si credulitati illi suæ iniusta si-
tuāt

3 tuáve aliqua cauſa anſam dederit, † nihilominus fructus lucrabitur [8]: quoniam vt eos ſuos faciat, ſufficit, ſi dolo careat. Huiuſmodi autẽ cauſa, licet in bona fide poſſeſſorẽ nõ cõſtituat, efficit tamẽ, ne malæ fidei videatur [9], ídque ſatis eſt & fructuũ acquiſitioni, & longiſsimæ præſcriptioni [10]: itémque ei poſſeſſioni, de qua ſummariè litis inſtruẽdæ cauſa ſolet tractari [11]. At vſucapioni, & x. vel xx. ann. præſcriptioni non ſufficit [12]: hæc enim nõ niſi bonæ fidei poſſeſſorẽ adiuuãt. Præſu-
4 mitur † autẽ regulariter bona fides [13], etiã in eo, qui juris errore lapſus ſit, niſi contractui lex ſpecialiter reſiſtat: veluti cùm cẽſitorũ vẽditio abſque agro, cui aſcripti ſunt, celebratur [14]. Idẽ ſi in iure naturali, vel quaſi naturali, vel etiã in ciuili iure veriſimiliter omnibus explorato, euidẽtiſsimóque erretur [15]; atque
5 ita pleriſque viſum eſt. Sed † & qui domino cõtradicẽte emit, malæ eſt fidei [16]: & qui dolo vẽditorẽ pellexit [17], quiq; ab eo emit, quẽ vẽdẽdi ius nõ habere ſciebat [18]. Sed an bona
6 * fides in eo præſumatur, qui nullũ habet titulũ? Et niſi de poſſeſſore antiquiore conſtet, præſumi receptũ eſt [19]. Quod verũ arbitror,
7 ſi † is perſuaſum habet ad ſe rẽ pertinuiſſe: alioquin quod ſuũ nõ eſt, ſcire debet ad alios ſpectare [20]. Cæterũ & quoties poſſeſsioni ius cõmune reſiſtit, bona fides non præſumitur.
8 Quapropter qui ius ſeruitutis * præſcripſiſſe

aſſer

8 l. igitur. §. poteſt. de libe. ca.
9 l. ſed etſi. §. ſcire. de pe tit. hæred. Bart.
10 l. j. C. vbi cau. ſtat.
11 d. §. poteſt.
12 l. fin. pro ſuo.
13 l. pen. C. de euict.
14 l. quéadmodũ. C. de agr. & cenſi.
15 Doct. l. ex cõſenſu. §. fi. de ap. Ang. Imo. Raph.
16 l. ſi fundũ. C. de rei vẽ.
17 l. dolus. C. de reſcin. vend.
18 leg. qui à quolibet. de cõtra. empt.
19 Bar. l. Celſus. de vſucap.
20 l. fin. C. vnde vi.

21 c. j. de præscrip. in vj.
22 l. altiùs. C. de ser. & aqu.

asseritur, bonam fidem probare debet [21], cum pro cuiusque rei libertate regulariter præsumamus [22].

SVMMAE.

1 Censere varie accipi, censendique forma.
2 Censorum officium.
3 Augusto collata potestas, limitata.
4 Electorum potestas.
5 Italorum, & prouincialium discrimen.
6 Germanorum libertas.

LEX CXI.

23 l. item. §. pridie de petit. hæred.

24 §. S. consultum. Insti. de iure natur.

CENSERE. Censere † propriè est sententiam suam exponere [23], & constituere. Solebant autem à Consulibus Senatores interrogari, quid fieri placeret: Populus verò Romanus, vellet, iuberétne. Quapropter senatum censuisse, populum iussisse, rectè dicimus. Hócque loquendi modo plena sunt antiquiorum autorum volumina: quamuis censere sit præcipere: quæ enim censuerat senatus, obseruanda omnino erant [24]. Hinc & censores † dicti, qui quinto quoque anno de ciuium moribus iudicarent, præsentis transactæque vitæ rationem perquirerẽt, indignos honorib. abdicarent, famosos notarent, publica locarent, censum ciuium peragerent, perquàm necessarius rectè institutis vrbibus magistratus, qui tamen hodie nusquam est, cùm ea quæ ad auaritiã pecuniarúmque æruscatio

tionem pertinent officia, mirũ in modũ coaluerint, vbique laqueos tendentibus Satrapis, hallucinãtibus Theologis, adulãtibus Iurifcõfultis, perfuadentibúfque omnia principibus licere, fummámque eorũ & liberã effe
3 poteftatẽ. Quod † certè in Italia verũ non eft: Romani enim cæteris Italis fœdere in focietatẽ attractis, in Auguftũ lege regia non nifi ius transferre potuerunt, quod ipfi ex fœdere habebant: vt ridiculũ fit adfirmare, Pontifici-
4 bus, Ducibus, & quos Germanica † voce Marchiones vocant, abfolutam in fubditos poteftatem competere, quæ nec ipfi Imperatori in Italos competit, vnde illi caufam habent. Atque hinc eft quòd fuprà in tractatu de cenfi-
5 bus [1], † ius Italicum à prouincialium iure di- 1 l.j.§.de cenf.
ftinguitur: illi in cenfum vniuerfas facultates deferre tenebantur, & tributum foluebãt: Ita liberi erant, æquóque cum Romanis iure agebant. Solæ antiquam indolem retinuerũt
6 in Germania † ciuitates, quas illi francas vocant: vt enim Imperatoris faftigium libenter agnofcunt, ita tributis fe atteri, violentia vrgeri, tyrannide opprimi non patiuntur.

SVMMAE.

1 *Lacus littoris iure cenfetur.*
2 *Lacus publici priuatique difcrimen. 5.*

LEX CXII.

6 LITTVS. Quod † de littore maris fuprà vidimus, producitur per Iurifconfultum

etiam

etiam ad lacus, dum tamen priuati non sint: sed & si Reipublicæ sit, qui soleat piscatorib. locari, vt est Thrasimenus Perusij, videtur priuatorum naturam sequi, idque in alluuionis tractatu [2] Bartolus probat. Publicum † ergo lacum propriè accipiemus, qui in vsu publico sit, & in quo vnicuique piscari fas est. Sanè lacus est, * qui perpetuam habet aquã [3]. Stagnum *, quod temporalem, vt si hyeme tantùm. Fossa receptaculum est aquæ, manu factum. In eo † autem priuatus lacus à publico differt, quòd publicus eatenus publicum littus habet, quatenus hybernus fluctus maximus exæstuat: at in priuato id tantùm littoris constituitur, quatenus actum est [4], & in eius venditione tempus contractus obseruamus.

2 verbo, flumen. in fi.

3 l. j. vt in flum. pub.

4 l. rutilia. de cõt. emp.

SVMMAE.

1 Legis xij. Tab. caput explicari.
2 Morbi sontici vis, & priuilegium.
3 Dies fissus, mixtus: variéque acceptus.
4 Diei diffiniendæ causa.
6 Sonticum morbum ex re varie accipi.

LEX CXIII.

MORBVS. Lege † XII. tabu. qui morbo laborabat in ius venire nõ cogebatur, nisi

niſi aduerſarius iumentum illi dediſſet, vel plauſtrũ, quo veheretur. Accipit autem ea lex morbum pro aliqua imbecillitate & inualẽtia: alioquin vbi vitæ periculũ vertitur, mor-
2 bum † ſonticum appellat, quaſi maiorẽ, vímque nocendi habentem, vt Sext. Cæcilius Iuriſconſultus apud Aulum Gelliũ interpretatur. * lib.xx.c.j. Hoc morbo qui adfectus erat, neque in ius venire, ſed nec procuratorem mittere cogebatur [5], ſententiáque aduerſus eũ lata nullius erat momenti [6]. iubebat enim lex iudicij diem eſſe diffiſſum, cuius nominis rationem ex Seruio grammatico in VI. Aeneid. cõmen-
3 tario colligere licet. Is † in iure diem fiſſum dici interpretatur, qui partim religioſus, partim faſtus eſt. Idem opinor qui & interciſus à
4 Macrobio appellatur. Cùm † ergo aliqua negotia expedienda erant, quæ propter religionem differre oportebat, dies diffindebatur, id eſt, ſcindebatur in ſequentem. Meminit huius vocis præter Aul. Gel. Liuius quoque ab vrbe cõdita lib. ix. Sed & Horatius libr. ij.
5 Sermo. Nihil hìc diffindere * poſſum, id eſt, differre, quo minus pro te pronũtiem. Atque ita ipſe ſentio, licet indiſcuſſum id verbũ Politianus in Miſcellaneis cap. xl. reliquerit, id
6 circóque non omnes ſuam in ſentẽtiam trahere potuerit. Sanè Iuriſcõſultus † hìc ſimpliciter ſonticũ morbũ diffinit, qui cuique rei, intellige de qua agitur, nocet. Et ideo, ne quis in

5 l. ij. §. ſi quis in iudic. ſ. ſi quis caut.

6 l. quæſitũ. de re iud.

in ius veniat, ſonticus morbus accipietur, qui grauior eſt, nocétque, ne venire poſsit, vt magna febris [7]: ne verò mancipium veneat, ſonticus accipietur, perpetuus vel reciduus [8]: non enim eſt veriſimile emptorem, ſi huiuſmodi morbo laborare ſeruum ſciuiſſet, fuiſſe empturum.

7 d.l. quæſitum.
8 l. fin. de ædili.edic.

SVMMAE.

2 L. Itaque. de furtis ff. ſenſus.
3 Soluendo, an non, eſſe varie accipi.
5 Indiuiduorum genera, & effectus.

LEX CXIIII.

SOLVENDO. An quis ſit * ſoluendo creditori ſuo, hoc adtenditur, vt ſolidum poſsit ſoluere. Quapropter cùm † lex fulloni aduerſus furem actionem det [9], ſi is fullo domino ſoluendo ſit, niſi poſsit ſolidum dare concedenda ei non erit actio, ne compelletur dominus ex vno iudicio duo facere: videlicet contra fullonem ex locato agat, quanto minùs conſequetur, aduerſus furem condicat: id enim ei damnoſum eſſet: ſed qui cum duobus contraxit, graue ſibi exiſtimare non debet, ſi contra duos experiundum erit: qua ratione †vt quis ſoluendo dicatur, etiam fideiuſſoris facultates ei aggregandæ erunt [1]. Sed ſatis enim eſt, ſi per alium ſoluendo ſit [2]. & qui in nominibus æs ſuum habet, ſoluendo dicitur [3]: compelli enim poterit in executione condemnationis, vt nomina vendat, vel exigat.

9 l. itaque. de fur.
1 l. ſi plures. §. præterea. de fideiuſſo.
2 l. nemo dubitat. ĵ. tit. j.
3 l. facere. vbi Alex. ſo. ma.

exigat: quod intelligendum si debitores idonei sunt, & bonam fidem agnoscunt[4]. Sanè is cuius bona venerunt, suspectus est, tanquam soluendo non sit[5].

SOLIDVM. Adnotat hinc Accursius,
4 factum * non videri, quod perfectum nõ sit[6]: quæ regula in his procedit, quæ indiuidua ap-
5 pellamus[7]. Ea † quatuor modis accipi receptũ est; Natura, vt seruitutes. Voluntate contrahentium, vt in eo qui in binos arbitros cõpromiserit, vel binos symphoniacos emerit: non enim verisimile est altero fuisse contentum.
6 Forma, vt in fideiussione, * quæ principali obligatione grauior esse nequit, aliàs penitus vitiatur. Accessione, vt cùm quis Iudæo fundum cum colonis Christianis vendit: coloni
7 * enim à fundo separari possunt[8].

4 l. à diuo. §. fina. ff. de re iudic.

5 l. tres tutores. in fi. de admi. tut.

6 l. rei. §. fin. ff. eod.

7 Bar. l. græcè. §. illud. de fideiuss.

8 l. quemadmodũ. C. de agric. lib. xj.

SVMMAE.

1 Fundi etymon, acceptioque varia. 3.
2 Agri etymon, & causa.
4 Possessio vsu quæsita.
5 Prædium varie censeri, & quæri.
6 Alienationis species.
8 Vsucapio, auctoritas.
9 Auctoritas, vendicandi ius.
10 L. Quæstio. explicari.
11 Possessionem varie definiri.
12 Possessionis ab vsu separandæ causa.
14 Possessionis actus ab ipsa non differre.
16 Possessionum qualitates differentes. 19. 20.

17 *Possideri per alium posse.*

LEX CXV.

QVAESTIO. Declarat Modestinus, quid inter se differant quatuor hæc vocabula, fundus, ager, possessio, prædiũ. Et fundũ † generaliter accipit pro omni eo, quod solo cõtinetur[9], deducitúrque à verbo fundere: hinc & μεταφορικῶς fundus pro autore accipitur, vt Festus inquit. Sic apud Cic. in oratione pro Cn. Corn. Fundi populi: & apud Plautum in Trinummo: Fundus potior, id est, pes & fundamentum promissionis. Ager † verò non tam latam habet significationem, sed eum fundum significat, in quo agatur, vnde & nomen sumpsit secundum M. Varronem. Ager ergo est, qui colitur, & qui fructuum causa habetur, cùm fundus † quamlibet soli superficiem, etiam incultã, & nulli vsui destinatam, in qua aliquid fundari possit, significet. Possessio † is est fundus, qui non iure seu mancipatione nobis comparatus est, sed vsu & præscriptione quæsitus, vt etiam Festus scribit: & ideo eius proprietas ad nos non pertinet. Sed & si pertinere nõ possit, vt quia res sacra, possideri tamẽ potest, possessióque dicitur. Prædium tam † ad possessionem, quàm ad agrum refertur: vnde siue quis per mancipationem, vel in iure cessionem, agrum, siue per vsum possessionem acquisiuisset, rectè suum prædium

9 l. fundi. ÿ. eodem.

dium appellabit. Tradidit autem Modestinus hanc differentiam, legem XII. tab. interpre-
6 tans, † quo iure duplex tantummodo alienationis species erat, quæ per nexum, & quæ per cessionem fiebat [10], vt M. Cic. in Topicis de-
7 clarat. Per vsucapionẽ * verò proprietas non acquirebatur, licet iuris autoritate possessor defenderetur. Hinc eodem in opere Tullius
8 † vsucapionem autoritatem appellat ex lege XII. tab. Autoritas, inquit, vsus fundi biennium est, sit ergo & ædium. Idem Officiorum lib. I. ex eadem lege. Aduersus hostem æterna autoritas. In lege quoque Attinia, cuius Aul. Gel. lib. XVII. meminit, dicebatur, quod subreptum erit, eius rei æterna autoritas esto, id est, æternum tempus ante quàm vsucapiatur.
9 Venuleius † autoritatẽ ius esse interpretatur, quo auctor, id est, dominus rem suam vendicare potest: vnde amitti, inquit, autoritatem,
10 id est, actionẽ pro euictione [11], placet. Et † ita accipiendũ hoc responsum ipse arbitror: quo sensu ridiculus ipse Valla erit, qui cùm vulgari interpretationi, vir alioqui non vulgaris adhæsisset, Iurisconsultum nostrum increpat, musca planè, quod dicitur, elephantum. Illud non negauerim, in posteriore iuris disciplina, hanc differentiam non fuisse obseruatam, cuius rei nos etiam Accursius admonet.
11 POSSESSIO. Colligi † hinc potest diffinitio possessionis, vt sit vsus rei à proprieta-

10 Cin. l. j. C. de vsuc. transfe.

11 l. fina. de euict.

te vel iure separatus. Hinc vsucapio, id est, acquisitio, quæ per vsum, hoc est, possessionem fit. Aelius quoque Gallus, cuius responsa frequenter in Digestis citantur[12], possessionem definiuit esse vsum fundi, vel ædificij, atque id Fest. Pomp. refert. Sed & Cor. Fronto: In habente, inquit, onus, in possidente vsus est. Idcirco † autem à iure dixi separari possessioné, tum vt ostenderé ab eo vsu, qui seruitutis species est, differre: tum etiã, vt eos sequerer, qui possessionem facti, non iuris esse censuerunt: quod apertissimè multis in locis Iuriscósulti adtestati sunt[13]. Nec quicquam me mouet, quòd etiam ius possessionis aliquando legimus: ex facto * enim ius oritur[14], & ius habere is quoque, qui ex pignore prætorio detinet, dicitur[15]: nec idcirco consequens est, contrectationem illam esse iuris. Summè † autem ridiculi videtur, qui inter acquisitionem, retentionem, amissionémque possessionis distinguunt, cùm hi actus manifestè ab ipsa possessione non differant: sicut nec procreatio, vita, mors hominis ab homine differunt, nec qui nascẽdo homo fuit, moriendo est alienus. Quapropter si cùm possessio * acquiritur facti est, & acquisitam & amissam consequens est facti esse[1]. Eius † possessionis duplex est ratio, seu qualitas: nam cùm quis corpore possidet, vsúmque rei appræhẽsæ percipit, naturaliter possidere dicitur: quòd si verè ipse rei non

12 l. nec vtilé. ff. ex quib. cau. maio.

13 d. l. nec vtilé. l. j. §. j. & ij. de ac. pos.

14 l. si ex plagis. §. in cliuo. ad l. Aquil.

15 l. si finita. §. pen. de dã. infec.

1 l. nemo. C. de acq. poss.

non insistat, neque vsum percipiat, sed per in-
terpretationem legis, ciuiliter quoque possi-
17 det. Qua† ratione per fructuariũ, & eum qui
precariò rogauit, possidemus[2]: & licet ipsi na
turaliter fundo insistant, tamen propriè non
possident: quia nomine nostro sunt in præ-
18 dio[3]. Ciuilis * igitur possessio semper †iusta
19 est, quoniã lex interpretationẽ illam, non nisi
20 iusta ex causa adhibet. At naturalis† quando-
que iniusta est, siue quia res prohibita possi-
deri[4], vt liber homo: siue quia persona inca-
pax, vt seruus[5]: siue causa iniusta, vt raptor: si-
ue iure ciuili inualida[6], vt cùm pater filio, ma
ritus vxori donat[7]. Et ita ipse sentio, licet alij
aliter diffusissimis tractatibus & à quibusdam
recentioribus vsque ad nauseam auctis.

2 l. certè. §. j. de precar.

3 l. j in fi. ff. de oper. no. nuntiat.

4 l. quod Seruius. de acq. possess.

5 l. iiii. §. fin. eod. tit.

6 d. l. j. §. ij.

7 l. j. §. deiicitur. de vi & vi arm.

SVMMAE.

1 Filiis filiã contineri: ex causis diuersum. 3. 4.

LEX CXVI.

1 QVISQVIS. Cùm testator† vnum ex filiis exhæredem fecisset, alios etiam posthumos hac clausula instituit: *Quisquis mihi alius filij filiusve hæres sit:* dubitatum fuit an filia contineretur: & ex proprietate verbi non contineri Labeo, sed ex mente Proculus existimauit: quapropter si aliquibus coniecturis de contraria mente appareat, Labeonis sententia obseruabitur, velutì cùm testator propriis filiabus exclusis, filium instituit, & si sine filiis decesserit, Sempronium: natis enim fi-

liabus, non deficere cõditionem plerique existimauerunt; nam cùm proprias filias pater excluserit, verisimile est multò fortius voluisse ab hæreditate neptes reiici. Sed hoc mihi non sufficere videtur: proprias enim filias propter filij masculi maiorem amorem exclusit: at Semproniũ testator non ita amasse existimandus est, vt neptibus suis prætulerit: efficacior est igitur coniectura, cùm ex lege municipali ab intestato succedentes masculi fœminas excludunt; videtur enim testator, cùm de filiis mentionem fecit, eos ad succesionẽ vocasse, quemadmodum à lege vocantur: præsumpta enim testatoris mẽs, per quam masculinum concipit fœmininũ, illi præsumptioni cedit, qua secundum leges voluntatem suam quemlibet regere[8], accõmodaréque dicimus, & in præsumptionũ * conflictu illi potius adhæremus, quæ verborum proprietate defenditur. Cæterum & † si cõstitutum sit verba testamẽtorum ad literam, & sine interpretatione intelligi debere, quod filiis relictum erit, filiæ nõ præstabitur: atque hoc Iasoni[9] visum est. Sed hac in quæstione id ipse non approbauerim, cùm potiùs credendum sit antiquorum exemplo de fœmina quoque actũ fuisse: siquidem Næuius Plautúsque casu dãdi filiis, non filiabus dixerunt, vt Priscianus lib. VII. probat. Quapropter satis videtur ad literam posse accipi de fœminis, vt meritò sententia

Labe

8 Bart. l. hæredes. §. ita. ad Trebel.

9 Ias. l. qui filiabus. delegat. j.

Labeonis figuram verborum considerantis, nihil nos moueat, cùm etiam vis verborũ expositioni huic non refragetur: tametsi ex frequentiore vsu fortè aliud sit statuendũ. Ad-
4 ditur † & à plerisque alia coniectura, vt si in aliqua parte testamenti filiorum masculorum mentionem testator fecisset, quamuis alio in loco simpliciter filios nominet, videatur semper de masculis tantùm intellexisse, sed id non omnino verum est, vt infrà attingam[10]. 10 l. Herennius. §. eod.

SVMMAE.

1 *Soluisse minus non dicitur morator, sorte soluta.*

2 *Fideiussor ex causa in plus quàm reus conueniendus.*

3 *L. Non potest. restringi.*

LEX CXVII.

1 NON POTEST. Finge † decem tibi ex sorte debebam, sed propter morã meam intererat tua plus accipere: Iudex me condemnauit in sortem, an ea soluta, dicar minus soluisse? Et hîc traditur non videri: eius enim quod ex mora debebam, actio nulla tibi competebat, sed totum officio iudicis continebatur, quod lata sentẽtia amplius non interponitur[11]. Idémque est in fideiussore qui actionis arbitrariæ nomine intercedit: quod 11 l. v. C. de posi. enim propter rei morã ex arbitrio iudex auget, si non soluerit, non tamen minus soluis-

se videri potest, cùm huius damni causa nulla aduersus eum actio competat [12]. Sed † pone, aliquis fideiussit hoc modo, ex his quæ Titius tibi det, quantò minùs soluet, spondeo: is Titius miles est, ita quod nisi in eo quod facere potest conueniri nequit, an fideiussor tenebitur [13]? Et puto teneri: aduersus enim Titium amplioris summæ actio mero iure competit, licet per exceptionem illi consulatur. Sed † & ei cui pignoris retinendi ius est, minus solutum videtur: tametsi actio illi non competat, vt in chirographario [1] creditore, & eo qui sub pignore mutuauit, & nudo pacto cauit de vsuris [2].

12 l. fin. de eo quod cer.

13 l. si cum. de re iud.

1 l. j. C. etiã ob chirogr.

2 l. per retentioné. C. de vsur.

SVMMAE.

1 *Nationum genera, qualitates, & iura.*

LEX CXVIII.

HOSTES. Nationum † aliæ populo Romano subditæ erãt, vt prouinciales, aliæ fœderatæ, quo iure quædã ciuitates & in Asia, & in Hispania, aliísque prouinciis vtebãtur [3]: sic etiã Aetolos se Romanis iunxisse, T. Liuius lib. XXXVII. est auctor: aliæ penitus liberæ, & suis legibus relictæ, nisi quòd maiestatem populi Romani comiter obseruare tenebantur, vt Massilienses: aliæ hostiles, vt Parthi & Germani, quorum illi propter æmulationem, hi pro libertate aduersus Romanos semper pugnauerunt, donec tandem imperium euerterunt

3 l. non dubito. de cap.

terunt Turcæ qui ex Perside prouenerant, orientale: Gothi, Hunni, Vandali, omnes ex Germania, occidentale: quod tamen Caroli magni auspiciis rursus instauratum est. Aliæ nec hostiles, nec aliquo modo illis coniūctæ, vt [4] Scythæ, quos Tartaros vocamus, quique Mæotiam incolunt. At cùm Antonini constitutione omnes qui in orbe Romano [5] erant, ciues Romani effecti sint, sequitur omnes
2 Christianos * hodie populum Romanū esse: quo iure exciderunt, qui in Asia, Aphricá ve, cæterísque prouinciis sedem CHRISTI non agnoscunt: hi enim hostes populi Romani sunt, & ciuitatis Romanæ ius amiserūt. Hinc est, quòd cum Turcis, & Saracenis indictum nobis est bellum: suntque vicissim iura postliminij, & captí in bello efficiūtur capientiū. At inter Christianos aliud est: cùm enim ex lege CHRISTI omnes sint fratres [6], quæ inter eos mouētur arma, plusquàm ciuilia sunt, vnde ius postliminij in his non est [7]. Hinc videmus antiquissima consuetudine introdu-
3 ctum, vt capti * libertatem non amittant, sed præstita victori pecunia (λύτρον Græci vocāt) veniam recedendi impetrent. Qua ratione etiam arbitror, capta in huiusmodi bello, capientium non fieri: & id præsertim in eo, quod forum conscientiæ vocamus, licet Theologi, vel ματαιόλογοι potiùs, quidam, aliter senserint: nisi ab his capta sint, qui libertatē suam tuent

4 l. iiij. §. j. de cap.

5 l. in orbe. de stat. hom.

6 xj. q. iij. c. ad mensam.

7 l. si quis. §. fi. de cap.

tuentur, & iniustè ab aliquo tyranno vexantur: vnicuique enim iure naturali permittitur defensio, quam nec Christiana lex nobis abstulit: alioquin si duo principes de imperio belligerent, ridiculum est credere permissum esse militibus, alterutrius subditos spoliare, cùm eorum nihil intersit, vter regnet: paratique sint illi victoris imperio obsequi, & quod Petrus in priori epistola præcepit, ὑποτάγητε πάσῃ ἀνθρωπίνῃ εἴτε βασιλεῖ, εἴτε ἡγεμόσιν διὰ τὸν κύριον.

S V M M AE.

1 *Iuris nominum genera.*
2 *Vniuersalia varie censeri.*
6 *Vniuersalia æris alieni nescia, minui tamen posse.*
8 *Bonorum possessor æs alienum agnoscat.*

L E X C X I X.

HAEREDITATIS. Nomina † iuris alia sunt particularia, vt obligatio, seruitus, dominiũ: alia vniuersalia. ea † tripliciter adsumũtur: aut enim vniuersitas solius facti, seu corporum est, vt grex, chorus, familia: aut iuris & facti mixtim, vt peculiũ. dos, patrimoniũ: aut solius iuris, vt hæreditas: ea * enim nomẽ seruat, etiam si nulla corpora hæreditaria sint [8]: idémque arbitror, si nihil sit in hæreditate. Vnde si quis nec alienũ, neque suum æs habẽs decedat, poterit se proximus agnatus eius hæredem appellare, quãuis in hæreditate nihil

8 l. hæreditas. de pet. hær.

4 nihil omnino ſit: nomen enim hæreditas * eſt iuris, per quod perſona defuncti repræſentatur, nō autem facultatū. At peculium *, cùm
5 ſolius iuris non ſit, vt nomen ſuum habeat, aliquid requirit. Idem in dote & patrimonio.
6 In † his vniuerſalibus propter æs alienum nō fit deductio corporum: vnde ſi ſeruus debeat domino plus, quàm ſit in peculio, corpora tamen peculia remanent [9]: & ſi vxor debeat marito, propter expēſas neceſſarias in fundo dotali factas plus quàm fundus valeat, remanet tamen ex Pōp. Vlpianique ſententia fundus dotalis, licet Scæuola omnino deſinere [10], Paulus, ſoluta pecunia, reuerti in cauſam dotis [11], cenſuerint. Diminuitur tamen vniuerſitas ipſa, licet corpora non diminuantur, cenſebiturque tanto minus in peculio &
7 dote eſſe. Sanè quæ corporum * vniuerſalia ſunt, particulariter vendicari nequeunt, ſed vniuerſaliter: vt grex [12]. Atque iuris communionem habent, in vniuerſum non vendicantur, ſed particulariter: quamobrem nec peculium, neque dotem vendicamus, ſed rem peculiarem, & fundum dotalem [13].

9 l. peculiū. §. pe. de pecul.

10 l. quod dicitur. de impen.

11 l. ſi is qui. §. j. de iur. dot.

12 l. vendicatio. de rei vend.

13 l. ſi peculiū. de pec. lega.

14 l. princeps. ſ. eod.

BONORVM POSSESSIO. Atqui aliud dicēdum ex vi verbi videbatur [14], cùm
8 † bona, deducto ære alieno, intelligantur, nec dānoſa eſſe poſsint: ſed in hac cōpoſitione propriam naturam non ſeruant: cùm enim vniuerſitas facultates bonorum poſſeſsionē

proſ

prosequamur, absurdum esset commoda ad nos omnia pertinere, & nulla incómoda[15].

15 l.iij.de bono.poss.

SVMMAE.

1 Legem xij. Tabul. testamentariam explicari.
2 Legare varie accipi, ac ex causis obliquari.
3 Lex xij. Tabul. aliis restricta.
4 Liberis triens, aut semis relinquendus.
5 Testatorum repressa potestas.

LEX CXX.

VERBIS. In XII. tabulis lex hæc posita his verbis fuerat: VTI QVIS LEGASSIT, id est, legauerit, SVAE REI ITA IVS ESTO. Quam legem Iurisconsultus † interpretatur, vt liberam facultatem testatori reliquerit, non ad legata solùm, sed etiam in hæredis institutione, libertatum datione, tutelarum constitutione. Legare † enim verbum, licet ex frequentiore vsu simpliciter de his, quæ particulariter verbis directis in testaméto relinquuntur, intelligatur, tamẽ latiorem etiam significationem habuit, idémque est legare, quod decernere, & mãdare: vnde & delegare dicimus. In testamẽtis tamẽ, in quibus verba secundum testatorum consuetudinem accipiuntur, verbum legandi obliquum est. Vnde in substitutione, quam his verbis filio pupillo pater facit, quandocunque decesserit filius meus, omnia bona mea Titio lego: receptum

ptũ est[1], vt omni tempore pro fideicõmissaria accipiatur: nisi ex alia parte testamenti aliud adpareat[2]. Quid enim, si aliquãdo Titiũ hæredem appellet? quid, si dixerit, Seiũ in dimidia parte hæredem facio, Titio aliam dimidiã lego[3]? Quid si dictum esset, si filius in pupillari ætate decesserit, omnem eius hæreditatẽ Titio lego[4]? Arguitur enim his casibus mens testatoris directè nõ per fideicommissum instituere volẽtis. Idem si, nemine instituto, hæreditatẽ suam se legare dixerit: videtur enim tunc verbum legare ad institutionem referri, quod plerique probant[5]. Sed & si constitutũ sit, ne maritus habens filios aliquid vxori legare possit, crediderim institutionẽ quoque vetari: eadem enim est ratio, & verba inferre hoc possunt[6]: tametsi aliter Corn. responderit[7]. Quomodocunque igitur de re sua quis decreuisset, ex XII. tabul. verbis obseruandũ fuerat. Vnde cùm eo iure pater in filios plenã potestatem, iúsque necis & vitæ haberet[8], si tutores illis constituebat, de re sua decernere

3 dicebatur. Coangustata † autem fuit hæc potestas variis legibus & Senatusconsultis: & in primis Augusti tempore, vt Dion. scribit, C. Falcidius Tribunus plebis legem tulit, ne quis plus testamento legaret, quàm vt quarta pars hæredibus superesset. Addit Hierony-

4 mus in chronica Eusebij, quartam † partem hæredibus necessariò relinqui debuisse, si quat

1 Bar. l. Centurio. de vulg. s.
2 c. Raynaldus. de test.
3 l. mulier. §. fi. ad Trebel.
4 Bal. l. fi. C. fa. erci. in fi.
5 Bal. Corn. l. ij. C. commu. de lega.
6 l. filium. §. sed si portio. de leg. præst.
7 Consil. clxxxvj. in j.
8 l. in suis. de liber. & posth.

quatuor aut minus essent: si autem plus quatuor, medietatem: eo tenore, vt siue liberis, siue propinquis, vel exteris pater sua legaret, illa pars, quam Falcidius constituit, nisi pater interdixerit, & legatis fruentibus, & eisdem carẽtibus æqualiter diuideretur. Aelius† quoque Sentius, & Fusius Caninius libertatũ conferendarum ius restrinxerunt[9]. Nam ille in fraudem creditorum manumitti vetuit, minoribúsque vigintiquinque annis, nisi causa cognita, hoc ius non concessit. At lege Fusia[10], quoniam plerique nimis liberales, prodigique cùm morerentur erant, certus fuit constitutus numerus vltra quem testamento libertas seruis dari non poterat: quam rem diffuse Caius[11] Institutionum libro primo prosequitur. Sed Iustiniani constitutione aliter cautũ est: Pegasiano quoque Senatuscõsulto, & Trebelliano, eadem potestas, quæ ex lege XII. tabul. competebat diminuta fuit: tum etiam aliis legibus, quæ testamenti factionem certis personis auferebant. Sed & generaliter proditum est, nemině facere posse, quò minùs in suo testamento * leges sibi locum vendicent, vt quamuis testatoris voluntas potestati legis æquiparetur[12], non tamen iuri publico derogare possit: quod in his legibus consistit, quæ bonos mores respiciunt, vel certam formam inducunt, vel clausulam derogatoriam habent[13].

SVM

9 insti. qui manu. non poss.
10 inst. de l. Fusia can. tol.
11 tit. ij. de nu. ser.
12 §. dispo- nat. in auth. de nupt.
13 l. nemo. de lega. j.

SVMMAE.

3 Vsura legibus ex causis permissa, à CHRISTO vetita. 6.
4 Usura, bellua.
8 Vsuras, in casibus deberi.
10 Vsurarum incommoda.
11 L. Eos. C. de vsur. sensus & summa.

LEX CXXI.

1 VSVRA. Vsura † sortis accessio est, quæ propter mutuò datæ pecuniæ vsum, vel
2 etiam moram exigitur. Ea iure * ciuili vsque ad legitimum modum permissa fuit [14], sed diuinis CHRISTI traditionibus omnino
3 prohibita. Cùm enim † non nisi ab indigentibus ex quadã necessitate, sub fœnore mutuò pecuniæ acciperentur, accidebat plerunque, vt ipsi propter certitudinem promissionis soluere tenerentur, cùm nullos fructus rerum suarum percepissent, sicque ad inopiam redigebantur: quapropter legibus fœnebre hoc malum temperatum est. At CHRISTVS non conuenire existimauit mutua, quæ amicorum causa inducta sunt, in lucri certitudinẽ vertere: atque ideo vetuit, ex mutuo quic-
4 quam sperari. Apud † Aristophanem in Nubibus describitur τόκος (sic enim à partu vsura dicitur, sicut à fœtu fœnus) esse belluа quæpiam, quæ ex processu temporis argentũ semper numerosiore fœtura progeneret.

[14] l. eos. C. de vsuris.

ret. Eam † in fructu non eſſe, hoc eſt, naturaliter ex re non oriri, Iuriſconſultus hic tradit, ſed extrinſecus prouenire. Debetur † enim ex alia cauſa, id eſt, obligatione: quandoquidem vſuræ ex cõtractu principali non debentur [1], ſed opus eſt ſtipulatione: ſunt enim odioſæ, & ideo ex pacto * nudo non debentur, ex earum ſolutione obligatio non arguitur [2], ex lapſu temporis earum remiſsio faciliter præſumitur [3]: debentur † tamen ex quorundam contractuum natura [4]. Illud conſtat, quoties ex mora fructus non debentur, nec vſuras deberi. Sanè vſuras, quas ex peculio profectitio filius lucratur, non eſſe peculij Oldrad. Albericúſque exiſtimãt, quoniam hîc peruenire extrinſecus dicantur. Sed non dubito contrariam ſententiam veriorem eſſe: qualecunque enim lucrum * peculio accedit [5]: atque ideo ſi filius ter peculium petat, eas cõſequi debebit, & ſtituere: ſed ſi tãquam vſuras petat, improbè petit [6], vt pleriſque viſum eſt. In generali tamen peculij conceſsione non eſt exiſtimandũ, mãdaſſe patrem filio, vt fœneret: id enim turpe eſſet, & reprobum [7], quod genus mandati in dubio præſumendum non eſt. Extat Plutarchi libellus περὶ τοῦ μὴ δεῖν δανείζεσθαι, quo vniuerſam fœnerandi rationẽ damnat, quòd cõtra naturæ regulã ſit, quæ eſt, ex nihilo nihil gigni: quòd paupertati † vnicum ſolatium nempe animi ſecuritatem, auferat quod

1 l. iij. C. de vſu.

2 l. creditor. eo. titu.

3 l. cùm quidam. §. j. ſ. eod.

4 l. videamus. eo. tit.

5 gl. Bald. in l. cum oportet. C. de bon. quæ lib.

6 xlvj. diſtinct. ſicut.

7 l. ſi procurator. de cond. indebiti.

quòd nondũ natos fructus deuoret: quòd qui accipiũt sub vsuris, vorsurã ex vorsura facientes, nunquã se extricant: quòd similes Phinei sint, cui Harpyiæ victum deuorabãt: quòd vt plurimùm ex luxu æs illud alienum cõtrahatur: consulitque potiùs hæredium quodlibet vendendum, quàm mutuò à danista quicquã
11 accipiendum. Apud nos † certè publicè interesset legem ciuilem obseruari [8], quæ certum modum fœnerantibus constituit, vt qui eum excederent, plecterentur: nam propter Canonum prohibitionẽ, non nisi pessimus quisque
12 & impudentissimus fœnerat, * qui cambij vel eius, quod interest, nomine vel alio ficto titulo indigẽtẽ, atque necessitate, quod humaniores non reperiat, cõpulsum, deglubit, nec episcopi & sacerdotes id hominũ genus vllo modo coërcent, sed adiuuant potiùs, suis quoque pecuniis danistæ in id lucrum clàm creditis, quod & diuus Cyprianus conqueritur.

8 l. eos. C. de vsuris.

SVMMAE.

1 *Filio vno omnes contineri.*
2 *Fœminas formulæ filio, filiisque inesse.*
5 *Masculorum conditio fœminis deficit: ex causis contrà.*
6 *L. Herennius. sensus.*
8 *Nepotes liberos dici.*

LEX CXXII.

HERENNIVS. Cùm † testator plures filios impuberes habens, simpliciter scri-

 bit,

bit, filio tutores do, propter incertitudinẽ de omnibus sensisse videtur[9]: non enim est ratio, cur magis de vno, quàm de alio accipiamus, meritò omnes continentur. At si dixerit, filio, † filiisque meis, quidam fœminas non compræhendi dixerunt, quasi nominum masculini generis geminatio mentem eius arguat, eiusmodi esse, vt de fœminis non intellexerit. Sed id Pomponio non placet, quandoquidem huius geminationis alia potius coniectura assumenda sit: nimirum cùm de singulari dixisset, ad pluralem numerum transitum fecisse, vt omnibus filiis consuleret: & ideo à regula non esse recedendum, vt * filiorum appellatione filiæ quoque contineantur. Et hinc sumi argumentum potest, * cùm in testamento filiorum masculorum mentionem testator fecit, si alia in parte simpliciter filios nominet, etiam fœminas contineri. Quapropropter in hac substitutione filios meos † masculos instituo, si sine filiis decesserint, Sempronius hæres esto: nata filia, Sempronius conditione defectus censebitur: si enim neptes testator excludere voluisset, vtique qualitatem priorem repetiisset, vt Ancharanus[10], Ananiásque respõdit: idẽmque Iasoni[11], recentioribúsque quibusdam visum est. Alijs tamen idem non videtur, maximáque controuersi iuris hæc est quæstio: sed priorem sẽtẽtiam ego magis probo, nisi aliqu

9 l. si quis ita. de testa. tut.

10 Anc. cõs. cxx.

11 Ias. l. qui filiabus. Ale. consil. xl. in iiij.

qua verba addita proponātur, quæ vim rep etitionis habeant, vt cùm conditio sic concipitur, si decesserit sine filiis masculis, vel nepotibus: videtur enim masculis repetitũ[12]. Idem si filiabus in re certa institutis, & masculis hæredibus relictis scriptũ sit, omnes filios meos inuicẽ substituo, intelligemus de masculis[13]: substitutum enim in portionibus hæreditariis videtur, quæ nullæ apud filias erãt. Quod & in ea specie traditum est, cùm dictum est, Si quis eorum decesserit, portio superstitibus relinquatur[14]: eorum enim, id est, masculorum, accipimus, qui ipsi hæredes fuère. Sed & in ea conditione, Si filij mei sine filiis morientur, vel ex eis vnus tantum remaneat, & filios non habeat, tunc ille, qui remãserit filius masculus, centum Titio det. Respondit Nicolaus[15] Abbas, si fœmina supersit, non videri conditionem euenisse: quoniam licet prius filium simpliciter appellauerit, dum tamen paulò inferiùs addidit masculinum, satis ostendit de fœmina non intellexisse.

12 Com cõs. cxxvij.

13 Bar. l. Lucius. de vul.

14 Bar. l. fin. ad Treb.

15 Abb. cõs. xxxvj. in j.

EVNDEM SEXVM. Atqui filiis, in dandi casu, etiam de fœminis intelligitur, vt ex Næuij Plautique autoritate Priscianus lib.
6 VII. docet. Sed † Iurisconsultus ad temporum suorum frequentiorem vsum respexit, quo filiabus plerunque dicebant, non filiis.

FACTI QVAESTIONEM. Propter incertitudinem voluntatis testatoris, quæ

ex coniecturis colligitur, ius verò semper certum est: vnde & articulis iuris * respondere non cogimur[1]. Probabilis tamen in iure est dubitatio, propter altercationem sententiarum, succurriturque in eo erranti, sicut si in facto erraret[2]. 7

1 l. ornamentorum. de auro leg.

2 Soc. in rub. de reb. dub.

LIBERIS. Sed † an nepotibus? & hîc videtur probari de eis quoque intelligi: quod tamen falsum est[3], cùm testator filiis tutores dedit: nec Iurisconsultus hic vult idem esse, siue filiis, siue liberis dictum sit: sed ideo dixit liberis, vt elegãtius loqueretur, nec idem verbum repeteret. Si tamen solos duos filios testator haberet, & ex alio præmortuo plures nepotes, putarem de eis quoque sensisse eum videri, ne subiiciendo dictionem filiis, videatur incontinenti se correxisse. 8

3 l. sed si nep. de test. tut.

SVMMAE.

1 *L. Verbum, erit. sensus.*
2 *Verbum, erit, pro adiuncto accipi.* 11.
3 *Præsens in incertis ad futurum referri.*
5 *Præsens actibus certis spectari: ex causis diuersum.* 8.
6 *Vniuersalibus futurum contineri.*
3 *Fœdus sociis cauens ad futuros produci.*

LEX CXXIII.

VERBVM, ERIT. Explicat † Iurisconsultus, quomodo verbum, erit, ad præteritum trahatur: in quo articulo dubitasse veteres legis Attiniæ interpretes li. XVII. c. VII.

c. VII. Aul. Gel. tradit: qua de re P. Nigidius
2 in hunc modum diſſeruit: † Verbum, eſſe, atque erit, quando per ſe ponuntur, habent, atque retinent tempus ſuum: cùm verò præterito iunguntur, vim temporis ſui amittunt, & in præteritum contendunt: cùm enim dico, in campo eſt, in comitio eſt, tempus inſtans ſignifico: item cùm dico, in cāpo erit, tempus futurum demonſtro: at cùm dico, factū eſt, ſcriptū eſt, ſubreptum eſt, quāquam verbum, eſt, temporis ſit præſentis, cōfunditur tamen cum præterito, & non minùs præſens, quàm præteritum oſtendit. Idem cùm dico, ſubreptum erit, non duo, ſed vnum verbū eſt, quod vnica patiendi declinatione non ſolum futurū, ſed & præteritum indicat: hæc ille. Vnde apertiſſimè Iuriſconſulti reſpōſum hoc declaratur. Cæterùm in iure perquàm ambigua quæſtio
3 eſt, quando ad futurum tempus incerta † diſpoſitio producenda ſit: & in his caſibus, quibus ſuprà retuli, præſens tempus etiam ad futura referri[4], dubium nō eſt, multò magis in-
4 definitū referri debere: id enim omnia * tempora compræhendere poteſt, propriè tamen de præſenti actum potiùs intelligitur, ídque
5 regulariter obſeruatur. Quapropter † in contractu emptionis, tempus præſens inſpicitur [5]: in reſcriptis, compromiſsis, renuntiationibus feriarum, conceſsione ſacerdotiorum, de futuris [6] litibus, feriis, ſacerdotiis

4 l. verbum oportet. ff. eodem.

5 l. Rutilia. de cōt. emp.

6 Iaſ. l. ſi ſtipula. fuer. §. 1. ff. de verb. oblig.

non accipietur: & publicatio bonorum[7], immunitas ædicularum, bona præsentia, ædiculásque continebit[8]. Non †obseruatur tamen hæc regula certis casibus, veluti in vniuersalibus, vt si quis gregem leget, vel peculium: capita enim, quæ accedunt etiam gregi imputantur[9]. Idem si me familiámque meam hospitari promiseris: si enim mihi familia iustè augeatur, nihilominus eam recipere debebis[10], nisi magnum tibi damnum immineret[11]. Sed & si generaliter omnia bona sua, vel eorũ vsumfructum quis legauerit, in vniuersum disposuisse intelligetur, & idcirco futura bona compræhendet[12]. In priuilegiis quoque, *ne contra naturam suam temporalia sint, de subrogatis intelligemus: vt si antistiti concessum sit, vt quatuor eius clerici, tametsi ab ecclesia absentes, sacerdotiorum fructus acquirant[13]. Idémque quoties de solo concedentis damno agitur: fit enim plenissima interpretatio, atque ideo de futuris quoque actũ cẽsetur, ne diuersum ius hisdẽ de rebus cõstituamus[14]. Cæterùm †& si contrahentes futura prouidere potuerunt, generaliter de eis quoque promissio accipietur: vt si quis promiserit luminibus nó officere[15]. Quod etiã alia ratione niti potest: qui enim sibi ita cauet, non idcirco renuntiare intelligitur, quò minus sibi liceat ampliores fenestras facere: absurdúmque esset, si illis per vicinũ obstrui luminibus liceret: quã rationem

7 d.l.si tibi. §.is cuius. ff. mand.
8 c.cum capella.de priuileg.
9 l.grege.de leg.j.
10 Alexand. clxxviij.iiij.
11 c.quãto. de censi.
12 l.quoties. §.fi.de vsufr.
13 Gemi.c.fi. eod.tit.in vj.
14 c.quia circa.de priuil.
15 l.si seruitus.ff.de ser. vrb.

tionem in non dissimili casu T. Liuius libro xxi. adfert. In fœdere Romanorum Carthaginiensiúmque cautum erat, ne alteri alteris,
9 † sociisve bellum inferrent: deinde Romani Saguntinos in socios adsciuerũt, quibus Carthaginienses intulêre bellum: quæsitum fuit, an id ex fœdere liceret, videretúrque futuris sociis ea conuentione prospectum: qua in re Liuius, Si in priore inquit, fœdere staretur, satis cautum erat Saguntinis, sociis vtrorumque exceptis. Nam neque additũ erat, his, qui tunc essent: nec, ne qui postea adsumerẽtur. Et cùm adsumere nouos liceret socios, quis æquum censeret, aut ob nulla quemquam merita in amicitiam recipi, aut receptos in fidem nõ de-
10 fendi? Tantum † ne Carthaginiensium socij, aut solicitarentur ad defectionem, aut sua sponte desciscentes reciperentur. Angelus[16] in proposita specie ideo ad futuros socios fœdus trahi existimauit, quoniam mutua promissio est, quæ vtrique vtilis esse potest. Sed ipse etiam, si ab altera tantum parte promissum sit, idem opinor[17], quod & frequẽtius[18] receptum videtur[19].
11 CODICILLIS. Legata * codicillis iure veteri dari non poterant, vt Institutionum libro ij. Caius scribit, & ex recentioribus aliqui[20] tradiderunt, nisi hi codicilli testamento confirmati essent. Pone ergo sic in testamento
12 dictum, quod in codicillis scriptum erit, † vel

16 Cõs. cclx.

17 arg. d. l. si seruitus.

18 Io. Andr. in rubri. de treug. in Specu.

19 Ias. d. §. cùm stipulamur.

20 Rap. Are. l. j. de leg. j.

quod quibuſque tabulis reliquero, valere volo: intelligentur hæc verba, cùm moriar, quod cunque codicillis, vel tabulis reperietur ſcriptum[1], ſiue ante teſtamentum ſcriptæ ſint tabulæ, ſiue poſt.

1 l. Plotiana. de iure cod.

SVMMAE.

1 *Alternatiuorum genera, & differentia.*
2 *L. Hæc verba. explicari. 6. 7.*
3 *Diem naturalem intelligi ex cauſa.*
4 *Oppoſitorum natura.*
8 *Historiæ argumenta.*

LEX CXXIIII.

HAEC VERBA ILLE. Diſiunctiua † eſt, quæ inter contraria ponitur, quorum vno poſito, alterum tollitur, ſublato ponitur. Subdiſiunctiua eſt, quæ diuerſa diuidit, ſiue ea ſimul eſſe poſsint, ſiue non poſsint. Intelligo autem hoc † in loco contraria, quæ nullo medio inuicem repugnant: diuerſa quæ medium habent, vt ſedere, & ambulare: medium enim eſt accumbere, & ſtare. Idem ſi inuicem non repugnẽt, vt in homine actiua, & paſsiua qualitas: ſed & quoties ſenſus coniungitur, licet verba diſiungãtur, ſubdiſiunctiua eſt, vt Alexander ſiue Paris[2]. Idémque ſi aurũ, vel argentum à te petam: non enim alterum peto, vt alterum excludam, cùm vtrunque ſim paratus accipere. Communi autem vocabulo

2 Bar. in rub. C. de nauic. lib. xj.

bulo tam disiunctiuam, quàm subdisiunctiuam, recentiores alternatiuam vocant, quam vocem non omnino barbaram existimo, vel veteribus quibusdam vsitatam.

AVT DIES. Hinc argumentum colli-
3 gitur †, quoties diei fit mentio, ad differentiã noctis, de naturali intelligi, non de ciuili. Est autem naturalis ab ortu ad occasum solis, vt Censorinus tradit: quapropter post occasum, tametsi lux aliqua adsit, nox dicitur, sicut & ante ortum albescente cœlo: idque plerisque visum est [3].

3 Bar. l. aut facta. §. tempus. ff. de pœnis.

4 POSITO ALTERO. Natura † enim oppositorum est, vt se inuicem tollant, non vt ponant: hinc solemus dicere, contrariorum
5 contrariam iuris * dispositionem esse: quod verum, si contrariâ inuicem ratione nitantur [4], alioquin si eadem vtriusque est ratio, tunc eadem contrariorum (vt vulgò dicitur) est disciplina.

4 l. fuit. de acq. hæred.

ITA SIMILI. Castigatior lectio, item.

FINIBVS. Id est, terminis. Sunt autem termini prædicatiuarum partes, verbáque
6 quibus propositio connectitur †. Sed hic finibus vsus est Iurisconsultus, vt ostenderet, inter has propositiones medium quiddã esse, atque ideo inter diuersa, non inter contraria subdisiunctiuam poni.

ACCVMBIT, QVI IACET. Occumbit, qui in faciem cadit: hinc milites, qui

morientes mordicus humum captabant, occumbere dicebātur. Incubat, qui fouet: hinc gallina incubatrix.

AVT FACIT. Accursius ridiculè ad coitum hæc refert, cùm Iurisconsultus velit † in quocunque animali esse adfectus, seu qualitates actiuas, & passiuas: quod à dialecticis acceptum est, qui in subiecto has x. prædicationes constituunt, Substantiam, Qualitatem, Quantitatem, Relationem, Locum, Tempus, Situm, Habitum, Actionem, Passionem: quæ si quis intelligere cupit, librum Aristote. περὶ κατηγοριῶν consulat. Sanè & Plutarchus † historicæ narrationis argumēta hæc esse prodidit, Personam, Causam, Locum, Tempus, Instrumētum, Actionem, Perpessionem, Modum. Qua in distinctione Arist. videtur imitatus.

SVMMAE.

1 L. Nepos. sensus. 10.
3 Potest, verbum varie ex re accipi.
6 Verba ex mente accipienda.
8 Ambigui & obscuri discrimen.
11 Deductionis ne egeat forma, modusve.

LEX CXXV.

NEPOS. Cùm † socer genero dotem promittit, cùm poterit, vel cómodūerit, vel commodissimum [5]: intelligitur cùm deducto ære alieno, & salua dignitate, poterit: atque ita omnes hoc responsum interpretantur:

5 l. auus. de iure dot.

tur: quãuis Proculus apertè nõ explicet, an illa promissio, cùm potero omnino idem polleat, quod cùm cõmodũ erit: potuitque probabiliter dubitari: quoniã socer, qui simpliciter dotẽ promisit, nõ nisi in id, quod facere potest, damnatur, nec tamẽ æs alienũ deducitur [6]: ergo huiusmodi promissio eadẽ ratione, extãte ære alieno, videbatur intelligenda. Accedit his, quod de fauore dotis hic agitur,
2 quã solidam *. solui publicè interest, & pro qua in ambiguis pronuntiandum est. Sed tamen ex coniectura mentis aliter Proculo visum est, vt plerique omnes interpretantur.

6 l. sunt qui. l. sicut. ff. de re iudicata.

3 POSSIT. Significat † id verbum simplicem potentiam, nulli necessitati subiectam, ídque ex sermonis proprietate, à qua tamen ex coniectura mentis quandoque recedimus: vt cùm testator hæredi diligentem agrorum curam mandat, vt ad filios peruenire possint: his enim verbis fideicommissi necessitas in-
4 ducitur [1]: quoniam † in fideicommissis nihil refert, quemadmodum verba concipiantur, dũ mens colligi possit. Sed & si quis seruum liberum esse velit, cùm decem hæredi dare poterit, nisi res ipsa detur, libertas non competet [2]: non enim cõditio solius dilationis causa adiecta videtur, sed vt hæredi quoque consultum sit. In casu quoque nostro, cùm quis daturũ se spõdet, cùm poterit, interpretatione promissionem moderamur: quoniam non

1 l. fideicommissa. §. hæc verba. de leg. iij.

2 l. iij. §. si quis sic accep. de statulib.

vid

videtur promisisse, quod cum summo incom modo facere potest [3]. Quoties verò negatiua coniunctio id verbum præcedit, præcisam necessitatem inducit, generalitérque modum omnem remouet, vnde effici dispositio posset [4]. Quod tamen ex subiecti argumenti natura quandoque non recipitur, vt cùm Roma. Pontifex se non posse * dispẽsare ait [5]: intelligitur enim, nisi ex iusta causa. vel cùm id quod ad suam notitiam peruenisset, non potuisse vicinos latêre adfirmat [6]: accipe-mus enim, non potuit, id est, non potuisse præsumitur. Sed & quamuis lex pupillum nõ obligari dicat [7], vel alteri stipulari alterũ non posse [8], naturalem tamen obligationem non prohiberi interpretabimur.

3 gl. l. iij. de ann. leg.
4 gl. c. j. de reg. iu. in vj.
5 c. literas. de restit. spol.
6 c. quantò. de præsum.
7 l. obligari. de aut. tut.
8 §. alteri. Instit. de inutil. stipu.

ID QVOD ACTVM. Cùm † enim verba sensũm nostrum exprimant, is in verbis spectandus est. Vnde in contractibus illud obseruabimus, quod verisimile est à partibus fuisse actum. quòd si verba huiusmodi sint, vt verisimile sit, alteram partium vno modo, alteram alio intellexisse, contra eum fiet interpretatio, qui legem potuit apertiùs dicere. Quapropter contra venditorem [9], locatorem, stipulatorem [10] in dubio intelligemus, vt ei faueamus, qui se obligat: satis apertè locutus tamen videtur, qui generali vsus est verbo [11].

9 l. veteribus. de pact.
10 l. quicquid. de ver. obli.
11 l. in lege. loc.

AMBIGVE. Chrysippus omne * verbũ ambi

ambiguum natura esse ait, quoniam ex eodē duo, vel plura accipi possunt. Diodorus autē, cui Crono cognomentum fuit: Nullum, inquit, verbum est ambiguum, nec quisquam ambiguum dicit, aut sentit, nec aliud dici videri debet, quàm quod se dicere sentit is, qui dicit: at cum ego, inquit, aliud sensi, tu aliud accepisti, obscurè magis dictum, quàm ambiguè videri potest, ambigui enim verbi natura illa esse debuit, vt qui diceret, duo, vel plura diceret: nemo autem duo vel plura dicit, qui se sentit vnum dicere. Hæc A. Gellius lib. xj.
8 cap. xij. Sed ego † ambiguū esse accepi, quod in ambas partes agi potest: obscurum, quod in quàm plurimas: vt si quis leget fundum: quam plures enim sunt fundi. confunditur tamen ab autoribus plerunque hæc differentia.

9 SENSIT. In primis * tamen considerranda sunt verba, à quorum propria significatione non est recedendum [12], nisi de mente constet expressa, vel etiam præsumpta [13]. Idē cum in superueniēti casu, si de eo cogitatum esset, verisimile fuerit testatorem aliquo modo dispositurum [14]: id enim in testamentis obseruatur, dum verba non repugnēt. Quòd si verba certa sint & clara, ab eis nūquam recedimus [15]: tametsi alia voluntas testatoris allegetur [16]: non enim sufficit voluntas, nisi dispositio, seu actus ipse accedat.

12 l. non aliter. de leg. iij.
13 l. cum auus. de cōdi. & demonstra.
14 l. tale. in fi. de pact.
15 l. Labeo. de sup. leg.
16 l. quidā. de hære. in.

POT

POTERO. Sed hoc † non sufficit, cùm euenire posit, vt deducto ære alieno, adhuc cõmodè soluere nequeat: vnde prior hæc interpretatio ei, quæ subsequitur, coniungenda est.

DIGNITATE. Id est, commodo. Nam si miles est, ei relinquēda sunt arma, sicut scholasticis libri, quod Accur. tradit: nec enim huiusmodi instrumenta in obligatione generali comprælienduntur, nec in his Seruiana locum sibi vendicat [17]. Hincque argumentum accipitur, quoties priuilegium quis habet, ne condemnetur, nisi quatenus facere posit, debere ita fieri deductionē † ne egeat, relinquendúmque ei esse, vnde secundum dignitatem suam, honestè cum familia sua viuere posit, quod plerisque visum est [18]: præterunt tamen, quæ ad mollitiem pompámque pertinent, omnia auferri, vt mullæ instratæ quæ vrbem perambulandi causa solùm habentur, serica vestis, tapetia, ídque genus similia: nec enim apud seueros & graues viros quisquam minoris autoritatis est, quia huiusmodi non habeat.

17 Ias. §. itē Seruia. Inst. de actio.

18 Aret. cōsi. xvij.

SVMMAE.

1 Venditoris officium.
2 Formulæ, vti optimus &c. sensus.
3 Formulam ius fundi etiam hæredem tenet.
6 Ratione leges censeri. *7 Se*

7 *Seruum absentem lege Iulia teneri.*

LEX CXXVI.

1 SI CVM FVNDVM. Cùm † quis rē vendit, liberam vendere tenetur, vel emptorem admonere: quod si se vti optimus maximúsque est, fundum vendere dixerit, fit huiusmodi verborum ea interpretatio, vt ab omnibus seruitutibus liberum tradere videatur: sed si subdiderit clausulam illam, quæ in
2 plerisque instrumentis solet apponi † videlicet, Ius fundi deterius per dominum factum nō esse, præcedentia secundum hanc declarātur, generalisq; clausula à subsequenti declaratione accipit. Cùm enim cōstet hoc actum, vt ius fundi diminutum non sit, si tradatur vti optimus, maximúsque est fundus, fit relatio ad id quod actum est: dictio enim vti, ad
3 aliud * relatiua est, non ex se dispositiua [19].

IVS FVNDI. Clausula hæc eadem est cū ea, quam tabelliones barbarè, pro dato, &
4 facto suo tantùm appellant: † quam si venditor in contractu apposuit, nihilominùs successoris quoque sui factū promisisse videbitur: censetur enim is eadē persona: qua ratione si res ex facto quoque auctoris sui euincatur, vēditor obligatus erit [1]: videtur enim solū euictio, quæ ab extraneis fieret, excepta [2]. Quapropter & si ex facto autoris singularis

euinc

19 l. j. vti poss.

1 l. stipulatio ista. in prin. de ver. oblig.

2 Bar. l. si seruus. de cōdi. furt.

euincatur, venditor non tenebitur: is enim venditori extraneus censetur, cùm in eum personales actionales non transierint[3].

3 Crem. singul. clvij.

NON ESSE, PER DOMINVM. Concepit Iurisconsultus verba clausulæ in tertiam personam, alioqui venditor solet dicere, ius deterius per se factum non esse.

PRAESTABITVR. Alij codices, id præstabitur, & castigatius.

POSTERIOR. Subsequẽs * ergo clausula præcedẽtem generalem restringit: quod verum est, quoties præcedens ad sequentem se refert[4], vt in hoc responso, vel aliàs ambigua incertáque est. idem si vtraque clausula ab eodem verbo regimen, determinationemque accipiat[5]. Sed & ne posterior specialis dispositio frustrà adiiceretur, præcedentem generalem arctari dixit Bal.[6] Quod † tamen non omnino verum est, adtendimúsque vniuersum rei gestæ rationem, à qua dubium non est, quamlibet dispositionem regularem, vbi cesset ratio, & dispositio quoque cessat. cessare autem non dicetur, si aliquo modo applicari negotio posit. Ecce, Lex Iulia quæ facilius per quæstionem explorari † de adulterio dominæ posit, vetuit intra certũ diem seruos manumitti, an de eo quoque seruo intelligemus, qui absens fuit? Et receptum est hunc etiam contineri[7]: non enim omnino ratio cessat, cùm is de priori vita adulteræ posit

4 l. legatorũ. in fin. de legatis. ij.

5 l. nã quod. §. fi. de pe. lega.

6 Bal. l. quoties. C. fam. erciſc. l. quæsitum. in fin. de fund. instru.

7 l. prospexit. §. qui & à quib.

poſsit: vnde ſubſequentis indicia adſumuntur[8]. Adde, quòd ſi dubitaretur, abſens an præſens fuiſſet, iudices vt libertati fauerent, potiùs abſentem pronuntiaſſent, exemiſſentque quæſtioni[9], quod præter legiſlatoris mentem accidiſſet. Sanè * & illud conſtat, ex ſcripturæ proximitate ſumi plerunque rationis mentiſque coniecturam[10].

8 c. mādata. de præſump.

9 l. iij. §. j. de ali. iud. mu.

10 l. ſi ſeru. pl. §. fin. de leg. j.

SVMMAE.

1 *Veſtium genera, & vſus.*

2 *L. Veſtis. explicari.*

LEX CXXVII.

1 VESTIS. Veſtimentorum † alia virilia, alia muliebria, alia communia viris mulieribúſque ſunt: ea igitur omnia veſtis appellatione continentur. Sumpta autem videtur hæc vox à Græco ſermone ἐσθὴς. Addit Iuriſconſultus etiam ſcenicas, tragœdicas, comœdicáſque contineri. Solebant enim in ſcena vſui eſſe pleraque indumenta, quæ à choragis adſumebantur, quæque præbenda ædiles locabant, vt eſt apud Plaut. in Perſa. De huiuſmodi veſtimentis non pauca prodidit Iul. Pollux Onomaſticôn lib. IIII. vbi tragicas veſtes his deorum heroúmque perſonis aptas refert, quæ repræſentabātur: ſicut & comicas, quales in ſeruis palliolum album, coquis duplum & rude, aniculis veſtis gilua, vel cœleſtis coloris, iuuenibus byſsina, lenonibus tunica

florida,& circumplexa,parasitis nigra, vel fu-
sca, rusticis pellis caprina , adolescentibus
purpurea.

CITHAROEDICA. Suas † citharœ-
dis vestes,suásque item aulœdis, tragœdisque
fuisse, Lucianus in Cynico ostendit. Intelligi
autem hinc potest , thymelicorum ornamen-
ta, à cæterorum indumentis diuersa extitisse.
Thymelici verò sunt fidicines , citharistæ, ly-
ristæ. Tibicines, qui in orchestra actiones suas
peragebant , sicut histriones in scena , vt M.
Vitruuius est autor. Quamuis igitur hæc in-
dumenta certis solùm actibus vsui sunt, ve-
stium tamen appellatione continentur. Qua-
propter cùm hodie sub Veris initio , ex anti-
quorum consuetudine, cuius historiæ libro
primo Herodianus meminit , sóleant iuue-
personati choreas & ludicra exercere, le[illegible]
vestibus , de eis quoque intelligetur, qu[illegible]
eum vsum paratæ sunt, siue versicolores, [illegible]
virgatæ, seu quoquo alio modo sint.

SVMMAE.

1 *Spadonum genera, & officia. 6.*
3 *Coire nequeuntibus vetita.*
4 *Castratos varie accipi.*

LEX CXXVIII.

SPADONVM. Spadonum † varia sunt
genera: Castrati qui penitus non arrigunt:
siue quia naturaliter sine testibus progeniti
sunt, siue quia ante pubertatē omnino excis[illegible]
Th[illegible]

Thlasiæ, quibus testes fracti sunt, θλάω enim frango significat: hi & θλαδίαι dicuntur. Thlibiæ, qui attritos eos habẽt, ἀπὸ τοῦ θλίβειν. Eunuchi, qui τὴν εὐνὴν, id est, lectum virginum custodiunt, alij quod bonæ sint mentis, εὖ νοῦς & à venereis semotæ, dictos autumant: his enim nõ solũ testes, sed totus coles ipse solebat amputari. Lucianus in Pãphilo hoc distare eunuchos à spadonibus ait, quòd Eunuchi ab ipso statim ortu execti, nihil virile vnquã experiri potuerũt, quo sensu vidẽtur hi Græcis esse Eunuchi, qui apud Latinos sunt castrati. Sunt & qui aliqua ægritudine testiũ vsum amiserũt: sunt qui vno tãtũ teste nati sunt: sunt & quib. cũ vterque adesset, altero execti sunt. Castrari quoque mulieres in Lydia repertũ est: has autem omnes species spadonis appellatione cõpræhendi, Iuriscõsultus hîc tradit. Erãt planè apud veteres in prætio hi spadones, habebanturque pueri in delitiis, vt Bagoi regibus Persarũ, Ligdus Druso, Sportus Neroni: quod & in Asia hodie frequẽtatur. Sed & mulieribus quoque subseruiebãt, quæ iniri volebãt, non parere, quod Satyra 6. Iuue. conqueritur: nec enim rei venereæ spadones omnes abstinentes

2 sunt: nam quibus vnus testis relictus * est, etiam generãt[1]: sed & qui puberes execti sunt, & hepate sunt feruentiore, vasáque genitalia capaciora possident, hi coëunt, licet non generent, vocantúrque Græcis ἡμιτελεῖς εὐνοῦχοι.

1 l. Pomponius. in fi. de ædil, edic.

Qui igitur coire † queunt, hi & vxorem ducere possunt[2], & adoptare[3], & posthumum[4] instituere: at qui non possunt, hi castrati, id est, casti facti dicuntur, qui cùm non arrigant, nec ducere vxorem, nec adoptare queunt. Accur. & eum sequuti cæteri recentiores, castratos solùm † intelligunt, qui naturaliter sine testibus sunt: vnde & vulgatum extat carmen.

Castratos natura facit, violenta spadones
Improbitas, amor Eunuchos, & fœda libido.

Sed ex Latinis auctoribus apertissimè ostenditur, etiam castratos dici, quibus ferro diminuta sunt virilia[5] vnde rectius est castratos interpretari castos, siue natura non arrigāt, siue quia omnino spadones sint. Habentúrque hi pro vitiosis [6], & in his locus est redhibitioni. Sanè vetuit Domitianus Imp. edicto, ne pueri * castrarentur[7]: quod & Constantij lege cautum; éstque inde publicum iudiciū ex lege Cornelia constitutum, quod & in his, qui Thlibias faciunt, locum sibi vendicat[8], siue libidinis, siue commercij causa factum proponatur. Fuêre autem apud veteres Eunuchi alij qui insignes viri, vt Phauorinus philosophus Arelatensis, quæ vrbs est iuxta Eridanum, vt est apud Philostratum. Sed Oppianus ἁλιευτικῶν lib. IIII. ostendit, Eridanum à Græcis quoque dici, qui apud nos Rhodanus est. Narses quoque Iustiniani dux, qui Gothos Italia expulit, spado fuit. Celebrat & Ammianus Marcel

2 l. si serua. in fi. de iu. do.
3 §. sed & illud. Insti. de adopt.
4 l. vj. §. de liber. & posth.
5 l. si seruus. §. & si puerū. §. ad l. Aqui.
6 d. l. Pomp. & l. seq.
7 l. j. C. de eunuch.
8 l. iij. iiij. v. de sicar.

Marcellinus lib. XVI. Enteriũ cubiculo Constantij Cæsaris præpositum, qui sicut inter vepres rosæ nascuntur, & inter feras nonnullæ mitescunt, ita ipse inter spadones recti exem-
6 pli fuit. Quapropter † posse spadones eunuchósque ad quancunque dignitatem adsumi non dubitauerim, tametsi Lucianus tempore suo, an ad doctoris officiũ deligi possent, dubitatum tradat, & propter iudicũ varias sententias rem ampliatam. Sed & Suidas iratum Theodosium Antiocho præposito, scribit edictum protulisse, ne inter patritios essent eunuchi.

NATVRA. Cùm his diuulsi testes non sint, videbatur spadonis nomen non conuenire: deducitur enim hæc vox παρὰ τοῦ ἀποσπᾶσθαι, id est, ab euellendo, vt est in etymologico magno: qua ratione & ἐκτομίαι appellantur, quasi electos dicas, sicque eos Paulus Aegineta lib. VI. appellat: quibus verò collisi sunt, eunuchos. Infantes enim, inquit, pelui insidere faciunt, & flaccescentibus ob calidæ aquæ calorem corpusculis, digitis testiculos collidunt, quoad euanescant, nec contrectari amplius possint.

SVMMAE.

1 *Abortiui quiuis testamenta non rumpunt, nec ante editionem extinctus. 3.*

4 *Matri de partus tempore non credi.*

5 *Partus infortunium matri non obesse.*

LEX CXXIX.

QVI MORTVI. Eos † qui mortui na-
scuntur, non videri vnquam natos con-
stat, & ideo testamentum eorum præteritione
non rumpi certum est. Sed illud est dubium:
quid si viui nati sunt, eiusmodi tamen vt se-
cundum naturam viuere non possent, vt si
9 in l. quod dicitur. §. de lib. & posth. — ante septimũ mensem[9]? Et crebriùs receptum
est non rumpere, quoniam lex abortiuos præ-
teritos non rumpere testamentum ait: nec du-
10 l. vxoris. C. de posth. hæred. — bium est, quin abortiui * dicantur[10], tametsi
viui nati sint: nam & constat huiusmodi filios
11 Soci. in l. cùm auus. in fi. de condit. & demonst. — non esse perfectos[11], qui tamen, vt rumpant,
12 l. iij. C. de posthu. hær. — perfectè debuerint nasci[12], & ad orbem de-
uolui. Sed † quid si legitimo tempore infans
natus est, sed antequàm omnino de ventre
extraheretur, puta cum pede adhuc retinere-
tur, extinctus est? Et idem esse receptum
non enim perfectè natus est, nisi inciso ali-
13 d. l. iij. — membro viuus extractus esset[13]: perfe...
enim dicitur, sicut & vir manu amputata, nec
ideo manus perfectam hominis substantiam
14 d. l. quod dicitur. — in se habet[14]. Quid, si mater legitimo tempo-
re editum contendat, & hæredes testamento
instituti abortiuum dicant? Et non arbitror
matri credendum, nisi ex medicorum obste-
15 Bar. l. Gallus. in princ. § de liber. & posthum. — tricúmque sententia[15]. Sanè qui octauo mēse
nascitur, secundum naturam viuere non po-
test, idque medicinæ autoribus receptissimum
est: hoc autem in tractu ex cursu lunæ consi-
deran

derandi videntur menses, non autem habito respectu anni, quem Cæsar ordinauit: non de eo Hippocrates cæterique antiquissimi medici diuinare potuerunt.

LIBERI. Non procedit tamen hoc, cùm conditio fauorem matris respicit, veluti in illa, Arethusa, si liberos pepererit, libera esto: cùm enim etiam si monstrum enixa sit: libertatem consequatur, quia non est quod sibi imputetur[1]. Idem censendum si mortuum, vel debilem, vel imperfectum pariat.

1 l. quæreret. j. eod.

SVMMAE.

1 *Hæreditatem legitimam ab intestato, & testamento deferri.*
2 *Iusta, pleraque dici.*
3 *L. j. de testa. suprà explanari.*
4 *Legitimos hæredes etiam agnatos dici in contractibus contrà.*
6 *Confirmans ex causis non dat.*

LEX CXXX.

1 LEGE OBVENIRE. Legitima † hæreditas propriè dicitur, quæ ab intestato defertur[2]: quoniã eam lex ipsa absque facto hominis defert. Sed & quæ ex testamento defertur, legitima quoque non impropriè, latiore tamen sensu dicetur: ea enim à lege XII. tab.

2 l. j. de suis & leg.

confirmatur, dum in illa constitutum est, VTI QVIS REI SVAE LEGASSIT, ITA IVS ESTO[3]. Est † & iusta hæreditas, quæ iure sanguinis, gentilitatisque defertur[4]: ea enim omni æquitate suggerente, & omni iure, tam naturali, quàm ciuili debita est, & ideo iusta dicitur: quoniã id nomen emphasim quãdam habet, quale apud Græcos ἀκρι..ὲς vel ἐνκύριον. Inde † dicimus testamentum[5] esse iustam sententiam, id est, perquàm solennem & plenam: iustos liberos[6], ex vera vxore genitos: iustam vxorem[7] omni legum perfecta solennitate ductam: iustum pactum, quod vulgò vestitum dicimus[8], & stipulatione roboratum, iustum amorem, apud Tibullum, immensum, & omnes Cupidinis vires complectentem, iustum prælium, Liuio magnum, & stataria pugna certatum. Sic & Apuleius in Apologia secunda: Sciebat, inquit, intestati pueri legitimum magis, quàm iustum hæredem se futurum: quod & Paradoxorum libro quarto latiùs prosecutus sum. Igitur si de iusta hæreditate qualiscunque dispositio mentionem faciat, de ea intelligemus, quæ ab intestato defertur. Si verò de legitima dictum sit, vtranque contineri ex vi verborum constat. Et ideo qui sibi & hæredibus suis legitimis stipulatur, etiam de his sensisse videtur, qui tametsi extranei † testamento hæredes instituti fuerint: licet Alexandro[9] aliter visum

3 l. verbis. §. eodem.
4 l. iij. §. pro socio.
5 l. j. de testa.
6 l. cuidam qui. C. de natur. lib.
7 l. si vxor. de adult.
8 l. Stichum. §. naturalis. de solut.
9 Alex. cõs. lvj. in ij.

visum sit, cuius sententia vera non est, nisi ex subiecto argumento hoc persuadeatur, vt si quis in regno Titiū & eius legitimam successionē instituat [10]: accipietur enim de filijs primogenitis hæredibus: quoniam natura successionis huiusmodi hoc indicat. Idē si testator verisimiliter aliquo modo adficitur hæredis sui agnatis, quos prima spes successionis adtingit: his enim verbis de huiusmodi propinquis intellexisse videtur [11]. Quapropter filio instituto, si sine liberis decessisset, cū Titius pater bona sua se fratri, & illius hæredibus legitimis masculis relinquere dixisset, & post cōditionis euentū is testatoris frater hærede extraneo instituto decessisset, respōdi ad fideicommissum agnatos, qui eiusdē eum Titio familiæ erant, videri vocatos: verborū enim proprietas, & suæ gentis adfectio, hanc in sententiam me trahebant. nec mouebar, quòd à substituto extranei, nō autem legitimi, id est, agnati, essent instituti: quia licet in contractibus stipulās sibi, & suis hæredibus legitimis, non censeatur agnatis stipulatus, nisi sint hæredes, quia non est verisimile velle aliquem alteri, quàm hæredi stipulari, in præsenti tamē fideicommisso aliud esset dicendum, ex Titij voluntate, quem non est verisimile voluisse in bonis suis fideicommissum facere elusorium, & cuius vires ex grauati volūtate pēderēt, vt si aliquos quàm

10 Abb. cons. iij. in i.j. dub. in ij. lib.

11 l. ex facto. in fi. ad Treb.

legitimos institueret, onus fideicommissi extingueretur. Illud non diffiteor, quoties testator ipse & tabellio ignari & idiotæ probarentur, ex vulgari vsu illa verba de filiis accipi, non de agnatis.

CONFIRMANTVR. Qui ergo * cõfirmat, dare videtur. In quo tractatu † sic censeo distinguendum, vt ante omnia pensemus, confirmantis intentio qualis fuerit. Si enim actus qui fit, substantiam à mera confirmantis voluntate sumit, cõfirmãs actum nullum dare dicitur [12]. Idem, si actus sit validus, sed tamen confirmãs hoc egit, vt nouum actũ induceret [13]. At si ex sola voluntate confirmantis negotium non pendeat, qui cõfirmat, non dat: vt cùm hæres cẽtum, quæ autor suus Titio legauerat, rursus ipse legat [14]. Sed & prætor qui alienationem pupilli confirmat, alienare ipse non videtur, quoniam natura huius consensus hanc interpretationem non admittit [15], nec id actum est. Quòd si Præfectus præt. defensorem à popularibus electum cõfirmat [16], dare videbitur: principale enim robur eius actus à Præfecto initium sumpsit, cùm magistratum sibi eligere, & iurisdictionem cõferre, soli priuati nequeant. Illud adnotandum est, confirmationem * irriti priuilegij à principe emanatam non prodesse, nisi ex certa eius scientia facta sit, quæ tunc præsumitur, cùm causa cognita, confirmatio impetr

12 l. adoptio. ff. de adopt.
13 l. quærebatur. de test. mil.
14 l. vnum. §. si de. ff. de leg. ij.
15 Bar. l. more. de iur. om. iu. li.
16 §. & iudicare. versic. decretum. in auth. de defen. ciuit.

petrata, vel serie libelli totus tenor declaratus, vel geminata iussio subsequuta sit. Idem, si ex certa scientia se hoc facere princeps adtestetur, vel æquè pollentibus verbis vtatur: quamuis si probetur principi obreptũ fuisse, nihilominus confirmatio nullius effectus est, vt plerique omnes credidêre [17].

[17] c. porrecta. de confir. vti.

SVMMAE.

1 Fraudis acceptio varia, & species. 3.
4 Machinationis definitæ etymon.
5 L. Aliud. sensus.
6 Qæstionem præit crimen.
8 Fraude cessante ex causis pœnæ locum esse.

LEX CXXXI.

1 ALIVD EST FRAVS. Fraus* differt à dolo, quòd dolus fit alterius cir-
2 cumueniendi causa: fraus † propriè dicitur etiam si decipiendi consilium non adfuerit [1], sed is qui deceptus est, à seipso, vel ex euentu fraudatus est: vnde quatenus alter circũuentus sit, fraus dolo inest [2]. Aliqui tamen ex grammaticis dolum in faciendo consistere crediderunt, fraudem in verbis, argumento Græci sermonis φράζειν quod est loqui. Dixêre etiam veteres fraudem pro pœna [3]: quos & Vergil. imitatus est Aeneid. x1.

Iam nosces, vētosa ferat cui gloria fraudem.

Dixêre & pro periculo, & ita in iure legi adtestatur Seruius, vt cũ dicimus, ne ea res fraudi

[1] l. fraudis. j. tit. j.

[2] l. iuris gentium. §. sed si. ff. de pact.

[3] l. cùm autem. §. excipitur. de ædil. edict.

di sit. Hinc & Vergil. Quis deus in fraudem egit? Accipitur & pro læsione, vt apud Hora. in carmine seculari:

Iuuit ardentem sine fraude Troiam.

quod Acron interpretatur. † Differũt autem fallacia, calliditas: machinatio, impostura, videntúrque fraudis species esse. Fallaciam loquendo cõmitti, calliditatẽ tacendo, Accur.[4] existimauit. Ego fallaciã simulationi annexã arbitror, calliditatem ad ingenium † referri, machinationem ex præcogitata aliqua inuẽtione, manúque & arte confici, ἀπὸ τῆς μηχανῆς, vnde & techna dicitur, ἀπὸ τῆς τέχνης. impostura ab impostoribus, id est, deceptoribus[5], quos etiam planos vocant, nomẽ sumpsit: ductáque videtur metaphora ab his, qui operimentũ rei imponunt, vt vitium tegant.

SINE POENA. Vt † quia fraus eiusmodi sit, quæ pœnam non mereatur: vel etiã quia delictum tametsi graue probari nequiuerit[6], sciant tamen sontes rarissimè accidere, vt pœnas euadant, quãdoquidem, vt Græco versiculo admonemur,

ἔστιν δίκης ὀφθαλμὸς, ὃς τὰ πάνθ' ὁρᾷ.

Est iustitiæ oculus, qui omnia videt.

NON POTEST. Quapropter † antequam inquirere iudex incipiat, cõstare priùs perpetratũ fuisse crimẽ oportet: tũ enim quærendũ deinde est, quis perpetrauerit. Sanè huic dicto conformis est iuris regula[7]: Sine * culpa, nisi

4 d.l. iurisgent.

5 l.j.§.j.de ver.cog.

6 l. absenté. de pœn.

7 l.j.§.item. ad Sillan.

nisi subsit causa, non est aliquis puniendus. Quod tamē nō procedit, cùm in cōsequentia
8 † quis punitur, vt in eo, qui seruū noxæ causa dat. Sed & fauore publico etiā quādoque receptū est, vt vbi fraus nō fuerit, pœna sit: veluti cùm ex senatusconsulto sumebatur suppliciū de seruis omnibus, qui sub eodē tecto fuerāt, cùm dominus à seruo occisus esse dicebatur [8]: quāuis enim aliqui in eis insontes esse potuissent, tamen atrocitate pœnæ securitati domuum consulendū fuit, quod eleganter C. Casſius apud Tacitum lib. XIIII. disseruit, vbi, Nā & ex fuso (inquit) exercitur, cùm decimus quisque fuste feritur, etiā strenui sortiuntur: habet aliquid ex iniquo omne magnum exēplum, quod cōtra singulos vtilitate publica rependitur. Qua ratione introductū
9 arbitror, cùm * quis in principem violentas manus infert [9], etiam filios puniri: verisimile est plerosque fore qui vel liberorum suorum charitate ab huiusmodi consilijs abstineant.

8 l. j. ad Sillan.

9 l. quisquis. C. ad l. Iul. ma.

SVMMAE.

1 Mulctare varie accipi.
2 Mulctæ & pœnæ discrimen multiplex.
3 Delictorum genera.
4 Mulctæ forma, & modus idque iurisditione. 5.
6 Mulctæ locus.
7 §. Inter. sensus.
10 Mulctam quidam iies dicentes non dicunt.
11 Mulctæ origo.

§. INT

§. INTER MVLCTAM. Mulcta † Oscũ 1
verbũ est, quo pœna significatur, licet Grammatici quidã à mulcendo per antiphrasin dictam putẽt: vnde mulctare verbum condemnare est & punire: sic Plautus, mulctare matrimonio: Terentius, & Vergil. Aeneid. libr. xi. mulctare morte: Tranquillus, mulctare gentilitiis hæreditatibus: Cor. Tacitus, mulctare verberibus, dixerunt. Ex vsu tamẽ, angustiore significatione vox hæc pro pecuniaria tantum pœna, recepta est: sicque variæ † differen- 2
tiæ introductæ sunt, quod pœna quælibet coërcitio est, mulcta solius pecuniæ: quòd pœna certa est, legéque expressa, mulcta à ius dicentis arbitrio pendet: quòd pœna à quocunque iudice infligi potest, cui criminis executio demandata sit, mulcta ab ordinariis tantummodò, hísque qui pro tribunali sedent: quod mulcta fisco datur [10], pœna etiã parti adplicari potest: quòd mulcta infamiam non irrogat [11], pœna quãdoque irrogat: quodà pœnæ irrogatione, cũ quis criminis cõuictus est, prouocatio non est [12]: at mulctæ iudicio per iudicẽ appellationis reuocari potest: sed & si vltra modũ à lege cõstitutũ Præses prouinciæ mulctã dicat, ipso iure rescissum est: si pœnam, appellatione opus est [13]: is quoque qui mulctã dixit, officio suo functus non est, & ideo eam reuocare potest [1]: at qui pœnam constituit, amplius ea de re non aditur. Sunt aut

10 l. penul. C. de mod. mul.
11 l. j. C. eo.
12 l. si qua. j. eod.
13 l. certa. C. quando. pro non.
1 l. illicitas. in fin. de offic. præf.

autem pœnæ per leges & Senatusconsulta certis delictis constitutæ, mulcta specialibus quibusdam vt cùm quis in ius vocatus iudicem negligit [2]: contumaciæ enim infligitur. 2 l. j. §. si quis in ius voc.
Pli. epist. libro quarto. Licinius Nepos prætor acer & fortis mulctam etiam dixit senatori, qui ad iudicandum non venerat: egit ille in senatu causam suam, egit autem sic, vt deprecaretur: remissa est mulcta, sed timuit, sed rogauit, sed opus venia fuit.

3 SPECIALIS. Generalis † delicti nomẽ intelligit Iurisconsultus illud, quod certa appellatione plurima eiusdem naturæ crimina complecti potest, vt furtũ, homicidium, falsum [3]: quod & Doctores nostri nominatum delictum appellant. Speciale verò delictũ videtur, quod innominatum dicũt, vt cùm quis in ius vocatus non paret [4]. cùm temerè appellat, cùm ius dicentem contemnit, cùm in munere sibi imposito per desidiam quis cessat [5]: eiusmodi enim facta pluribus verbis specialiter designantur, non vno generali.

3 l. si familia. §. de iurisdic. omnium.
4 l. ij. C. de episc. aud.
5 l. ij. C. de spor.

4 HODIE. Olim † enim ex pecude mulcta pendebatur, maximáque erat xxx. boum, & duarum ouium: minima, vnius ouis: deinde in pecunia cœptum est mulctari, & bos centusse, ouis decusse æstimata est. mentio huius rei est A. Gellio, & Sex. Pompeio. [quod è legibus Solonis desumptum est, vt apud Plutarchum. l. in Solone tractatum scio].

EX ARBITRIO. Siue † quia arbitrariũ ei sit, quã mulctã dicat, dũ legitimũ modũ nõ excedat, qui hodie in Præsidibus prouinciarũ vsque ad duas auri vncias est, in Proconsulib. sex, idémque Præfectis Aegypti [6]: at in aliis spectabilibus vsque ad tres: siue quia postquam dicta est mulcta, adhuc in arbitrio iudicis est eam remittere [7]. Olim ex lege XII. tabu. prouocabatur ad populũ, dicebatúrque certari mulcta, cùm petebatur eius remissio, vel modus: quod ex T. Liuio. libr. XXV. & M. Cic. Philip. XI. cognoscere in promptu est.

6 l. eos. C. de mo.

7 d. l. illicitas. §. fin.

IMPOSITA. Quãdoque † tamen certa pœna est, & mulcta appellatur, vt in eo qui X. H-S. argẽti punitur [8], quia temerè appellauit. Sed hoc casu mulcta impropriè dicitur, vt quidã sentiũt: vel qđ est verius, cũ priùs h... delicto certa pœna cõstituta nõ esset, pr... dicebatur mulcta: vnde quãuis certitudo... tionis addita sit antiquũ nomẽ tamẽ seruauit.

8 l. ij. C. d. epi. aud.

SPECIALIS. Intelligendum est, cùm pœna pecuniaria infligitur: † alioquin vbi pœna cunque à iure determinatum non est, quæ pœna delinquenti constituenda sit, arbitrarium iudici est, nec huiusmodi pœna ideo mulcta dicitur [9].

9 l. j. §. quibus. de extra.

ADIVDICATIO. Adiudicare est * iudicio peracto, rem controuersam actori addicere. Olim ex lege XII. tab. si debitor soluẽdo nõ erat, adiudicabatur corpus eius credi-

dito

ditoribus, quibus fas erat membra artúsque partiendi, quod deinde tacito consensu abrogatum est, cœptúmque est pecunia transigi, & bona ipsa, non corpus adiudicari: quod apud Aul. Gel. lib. xx. capi. Cæcilius Iurisconsultus

9 eleganter disputat. Cùm ergo * adiudicatio merum mixtúmque imperium respiciat[10], sequitur hîc probari, eis tantummodo ius mulctæ esse, qui imperium habeant: quod & alibi proditum est[11]. Quapropter inde cõsequens

10 est † vt defensores ciuitatũ[12], magistratúsque municipales, item duumuiri[13] (hi sunt ipsius ordinis duo præfecti) mulctam dicere nequeant, licet aduersus contumaces aliis remediis vti eis permissum sit. Sed & eos, quibus mandata est iurisdictio, mulctam nemini irrogare posse constat, nisi is sit delegatus principis: & ita frequentius proditum est[14].

11 MAGISTRATVS. Ius † mulctæ dicendæ ex lege XII. tab. introductum est, & solis magistratibus populi Romani concessum: eius verba sunt: IVSTA IMPERIA SVNTO, IISQVE CIVES MODESTE AC SINE RECVSATIONE PARENTO. MAGISRATVS NEC OBEDIENTEM ET NOCVVM CIVEM, MVLCTA, VINCVLIS, VERBERIBVSVE COERCENTO: NI PAR MAIORVE POTESTAS, POPVLVSQVE PROHIBESSIT, AD QVOS PROVOCATIO ESTO: CVM MAGISTRATVS

10 l. iubere. §. de iurisdi. omn. iud.

11 l. ij. in fi. de iudic.

12 l. ij. C. de defen. ciuit.

13 l. j. si quis ius dicen.

14 c. de causis. de offic deleg.

IVDICASSIT, IRROGASSITVE, PER POPVLVM MVLCTAE CERTATIO ESTO. Referuntur hæc à M. Tul. lib. de legibus III. Cùm ergo id ius à XII. tabulis magistratibus concessum sit, non potest de municipalibus intelligi, quibus lex XII. tab. scripta non est, & qui non simpliciter magistratus, sed cum additamento, municipales dicuntur. Præsidibus verò prouinciarum id ius competit: quia mandatis, quæ solet Imperatores legatis suis, cùm eos in prouincias destinant, dare hoc permittitur.

COMPETIT. Vnde & defensores ciuitatis leuium criminũ cognitionem habent[15], & quos sontes reperiunt, pœnis afficiunt.

15 §. audiet. de def. ciuit.

SVMMAE.

1 *Anniculus annum adtigit.*

2 *Doctori de moribus non credi.*

LEX CXXXII.

ANNICVLVS. Anniculus † infans dicitur anni vnius, quem quidam vniennem vocat, exemplo Græci sermonis ἐνιαυσιαῖος: diciturque hoc nomine, qui extremum anni diem attigit, tametsi integrum eum non vixerit: comprobátque id Paulus ex consuetudine sermonis, quod mirum est in hac voce, præsertim repertu rara, verùm legislatori de consuetudine adtestãti credi par est. Sed an † cuilibet

libet doctori egregio? & Bar. [1] credi existimauit, si ab eo in scriptis redacta sit, cuius sententiam probare ipse nequeo: cùm enim sit facti, quis plenā fidem adhibebit [2]? cùm etiam prudentissimos huiusmodi prætereant, idque crebriùs receptum mihi videtur.

1 Barto. l. de quib⁹. in iiij. q. princ. de legib.
2 Ias. d. l. de quibus.

SVMMAE.

1 *Ante cal. vel in cal. idem effectus. 7.*
2 *§. Ante. sensus. & 3.*
4 *Calendarum computatio & obseruatio.*
5 *Testes conciliandi ratio.*

§. ANTE DIEM. Variè hic locus accipitur: apud veteres enim videntur non eodem
1 sensu hæc verba intelligi. Nam † qui promittit ante x. diem Calendarum, videtur perinde, ac si dixisset, decimo Calendas: sicut qui ante Calendas stipulatur, perinde est, ac si calendis stipularetur [3]: nam ratio hoc suadet, cùm decimo Calendas compendio verborum dicatur, pro decimo die ante Calēdas. Sed tamen ipse aliud opinor decimo Calendas, aliud decimo die calendarum. Cùm enim ante Calendas dicimus, ipsæ Calendæ non compræhēduntur. Cicero ad Lentulum: Senatus haberi ante Calend. Feb. per legem Papiam, id quod scis, non potest, neque mense Februario toto, nisi perfectis, aut reiectis rogationibus. Verùm in aliā sententiā nos vrget, quod per hæc verba dies, qui est nono Calen. significari videtur; ídque

3 l. qui ante. de ver. obli.

probatur Ciceronis auctoritate, qui Philippica v. Ante diem, inquit, xiiij. Cal. Ian. decretis cum vestris concidistis, cõstituistisque, vt hæc ad vos Calen. Ian. referrentur. Rursus Philippica vltima: Memoria tenēt, me ante diē xiiij. Calen. Ian. principem reuocandæ libertatis fuisse, me ex Calen. Ian. ad hanc horam vigilasse. His autē verbis de eo die intelligebat, qui est xiij. Calen. Ian. quod ostēditur in dicta Philipp. v. in principio. Cùm enim eam orationem, vti censuerat Senatus, Calen. Ian. haberet: Recordamini, inquit, qui dies, nudiustertius decimus fuerit. Et paulò inferius: Hodies xij. profuerūt, vt quem nemo præter Cotylam, &c. Idem apertiùs ostendit lib. Epist. famil. xij. ad Cornificium: nam eius diei mentionem faciens, ad xiij. Calend. (inquit) [...] Senatus frequens mihi est assensus: Et item: Ad xiij. Calend. Ian. fundamenta reipub. [...] Quomodo ergo Paulum hîc defendemus [...] nitus his cõtraria sentientem, cùm significanter his verbis censet eum diem, qui xj. Calend. est, Adde quôd etiam ante Calendas, & post [...] esse existimat, quod falsum est, imò (vt appa[...] ret) apertissimè dissident. Sed & Cælius Ciceroni: Dicebat, inquit, Pompeius se ante Calendas Martias non posse sine iniuria de prouinciis Cæsaris statuere, post Cal. Mar. se non dubitaturū. Sunt qui his difficultatibus adducti scripturam inuertant, & legendum existiment non

non post diem x. sed post diem xij. Qui sensus indubitatus est, redditque responsum hoc superfluum, prætereáque aduersus veterum omnium codicum fidem fit huiusmodi mutatio. Alij neutro sermone legunt, non vtroque: sed hæc insolẽtior est correctio, & non satis vera. Alij crassiore minerua intelligunt, vt ante diẽ decimum Calẽdarum, de vndecima die actum putemus mensis lapsi, si retrò, & mensis instantis, si porrò computemus. Qua ratione ante diem decimum Cal. Ian. vigesima erit Decembris, quia ab ea ad Calend. vndecim intersunt dies, post diem decimum Calendarũ erit vndecima Ianuarij, & hîc enim vndecim intersunt dies. Sed certè Iurisconsultus ludere nos hoc sensu potiùs, quàm docere voluisse videretur. Ego † dupliciter declarari id responsum
2 posse sentio: & in primis, si de die præterita loquamur, vt quia me quicquã fecisse post diem decimum Calend. dicam, id intelligi arbitror xj. Calend. esse factum: quòd si ante diem decimum dicam, intelligitur nonò Calẽdas: sicut apud Ciceronem, ante xiiij. diem Calen. intelligitur xiij. Calend. Et ratio ea est, quia in computatione præteriti, vndecima post decimam est, sicut xiiij. ante xiij. quod si de futuro verba faciam, vt quia post x. diem Calen. spondeam tibi centum, nono Calend. intelligitur: si ante x. diem spopondero, vndecimo obligabor. Vnde meritò Iuriscõsultus vtroque ser-

mone vndecimã diem significari dixit: quod
intellige diuersis tamen casibus. Ante decimã
diem, significat vndecimam, si de futuro lo-
quar: post decimã diem, significat vndecimã, si
de præterito agatur. Altero † modo potest
etiam accipi: siquidem illud scire debemus,
apud Græcos cõsuetum fuisse, vt dierũ † com-
putatio retrorsum à sequente mense ducere-
tur, fiebátque vti mensis, quem tum φθίνοντα,
id est, deficientẽ appellabant, ἀπὸ τῆς εἰκάδος,
hoc est, à vigesima die inciperet retrò nume-
rari ad sequentem: quod in Nubibus Aristo-
phanes ostẽdit, & Homerus, τοῦ μὲν φθίνοντος
μηνὸς τοῦ δ' ἱσταμένοιο. Eum morẽ & Latini se-
cuti fuerunt, & post præcedentis mẽsis Idus, iu-
sequentis Calẽdas numerare cœperunt. Qua-
propter quartusdecimus Decembris dies...
cimusseptimus est Calendarũ Ianuarij: ti...
deinde procedimus, sextumdecimum, q...
tumdecimum, quartumdecimum, ab augm...
to in diminutionem vsque ad ipsum Calend.
diem computando. Si ergo scriptum sit, post
diem decimum Calendarum aliquid factum,
vndecimo Calend. censetur factum, quoniam
ab instante mẽse retrò computando, vndeci-
mus dies post decimum numeratur: quòd si
ante diem decimum dicatur, idem significari
potest: respectu enim deficientis mensis, vnde-
cimus ante decimum est. Et sic diuersis ratio-
nibus, sermo qui hîc repugnans videtur, idẽ...
denо:

denotare potest. Sanè hinc argumentum su-
5 mitur, † non videri inuicem aduersari testes, quorum aliqui ante bellum, aliqui post bellum rem gestam dicant: cùm enim hæc res tractum habeat, poterunt intelligi ante bellum perfectũ[1], & post bellum cœptum, ídque fre-
6 quentiùs traditum est[2]. Ego accepi hanc * dictionem, ante, ad initium, & post, ad finem referri, idque ex sermonis proprietate, à qua, vt testes à periurio tueantur, recedere permissum
7 est. Sed & qui ante Calend. † promittit, solis Calendis conuenietur[3]: antè enim dies non venit: alioquin momenti illius ratio esset habenda, quod Calendarum initium antecessit: at in diebus momenta temporum non considerari, infrà traditur[4]. Quapropter, si tibi spondeam ante mensem Februarium centum aureos me daturum, initio eius mensis conueniri potero, idque receptius est.

1 Bart. l. ij. §. creditum. si cert. pet.
2 l. ij. C. ne de stat. def.
3 d. l. qui antè.
4 l. ij. ȷ. eod.

SVMMAE.

2 *Partus non est exectus.*
3 *Conditionis voluntariæ & necessariæ discrimen.*

1 §. FALSVM. Parere verbum * enitentis
2 mulieris actum significat: quapropter † si execto vtero infans ei detrahatur, peperisse nõ videtur. Hincque est, quòd si Titio legaue-
3 rim, si Arethusa pepererit, cùm conditio † voluntaria sit, execto vtero non eueniet[5]; si ne-

5 Bartol. d. l. Gallus. §. & quid si.

cessaria, secus est: vt cùm quis, si vxor sua pepererit, filium instituit, & si decesserit, Titium: non enim respexisse modum videtur, quo filius in lucem prodeat, sed quomodocunque natus sit, illi consuluisse: & ideo ex coniectura mentis fit interpretatio, etiam si conditionis verba omnino non quadrent: & ita Baldo Salicetóque[6] visum est, quod & nos contra Iasonis[7] sententiam probauimus.

6 Salic. l. fin. C. de posth. hæred. instit.
7 Ias. l. quod dicitur. de liber. & posth.

SVMMAE.

1 *Intra etiam tempus medium continet.*

LEX CXXXIII.

SI QVIS SIC. Apud veteres tres erant præpositiunculæ diuerso sensu, in, vls, cis: quæ quoniam obscuro sonitu promebantur, euphoniæ causa additionem eandem receperunt, dicique vltra, citra, intra, cœptum: sicque intra idem significat, quod in: vnde rectè dicemus, Brigantium intra Alpes est, id est in Alpibus ipsis: sicut Segusiū citra Alpes, Vocontij vltra. Sic & qui dicit se intra Calendas facturum, in ipsis Calendis dicere videtur, vt apud Aul. Gellium lib xij. cap. xiij. Sulpitius Appollinaris disseruit. Vsus tamen obtinuit, vt non † solum diem Calendarū, sed omne tempus, quod citra eum diem est, cótineat: quapropter, si libertas sic relicta sit: Strichus intra annum postquam mortuus fuero, liber esto[8]; statim post mortē liber est. Cuius cósuetudinis

8 l. si ita. in fi. de manu. test.

tudinis loquendi ratio est, quia tempus concessionis vsque ad extremum diem, quo negotiũ explicari potest, pro vno habetur: vnde quicquid citra extremũ diem factum est, intra illud tempus factum dicitur. In hac ergo verborum conceptione, intra diem mortis, dubium nõ est, quin etiam dies, quo quis moritur, cõprænsus sit, perinde ac si in diem mortis dictũ esset: præpositio enim ista, accusatiuo iũcta, etiam pro vsque accipitur, vt in diem interpretemur, vsque ad diem: quod & suprà[9] ex Grammaticis adnotauimus. Quapropter qui intra Calendas pronuntiare iussus est, Calendis ipsis rectè atque ordine pronuntiaturus est.

9 l. notionẽ. in fin. s. eod.

FIAT. Si ergo Titio legauero, vt intra diem mortis suæ mihi monumentũ suis sumptibus faciat, etiam Titio defuncto, dum
2 * eadem die fiat, legatum debebitur: ídque Accur. probat, quoniam id factum eius naturæ est, vt per alium explicari posit[10].

10 l. j. §. ne autem. C. de cadu. tollen.

SVMMAE.

1 Annum cœptum pro completo esse. 3. ex caussis contra.

2 L. Anniculus. ij. explicari. 4.

5 Taxatiuas in plerisque subaudiri.

LEX CXXXIIII.

1 ANNICVLVS. Quoties in lege † certi anni mentio habetur, intelligimus de perfecto, qui ccclxv. dierum est: nec ideo mi-

nùs perfectus est, quòd vltimus dies nondum sit exactus, cùm satis sit esse cœptũ: idque in his, quæ fauorem respiciunt, vt in vsucapionibus [11], in testamentis [12], in libertatibus. Quod † si de re odiosa agatur, de momẽto ad momentum fit cõputatio. Hinc est, quòd qui vltimo die vigesimiquinti anni contraxit, & læsus est, in integrum restituetur [13]. Idem & in præscriptionibus [14]. Quãdoq; † etiã fit latissima interpretatio, & satis est cœptũ fuisse annũ, vt est in municipalibus muneribus [15], quæ curã Reipublicæ non exposcant. Idem si verba hoc inferant, veluti si scriptũ sit, in xx. anno licere aliquẽ ad sacros ordines promoueri [16]: sufficiet enim vigesimum annum esse cœptũ. Idem si intra vigesimum dicatur [17], vel (quod fermè idem est, vt Aulus Gellius libro duodecimo capitulo decimotertio, tradit) ante vigesimum: hæc enim verba magis initium, quàm finem respiciunt.

11 l. & ideo. de vsucap.
12 l. qua ætate. de testa.
13 l. iij. §. minoré. de min.
14 l. in omnib. de actio. & obliga.
15 l. ad rép. de municip.
16 Cle. fin. de ætat. & quali. vbi Card.
17 l. qui filium. §. fi. ad Trebellia.

NON EXACTO. Id est, perfecto, † & subauditur taxatiua: qui modus loquendi Iurisconsultis est frequens [1], vt † cùm dicitur, veteratorem non ex tempore, sed ex genere, & causa æstimandum. Item, domus appellatione [2] non proprietatem, sed domicilium contineri: interpretabimur enim, non ex tempore tantùm, & non proprietatem tantùm: & id, quoniam subiecta materia hoc indicat: alioquin certum est, si quis debere se qua

1 l. fin. de ædil. edict.
2 l. lex Cornelia. §. domum. de iniur.

quinque dicat, tum quoque taxatiuam subinduci[3], quod omnes ferè admittunt. Eadem ratione hîc intelligemus, non tantũ exacto, sed etiam incipiente die.

3 l. rogasti. §. si. cert. pet.

CIVILITER. Secundum iura ciuilia:
6 nam naturaliter vltimus dies* integer anno accedere deberet, præterea quadrans, hoc est, sex horæ: vnde institutus singulis quibusque quadrienniis est bissextus.

SVMMAE.

1 Partuum monstrosorum species & causæ. 2. 3.
4 Concipit pro cogitatu mulier.
7 L. Quæreret. emendata.

LEX CXXXV.

QVAERERET ALIQVIS. Mon-
1 strosorum † partuum duæ videntur in mulieribus esse species. Prima est, cum quid aspectu inæquale nascitur: cum enim ita homo à natura formatus sit, vt summa sit in eo proportio respondeántque vicissim singula membra quoties aliquid deficit, vel præter cæterorum naturam augetur, monstrum est: vt cùm magnitudine corporis nimia, vel paruitate quis nascitur, vt quos pumilios vocamus. Idẽ si superfluis mẽbrorum partibus, vt bicipites & trimani: vel deficientibus aliquibus, vt qui vnica tantum manu prodeunt, vel qui sine capite: itémq; in quibus suo loco mẽbra non sunt, vt qui oculos in pectore, vel in

fronte,

fronte, aures supra tẽpora habent. Hos† partus prouenire Empedocles existimauit ex defectu vel augmento seminis: alij ob versam, vel spiritu interceptam matricem. Alia species est, quam Græci ἑτερομορφίαν vocãt, cum mulier partum producit, in animalis alicuius naturam deformatum, vt Minotaurus. Legitur & bellis ciuilibus Hetruscam mulierem serpentem peperisse: nati etiam traduntur caninis capitibus quidam, alij & asininis auribus: fuêre, & qui vagientes ruderent. Traditum est, cùm Thales in Periandri armento ex equa natum monstrum conspicatus esset, quod pectore tenus humanam effigiem referebat, cætera bestiam, surridẽtẽ admonuisse, ne pastorib. quibus vxores deessent, vteretur. Sed† Vlpianus fataliter, id est, diuinæ voluntatis, inclinante in id præstituta serie, huiusmodi naturæ ludibria existimauit: facilè Astrologi cõsensuri sunt, ex quibus chabitius quosdam gradus commemorat, quibus si luna sit, dum aliquis cõcipitur, monstrosum nasci opinatus est: quod & ex Iulio Materno cognoscere possumus. Accur. † in cogitationem mulieris causam refert, si dum iniretur, de aliquo animali cogitauit. Nam & Hippocrates mulierẽ suspicione adulterij laborãtem, quòd marito penitus dissimilẽ filium procreasset, hac ratione liberauit, quod in cubiculo picturã ea mulier habebat, cui simile

int.

infantē pepererat: idq; Hieronymus in quæſtionibus ſuper Geneſim refert. Quo argumento & Quintilianus matronam defendit, quæ Aethiopem enixa erat, cùm eius coloris imagũculã in thalamo haberet. Meminit etiã non abſimilis rei Auguſtinus lib. de Ciuitate Dei x. Vbi & Iacob Hebræi inuentum approbat, qui vt verſicolorem gregem haberet, in canalib. variegatas virgas ponebat, vt tales fœtus progignerentur, quales erant virgæ, quas potum ducta pecora contemplabantur, vt Geneſeos cap. xl. habetur. Quæ ratio vt quandoque vera ſit, frequentius tamen accidere vſu videmus, vt legitimos patres filij
5 *referant: alioquin qui ex adulterio concipiuntur, maritis maximè ſimiles eſſent, cùm in huiuſmodi coitu ſollicitari de mariti aduentu mulierem veriſimile ſit, & tamen experientia cognitum eſt, adulteris ſimiles eſſe adulterinos partus quod & Plumbini dux patrum noſtrorũ memoria re ipſa expertus eſt: is, cùm de ſe prægnantem concubinam crederet, inuitaſsétque ab baptiſmi ſacra quàm plurimos primarios viros, ea Aethiopem peperit, eo quo ſuo ſimilimum: quapropter ridiculo habitus dux, quæſtione veritatem deprændit, cuius ſententiæ fuiſſe etiam Phocylidem poëtam eius carmen indicat:

Οὐ γὰρ τίκτει παῖδας ὁμοίους μοιχικὰ λέκτρα.

Diſſimiles gignunt ſtuprata cubilia natos.

Sanè

Sanè hoc sciendum, pro * monstro non habendum partum [4], qui aliquatenus ampliora membra habet, vt qui senis sunt digitis, vel tribus testibus, quos Græci τριόρχας vocant: qualem fuisse Philelphum ætatis suæ doctissimum, sed eundem libidinis indomitæ, vulgò ferũt.

4 l. nõ sunt. de stat. hom.

VEL QVALEM. Ratio † latini sermonis argumẽto est, corruptum esse locum, & inæqualem legendum videtur, & æqualis dici posse, quem Græci ἄποιον appellãt, quasi sine vlla qualitate dicas. Alij codices simpliciter, vel visu scriptum habent.

SVMMAE.

1 Generum etiam de vlterioribus dici.

2 Pro, vocis acceptio multiplex.

LEX CXXXVI.

GENERI. Generi † appellatione hîc intelliditur progeneros, & si qui vlteriores sunt, contineri: quod ex proprietate sermonis esse Bart. [1] credidit, at alij contrà. Ipse extensiua interpretatione esse non ambigo, cui tamen interpretationi larga vocabuli significatio, nec omnino impropria accedit: & ideo in quacunque materia hoc procedere, nisi rationis diuersitas aliqua reddatur, qua aliud in genero, aliud in progenero statui debere appareat. Præpositio enim † pro, in compositione variè accipitur: quãdoque vt ordinem quendam designet, qui porrò, procúlve sit: vt si pronepotem, proauum, progenerũ, prosoceri

1 l. Gallus. §. instituens.

socerum dicamus, quòd in gradu distantior nepos, auus, gener, socer sit. Quandoque vt improprietem ostendamus, eúmque qui loco alicuius habetur, vt cùm dicimus, protutorem [2] proregem, proconsulem. Quandoque, vt extra ordinem rem gestam denotemus: vnde Propraetor dicitur *, non simpliciter qui loco Praetoris est, sed quilibet extraordinaria praetura insignis.

2 l.j.§. de eo qui pro tut.

SVMMAE.

1 Mulierum parientium priuilegiũ multiplex.
3 L. Ter enixa. explicatur.
4 Ter vulnerasse etiam actu vno dici potest.

LEX CXXXVII.

TER ENIXA. Procurabant † veteres Romani, quãtùm poterãt, vt filiis ciuitas repleretur, multáque fœcundis mulieribus praemia constituebãt. Hinc cautũ Tertilliano S. consulto, vt quae mulier ingenua tres liberos enixa esset [3], filio defuncto succederet: traditque Gellius profuisse hoc matribus, etiam si filij statim decessissent. Lucius quoque Columella moris antiquorũ fuisse autor est, vt ancillis quae tres liberos * peperissent vacationem, quae plures libertatem concederẽt. Vnde fortè illa conditio in iure emanauit, Arethusa si tres pepererit, libera esto [4]. Apud Euseb

3 §.j. Instit. ad S. C. Tertyl.

4 l. Arethusa de stat. hom.

Eusebium quoque proditum est, matronis quæ filios progenuissent, lecticarũ vsum, margaritarúmque permissum, cùm aliis esset lege ademptus. Opinor, & hac de re aliquid lege Papia Popæa fuisse constitutum: quapropter Trãquillus testatur, cùm eius legis Claudius vacationem certis ex causis permisisset, latinæ conditionis viris ius Quiritium concessisse, fœminis verò ius quatuor liberorum. Quod enim Romanæ mulieri priuilegium ex tribus filiis competebat, libertinæ, vel latinæ conditionis, ex quatuor dabatur: cuius rei in S. consulto Tertylliano exemplum sumi potest. Hodie tamen & Honorij & Iustiniani constitutionib. [5] extincta huiusmodi priuilegia sunt: nihilóque differre à fœcũditate virginitatem voluerunt: quod græcus autor Procopius admodũ improbat, causámque euersionis Roma. imperij inde ortam arbitratur, quòd cũ homines propagationi prolis nõ cõsulerent, infrequẽtiores factæ ciuitates à barbarorũ ingẽtibus exercitibus se tueri nequiuerint. Igitur † ostendit hîc Iuriscõsultus, ter enixã mulierẽ dici, etiam quæ vno partu tres edidit: nihílque refert diuersis temporibus, an vno vtero tres pepererit: cùm enim nõ eodem nixu plures infantes nascantur, sed vnus post alium, proprietas verbi hanc interpretationem necessariò recipit. Qua ratione † sumi hinc argumentum potest: si ei, qui tribus

[5] l. j. & ij. C de iur. lib.

bus vulneribus aliquem affecerit, certa pœna ex lege constituta sit, qui cum tridente, seu trifixili telo vulnerauerit, teneri[6]; vt nihil referat, an diuersis temporibus, an eodem nixu, tres plagas incusserit; quod vtique crebrius receptum est, præterquam cùm verba legis actum percutientis respiciunt: vt si ita concepta sint, Si quis ter aliquem vulnerauerit, vel si quis telum contorserit, itémque si quis in cuiusque crura sagittas iecerit.

6 Bar. l. fin. §. arb. fur. cæs.

SVMMAE.

1 *Bonorum possessio, ius.*

3 *Bonorum possessorem hærede contineri effectu.*

LEX CXXXVIII.

1 HAEREDITATIS. Bonorum † possessio pro iure ipso hæreditario accipitur, quod cum prætoris decreto acquiritur: vt tametsi res ipsas hæreditarias possideamus, bonorum tamen possessionem, id est, ius ipsum à iudice impetrare nobis necessarium
2 sit, nihil * ea ab hæreditate differt, nisi quòd solo animo hæreditas aditur: bonorum possessio, vt acquisita videatur, ius dicentis officium requirit. Qui ergo bonorum possessionem agnouit, hæreditatem habere, vel pro hærede gerere, etiam propriè dicetur[7]. Sed
3 † an bonorum possessor propriè hæres appel-

7 l. puberē. C. de iur. de libe.

labitur [8]? Et loco hæredis esse traditum est. Quo fit, vt propriè hæres non sit [9]: nā & prætor hæredem ipse facere non potest: sed cum omnino hæredi subrogatus sit, quælibet dispositio de hærede verba faciens, eum quoque comprahēdet [1]. Quod opinor obseruandum, etiā si materia odiosa pœnalisque sit [2]: quamuis quidam aliter sentiant, eo potissimum argumento, quod in huiusmodi materia nec pater, qui iure peculij castrēsia filij occupat [3], nec fideicommissarius pro hæredibus habetur [4]. Sed illi quo ad effectum solùm hæredibus æquiparantur, bonorum possessor etiam quo ad nomen.

8 l.j.§.de bonor.posses.
9 §.quos autem. Insti.de bon.posses.
1 l.in conditionibus.§.si patronus.de condi.& demonstr.
2 Soc. l.j.ij. not.de vulg.
3 l.Papinianus. §. j. de inoffic.testa.
4 l.si ante.l. seq. ad Silla.

SVMMAE.

1 *Aedificiorum pensio, & causa.*
2 *L. Aedificia. sensus. 4.*
3 *Aedificia ciues fit.*

LEX CXXXIX.

AEDIFICIA. Cum † populo Romano aduersus Antonium in Mutinæ obsidione belligerāti pecuniæ deessent, scribit Dion ... senatorij ordinis viris indictum, vt qui ... obolos soluerent, in singulas quasque tegulas ædificiorum, quæ Romæ incolerent. Idem ... triumuiris compulsos ciues ait, vt ædificiorum quæ Romæ habebāt, pēsiones pēderent: quod munus colonariū appellari à M.Cic.ad Att. Epist.lib.xiij.& C. Cæsare bellorum ciuilium ...

commẽtario iij. ipse arbitror, cuius vocis etiã in authenticis[5] mentio habetur, tametsi & co
2 lumnarium legi possit. Igitur † potuit dubitari, quæ intelligantur ædificia Romæ esse: & hic traditur, etiam quæ extra muros in continentibus vrbis fiunt, contineri: Roma enim mœnibus non terminatur, sed continentibus
3 ædificiis. Accur. † casum in hac lege ita fingit. Statuerunt Romani, quod qui ædificium Romæ fecisset, ciuis Romanus haberetur. Addit Bar. talem verè & propriè ciuem esse quoniã quoties lex ea confert, quæ solius iuris ciuilis sunt, propriè cõfert, non per fictionem. Vnde consequens est, vt etiam in odiosis huiusmodi
4 receptitius pro ciue existimetur[6]. Ipse † in ea quoque specie interpretationem hanc intellexerim, cùm cautum est, vt ædificia Romæ vltra certam altitudinem non erigantur[7], vel non destruantur, & si qua similia: intelligẽtur enim Romæ esse, & quæ in suburbiis sunt. Sanè (quod ad ædificantium instructionem adtinet) Græcum elegans extat carmen:

Σώματα πολλὰ τρέφειν, καὶ δώματα πολλ᾽
  ἀνεγείρειν,
ἀτραπὸς εἰς πενίην ἐστὶν ἑτοιμοτάτη.

Aedificare domos, multorum & pascere ventres.
  Pauperiem in miseram prompta frequénsque
    via est.

SVMMAE.

1 Perfectum varie accipi.

5 §. quidam. in authen. de non alien.

6 l. cũ ex oratione. §. de excusat. tut. vbi Bald.

7 l. j. & ij. C. de æd. pri.

2 *Aedificij excrescentes sumptus architecto non pendendi.*
3 *§. Perfecisse. explicari.*
5 *Vendere ædificaturo lautè non cogit lex.*

§. PERFECISSE. Perfectũ † dicitur, cui nihil addi vel minui, salua integritate, potest[8]: idque propriè. Quãdoque tamẽ ex subiecta materia aliter iudicamus, & perfectum ædificium interpretamur, quod in tali vsu esse potest, qualem paterfa. hîc destinauit: sicque Vlpiani verba hîc accipienda sunt: alioquin quodlibet imperfectum ædificium, aliquo in vsu esse potest. Scribit M. Vitruuius architectonices lib. x. Ephesi antiquam legem fuisse, Architectus † cùm publicum opus curandum recipit, polliceatur quanto sumptu sit futurum: ædificio perfecto, si quod professus est, omne impensum fuerit, & vltra quartã eius partem etiam aliquid, quod præterea excurrerit, de suo suppleat; † quomodo hîc accipiemus perfectum ædificium? an simpliciter, vt Vlpianus hîc ait? minimè verò: sed perfectum intelligimus, cùm factũ est illud, quod fieri inter partes conuenit: antè enim, quàm res cõsummationem acceperit, factum * non dicitur: quæ si accesserit, non solùm factum, sed etiam perfectum dicetur. Sed † finge, concedit lex volenti lautè ædificare, vt vicinũ ad proximæ rei venditionẽ cogere posit, an eũ quoque adiuuabit, qui lautũ ædificiũ perfecit, sed addere illi aliquid

8 l. iurisperitos. de excusat. tut.

aliquid desiderat, puta hortum ampliare, vel impluuiũ? Qua in re, cùm ego impeterer, negabã adiuuari: cùm enim ornatus vrbis ratione ita constitutum esset, & quò ciues ad expolienda ædificia incitarentur, in eo, qui iam perfecisset, hæc ratio locũ non habebat: nam incitandus non erat qui iam perfecisset, nec volebat ædificare, qui iam ædificasset: quandoquidem & modica illa ampliatio ciuitati ipsi ornaméto non erat, sed ædificium, quod satis iam perfectũ fuerat: restringendúmque interpretatione decretum dicebam, quod non solùm aduersus legem ciuilẽ inductum erat, sed etiam ius gentium tollebat, quod lib. Regum iij. cap. xxj. habetur: nam & Trãquillus tradit, Augustum Imp. forum fecisse angustius, cùm possessoribus proximas domos extorquere ausus non fuisset: aiebántque optimi principis Augusti exemplum imitandum, non cuiusuis alterius, qui eius decreti autor fuisset. Verùm cùm non tam iuri meo, quàm iudicibus diffiderem, transegi: vt verissimum sit illud Hesiodi,

Μηδ᾽ ἂν βοῦς ἀπόλοιτ᾽ εἰ μὴ γείτων κακὸς εἴη.

Quod (vt L. Columella ait) nõ solùm de boue dicitur, sed etiã de omnibus partibus rei familiaris: adeò refert non habere malũ vicinum.

SVMMAE.

1 *Cepit alij quærens.*

2 *Contractu resoluto, vectigal non deberi.*

LEX CXL.

CEPISSE. Cùm † filio, vel seruo aliquid relictum est, & præstitum, quamuis eius rei dominium incontinenti in patrem, vel dominum transferatur, nihilominus ipse filius vel seruus cepisse videtur, qua in re potuit merità dubitari, cùm cepisse non videatur, qui restituturus statim est[1]. Sed hæc dissimilia sunt: pater enim vel dominus ex iure subiecti sibi hominis nitũtur[2], qui etiam potuit illud ius non agnoscere[3]. Sed is, cui quis restituere debet, proprio iure innititur, & vt sibi restituatur, actionem habet. Quamuis igitur effectum * acquisitionis adtendamus, vt acquisiuisse non videatur, nisi is, cui quæsitũ durat, tamen & filius vel seruus acquisiuisse videntur: cum tale ius ex eorum persona consideretur, [...] quod pater moritur, acquirit, acquisiui[...] detur, quia illud in hæredem transmit[...] ius habet[4]. Idem in eo, qui incontinenti restituere non habet necesse: commoditas enim medij temporis nõ modici effectus est[5]. Et ex his decidi potest † quæstio: si lege municipali quicunque aliquid iure contractus receperit, dominio translato, teneatur Reipub. vectigalis nomine decem pendere, qui recepit: sed contractus deinde resolutus est, an debeat? Et extat responsum, non debere[6]: quoniam non videtur receptum * quod receptum non durat[7]. Quod vtique verum est, cùm recipientis ius

1 l. aliud. §. eodem.

2 l. qui hominem. §. quidã. de solut.

3 l. cùm proponas. C. de hære. instit.

4 Bar. l. fi. de cond. instit.

5 l. Sulpitius. de don. inter vir. & vxo.

6 Abb. conf. lx. in j.

7 Glo. c. & si necesse. extra eodem.

ius extinctum est : alioquin si non extinctum, sed translatum, proponatur, ex hoc responso receptum videtur.

SVMMAE.

1 *Execta filium habet.*

2 *Filius non dicitur, matre moriente, captus.*

3 *Filiis connumeratur cæso ventre natus.5.*

LEX CXLI.

ETIAM. Referuntur hîc duo exempla; quibus mater, cùm moritur, filiũ non habet, quem tamen post mortẽ habet. Primũ est,
1 cùm ex fictione * iuris habet : verè non habet qui cũ execto vẽtre natus est, verè mortua matre nascitur: sed lex eum, qui in vtero est, fingit
2 viuere. Secundum † est è conuerso, cùm verè filium habet, sed lex interpretatur nõ habere: vt quando filius ab hostibus captus est. Hinc
3 † consequens est, si mater aliquid sibi filiisque quos cùm morietur, habebit, acquisiuerit, eos etiam contineri, qui cæso vtero nascuntur[8]: quod ex proprietate verborum non esse Bal. sentit[9], sed ex coniectura mentis, quæ in actu filiis ipsis fauorabili cùm primis obseruanda est : cui ego facilè assentior. Hincque fit, vt
4 quis, fratribus institutis * à matre præteritus, pro instituto habeatur: at extraneis institutis, querelam inofficiosi testamenti habeat[10]. Generaliter enim proditum est, quæcunque cæteris filiis indulgeantur, huic quoque cæso competere[11].

8 l.fin. C.de suis & leg.

9 l.cùm mater. de inof. testam.

10 l.q.posthumus.§. de inoffic.testa.

11 l.quod dicitur.de lib. & posthum.

SVMMAE.

1 *Coniunctorum species, & differentia.*
3 *Coniunctus verbis.*
4 *Coniuncti re.*
5 *Coniuncti potiores.*
7 *L. Item. §. j. de hæred. instit. sensus.*
9 *Semissem in lege triplici ad idem referri.*
10 *L. Triplici. sensus.*

LEX CXLII.

TRIPLICI. Explicat † hîc Iurisconsultus triplicem cõiunctorum speciem, prosequitúrque exempla coniunctorum re, & verbis: quoniam, cognito quod mixtum * est, simplicium natura cognoscitur: demum exemplum adfert, quo ex tribus cohæredibus duo re coniunguntur, tertius nullo modo. Sciendum itaque, † coniunctos verbis dici, qui vna structura in eiusdem rei partibus coniunguntur: vt si ita dixerim, Titio fundum Seianum lego, Seio eundem fundum æquis portionibus: nam si Titius & Seius à diuerso verbo regerentur, dubium non esset coniunctos non videri. Idem, si respectu diuersarum rerum coniungerentur, vt si dictum esset, Titio fundum & Seio centum lego[12]: licet enim verbis copulentur, quia tamen non ad eiusdem rei certas partes vocantur, huiusmodi coniunctio modici effectus est. Quòd † si ad eandem

12 l. huiusmodi. §. quibus. de leg. j.

eandem rem, non diuisam, sed solidã à principio coniunctim aliqui vocentur, etiam re coniuncti dicuntur: vt in proposito casu, si dictum sit, Titio & Seio fundum Seianum lego: videtur enim quilibet ad integrum fundum vocatus, vnde per concursum partes sibi faciunt, & altero excluso, alter totum habet: non quia collegæ portio sibi accrescat, sed iure proprio: quia cùm à principio solidũ videatur sibi legatum, collega non concurrente portio decrescere non debet.

5 In † hac cõiunctione, qui re & verbis cõnexus est [13], cæteris præfertur: duplex enim vinculum fortius alligat. At qui verbis tantum iungitur, eũ excludit qui solum re coniunctus est: cùm enim verbis coniuncti ad eandem rem, licet certis portionibus, vocati sint portionum illarũ à testatore mẽtio facta videtur, respectu coniunctorum inter se, qui vnum corpus censentur: vnde si eorũ aliquis excluditur, perinde cæteri admittũtur, ac si quo ad eũ partium mentio nulla fuisset facta: coniunctíque illi non verbis solũ, sed & re forẽt [1]: quapropter qui re solùm cõiungitur, ab eis excluditur [2]. Quæ interpretatio quãdoque ex aliis coniecturis cessat, & re cõiunctus æqualiter cũ coniuncto verbis succedit: veluti cùm apparet re coniunctum à testatore cæteris prædilectum esse: vt si quis ita scripsit [3], Titius hæres esto, Caius & Mæuius ex æquis partibus hæredes sunto.

13 l. re coniuncti. de leg. iij.

1 l. j. §. hæc ita. C. de cadu tollen.

2 l. planè. in prin. de lega. j.

3 l. si ita quis. de hær. inst.

ſunto. In hoc enim exemplo, cumprimũ ſoli-
dum Titio datum ſit, quam Caius & Mæuius
verbis coniuncti nominarentur, non videtur
fuiſſe mens teſtatoris, in deficientis portione
eum penitus excludi, interpretamurque in-
tentionis eius fuiſſe ſingulos ſeparatim inſti-
tuere, ſed vt celeriùs ſcriberet, duos poſtre-
mos cõiũxiſſe: quod & Salic. probat [4]. Idem-
que ſi ſcriptum ſit, Mæuio fundi partem di-
midiam Seio partem dimidiam lego, eundem
fundum Titio lego: quamuis enim Titius re
coniunctus ſolum ſit, tamen in Seij deficiẽtis
parte cum Mæuio ſuccedet, qui Mæuius ſe-
paratim eſt, vocatus, & iuris intellectu, ſeu in
abſtracto tantum coniunctus eſt.

4 l. Mæuio. de leg. ij.

NEC DVBIVM. Potuit tamen dubi-
tari, quoniam qui verbis coniunguntur, ab
initio ſibi partes faciũt: qui re, per cõcurſum:
vnde tanquam qualitates hæ inuicẽ aduer-
rentur, non videbuntur poſſe iungi: quod fal-
ſum eſt: vt enim quis verbis coniungatur, ſa-
tis eſt ſi nominum complexu copulatus ſit.

VENIANT. Atqui cùm ſine partibus in-
ſtituti in hoc exẽplo proponantur, portio va-
cans etiam Sempronio accreſcere deberet, ex
Seruij ſentẽtia, qui quãtum ad ius accreſcen-
di non eſſe coniunctos ait [5], qui ſine partib.
inſtituuntur: ſed † intelligẽdus eſt Seruius in
his hæredibus, qui ſeparatim inſtituti ſunt: cũ
enim partes expreſſæ nõ ſint, coniũcti re non
vid

5 l. item. §. j. de hær. inſti.

videntur: sed quoties verbis iuncti sunt, non est dubium ius accrescendi vicissim esse [6]. 6 l. hæredes. §. de hæred. inst.

VIDEANTVR. Confutatur hinc aliquorum sententia, qui existimauerunt, si testator Titio & Seio leget fundũ, non esse re coniunctos, quia per copulam ab initio videtur in viriles portiones facta distributio [7]: quod si verum esset, Mæuius hic non cõiungeretur re Titio: vnde meritò eorum opinio recepta non est: nam & copula ex propria natura solũ coniungit, licet tacitè & per interpretationẽ distribuere viriliter cẽseatur. Sed tacitus hic intellectus in coniunctionis materia nullius considerationis est [8]: quippe hoc in ea potissimum * adtendimus, an expresse eadem structura plures vocentur, an id minus: arbitror tamen in his, quæ pondere, numero, mensuráve consistunt, prædicto casu coniunctionẽ * nullam re fieri [9]: cùm enim diuisio absque creditorum alio facto in eis protinus fiat, nõ videtur solidum ab initio vnicuique datum, sed viriles solùm portiones.

7 l. j. C. si plu. vna. sen.

8 Bal. l. si fortidianum. C. de legat.

9 l. si mihi. de ver. obli.

(Margin: 7 beside "simum * adtendimus"; 8 beside "* nullam re fieri")

EX PARTE QVA. Videretur his verbis partẽ Titij omnem adimi, & Seio dari: sicut cùm dicimus, Quod Titio legaui, id Seio do [10]: sed in legato aliud esse quidam responderunt: quod plerique reprobãt [11]: nõ enim differre hac in re legata ab hæreditate videntur: vnde communiter tradunt, in proposito casu non omne legatũ transferri, sed Titium, Seiúm

10 l. sicut. de adi. leg.

11 Bart. l. re coniuncti. ij. oppos.

12 In d. l. si-cut. Seiúmque coniungi [12]: quod mihi à Iuriscó-
sulti mente abesse videtur: igitur forma ver-
borũ consideráda est: si enim dixero, In qua
parte Titium institui, in ea Seiũ instituo, ver-
ba trãslationem non inferũt, cùm absurdũ nó
sit in eadem parte duos institutos esse. at si di-
xero, quod Titio legaui, id Seio do, in perso-
na Titij adéptio necessariò infertur: nó enim
13 l. Mæuio. de leg. iij. dari potuit Seio, nisi Titio auferatur [13]: vt
enim nouum non est, eandem rem pluribus
legari, qui per concursum sibi partes faciant,
ita quod vni legatum est, alteri dari non po-
test, nisi illi adimatur: quoniam si per concur
sum admitteretur, non haberet secundus,
quod primo legatum est, sed partem: quod
contra testatoris verba induceretur.

SEMISSES. Et causa dubitationis er
relatiuo erat: si enim ad quantitatem simpli-
citer referretur, tres† semisses faciendi erant; 9
sed magis est, vt ad eãdem speciem trahatur,
ideóque cẽseatur vterque in vnum semissem
coactus, sintque re coniuncti: addunt aliqui,
etiam verbis coniunctos videri, tantámque
relationis emphasim esse, vt quamuis duæ
sint orationes, vna videatur: quæ sententia
recepta non est.

SED EO. Quid si hæc ratio cessaret,
vt quia Sempronius ex triente sólum institu-
14 l. Iulianus quoque. de hær. inst. tus esset? Et putarim in eundem semissem
Seium nihilominus admitti [14]: nec† enim in
hac

hac se ratione Iulianus tuetur, sed propter naturam relationis. Quid si etiã Titius in triẽte institutus esset? & hoc casu fortè à natura relationis recederemus, tum vt omnes hæredes essent æquales, tum ne videretur testator de parte solùm hæreditatis prouidisse.

CONIVNCTVM. Re tantùm, vt creberrima se habet sententia: tametsi Iustinianus huiusmodi, qui solùm re coniunguntur, disiunctos semper appellet [15]. 15 l.j. C.de cad.tol.

SVMMAE.

3 Actionem habens ex causis rem non videtur habere.

LEX CXLIII.

1 ID APVD. Qui actionem habet * rem habere videtur: hincque est, quod actio-
2 nes, * quæ ad mobilia cõpetunt, inter res mobiles computantur [1]. Procedit autem hæc regula non ex veritate, sed ex interpretatione legis [2]: alioquin minus est actionem habere, quàm rem, quod propter litium anfranctus introductum est [3]. Hinc est, quòd in odiosis, vel correctoriis suprà diximus regulam hanc non obseruari, quod etiam dicendũ est, cùm de rescisione cõtractus agitur. Quapropter cùm transactionẽ ex eo rescindimus, quia in dimidia iusti pretij parte erratũ sit [4], iustum pretium non intelligemus, quod actione etiã legiti

1 Glo.l.j.C. si aduer. trã.
2 l.minus.ĩ. tit.j.
3 l. Labeo. §.fi.ſ.eod.
4 Bartol. l.si quis cùm aliter. ṫ. de verb.obli.

legitima petitum est, sed quod ex dubio euen tu colligi potest. Inde etiam est, quòd posses sor in censum rem ipsam deferre debet[5], nõ qui interim actione aduersus eum experitur: prodéstque huiusmodi possessio, ne satisdare quis ex edicto compellatur [6].

5 l. forma. §. si eum. de cens.

6 l. pen. §. pen. qui satis. cogãtur.

SVMMAE.

1 *Pellex concubina.*
2 *Concubinæ, amicæque discrimen.*
3 *Meretrix non nisi pluribus prostituta dicitur.*

LEX CXLIIII.

MASVRIVS. Explicat † Iurisců sultus pellicis significationem, ostenditque ex Masurij Sabini sententia, eo nomine accipi quæ citra matrimonium cum aliquo con... scat, domique retineatur: subiicitque ... sic accipi, quæ cum eo se misceat, cui sit ... Sed priorem interpretationem nobilissimi Grammaticorum Valla, & Perotus non reci piunt: quoniam latinè à viris dici nõ arbitra tur, hæc est pellex mea, sed ab vxoribus po tius. Hinc philomela apud Ouidium in Meta morph. se pellicem sororis dicit: & apud Se necam Tragicũ, Iuno se cedere pellicibus ... vt manifestè appareat, pellicem non dici ... vxoris respectu, fortéque à pellẽdo, quòd ma ritos ad expellendas vxores cõpellat. quod ... apud aliquos autores aliter legatur, vt ap... Pl...

Plinium, Curtium, Tranq. corruptos codices vitio librariorũ contendunt, & non pellices, sed pallacas, quæ græca vox est, legendũ autumant. Verumpenes me antiquior est Masurij autoritas, quẽ & in Satyra Persius celebrat, & apud Græcos Atheneus: nam & Nonius Marcellus pellicẽ esse, quam Græci παλλακὴν vocant, cum Iurisconsulto opinatur, vt meritò eiusdem significationis vtraque vox sit. Sed & Martialis Ponticum deludit, pellice læua vtentem: quem locum ne corruptum credamus, ratio carminis manifesto argumẽto est: qui, si Vallæ sententia probaretur, nimis dura & barbara translatione vsus esset. Satius ergo Iurisconsulti est expositionem sequi, & vtranque interpretationẽ defendere. Quòd autẽ vero nomine amicam, paulò honestiore concubinã appellari hîc traditur, Accur. non probat, vt honestius nomen concubinæ censeatur, quàm amicæ, & ideo nõ respectu amicæ, sed pellicis cõparationem fieri existimat: quæ interpretatio cum sermonis ipsius ductu
2 non admodum conuenit. Igitur † sciendum apud veteres concubinæ nomen inhonestum non fuisse, solúmque sic appellatas, quæ extra legis pœnam, & sine metu criminis haberentur: at amicæ nomen, etiam quascunque meretrices continebat, quod ex Terentio, Plautóque variis in locis constat: ídque Græcorum exemplo, qui ἑταίρας, id est, amicas, quæ-

cun

cunque scortilla vocant, etiã ignobilia. Hinc Aristophanes in Pluto, καὶ τὰς γ' ἑταίρας φασὶ τὰς κορινθίας, & quæ sequuntur. Institutas autem publicitus † meretrices à Solone Philemon est auctor, vt ea Venere contenti iuuenes, à pudicis solicitandis abstinerent. Sane * meretricem non esse, quæ cum vno aut altero, etiam pecunia accepta, se cõmiscet, dubium non est: sed eam quæ palàm & pluribus se prostituit, solámque huiusmodi de vicinia posse expelli existimauerim, ne probis mulieribus malo sit exemplo.

SVMMAE.

1 Virilis pars æqua pro toto quandoque sumitur.
2 Legati partes deficientis non collegatarij, sed hæredis fiunt. in fideicommisso contrà. 3

LEX CXLV.

VIRILIS. Virilis † portio pro æquali intelligitur: vnde si Titium, & Seium in viriles partes instituero [7], æqualiter admittentur. Sed finge Titium hæredem esse non posse, an totum Seius habebit [8]? Et hîc probatur habiturum, & hoc casu dictio illa, virilis, naturam suam non seruabit, quod & supra de dictione, residuum, tractauimus [9]. Et ex hoc responso sunt, qui consequẽtem quæstionem decidant. Filia † hærede instituta, vetuerat [10] quis ædificium de nomine suo exire

7 l. virilis. de leg. præst.
8 l. ij. C. de hæred. insti.
9 l. potest. s. eod.
10 l. pater. §. filiam. de leg. iij.

re,ſed ad vernas, quos nominauerat, pertinere iuſſerat: defuncta hærede & legatariis, cùm vernarum vnus ſupereſſet, reſpondit Scæuola ei virilem partem præſtandam. Interpretatur Accurſius, pro virili portione omne fideicommiſſum compræhendi: atque ita à cæteris traditum eſt. Sed negari non poteſt, quin expoſitio hæc impropria ſit, nec verbis Iuriſconſulti quadrans: vnde ego propriè de virili portione intelligo: & cùm ex ordine contextus appareat prius hæredem deceſsiſſe quàm legatarios, ſtatim ab eius morte ipſo iure virilis portio trãſlata eſt. Vnde quamuis alij deceſſerint, ſuperſtiti ſola ſua pars remanet, quoniam cæteri collegatarij legatum ſuum ad hæredem tranſmittunt, non enim ipſi quicquam reſtituere grauati fuerant, ſed filia: & licet prohibitio ne de nomine ſuo exiret, vim aliquam fideicommiſsi habere videatur, quia tamen
3 † nominauerat, quibus legatum reſtitui vellet ſatis eſt ipſis ſemel acquiſitum fuiſſe: quæ deciſio in fideicommiſſo vniuerſali non procederet, cùm illud neceſſe ſit agnoſci, nec ipſo iure quæratur[1].

1 Bart. l. j. de legat. j.

SVMMAE.

1 Socero vlteriores contineri.

2 Patruus ſuperiores complectitur.

LEX CXLVI.

1 SOCERI. Cùm † ſuprà explicuerimus, an appellatione generi, & nurus, progener &

2 l. nurus. l. generi. hoc git.

pronurus contineatur [2], consequens est idem in socero dicendum: correlatiua enim sunt, nec absque altero alterum esse potest. Illud hic tantummodo admonédus est lector, sicut soceri nomine socer magnus continetur, ita dicendum de patruo, † vt de eo lex verba faciens, etiam patruum magnum comprehendat. In quo articulo magna est controuersia, videtúrque crebrius recipi [3], vt in materia fauorabili comprehendatur, in stricta verò vel aliàs odiosa non comprehendatur, in quam sententiam & ipse accedo: quandoquidem in fauorabilibus cùm amplior fiat interpretatio, verisimile est de vtroque patruo actum: nec nouum est aliquam dictioné duplici † de specie intelligi [4]. Sanè socer à Græco sermone deducitur ἑκυρός, sicut socrus ἑκυρά, vt Iustinus scribit [5]: quo exemplo & aliqui quis soceram pronuntiauerunt, non socrum.

3 l. j. C. de suc. edi.

4 l. in lege. loca.

5 l. iiij. de grad.

S V M M A E.

1 *Natus in suburbio, in vico natus dicitur: in vico contrà.*

2 *Natus extra domicilium non, nisi interpretatu ciuis.*

4 *Oriundus varie accipitur.*

LEX CXLVII.

QVI IN CONTINENTIBVS

Continentia † pro suburbiis accipitur

tur[6], quod cum ipsa vrbe se teneant, contiguáque sint: qui ergo in his nascitur, Romæ natus dicitur. Quid si in vico aliquo qui vrbi Romanæ respondeat[7]? Et licet is patriam Romam habeat, non tamen Romæ natus intelligitur. Quid item si lex eum, qui Romæ natus non sit, à dignitatibus excludat, an is, cuius
2 †mater extra domicilium peregrè peperit, recipiendus sit? Et certum est verbis legis eum excludi, licet ex interpretatione aliud fortè sit[8]: in eo enim loco is esse intelligitur, in quo
3 domicilium constituit: & non recessisse *videtur, qui animum reuertendi habet[9]. Quid si lex non de nato, sed de oriundo loquatur? Et
4 vulgo †traditum est, oriundũ esse [10], qui ipse natus est, vel qui inde originem duxit: puta quia pater, vel eius maiores ex eo loco antiquitus prognati sunt. Sed peritiores oriundũ non esse qui ipse natus sit, existimant, sed qui genus duxit. Sic T. Liuius: Nati, inquit, Carthagine, oriundi à Syracusis.

6 l.ij.§.eod.
7 l.qui ex vico.ad muni.
8 Pet.Cin.l. huiusmodi. §.legatũ. de leg.j.
9 l.plerique. de rit. nupt.
10 c.j. de vsur.in vj.

SVMMAE.

1 *Liberos, vtroque numero reperiri.*
2 *Pugillares vtroque numero efferri.*
4 *Liberorum conditio ob nepotem deficit.*
5 *Conditio filiorum vno deficit.*
6 *Clausulam, si pro alijs: vno verificari.*
7 *Conditionem plurium vnus non explet.*

LEX CXLVIII.

NON EST SINE LIBERIS. Hæc
† dictio, Liberi, etiam de vnico filio dici-
tur: solet enim Latinè loquentibus, plurali nu-
mero proferri, sicut pugillares, & codicilli:
quamuis quandoque etiam singulariter libe-
rum dicamus: & vt Iustinianum omittam, cu-
ius autoritas, quantum ad rem Latinam atti-
net, non multum pollet: Modestinus[11] non po-
test, inquit, quis nolle suum liberum esse. Vl-
pianus quoque[12]. Locupletior nõ est factus,
qui liberum acquisiuit. Addit Valla se eandẽ
vocem apud Quintilianum obseruasse. Pugil-
lares † quoque (sunt hi libelli vel tabulæ ceræ-
tæ, in quibus scribebant, quos Græci, vt o[...]-
nor ἐγχειρίδια vocant) singulari numero re[...]-
riuntur, vt apud Ausonium: Bipatens pu[...]
expedi: quod & de codicillis frequentiu[...]
nitur: sed tamẽ qui castigatius loquũtur. C[...]
sententiam hîc approbant: vt dubium non[...]
qui cum * vnico filio filiáue decedat, sine libe-
ris non decedere. Sed hoc amplius cõstitutum
est, cõditionem, † si quis sine liberis decesserit,
relicto nepote ex filia, deficere[13]: receptum-
que est idem esse, si additum esset, sine liberis
ex se natis: quoniam per continuationem san-
guinis, nepos vel neptis satis dicitur ex auito
corpore nasci, vt Baldus & Cor. existimarunt,
licet reclament aliqui[14]. † Sed quid si condi-
tio de filiis loquatur? videtur enim in eo casu
saltem

11 l. ius auté. de pact.

12 l. nemo prædo. j. titulo j.

13 l. j. C. de cond. inser.

14 Gui. Pap. q. ccliij.

ſaltem duos requiri propter pluralem numerum. Sed in deſcendentibus dubium non eſt, etiam vnico filio extante, ſubſtitutum excludi, idque coniectura pietatis[1], ne alienos ſuo ſanguini præpoſuiſſe teſtator videatur. Dubitari igitur poteſt, cùm conditio illa extraneo adiecta eſt: nam tunc etiam ratio Caij hîc ceſſat. Sed tamen vnico nato deficere conditionem verius eſt[2], & receptius, vt ex præ-
6 ſumpta mente pluralis * numerus in ſingularem reſoluatur. Sicut in lege municipali, qua extantibus liberis, fœminæ excludantur: non enim eſt ratio, cur vno exiſtente, excludi non debeant. Quod & in ea ſpecie proditum eſt,
7 cùm pontifex mihi ſacerdotium † conferri mandat, ſi pro aliis non ſcripſit: nam vt ſubmoueat, vt pro vno ſcripſiſſe ſatis eſt: & ita pleriſque huius reſponſi argumento viſum eſt[3]. His accedat, quod ex facto reſpōdit Calderinus[4], cùm hæredes ſi ſine liberis decederent, ædiculam conſtruere à teſtatore iuſsi eſſent, altero defuncto ſine liberis, non tamen
8 alterum interim teneri, nec * conditionem ſcindi. Sunt & id genus pleraque, quæ à recentioribus coacta legere eſt[5].

1 l. cũ auus. de condit. & demonſtr.

2 Bald. d. l. j.

3 Bal. Card. c. mãdatum. de reſcript.

4 Cald. cõſ. xlij. de teſta.

5 Feli. c. omnes. j. diſtin.

SVMMAE.

1 *L. Nam quem. explicari.*
2 *Conditionis aientis, negantiſque diſcrimen.*

LEX CXLIX.

NAM QVEM. Argumentatur † Iurisconsultus per locum à contrariis: repugnant enim, habere liberos, & non habere, vt altero concesso * alterum necessarium sit negari: quod genus argumenti semper concludit, nisi ex mente loquentis aliud colligatur: verbi gratia, hæc conditio, si Titius & Seius hæredes erunt, altero repudiante, deficit: ergo ista, si Titius & Seius hæredes non erunt, hoc casu euenit, & tamen his verbis aliquis substitutus non admittitur[6]. Sed primus hæres solidum habet, quod propter mentem testatoris est, qui videtur primum magis dilexisse, quàm substitutum. Sed dubitari potest, cùm pluribus substitutum * est, si sine liberis legitimè natis decesserint, an pupillo substitutum videatur: videri Bar. sensit, ídque verius est[8].

6 l. quamuis. C. de impu.

7 Imol. §. cũ ĩta. l. hæredes. ad Treb.

8 in l. cẽturio. de vulg.

SVMMAE.

1 *Minus etiam de nihilo dici: comparatque.*

2 *Authentica præterea. C. vnde vir, & vxor. sensus.*

3 *Arbitretur iudex pro pœnæ specie.*

8 *Fideiussio quantominus conditionalis.*

5 *Fideiussio quantominus promittens in totum conueniri potest.*

LEX

LEX CL.

1 SI ITA A TE. Qui † promittit quanto minus à Titio exigetur, si nihil exigatur, solidum debet, quia dictio hæc, minus, ex mente contrahentium vim comparationis amittit, & perinde est ac si promisisset, etiam si nihil à Titio haberi poterit, quod etiam superius à nobis tractatum est. Hinc est quod
2 cum Iustinianus constituerit † coniugem inopem coniugi locupleti in quartam partem bonorum succedere, siue plures siue minus filij fuerint, interpretabimur constitutioni locum esse, quamuis filij nulli adsint, quoniam dictio illa minus, etiam ad nihilum referri potest [9]: idque Alex. & Ias. probant. Sed & Bald. cùm constitutum esset, vt qui centum libris censerentur, soluant decem: qui minus, soluant quinque: etiam eum quinque debiturum scripsit, cuius census esset nullus [10]. Cæterùm quamuis hæc interpretatio admitta-
3 tur, † propriè tamen comparatiuum nomen naturam suam seruat, & positiuo confertur, & de eadem specie intelligitur. Quapropter cùm lex verberantem mulcta decem aureorum adficeret, vulnerantem maiore, arbitrio iudicis: responsum est, non posse iudicem aliam quàm pecuniariam pœnam pro vulnere indicere: comparatiuum enim maiore rationе mulctæ collationem facit [11]; idque Cinus, Baldus, Iason scripserunt.

9 Auth. præterea. in fine. C. vnde vir.

10 l. fin. §. si cert. pet.

11 l. vbi. de verb. oblig.

DEBEAS. Is enim, putà Seius, † qui in subsidium promisit, videtur sub conditione debere[12], quatenus à Titio consequi non potero, & ideo propriè fideiussor nō est, & ante euentum conditionis, id est, priusquam constet à Titio me non posse cōsequi, vtiliter cum eo agi non potest†. Arbitror tamen posse me ab eo totum petere, dum tempore accepti iudicij, id est, quo lis contestatur, excusionem fieri procurē, & per iudicis interlocutionem declarari, quatenus Titius soluendo sit: nam quantò minus soluēdo erit, tantò petitionem totius, prius præstitam moderabor, idque à Seio consequar: nec ideo in aliquo puniar, quòd à principio plus petierim: quam sententiam Celsus probat[13], licet in vulgatis codicibus cùm priùs legeretur, tanto minus po[illegible] petere possum: additum existimem, à Titio est: inde maxima inter Doct. altercatio orta est.

12 l. x. de ver. oblig.

13 l. fi. si cer. pet.

SVMMAE.

1 *Adeunti obseruanda.*
2 *Adire successionis iuris nescius nequit.*
3 *Hæreditas delata est, quæ obice caret, alioquin contrà.*
4 *Delata ignoranti hoc dici potest.*
5 *Pupilli furiosique in hæreditate discrimen.*
6 *Repudiari non delata nequit.*
9 *Repudianti deferri.*
8 *Bonorum possessio decre. irrepudiabilis.*
9 *Bonorum possessio genera & differentiæ.*

LEX

LEX CLI.

1 DELATA. Vt adire † hæreditatẽ quisquam posit, necessarium est eum scire hæreditatem sibi delatam, & delationis cau-
2 sam. Et ideo † si nesciat testatorem mortuum, vel dubitet de iuribus testamenti, vel quomodo sit institutus, purè an sub conditione, vel an aliquis eum præcedat: itémque an testator iure testatus sit, vel ex qua causa sibi hæreditas deferatur, ex testamento, an ab intestato, vel ex quota parte sit hæres [1], suúsne, & necessarius an voluntarius, adire non potest,
3 quapropter nec repudiare. Explicat † igitur Iurisconsultus, quæ dicatur delata hæreditas: & propriè sic dici arbitratur, quando eam hæres adire potest, ita quòd nihil neque ex parte hæreditatis, neque ex parte hæredis impedit, quò minus eam cõsequi posit. Quod si aliquid impediat ex persona ipsius hæredis, puta quia ignoret, huic propriè hæreditas, vt quidam existimant, non dicitur delata. Hinc est, quòd furioso non dicimus delatam [2]: lar-
3 gè tamen accipiendo secus est. Hinc † dubitatum fuit, Si lex municipalis hæreditatem delatam in quemcunque successorem transmitti mandet, an ea transmittatur quam quis sibi delatam fuisse ignorauit: Aliqui negant [3], sed Alex. [4] & plerique aiunt, quibus ego accedo, & quamuis hæres ignoret, hæreditatem propriè delatam dici arbitror: potest enim

1 l. is potest. de acquir. hær.

2 l. j §. furiosi. de suc. edict.

3 Math. notab. cxciiij.

4 Alexan. d. l. is potest.

5 l. Pantonius. de acq. hære. — eam quis adeundo consequi [5]: quod in dubitante non procedit. Quapropter † & infanti propriè dicitur delata [6], qui quamuis in præsentia ius suum ignoret, tamen præsumitur quòd factus adultior sciet: at furiosus nec scit, nec sciturus præsumitur, vnde illi non pleno iure, sed miserationis causa ratione fructuum prouidetur [7].

6 l. si infanti. C. de iure delib.

7 l. j. §. de bon. poss. inf. fur.

CONSEQVI, ET REPVDIANDO AMITTERE. Sed † cur nondum delatæ hæreditatis repudiatio nō valet [8], cum faciliùs videatur spem ipsam à nobis segregare, quàm ius semel quæsitum? Alciatus respōdet, eum qui repudiat, nihil iuris sibi acquirere, nec in aliū transferre: nec enim transferre potest, quod ipse adhuc nō acquisiuit: & ideo † quāuis pendente conditione repudiauerit, nihilominus lex ei ius deferet: sed quādo iure delato repudiat, subit incontinenti qui gradu proximus est: vnde qui repudiauit, excluditur, pendēte verò cōditione nemo subit, cū interim vocetur nemo. quod si quis futurum pacto remisit, vel in iudicio publicæ personæ absentis nomine acceptanti renunciauit, licet nihilominùs lex ei hæreditatem legatúmve deferat, ex pacto tamen non agnoscere id lucrum tenetur, si modò paciscentis interest: & in hoc Raph. Paul. Ias. consentiunt [10]. Sed † vnde est, quòd decretalē bonorum possessionem repudiari non posse l...

8 l. is, qui hæres. de acq. hær.

9 l. fuit. eod. tit.

10 d. l. is qui.

ait [11]? quoniam antè, quàm decreta sit, nõ est delata: postquã autem decreta est, serò repudiatur, quod iam acquisitũ est. Cùm enim id sit delatũ, quod adeundo possumus cõsequi, si in casu à lege permisso decretalẽ petã, cùm eam consequi possim, cur delata dici non de-
9 bet? Et si † cõmunem sententiam sequamur, qua traditum est, eandem bonorũ possessionem antè, quàm decreta sit dici edictalẽ, post verò decretalem, non video quid responderi eleganter possit: sed existimo edictales bonorum poss. esse, quas ordinarias vocamus, & quæ ius tribuunt: decretales verò extraordinarias, quæ sunt facti, vt Carboniana, & quæ ventris nomine, vel litis instituẽdæ gratia [12]: itémque, quæ furioso decernitur. Nam vt demus etiam in ordinariis hoc iure decretum necessarium fuisse, solæ tamẽ extraordinariæ decretales dictæ sunt, quoniam hæ potissimũ à decreto pendent: priores enim etiam antequam concedantur, aliquid sunt, & ius in se continent, quo defuncti persona repræsentatur: sed posteriores omnem substantiam ex prætoris decreto accipiunt, & eodẽ momento oriuntur, petentique acquiruntur: non ergo ante decretum potest dici ius aliquod de-
10 latum esse, cùm ius nullum adhuc * ortum sit, sed speremus vt ex decreto prodeat.

11 l. j. de sucedi.

12 l. ij. §. si quis ex lib. ad Tertyl.

SVMMÆ.

1 Homo de vtroque sexu dicitur.

2 Adam

2 Adam vtroque sexu accipitur.
3 Hominis etymon, & late patens acceptio.
4 Homo nondum natus non est.

LEX CLII.

HOMINIS. Homo † commune nomé est, & tam masculum, quàm fœminam continet, idque exemplo Græci sermonis, ἄνθρωπος: nam & Hebræi Adam † quo nomine terra natum hominem significant, ad vtrunque sexum referunt, vt habetur Geneseos v. Creauit eos, & benedixit illis, & vocauit nomen eorum Adam. Ridiculi verò sunt antiquiores Græci, dum nescio quem Adamum finxerũt Cœli & Terræ filium, qui Adamæ regioni nomen dederit, vt apud Stephanum περὶ πόλεων legere est. Dicitur autem homo sive ... sive ab humo, vt Varro existimauit sive ... cordia, ἀπὸ τοῦ ὁμονοίας quòd nullum animal sit socialius. Et † hinc adparet, legem quæ de hominib. loquitur, etiam de fœminis accipiendam esse, & quidem propriè,[13] quod arbitratur Bart. etiam si articulus quis præponatur. In qua tamen re dubito, moueórque exẽplo Græcorũ, qui per articulos ὁ καὶ ἡ sexum distinguunt. Illud constat, cùm hominem dicimus, quemcunque contineri, non solum siue masculus siue fœmina sit, sed siue liber siue seruus, siue pubes siue impubes [1]. Sed † an is, qui in vtero est, homo dicatur [2]? Et constat non

13 l. j. §. eod.

1 l. iij. §. j. de libe. ho. exhib.

2 l. cũ infer. de fid. lib.

non dici. expectari igitur lex iubet poſtquam natus eſt, & in terram ceciderit [3]: quæ verba ex antiquorum cõſuetudine interpretari debemus. Siquidem ſolebant veteres, vbi quis natus eſſet, nudum protinus in terra ſtatuere, opémque Deum inuocare, vt naſcenti auxilio eſſent: cuius rei meminit Auguſtinus Ciuitatis diuinæ lib. IIII. & Plinius libr. VII. Macrobiúſque. Hinc Statius: Tellure cadentem Excepi, fouíque ſinu.

3 l. penult. C. de poſt. hær.

SVMMAE.

1 *Natus fingitur, qui in vtero eſt: ex cauſis contra. 4.*

3 *L. Intelligendus reſtringi.*

6 *Ventri obeſt vſucapio.*

7 *Lex Cornelia ventri ex cauſa non prodeſt.*

LEX CLIII.

1 INTELLIGENDVS. Qui † in vtero eſt, in ſui fauorem pro nato habetur, ídque per fictionem legis, quæ licet per naturã impoſsibile ſit ante ſeptimum menſem eum naſci, & viuere, hoc fingit: vt omnino verum nõ ſit, quod vulgò traditur, legem nunquam fingere impoſsibilia, fingit enim dum ſubſit æquitas. Igitur ſi auus cuilibet nepoti, qui tempore mortis ſuæ viuat, cẽtum relinquat, etiam eum, qui in vtero eſt, admitti. Din. reſpondit. Qui enim in vtero eſt, cùm de ſuo commodo agitur, natus exiſtimatur. Quod

tamen

tamen semper non procedit, veluti cùm damnum nullum partui infertur, si natiuitas expectetur. Cur enim lex * fingat, cum necessaria nulla causa hoc suadet? & ideo posthumo non † confertur [4], antequam sit natus: item ad partem hæreditatis interim non admittitur [5], nec præteritus rumpit testamentum [6], neque interim suus est hæres: nam & propter incertitudinem his in casibus aliud constitui non potuit. Cæterum & si decretum sit, in demortuorum decurionum locum filios subrogari [7], Oldradus existimauit eius qui in vtero sit, rationem non habendam, cùm huiusmodi fictio ad id trahi non debet, quod iure statuti vel consuetudinis defertur. Sed ego vix † probo, nisi protinus, vel sine dilatione subrogandum lex diceret. Cùm enim adpareat moram vllã fieri non debere, haudquaquam videtur interim infantis natiuitas expectanda. Sed & si verba legis partui non conueniunt, vt quia de homine loquantur, tunc de eo non intelligemus. si tamen eiusmodi sit lex, quæ ex ficta interpretatione extendi nequeat, veluti si sancitum sit hominis occisorem decollari: constat enim qui prægnantem abortire fecerit, ea lege non puniri: quoniam (vt suprà quoque diximus) hominis appellatione, qui in vtero est, non compræhenditur: quod in hac specie ea quoque ratione obseruandum est, quoniam hic de eius commodo

4 l. fin. §. de col.

5 l. antiqui. de petit. hæred.

6 Iaf. l. posthumo. C. de contra tabu.

7 Alb. in l. pen. C. de aduoc. di. iudi.

modo directè non tractatur, & in hoc omnes consentiunt [8]. Illud quoque certum est, in computatione annorum, eius temporis calculum nō duci, quo quis in vtero fuit, etiam si eius vtilitas hoc suaderet: ab hominis
5 *enim ortu solemus annos numerare, idque & Bald. prodidit [9]. Verum & quamuis dubitetur, an contra infantem ipso iure currat
6 † præscriptio, dubium non est, aduersus eum qui in vtero est, vsucapionem procedere [10], licet restitutionem prætor polliceatur. Cæterum & si mater prægnans apud hostes enixa
7 sit † nec infans reuersus sit, non videtur in vtero tempore captiuitatis fuisse, nec aliquod legis Corneliæ caput ei patrocinabitur
8 ne bis in eadem * specie fingere lex videatur.

8 Felin. c. sicut. de homicid.

9 c. cum in cunctis. de elect.

10 l. etiam. ij. de min.

SVMMAE.

1 Mensuræ variæ.

2 Lapis centesimus à continentibus numerãdus: ex causa à muris.

LEX CLIIII.

1 MILLE PASSVS. Vt sciamus qua lõgitudine sit Passus † præfari nos oportet mensurarũ aliqua nomina, ex quibus minima est Digiti, quorũ quatuor Palmũ conficiunt, x v i. pedem. Est autẽ Pes tãquã as in numeris, * & ideo dimidius pes, semis etiam vulgò appellatur, quantum videlicet pugno, extensóque pollice metimur: sicut Spithama

vox

vox Græca, quæ & ipsa vulgò seruat nomen, quantum extensis articulis à minimo ad polli cem amplecti possumus: Latinè Dodrans dici tur, & Palmus maior quibusdam: at cubitus sesquipedalis est. Gressus verò, duos pedes & semissem cõtinet: Passus quinque pedes, dictus, quod pasis, id est, dilatatis brachiis & manibus hanc dimensionem cõficiamus. Vlna (sic enim Orgyiam interpretor) sex pedibus, vt Herodot⁹ scripsit, cõstat. Pertica duos passus in se habet, hoc est, pedes decem: vnde & decẽpeda dicitur. Plethrum pedes centum: Iugerum longitudine pedibus ducentis quadraginta, in latitudinem dimidio minus conficitur, duósque in se Actus cõtinet. Stadium passus cẽtum vigintiquinque habet, quibus plus paulò pedes sexcenti. Diaulus duo sunt stadia. Milliarium sunt mille passus, hoc est, stadia octo. Dolichus stadiorum est duodecim. Leuca dictio est Gallica, cuius tamẽ Ammianus Marcellinus meminit: mille & quingentos etiam ipsa passus habet, vt Antoninus in Itinerario ostendit, licet plerisque in locis sit amplior. Parasanga vocabulũ Persarum triginta censetur stadiis, quæ mensura paulò minor est milliario Germanico. Schœnus apud Aegyptios sexaginta est stadiorũ. Stathmus, id est, mansio milliaria habet viginti octo semis: huius in authenticis [1] mentio habetur. Est & vulgaris vox Mansum, qua tantum ag

1 §. si igitur. in authen. vt [illegible] obe.

agri significatur, quantum singulis annis par boum arare, coleréque potest[2]. 2 c.j. de cēsi.

VRBIS. Quapropter cùm præfectus vrbis, de his, quæ intra cētesimum lapidem perpetrata sint[3], cognoscat, inibitur computatio à continentibus, quod & in dubio semper seruandum est: alioquin distinguimus quemadmodum concepta sint verba, vt si prohibiti sint ciues capras retinere prope vrbem, computetur à muris: si prope Romam, à cōtinentibus, vt plerique hîc sentiunt. 3 l.j. §. cum vrbē. de offi. præf. vrbi.

SVMMAE.

1 *Proximitas probanda: huius forma.* 3.
4 *Proximum varie accipi.*
5 *Proximi & consortis discrimen.*

LEX CLV.

PROXIMI. Quemadmodum proximus intelligatur, qui solus est, suprà à nobis tra-
1 ctatum est † sed dubium est, cùm lex agnato proximo hæreditatem deferat, an necesse habeat eam qualitatem probare is, qui se hæredem asserit. Et si nō possideat, aliúsque agnatus ei contradicat, non est dubium probari debere: quòd si in iudicio alius agnatus non appareat, durum esset, si eum ad id cogeremus, vt probaret, neminem quàm ipse sit, defuncto propinquiorem esse: idque Cornæo[4] placuit, cui & nos adsentimus: cùm proximus sit, vt hîc dicitur, qui solus est: eúmque præsu- 4 Cōs. cxciiij in iiij.

mamus * solùm; cuius socij nulli adpareant, cùm verisimile sit, ad lucri partem omnes con uolaturos, si extarent. Terent. in Phorm. At si talentum rem reliquisset decem, primus esses, memoriter progeniem vestram vsque ab auo, atque atauo proferens. Hinc & prouerbiale apud Græcos carmen:

Τῶν εὐτυχούντων πάντες εἰσὶ συγγενεῖς.

Omnes virorum diuitum sunt proximi.

Sufficit igitur † si intra eum gradum esse se probauerit, vnde legitimos prætor vocat: idque & Alexan. probat[5]: hunc enim esse proximum agnatum censebimus. Cæterùm hic † superest videre, & quæ prima sit huius vocis significatio: & constat à propè fieri proximum, & ideo vox valde est generalis: vnde vicinus proximus dicitur, & amicus: transfertur & ad sanguinis iura, & proximi, tam agnati, quàm cognati dicuntur. In vsu autem magis est, vt cùm ius proximitatis dicimus, de cognatione specialiter intelligamus[6]: quo sensu etiá qui ante se aliquem habent, nihilominus proximi dicuntur: quod eius constitutionis exemplo apparet, qua traditur, proximis, necessariisque personis solummodo deferri copiam de adulterio accusandi[7]: non enim dubium est, licere patruo accusare, licet frater extet. Itemque cùm legatum rei alienæ ab ignorante relictum, traditur non valere, nisi proximæ personæ relictũ sit[8]: intelligemus proximam, etiam qua

5 in l. is potest. de acq. hæred.

6 l. ad intestati. C. de le. hær.

7 l. quamuis adulter. C. de adult.

8 l. cum rem. C. de leg.

qua aliquis prior in gradu sit. Addidit † Baldus[9], hoc differre proximum à cõsorte, quòd proximus per consanguinitatem dicitur, consors socius est, & dominij particeps. Sed ego à peritioribus intellexi, consortem * eiusdem sortis & conditionis hominem significare, sed ex subiecta materia aliter atque aliter μεταφορικῶς accipi.

9 Bald. l. dudũ. C. de cõtrah. empt

SVMMAE.

1 *Vtrubi interdictum explicari.*
2 *Anni maior pars, varie consideratur.*

LEX CLVI.

MAIORE. Interpretatur hîc † Iurisconsultus interdictum[10], quo cauebatur, vtrobi * quis maiore parte anni fuisset, ibi & maneret, † ostenditque maiorem partem anni intelligi, respectu possessionis aduersarij: hodie tamen hoc in interdicto id solùm attendimus, vtrobi litis cõtestatæ tẽpore ea res sit[11], de cuius possessione litigatur: idque exemplo interdicti, Vti possidetis * exæquata enim hæc sunt. Eadem autem ratione dicimus, vtrobi, vtro in loco: qua alibi, alio in loco: & inibi, in eo loco: necubi, ne quo in loco: & sicubi, si quo in loco. Ouid. Sicubi Colchorum Minyis regina vacaui. Ita enim censeo legendũ. Nuncubi, num quo in loco. Terẽtius in Eunucho: Nuncubi meam benignitatem sensisti in te

10 l. j. ff. vtrobi.
* P. Fl. vtrubi.

11 §. sed hodie. Instit. de interd.

B 2 clau

claudier? Concisa autem sunt hæc ex dictione alicubi, vt etiam Vallæ placere video.

SVMMAE.

1 *Murum varie accipi.*
2 *Parietum genus multiplex.*
3 *Seruitutum rusticarum genera, & discrimina.*
4 *Viarum genera.*
6 *Viæ publicæ dominus, princeps.*
7 *Delictum in via iudex regius puniat.*

LEX CLVII.

QVANTVM. Murus propriè dicitur publicus, qui vrbem munit, & mœ... continet: impropriè hîc videtur accipi de pri... uato ædificio, quod paries dicitur: quo ter... aduersus Vallæ traditionem etiam Corn... Tacitus lib. XV. vtitur. Ostendit autem... consultus parietem esse etiam ma... † appellatur paries sine calce aliáue com... ctione formatus. Erant autem parietum... ria genera, lateritij, lapidei, cæmentitij, te... cei, cratitij. Fuerant lateritij, ex lateribus... rissimæ soliditatis, vtpote qui crudi sub... diutissimè permanserāt, vt exiccarentur. ... stacei ex latere cocto, qui etiam nunc sunt... vsu. Cæmentitij fiunt ex temere coniectis... dibus calcéque commixtis, & imbricum... do hærentibus. Cratitij, quos cōcratitios... pinianus [1] appellat, ligneis cratibus ... fiebant, seu asseribus arrectis transuersis... in...

1 l. si fratres. §. pro soc.

in modum cratis: vocantúrque alio nomine intergerini, vt etiam Feſtus oſtendit, quod videlicet vicinorum cœnacula his dirimerētur: quod diffuſiùs explicat M. Vitruuius.

VIA. Cùm † de priuata via loquimur, quatenus ſeruitutis ſpecies eſt [2], ab itinere actúque diſtat: quæ differentia ex vocabulorū etymo accipitur. Iter enim ab eundo dictum eſt, & ideo iter ius eſt, eundi hominis. Actus ab agendo: vnde ius iumentum agendi actus eſt. Via à vehendo, & ideo ius in ſe continet etiam vehiculū ducendi: tametſi & qui habet actum, in conſequentiam iumentorum etiam vehiculum adducere poſsit. Sanè lege XII. tabul. ea menſura viam confici traditum eſt, vt in porrecto pedum octo eſſet, in anfractu XVI. cuius dimidium actui tributū eſt. Cùm verò de ſeruitute non accipitur, aliter viam intelligimus, continétque non ſolùm iter, ſed etiam ſemitā. Hoc autem diſtat iter à ſemita, quòd iter latius eſt, ſemita anguſtior, & quidam quaſi callis. Videtur etiam iter propriè dici de via publica, quæ populo debetur: quod ex Iul. Frontino libro de coloniis Italicis intelligi poteſt, quo ſenſu ſemitam tramitem priuatum interpretabimur: Græci ἀτραπὸν dicunt, vnde parœmia, cuius Euſtathius Odyſ. meminit, ὁδοῦ παρούσης τὴν ἀτραπὸν ζητέεις, Cùm præſtò via ſit, tu requiris ſemitam. Plau. in Curcul. ſemitam accipere videtur pro ea viæ parte, per

2 Inſtitu. de ſeru. in prin.

quam incedũt homines, in cuius medio agun-
tur currus & iumenta: quapropter apud eum
parasitus minatur se facturum, vt obuij capite
sistant in viam de semita. M. Seruius in IIII.
Aeneidos commentario aliter explicat, nim-
rum vt semita sit semis via, via actus dimidi-
quà possit ire vehiculum: actũ autem duo ca-
pere propter euntium, & venientium vehicu-
lorũ occursum, in qua re dissentit à Iurisco-
3 l.ij. ne qd in loc.pub. sultis[3]. Sunt † autẽ viarũ aliæ βασιλικαὶ, quas
consulares vocãt, aliæ vicinales, quæ ad vicos
ducunt, & ex his vtraque publica est, sicut pri-
uatarũ duplex quoque est species, agrariæ &
quæ ad seruitutes spectãt. Sed dubium est, via
publica ad quem pertineat. Et extat rescriptum
4 c.j. quæ sint reg. esse de regalibus[4], & ideo videretur in simpli-
ci * concessione castri eam non transire...
alibi creberrimè proditur ad ciuitates perti-
5 Bar.l.continuus. §. cũ quis. de ver. oblig. nere[5], & idcirco licere decurionibus absque lege
eam in priuatum redigere. Ipse censeo viæ pu-
blicæ securitatem ad principem spectare,
pertinere, eius fundum ad municipes, iurisdi-
ctionem verò ad eum, cui castrum ipsum con-
cessum est. Et ideo † siquis in via publica deli-
querit, posse supplicium de eo sumere quem-
cunque, cui ex generali principis concessione
hoc competat, & ita quidam ex antiquis in-
serunt, & ego ex facto consultus respondi.

SVMMAE.

1 Orationum genera, & nota. 3 In-

3 *Indefinita vniuersali par: in dispositionibus hominum contrà.*

4 *Hærede indefinite ad omnes referri.*

5 *Filio indefinite omnes contineri.*

LEX CLVIII.

1 IN VSVS. Orationum † alia est particularis, vt cùm signum particulare præponitur, quale est, quidam, aliquis, vnus: alia singularis, vt si nomen proprium ei inferatur: alia est indefinita, vt cui nullus terminus præpositus est: vnde eius significatio valde ambigua est particulariterne, an in vniuersum accipienda sit. Et cùm ex proferentis mente id pendeat, eã ex subiecto argumento coniiciemus. Constat autem necessariò huiusmodi sermonem vniuersalem sensum non accipere, & idcirco

2 * in testimoniis non fiet hæc interpretatio[6], sed potius aduersus eum, qui produxit, vt non

3 probatũ sit, intelligemus[7]. In legibus † autem non ita est, & ideo in his indefinita æquipollet vniuersali, cùm legum natura sit, vt de vniuersis cõstituantur. Sed & si lex velit homicidam summo supplicio affici, nisi ab hærede pacem impetrauerit, omnium consensum si plures adsint, requiri existimo[8]: idque frequentius receptum mihi videtur. At in dispositionibus hominum non æquipollet, nisi verba ex sui natura generalitatem quandam significent, vt piscis, aurum, argẽtum, lana. Idem in

6 l. non hoc. vbi Ias. C. vnde leg.

7 Bar. l. si pluribus. de legat. ij.

8 l. iiij. §. Cato. de verb. oblig.

hærede ex communi vſu loquendi: cùm enim plures ſunt hæredes, hæc dictio, hæres, vni ſoli omnino non conuenit [1], cùm inſolidū non ſit hæres, ſed vnà cum aliis admittatur, meritò inualuit vſus, vt de omnibus intelligeretur: ſed & ſi † hæres indefinitè prohibitus ſit, ne alienet, exiſtimauerunt plerique de omnibus ſucceſſoribus actum videri, ſi tamen generale id nomen certis finibus contineretur, vt hic-mo, particulariter potius propter ſermonis proprietatem intelligeremus, & mediocris poſſet accipi [2]. In diſpoſitione † quoque ipſi proferēti fauorabili, veriſimile eſt tali ſermone eum vniuerſaliter prouidiſſe: vt cùm pater filium ſuum ſe inſtituere, vel filio tutores dare profeſſus eſt [3]: quòd ſi pluraliter id nominis proferat, tunc vniuerſaliter, & ideo collectiuè ſemper accipitur: vt ſi filios exhæredatos dicat, vel cognatis legare [4].

1 Bart. l. Lucius. §. Semproniæ. de leg. iij.

2 l. legato generaliter. de leg. j.

3 l. ſiquis ita. de teſta. tut.

4 Raph. d. l. ſi pluribus.

S V M M AE.

2 *Argentum, omne numi genus, Gallis.*

3 *Aurei æſtimatio & nomina.*

L E X C L I X.

ETIAM AVREOS. Aes ſeparata ab auro argentóque metalli ſpecies eſt, apud antiquiſsimos quoque prius in vſu, quàm ferrum, vt Heſiodi poëtæ carmen indicat: vnde & pecunia ſolo ære cudi cœpta eſt, hincque paulatim factum eſt, vt qualiſcunque pecunia, æris * appellatione compræhēderetur: idémque

2 idémque† in tranſalpina Gallia de argento: qualemcunque enim numorum ſpeciem, ſimpliciter argentum vulgò appellant: nam & Græcis ἐξαργυρίζειν, quod M. Cicero exargentare tranſtulit, in pecuniam redigere ſignifi-
3 cat. Numus† autem aureus, cuius hîc mentio eſt, ſeſtertios æris centum valebat, quod in diſpunctionibus adnotaui, hoc eſt, denarios argēteos xxv. Idem autem eſt denarius quod drachma. Sed deinde minoris æſtimationis aureus fieri cœpit, & in Cæſarum constitutionibus [5] ſolidus appellari, quorum ſeptuaginta duo auri libram conficiunt: qua ratione cùm aureus, quo hodie vulgò vtimur, drachmam auri pendat, conſequens eſt, ſolidum drachmam pependiſſe, eiúſque præter- eâ tertiam partem, hoc eſt, ſiliquas ſex. Sanè
4 & Græci χαλκὸν, id eſt, æs pro * quacunque pecunia accipiunt: vnde ἀχαλκεῖ apud Lucillium epigram. 11.

5 l. quoties. C. de ſuſce.

> Ἑρμοδότου τὸ δὲ δόγμα τὸ πάνσοφον, εἴ τις ἀχαλκεῖ.
> μηκέτι φιλοσοφείτω θεὶς τὸ χιτωνάριον.
> *Hermodoti hoc dogma eſt, Quiſquis miſer indiget ære,*
> *Philoſophia aſſumat pallia, diues erit.*

SVMMAE.

1 Cæteros, ad omnes referri.
2 Cætera. vox repetit.

LEX

LEX CLX.

CAETERORVM. Sicut supra vidi-
mus has dictiones, amplius, reliquum, vi
rilem partem, etiam de toto dici: ita de † di-
ctione cæterorum, admittendum est. & ideo
legata Titio optione seruorum, & cæteris
Sempronio relictis, si Titius non optet, vel
alio modo à legato excludatur, omnes ad Sem-
pronium pertinebunt [6]: non quòd portio Ti-
tij ad illum per ius accrescendi deuoluatur:
sed ex vi ipsorum verborũ: & ita Pontanus [7]
id responsum declarat, & in eo, cui superflu-
fluum relictum erat. Raphaël [8] ex facto con-
sultus idem respondit. Deducitur autem hæc
dictio, cætera, à Græco, ἕτερα, id est, & alia
& ideo cum abbreuiationis † causa appona-
tur, eius virtute censentur alia repetita, quæ
ex natura, & consuetudine actus requiruntur,
tur, obseruabimúsque hac in re notarij
consuetudinem: vnde in re dubia non licet
eius successori * absque iudicis mandato e-
clausulam extendere, vt Bart. sensit [9]. Sed
vbi de iure necessaria est scriptura, vel expres-
sio verborum, non est existimandum suffi-
re, quod eius clausulæ inuolucro tabellionis
implicant [10], & ideo nec * iuramentum, nec
stipulationem in se continere videbitur. Sunt
& qui plurimum referre putent, extensim cæ-
tera scriptum sit, an præscriptis notis, &c.
quod ridiculum ego arbitror.

6 l. cùm optio. de op. leg.
7 Rom. sing. xxxv.
8 Com. consil. cv.
9 Bar. l. Gallus. §. ij. ff. de lib. & post.
10 l. j. de his quæ in testa.

SVMMAE.

1 Formulam vti opti. max. de vno accipi.

3 Supremum de vno dici.

LEX CLXI.

1 ILLA VERBA. Legauit † testator fundum suum, quem optimum maximúmque habet: dubitatum fuit, si in vno verba hæc lo-
2 cum sibi vendicarent: superlatiua * enim de
3 pluribus solent dici. Sed † quoniam quandoque etiam simpliciter pro positiuis accipiuntur, verius est ad vnum quoque referri, idque prætoris exemplo, qui cùm se daturum bonorum possessionem secundum supremas tabulas edixisset, eum quoque admittit, qui solis tabulis institutus sit [11]. Cui exemplo & illud conuenit, quod Fabius Quinti. quadam declamatione refert. Is cùm lex vltima testamenta rata esse debere mandaret, vltimum interpretatur primum, post quod tamē aliud factum erat, quod iure non valebat: hócque ex voluntate legis esse autumat, licet non ex verbis.

11 l. j. §. j. ff. de secund. tab.

SVMMAE.

1 Puero puellam contineri interpretatu.

1 §. PVERI. Puerū à puritate † dici quidā existimauerūt, quā dictionem etiam de fœminis prædicari, Paulus hîc tradit, sentētiæque suæ duo argumenta adducit, quòd etiamnum fœmin

fœminas à partu recẽtes puerperas vocemus, itémque quòd Græci vtroque genere ὁ καὶ ἡ παῖς dicunt. Sed iudicio meo hæ rationes nõ consistunt, cùm puerpera non à puero, sed à puera dicatur. Veteres enim pueras dixisse, vt in Calig. Tranquillus autor est, & M. Varro, Noniusque Marcellus indicãt, vnde diminutiuum puella. nec Græcorum exemplo quicquam moueri possumus, cùm apud eos παῖς commune nomen sit, vt ipse ait, & Theocriti carmine in Syracusis admonemur:

Καλλίστα παίδων πεῖρα θῆν πάντα τελεῖται.

Latinorum nemo puerum fœminino genere protulit. Satius est ergo id respõsum per eam interpretationem simpliciter accipere, quæ masculinum concipit fœmininum.

SVMMAE.

1 Ventris causa duplæ non agi.
2 Venter non auget. 3.
4 Vectigal venter non auget.

LEX CLXII.

NON EST PVPILLVS. Qui in vtero est, pupillus non est, sed viscerum matris quædam portio: & ideo, ancilla prægnante vendita, si partus euincatur, non agitur duplæ: quia non videtur magis in contractu ad partum habitus respectus, quam ad quoduis aliud intestinum [1]. Hinc est consequens,

1 l. si prægnans. de euict.

2 quẽs, vt † non ideo pretiosior sit ancilla, quòd prægnans sit: quamuis enim aliqua spes lucri inde domino subesse videatur, contrario tamen detrimẽti periculo eliditur. Quid enim, si ancilla abortiret? cùm præsertim parturiẽs mulier censeatur in periculo mortis esse [2].
3 Meritò ergo † in legis falcidiæ computatione propter ancillæ ventrem hæreditas non augetur [3], quod periculum in brutis tam frequẽs non est. Si tamẽ cariore pretio propter partũ quis ancillã emat, quod ex ea natũ erit titulo oneroso habere videbitur [4]. Sed & si fur matrẽ sustulerit, partũ quoque, qui apud eũ conceptus est, contraxisse videtur, vnde neque eũ vllo tẽpore per possessionẽ acquirit, quod suprà adtigimus [5]. Et ex his consequens est, si mulier prægnans in exilium acta sit, filium ibi natum non videri exulem [6]. Sed & legem Corneliam aduersus homicidas latam, verius est non procedere in eo, qui abortionem procurauit: tametsi alii aliter senserint [7]. Illud
4 † quoque traditum est, si lex portorij vectigal pro quocũq; animali imponat, pro eo, quod in vtero est, nihil soluendum esse: nã & huiusmodi in censum non refertur, & in hoc omnes cõsentiũt. Sanè Iuriscõsultus pupillũ hîc videtur lata significatione accipere, pro quocũque infante. Accursius tamẽ etiam propriè
5 accipit, & ideo infert, tutores † pupillis suis datos non videri ventris tutores fuisse, si infans

2 Abb. c. pastoralis. in fi. de offi. ord

3 In l. fal. placuit. ff. ad leg. falci.

4 l. quod si ex Pamphil. de lega. ij.

5 l. partum. §. eo.

6 Bart. l. in seruorum. de statu hom.

7 Felin. c. sicut. de homic.

fans

fans non nascatur: cuius sententia vera est [8].

8 l. cum pater. de neg. gest.

S V M M A E.

1 *Supremum ad unum referri posse. in reciproca substitutione contrà. 2.*

4 *L. In vulgari. sensus.*

5 *Supremi substitutio varie accipi.*

LEX CLXIII.

IN VVLGARI. Instituit † testator filiū, quem habebat, & quoscunque habiturus esset, eíque qui supremus morietur, Seiū substituit: dubitari potuit, si alios filios non habuerit, an Seius illi saltem, quem tum, cùm testaretur, habebat, rectè substitutus videretur: Et exemplo legis XII. tab. rectè substitutum defendit [9]: quoniam in ea lege supremus dicitur, qui vnicus fuit: satísque est, vt † vltimus quis censeatur, qui post se neminem habeat, etiam si à nemine quoque præcedatur, quod & suprà latiùs attigimus. Sed * in hac specie dubium est, si plures ille filios haberet: an inuicem substituti viderentur [10]: & receptum est, censeri legitimæ successionis inter plures cohæredes ius reseruatū, nisi vltimo decedenti in omni hæreditate substitutio facta sit [11]: non enim qui supremus moritur, omnem hæreditatem restituere potest, nisi ipse eam habuerit: at habere eam nō potest, nisi vicissim eos grauatos dicamus. Sunt qui idē esse opinātur [12], cùm ita verba concepta sunt, vt post mortē omnium restitutio facienda sit, tametsi exp

9 l. qui duos de reb. dub.

10 l. vel singulis. §. de vulg.

11 l. Titia Seio. §. ij. de le. ij.

12 Socin. l. hæredes. §. cum ita. ad Treb.

expresse dictum nō sit, vt qui vltimus moriatur, restituat[13]: quod rationem in se vllā non habet: nō ergo vltimus omnium portionem, sed eo in casu vnusquisque suam restituet.

13 Arg. l. codicillis. de vsut. leg.

4 VVLGARI. Accursius interpretatur, id est, pupillari. Ego † aliter sentio: cùm enim testator filiis institutis, ei, qui supremus morietur, substituit, si vnicus ille ante aditā hæreditatem decedit, substitutus ex vulgari admittetur: si post aditā, antè tamē, quàm pubes esset, ex pupillari: vnde à principio ea substitutio satis potest vulgaris appellari. nec obstat quod ex vulgari ei non succedatur, sed testatori, quia pronomē illud pro superuacuo habetur, ídq; Albericus probat[1]. Sed † quid si dictū sit, mihi & ei, qui supremus morietur, Seius hæres esto? Et adhuc opinari quis possit, de vulgari & pupillari substitutione solū egisse testatorē vt ordinē coniuncta denotet, quasi sibi substituerit, si filius hæres non erit, & filio si hæres erit. Quidā etiam fideicōmissariā contineri aiunt, vt Pontanus & Iason[2], & in electione substituti esse, directè an per fideicommissum hæreditatem vendicet: quæ sententia propter verisimilem testatoris voluntatem adiuuanda est.

1 l. j. in prin. de vulg.

2 Ias. l. pen. C. de imp.

S V M M A E.

1 Humanitus accidit, morte.

1 §. SI QVIS ITA. Humanitus † accidere, est mori[3]: & ita docti solent loqui. Sed te-stat

3 Instit. de do. in prin.

4 l. publica. de pos. statores ex vulgi sermone, qui concisior est[4], & breuior, simpliciter accidere, & contingere, pro vita defungi accipiunt: vltimus enim qui homini eueniri posit casus * est mors: meritò illa cōditio, si quid acciderit, de morte intelligitur[5]: alioquin propter generalitatem nullius ferè momenti esset. Sed an mors ciuilis hoc quoque casu sufficiat, vt quia in exilium quis missus sit? & Baldus[6] de ea contrahentes non arbitratur. Hinc argumentum sumi * potest, imperiti testatoris verba ex vulgi consuetudine declarari: quod & Socinus[7] in ea specie annotauit, cùm filii quidam viuum & mortuum relinquere se Titio in testamento dixisset: interpretatus est enim, Titium viuenti tutorem datum, mortuo hæredem[8]. Sed huiusmodi verbis hæreditatem dari periculosius est, quàm vt ego adfirmare ausim, cùm & curam mortui gerere quis posit, dum pompā funeris, ornatu sepulchri, parentaliáque huiusmodi procurat.

5 l. vxorem. §. Seia. de leg. iij.

6 Bald. in ru. C. de pos.

7 l. qui duos. de reb. dub.

8 Lancel. l. centurio. in fin.

SVMMAE.

1 *Posthumum varie accipi.*
2 *Filiabus posthumas inesse. 5.*
4 *Interpretatio ex causis cessat.*

LEX CLXIIII.

NOMEN FILIARVM. Posthumus † propriè intelligitur, qui patre humato natus est: sed & qui post testamentum natus est, largo modo posthumus dicetur[9]. Sed † post...

9 l. iij. §. j. de iniust. rup.

2 † pone testatorem de filiabus aliquid disposuisse, an de posthumis quoque actum censebimus? Et dubium non est, ex proprietate sermonis posthumas ea appellatione contineri: sed quia earum meminisse non videtur, neque cogitasse vt posthumæ nascerentur, ad futuros post mortẽ suam filios respexisse non cre-
3 ditur [10]; & ideo propriam * significationem ex interpretatione restringimus: quæ inter-
4 pretatio locum non habet † cùm contrariis coniecturis prior præsumptio tollitur, vt si in parte testamenti posthumarum mentionem fecerit: non enim oblitus videri potest, qui aliqua in parte posthumã commemorauit. Idem si necessariò posthuma admitti deberet, vt in institutione, testamentum enim corrueret. Quod & dicẽdum est, cùm filiabus tutores [11]
5 † quis designat: vtilis enim hîc actus posthumæ est, nec hæreditati damnosus: vnde propter fauorem de posthumis quoque actum credimus, & vim verborum obseruamus: Sanè qui post testamentum nascitur, indistinctè admittendus est, si tamen testator eum natum esse sciuit: cùm enim nihil mutet, declarare videtur, de eo quoque se intellexisse: & hoc Bart. probat [12].

10 l. qui filiabus. de leg. j.

11 l. si quis filia. de testa. tut.

12 l. si cognatis. de reb. dub.

S V M M A E.

2 *Portiuncula etiam spectanda. 6. ex causis contrà. 3.*

5 *Pars in electione dimidia.*

§. PORTIONIS. Portio * videtur mihi de qualibet parte dici. Quapropter † cùm lex in totum vel pro parte aliquid recipi vetat, qui vel minimum recipit, pœnæ reus est[13]. Et emphyteuta qui particulare damnũ tolerare, suóque periculo ferre debet, qualecũque erit, feret[14]. Et facultas rem à socio venditã luendi, illi, qui in ea partem habeat competens, vel ei, cuius sit, millesima non denegabitur[15]. Quoties † autem verisimile non est, de minima re actum esse, vt quia dispositio nullius redderetur momenti, veluti in eo, qui partem fundi promittit[16], vel alio simili dubioque casu, de dimidia accipiendum est[17]. Vnde qui partis bonorum * vsumfructũ legat, de dimidia intellexisse videtur. Et cùm quis ab altera se parte † electum ait, non minus, quàm dimidiam intelligemus[19]: alioquin, quæ in pauciore numero esset, cùm nullius momenti haberetur, alteram nihil impediret. Quòd † si portiunculæ mentio fiat, vel alicuius, vel quantacunque, vel certæ partis, verius est etiam de minima intelligi[20]. Idem si quantula, vel minuscula scriptum sit[21]: nisi ad certam aliquam rei ris dispositionem se referãt, ex subiecta enim materia interpretationem recipiunt. Quapropter qui in testamento sextam partem * hæreditatis suæ relinquit, sextam assis legasse intelligetur, idque Bart. visum. Quod in hæreditate procedit, quàm lex in duodecim partes diuidit:

13 c. auaritiæ. in fi. de elect. lib. vj.

14 l. j. C. de iur. emphyt.

15 Bal. l. j, C. de com. ser. ma.

16 Gl. l. cum post. §. gener. de iure dot.

17 l. planè. in fi. de leg. j.

18 l. etiã. de vsufru.

19 glo. cap. si prius quam. xxviij. dist.

20 Bart. l. ij. C. quand. & quib. lib. x.

21 l. qui concubinam. §. j. de leg. iij.

diuidit:in aliis verò rebus Angelus dissentit[1], quod & nos probamus. Quapropter, si duas partes rei petieris, non duas ex asse, sed ex tribus partibus petiisse videberis: quòd si sex partes dari testator voluerit, dubium non est semissem deberi. Qua ratione si vnam partem hæreditatis relinquere se dixerit[2], de vna vncia intelligendum videtur.

1 Ang. l. defuncta. de vsufr.

2 Bar. l. interdum. de hæred. instit.

SVMMAE.

1 Effectum varie & ex re censeri.

§. HABERE. Regula est generalis, quã alibi adtigimus, Verba cum †effectu accipienda esse[3]. Is *autem est effectus, vt ex persona sua quis habeat: vt deductis oneribus, lucrum illi supersit: vt momẽtanea nõ sit acquisitio: quæ si non interueniant, habere quis propriè & strictè non videtur. Effectũ quoque ea respicere existimãtur, quibus actus alicuius fit momenti, non autem elusorius remanet[4]. Sed & vt lex rebus ipsis, nõ verbis imposita cẽseatur, ad effectũ pertinet[5]. In iure quoque lectũ est, vim pro effectu* accipi: vt apud Marcellum[6], ei qui hominem stipulatus est, promissor eum dãdo, qui tunc illi seruierat, liberatur vi ipsa. Sic & Corn. Tacit. lib. XIII. Vectigal manciporũ remissum magis specie, quàm vi. Cuius locutionis ratio est, quia vis à Græco βίη descendit, cuius cõtrarium & κατ' ἀντισοίχιου est ius. Vnde ad differentiam eius, quod ipso iure fit, dicimus aliquid in effectu, vel vi ipsa factũ.

3 l. aliud. l. cepisse. hoc titu.

4 c. si ciuitas. de sent. excom. in vj.

5 l. ij. C. cõ. de leg.

6 l. qui decẽ. §. stichũ. de solut.

SVMMAE.

1 *Peruenisse quid sine onere dici.*
4 *Oneri incumbentia.*

LEX CLXV.

VENISSE. Ad † hæredem id peruenisse existimandum est, quod deductis oneribus peruenit; hócque exemplo legis falcidiæ rationem inibimus. Ad legatarium verò, qui fundum accipere, & decem hæredi dare iussus est, totum fundum iure legati peruenisse interpretabimur[7], & hoc quantum sit ad hæredis falcidiam, qui x. illa conditionis * implendæ causa sibi data computare non tenetur: alioquin verum est huiusmodi legatarium in toto fundo lucratiuum titulum non habere[8]. Et hinc generalis regula colligitur, eatenus habuisse * quemlibet videri, quatenus, deductis oneribus, remanet[9]. Hinc si quis sacerdotium valoris cētum aureorum impetrauerit, illud obtinere poterit, quod ducentis censetur, si deductis oneribus, sola centum sint reliqua: quod & in portoriorum legibus obseruandum est. Habetur autem in his oneribus † & medij temporis vsurarum ratio[10], & cuiuslibet pecuniæ, quæ pro re ipsa effunditur: quale est ἑρμηνευτικόν, id est, proxenetæ merces, hastarúmque solennium impendia, & si qua similia. Sanè cùm lex exactionis effectum non respicit, sed petitionis modum, aliud dicendum

7 l. ad veterani. ad leg. falcid.

8 l. non amplius. de legat. j.

9 Dec. cons. clvj.

10 Ias. d. l. nõ amplius.

cendum eſt: vt ſi actorem mandet duos aureos in ſingula cẽtum, quæ petat pro ſportulis, deponere, ſacramentoque ſic cõtendere[11]: nihil enim refert, quòd reus ita inops ſit, vt etiam ſi vincatur, petitam ſummam ſoluere nequeat. 11 l. cũ quædã. de iuriſd. omn. iud.

SVMMAE.

1 *Vrbanum à ruſtico qualitate diſtingui & conſuetudine.*
2 *Diſpenſatoris officium.*
3 *Villici officium.*
4 *Inſulæ: & earum vſus.*
5 *Numerum varie accipi.*
6 *Seruorum genera.*

LEX CLXVI.

1 VRBANA. Vrbana mancipia † nõ loco, ſed genere vſus cognoſcuntur[12], & à ruſticis ſeparãtur: vnde qui rationes villicas diſpenſat, & de cibariis prouidet, in ruſticis computabitur: at qui inſulas cuſtodiunt, vrbani exiſtimabuntur: cùm tamen dubitamus, quid paterfamiliâs ſenſerit, ex eius conſuetudine depræhendemus[13]: cuius rei & ex rationibus, libelliſque eius, aut vicariorum, qui vel ruſtica curant, vel vrbana, certiores fieri poterimus. 12 l. quemadmodum. de ſupp. leg. 13 l. ſerui ſvrbanis. de legat. iij.

2 DISPENSATOR. Seruus † eſt qui impendia domus curat, & victui præeſt: huic ob-

ſonatores, piſcarij, coqui, idque genus ſerui parent. Sumpſit nomen ab expendendo pecuniam, vel quòd rationes diſpendat, id eſt, procuret, & conſideret, calculùmque ducat: hi vt plurimum in vrbe degunt.

VILLICO. Villicum † M. Cato, & L. Columella pro eo ſeruo accipiunt, qui ruri præeſt, & agriculturam ruſticáſque operas curat, eíſque ſecundum domini vtilitatem præcipit huic ſerui ipſi agricultores ſubiiciuntur.

INSVLARIVS. Recentiores quidam inſularium accipiunt ſeruum, qui propter aliquod delictum in compedibus opus faciat, in inſulámque relegatus ſit: quod falſum eſt: inſularius enim ſimpliciter ſeruus accipitur inſulæ cuſtos, cuius rei Pōponius autor eſt [14]. Inſulas † autem Feſtus interpretatur domos quæ non communibus parietibus vicinorum coniunguntur, ſed quoquouorſum vel priuata vel publica area ambiuntur. Quam ſentētiam ſunt ex recentioribus qui improbent: quoniam ex P. Victore cōſtat, longè plures Romæ inſulas, quàm domos fuiſſe: quod veriſimile non eſſet, ſi hoc ſignificatu inſulæ acciperentur. Quapropter ipſi interpretātur inſulas eas ædes eſſe, quæ inquilinis locari ſolerent: quod & ipſe probarem, ſi aliqua voce etymologiæ ratio ſuaderet. Feſti igitur opinioné ſequor, quæ ex Corn. Taciti lib. xv. confirmatur. Is propter crebra incendia, cum multi

14 l. ſi ita. de vſu & hab.

aquæductus in vrbem deferrentur, à Nerone excogitatum tradit, vt aqua priuatorum licentia intercepta, quò largior & pluribus in locis haberetur, in publicũ flueret, ædificiáque non cõmunione parietum, sed propriis quæque muris ambirentur, canalibus (vt opinor) eis in parietibus additis, vt reprimendis ignibus aqua facilius decurreret: hinc insulæ nomen deductum. Erant autem non modò ab incendiis tutiores[1], sed etiam à furibus, qui per tegulas commeare in eas non poterant: ideóque in eis pretiosiora quæque reponebantur, vt quæ solius effracturæ periculo subiicerentur.

5 NVMERO. Numerus † etiam ordinem & turmam significat[2]: vnde numeri militum dicuntur: hinc & numerus familiæ. Obseruandum igitur erit, an paterfamiliâs in ordine & consortio rusticorum seruorum aliquem haberet, an verò vrbanorum.

6 VICARIIS. Serui † ordinarij dicuntur, quibus peculium dominus cõcessit, negotiarique sinit[3]. Vicarij sunt, qui ordinarij vices gerebant, quidámque quasi subinstitores. Igitur si ordinarius vrbana, rusticáque negótia pertractasset, habuissétque alios vicarios vrbanis, alios rusticis, qui seruus in rustici vicarij famulitio erit, rusticus cẽsebitur. Martialis:

Esse sat est seruum, iam nolo vicarius esse:
Qui rex est, regem Maxime non habeat.

1 l. iij. §. effracturæ. de offic. præf. vig.

2 l. j. in fi. de bonor. poss. ex testa. mil.

3 l. si seruus. s. de pecul.

SVMMAE.

1 *Pernoctare officialibus non licere.*
2 *Lex xij. Tab. explicita.*
3 *Per, varie accipi. 6.*
4 *Tempus ictus spectandum in iurisditione.*

§. PERNOCTARE. Qui † prouinciæ præest, extra eam etiam voti soluendi causa pernoctare non potest[4]. Quæritur, quid sit pernoctare: & integram noctem significari Iurisconsultus ait. Sic Flamen Dialis quoties valetudo aduersa incidisset, non vltra binoctium pernoctare poterat, vt Tacitus lib. III. scribit. Sic & in lege * XII. tab. quæ trinoctio abnoctasset, vsurpabatur, vt ex Q. Mutio A. Gel. lib. III. tradit. Id autem dictio per, in compositione † demõstrat, quæ vox ad integram noctem refertur, vt hîc ait Iurisconsultus. Quo argumento, si lex prætori † in delictis sui officij tempore perpetratis iurisdictionem mandet, cùm prioris tẽpore quis vulneratus à sicario esset, & sub successore periisset, responsum à quibusdam est, neutri ius cognoscendi esse, cùm integrum delictum neutrius tempore factum sit, perpetrare autẽ ad totum refertur[5]. Sed hæc decisio vera non est: qui enim lethiferè percussit[6], quod in se est, omne delictum perfecit, & ideo ad primum magistratum ius coërcitionis pertinet[7]. Sanè hoc exemplo & pernox luna dicitur, quam Græci πανσέληνον vocant.

4 l. illud. de offic. præsid.
5 Alb. hîc.
6 l. fin. §. sic autẽ. de bo. cor. qui sib.
7 l. diuortio. §. si vir. solu. matri. Alex.

5 vocant. Sic & peregisse * reum dicitur, non qui solummodo detulit, sed qui condemnauit [8]: quo exemplo & perennare dicimus, & perhibere, & perlegere, & perferre, & percipere: hæc enim omnia ad quandam integritatem, perfectionémque referuntur. Tametsi † non negauerim in compositione eam dictionem aliter quoque accipi, vt cùm perfidum periurum dicimus: itémque perpluere, perspicuus: & rursus perpauci, pertinax: sed & perorare dicitur, cui finis orandi demandatus tantummodò est.

6

8 l.ij.de adult.

SVMMAE.

1. *Materia confectum ea non contineri, nec versa vice.*
2. *Ligni acceptio varia, & vsus.*
3. *Ligna non ex ligno facta.*
4. *Nucleum ex ligno non esse.*
5. *Βάλανον varie accipi.*
6. *Palmæ genera, vsusve.*
7. *L. Carbonum. explicari.*

LEX CLXVII.

CARBONVM. Materia rei appellatione, quæ ex ea cōficitur, nō venit. Vn-
1 de qui † carbones dicit, de lignis nō intelligit, qui libros, de chartis: qui calcē, de lapidibus: quamuis ex lignis carbones, ex chartis libri, ex lapidibus calx conficiatur: ídque & Accursius. & quadam disputatione Pylleus probāt.

Ecōuerso nec appellatione materiæ, quod ex ea factū est, cōpræhēditur, si speciali nomine nūcupetur, nisi eiusmodi sit, quod effectū est, vt in materiā suā redigi rursus posit[9], quale est argentū factū, vel aliter mentem testatoris cōiiciamus. Hinc est, quòd ligni † appellatione, id solùm continetur, quod cōburendi causa paratū est [10], & à solo diuulsum, & alio speciali nomine non appellatū, nisi vel testatoris volūtas, aut cōditio, vel regionis natura aliud suaderēt. Quo exemplo cùm omnia nemora quis locasset, respondit And. Siculus[1], de co non censeri actū, quod materiæ causa haberetur, cùm id in alium elegantem vsum destinatum esset. Sed hac in re planè μάταιος est, & Siculis gerris vaniora conscribens.

9 l. quæsitū. §. illud. de le. iij.

10 l. ligni. de leg. ij.

1 Barba. consi. xxvj. in ij.

MATERIAM. Sic propriè ligna appellātur, quæ ædificiorum causa, vel alterius operis habentur: inde materiarii fabri. Hic autem de materia intelligit, quam ideirco quis præparauerat vt carbones conficeret: hi in antiquorum eulogiis[2] Græca voce dendrophori appellantur, quòd arborem ferunt & torrent.

2 l. fi. de iur. immu.

LIGNORVM. Sunt ligna propriè, quæ cōburendi causa habemus: vnde materia carbonum, cùm in alium vsum principaliter habeatur, non intelligitur lignum esse.

GENVS. Cùm † enim speciale nomen titiones, sulphurata, faces, & nuclei habeant, non

non videtur quiſquam ligna nominãs, de eis intelligere. Sunt autem ſulphurata tenuiſsima ligna ſuphure vtrinque illita, ad accendendas lucernas, quorum & Martialis meminit, nos vulgò ſulphuretos vocamus.

4 NVCLEIS OLIVARVM. Hi † enim ab antiquis oſſa oliuarum appellantur, vt meritò, pro lignis habendi non ſint. quod & in cæteris dicendum eſt, quales ſunt glandium, nucum, amygdalarum, & ſi qua ſimilia. Idémque in vinaciis ſtatuendum, cùm acini non ignibus tantùm, ſed & paſcendis columbis vſui eſſe ſoleant.

BELLARIIS. Antiqui codices balanis habẽt, & caſtigatiùs. Significat † βάλανος

5 glandem generali nomine, ſed ſpecialiter de palmulis, quas vulgò dactylos vocamus, accipitur: palma enim in Aegypto & Syria eos fructus fert, guſtu ſuauiſsimos, vt bellaria omnia præcellant. Sunt bellaria, quæ ſub finẽ conuiuij adferuntur, & ſecundæ menſæ appellantur. Iulius Pollux † palmam aliam marem, aliam fœminam arbitratur: & fœminæ fructus ex Herodoti Xenophontíſque ſentẽtia propriè balanos dici: propendent autem ab inuolucro, corticoſóue operimẽto, quod elatem ſeu ſpathen vocant, & ipſum magni in medicina vſus, vt Galenus oſtendit, tametſi hodie in eis regionibus nullũ alium, quàm ignibus vſum præſtet.

6

PINV

PINV. Nil aliud est pinus, quàm picea excultior: eius nuces strobyli, cocali, coni, & Latinis nuclei vocantur: qui pinei sunt detrahuntur gustatu idonei, & medicina vtiles. At Iurisconsultus hîc † cùm integros strobylos dixit, de pinu agresti, vel picea intellexisse videtur, qui casi & cibo inutiles sunt, ideóque à cono non diuelluntur, solis ignibus aptissimi. Potest & de nuce ipsa pinea domestica intelligi: in quibusdam enim regionibus ita abundat, vt eius fructus nulla sit æstimatio: nam de ea strobylos specialiore significatione dici ex Dioscoridis lectione obseruatu est, qui lib. I. cap. LXXXV. itémque cap. LXXXIX. στρόβυλον pro pinu accipit, πίτυν pro picea, πεύκην pro tæda, quæ congeneres omnes arbores sunt. Sanè vbi nucis pineæ fructus in pretio sit, non opinarer legatis lignis * strobylos eius integros contineri: sed tum deberi, cùm fructus exempti fuerint. 8

SVMMAE.

1 Pedamentorum genera, & vsus.

2 Lignis legatis pedamenta non nisi inutilia deberi.

LEX CLXVIII.

PALI. Pedamentorum, † quæ vitium adminicula sunt, tria sunt genera: vnum robustum seu fissile ex quercu, vel iunipero, quod appellatur ridica: alterum est è pertica, qui palus dicitur, hícque teres est: tertium ob inop 1

inopiam ex harundineto sumitur, sicque M. Varro, & L. Columella tradiderunt. Hæc pedamenta, quæ & statumina vocantur, lignis
2 †legatis non continentur, quoniam in materia sunt, & alium vsum, quàm ignis præstant: Putauerim tamen, cùm propter vetustatem amplius in vineæ vsu esse non poterunt, præstanda: nam ratio Pauli tunc locum non habet: nec enim ampliùs in numerum materiæ rediguntur, imò tunc solent patres familiarum eos palos comburere.

SVMMAE.

1 Fundus vti opti. maxi. seruitutis, onerisve expers.

2 Venditor onera exprimat.

LEX CLXIX.

1 NON TANTVM. Qui†fundum tradit, vendit, legat, ita vti optimus maximúsque est, non illi quidem seruitutem deberi ait, sed nemini eum debere: qua de re suprà à nobis tractatum est. Sed quid, si fundus ea cum clausula venditus, obligatione aliqua propter munera publica affectus sit? Et si venditor sciens emptorem eius obligationis non admonuerit, Aretinus [3] respondit, quanti minoris emptor comparaturus rem erat, posse venditorem conueniri, nec eius adiectionis prætextu excusari. Sed & Paulus Castrensis [4] non imputari hoc casu emptori existimauit, si cùm generaliter sciret fundum obligatum, mini

3 Consi. cv. in fin.

4 Cõs. cxcv. in j. in nouis.

minimè diligentiam adhibuit, vt quantitaté, summámque debitæ pecuniæ certius explora ret, cùm enim† eius declaratio ad véditorem pertineat, tutò negligere potuit, qui ius suum non diminui sciebat [5], nisi specialiter fuisset admonitus. Erat autem clausula hæc * & in contractibus [1], & in testamentis apponi solita, quod & antiqua inscriptio ostendit, quæ in Gratiano oppido Montisferrati ita legitur: V. F. T. VECTIVS T. L. HERMES SEPLACIARIVS, MATER GENVIT, MATER RECEPIT, HI HORTI ITA VTI OPTIMI MAXIMIQVE SVNT, CINERIBVS SERVIANT MEIS: NAM CVRATORES SVBSTITVAM, QVI VESCANTVR EX HORVM HORTORVM REDITV NATALI MEO, ET PRAEBEANT ROSAM IN PERPETVVM: HOS NEQVE DIVIDI, NEQVE ABALIENARI VOLO.

5 l. sicut. §. non videtur. ff. quibus mod. pig.

1 l. Iulianus. §. idē Iulia. de act. emp.

SVMMAE.

1 *Hæredes quiuis onera præstent.*

LEX CLXX.

HAEREDIS. Hæres† meus Seio centum dato, primus hæres non adiuit an substitutus, si adeat, tenebitur? Et dubium nó est ad quoscunque gradus hæredis nomé pertinere [2], tum omnes quoque successores intelligi, siue Iure Ciuili, seu prætorio, siue directè,

2 l. hæreditatis. ff. eod.

rectè, siue per fideicommissum succedant: sed & qui particulariter succedit, seu in certa re, hæredis appellatione cõtinebitur [3], dum vel materia fauorabilis sit, vel res eiusmodi sit naturæ, vt in singularem successorem trãseat. Sed & cùm quis sibi & quibuscunque hæredibus paciscitur, de particulari quoque accipiendum erit [4]. Idem si hæredibus, & succes-
2 soribus dictum sit [5], vt * geminatio alicuius sit effectus, nec alterũ videatur superfluum [6]. Sed in hoc quidam dissentiunt, cùm hæredes
3 de iure ciuili * successores de prætorio intelligere posimus [7], quod nõ probo: qui enim sic contrahit, non modò successiones, sed effectum cõsiderasse videtur. Adde, quòd cùm hodie eo iure prætorio ferè nunquam succedatur, non est verisimile in frequentis casus mentionem factam: nam & si hæredis tantùm mentio facta esset, satis hoc responso apparet bonorum possessoris habitam rationem. Verior itaque prior est sententia, quam de facto consultus, Alex. approbauit [8].

3 l. in conuentionalibus. j. eod.

4 Rom. l. in tempus. de vsuca.

5 l. fluminũ. §. j. de dam. inf.

6 Ias. l. quidam. §. j. de eden.

7 l. stip. ista, habere. in prin. de ver. obli.

8 cõs. cxciij. in ij.

SVMMAE.

1 Arrogatum liberti hæreditatem arroganti quærit obliquè.

3 Peruenire, varia acceptio. 4. 5.

6 L. peruenisse. sensus.

LEX

LEX CLXXI.

PERVENISSE. Per † rogationem adoptauerat quis filium, qui cuiusdam liberti patronus erat, cauerátque, quod ad eum filiu peruenisset, eo impubere defuncto; his ad quos ea res pertinere potuisset, restiturum: deinde is filius liberto suo succesit, quæ hæreditas ex regula iuris nec momento quidem in eius persona non constitit[9], sed protinus patri quæsita est: fuit dubitatum, an ad filium hæreditas peruenisse diceretur? Et dixisset ali quis, non videri peruenisse: huiusmodi enim verbum cum effectu accipitur, & dictio Per, illi addita, perfectionem † quandam acquisitionis denotat[10]. sed tamen in proposito casu aliud dicendum fuit, non eo solùm argumento, quòd etiam si cautio nulla interposita fuisset, nihilominùs ea hæreditas restituenda erat, quia ipsius filij respectu, non autem patris delata videretur[11]: sed hac etiam ratione, quia verba stipulationis hoc inferunt: peruenisse enim † ad me dicitur, quod per me ad alium peruenit, dum ille iure meo nitatur, vt superiùs à nobis expositum est. Idem ii culpa mea peruenerit. Exempli causa: Constitutum est, vt præfectus pro apparitoribus suis in id teneatur, quod ad se peruenerit: ii aliquid peruenerit, quamuis amplius non habeat, vt quia per iniuriam amisit, nihilominùs tenebitur[12]. Alibi † quoque proditum est, ad

9 l. placet. de acq. hæred.

10 l. qui concubinam. §. ij. de lega. iij.

11 l. sed si plures. §. in arrogato. ff. de vulg.

12 Pau. Cle. j. §. Cæterùm. de priuil.

est, id solùm peruenisse videri, quod deductis
expensis superest, idque in vēditore hæredita-
tis[13], qui, quod ad se peruenit, tradere tene- 13 l.ij.§.j.de
tur, responsum est. Dubitatum quoque extat, hæred. vēd.
5 an, peruenire † verbū in substitutionibus dire-
ctum sit, an solùm fideicommissi vires habeat?
& non esse directum frequētius traditū est[14], 14 Mod.l.cē
nisi additum esset, vt eo ipso perueniat, vel ple turio.in fi.ff.
no iure, vel liberè: huiusmodi enim verba eius de vulg.
sunt effectus, vt hæredis manus expectanda
6 non sit. Sanè † hoc in contextu adnotanda est
constructionis forma, qua Iurisconsultus ac-
quisitam à liberto hæreditatem, id est, de li-
berto dixit: sicut cùm nos à quæstoribus ac-
quisiuisse mācipium dicimus, hoc est lucri fe-
cisse, vel comparasse. Accursius constructio-
nis huius nouitate motus, ὑπόθεσιν, seu facti
speciem aliam fingit: quam adeò non probo,
vt eam referre distædeat.

SVMMAE.

1 *Libertis libertas contineri.*
2 *Libertorum species.*
4 *Manumissionis vindicta forma.*

LEX CLXXII.

LIBERTI. Solebant testatores vestiaria,
vel cibaria libertis libertabúsque suis re-
linquere[15], quod & de iuribus sepulchrorum
obseruatum fuisse, ex quàm plurimis inscri- 15 l.iiij. de
1 ptionibus cōstat. Pone † testatorē solùm men- alim.leg.
tionem libertorum fecisse, existimat Vlpianus

etiam de libertabus accipiendum: quod etiam in fideicommissis proditum est. Cuius rei ea est ratio, quòd masculinum semper sub se fœmininum cõplectitur[16], vt superius tractauimus. Tres † autem libertorum fuisse species Caius Institut. lib. 1[1]. tradit: Alios enim Ciues Rom. alios Latinæ conditionis, alios esse Dedititios. Ciues Ro. sunt, qui his tribus modis, id est, testamento, aut in æde * sacra, aut ante consulem fuerint manumissi. Latini sunt, qui aut per epistolã, aut inter amicos, aut cõuiuij adhibitione manumittuntur. Dedititij verò sunt, qui post admissa crimina suppliciis subditi, & publicè pro criminibus cæsi sunt: aut in quorum facie vel corpore quæcunque indicia aut igne, aut ferro impressa sunt, & ita impressa, vt deleri non possint. Hi si manumissi fuerint, Dedititij appellãtur. Sed inter hæc tria genera libertorũ ideo Ciues Rom. meliorem statum habent, quia & testamenta facere possunt, & ex testamento quibuscunque personis succedere: nam Latini & Dedititij nec testamẽta condere, nec sibi ex testamẽto aliorum aliquid dimissum possunt vllatenus vindicare: tametsi Latini certis rebus priuilegia Ciuium Rom. libertorum consequi possunt: Dedititij verò nulla ratione possunt ad Ciuium Rom. libertorum beneficium peruenire. Nam Latini patronorum beneficio, id est, si iterum ab ipsis aut testamento, aut in æde sacra, aut ante

consul...

16 l. cùm pater. §. cũ inter. de legat. ij.

1 tit. j. de stat. hom.

* Sunt qui legant in ecclesia, quorum lectio nunquã placuit eo sensu.

consulem manumittuntur, Ciuium Rom. priuilegia consequuntur: hæc Caius. Quæ verba referre placuit, quod Iustinianus[2], qui has differentias sustulit, nimis concisè, & suspensa (vt dicitur) manu, eas declarauit, tametsi ad multorum in iure veteri locorum interpreta-
3 tionem pertinerent[3]. Nam cùm de * manumissis vindicta mentionẽ reperimus, Ciues Rom.
4 intelligimus: eo enim † modo ante consulem, seu, quod idem est, proconsulem, vel prætorem manumittebãtur, fiebántque ciues Rom. nisi aliter conuentum esset[4]. Persius:

Vindicta postquam meus à prætore recessi.

Hinc Corn. Tac. lib. XIII. eos tradit, qui vindicta manumissi non essent, aliquo velut seruitutis vinculo teneri. Ausonius in Grypho:

Triplex libertas, capitisque minutio triplex.

Meminit & Boëthius in Topica M. Ciceronis.

2 in §. vult. Inst. de liber.

3 l. qui Romæ. §. Flauius. de ver. oblig.

4 l. j. §. illo. C. de lat. lib. tol.

SVMMAE.

1 *Collegæ, officij eiusdem viri.*

4 *Collegiorum genera, horumque præfecti, & iura.* 5.

6 *Maior pars, inuito pacto eligit: ex causis diuersum.* 7.

8 *Maior pars duæ partes citatæ.*

LEX CLXXIII.

COLLEGARVM. Collegas Iurisperiti nostrates eos propriè dici opinantur, qui simul habitant, quasi vnà se colligant: cui sententiæ veterum autoritas

aduersatur † à quibus proditum est, ab eligendo collegas dictos, quasi in idem munus coëlectos diceremus: quod & Iurisconsultus hîc sentit, cùm eiusdem esse potestatis ait, sicut erant Consules, prætores, tribuni plebis, & similes. Quapropter And. Siculi rationem non approbauerim [5], ecclesiam collegiatã (vt ipse ait) negantis, quoniam eius * Canonici simul non habitarēt: nam hoc nil referre verius est, dum aliter de eorum iure constet: sufficitque, si eligere actorem consueuerunt [6], & sigillo communi vti, aliáque eiusmodi facere, quæ vniuersitatum propria sunt. Eadem ratione * collegia dicuntur, in quibus, qui dent nomen, eliguntur, dum pauciores tribus non sint [7]. Sic † collegium doctorum dicimus, sic & nauiculariorum, sic cæterorum artificum. Fuit & collegium olim poëtarum. Solentque sic aliquos sibi præficere, vt plurimùm duumuiros, quos voce parum Latina Abbates vocamus. Sunt & qui vnicum rectorē habeant, sunt & qui nullum: nec enim vt collegium dicatur, necessarium est aliquē ei præfici [8]: imò eo casu congregandi collegij, referendique ius ad eum pertinebit, qui in albo prior antiquiórque sit [9]. Posse autem † eos collegas de his, quæ ad artem suam pertinent, cóstituere, séque vicissim illis decretis alligare, euidentissimi iuris est, dum tamen aliis præiudicium nullum inferãt [10]: vt si monopolium sapiant, vel

5 Barb. cons. xvij. in j.

6 Abb. c. à nobis. de iu. patro.

7 l. Neratius. §. eod.

8 Inno. c. cū nō. de præb.

9 l. fi. de alb. scriben.

10 l. fi. C. de iur. om. iud.

vel ambitiosa sint. Vnde cùm semel constituissent, ne qui sacris initiatus esset admitteretur: responsum est, decretũ non valere. Quòd tamen in collegio iudicum, quale Mediolani est, non censetur seruandum: nec enim huiusmodi decreto libertas ecclesiastica imminuitur, cùm iure quoque Canonico à ciuilibus iudiciis abstinere eos honestas suadeat[11]. Sed nunquid constituere poßint, vt aliquis non recipiatur, nisi omnibus consentientibus? Et
6 licet † constitutio ex se valeat, præsertim si iuramentum accesserit, putauerim tamen, qui à maiore parte admissus sit, iure admissum videri. Nec enim legem sibi imponere potuerunt, à qua recedere non poßint, tametsi periuri efficiantur[12]. Id enim in collegiis maior pars potest[13], quod totus ordo[14]. Et hoc maximè adnotandum aduersus eos est, qui singuli plurima promittunt, munificósque se exhibent, cùm vniuersi eius legis prætextu
7 nihil extricent, fidémque violent. Si † tamen à principe eiusmodi constitutio confirmata esset, non diffiteor omnem consensum neces-
8 sarium esse[15]. Sed quam maiorem † partem esse dicemus? & receptum est, duas partes ex tribus necessariò requiri: si tamen autoritate ordinarij iudicis omnes citati sint, & quia non aduenerint contumaces habiti in his, qui
9 paruerint, solis ius vniuersitatis * residet, tametsi minima pars adsit. Secùs, si à collegis

11 c.ij. ne cleric. vel mon.

12 c. dilecto. de præbend.

13 l. quod maior. ad municip.

14 Bal. l. fin. C. de autor. præst.

15 Gl. c. vbi. verb. singulis. de elect. in vj.

simpliciter fuerint vocati, vt quia collegium præfectis careat, vel præfecti iurisdictionem non habeant[1]. Et ita ego censeo, repugnantiúmque sententias concilio.

1 Dec. c. cùm omnes. de constit.

S V M M AE.

1 Absentis procurator caueat.

2 Abest qui in continentiis non est.

§. QVI EXTRA. Absentium † procuratores rem ratam haberi[2], aut iudicatum solui satisdare debent, præsentis non debent. Quæritur † ergo quis abesse dicatur. Et Iurisconsultus respondet, eum abesse, qui extra continentia vrbis est, id est, suburbia, & quatenus continentia vrbs continet. Vulgati codices continentiam fœminino genere scriptum habent, sed ratio Latini sermonis hoc nõ patitur: neutro itaque genere pronuntiandum est. Sanè verbum id abesse, variis modis in iure accipi suprà[3] ostendimus, vt minimè operæpretium sit ea, quæ diximus, repetere: tametsi & infrà Iurisconsultus de eodem nonnihil scribat.

2 Gl. l. præsens. de procur.

3 l. mulieris.

S V M M A E.

1 Venditionis tempus in qualitate spectari, & præteritum. 3.

2 Fur desinit esse, si id dominus se id voluisse dixerit.

LEX CLXXIIII.

ALIVD EST PROMITTERE. Qui vendit † mancipium, tenetur id præstare[4], eum furto, noxáque solutũ: quæ verba hoc

4 l. j. in prin. de ædil.

hoc significant, vt tempore, quo venditur, solutus sit. Vnde quamuis aliquãdo furtũ fecerit, si tamen ea noxa sit liberatus, redhibitioni locus non est. At qui furem non esse dicit, de moribus dixisse videtur, & ideo hoc præstare debet, quòd nunquã furtum cõmiserit[5]. Sed & si ipsi venditori quandoque furatus fuerit, non dubitatur quin ex stipulatione emptori
2 succurratur[6]. Sed finge † venditorẽ, vt iudiciũ euitet, adserere, nullum furtũ sibi à seruo vnquam factũ fuisse, sed seruum se volente accepisse, & propter familiaritatẽ, quã cum seruo dominus habuit, fortè credendũ ei videretur, cùm traditum sit, admitti eam excusationem, qua dominus rei, vt furem liberet, sua sponte rem ablatam adtestatur[7], si ex amicitia, vel familiaritate, quam cũ domino is, qui furti reus
3 est, habebat, verisimile id sit. Qua ratione † depræhensi in concubitu, & adulterij accusati, se excusant, si coniugiũ contraxisse asseuerẽt, eorumque adfirmatio verisimilis sit[8]. Sed in proposita quæstione eam adsertionẽ emptori non obesse existimauerim: cùm enim integritatem morum, & propositi, id est, voluntatis serui pollicitus venditor se præstiturũ videatur, non sufficit, si sua sponte ablatam rem dixerit, nisi & hoc probetur credidisse seruum, qui abstulit, se voluntate domini auferre.

5 l. quod si nolit. §. j. eo. titu.

6 l. furtum. eod. tit.

7 Bar. l. inter. §. rectè. de fur.

8 Gl. l. pen. C. de fideiu. Felin. c. j. de præscr.

SVMMAE.

1 *Fraudat reddens quandoque.*

3 *Vim facit, qui debitum sine iudice extorquet.*
4 *Stipulationum genera.*

LEX CLXXV.

FACIENDI. Quæ in fraudem creditorum facta essent, restitui prætor iubet[9]. Finge † in fraudem creditorũ illud quod sub conditione, vel in diem debebam, me creditori ante tẽpus reddidisse, an creditoribus consuletur? Et indubitati iuris est consuli, † factum enim dicitur, quod est redditum. Quapropter & cùm prætor, si quid metus causa factum adfirmaretur, auxilium pollicitus esset[10], D. Marcus edicto † declarauit, id quoque factum videri, cùm per metum sibi rem suam, non adito iudice, aliquis debitorẽ reddere compulisset. Sanè cùm stipulationes[11] aliæ † in facto, aliæ in dando cõsistant, ea quæ de reddendo est, si actum sit, vt in continenti reddatur [12], magis facti quàm dationis existimatur [13]: tametsi & negari non possit, verbum facere * tam generale esse, vt & dationẽ comprahẽdat, quod infrà suo loco dicemus: qui enim dat, procul dubio aliquid facit.

9 l. omnes. in fine. quæ in fraud. cred.

10 l. extat. quod met.

11 l. ij. §. de verb. oblig.

12 l. si pœnã. de ver. obli.

13 Bal. l. cum allegas. de vsur. C.

SVMMAE.

1 *Solutionis mandatum egrediens non liberat.*

LEX CLXXVI.

SOLVTIONIS. Quid solutionis, liberationis, satisdationis, satisfactionisque

verbo

verbo cōtineatur, superius à nobis traditum est. Hìc solùm admonendi sumus, procuratorem qui solutioni † recipiendæ constitutus sit, si delegationem aliámue satisfactionem recipiat, debitorem non liberare: vt enim solutionis verbo verum sit omnem satisfactionē accipi, tamen cùm aliud pro alio, inuito creditore, præstari non possit, qui mandat, vt solutio recipiatur, mandasse id intelligitur, vt in specie debita recipiatur: & ideo absque domini consensu, procurator reum debendi liberare non potuit, ídque Alex. [14] in facti quæstione respondit, quod & nos probamus. Dum ergo hìc omnem satisfactionem contineri dicitur, subinferendum est [15], quam tamen creditor acceptare voluit. Addit Bartol.
2 quoties lex * pecuniam solui vult, de alia satisfactione intelligi non posse, quod à nobis
3 superius explicatum est. Illud constat * procuratorem ad recipiendum solutionem constitutum, si confiteatur se recepisse, debitorē non liberari, nisi vera de numeratione aliter constaret: ídque frequentius receptum est: quoniam si de numeratione nō appareat, qui confitetur, donare videtur: at huiusmodi mādato non est existimandum id actum, vt donare liceat [1]. Fuere tamen, qui hoc in articulo dissentirent, quorum sententia hac mihi videtur ratione defendi posse: nam cur non ea fit interpretatio, vt de donando mandatum

14 Consil. xcv. in iij.

15 l. item liberatur. in fi. qui. mod. pig. ff.

1 Bar. l. ij. in fi. si cert. pet.

videatur, ratio illa prodita est, quod qui donat, perdit, rémque suam prodigit: quod in nostro casu non est, cùm posit dominus aduersus procuratorem agere, vt rationes reddat, restituátque, quod se recepisse confessus est. quòd si soluēdo procurator nō sit, æquius est, vt domino id imputetur, qui huiusmodi procuratorem elegit, quàm creditori, qui bonam fidem sequutus ei satisfecit, & apocham recepit. Et satis durum videtur ad debitorem id pertinere, vt probare debeat veram numerationem interuenisse vt sic in domini facultate sit procuratorem eligendo, duriorem debitoris conditionem facere. Et fortè verior hæc opinio ēst, nisi quod vt in cæteris rebus, sic in iure numerantur plerunque sententiæ, non ponderantur.

SVMMAE.

1 Cauillari, vocis acceptio multiplex.

2 Cauillamur varie.

3 L. Natura. sensus, & emendatio.

6 Cauillari aduocato non licere.

LEX CLXXVII.

NATVRA. Cauillari † variis in iure modis accipitur. Cauillatur, qui calumniose agit. cauillatur, qui breuiter & falsè aduersarium sermone captat, aut irridet. cauillatur, qui sciens, vt suam sententiam tueatur, falsa prodit. Specialius verò, &(vt ita dicam) ἐμφατικωτέρως cauillari dicitur, qui eo adsumpto

pto quod euidenter verum eſt, diſsimiliter, acceptis terminis, quod falſum eſt, infert. Id
2 † tribus modis fieri Ariſtoteles in Elenchis tradit: aut enim argumentum in materia peccat, aut in forma, aut in vtroque. In materia, vt ſi dicam: Quæ in nullius bonis ſunt, occupanti conceduntur: res ſacræ in nullius bonis ſunt, ergo occupanti conceduntur. Is autem ſyllogiſmus propriè σοφιστικὸς appellatur,
3 de quo Accurſius † Iuriſconſultum hîc intellexiſſe exiſtimat, cui & ipſe aſſentior. In forma, vt: Omnis ſeruus in poteſtate eſt, filiusfamiliâs eſt in poteſtate, ergo filiusfamil. ſeruus eſt. noménque huic argumento παραλογισμός eſt. In vtroque peccat, cùm dicimus, Quilibet ſeruus pro mortuo habetur: nemo alieni iuris eſt, qui ſeruus non ſit: qui igitur alieni iuris non eſt, pro mortuo nō habetur. Sed hæc latiùs ab Ariſtotele eiúſque interpretib.
4 accipienda ſunt. Quomodo † autem cauillatio Græcè appellatur, Iuriſconſultus hîc oſtēdit: ſed in vulgatis codicibus vox illa deficit. Fuere igitur qui διαβολὴν reponendum exiſtimauerunt. eam ſic definiendam Lucianus arbitratus eſt, vt ſit criminatio ἐκ τῆς ἐπηρείας, id eſt, nocumento orta, cum reo nihil ſciente, nedum ad contradicendum non admiſſo, ſoli delatori fides adhibetur. Qua ex definitione adparet, eam vocem hoc in loco non eſſe reponendam; hîc enim non de calumn

lumnia agitur, sed de sophistico argumento. Antiqui codices hîc γοητείαν habent, & infrà de regulis iuris, vbi idem responsum legitur, σόφισμα, quæ lectio vtraque conuenit, posteriórque plus mihi arridet, quæ magis specialiter rem exprimit, quãdoquidem γοητεία pro quacũque fraude videtur posse accipi. Apud antiquiores tamen sophistarum nomen honestum fuit, & qui philosophiæ Doctores erant, vulgò sophistæ dicebantur, idque ex Philostrato, & M. Victorino palàm est: suspicórque propter malos eorum mores, nominis quoque dignitatem conuersam: nam & Plutarchus grauis autor, à maiorũ institutis eos degenerasse ostendit, & pro philosophis, planos, sycophantásque quosdã fuisse. Sanè hinc adparet, ex breuissima mutatione veritatẽ obnubilari: vnde proditũ est, mutato * facto, etiam ius mutari: nec ideo Iuriscõsultum repræhẽdi posse, qui varia respõderit, cùm aliquantulũ mutatæ sibi facti species essent propositæ: ex facto enim ius oritur, quo variato, & ipsum variari necesse est. Sed † an huiusmodi cauillationibus vti aduocatũ deceat? & graui viro cõuenit nũquam vti [2]: nec enim debet quis de victoria magis, quã de veritate esse solicitus: quoniã id vitiũ (vt Cicero inquit) maximè contra prudentiã est. Sed recẽtiores plerique ambitione præcipites, omnes disciplinas puerilibus hisce nugis peruertêre, & cum

a xxiij. q. ij. dominus.

paucis

paucis veritatē explicare possent: per argumēta & oppositiones, artem in verborū contentionem deduxêre. Sic magno Reipub. Christianæ detrimēto Theologi, sic & Philosophi, sic denique & legum interpretes fecêre: receptissimúque apud omnes est, licere aduocato bonam causam falsis rationib. tueri, & fraude fraudem trudere. Imò pro consilio proditum est, plurimas semper rationes iudicibus adferendas, veríſque falsas immiscendas, cum indocti plerique, qui iusto argumento fidem non adhibuerūt, futili moueātur. Sed & nescio cuius Pōtificis factum laudatur, qui nocenti impunitatē promiserat, vt delicti cōfessionē extorqueret: Huiusmodi ego dolū probare non possum. nec ex simili cōfessione dānari reum debere arbitror, cùm ea fiducia fateri potuerit, vt quàmprimū litium carceríſue molestiam euitaret, cùm crederet fore vt sibi fidem iudex seruaret: nisi ergo spe huiusmodi defectus reus, priorem confessionem ratam habeat, liberabitur: atque ita Imola & Deci. scripserunt [1], licet in contrariam sententiam frequentius itum sit, pro qua apud Græcos extat hic Aeschyli senarius.

Ἀπάτης δικαίας οὐκ ἀποστατεῖ θεός.

A fraude iusta nec Deus quidem abstinet.

1 l. ea est. j. tit. j.

SVMMAE.

1 Pecuniam varie sumi.

LEX

LEX CLXXVIII.

PECVNIAE VERBVM. Pecuniam dictam esse à pecu receptum est, quòd in pecoribus omnis veterum census esset: hínc-que tractum est, vt † appellatio pecuniæ [2], cùm latissimè accipitur, ad omnem censum referatur, quo sensu & species, & corpora & iura quoque continentur: in fauorabilibúsque propius est, vt ita intelligamus. Plinius tamen pecuniam pro numis simpliciter accipit, quòd pecudum nota antiquitus moneta signaretur: qui sensus in materia odiosa probabilior est [3], hócque & vulgarem loquendi vsum secuti plerique tradiderũt: quòd si subiectum argumentum nec omnino fauorabile [4], nec odiosum sit, mediam viam deligemus, pecuniámque ad id, quod in numerato est referemus [5]. idémque si pondere, vel mensura cõsistat, vt in legatis, & contractibus: nisi aliud ex coniectura volũtatis appareat, vel ratio legis æquè in corporib. procedat, atque in quantitate [6].

2 l. fin. de constit. pec.
3 l. sed Iulia nus. §. mutui. ad Maced.
4 l. si verò. in fi. sol. matr.
5 Bar. l. talis. de leg. j.
6 l. j. & seq. de calum.

SVMMAE.

2 *Euictionem in hæreditate cessare.*
3 *Fideicommissario fructus reddendi. s.*
4 *Hæreditatis augmenta.*

§. HAEREDITAS. Ipsum * ius est, personam defuncti referens, ideóque ab ipsis rebus hæreditariis differt † vnde, qui hæreditatem vendit [7], rebus hæreditariis euictis, nihil præst

7 l. ij. in prin. de hær. ven.

præstat. ἀναφορικῶς tamen suprà dixi pecuniam ipsam hæreditariam, hæreditatis nomine accipi posse.

DECESSIONEM. Id est, diminutionem †. plerunque enim accidit, vt diminuatur hæreditas, quo casu grauatus restituere, si tantùm ex fructib. percepit, restituere eos compellitur, quatenus decessit hæreditas, vt Celsus, & Mætianus scribunt [8]. 8 l. si is qui cccc. ad Tre.

VEL. Id est † etiam fructibus. Augetur enim & aliis modis, vt partu ancillarũ [9], itémque pensionibus: interéstque hoc scire, vt omne hæres habeat: nam & fideicommissario huiusmodi fructus restituendi sunt: nec distinguitur, coactus hæres † an spontè adierit: pars enim hæreditatis sunt, nihilque à cæteris rebus hæreditariis differunt [10]. Sed quid si iacente hæreditate seminatum est, & ea adita ab hærede fructus percepti? & existimauerim eatenus computandũ, quatenus in agro spes, quæ aditionis tempore suberat, vendi potuisset. Et ita accipi, quod vulgò dicitur in lege falcidia fructus pendentes hæreditatis esse [11], quódque alibi traditur, hosce fructus filium sibi in legitimam iure naturæ debitam imputare [12]: licet alij aliter.

9 l. ancillarum. de pet. hær.

10 l. ita tamen. §. j. ad Trebel. vbi Alex.

11 l. in lege. ad l. falcid.

12 l. in fideicommissariam. ad Trebell. vbi Alex.

SVMMAE.

2 Actionum omnium formulæ.

3 Actionum præparatoriæ.

4 Actionis à prætore dandæ forma

5 Spor

5 *Sportularum origo.*
7 *Legis actionem ad executionem referri.*
8 *Actionum genera.*
9 *Remedia ad res consequendas extraordinaria, interdictum & officium iudicis.*
11 *Fideicommissa ordinarie peti.*

§. ACTIONIS. Iure gētium olim actiones nullæ erāt, sed manu regia cōtrouersiæ dirimebantur: deinde in XII. Tabulis actiones * repertæ sunt, & certis verborum formulis cōclusæ, quas à Pontificib. litigaturi accipiebāt: qui formulā malè cōcepisset, causa cadebat. Huiusmodi autē quæstiones in hoc genere, vt Quintil. libr. III. ait, versabantur, an huic, an cū hoc, an hac lege, an apud hunc, an hoc tēpore agere liceat: quas nūc dilatorias, declinatoriásque exceptiones appellamus. Hæ formulæ ex natura actionum variæ erant. In petitione † fundi, huiusmodique rei immobilis, hæc ex parte vendicantis verba recepta fuisse traditū est: Fundus qui est in agro, qui Sabinus vocatur, meus est; eū ego ex iure meum esse aio: ibi ego te ex iure manu consertum voco. Cui is, à quo vendicabatur, sic præscribebat: Vnde tu me ex iure manu consertum vocasti, inde ego te reuoco. Quorum verborum Cicero in oratione pro Muræna meminit, vímque eorum lib. vlt. cap. IX. A. Gellius explicat. Rei verò mouentis vendicatio sic fiebat, apud magistratū populi Ro. vel prætorem

torem, vel præſidem. Is qui vẽdicat, in iudicio rem exhibitam tenens dicebat: Hanc ego rem ex iure Quiritium meã eſſe aio. Cui aduerſarius: At ego eam cõtrà vẽdico. Quòd ſi aduerſarius cõtrà non vẽdicabat, ſed actui adſentiebatur, ceſsio in iure dicebatur[13]: fiebátque vt plurimum, cùm filium quis adoptionis cauſa vendicaret: imaginaria enim hæc vendicatio obſeruabatur, prætórque vendicanti addicebat, ídque legis actio vocabatur: cuius rei lib.
3 Inſtit. 11. Caius eſt autor. † Actionis in perſonam verba erãt in vſu, Aio te mihi dare oportere[1], itémque oportere facere, quorum Val. Probus in libello de præſcriptis notis memi-
4 nit. Harum actionũ † præparatoriæ erãt interrogationes, & vindiciæ. Interrogatio ſic fiebat: Q. T. I. I. C. P. A. T. F. A. Id eſt. Quando te in iure conſpicio, poſtulo an te facias autorẽ. Vindiciæ erant ius poſſeſsionis, quo diſceptabatur pendente iudicio, penes vtrum res, quæ vendicabatur, deberet remanere: ſic dictæ, vt Pedianus ait, quòd qui in his obtineret, vindicem, id eſt, prædem dare deberet, nil in re poſſeſſa deterius interim facturũ. Pompo[2]. Cùm animaduertiſſet, inquit, Virginius Ap. Claud. vindicias filiæ ſuæ à ſe abiudicaſſe, & ei, qui in ſeruitute ab eo ſuppoſitã petierat, addixiſſe. Quæ verba adduxi, quoniam in vulgatis codicibus corrupta circumferuntur. Cæterùm
5 propoſita formula, Prætor † de ea primùm

E co

13 l.j.§.j.de rei vend.

1 l.verbũ oportere. ſ. eo.&§.ſic itaque.de act.

2 l.ij.de ori. iur.

cognoſcebat, vt an formula vel actione actor excidiſſet, perſpiceret, vt ſic actionem, quod Vlpianus quoque [3] vſurpat, eximeret: ſi verò negotio conueniens [4], iuſtáque ea formula videretur, actionem dabat, quam quoniam certis verbis partes petebant, impetrare dicebantur. Interrogabat enim, an ſibi de ea re iudicandi poteſtatem facerent, ipſíque ſe facere reſpondebant: ſícque iudicium accipiebatur, id eſt, lis cõteſtabatur: deponebántque in æde ſacra ſportulã, in qua pecunia erat. quam, qui viciſſet, lucrabatur: ea pecunia ſacramentum dicebatur. Inde eſt apud M. Varronem, & Ciceronem, Sacramento vincere. Et quia deinde cœptum eſt † ex huiuſmodi ære iudicibus 5 honoraria perſolui, ſportulæ iudicum inde nomen traxerunt. Erant & qui re ipſa non deponerent, ſed ſimpliciter ſponderent: vnde ductum, vt ſponſione contendere dicerentur, tractabantúrque huiuſmodi ſacramenta, & ſponſiones, vt ego arbitror, ſponte partium: inuiti verò compellebantur vadimonium facere, id eſt, ſub certa pœna ſe iudicio ſtaturos promittere. Id etiam vadari dicitur, quòd videlicet ea de cauſa, qui multæ fidei poſſeſſor non erat, vadem, id eſt, fideiuſſorem dare tenebatur. Supererat † poſtremò legis actio, cùm prætor negotium definiebat: id tribus verbis explicatur, *Do, Dico, Addico*. Primum ad actiones, quibus rem dari petimus: ſecundum

3 l. ſed & ſi. §. ait. ſ. ex quib. cauſ. maio.
4 l. j. C, de for.

dum ad facta, vel rei vendicationem: vltimum ad executiones pertinet, sicut & adiudico. Cũ igitur lex de magistratu, apud quẽ legis actio est, verba facit, de ordinario iudice intelligit[5], qui, nõ solùm iudicare, sed etiam exequi possit. Idémque est, cùm de eo meminit, cui adiudicatio data sit, vt suprà vidimus[6]. Sanè

8 actionum † variæ sunt species: non enim in rem, aut in personam tantùm sunt, sed etiam mixtæ, quibus vtrunque persequimur[7]: qualis est familiæ erciscũdæ formula: sicut & personales in rem scriptæ, vt quæ ad exhibendum datur[8], omniáque ferè interdicta: licet enim in personam sint, tamen ratione rei compe-

9 tunt[9]. Dicuntur autem †interdicta, quasi interim dicta: cùm enim possessionẽ respiciant, totam litem non perimunt, quin de dominio quæri possit. Quapropter & præiudicia quandoque appellantur. Interdicere autem apud veteres id significat, quod interim dicere. Cicero in Rhetoricis ad Heren. lib. II. cap. XI. Verùm pueriles horum opiniones rectissimis rationibus, cùm voles, refellemus: impræsentiarum hoc interdicere non alienum fuit[10]. Est & officij iudicis imploratio quam Persecutionem propriè vocamus[11], soláque æquitate suggerente, conceditur, & ideo extraordinarium est iudiciũ. Pertinet autem ad mixti imperij causas, sicut Accusatio ad meri[12], Actio simpliciter ad nudam iurisdictionẽ: sic

5 l. iiij. de adopt.

6 l. aliud. §. eodem.

7 §. quædã. Insti. de act.

8 l. iij. §. est autẽ. & §. fin. ad exhib.

9 l. j. §. interdicta. de interd.

10 l. actionis. §. de act.

11 l. actionis. §. eod.

12 l. imperium. de iur. omn. iud.

res iudicata executioni mandatur: sic de damno infecto cauetur[13], tutores constituuntur, iudices dantur, decretum semel iterúmque interponitur: sic & fideicommissa olim effectum habebant, licet hodie Iustiniani constitutione actio cócessa sit tam personalis, quàm hypothecaria[14]: Addit Angelus[15] * officium 10
quoque iudicis competere, quod in executionibus exerceri solet: quoniam si in testamento non cancellato nec abolito scripta sint, executionem in promptu habeant[16]: cui ego assentior, licet alij contrà, quorum sententia hoc iure verior esset. Sunt & qui hoc† iure fi- 11
deicommissa ordinariè per actionem peti crediderint: nam plerunque ex fideicommisso rem peti, agi, vēdicari, in ipsis digestis reperitur. Accedit his, quod Vlpianus[17] scribit, per omnia exæquata esse legata fideicómissis, videtúrque crebrior hæc esse sententia, cui tamen nos minimè assentimur: nec enim Vlpianus è conuerso dicit fideicommissa legatis exæquari, vt sicut ordinario iure legata petuntur, ita & fideicommissa peti necessariò fateamur: adnotauimúsque plerisque in locis, verba illa, peti, agi, vendicari, ad officium iudicis referri; qua de re Paradoxorum lib. 11. cap. x. diffusius disputauimus: sentítque nobiscú[18] Petrus, Cinus, Baldus, Imola, Raphaël, & quandoque idem asseruit Bartolus cum Accursio.

13 l. iubent. eod. tit.

14 l. j. C. cō. de leg.

15 Ang. §. fi. in authē. de hære. & falc.

16 Mod. l. fi. C. de edict. diui Adria.

17 l. j. de le. j.

18 l. etiā. C. de compens.

SVM

SVMMAE.

1 Debere ad omnes actiones pertinet.

2 Remissione ius amitti, ex causis contrà.

1 §. HOC VERBVM. Verbum † debere si ad omnes omnino actiones refertur, proculdubio etiam eam, quæ in rem est, compræhendet: quam sententiam veriorem esse, etiam suprà testatus sum[1], & Accursius hic probat: atque ideo consequens est, vt lex municipalis
2 aliquid aduersus eum, † qui quod sibi debetur petere negligit, constituens, etiam de eo intelligatur, qui vendicare rem suam nolit[2], licet aliqui dissentiāt. Qua ratione etiam arbitror, si quis liberationem ab eo, quod sibi debetur, legauerit, etiam legata videri, quæ vendicari
3 potuissent, nisi † cùm probatur testatorem hoc non egisse, vt donaret, sed quia verè redditas sibi rationes existimabat[3]: tunc enim ne furtum committere quisquam tutor impunè possit, propius est, vt in rem actio hæredi detur. Sed & si quis vetet rationem reposci, clarum est his verbis non esse rei suæ dominium remissum[4]. Sed num is, qui id, quod Titius debet, fide sua esse iussit, promisisse etiam vide-
4 bitur, * quod officio iudicis accessoriè debetur, quales in contractibus bonæ fidei sunt vsuræ? Et non teneri verius est, nisi in omnem casum promiserit[5].

1 l. creditores. ff. eod.

2 Bald. Ias. Instit. de act. in princ.

3 Bal. l. cùm necessitaté. C. de fideic. l. pactum. C. de coll. q. xij.

4 l. fi. §. pen. de lib. leg.

5 l. quæro. ff. loc.

SVMMAE.

1 Quanti verbum varie accipi. 2. 3.

5 *Esse dicuntur probata.*
6 *Iudicandi forma.*

LEX CLXXIX.

INTER HAEC VERBA. Hæc † verba, quãti ea res est, ad veram rei, de qua agitur, æstimationem referuntur [6], non etiam ad id quod interest: illud enim plerunque rei pretium excedit. Quandoque † tamen etiam id quod interest continent: verbi gratia, in magistratum qui damni infecti caueri non curauerit, lex, quanti ea res est, actionem dat [7]: eius enim culpa non minus damnum rei, quàm accessiones quoque respicit: vnde merito omnis vtilitas actori reponenda est, quoniam ea res, id est, detrimentum de quo agitur, tanti est. Sed & hæc clausula ad eam, quæ petita est, quantitatem quandoque refertur [8], licet veritas æstimationis alia sit, vt quidam sentiunt [9]: quod tamen ipse omnino non probo, intelligimúsque quanti ea res est, scilicet quæ petita est [10]. Refertur † & quandoque ad pœnam, vt cùm quis stipulatur, si dolus malus non aberit, quanti ea res erit dare spondes [11]. Est & alia clausula huic similis, In quantum iudici æquum videbitur [12], quæ sine dubio id, quod interest, continet. Hinc autem notandum est, non differre quanti est, vel quanti esse adparet: id enim esse dicimus, * quod probatum est. Vnde † in iudiciis id verum esse proditum est [13], non quod ex se simpliciter verum

6 l. arbitrio. ff. de dol. l. prætor. ij. vi bon. rapt.

7 l. iiij. §. in eũ. de damn. infec.

8 l. fin. ff. si quis ius dic.

9 l. iij. in fi. qui sati. cog.

10 l. hæc verba. ff. eod.

11 l. nouissima. iud. sol.

12 l. fin. de var. cog.

13 l. fina. de probat.

verum est, sed quod ex actis verum esse pro-
6 batur. Qua ratione infertur, † debere iudicem [14] secūdum acta iudicare, non secundum conscientiam suam: nisi is legibus solutus sit, vt princeps, vel qui absque actorum confessione ius dicere possit, vel exploratissimum habeat, nihilque penitus dubitet, quin veritas aliter se habeat, quàm probatum fuerit: tunc enim principem admonere debet, cùm probabiliter dubitet, illúdque exequetur, quod sibi responsum fuerit [15]. Crediderim & posse eum munere iudicandi absolui, si sibi non liquere iurauerit: cùm enim per conscientiam suam probationes infirmentur, non iniuria quid agere debeat, dubitare potest: & ideo more maiorum iurabit N. L. id est, non liquere [16]. Quod & Aul. Gel. cùm iudex à prætore allectus esset, se in casu non æquè dubio fecisse autor est, lib. xiiij. cap. ij.

14 l. illicitas. §. veritas. de offic. præfec.

15 §. fin. in auth. de iud.

16 l. Pomponius. de re iud.

SVMMAE.

1 *Tugurium varie accipi. 5.*
6 *Tugurij etymon.*

LEX CLXXX.

1 TVGVRII. Tugurium † rustica est casa, à tegendo dictum, quòd videlicet maximum in eo vsum præstet, quòd ab aëris iniuria, & pluuiis nos tegat: propter fragilitatē enim cratiū, nec à frigore satis defenditur,

nec à calore, neque admodum à furibus, effra-
ctoribúsve tutum est. Hincque apparet, †debe-
re quascunque res ab eo potiùs denominari,
quod sibi specialius est, quàm quod cum aliis
cōmune habeat. Sic stipulatio potius à * ver- 3
borum firmitate, quàm à consensu nomen
sumpsit[17]. Sic hominem negat Fab. Quintil.
ab humo dictum, cùm id omnibus animanti-
bus commune sit: †nam & ab eo, quod poten- 4
tius est, vnumquodque denominari debet: po-
tentius autem id censetur, quod magis specia-
liter conuenit[18]. Sanè †videtur Iuriscōsultus 5
tugurium accipere pro quacunque domo ru-
stica: quod ita simpliciter verum non est: quæ
enim parietibus & tegulis lateritiis cōstat tu-
gurium non est: igitur de gurgutiolo intelli-
gendum est, quod vel arundine, vel vlua palu-
stri, stramētísve, vel etiam (vt Verg. scribit) ce-
spite contectum sit, cuius parietes viminei, lu-
to, vel huiusmodi materia crustati sint. Vide- 6
túrque priùs † dictum esse tegurium à tegulo,
quasi tegularium: non autem à tecto, vt vul-
gati hîc habent codices. Plin. Tegulo aquati-
carum arundinum domos suas septentriona-
les populi operiūt. Hunc in modum domun-
culas suas habebant Aphri, quas Verg. mapa-
lia, Iuuenalis attegias vocat.

17 l. j. in prin. de ver. oblig.

18 l. quæritur. de stat. hom.

S V M M A E.

1 *Pertinet, late patere, variéque censeri.*

3 *Libellum quoque iure eleuari.*

4 *Pertinet*

4 *Pertinet, directum, ac obliquum est.*

LEX CLXXXI.

1 VERBVM ILLVD, PERTINERE. Verbum † pertinere, latissimam habet significationem: siue enim res aliqua ad me iure dominij, siue etiam iure possessionis tantum spectet, pertinere dicitur: idem si iure pignoris, sed & si nullo iure pertineat, sed pertinere possit, idem dicendum est. Quare si quis mihi Stichum dare promiserit, quo
2 casu sola * personali actione conueniri potest, verè potero dicere Stichum ad me pertinere. Quapropter dicuntur articuli ad causam pertinere, qui quoquo modo vel leuissimè adminiculentur [1], atque ideo admittendi sunt. Sed & qui quamcunque in libello rem petit, cum his quæ ad eam pertinent, petiisse intelligetur quicquid ad eam spectat, seu ex iuris communis, vel municipalis forma [2], seu ex consuetudine, seu per se, seu per alium [3]. Vnde qui fundum cum his, quæ ad fundum pertinent, vendidit, ius quoque incidendi nemoris pro illius fundi vsu vendidisse intelligetur [4], si ex domini consuetudine id nemus in hoc deputatum erat: atque id Socino placuit. Sed & si Rom. Pontifex episcopo concedit, quæcunque ad legatos pertinent, ea quoque tribuisse videbitur, quæ speciali priuilegio legati consequuntur, vt Decius respon-

1 Bal. c. iij. extra de testi.

2 Doct. c. cū ad sedem. de rest. spol.

3 Gl. c. fi. de elect. in vj.

4 Socin. l. j. de reb. dub.

5 Consil. cxxviij. dit [5], & mihi placet: quoniam id beneficium tanquam fauorabile interpretatione adiuuandum est. Cæterùm dubitari potest, cùm is, † qui furti accusat, debeat adserere in libello, an res ablata iure proprietatis vel quasi dominij ad se spectet: si simpliciter ad se pertinere dicat, an causam obtinere possit? Et quidã negant, propter eius verbi incertitudinem [6]. 6 Soc. cons. viij. At ipse aio: debet enim ad iuris dispositioné referri, vt de eo intelligatur, quod sustinendæ intentioni necessarium erat [7]. 7 l. si quis in tentione. de iud. Illud non omittendum, id verbum in substitutionibus commune esse, & tam ad directam, quàm fideicómissariam substitutionem referri [8], idque frequentiùs proditum est. 8 l. licet. C. de pact.

SVMMAE.

1 Peculij varia acceptio, & genera. 4.

3 L. Paterfamilias explanari.

LEX CLXXXII.

PATERFAMILIAS. Peculium † lata significatione pro patrimonio omni accipitur [9]. 9 l. cogi. ad Trebell. ea quoque pecunia, quam reposquis in subitos casus habet, peculium dicitur. Quapropter Proculus se audisse rusticos senes refert, adserentes pecuniam sine * peculio fragilem esse [10]. 10 l. chorus. de legat. iij. Sed hoc sensu minimè id responsum intelligi potest. Est † & peculium, de quo hîc Iurisconsultus loquitur, quod nisi his, qui in aliena potestate sunt, quæritur: & cùm

& cùm extra potestatem mittuntur, ampliùs
4 peculium non est[11]. In† filiisfamil âs profe- 11 l.fin. C. de inoffi. test.
ctitium dicitur, quod propter patrem habēt: Aduentitium, quod aliunde: Castrense, quod militibus acquiritur: Quasi Castrēse, his qui priuilegia militum habent, quales sunt sacerdotes, & aduocati. Habent & serui peculium, quod illis dominus administrandum permit
5 tit: vnde etiā * exercitoria, institoriáque actio prodita est: alioquin proprium nihil habere possunt serui[12], præterquàm si quid conni- 12 l. rectè. ex quib. cau. ma.
uentibus oculis domini, acquirant[13], vel ex
6 dimenso suo, vel aliunde. Iure tamen * gentiū 13 l. iiij. de manumiss.
nó ambigo seruum bona habere posse, quod in Hebraica Regum historia cap. ix & cap. xvj. probatur. Vnde si paulò opulentiores essent, ad munera quoque publica eligebātur, quod ab Aristotele lib. Politicorum iiij. cap. xv. proditum est. Nam & eo iure dominis sine legitima prole decedentibus, succedebāt, vt ἐν τοῖς βιβλίοις Geneseos cap. xv. habetur: & ideo Cornel. Tacitus non multùm à liberis apud Germanos differre eos tradidit. Vnde
7 †non dubito, seruū naturaliter possidere[14]: 14 l. quod seruus. de acq. poss.
licet ciuiliter secùs sit[15]. Nec mihi placet quo 15 Bart. l. si id quod. de condict. indeb.
rundam sententia, duplex ius gentium distinguentium, vt ex antiquiore serui sibi acquirerent, ex posteriore non acquirerēt, sed pro nihilo reputarentur: hæc enim distinctio iure probari non potest, & lex expressim iure

ciuili

16 l. quod attinet.j.tit. j. ciuili incapaces eos esse [16], non autem gentium dicit: mecúmque Archidiac.& Aret.senserunt [17].

17 l.j. de acquir.possess.

SVMMAE.

1 Tabernæ materia, & vsus.
2 Etymologiæ vis, & inefficacia.
5 Etymologizandi forma.
6 Etymologiæ, & allusionis discrimen.
8 Allusionis vsus, & damnatio.

LEX CLXXXIII.

TABERNAE. Taberna † dicta est, quod tabulis, (vt Festus interpretatur) conficeretur, non quòd tantummodo clauderetur: omne tamen ædificium, licet tabulis non conficiatur, vel claudatur, taberna dici potest. Et hinc adparet, argumentum ab etymologia, etiam negatiuè adsumendo, non valere. In † quo articulo inextricabiliter ferè disputatum est. Sed hanc rem ego sic finire soleo. Cùm etymologia vim definitionis habet, quam κατ' αὐτίλεξιν Victorinus appellat, argumentum, & adfirmatiuè & negatiuè concludit: vt, donatio, est doni datio, exceptio, * est actionis exclusio: instrumētum, quod instruit causam [18]. Appellarunt autem veteres id genus non etymologiam, sed aduerbium. Cùm verò etymologia naturam suam seruat, argumentū adfirmatiuè non est efficax: cùm enim generalius id sit, vnde fit deductio, quàm ipsum quod deducitur [1], posita aliqua generis

18 l.j.§. de fide instr.

1 l.si quid. §.inter.de leg.iij.

ris parte, non sequitur, eam speciem, de qua agimus, poni: vnde qui dicit, id de meo fit tuum, non ideo concludit esse mutuum. Negatiuè verò efficax est, quia à quo remouetur genus, ab eo & quælibet species remouetur. exempli causa: Fur à ferendo, id est, contrectãdo dicitur: verum erit, si dicamus, res non fuit contrectata, igitur in ea furtum factum non est [2]: & id pro regula proditum est: Quæ hanc exceptionem patitur, vt non procedat, cùm ratio inuentionis vocabuli aliud inducit. Quid enim, si quid inductum est ab eo, quod fieri deberet? Non sequitur, si id minùs fiat, nomen non competere. Tutores dicti sunt, quòd pupillum tueri debent: ídque ex eorum definitione à Seruio tradita adparet, Monachi, quòd solitarij esse deberent: non consequitur, eum tutorem, qui pupillum negligit, non esse tutorem: nec assiduum in frequentibus locis, non esse monachum. Quod & in Pontifice, & Augusto ex recentium interpretatione dicendum est: iandiu enim est, cùm nec Pontifices ad vitam æternam nobis pontem faciunt, nec augent imperium, Augusti. Quid item, si ab eo, quod olim & frequentius obseruabatur, nomẽ deductum sit? vt nuptiæ, quòd in his solerent obnubi capita [3]: tametsi non obnubantur hodie mulieres, sunt tamen nuptiæ. Sic taberna prius dicta, quod ex tabulis fieret: vnde etiam si alio modo

2 l. j. de acquir. poss.

3 Instit. de pat. pot. in prin.

modo conficiatur, nihilominus seruat nomẽ.
Sic monasterium * nomen retinet, etiam si à
monachis derelictum sit [4]. Putarem tamen
in dubiis † propius esse, vt arbitremur, ab eo,
quod de substantia impræsentiarum sit [5], fie-
ri deriuationem, quàm ab eo, quod esse de-
beret, vel olim fuerit. Et ideo cõsequens erit,
Caret molis, ergo non est molendinum, vt
Baldus scripsit [6]. Item non inuenitur in bo-
nis pupilli, ergo in inuentario describendum
non est [7], vt Bartolus existimauit, & hæc in
etymologia procedunt, quam veriloquium
Cicero appellat. In allusione † verò aliud est:
hæc enim nec ad substantiam rei, nec ad deri-
uationem omnino respicit, sed ad solius vo-
cis similitudinem refertur: vt, possessio quasi
positio, magistri quòd mõstrẽt, furtum quasi
furuum, testamentum testatio mentis, sacel-
lum sacra cella, interdictum inter duos dictũ:
vera enim possessionis * etymologia est, à se-
dibus: magistri, quòd curam magis cæteris
præstare debeat: furis à Græco φῶρ quæ vox
ἀπὸ τοῦ φέρειν id est, auferendo, contrectãdo-
que deducitur, testamenti sacellique à simpli-
ci testatione, & sacro: interdicti, quasi inte-
rim dicti, vt suprà ostendimus. Vnde † conse-
quens est, vt cum allusio ad similitudinem vo-
cum solùm referatur, argumentum ab ea nõ
sit iustum, nisi similitudini nominis similitu-
do quoque rationis accedat. Damnantur ple-
rique

4 c. cum dilectus. de consu.
5 Abb. c. j. in fi. de iudic.
6 Bal. c. j. §. si quid. de cõtr. inuest.
7 l. tutor. de admin. tut.

risque huiusmodi allusiones, vt à Donato Fabióque Quintil libr.j.Sed & Hieronymus quadam epistola interpretem Lucæ damnat, qui alludit in verbis, friget in sensu. Videtur allusio esse, quam Græci, vt Martianus inquit, παρίσον vocant, vel παρονομασίαν id est, adnominationem.

SVMMAE.

1 *Tabernam varie accipi.3.*

LEX CLXXXIIII.

1 INDE. Contubernales.) † Aedificia antiquorum solis tabulis constabant, claudebantúrque: vnde taberna generaliter potest accipi pro omni habitatione, & tabernaculo. Inde & contubernales, qui simul habitant. Vsus tamen posteriorum obtinuit, vt tabernam simpliciter dicamus, in qua merces venduntur. Sícque Catullus dixisse videtur: Salax taberna vósque contubernales, A pileatis
2 nona fratribus pila. Sic & M. Cicero * tabernarios accepit pro his, qui negociationes in tabernis faciunt, dum inquit: Opifices & tabernarios, atque illam omnem fæcem ciuitatis, quid est negocij concitare? Addit Nonius
3 † Marcellus, tempestate sua tabernas appellari solitas vinarias, quod & vulgò nunc obtinet. In re militari contubernales [8] dicuntur, * qui in iisdem tabernaculis seu tentoriis militant. Hinc & contubernium. Sanè quod in

8 l.rem. §.j. commod.

in Quiritibus matrimonium est, in seruis *contubernium quandoque appellatur[9].

9 l. liberorum. j. eod.

S V M M AE.

1 Legati & pignoris in taberna discrimen.
2 Tabernæ cauponiæ cedunt loci instrumenta.
4 L. Librorum. de legatis ij. & l. instructam conciliari.

LEX CLXXXV.

INSTRVCTAM. Qui†tabernam vendit, vel etiam legat, de loco ipso intellexisse videtur[10], non de instrumento vel mercibus. qui verò pignerat[11], etiam merces pignerasse intelligitur: nullum enim inde detrimētū debitori affertur, cùm nō ideo plus debeat. Idémque si quis de taberna pānaria scilicet pānorū contrahat[12]: videntur enim merces causa demonstrationis adiectæ. Quòd si tabernam†cum instrumento dicit, non contineri institores Paulus respōdit[13]: sunt enim illi negotiationis ipsius, non autem loci instrumenta: vnde * tabernæ cauponiæ instrumento legato, loci tantum instrumenta præstabuntur, vt doliaria vasa, vectiones, ancones, calices, trullæ, quæ circa ahenum solent traiici, congiaria, sextaria. Nec†obstat, quòd instructam tabernam hîc Vlpianus appellat, quæ non solùm rebus, sed etiam hominibus ad

10 l. qui tabernas. de contr. emp.
11 l. qui tabernam. de pig.
12 Bart. l. cū pater. §. mensæ. de leg. ij.
13 l. tabernæ. de fund. inst.

ad negotiationem parata est: quia quamuis taberna hominibus instructa dici possit [1], non tamen institores ipsi tabernæ instrumenta propriè sunt, nisi cùm tabernam pro vniuersitate iurium ipsius negociationis, non autem simpliciter pro loco accipere nos constat: de cæteris igitur seruis accipiendum hic est, cùm eiusmodi est negociationis genus, vt sine operis non consistat [2].

1 l. librorũ. §. sed si bibliothecam. de leg. iij.

2 l. cùm quæritur. de fun. instrum.

SVMMAE.

1 *Commendare, verbi multiplex acceptio.*
3 *Commendatarij officium & potestas.*
4 *Commendationis generalis inefficacia.*

LEX CLXXXVI.

1 COMMENDARE. Commendare † variis modis in iure accipitur. Commendamus amicum, quem laudibus, vt charior ali-
2 cui sit, prosequimur. Commendamus * rem, quam deponimus: vnde qui centum tibi commendat, vsuras exigere non potest: id enim nouissimos depositi terminos excederet. Com-
3 ...endat [3] & Rom. Pontifex sacerdotia, † cùm administratorem generalem alicuius opulenti templi aliquem constituit, censeturque is liberam habere procurationem, modo nimirum reperto, quo citra ius irreuocabilis tituli ex sacrorum fructibus οἱ πλεονέκται luxuriarentur. Commendat etiam qui custodiam mandat. Sanè verbis † generalibus facta commend

3 c. nemo. de elect.

F

mendatio[4] non obligat[5]: & testatur qui liber- tum suum hæredi commendat, non ideo ali- menta legasse existimatur. Sed & si Seium tibi commendem, iubeámque ei plenam fidem ad- hiberi, non tamen meo periculo illi credes, cum aliquid persuadere tibi voluerit[6], quod ad suam vtilitatem vel honorem pertineat, vt si se constitutum à me procuratorem dicat.

4 Bart. l. Lucius. de fideiuss.
5 l. fideicom. §. j. de legat. iij.
6 l. fina. C. quod cũ eo.

SVMMAE.

1 *Exigere, multipliciter sumi.*
2 *Exactum de soluto quouis modo accipi.*
5 *Vsumfructum, alio exigente dotem, finiri.*

LEX CLXXXVII.

VERBVM EXACTAE. Exigere, va- riè accipitur: exigit qui extra agit, id est expellit: inde exacti reges vrbe Roma Pom- ponio[7]. Exigit, qui requirit, qui petit, qui iniustè petit[8]. Sed stricta significatione pro- priè exegisse dicitur[9], qui id recepit, quod instituta actione petebat: vnde exigere ab inuito accipitur. Iurisconsultus tamen latius id verbũ patêre existimauit, † & exactam pe- cuniam intelligit, quæ persoluta est: siue enim volens, siue inuitus debitor dederit, non est dubium dici eum soluisse. Sed & exe- gisse dicitur, cui per delegationem satisfa- ctum est, cùm delegationem vicem solutio- nis

7 l. ij. de origi. iur.
8 x. q. ij. quia. Archid.
9 l. fideicom. §. si rem. de leg. iij.

nis habere receptum sit [10]: hincque arbitror in dubiis hunc sensum admittendum esse, vt
3 exegisse dicamus, * etiam quod sponte debitor obtulit, cùm alioquin inuitum potuissemus cogere: vnde qui procurator ad exigendum constitutus est, etiam præsente domino voluntariam solutionem recipere poterit [11], idque crebrius probatum est. Sed an mulier, cui vsusfructus à marito legatus est, donec dotem non exegerit, si alteri actiones cedat, legato excludetur [12]? Et non excludi verius
4 est: qui enim cedit, * non ideo exigit: quòd si
5 cessionarius † ipse exegerit, putauerim vsumfructum ampliùs non deberi: non enim à testatore hæredem in tantum voluisse grauari credendum est: atqui ideo vsumfructum legauit, quia interim dotem hæres possidebat. Sibi igitur imputet mulier, ex cuius facto conditio defecit [13].

10 l. quãuis. §. interdum. ad Velleia.

11 l. nõ solũ. sol. matr.

12 Bar. auth. quod locũ. in fine. C. si mu. sec. nup.

13 l. qui per alium. ÿ. ti. j. Bart. l. amplius. in fi. rem rat. hab.

SVMMAE.

1 *Habere varie accipi.*
2 *Possidere & habere dissident.*
3 *Habere licere formulæ sensus & vis.*
5 *Stipulatio habere licere indiuidua.*

LEX CLXXXVIII.

1 HABERE. Habere † generale verbum, quod & ad ius dominij, & ad possessionem refertur, qui etiam de facto detinet, vt seruus, habere dicitur [14]. Cornelius Fronto, in

14 l. stipula. ista. §. hi qui. de ver. obli.

in libro, quem de verborum differentiis scripsit: Habere, inquit, † potest etiam fur, nequaquam possidet nemo, nisi qui aut relictæ, aut donatæ, aut emptæ rei dominus est: ita in habente onus, in possidente vsus est. Quibus verbis à iure antiquo proditam differentiam declarare videtur, non autem id iuris quod hodie receptum est[15]. Solebant † autem in venditionibus emptori promitti habere licere: quæ verba cum ex se duplicem habeant intellectum, in hoc contractu alterum tantummodo recipiunt, vt videlicet emptori liceat sine interpellatione obtinere; in eo enim contractu de iure dominij actum non videtur[16]: quoniam verior est eorum sententia, qui non teneri ad dominij translationem * venditorem existimauerunt, & ideo tradendo liberari, quod & Iurisconsultus hic sentit[1], & nos quandoque disputando demonstrauimus[2], licet in contrariam partem frequentius itum sit. Sanc hæc † stipulatio, habere licere, diuisionem non recipit[3]: accedit enim contractui venditionis, qui pro parte valere non debet: vnde si rei diuiduæ accederet, aliud dicendum esset: quod plerique probant[4].

15 §. eodem. l. quæstio.

16 l. si ita. de contr. empt.

1 l. stipul. de vsur.

2 l. j. C. de eo quod inter.

3 l. cũ ex causa. de verbo. oblig.

4 l. iij. §. de verb. oblig.

S V M M A E.

1 *Cauendi forma.*

2 *Repromittens cautioni non satisfacit.*

3 *L. Sancimus. C. de verborum significatione sensus.*

§. CAV

1 §. CAVTVM. Siue † fideiuſſores quis dederit, ſiue pignora, cauiſſe dicitur: verbum enim cauere, idem ſignificat, quod ſecurum facere. Is autem ſecurus eſt, cui vel pignore,
2 vel fideiuſsione conſultum eſt. Et ideo † quoties lex ea cauſa caueri poſtulat, quòd ſecuriorem reddere creditorem velit, exiſtimarem ſimplicem repromiſsionem, quæ per ſtipulationem fieri ſolet non ſufficere: ſi verò eum, quem adhuc debitorem eſſe non conſtat, cauere velit, ſecus eſt: quoniam Iuſtinianus ſanxit[5] cautionis nomine, vel ἀσφαλείας (ita enim ille ſcripſit, licet in vulgatis codicibus Græca
3 vox, † quæ ſecuritatem ſignificat, deficiat) nudam promiſsionem ſignificari. Satis quippe illi cautum dicitur, qui per ſtipulationem iuri ſuo cōſuluit. Quòd ſi is debitor pauper ſuſpectúſve ſit, ſola ſtipulatio non ſufficeret[6]: non enim ſecurus creditor eſſet: qua de re ſuperius[7] à nobis latius diſputatum eſt.

5 l. ſancimus. C. de verb. ſignific.

6 l. penul. de pet. hæred.

7 l. ſatiſdationis.

SVMMAE.

1 Facere non opor. varie ſumi.
3 Facti eſſe iuris & legis abnutiua. 6. in naturali ſenſu contra.

LEX CLXXXIX.

1 FACERE. Promiſit † aliquis non facere[8], quo minus domo mihi locata frui poſsim: habent ea verba duplicem ſignificationem. Altera eſt, vt abſtineat ab omni facto, per quod vſus meus impediretur. Altera eſt, vt

8 l. ſi fundus. loca.

etiam curet, ne à quouis alio impediatur: & hic ex vulgari scriptura sensus elicitur. Alij tamen codices, facere oportere, absque negatione scriptum habent: qua ex lectione colligitur, facti * appellatione, etiam ne fiat, contineri. In quo † tractatu sic distinguendum opinor: aut facta accipimus, quatenus ab his, quæ iuris sunt differunt, & propriè obligationem, ne quid fiat, facti esse dicemus: cùm enim in dando non consistat, consequens est, vt facti
9 l. ij. §. de verb. oblig. sit[9]. Aut in † naturalem sensum id verbum accipimus, & qui non facit, propriè facere non dicitur: quapropter lex perduellionis, quæ eos insequitur, qui aduersus principis personam aliquid faciunt, in eo locũ sibi non vendicabit[10], qui conspirationem sciens, non reuelat, ídque receptius est: punietur enim mitiùs: & hoc ex proprio sensu dicendum est: nam ex interpretatione legis aliquando vltra vim verbi aliud respondemus. Vnde fraudem * facere creditoribus intelligitur, qui seruitutes per negligentiam amittit, vel rem pro derelicto habet[11]. Cæterũ † cùm in lege de eo mentio, qui cõtrà facit, obseruabimus qualis sit iussio: si enim adfirmatiua est, qui negligit, aduersus eam facere dicitur[12]: rursus si prohibitiua, ne quid fiat, sit, aduersus eam negligendo non facimus, sed faciendo tantùm. Híncque apparet, si à testatore ei hæredi pœna constituatur, qui aliqua in re aduersus testamen-

10 l. j. & ij. ad legẽ Põp.

11 l. iiij. §. quæ in frau. cred.

12 l. si quis maior. C. de transact.

stamentum fecerit, pœnam committi, si legata soluere hæres neglexerit, idque indubitati iuris opinor, tametsi quidam aliter existimauerint[13].

13 Alexan. l. vbi. §. qui id quod. de verbor. oblig.

SVMMAE.

1 *Prouincialem ciuem, aut incolam dici.*
2 *L. Prouinciales. sensus verior. 3.*
6 *Clarigationem in originariis alibi degentibus cessare.*

LEX CXC.

1 PROVINCIALES. Vario †modo videtur accipi prouincialẽ posse: & qui origine incolatuque ex prouincia est, is omnino absque vlla dubitatione prouincialis est: sed & qui in prouincia domicilium habent, id nominis sortiuntur. Hinc Apollonius Rhodius dictus est, quamuis patria Alexandrinus esset, vt Suidas scribit. Agripinenses quoque apud Cornelium Tacitum libro xx. deductis, inquiunt, olim alienigenis, & nobiscum per connubia sociatis, quique mox prouenere, hæc patria est: vt minimè dubitari oporteat, ex iure domicilij patriam acquiri, & id propriè, licet aliqui dissentiant. Qui ve-
2 rò † in prouincia orti sunt, & alibi domicilium habent, sentit Iurisconsultus ex recentiorum sententia non esse prouinciales: quod interpretatur Iac. Oldr, Alberic. ex communi

loquendi vsu. Sed ipse † prouinciales esse magis sentio, ne minùs natiuitas, quàm domicilium possit: deceptique in eo sunt interpretes quòd oriundum, existimauerunt idem significare quod ortum, cùm suprà ex Latinis autoribus docuerimus, oriundum dici respectu originis maiorum suorum, non respectu suæ. Quamuis igitur origine patris * filius sequatur[1], non tamen eius patriæ nomine censetur, cùm aliò pater habitatum concessit, & liberos sustulit: & ita nostræ opinioni responsi huius verba non obstabunt. Accursius Bartolúsque dictionem, duntaxat in verbis Iurisconsulti subaudiunt, quam & aliqui ipsi contextui inseruerunt, nec exemplo caret, vt ita subaudiamus, quod à nobis suprà demonstratum est[2]. Et ex his infertur, appellatione Florentinorum, non solùm eos contineri, qui Florentiæ originarij incolæque sunt, sed etiam quia altero tantùm iure nituntur. Recipit tamen id ex materiæ qualitate aliquã restrictionem. Finge concessum aduersus Florentinos † ius præhensionis (clarigationem veteres dixere) iniquum esset eos, qui Florentiæ non habitant, nec munera subeunt, compræhendi, tametsi inde orti proponantur[3]: cùm enim Reipublicæ munera ibi nõ subeant, non debent in eas pœnas incidere, quæ propter Reipublicæ delictum irrogantur, quales sunt huiusmodi præhensiones, manuúmque iniectiones

1 l. assumptio. ad municip.

2 in l. anniculus. §. eod.

3 Alex. in rubri. sol. mat. vbi dixi.

6 ctiones. Sed †an idem est, siue prouincialem dicamus, siue eum qui de prouincia sit [4]? & idem esse cōmuniter traditum est, nisi quòd illa verba, de prouincia, aliquanto magis ad originem, quàm ad domicilium referuntur [5].

[4] c.j.de spō.

[5] l.j.in fi. de tutorib. & cur.dat.

SVMMAE.

1 Repudiamus futura, non transacta.
2 Diuortij, & repudij mutuus vsus.

LEX CXCI.

1 INTER DIVORTIVM. Repudiare †generale verbum est, quod propriè ad ius quærendum refertur: quæsita enim propriè non repudiantur: atque hinc dicimus hæredi
2 tatem delatam repudiari. Hinc † etiam repudium dicitur, cùm futuri matrimonij spon-
3 salia dirimuntur. Diuortium verò * non nisi inter coniuges est [6]: quamuis pinguiore minerua putem etiam de sponsis dici posse, qua ratione & P. Vergilius diuortia aquarū dixit:
4 nec etymologia * omnino repugnaret, cùm etiam decedāt sponsi, in diuersasque eant partes. Non diffiteor tamen ἐμφαλικωτέρως in cō iugibus dici: cùm enim coniuncti prius fuerint, misso repudio, verè in diuersas partes
5 eunt. Est & apud Vlpianum [7] fribusculum [8], dictio * à me nusquam alibi lecta, cùm propter iram subitariam & breuem coniuges recedunt, non tamen diuortunt, sed cessante fribusculo, & quiescente ira, reuertuntur.

[6] l.inter stuprum. §.j.s. eod.

[7] P.Fl. Friuusculum.

[8] l. cum hic. §. si diuortium.de don.int. vir.

SVMMAE.

1 *Plus de modico dici.*
2 *Plurisualentiæ donatio ad modicum referenda.*
6 *Plus possedisse de modico dici & præualere.*
7 *Plus in testibus vitiat.*
10 *Plus arbitrarium: arbitrique modus.* 11.

LEX CXCII.

HAEC ADIECTIO. Hæc adiectio, †plurisve, quæ solet numero certo adiici, ad modicam summam refertur: quod & dicendum est, cùm quis plus minus dicit [9], quam clausulam duabus notis P. M. antiqui scribere solebant. Hincque argumētari† possumus, eũ qui veræ æstimationis nescius tandum centum aureis vendat, & si plus valeat, illud reliquum donare se asserit, non intelligi donasse, nisi cùm aliquid modicum plus valet [10]. Quapropter si multò pluris *res vendita valeat, poterit contractus rescindi. Sed & si me* vltra iusti pretij dimidium deceptũ, vel rem eius pretij, quod accepi, duplo plurísque valere probauero, contractus rescindetur: quoniam quicquid illud est, quod dimidium * excedit, tametsi modicum & incertum, sufficit vt cõtractus rescindetur [11]. Qua ratione in interdicto retinendæ, † si cæteris probationibus paribus, alter litigantium se tanto tempore, quanto aduersarius intendit, possedisse, plúsque probauerit, obtinere debebit

9 l. publica. in fi. de pos.

10 Bar. in l. si quis cũ aliter. de verb. oblig.

11 l. ij. C. de rescind. vẽd.

bebit: sufficit enim etiam tempus incertum, vt longiore possessione vsus videatur, & ex
7 eo aduersarium superet [12]. In † testimoniis verò hæc adiectio nullius est effectus [13], quoties de certa quantitate adfirmare testes debent: si enim incertum adferunt, pro super-
8 uacuo habetur, quoniam * probationes necessariò concludere debent [14]: idque crebrius receptum est, nisi testem iudex rursus interroget vt certius testimonium perhibeat, & de quanta summa senserit, declaret [15]. Et
9 hæc non * solùm in hac dictione obseruanda sunt, sed etiam in præpositionibus vltra, citra, circiter, penè locum sibi vendicant, & si quæ aliæ similes, quæ tamen ex subiecta materia aliter atque aliter accipiuntur [16]. Vnde
10 † in his cùm certa significatio afferri nõ possit, arbitrio iudicis erit deferendum [17], cuius partes etiam in eo versabuntur, vt constituat, quæ minuscula summa sit, quandoquidem in iure pro modica summa quandoque duo aurei accipiuntur [18], quandoque quarta pars eius de quo agitur [19], quandoque quod intra sextam est, vt cùm ab arbitro nos læsos dicimus [20], quandoque quod minus centum aureis est: huiusmodique lites ideo breuiores sunt [21]: quãdoq; quod x. libras nõ excedit [22].
11 Ex † qualitate igitur personarum ius dicentis religio, quid constituendum sit, discernet: nam & pauperi viro maximum erit, quod locuple

12 c. licet causam. de probat.
13 Iason. l. & si post. l. si quis caut.
14 c. in præsentia. de prob.
15 §. illud. in authen. de test.
16 iij. q. vij. qui sine.
17 l. j. ff. de iur. delib.
18 l. idem. ff. de dolo.
19 l. si quis in suo. C. de inoff. test.
20 l. societatem. §. arbitrorum. vbi Bar. ff. pro so.
21 Bar. in auth. nisi. C. de senten. pass.
22 l. sed & si. §. j. ff. de iudic.

cupleti & aſsiduo modicum. Sanè in antiquis quibuſdã codicibus aliter, quàm in vulgatis reſponſi huius verba concepta ſunt, hoc ſcilicet modo: Hæc adiectio, pluriſve, non infinitam pecuniam continet, ſed modicam: vt, taxatio hæc ſolidorum decem, pluriſve, ad minutalem ſummam refertur.

SVMMAE.

1 *Quanti eſt, pretij nota.*
3 *Aeſtimanda cauſa, moduſve.*
4 *Intereſſe multiplex.*

LEX CXCIII.

HAEC VERBA, QVANTI. Verbum † eſſe, ad veritatem refertur. Vnde ſi prætor quanti ea res ſit, * actionem det, de ea quantitate quæ verã æſtimationem cõplectatur, intelligemus; non autem de eo, quod præterea intereſt. & cùm de re danda agitur, facillimè cognoſcitur, quanti ea res ſeit: ſed cùm ideo datur actio, quia aliter quàm debeat, fiat, difficiliùs ratio initur: quoniã plераque facta in promptu æſtimari nequeunt, & ideo conſultius † tunc eſt, certam pœnam comprændere: quod in prætoriis ſtipulationibus obſeruandum Venulcius[1] inquit, ahoqui ex qualitate negotij diſcernemus, quanti æſtimatio ducenda ſit. Finge ius dicenti me non paruiſſe[2], in eo cõdemnabor, quod, habita

1 l. fin. de prætor. ſtip.
2 l. j. in fin. ſi quis ius dic.

bita ratione iudicis, & mea æquum videbitur, vt quò grauior & dignior est iudex, vel contemptus iniquior, eò grauiùs, & in maiorem quantitatem puniar: non autẽ eius quod intersit, tali casu ratio ducetur. Tripliciter
4 † autem nostra interest, singulariter, communiter, & ex conuentione: quæ qui apertiùs dignoscere velit, is eum librum legat, quem de eo, quod interest, inscripsi: nec vlterius hoc in responso à nobis elucubrandum est, cùm in eiusdem argumenti lege [3] suprà explicata sint, quæ ad rem pertinere visa sunt.

3 l. quinque pedum. C. si. regu.

SVMMAE.

1 *Muneris & doni discrimen, verius.* 2.
3 *Munera ex re nominari Græce & Latine.*
4 *Xenium varie accipi.*
5 *L. Inter. sensus.*

LEX CXCIIII.

INTER DONVM. Quid † inter mu-
1 nus, & donum interesset, non Iurisconsulti tantum, sed & Grammatici plerunque dubitauere, aliis opinantibus dona ad Deos pertinere, vt Seruio, & Donato: aliis ad homines etiam, quibus à potentiore donatur, vt cùm pauperibus diuites, Imperator militibus donat, quod Cornelio Frontoni placuit. Sed † verior est Iurisconsultorum interpretatio, vt donum latiore significatione accipiatur, quam munus: esse enim munus quod ex necessit

cessitate officij, iustáve aliqua causa præstatur, vt cùm patrono donatur qui nuptias contraxerit, vel qui filium sustulerit. Terētius in Phorm. Nam herilē filium eius duxisse audio vxorem, ei credo munus hoc corraditur. Et rursus: Porrò autē ferietur alio munere, vbi hera pepererit: Porrò alio autē, vbi erit puero natalis dies. Erat enim hæc veterū consuetudo: vnde & ΣΩΤΗΡΙ nostro recens nato Magi reges aurū, thus, mirrham obtulerunt. Súntque hæc munera quæ nuptiarū & natalitia híc dicūtur, Græcis ἐπαύλια, & γενεθλίδια. Apud † eos enim variis ex causis, varia munerū nomina habentur, ob inuentionē εὕρετρον, ob redēptionem rei amissæ [4] λύτρον, ob nūtiū μήνυτρον, ob victoriā νικητήριον, ob certamē ἔπαθλον, ei qui nos duxerit ἡγεμόσυνα, qui sono demulserit προαύλιον, q nutriuerit θρέπτρον, vel τρόφημα, qui medium se vel interpretē pro nobis gesserit [5], ἑρμηνευτικόν, qui rē mihi meā adtulerit φόρεθρον. Arbitror & φυτίον dici posse emphyteuticā pensionem, seu mercedē meliorationis quæ pro plātis penditur: vnde vulgus corruptæ Fictum dicit, vt quod in prædiis vrbanis est ἐνοίκιον, in rusticis sit φυτίον, videtúrque vtrunque Latinè dici posse Colonarium. Est & Cœnacularium Vlpiano [6], pro pēsione quam inquilini pro conducto cœnaculo soluunt. Cœnaticum verò Sportulam significat, quam cenæ nomine ex-

torq

4 l. falsus. §. plerique. de furt.

5 l. fin. ff. de proxen.

6 l. solutum. in fi. de pig. act.

torquebant à prouincialibus milites. Sed & quæ medico præmia præstãtur, Soteria, vel Iatrea dicuntur: quæ præceptori, Didactra, vel Didascalia, Latinè Minerualia: quæ artifici, Epichera: aliquid ferẽti. Comistra: beneficio, Charisteria: quo exemplo & Latini quod iudicibus datur, Sportulas vocant: quod Iurisconsultis, Honorarium: quod milibus, Stipẽdium: quãdoque & solatium, Græci & obsonium dicũt, Lucæ in Euãgelio: vnde & Iselasticorum obsonia Plinio x. in epist. quod extra ordinem exercitui, Donatiuum: plebi, Cõgiarium: quod Reipublicæ pro solo occupato, Solarium: quod magistratui pro supellectile, cæterisque ad cõmeandum necessariis, Vasarium: quod vbi cõmeauerit, pro præmio gesti honoris, Salariũ: quod nutricibus in mercedẽ, Nutritium: quod nautis, Naulum: quod præconi, Præconiũ, Plauto in Menæch. quod aduocatis, vel amicis, Strena: quod principi in nouæ dignitatis honorẽ, Coronariũ: quod Cõmentariensi ob diligentis custodiæ significationem, Carceraticum [7]: quod Reipublicæ ob Cloacarum purgationẽ, Cloacarium: quod absenti vt alere se possit, Viaticum: quod vt quis singulis dieb. se alat, Diarium: quod pro calceis impenditur, Calciariũ: pro vestitu, Vestiarium: idque genus similia. Est & Xenium † propriè munus, quod hospitibus datur, sed in iure pro munusculis accipitur,

7 l. pen. de bon. dam.

tur, quæ iudicibus solent, ad eorum gratiam aucupādam mitti [1], de quo extat prouerbiũ, οὔτε πάντα, οὔτε πάντοτε, οὔτε παρὰ πάντων. Testatur Plinius Cæcilius quadam epistola in causis dicendis se omni dono, munere, xeniis abstinuisse, quæ verba à Iureconsulti nostri distinctione non dissident. Xenicon verò apud Aristophanem pro militari nutritio accipitur, quod Corinthij aduenis militibus pendebant. Laurentius tamen Valla etiam ci causa donum dici existimauit, Iurisconsultos que insectatur, quòd pugnantia simul scripsisse videantur: sed hanc ego litem infra dirimam. Quòd † autem hîc dicitur, interesse inter hæc verba, hoc quod inter genus & speciem: non aliud significat, quàm sicut latior est generis quàm speciei significatio, ita etiam latiorem doni notationem quàm muneris: nec enim propriè donum genus est. Similiter & alibi scriptum est, Plebs à populo differt, quod species à genere, quod videlicet latius populi nomen pertineat [2].

1 solent. §. pe. de offic. proconsul.

2 §. plebs. Instit. de iur. nat.

SVMMAE.

1 Fœmineum mari extensiue inesse: in pœnis contrà. 3.

2 Extensionis latitudo.

LEX CXCV.

PRONVNTIATIO. Sub † masculino nomine contineri fœmininum, nō ex pro

proprietate sermonis est, sed ex extensione: quod verbum, porrigitur, hic ostendit: quia
2 tamen † extensio hæc communi vsu recepta est [3], in quacunque ferè materia regula hæc obseruabitur, nisi cùm aliam loquentis intentionem esse apparebit, vt quia diuersa ratio
3 diuersum ius suadeat: † quapropter si filij exulum lege lata extra vrbem expellendi sunt, de filiabus actum non videbitur: propter enim
4 * sexus imbecillitatem, ab eis nihil periculi imminet [4], qua de re à nobis latiùs suprà tractatum est [5].

3 Bald. c. ad audientiã. de rescrip.

4 Bal. l. quæcunque. de ser. fug.

5 l. j. §.

S V M M A E.

2 *Familiam personarum varie sumi. 5. 16.*
3 *Lex xij. Tab. explicatur.*
4 *Familiæ dignoscendæ modus: idque ex re.*
6 *Potestatem in alios varie censeri.*
7 *§. Familiæ sensus. 13. 23. 25.*
8 *Familiæ sunt mulieres quælibet: in pœnis contrà.*
9 *Familiam ex re protendi, & restringi.*
11 *Domini acceptiones.*
12 *Paterfamilias dicitur etiam sine prole.*
15 *Emancipatos in familia & agnatione esse.*
17 *Tempus mortis in proximitate censenda spectandum, quandoque contrà.*
18 *Familiæ inesse legitimos.*
19 *Seruientium familiam varie accipi.*

G *21 Fam*

21 *Familiæ delicto præfectos non, nisi ex causis teneri.*
22 *Familiæ insunt quiuis.*
24 *Familiam ex re accipi.*

§. FAMILIAE. Familia * ad res & personas refertur † cùm de personis intelligitur, quinque modis potest accipi. Primò, vt certas personas, putà libertum contineat. Secundò, vt corpus quoddam, cuius caput iure proprio membra subiecta habet, vt filiorū, nepotum, pronepotúmque soboles, qui in patrisfa. potestate sunt. Tertiò, corpus in quo non præminet alicuius potestas, sed communi omnes iure vtuntur, vt agnati inter se. Quartò, seruientium turba, qui vetustissimus huius vocis significatus est: antiqui enim, famuli, seruum dicebant: vnde Famulari verbum, à quo familia. Quintò, nec ad ius proprium, nec ad cõmune, neque ad seruos refertur, sed ad originem, & memoriã: vt cùm dicimus, Hic est ex Iulia familia, id est, originem à Iulio traxit.

DIDVCITVR, DIVIDITVR. Quo verbo sæpe vtitur M. Fabius in libris Institut. Oratoriarum.

FAMILIAM, ID EST, HAEREDITATEM. Cicero † ad Herennium libro Rhetoricorum primo, cap. xxvj. verba legis xij. tabularum sic concipit: PATERFAMILIAS VTI SVPER FAMILIA PECVNIAVE SVA LEGAVERIT, ITA IIS ESTO:

ESTO: SI INTESTATVS MORITVR, FAMILIA PECVNIAQVE EIVS AGNATORVM GENTILIVMQVE ESTO. Sed † quomodo dignoscimus, de rebus, an personis actũ sit? Et proditũ est, cùm familiæ relinquitur, de personis actũ censeri[6]: cũ à testatore de familia disponitur, tũc de rebus agi. Nec enim possumus tunc de personis intelligere, quæ cùm liberæ sint, ad nullius dispositionẽ pertinent. Ego arbitror, & cùm de familia disponitur, de famulitio seruorúmve choro actũ videri: obsoleuit enim ex cõmuni vsu illa, quæ in xij. tabulis est significatio. Quapropter de ea in dubio accipiendum non est, nisi cùm aliqua nos in hoc coniectura adigit, vt quia testator rogat hæredem, vt familiã suam restituat: si enim de seruitio intelligeretur, nõ erat opus hæredem rogare in eo, quod directè legari potuit[7].

EX EA FAMILIA. Accursius verba legis sic adscribit: Ex ea familia in eam patroni familiam liberti bona veniãt. Intelligítque de bonorum possessione, quæ patrono in liberti bonis datur[8]: qui sensus non quadrat, quoniam huiusmodi bonorum possessio ex edicto prætoris descẽdit: at hîc de duodecim tabularum lege agitur. Ipse igitur aliter sentio, & opinor verba legis hæc fuisse: Ex ea familia, vnde Titius missus manu est, in eam familiam adscribatur. Liberti enim nomine, seu (vt ita loquar) parentela patroni censebantur,

6 Bart. l. fin. C. eod.

7 l. nã quod. in fine. ad Trebel.

8 §. quinto. instit. de bonor. possess.

tur, vt in Dispunctionibus docuimus, accipitúrque tunc † familia pro singularibus ipsorum personis: nec enim communia cum cæteris cognationis iura habent, nec aut serui, aut domus habitatores sunt: meritò igitur hæc significatio à cæteris distinguenda fuit.

IVRE PROPRIO. Personæ † subiectæ natura sunt, id est, æquitate naturali, vxor marito, gener, nurúsque, socero, denique quilibet familiaris domino. Filij verò & nepotes, cæterique deinceps qui in potestate sunt, etiam iure ciuili subiiciuntur[1].

MATREMFAM. Videtur † hic probari, vxorem in familia viri esse[2]: habet enim maritus dominium, id est, quandam præminentiam in illam. Quapropter † legato facto familiæ etiam vxor admittetur[3]: quod & in vidua obseruandum est: iuris enim interpretatione adhuc in matrimonio esse existimatur. In odiosis tamen fortè aliud obseruandum esset. Et ideo si quis in exilium cum familia mittatur, vxor ea lege non tenebitur: idque Oldradus & Albericus probant.

NEPTES ET DEINCEPS. Hic † constat familiæ appellationé vltra quartum gradum in descendentibus intelligi: in prohibitione autem alienationis hæredi facta, vt res in familia perpetuò remaneant[4], Iustinianus sanxit, vltra quartum gradum descendentium prohibitionem non extédi: cuius rationem

1 l. in suis. de lib. & posth.
2 l. quicunque. C. de re milit.
3 d. l. fin.
4 In auth. de rest. fideic.

nem alij viderint. Illud cõstat in fideicõmisso familiæ vsque ad decimũ gradum agnatos admitti: quoniam gradatim, instar successionis, quæ ab intestato defertur, vocãtur: in fideicõmisso vero quod duobus antiquioribus de domo relictũ sit, cùm non sanguinis coniunctio, sed solũ familiæ nomen in testatoris consideratione fuisse videatur, etiam decimi gradus vlteriores non excludi, quidam senserunt[5].

5 Dec. cons. cccxxj. in fi.

10 DOMO. Quandoque tamen *domus pro familia accipitur, idque præsertim in vulgari sermone: videturque μετωνυμικῶς continens pro contento poni[6]: quapropter propriè de his, qui vnà habitant, intelligitur[7].

6 l pe. de test.
7 l. cũ vnus. de alim. leg.

11 DOMINIVM. Id est † præeminentiam. Alioqui alio sensu dominium est ius perfectè disponendi de re sua corporali[8]. Sanè qui solo huiusmodi præeminentiæ iure etiam principibus subsunt, in eos delinquendo, perduellionis crimine non notantur[9].

8 Bart. l. si qs vi. §. differẽtia de acq.
9 Clem. pastoralis. § denique. de re iudic.

12 SED ET IVS. Vt quis † paterfamiliâs dicatur, satis est, vt familiæ suæ dominus sit: quoniam hæc vox non solùm in eis locum habet, qui verè patres sunt, filiosque habent, sed etiam in eis qui sine prole sunt, dum iura in domo sua habeant, quæ cæteri patresfam.

QVOTQVOT CAPITA. De suis
13 † hæredibus intelligendum: quia qui in aliorum potestate recidunt, familias non habent.

EMANCIPATVS. Extra patris fami-

 liam

liam emancipati sunt, vt hîc traditur, alioqui propriam familiam non haberent: quod hoc iure maximè procedit, quo emancipati agnationem non seruant[10]: sed cùm hodie *instit. suorum redacta sint[11], putauerim † in fauorabilibus eos cõtineri, siue de familia lex verba faciat, siue de agnatione[12]. Quod in legibus quoque municipalibus obseruandũ esse arbitror, quibus agnati masculi cæteros excludunt: non enim in his vinculum patriæ potestatis in animaduersione est, sed id solum, quòd cognomen familiæ, eiusque insignia seruent[13]: quod etiam emancipatis conuenit, licet aliis aliter visum sit[14].

AGNATORVM. Accipitur † ergo familia etiã pro agnatione: quod dubiũ esse nõ debet, cũ huius vocabuli significationẽ Iulianus in cognatis quoque, cæterisque propinquis acceperit: quod ideo esse ab eo constitutũ arbitror: quoniã agnatis cognatos æquales in successionibus fecerat. Cùm igitur familiæ testator relinquit, qui proximiores † in gradu tempore testamenti, vel mortis erant, admittendi sunt[15]: quippe illi propriè agnati sunt. Qui verò post eius mortẽ cõcepti sunt[16], cum agnati non sint, nõ admitterẽtur, nisi aliter de voluntate testatoris appareat: veluti in fideicõmisso conditionali: cùm enim dies temporis existentis conditionis cedat, eos admittendos, qui tunc in familia proximiore gradu erunt[17].

Vnde

10 l. tutelas. de cap. dim.
11 l. meminimus. C. de leg. hæred.
12 d. l. fin. & l. qui se patris. C. vnde lib.
13 Bal. in l. fi. C. de emancip. lib.
14 Dec. cõs. xiij.
15 l. cùm ita. §. fin. de leg. ij.
16 l. Titius. de suis & leg.
17 Io. Andr. rubr. de testamen. in Spec.

Vnde fit, vt, prohibita hæredi alienatione extra familiã, illi censeantur vocati, qui propinquiores ipsi hæredi supererũt, cũ alienabitur, tametsi alij extent ipsi testatori cõiunctiores: idque quãuis doctissimis quibusdã reclamantibus [18], receptius apud recentiores videtur, quoniã de manu hæredis fideicõmissum accipitur. Sed in directis substitutionibus, cùm ab ipso testatore cõtinẽter hæreditas deferatur, eius proximiores censentur vocati [19]. Sed & si quis velit fundũ in familia remanere, satis cõiicitur, mortuis his quibus fideicõmissum restitutũ est, eorũ propinquiores deinde admitti, licet post testatoris supremũ diem natos [20]. Sed quid si cuilibet ex familia relictũ sit? & promiscuè in obseruato gradu quicunque admittentur [21], dum intra decimum gradum sint, vt etiam Paul. Castr. respondit [22]. Quid item si simpliciter quis iussus est fundum in familiam relinquere? Et posse eum, quem velit de familia eligere, idem respondit [23]. Quid rursus, si familiæ alicuius extranei, cùm ille iã fato functus esset, reliquero? Et admitti eius descẽdentes omnes æqualiter plerisque visum est [24].

18 Soci. in l. si cognatis. §. de reb. dub.

19 l. fi. C. de insti. & subst.

20 Com. d. §. fin.

21 l. vnũ. de leg. ij.

22 Pau. cõs. ccclxxxiij. nota. in j.

23 Cõs. xxxij proprietari⁹. in j. l. voluntas. C. de fideicom.

24 Bar. d. l. si cognatis. in fine.

EX EADEM DOMO ET GENTE.

18 Sed nunquid † filius illegitimus ex familia erit? Et cùm agnatus non sit, non erit, si familiam hac quarta significatione accipiamus: genus enim hîc pro agnatione sumitur: vnde Gentiles agnati. Sed cùm hodie in fauorabili-

1 d.l. fin.

bus Iustinianus omnes cōtineri sanxerit[1], qui ab eodem sanguine proficiscuntur, cognatósque etiam admiserit, dubitandū non est, quin naturales hoc casu ex familia cēseantur: quod aliter in spuriis est, quoniam illorum patrem incertum lex existimat, odioque insectatur.

SERVIENTIVM. Non de seruis † solùm intelligendū est, sed etiam de quibuscunque famulantibus, & operam suam in id, quod demonstratum est, præstantibus. Sic in edicto familia publicanorum accipitur[2]. Sic & quid raptum, vel vi factum, cum familia dicitur[3]. Sic ædiles emptorem, qui redhibitoria experitur, resarcire venditori voluerunt, quatenus seruus culpa sua, familiæue suæ deterior factus est[4]. Sed cùm in prædictis † casibus dominus ex delicto familiæ obligetur, an in cæteris quoque idem generaliter constituemus? Et non obligari dicendum est[5]. Quapropter liberabitur, si seruum pro noxa det, nisi eum delinquenti consensisse constet, quod ex coniecturis quoque deprælhendetur, vt quia consultus de delicto tacuit, vel cùm posset, non prohibuit[6]. Sed & nobiles, qui in famulitium suū sicarios, lenones, idque genus improbos retinent, ex eorum delictis, arbitratu iudicis puniendi sunt[7]: præsumuntur enim eorum conditionē notam habuisse, nec eis licuit detestabiles hosce domi habere[8], & fauoribus prosequi: & ideo etiam si dolo careant, culpa non

2 l.j. §. familiæ. de publi.
3 l.ij. §. hæc actio. vi bon. rapt.
4 l.j.l. addes etiā. de ædil.
5 l. ij. §. de noxal.
6 c. Petrus. de homicid.
7 Cle. ne in agro. §. porro. de statu monac.
8 c. constitutis. de test.

21 non caret. Caupones quoque* & nautas pro familia sua teneri constat[9], si damnum in re commissum est, cuius custodiam præstare debuerunt. Sed finge hospitem ab aliquo ex familia cauponis vulneratum, quid erit? Et si in diuersorio, dum cauponum curæ cōfidit, affectus est, putarim dominum obligari, damnúmque ab eo emendandum, alioquin cauponem absoluendum[10].

9 l.j.§. naut. caup.

22 FILII. Siue † in potestate, siue sui iuris sint, siue vnà cum patre habitent, siue separatim: eadémque interpretatio in ædilitio edicto capitur[11].

10 Ias. l.j. C. de ser. fug.

23 VLTIMI. Retrò cōputando. † Et hæc vltima significatio intelligitur, cùm propter antiquitatem originis, gētiles isti nullo gradu se contingunt: sic enim hoc casu ab agnatione differret familia, & ita cæteri interpretes sen-
24 tiunt. Sed † cùm in hoc responso tot familiæ significationes proditæ sint, quomodo cognoscemus, de qua intelligere nos oporteat? Et ex subiecta materia arbitror diiudicandum esse, vt in relictis familiæ, cōstitutionē[12] Iustiniani seruemus: si lex captū à familia prætoris certa pecunia condēnet, de seruiētibus, iuréque officij capientibus intelligamus, qua ratione filius ex familia non censebitur[13]. Si pistor panem coquere Titio, eiúsque familiæ promisit[14], de cohabitantibus accipiamus. Videtur enim paterfamil. curæ domui suæ

11 l. quod si nolit. §. idē de ædil. edi.

12 d.l. fin.

13 Rayn. d l. ædiles.

14 l. tria onera. de excu. tu.

tant

tantùm prouidisse, vt quibusdam videtur [15]. Quem sensum & accipere lex debet, quæ ciuē cogit cum familia sua in vrbe habitare. Idem est dicendum, cùm lex alicui & eius familiæ priuilegium concedit [16].

15 Cepol. de ser. vrb. c. 50.

16 l. ij. C. de episc. & cler.

MVLIER. Caput, † id est, principium. Refertur autem hoc ad vltimam familiæ significationem: in viris enim familiæ nomen per omnem descēdentium seriem durat. Vnde Ascanius, qui Iulus dictus est, Iuliæ familiæ primus auctor, descendentes suos Iulios appellatos semper habuit. Sic Appius Claudius, Claudios, quorum Nero vltimus fuit. At mulierum filij earum nomina non seruant, sed patrum suorum: vnde in eis nulla familiæ origo propagatur, sed cum eis extinguitur.

SVMMAE.

1 Familiæ etymon, eique præfectos inesse.
3 Collegiis præfectos inesse.

LEX CXCVI.

FAMILIAE. Cùm † familia à famulando, id est, seruiendo deducatur, vt supra ostendimus, non videbatur eius appellatione posse dominum contineri, tanquam etymologia repugnaret, & tamen aliter Caius hic censuit: quoniam nomina hæc collectiua, vel vniuersitatum, non membris solùm, sed & capite constant, ideo illud quoque compræhendere debent. Sic appellatione militum, * Impera

perator [17]: appellatione populi, Senatus continebitur [18]. Qua ratione cùm curiam dici-
3 mus, † etiam de cardinalibus [19]: cùm monachos, de Abbate [20]: cùm capitulum, de Decano quoque intelligemus [21]. Sic & scholasticorum nomine, rector admittetur: nam & episcopus, qui studiorum causa in Academia sit, nihilominus scholasticus dicetur, idque Baldus tradit [22].

17 l.j. de test.mil.
18 §. plebs, insti. de iur. nat.
19 Oldr.hic
20 c. fin. de simo.
21 c. quia.§. j.de concess. præb.in vj.
22 In proœm. decret.

S V M M A E.

1 *Filij patrem, nisi ex causis, sequuntur.*

§. FOEMINARVM. Hoc regulariter
1 proditũ est, vt filij † legitimi patris familiam sequantur, non matris: nisi specialiter aliud indultum sit [23], vt Iliensibus, Delphis, & Ponticis, quibus ex priuilegio competit, vt ex alienigenis & eorum mulieribus nati, matris originem sequantur. Ex hácque regula traditum
2 est, nobilis matris * filium non idcirco nobilem esse: quoniam ex patre solum deducitur nobilitas: vnde nec gentilitia matris insignia filio gerere concessum est: nec præter principem quisquã constituere posset, vt originem matris filij sequerentur [1]: quoniam, ne id ab aliquo decernatur, lege expressim prohibitũ est. Et id in legitima prole sibi locum vendicat: alioquin spurij, cæterique illegitimi ventrẽ sequuntur [2]. Sic & natus pendente status controuersia cum matre, euentum litis ma-

23 l.j. ad mun.
1 l.exẽplo. C.de decur.
2 l. cùm legitimæ.ff. de stat. homin

tern

ternæ sequetur: quod in eis non seruatur, qui ante litem motam nati sunt [3].

3 l. fi. C. de lib. cau.

SVMMAE.

1 Deferendi rei forma, & effectus.
3 L. Indicasse sensus.
4 Indicare varie accipi.

LEX CXCVII.

INDICASSE. Deferre † reum, idem est, quod postulare [4], id est, coram iudice nocentem nominare, & vt cognitionem suscipiat petere. Fiebat autem id libello, cui subscribere necesse habebat, qui detulisset, qui si victor obtinuisset, præmiis adficeretur: & si succubuisset, ex Turpiliano Senatusconsulto puniretur. Hoc peracto disputabatur, an suscipienda cognitio esset, de indicii quæ cognoscebatur: id erat arguere reum, id est, demonstrare, & ex argumentis probare, ab eo commissum crimen. quòd si subesse legitimas coniecturas iudex vidisset [5], vlteriùs procedendum esse interloquebatur, sicque eius nomen, qui delatus* erat, inter reos recipiebatur [6]: tum iudex oratores, aduocatósue admittebat, qui vnà cum partibus continuis orationibus de causa disputabant, túmque propriè accusare dicebantur, & hinc Accusator, inde reus esse. Si reus conuictus esset, præmium accusatori decernebatur quarta pars bonorum rei, vt in crimine læsæ maiestatis, Corne. Tacitus libro iiij. autor est: Silio, inquit, condemnato,

4 l. deferre. de iure fisc.

5 l. Senatus. in fin. eod. tit.

6 Bar. l. is qui reus. de pub. iud.

M.

M. Lepidus quartam accusatoribus, secundū necessitudinem legis, cætera liberis conces-
3 sit. Igitur ostendit † Iurisconsultus indicare reum id significare, cùm non solùm delatus, argutúsque reus, sed & accusatus conuictúsque esset. Quapropter cùm ei præmium debeatur, qui famosi libelli auctorem indicauerit, vt constitutioni locus sit, reum oportet
4 esse conuictum [7]. Et quæ diximus † ex stricta significatione procedunt: nam latius quandoque ea verba accipiuntur: & arguisse quoque non videtur, nisi & qui conuicerit. Vnde cùm ex Senatusconsulto libertas pro præmio seruo debeatur, qui cædem domini arguerit, arguisse intelligemus, qui ostenderit [8], & dānari fecerit. Sic & in quibusdam constitutionibus responsum à prudentibus est, cùm præmia his decernerentur, qui impietatis reos arguerent [9]: id enim verbum generaliter pro ostendere demonstraréque accipitur, vt in carmine Vergiliano; Degeneres animos timor arguit.

7 l. lex Corn. in fi. de iniur.

8 l. si quis in graui. §. si ex stip. ad Silla.

9 Alber. l. j. C. quib. ex cau. ser. pro præt.

S V M M AE.

1 Seruitutum genera & denominatio.
2 L. Vrbana. sensus.
3 Stabula varie accipi.
4 L. in eo in quibus causis pignus. sensus.
5 Prætorij acceptio varia.

6 Vil

6 Villarum species, & vsus.
7 Prædium materia & vsu dignosci. huius effectus.
8 Horti vrbani ne sint an rustici vsu dignosci.

LEX CXCVIII.

VRBANA. Seruitutum † aliæ sunt vrbanæ, aliæ rusticæ: quæ sic nomē sumūt, quòd prædio vrbano, vel rustico debeantur: obseruamus enim non simpliciter seruitutē ipsam, sed prædiū cui debetur [10]. Vnde quis via censeatur rustica seruitus, si tamen per fundum tuum eam mihi debeas, vt ad domū meam ire agere possim, verius est vrbanam seruitutem tunc esse, quoniam vrbano prædio debetur. Quæ † autem sint vrbana prædia, sic explicat Iurisconsultus, vt sint omnia ædificia habitandi causa facta, vbicunque sint, siue in vrbe, siue extra vrbem, in vicis villisue, & conciliabulis: vrbanum enim prædium materia, non locus facit.

10 l. pecoris. & l. seq. de seruit. rust.

STABVLA. Diuersoria, & † quas tabernas vocamus, veteres stabula appellarūt. Sed & hæc vox pro septis accipitur, quibus iumēta vel greges stabulantur. In priore significatu hîc capienda est, quod arguunt subsequentia verba: túmque certissimum est, vrbanum prædium stabulum esse. In posteriore sensu videtur accepisse Neratius [11], cùm † numero vrbanorum non esse, quoniam à cæteris ædificiis separata sint, scripsit. Cùm enim nó pro hom

11 l. eo iure. §. in quib. caus. pig.

hominum habitatione, sed pro pecorũ, quæ in rei rusticæ fructu sunt, commoditate structa fuerint, naturam rusticorum sequuntur, tametsi ædificiis constent.

MERITORIA. Mereri est mercede operam præstare: vnde loca meritoria, quæ mercede locantur, fortè viatoribus, vel peregrinantibus. Hinc & meritoria scorta, meritoriæ rhædæ. & muli meritorij, idque genus similia.

5 PRAETORIA. Prætoriũ domus † imperatoria est, quòd quęcunque militum imperatorem, antiqui prætorẽ dicebant [12]. Sic & principia, pro principis tabernaculo accipiũtur Vegetio. Cœpit tamẽ prætorij appellatio pro ornatiore domo accipi, in qua paterfam. ruri habitat. Tripartito enim villa diuiditur.

6 Prima † vrbana, quam dominus ipse ad inhabitandum sumit [1]: ea & prætoriũ dicitur Palladio, Tranq. Papinio in Pollij Surrẽtino, & Iuriscõsultis. Altera rustica, quam villici operæque rusticæ incolunt [2]. Tertia fructuaria, in quam fructus deuehuntur: vnde & à vehendo villa dicta. autor Columella.

7 MATERIA. Quid † ergo si quis tuguriũ, vel casam ex stramentis ædificet? Et si pro vsu hominis sit, vrbanum esse prædium receptum est: quapropter in ea aliquis capi, & in ius duci, non magis poterit, quam ex domo [3]. Si verò boum, pecorúmque habitationi

præp

12 l. officiũ in fin. §. de re militari.

1 l. plenum. de vsu & hab.

2 l. videamus. locati.

3 l. plerique. de in ius voc.

præparata sit, aliud est, nisi domui coniuncta vel proxima sit: nam tunc vrbani ædificij pars censebitur [4].

4 Cepoll. c. xj. de ser.

HORTOS. Cùm horti † propter amœnitatem vrbani prædij, cui contigui sunt, comparentur, æquum est vrbanis eos contineri: quòd si plurimum in reditu sint, id est, principaliter propter rusticos reditus constituti, secus est. Quid enim si olitoribus locetur, vel vineas includunt? arguitur inde mens patrisfamil. non minus vtilitatis, vt fructus vendat, quàm amœnitatis causa, eos colentis.

OLITORII. Ab olere fit olitor, non ab oliuis, vt Accursius existimauit.

SVMMAE.

1 Abesse varie sumi. 5. 6.
3 Citari domi, quandoque satis esse.
4 L. Absentem. explicari.

LEX CXCIX.

ABSENTEM. Abesse † quis dicitur variis modis; sunt enim qui ex causa necessaria probabilique absunt, vt milites [5]; qui ex probabili tantùm, vt qui studiorum causa peregrè agunt: qui necessariò tantum vt relegati: sunt & qui sponte, vt mercatores. Accipitur autem absentia variis modis, vt suprà à nobis annotatum est: Hoc verò in responso is traditur abesse, qui extra vrbis continentia est. Quapropter cùm lex velit in iudiciis ordina-

5 l. fin. de rest. in inte.

dinariis[6], sub ipsum causæ initium reum coràm & in faciem, nisi absens sit, citari: non va-
2 lebit citatio *ad domum facta, nisi proponatur & probetur reum extra continentia vrbis fuisse[7], vel nisi latitet, vt hîc dicitur: postquã verò semel in iudicium venerit, sufficiet si de-
3 nuntietur domum[8]. Sed † & in causis, quæ celeritatem requirũt, vt quia periculosa sit mora[9], satis erit etiam à principio libellũ vocationis domum deferre[10]: dicetúrque tunc ab-
4 esse, qui in iure nõ est. Quod autem † hîc subiicitur, abesse non videri, qui ab hostibus captus est, eam habet ex veterum interpretum sententia rationem[11], quia capti ab hostibus pro mortuis habentur: in quo ipse dubito,
5 quoniam etiam, qui mortui † sunt, abesse di-
6 cuntur. Verius † igitur est, absentem secũdum subiectam materiam accipi: & cùm hîc respectu petitionis loquamur, non poterit captus ab hostibus, neque tanquam absens vocari, citatione in domum suam delata, sed eius successor vocandus erit. In capto verò à latronibus aliud est, licet ei propter iustam causam prætor succurrat[12].

6 §. si verò etiã. in auth. de exhib. reis.

7 l. Fulcini9. §. illud. ex quib. caus. in poss.

8 l. & post. de iudic.

9 c. causam. de dolo.

10 l. iiij. §. abesse. de damn. infec.

11 l. mulieris. s. eod.

12 l. succurritur. s. ex quib. cau. maio.

SVMMAE.

1 *Noxam varie accipi.*

3 *Homines iuxta leges disponere censeri.*

LEX CC.

HAEC STIPVLATIO. Licet † noxæ appellatione omne delictum contineri

13 l.plebs.§. fin.j.eod. — verum ſit [13], cùm tamen emptor mancipij à venditore ſtipulatur noxis ſolutum eſſe, non de omni delicto intelligitur, nec de capitali fraude actum cenſetur. Cuius rei illa eſt ratio, quoniam ædiles, qui conſtituerant, quibus caſibus redhibitioni locus ſit [14], noxā ab huiuſmodi fraude diſtinxerant. Vnde creditur *contrahentes verba ſua ſecundum legis ſenſum de ea re loquentis intellexiſſe: qua ratione adfirmandum videtur, generalis verbi ſignificationem reſtringendam eſſe, vt ſecundum legis diſpoſitionem contractum cenſeatur. Sic, † qui poſteris, & ſucceſſoribus hæreditatem relinquit, maſculos fœminis prætuliſſe exiſtimandus eſt, quando ex lege municipali præferebantur [15]. Sic hæres, qui legata generaliter ſoluere promittit [16], deducta falcidia promiſiſſe intelligitur: quod hanc quoque rationem habet: cùm enim huiuſmodi cautio ex neceſsitate præſtetur, non videtur vlteriùs cautum, quàm quatenus ex legis iuſſione cauendum fuerat: quod & in huius reſponſi ſpecie dicendum eſt, alioquin *verba contrahentium generalia, ſatius eſt generaliter accipi [17].

14 l.j.l.quis ſit. §. quod aiūt.de ædil. edic.

15 But.conſ. ij.de cōteſt.

16 l.fi.C. ad legē Falcid.

17 Glоſ. l. ſi prior. ſolut. matr.

PVBLICAM EXEGVTIONEM.

De quibus delictis ſuprà habetur ſub rubrica de publicis iudiciis. Crimen quoque *famoſi libelli publici iudicij eſt [18], quam rem Corn. Tacit. lib. hiſt. 1. ſic exequitur: Legem maieſtatis

18 l.quod Senatus. de iniur.

tis Tiberius reduxerat, cui nomẽ apud veteres idem: sed alia in iudicium veniebant, si quis proditione exercitum, aut plebem seditionibus, denique malè gesta Repub. maiestatem populi Rom. minuisset, facta arguebantur, dicta impunè erant. Primus Augustus cognitionem de famosis libellis specie legis eius tractauit, commotus Cassij Seueri libidine, qua viros, fœmináſque illustres procacibus scriptis diffamauerat. Quæ verba referre placuit, vt ambigere desinerent Doct. quomodo crimen illud publicum sit, quod tamen in tractatu publicorum iudiciorum non connumeretur[1]: apparet enim sub lege maiestatis contineri, cùm ad eius exemplum iudicetur[2].

1 l.j. de pub. iud.
2 l. famosi. in fi. ad leg. Iuliam maiest.

SVMMAE.

1 *Filio vlteriores vtriuſque ſexus contineri: ex cauſis contrà. 3.*

2 *Nominati potiores.*

3 *Auum patre in odioſis non contineri: ex re diuerſum.*

LEX CCI.

1 IVSTA. Sicuti † filius etiam filiam continet, ita & nepotem, eadémque ratione opinor & neptem: cúmque cõformes esse has regulas Iurisconsultus hic ostendat, cõsequens est, vt sicut masculinũ non nisi per interpretationem fœmininum sexum continet, ita & filius ad nepotem ex sermonis proprietate non

referatur, sed tantummodò ex interpretatione, per quã ex similitudine rationis fit extẽsio: & ita communiter receptum est. Hincque † si testator filiis Titij, & eius descendentibus fideicommissum relinquat, si aliqui filij supersint, prius admittentur[3], tanquam sub illo nomine, filiis, censeantur nominatim vocati: nec cum eis vnà nepotes Titij, ex aliis filiis præmortuis succedent, illi enim sub nomine descendentium, potiùs quàm filiorum comprændentur: quippe appellatio filiorum non nisi per extensionem, descendentium verò etiam propriè ad eos refertur. Donec ergo supersunt filij, qui priùs nominati sunt, non erit locus cæteris descendentibus posteriore loco scriptis: & ita quidam sentiunt[4]. Idémque dicendum in ea specie, cum † existentibus filiis, fœminæ à successione repellantur: censebitur enim filias fœminas exclusas; quoniam sub dictione, filiis, per quam vocarentur, non nisi per interpretationem continentur; at sub verbo fœminæ, per quod excluduntur, propriè habentur.

PATRIS NOMINE. Sicut filij nomine nepos, sic & patris * auus continetur: quod generaliter verum est, nisi cùm materia odiosa est: & non omnino tantum rationis est in auo, quantum in patre. Hinc † lex Iulia, quæ Senatori prohibet, ne eam vxorem ducat, cuius pater, artem ludicram fecerit[5], non videtur

3 l. cum ita. §. fin. de leg. ij.

4 Dec. cons. j. in fine.

5 l. lege Iulia. de ritu nupt.

videtur prohibere, si non pater, sed auus fecerit: quoniam quò magis ille gradu distat, eò minùs artis infamia descendentes adficit. Eadem quoque patri concedens, vt depræhensam in adulterio filiam occidere posit, tantùm iuris auo dedisse non videbitur [6], ad cuius dedecus adulteræ turpitudo non ita pertinet, sicut ad patrem sanguine iunctiorem. Sed & quoties certam personam patris appellatione intelligimus [7], ad auum non fiet extensio. Quid si lex aliquid soli patri concedere se dicat, an propter eam dictionem restrictiuam auus excludetur? Et ex subiecta materia faciendam interpretationem plerique senserunt, & in dubio casu propius est vt non excludatur: nam & lex contra veteris iuris regulas, solis matri & auiæ tutelam defert [8], & tamen frequentiùs proditum est, proauiam non excludi [9].

6 l. patri. ff. de adult.

7 Bar. l. liberorum. in fi.

8 Authen. vt matri & auię.

9 Mod. in l. Gallus. §. Instituens. de lib. & posth.

SVMMAE.

1 *Funeris ampliabiles sumptus: hodie contrà. 4.*

LEX CCII.

1 CVM IN TESTAMENTO. Cùm † testator certam summam in funere erogari mandat, potest & plus expendi: in maiore
2 * enim summa etiam minor continetur: quòd si eam summam duntaxat consumi voluit, ad-
3 huc idem est: videtur * enim taxationem additam, vt ei, qui grauatus esset, consuleret.

Vnde licitum est, fauori suo renuntiare, & quicquid vlterius velit, impendere. Quod hodie fortè aliter †esset obseruandũ, cùm plerunque accidat, vt prudentes testatores mandent se duobus tãtùm cereis, totidémque presbyteris præsentibus sepeliri: propter enim auaritiam quorundam sacerdotum coërcendam, ita præcepisse videntur, qui contra Christianæ legis simplicitatem, mille strophas inuenerunt, vnde hoc nomine pecunias extorquerent. Quid enim ipsi propter pallia, propter cruces, propter æris campani sonitus, propter denique sacræ humationis, vel defodiẽdi cœmeterij ius remiserunt, quod aliquo colore possent exigere? ad hæc, candelas, cantores, sandapilarios, parochos, pannos? Quid de his controuersiis dicam, quæ ad quartam canonicam pertinent? vt si quid sponte loco sepulchri legatum est, ex necessitate legis contra voluntatem testatoris pars deducatur [10]. Cum igitur in proposita specie, non tam vt hæredi consuleret testator, ita mandasse videatur, quàm vt auaritiæ symonicóque ambitui sacerdotum obuiam iret, non putarem licere plus impendere, nec respõsum hoc Alpheni obseruandum. Illud constat executorem, cui sepulchri cura mandata sit, si præter iussum plus impenderit, nulla actione ab hærede cõsequi posse [11]: quòd si minore pretio industria sua mandato defunctus est, hæredi quod superest,

10 c.j. de sepul.

11 l. qui aliena. §.j. de negot.gest.

*profi

5 *proficere[12]: tametsi enim non posse minùs, quàm iussum sit impendi hic dicatur, si tamen per industriam, vel quia apud artificem quis gratia valeat, aliáue ratione minore pretio quis id consequetur, quod secundum communem æstimationẽ designata à testatore pecunia fuisset censendum, satisfecisse mandato videbitur, accrescétque hæreditati illud lucrum, vt Dinus, Albericúsque prodiderunt. Quid si vltra modum facultatis suæ iusserit quis sumptum fieri? Et hanc voluntatem non esse sequendam, recepti iuris est[1].

12 l. Lucius. §.j. de leg. ij.

1 l. & si quis. §. quid ergo. de relig.

SVMMAE.

2 *Domicilium fortunis dici.*

3 *Sedes varie accipi.*

4 *L. in lege. sensus. 5.*

7 *Seruorum genera, & officia.*

LEX CCIII.

IN LEGE CENSORIA. Solebant censores publica locare, & ideo pacta cum publicanis inibant, quibus statuebatur, quatenus vectigal exigendum esset. Cùm igitur in lege censoria portus Siciliæ cautum esset, ne pro seruis quos quis domum pro vsu suo duceret, vectigal solueretur, fuit apud Alphenum dubitatum, quomodo eiusmodi verba accipienda essent,

PORTORIVM. Id † est, vectigal, quod quia de rebus inuectis soluatur, nomen

ſumpſit:ſic & portorium, quòd pro his mercibus,quæ in portu ſunt,detur: cuius exactor & manceps Portitor appellatur antiquis auctoribus.

DOMVM. Vbi igitur † domicilium aliquis conſtituerit, domum habere dicitur: vt ſatis non ſit, quòd aliquo in loco quis habitet, animo fortè recedendi, ſed neceſſarium eſt domicilium eſſe conſtitutum,id eſt, rerum ſuarum ſummam ibi eſſe, frequentiúſque à patrefamiliâs incoli.

SEDES. Id eſt † habitationẽ perpetuam. Vergilius: Nec verò hæ ſine ſorte datæ, ſine iudice ſedes. Et rurſus: Priuſquàm ſedibus oſſa quierint. Potes etiã intelligere agros, ſeu fundos: vnde poſſeſsio non à pedibus, vt vulgò legitur[2], ſed à dictione pos: vnde fit impos & compos, & potis: itémque à ſedibus dicta eſt. Hinc capere ſedes, mutare ſedes, occupar. ſedes, & ſimilia apud veteres exempla. Ille ergo poſsidet, qui ſedere, id eſt, ſedem ponere potis eſt: à ſeſsitando Galli etiamnum vulgò continuare poſſeſsionem ſaiſire vocant.

2 l.j.de acq. poſſeſſ.

MAGNAM DVBITATIONEM. Et † ratio dubitationis eſſe poterat, tum quia cùm de vſu loquimur[3], generaliter accipimus, ita vt familia quoque ipſa vti poſsit: tum etiam quia iure communi de his, quæ patrefamiliâs ad vſum propriũ reuehunt, vectigal non ſoluitur[4]. Vnde vt lex cenſoria aliquid induce

3 l.ij.& iij.ſ. de vſu, & hab.

4 l. vniuerſali. C.de vectig.

induceret, debuiſſet latior interpretatio ſumi. Accedit his, quòd ſicut in dubiis quæſtionibus aduerſus fiſcum facilius reſpõdendum eſt [5]. ita & aduerſus publicanos qui cauſam à fiſco habent. Et certè negari non poteſt, quin aduerſus proprietatem verbi ex hac interpretatione fiat reſtrictio.

5 l. nó puto. de iure fiſc.

VICTVS SVI. Ratio deciſionis eſt
5 †quia immunitas ei concedebatur, qui domũ pro vſu ſuo duceret. quibus verbis apparet, non illud conſideratum fuiſſe, quod vſui domino quoquo modo eſſe poſſet, ſed quod vſui in domo eſſet: id autem eſt, quod victus patrisfamiliâs cauſa habetur, vt ſerui, qui ad domini perſonam tuendam, eiúſque cultum pertinent. Non igitur nouum eſt, ex præcedẽ-
6 tibus* verbis ſubſequentia coarctari. Satiſq; priuata portus Siciliæ lex operabitur, cùm iure cõmuni etiam de ſeruis, quos ibi vſuarios quis duxit, vectigal pendatur: licet aliud ſit in cæteris rebus [6]. Vnde communiter receptum eſt, ſi lex triticum extra territorium aſportari vetet, qui pro ſuo vſu ducat, non cenſeri prohibitum [7]. Addunt plerique, iuramento eius, qui aſportat, ſtare publicanum debere [8]: quod intellexerim, dum nullæ ſint ex aduerſo coniecturæ [9].

6 l.fi.§.quoties. de publica.
7 Bar.l. cætera.§.ij.de leg.j.
8 Clem. fin de cenſib.
9 l.j. C. de litt. & itin. cuſto.lib. xij.

7 DISPENSATORES. Qui ſint † hi ſerui, ſicut & inſularij, & villici, à nobis ſuprà expoſitum eſt.

ATR

ATRIENSES. Horum summa erat auctoritas, quòd domini negotia procurarent, res venales distraherent, debita exigerent, & in alios seruos non parum iuris vsurparent, quod ex Plauti Asinaria cognosci potest: arbitror & alimẽta cæteris seruis diuidere solitos, & inde ab atrio nomen sumpsisse: constat enim in atrio sportulas cibariáue distribui.

TEXTORES. Serui à texendo dicti.

OPERARII. Qui ruri operabantur: vnde & antiquis auctorib⁹ simpliciter operæ appellãtur, affirmat. M. Cicero ab operis Clodianis Milonem insidias passum fuisse.

TOLERARET. Id est, sustentaret: nouus modus loquendi. Cæs. equos tolerari cætera iumenta interiisse. Sic & Tacitus tolerare vitam, Græci διαζῆν dicunt.

VECTORES. Solebãt veteres vel lecticis deuehi, vel curribus: inde serui vectores dicti, quo genere lecticarij, agasones, mulioneśque sunt, quos tamen vsu suo habent.

CVBICVLARII. Qui cubiculo vel ad limina asident.

ADMINISTRATORES. Ministri ipsius patrisfamil. in mensa: sic enim propriè ministrare accipimus, à manibus ducto sermone.

SVMMAE.

1 Pueros varie sumi.

2 Aetatum varia obseruatio. 3. 4. 5. verior. 6.

LEX

LEX CCIIII.

PVERI. Explicatur † hîc triplex pueri significatio. Prima est, cùm seruos pueros appellamus, cuiuscunque ætatis sint. Sic Persius:

I puer, & strigiles Crispini ad balnea defer.

Qui sermo in vulgari idiomate etiam hodie est in vsu. Altera est, cùm contrario puellæ nomine vtimur, vt videlicet sexum discernamus: tametsi dubium non est pueris legatis [1], etiam puellas contineri: qua de re suprà dictum fuit. Tertia est, qua ætatẽ indicamus: vnde propria significatione, cùm puerum dicimus, impuberem intelligemus, id est, qui quatuordecim annos non expleuerit. Accipitur tamen aliquando aliter ex subiecta materia: vnde cùm prætor à postulando pueritiã excusauit [2], excusatus censebitur qui decem & septem annos nondũ compleuit. sed & legatis vsque ad pubertatem alimentis [3], donec ad decimum octauum annum quis peruenerit, debebuntur: quod propter alimentorum fauorem constitutum est, & rationem habet: ante enim eam ætatem, vt plurimũ videmus non sufficere pueris suam ipsorum artem, vel industriam, vt se alant: meritò interpretatio in id tempus proferenda fuit. nam & tũc plenæ pubertatis esse incipiunt [4]. Accipi-[tu]r & in sacris literis pleniore significatione hæc

1 l. seruis. §. si pueris. de legat. iij.

2 l. j. §. pueritiam. de posthu.

3 l. mella. de ali. leg.

4 l. arrogato. §. nõ tantùm. de ado.

hæc vox, vt apud Esaiam: Maledictus puer
[5] ij.q. vij. Paulus. centum annorum [5]. Sed hoc ἀναφορικῶς acci-
piendum est, id est, per relationem ad tempus,
quo quis puer fuit. Sanè quemadmodum æta-
tes distinguantur, varia fuit apud veteres sen-
tentia. Nam † Macrobius gradus omnes hu-
manæ vitæ septenario numero diuidit: Bis se-
ptem annis pueritia perficitur, incipitque pu-
bertas: Post ter septem genas flore iuuenta ve-
stit, idémque annus finem in longum crescen-
di facit: Post quater septem in latum quoque
crescere desinimus: Quinquies septenno viriu
incrementum absoluitur: Sexta hebdomas
antè collectum robur conseruat: A sexta in
septimam fit occulta paulatim diminutio: Se-
ptima totius hominis maturitatem adfert,
etiam animi: Decima vitæ metam præscribit.
At † Seruius Tullus rex Romanorum cum
classes censum faciendi gratia institueret, [illegible]
ros existimauit, qui minores essent annis se-
ptemdecim: abinde vsque ad annum quadra-
gesimũ sextum, Iuuenes, & militiæ idonec-
qui supra eum annum erant Seniores: idque
ex Tuberonis historia Aul. Gellius libro x.
refert. Aristoteles † verò in Politicis, corporis
vigorem post annum trigesimum sextum mi-
nui putat, animi verò post duoquinquag. si-
mum. Sed † M. Varro, cui propemodum con-
sentiunt Arabes medici, quinque ætatis gra-
dus commemorat: Pueritiam, ad quintumde-
cimum:

cimum: Adolescentiam, ad trigesimum annũ: Iuuentutem ad quadragesimum quintum: Virilitatem, ad sexagesimum: qui vlterius viuendo progrediuntur, Seniores esse. Cæterum prudentius † existimasse Iurisconsulti nobis videntur, qui Infantiam ad septimum vsque annum acceperunt[6]: Pubertatem, seu Adolescentiam, à quartodecimo initium sumere, vigesimoquinto perfici: Iuuentutem inde appellari, cui certus terminus non sit constitutus, sed ex habitu corporum, & consuetudine eum, ad cuius notionem pertinet, existimaturum: vt qui adhuc inter seniores numerari non cœpit, pro iuuene habeatur: atque ita Marcellus respondit [7]. Eodem modo & de Senecta iudicandum, nisi quòd ab oneribus personalibus maiores quinque & quinquaginta annis tanquam senes excusantur [8]: à tutela verò & cura, qui supra septuaginta annos vixere. Existimauit Bartolus, qui verum dicit, de adulto intelligere: perinde ac si eadẽ sit conditio, cùm vir factus erit, vel cùm adultus erit: sed hanc ego sententiam Disputationum lib. iiij. cap. xij. confutaui.

6 l. j. §. j. de admi. tut. l. j. de minor.

7 l. non aliter. ff. de leg. j.

8 l. fin. C. qui ætate.

SVMMAE.

1 Pomum late patere.

3 Vuarum genera, & vsus.

4 Contractus ex re censendi.

LEX

LEX CCV.

QVI EVNDVM. Appellatione† pomi omnis fructus edendi causa paratus, continetur: non ita si ad potum pertineat. Et dubium in hoc casu faciebat: quoniam pomum dupliciter accipi potest, speciali significatione, qua mâla intelligimus, itémque generali. Videbatur autem potiùs specialiter capiendum, tum quia verba * in casibus dubiis sunt potius secundum speciem, quàm secundum genus interpretanda[9], tum quia cùm exceptio hæc à venditore facta fuerit[10], æquum erat pactionem ambiguam ei nocere, qui legem potuit apertius dicere. Adde quòd indefinitè prolatus fuit huiusmodi sermo, & in contractibus indefinita oratio propriè vniuersali non æquipollet[11]. Sed tamé aliud Paulo visum est: nõ enim aliter, quàm in vniuersum, exceptio illa indefinita intelligi potest, alioquin nullius effectus esset: nec in specie de mâlo tantummodo fuit accipiendum cùm non minùs propriè nuces, cæterique fructus, pomi nomine compræhendantur, quàm mala: licet hodie in vulgari vsu loquentium aliud sit. Non ergo tam ambigua est pactio, vt quid actum sit, intelligi nequeat: vnde verbis standum est, nec contra venditorem interpretatio sumenda.

9 l. hoc legatum. de leg. iij.

10 l. veteribus. de pact.

11 Bart. l. si pluribus. de legat. ij.

DVRACINAS ET PVRPVREAS. Ostendit Iurisconsultus† eas vuas, quas non vi-

vini causa habemus, sed eius, poma dici posse: eas Græci τρωξίμους, quasi comestibiles dicas, appellant: atque ita in antiquis est codicibus. Sunt autem duracinæ, vuæ duriores, quæ propter firmitatem etiam contra frigora durarent, & ideo seruarentur. sunt qui earum species esse Veniculas, & Numesianas credāt. Purpureas verò appellasse Iurisconsultus eas videtur, quæ in ollis condirentur: quoniam cùm adhuc rubescunt, ante videlicet perfectā maturitatem, decerpi debent, vt Cato præcipit: qua ratione etiam omphacium fit Dioscoridi, vuæ videlicet μήπω περκαζούσης, id est, nondum nigrescentis, vt ego interpretor. Potest & hîc intelligi de vitis syluestris, quam Græci τὴν ἄμπελον ἀγρίαν vocant, vuis: hæ enim πυῤῥοὶ, id est, ruffi coloris sunt, vel vt Plinius inquit, cocco similes. Sunt & satiuæ aliquæ purpureæ, esui aptissimæ, quas Græcas in Prouincia Massiliensi vulgò appellant. Ouidius Metamorphoseos libro viij. non vuas, sed vites ipsas purpureas appellat:

Et de purpureis collectæ vitibus vuæ.

Meminit & Plinius libro xiiij. cap. iij. & iiij.

GENERIS. Vuarum quæ esui seruantur, quásque aliqui suburbanas vocant, hæ species ab autorib⁹ proditæ sunt; Præcoquæ, quas & Lagoas, quasi Leporarias dicunt: Duracinæ, Purpureæ, Digitales, Rhodiæ, Li-

bycæ

bycæ, Ceraunię, Stephanitæ, Tripedianæ, Vnciariæ, Cydoniæ: & ex his aliquæ etiam vinis conficiendis vsui esse possunt. Vnde † si venditor edules esse asserat, emptor verò táquam vinarias ad se pertinere contendat, putarem id, quod verisimiliter actum est, obseruandú, & ex pretio fundi, vuarúmque quantitate æstimandum, quid contrahentes senserint: in re verò planè dubia contra venditorem pronunciandum.

RECEPTA. Id est, excepta. Inde receptitius seruus, quem mulier de dote excipit, vt Gellius interpretatur. Est etiam recipere, * præstaturum promittere, quod Græci ἀναδέχεσθαι dicunt, & vterque sensus hîc quadrat.

SVMMAE.

1 *Vinariorum vasorum genera, & vsus, & dimensiones.*
2 *Seriarum vsus.*
3 *Torcular soli vino proprium.*

LEX CCVI.

VINARIA. Varia sunt apud veteres vasorum nomina, quibus vina imponebantur: Et in † primis ea erant, quæ conficiundo musto vsui habebantur, & torculari coniuncta erant, vnde Torcularia dicta sunt. Eo perfecto, in dolia & serias inferębatur, in quibus deferuesceret: erant hæc vasa maiora, & capacia, & non minus quàm Culeum, id est, vicen

vicenas amphoras continebant: videtúrque
2 serias † figulini fuisse operis, nec solebant ea de cellis vinariis asportari, licet alij quoque vsui esse possent, quàm vino continendo; vbi deferbuisset, quod promercale effici volebāt, vt meliùs inueterasceret, in minora vasa, & certæ mensuræ diffundebatur: consueuerántque patresfamiliâs illud sic diffusum vēdere[1]. 1 l. vinum. de tri. leg.
Ea vasa erant amphoræ, vel vrnalia, aut cadi: dicta sunt vrnalia, quòd vrnam continerent: hæc est mensura sextariorum vigintiquatuor. Est autem sextarius quinædenæ vnciæ, sic dictus, quòd sexta sit pars congij. Sextarij sedecim conficiunt modium, modios sex continet medimnus: at amphora idem est quod quadrantal, quia pedem quadratum recipiat: id duarum vrnarum pondus est, sicut cadus vel mettreta trium. Diffundebatur etiā quandoque in cupas vel cupulas, quæ & ipsa vasa modica erant, sed non certæ mensuræ, vt ar-
3 bitror[2]. Quæsitum † igitur fuit, quæ propriè vinaria vasa essent: & ea solùm Vlpianus respondit, quæ torcularia sunt: dolia enim, & seriæ, & amphoræ, etiam in alium vsum, quàm vini habentur: vt si tritico, vel peculis impleantur. Sic Horatius, amphorā melnia ... Persius, argenti seriam dixit: Cicero quadrantal tritici. Et hæc ex proprietate verbi locum sibi vendicant. Sed si legatum sit vinum, vel venditum, amphoræ & cadi debe- 2 l. iij. eo. tit.

3 d.l.iij.&vj. buntur [3]: quoniam ea non solent loco amo-
ueri, sed patribus familiâs remanent. Sic apud Terentium Chremes vir locuples: Releui, inquit, dolia omnia, omnes serias. At Horatius se empto vino vti ostendens, Torquatum vocat, vt secum vina bibat, Tauro iterum consule diffusa.

4 Iacob. & Alb. hîc. POSSIT. Si tamen vini solùm causa eis paterfamiliâs semper est vsus [4], vinariorum vasorum numero erũt, vt veteres probauêre. Idem si in eum tantummodo vsum comparata fuisse huiusmodi vasa constet. Sed hæc interpretatio *ex mente, non ex verbis descendit: Iurisconsultus autem hîc de vi verborum disputat.

SVMMAE.

2 *Mercatorem non esse qui principaliter non negotiatur causâ quæstus.*
4 *Mercator, eius negotiationis albo inscriptus.*
5 *Negotiatorum genera.*
6 *Artificum genera.*
9 *L. Non tenetur per alium exercens.*
10 *Vilia exercentium incommoda.*
11 *Vilibus connumerati.*
12 *Sordidorum genera, & officia.*
13 *Mercenarij, viles, sed non omnes.*

LEX CCVII.

MERCIS. Mercator est, * qui negotiationis exercendæ, quæstúsque faciendi causa

causa merces emit, vt vendat. Quapropter qui † semel emit pannos, vt venderet, mercator non est: quia in eo deficit exercitium. Idémque & cùm quis possessiones cōducit, & locat: hæ enim merces non sunt[1]. Sed & cùm quis triticum, vinum, oleum, in agris suis collectū vendit, non ideo mercator est, non enim ab alio emit, vt vēdat[2]. Vsurarij quoque mercatores nō sunt, quia pecunia in merce nō est: imò si quis sit mercator, & fœnus etiam exerceat, mercatorū priuilegiis non fruetur: quoniam non est verisimile, legislatorem tam improbo homini quicquam voluisse indulgere. Cæterùm & qui amplum patrimonium habens, in re modica negotiatur, licet eius respectu mercator sit, non tamē huiusmodi priuilegio fruetur[3]. Cùm enim quilibet ab eo nomen * sortiatur, quod principaliter agit, nō videtur lex mercatorē accepisse, qui principaliter non sit, & ampliorem partem substantiæ in mercimoniis non habeat. In qua tamen quæstione, quæ ratio legis sit, in primis adtendemus[4]: & si citra fraudem † in album mercatorū quis fuerit adsumptus, eiúsque negotiationis se profiteatur, mercator propriè existimandus erit, tametsi non magnam fortunarum suarum partem in quæstum deduxerit[5]. Venalitiarij sunt, † qui quæstus causa venalium rerum negotiationem exercent. Sunt

1 l. mercis. ff. eod.

2 Bart. l. legatis. de legat. iij.

3 l. semper. §. negotiatores. de iure immun.

4 Bal. in rub. C. de cōstit. pecun.

5 l. si quid. in fine. de ædil. edic.

autem venalitiæ res, quæ in vsum indigentium
venales propositæ sunt: Quapropter qui ipsi
à mercatoribus minutatim emunt, vt rursus
vendant, venalitiarij sunt: hos vulgò reuendi-
tores appellamus. Sic & Propolæ & Annona-
rij, quique à rusticis esculenta emunt, vt de-
inde vẽdant, venalitiarij sunt. Mãgones quo-
que venalitiarij sunt, quoniã venalitia, id est,
seruos venales expositos ipsi emere præoccu-
pant, vt cariùs vendant. Cùm enim mercis no-
men in huiusmodi seruis locum non habeat[6],
tametsi mercis loco sint, consequens est, vt illi
tem venalitij appellatione censeantur. Di-
cuntur autem mãgones, quòd homines agant
in manum, id est, potestatem. Artifices autẽ
† qui rem à se in aliam formam elaboratam
vendunt[7], quales sunt cerdones, fabri, pellio-
nes, sutores, textores, sarcinatores, fullones
bractearij: mercis enim appellatio ad hos nõ
pertinet[8]: quod & in pigmentariis dicendum
est, qui ipsi medicamenta conficiunt, & con-
tusas species minutatim vendunt: nam ma-
gnarij negotiatores, qui trãs mare ad se deue-
hi species curant, verè, &, vt ita dicam, ἐμφα-
τικωτέρως mercatores sunt. Sed quid si* vtrun
que aliquis faciat, vt quia trans mare negotie-
tur, & etiam domi pharmaca conficiat, offi-
cinisque assideat? Et mercatorem esse dicen-
dum est, si id principalius agit[9]. Quid item si
ipse

6 l. seruos. in fi. de leg. iij.

7 lxxxviij. dist. eiiciẽs.

8 l. j. §. j. de tribu.

9 l. legatis. §. si vnus. de leg. iij.

ipse non exerceat, sed institorũ seruorúmque
opera vtatur? Et si nullo modo ipse negotium
8 tractet, verius est* mercatorem, vel artificem
non esse: sed si aliquando non solùm rationes
excutiat, sed & ipse negotium curet, aliud esset. Illud non negauerim, leges quæ respectu
exercitij, propter vtilitatem aliquem notant,
in eo non procedere, qui per alios artem exerceat [10], licet ipse rationes deinde à seruis exi-
9 gat. Sic tabernaria, † licet inter viles & abiectas personas cõnumeretur, si tamen per alios
solùm exerceat, vilis non censebitur [11]. Sic & clericus, qui præsens ipse eam artem nõ exercet [12], vti tabernarius non notabitur. Tradit Philostratus in sophistarum vitis, lege fuisse prohibitum, ne quis artifex, seu vt ille inquit, τῶν βαναύσων καὶ εὐτελῶν ἐργάζων, statuam in Olympiis habere posset: quo argumento Isocratis Rhetoris patrem Theodorum ostendit instrumenta musica non cõfecisse, cùm ipsius statua in Olympiis conspiceretur. Potuit igitur non ipse quidem confecisse, sed aliorum
opera in eo artificio vsus esse. Sic & Aristote-
10 les in tertio Politicorum † accipiẽdus est, dum in bene instructis ciuitatibus tradit, à ciuium consilio excludi τοὺς βαναύσους, id est, ipsos vilium artium operarios: poterunt ergo eorum domini admitti, si ipsi non operentur: in qua tamen re vrbis ipsius consuetudo obseruabitur, an eos quoque, qui his imperant, inter vi-

10 arg. l. iij. §. si procurator. qui satisd. cog.

11 l. humilẽ. vbi Alb. de incest. nupt. l. quæ adul. C. de adul.

12 com. c. j. de vita cler. in vj.

les & mechanicos habeat. Eiusmodi legem apud Hebræos quoque fuisse, ostenditur Ecclesiastici c.xxxviij. vbi de pigmentariis, pictoribus, fusoribus, architectis, fabris, & figulis verba faciens, In ecclesiam, inquit, non transilient, & super cathedrã iudicis non sedebunt. Constat † autem iure ciuili non venalitiarios & artifices solùm, sed etiam mercatores inter inhonoratas personas censeri[13]. Quapropter lex trapezitas, id est, mẽsarios, gemmarúmque & argenti, & vestium distractores, omnésque apothecarios, & quibuscunque ergasteriis adhærentes, à dignitatibus & militia submouet. Sed hodie aliud dicendum videtur: non enim ea est in prouinciis populi Romani opulentia, diuitiarúmque copia, quæ olim [illegible] Imperio, fuit, & ideo mercatores passim inter viles non habẽtur: & cùm huiusmodi artium negotiationúmque auctoritas, & honor ab ipsius populi existimatione depẽdeat, ea exercitia sordida interpretabimur, quæ ex vrbis consuetudine pro sordidis habentur[l]: ea verò honesta, quæ ab honestis communi sententia personis geruntur: videtúrque communem vrbium in Italia opinionem ab eo non recedere, quod M. Cicero Officiorum lib. j. censuit: is illiberales † & sordidos quæstus eorum esse scripsit, qui in hominum odia incurrunt, vt portitorũ (hi sunt qui vectigalia portibus insidentes exigunt, & magnariis publi-

canis

13 l. si cohortalis. C. de cohort. lib. xij.

l Bart. l. j. C. de dignit.

canis subseruiunt) & fœneratorum, itémque eorum, quorũ opera, non quorũ artes emuntur. In quo genere etiam sunt opifices, qui in rebus sordidis versantur, & maximè qui voluptati & gulæ subseruiũt, vt cetarij, lanij, coci, fartores, piscatores. Sed & vnguentarij eodem pertinent, quos vrbe expulsos à Lacedæmoniis, autor est Seneca Naturaliũ quæstionum lib. iiij. Hi myropolæ Græcis dicuntur, effœminandorum animorum artifices. Saltatores quoque in eadem causa sunt: sed & mercatores tenues, sicut & venalitiarij, qui à mercatoribus emunt, vt statim vendant (vulgò retaliatores dicuntur) sordidi sunt, quòd videlicet lucrum mentiendo faciant. Et ex hac Ciceronis definitione adparet egregios pictores & statuarios viles non cẽseri, sicut nec copiosos mercatores. Sed an literator pædagogus vilis
13 sit? Et non esse arbitrarer: † profitetur enim studia liberalia: quòd si menstrua mercede in domo aliena conductus deseruiat, Luciani testimonio, in libello cui titulum fecit, περὶ τῶν ἐπὶ μισθῷ συνόντων, tanquam indecori muneris affectator, reiiciendus est. Eos quoque qui rem alicuius priuatã administrant (vulgò Factores vocamus) veluti indecores à perfectissimatus dignitate leges repellunt [2]: huiusmodi enim procurationem suscipientes, tanquam immemores libertatis, & generis, lex notat [3]. Sed quid de scriba, aut Tabellione

2 l. j. C. de perfec. dign. lib. xij.

3 l. si q̃s procurat. C. de decur.

censebimus? Et cùm eis merces hodie, nõ tam pro opera, quàm pro industria & publico auctoramento constituta sit, non videntur pro ignobilibus habendi, ídque ex Ciceronis diffinitione: licet cõstitutionibus Cæsarum aliud cautum sit[4]. Scribit Aemilius Probus apud Graios honorificentius esse Scribarũ officiũ, quàm apud Romanos: hi enim mercenarios existimant: at Græci ad id munus nemine admittunt, nisi honestis natalibus, fidéque & industria cognitũ, quòd necesse sit eos omnium consiliorum esse participes: quem morem etiamnum seruari vbique constat. Quid rursus de Præcone dicemus? & M. Cicero epist. lib. vj. ex auctoritate Baldi Iuriscõsulti ignobile munus arbitrari videtur, vnde vetari eum in decurionibus esse[5], ad Leptam scripsit: quam sententiam & nos probamus: non enim simpliciter hic musicam profitetur, sed voce & clamore populum alloquitur: Iuuena.

4 l. vniuersos. C. de decur.

5 l. eos. §. de decur.

Quondam hi cornicines, & municipalis arenæ
Perpetui comites, notæque per oppida buccæ.

SVMMAE.

1 *Bona de vniuersis censeri.*
2 *L. Bonorum. restringi.*
5 *Bonis legatis debitum non compensari.*
6 *Bona doti data debitis subiacere.*
7 *Hæreditatis & bonorum discrimen. 8.*
9 *Legitimam debitis non subiacere.*
12 *Institui pro legitima ex quota posse.*

LEX

LEX CXV.

1 BONORVM. Cùm † bonorum appellatio ad succesßionem refertur, pro hæreditate capitur, seu iure vniuersali, quo etiam æs alienum continetur. Cuius rei exemplum accipi poteſt, cùm quis bonorum poſſeſsionẽ petit, vel bona sua Titio reſtitui mandat [6]: declarauimúsque suprà, quando id locum habeat, vt censeatur appellatione bonorum de vniuersitate agi: regulariter enim eo sermone æs alienum non significari conſtat, in eóque ab hæreditate non modico interuallo differunt bona: túmque hoc Iurisconsulti † responsum nõ procedit, quod quibusdam exemplis explicari poteſt. Finge centũ filiæ relicta hac conditione, ne quid amplius ex bonis paternis petat, an dotem maternam, quã reſtituere pater tenebatur, petere poterit? Et cùm huiusmodi dos * æs alienum sit, conſtat nõ prohiberi [7]. Idémque in emphyteuticis bonis, quæ ex forma initi contractus neceſſariò ad filios hæredes pertinerent [8]: quòd si prohibita eſſet de hæreditate petere, aliud conſtitueretur. tametsi enim vt quodlibet æs alienum debeantur, non eſt dubium * hæreditatis appellatione æs alienum contineri. Finge rursus † maritum vxori de bonis suis centum legaſſe, an compẽsare voluiſſe credemus, quod vxori debebat [9]? Et negant pleriq;: cùm enim [...]a verba hoc velint, vt æs alienum priùs de-

6 l.iij. de bono. poſſ. l. nã quod. in fi. ad Tre.

7 Bart. l. at iurisiuran. in fi. de ope. lib.

8 Iaſ. auth. vnde. C. de inofficioso teſtam.

9 Iaſ. auth. præterea. C. vnde vir.

ducatur, restituendum erit vxori omne debi-
tum, deinde eo amplius legatum præstandum.
Qua† ratione si mulier ære alieno oppressa,
bona sua in dotem dat, etiam in detrimentum
mariti creditores exequentur: quoniam id
actum videtur, vt id solùm, quod ære illo de-
10 Guid. Pap. q. xlvij. ducto superest, sit doti [10]. In ea† quoque spe-
cie aperta inter hæreditatem bonáque diffe-
rentia est, quòd cùm hæreditas sit vniuersitas
quædam, augmentum omne illi accedit: vnde
quadranti quem deduci de hæreditate posse
C. Falcidius constituit, is seruus imputabi-
tur [11], qui in hæreditate tempore mortis nõ
11 l. serui qui. ad l. fal. erat, sed pòst fuit, vt quia ab hostib. reuersus
sit. At† in bonis aliud est: quapropter cùm le-
gitima, quæ patrono debetur, nõ quota pars
hæreditatis, sed bonorum sit, quod augmen-
tum vndecunque post tempus mortis proue-
1 l. si patronum. in fi. de bonis libert. nit, nihil patrono proficiet [1], sed hæredi. Sed
† quid iuris in legitima quæ iure naturæ filio
debetur? & cùm ea quoque ex bonis præstan-
da sit, videtur augmenti nullam rationem du-
cendam [2], & ita plerisque visum, & ex facto
2 Ias. in authent. nouissima. C. de inoffi. testa. respondit Cur. [3] Contrà videtur sentire ali-
cùm enim iure institutionis debeatur: & ideo
in ipsis corporibus hæreditariis accipi possit:
3 Curt. consil. vlt. augmentum non minus filio quam hæredi-
4 Corn. consi. cclxv. in j. bus proderit [4]: nam & filius * in legitima hæ-
res est. Sed hæc ego non probo, cùm clarissi-
mi iuris sit, ex bonis, non ex * hæreditate legi-
tima

timā deberi:& institutio solùm requiritur [5], vt honoratiore titulo filius succedat, alioquin† non posset pater in certo fundo filium pro legitima sua instituere, cùm fundus quota hæreditatis pars non sit [6], & tamen constat posse:& hic enim ex corpore rerum hæreditariarum est [7]. Sibi ergo imputet, qui statim fundum pro legitima non petiit. Híncque etiam consequens est, vt cùm * legitima hæc portio non nisi deducto ære alieno debeatur, si hæres moram non fecerit, quò minus deducatur, non esse compellendum vt restituat fructus, interim dum ad liquidũ res perducitur perceptos [8]: quod & in ratione legis falcidiæ obseruamus, in qua tamen quæstione aliter atque aliter altercatum est [9].

12 (margin, beside "quin† non posset")
13 (margin, beside "etiam consequens est")

5 l. Papinianus. §. quarta. de inoffi.
6 §. cæterùm in authen. vt cum de app.
7 l. scimus. §. repletionem. C. de inoffi.
8 Ang. consf. cj. l. in fideicommissi. de vsur.
9 Fab. d. auth. q. ix. vers. vij.

SVMMAE.

1 *Coram me, etiam non intelligente fit, ex causis contra. 2.*

7 *Consilium petendum non, nisi ex causis expectandum.*

LEX CCIX.

1 CORAM TITIO. Coràm†, & in præsentia, idem est, refertúrq; ad corporalẽ præsentiam. Vnde si testis aliquid corã Titio factũ dicat, quamuis Titius non intelligeret, non ideo mẽdax erit, dum corporaliter adesset [10]. Sic & lex, quæ solénia testaméti in præsentia testiũ fieri requirit [11], non tamẽ in hoc adigi

10 Bar. l. j. in fi. de aut. tuto.
11 l. si vnus. C. de testa.

adigit, vt intelligant, sed satis est, vt sciant, cui rei sint adhibiti [12]. Ex † natura tamen rei plerunque illud coràm factum non videtur, cui intelligentia non accesserit [13]: vt cùm quis coram Titio facere iubetur: nam nisi, eo intelligente, fieret, huiusmodi præceptum nullius effectus esset. Quid enim opus erat eius præsentiam adhibere, qui, quod agatur, non intelligat? si quidem aiebat Epicharmus philosophus, mentem eam esse, quæ videat, non autem oculos: qui igitur animo non adest, abesse videtur. Sed & notarius, qui intelligétibus testibus conficere instrumenta debet, si simpliciter scribat, rem * coram illo & illo gestam, nisi intellexerint, puniri potest: cùm enim oporteat, vt testes negotium percipiant, id verbum secundum naturam actus accipietur, vt non corpore solùm, sed etiam animo præsenti essent: vnde si aliter reperiatur, tabel- 4
lio ipse reus agi poterit. Quapropter * cùm aduocatus in præsentia clientis positionibus Latino sermone respõdet, nõ debet notarius in actis profiteri coram cliente responsum fuisse, nisi sciat eum Latini sermonis peritiam habere, vt intellexerit [14]. Sed * an in prædicta quæstione notarius reus, crimine falsi puniri poterit? Et non putauerim, nisi dolosè egisse aliter probetur: vt quia, data opera, tẽpus obseruauit, quo qui præsens erat, non adtenderet: vel scienter adfirmasse eum scripsit, qui somno

12 l. qui testamento. in fin. de testa.
13 l. diem. §. corã. de arb.
14 Bald. l. j. C. de er. aduo.

ſomno allectus capite annuebat: alioquin qui præſens negotio, habitúque intendentis eſt, intellexiſſe quoque præſumitur: nec fraudi notario eſſe debet, qui præſumptionē legis ſequutus eſt[15].

15 Bal. l. ſi tutor. C. de peti. tutor.

INVITO. Et hoc caſu nō procedit quod
5 dici ſolet, qui poteſt inuitis* facere, multò magis & ignorantibus & abſentibus: & ratio
7 eſt, quia vis verborum ita ſuadet. Qua† ratione & qui cum conſilio alicuius facere tenetur, ſatis eſt ſi cōſiliū accipiat[16], licet non ſequatur: tametſi & hoc perpetuū nō ſit. Quid enim ſi expreſsim mādatum eſt, vt ſequatur? Quid ſi tacitè ex cōiecturis hoc colligamus? vt quia cōſultor idē & adminiſtrationis collega ſit. Itē quia is, qui requirere cōſilium debet, inhabilis & idiota alioquin ſit: vt cùm lex adoleſcētib. permittit[17] ſuſpectos facere curatores, dū ex cōſilio neceſſariorū id faciāt[18]. Qua ratione cùm princeps cauſam difficilem & maximè controuerſi iuris cuidam legum imperito mandaſſet, vt non niſi me conſulto iudicaret: reſponſum fuit, mandatum non obſeruaſſe, qui ſimpliciter conſilium petiit, niſi & ſequutus fuerit[19]. Idémque dicendum eſt, quoties aliæ coniecturæ hoc ſuadeant, nec enim omnes numerare poſſumus.

16 cap. cùm olim. de arb.

17 l. Titium. de adm. tut.
18 l. impuberibus. de ſuſ. tuto.

19 Raph. Com. conſi. lv.

SVMMAE.

1 L. Is qui. ſenſus.
3 Vrbanis cedunt, quæ non diu ruri ſunt.

LEX

LEX CCX.

IS QVI NATVS. Qui †in villam mittitur, vt interim nutriatur, non ideo in rusticis seruis constituitur: quia quæ ad tempus in aliquem locum delata sunt [20], non censentur ibi esse, sed potius in loco, in quo adesse consueuerunt [21]. Quapropter * si quis omnẽ supellectilem, quam in vrbe habet, legauerit, ea quoque continebuntur, quæ in villam missa sunt eo animo, vt diutius ibi non essent, sed in vrbem referrentur; vt Paulus Castr. respondit. Hincque consequens est, seruis rusticis legatis, eum qui in villam nutriendus missus est, non contineri [1]. Idémque arbitror, si omnes serui, qui in villa sunt, legati fuerint; * quòd si dictum fuerit, qui in villa quoquo modo sunt, secus esse Barto. sentit, & ratione non caret [2].

20 l.j.C. de verb.sig.

21 l. quæsitum.§.fi. de leg.iij.

1 l. seruis vrba. de leg.

2 Bar.l.generali.§.vxori. de vsuf. leg.

SVMMAE.

1 Fundi agrique discrimen, & vsus.
3 Aedium, & domorum differentia.
5 Areæ etymon, vsus, & species.

LEX CCXI.

FVNDI. Explicat Iurisconsultus, quid fund⁹, quid ager sit, quid villæ, quid ædes, itémque quid area. Fundus †omnẽ agrũ, omnéque ædificium significat [3]; quia vt suprà vidimus,

3 l. quæstio. l.loci.

dimus, ab eo nomen sumpsit, quod fundari super eum quæque res posit: vt minimè Iouiani Põtani sententiam probem, qui dictum opinatur, quòd fructus patrifamiliæ fundat, id est, præstet: quod & M. Varro tradidit. In formulis veterum Iurisconsultorum videtur latiorem fuisse agri, quàm fundi significationem, dum ita verba cõcipiebant: Fundus qui in agro est, qui Sabinus vocatur. Sed fortè in ea formula ager pro ipso territorio accipitur, nõ pro prædio: de qua significatione suo loco dicemus. Villæ* domus sunt, in quas fructus deuehuntur, quod & suprà ostendimus: vulgò tamen in Gallia villas etiam ciuitates dicũt: sed hãc significationem sermo Latinus nõ admittit. Aedes† vrbana sunt prædia, quæ solo superficiéque constant. Est autem superficies*, omne quod supra faciem terræ est: quapropter in prædiis vrbanis parietes & tecta, in rusticis arbores, herbæ, frutices, superficiei adscribuntur. Latiorem esse ædium quàm domus appellationem plerique senserunt [4]: ædes enim pro omni specie ædificij capi, etiam si nulla adsint tecta: at domum non dici, quæ adhuc contecta non sit. Sed promiscuè hæc accipi ego magis sentio, exemplo Græci sermonis: vnde apud Homerum Odys. α. ὀλύμπια δώματα ἔχοντες. Area, †locus sine ædificio est, ab ariditate dictus, quod in ea fructus arescant: alij quòd solo sit nimio solis

4 l. j. §. deinde. de don.

lis ardore arido: quidam quòd sicut ara in templis pura est, ita hæc ab ædificiis pura, nec obtecta sit: sunt & qui ab aëre dictam credant. Ego priorem etymologiam probo, & aream propriè pro rustico loco interpretor [5], de quo P. Vergilius:

5 l. fi. C. de seruit. in fi.

Area quamprimum ingenti est æquanda cylindro.

Nec in vrbe sibi nomen vendicare arbitror, nisi μεταφορικῶς. Videtur * enim quod veteres impluuium, cohortem, plateam, hypætriúmque dixerunt, vnico nomine per translationem aream appellari posse.

SVMMAE.

1 Varicum incommoda.
2 Præuaricatorum proditio, & pœna.
4 Præuaricator non est, qui iura potiora ... omnibus visis.

LEX CCXII.

PRAEVARICATORES. Varices † noxiæ venulæ sunt in cruribus, quæ propter atram bilem turgescunt, & ferro adustionéque curantur: Græci ixyas vel cirsos appellant. qui eo morbo laborant, rectè ire nequeunt: inde Varicari verbum in transuersum ire significat, & præuaricari. Sunt autem præuaricatores †, qui cum aduersa parte colludunt: quod frequentius ab accusatoribus fit, qui subornati vera crimina abscōdunt, & ... diu...

diuersam partem prodita causa adiuuant[6]: & inde nomen traxerunt, quasi varicentur, id est in aduersam partem eant. In hos ex legibus grauis pœna constituta est[7], condemnatique etiam infamia notantur. Labeo à varia certatione id nomen tractum aiebat: sed eius sententiæ etiam ratio syllabæ refragatur, quæ in præuaricatore quandoque producitur, cùm varius primam corripiat. Sanè existi-
3 mauerunt aliqui[8], eum * aduocatum, qui visis alicuius iuribus, aduersæ parti accessit, cùm priori renuntiasset, præuaricatorem non esse: non enim causam prodit, qui apertè aduocaturum se negauit: quod & ipse probo, dum sciamus, qui causæ alicuius secreta iam cognouerit, non debere in alias partes transire, quoniam ea aduersariis prodens, lege Cornelia falsi coërcetur[9]. Quid ergo si nihil secreti in causa, sed omnis quæstio iuris est?
4 Et † licere ei defendere, qui sciat iustiorem causam habere, verius est, dum tamen honorarium, quod ab alio causæ tuendæ gratia recepit, restituat: sicque in senatu damnatum Tuscilium nominatum, Vincentinorum causæ desertorem, Plinius Cæcilius ad Valerianum scripsit.

6 l.j. de præuaric.

7 l. athletas. §. pen. de his qui not.

8 Bar. d. l. j.

9 l. j. §. qui deposita. de fal.

SVMMAE.

1 *Cedere, uenireque diem dissidere.*
2 *Puri dies cessit.*

3 *Constituti tempus.*
4 *Dotis reddendæ tempus.*
5 *Iudicati tempus.*
7 *Actiones in diem suspendi, ex causis diuersum.*
10 *Actionem suspendentia verba.*
11 *Dies ob incerta nec venit, nec cedit.*
12 *Conditionalia non deberi.*

LEX CCXIII.

CEDERE DIEM. Cedere † verbũ variæ significationis est: accipitur autẽ quandoque pro incipere in ius alicuius venire, vnde & accedere dicimus: sic cedit dies hoc in re sponso, cùm incipit ea die res ad ius alicuius pertinere, licet agi adhuc non possit. Venit verò dies, quando perfectè pertinet, vt quia & obligatio & actio efficaciter & verè orta est. Referuntur autem hîc exempla stipulationis puræ, & quæ in diem, itémque eius quam sub conditione concipimus. Videndum igitur est specialiter de singulis. In † prima specie quando debetur purè, & cessit, & venit dies, quia obligatio & actio efficaciter est orta, suspenditur tamen actionis exercitium[1], ἐν πλάτει, & modico tempore, arbitratu iudicis[2]: non enim creditor statim cũ sacco venire debet[3]. Aliquibus † tamẽ casibus id tempus quale sit, expressum est: in constituto, vt ante decimum diem non conueniatur[4]: in dote, † quæ cùm olim annua, bima, trima die deberetur, hodie post

1 §. fi. inst. de inutil. stip.
2 l. j. de iure delib.
3 l. quod dici mus. de solu.
4 l. promissor. §. j. de constit. pec.

5 poſt annum ſoluenda eſt[5]: in re iudicata, † cuius olim xxx. dies iuſti ex lege xij. tabul. erant, vt Aulus Gellius ſcribit, hodie verò ei executione quadrimeſtris dilatio indulta eſt[6]: poſſétque qui pro tribunali ſedet, huiuſcemodi terminos ex cauſa mutare[7]: ſi quis tamen huiuſmodi tempus humanitatis cauſa indultum non obſeruaret, ſed ſtatim peteret, non ideo ante diem diceretur agere, nec illi in nimiæ celeritatis pœnam duplicarentur induciæ[8]. Híncque eſt, quòd in præſcriptione eius dilationis rationem non habemus[9]: vnde nec compenſationi impedimento eſt[10],
6 neque exceptioni, cùm videatur dolo * facere actor, qui id petit, quod poſt eum terminum reſtituere compellitur[11]: & hæc com-
7 muniter approbata ſunt[12]. In † ſecunda ſpecie, cùm de obligatione in diem agitur, receptior eſt opinio, ante diem & obligationem & actionem eſſe ortam, ſed obſtare exceptionem: cuius ſententiæ illa eſt ratio, quia cùm dies addita obligationis executionem reſpiciat, non debet interim eius ſubſtantia impediri[13], vnde obligatio, actióque formatur, cùm non ſoleat tempus adiectum ipſo iure, effectum obligationis auferre[14]. Non procedit tamen hæc concluſio in promiſsione vſusfructus: in ea enim ante diem nec obligatio, neque actio naſcitur[15], ſiue quia cùm ad hæredes vſusfructus

K 2 non

5 l. j. §. exactio. C. de rei vxo. act.

6 l. fin. C. de vſu. rei iud.

7 glo. l. ij. de re iudic.

8 §. hodie. inſtit. de actio.

9 l. in rebus. C. de iu. dot.

10 l. ſi cũ militi. in fi. de compenſ.

11 l. ſi ſocer. §. Lucius. ff. ſol. matrim.

12 Bart. in l. ita ſtipu. in j. q. ſ. de verb. oblig.

13 l. ex his. C. quan. di. leg.

14 l. obli. ferè. §. placer. de action. & oblig.

15 l. j. in fine. quando di. leg. vſu. ced.

non transeat, si antequam dies veniret, moreretur creditor, frustra obligatio esset orta: lex autem plurimum cauet, ne quicquam frustrà inducatur: siue quia vsusfructus antequā dies veniat, in rerū natura non est, sed in ipsa proprietate permanet, nec operæpretium fuit separatam à proprietate rationem eius haberi prius, quàm cōstaret omnino esse re ipsa præstandum, vt quia & cessisset, & venisset dies. Nō procedit rursus in actione in rem[16]: nam in ea ante diem actio nulla oritur: translatio enim dominij vel iuris in re per executionem legis fit, quam lex ante diem non facit: vnde huiusmodi actio competere non potest: vendicatio enim propter dominium in re datur. Quapropter cùm repudiatio ad dominium referatur, qui legatū * in diem ante eam diem repudiat, nihil agit[17]: adhuc enim ad eum non pertinet. Et hinc etiam consequens est, vt quoties ex dispositione legis * tacita dies subauditur, ante eius aduentum actio non oriatur[18]. Lex † enim quandoque perperàm agi dicit[19], quādoque peti non posse: quæ verba ad actionem solùm referuntur, licet hoc casu aliqui etiam obligationem nō nasci crediderint[20]: quæ sententia recepta non est. Nā & in die incerta, veluti cū moriar, crebrior est eorum opinio, qui idem iuris esse opinantur, vt ante diē solum oriatur obligatio, post diē verò actio: vnde qui ante diē soluit, nō repetit[21], cum

16 l. Sempronius Attalus. de vsufr. leg.
17 l. si ita scriptum. §. j. de leg. ij.
18 l. interdū. de ver. obli.
19 l. iij. §. si quis ij. de eo quod certo loco.
20 l. continuus. §. ij. de verb. oblig. vbi Aret.
21 l. sub cōditione. de cond. indeb.

cùm verè interim deberet, licet agi non possét. Nec nos mouet, quòd medij temporis vtilitas incerta est: non enim hoc obesse potest, quò minus in id, quod principaliter deductũ est, obligatio proueniat. Quapropter si vltra
11 diei incertitudinem alia † quoque, quæ in promissionem deducuntur, incerta sint, vt cùm quis fructus, qui ex fundo percepti fuerint, promittit, neque obligatio, neque actio interim oritur [22]: hæc enim maxima incertitudo conditionem sapit. Idem cùm non solùm dies, sed obligationis quoque substantia post mortem confertur, tunc enim obligatio ab hærede incipit [23]. Sanè & in diem, quæ multiplicandæ obligationis causâ additur, solet distingui, vt in legatis annuis ante diem nec obligatio, nec actio competant: quoniam tacitam in se, sequentium annorum respectu, conditionem habeant [24], in contractibus verò competat [25]: cuius rei ratio à nobis lib. Paradoxor. j.
12 cap. xvj. disputata est. In tertia specie, † quando sub conditione aliquid debetur, certissimum est, neque obligationem, neque actionem vllam esse antè, quàm conditio euenerit: idémque est, siue expressa sit conditio, siue tacita, vt quæ à lege subinducatur [26], dum tamen propriam conditionis naturam habeat, substantiámque rei, non autem solam executionem respiciat [27]: conditio enim quam certum est extituram, vel quæ tempus præsens

22 l. j. de cõdit. & demõ.

23 l. j. C. vt act. ab hære.

24 l. si in singulos. de an. leg.

25 l. si Stichum. §. j. de verb. oblig.

26 l. itẽ quia. §. j. de pact.

27 l. ita demum. in fi. de arb.

respicit, propriè conditio non est, sed pro pura habetur[28].

28 l. si pupillus. §. j. de nou.

SVMMAE.

2 Aes varie accipi. 3.

§. AES ALIENVM. Vetustissimorũ Romanorum * pecunia in ære consistebat: quoniam propter eorum paupertatem, rarus illis argenti, rarior auri vsus fuit: indéque æris appellatio, † pro pecunia accipi consueuit: & quãuis domitis nationibus in maximas diuitias excreuissent, seruauerũt tamen antiquum nomen, & siue pecunia aurea, siue argentea esset, æs appellabatur: quapropter æs alienum dicitur, omnis pecunia aliena, id est, quæ nostra nõ est, sed aliis debetur: sicut æs nostrum est, quod nobis alij debent: μεταφορικῶς vero latius quoque accipitur, vt cùm dicimus, quicquid in ære nostro est, id in tua manu esse scito: intelligitur enim, non solùm in nostris nummis, sed etiã in omni facultate & potestate. Trahitur † etiã quãdoque latissimè ad professionẽ: vt cùm Iuriscon. de sophismate dialectico interrogatur, respõdet, id in ære suo non esse, id est, ad professionẽ suam nihil attinere. Sanè notandus est hîc loquendi modus, æs suũ est, quod alij nobis debẽt: rectius enim scriptum fuisset, æs nostrum, nisi ea verba ex aliqua lege desumpta credamus, quam hîc Iurisconsultus interpretetur, vt ἀποφαντικῶς apposita sint, vel (vt Accursius solet loqui) materialiter.

SVM

SVMMAE.

1 *§. Lata. sensus. verior. 2.*
3 *Potentia accipiendi actus.*
6 *Imperitia crassa culpabilis.*

§. LATA CVLPA. Explicat Iurisconsultus, quid sit lata culpa, & eam ita diffinit, vt sit nimia negligentia, per quam non intelligimus, quod omnes intelligunt: aduersus quam
1 Doct. † nostri nouas argutias cõfinxerunt[1], vt & aliquid ipsi scire viderẽtur, quod Iurisconsultũ latuisset, fiuntque hac ratione ex interpretib. accusatores, vel potius calumniatores. Aiunt primò, non in negligendo solùm esse culpã, sed etiam in faciendo, cùm id fit, quod fieri non debet[2], quasi negligere etiam ad factũ non referatur, cùm aliquã rem non adhibita cura, sed cũ neglectu pertractamus. Aiunt iterum, dementem vel pupillum non intelligere, quod omnes intelligunt, & tamen in cul-
2 pa ideo non esse. Sed † hi non idcirco non intelligunt, quia negligẽtiæ eorum aliquid imputetur, sed quia in altero naturæ vitium, in
3 altero ætatis defectus est: nam & † cùm lex aliquid non intelligenti imputat, de eo accipiendũ videtur, qui si voluisset intelligere, potuisset. Sicut cum neganti aliquid damni irrogat, de eo accipitur, qui consentire potuit[3]. Sicut & propriè silere solùm dicitur, qui potest loqui. Et propriè excusatur, qui potest acceptare[4]: vnde & generalis est regula, Eius est nolle, qui

1 in l. quod Nerua. de posi.

2 l. si seruũ. §. j. de verb. oblig.

3 l. ab administratione. C. de lega.
4 Abb. conf. xxij. in ij.

5 l.iiij.j.ti.j. qui potest & velle [5]. Argumentantur rursus, Medicus propter imperitiam & latam culpam tenetur [6], & tamen non omnes medicinam intelligunt. Sed & hoc eadem ratione tollitur: non enim in aliis, quàm medicis, ignorantia medicinæ negligentiæ imputatur: negligens enim dicitur in sua quisque conditione, & professione, non in aliena. Subdunt etiam errorem iuris * latæ culpæ assignari [7], & tamen pauci iurisperiti sunt. Sed hoc in pœnam ignorantium constitutum est, cùm omnes prudentes viri, quæ ipsi ignorant, ab aliis peritioribus scrutentur: qui igitur ipse nec scit, nec peritiores consulit, in lata est culpa: nam & idem hominum genus Hesiodi carmine improbatum est: quamuis & generalis hæc dictio secundum subiectam materiam restringatur, vt de eis solùm intelligatur, qui eiusdem conditionis, vel professionis sunt [8]. Et ex hac diffinitione infertur, quod non omnis imperitia latæ culpæ assignatur, sed si in eo quis errat, quod communiter omnes eius artis intelligunt, est lata culpa: si in eo, quod soli excellentes, est solùm leuis: si in eo, quod non nisi rarissimus quisque sciebat, vt quia excellentissimis solùm erat cognitum, leuissima videtur culpa, vt plerique senserũt. Sed quia hic tractatus iterum & iterum in cognitionem reuocabitur, infra quid sententiæ nobis sit, differemus [9].

6 l.illicitas.§. si.de of.pręf.

7 l.regula.§. pen. de iur. ignoran.

8 l.j. §.ij. de oper. no. nunt.

9 l. latæ. l. magna. hoc tit.

SVM

SVMMAE.

1 Muneris acceptio varia.
2 Munus moribus solis indicibile.
4 Moribus inscio principe quid recipi.
5 Vectigal praescriptibile.
6 Munus onus, an donum sonet, ex re dignosci.
7 L. Inter. & l. munus. de verb. sig. conciliari.

LEX CCXIIII.

1 MVNVS. Duplex† est muneris significatio, de qua hic agitur: altera onus officiumve quodcunque intelligitur, quod necessariò subimus: altera largitiones accipiuntur, quae ex causa aliqua, non tamen necessaria fiunt. In priore significatione quemadmodum soleat distingui, superius [10] à nobis tra-
2 ctatum est. Illud † superest addendum, existimasse Accurs. non licere munera, quae ad vectigalia pertinent, ex sola consuetudine imponi, nisi etiam lex accesserit [11]: & ideo dum hic dicitur, munus lege, more subiri, coniunctim accipit: sed crebrius receptum est, vt disiunctiuè haec soluta oratio accipiatur, sufficiatque alterum, siue lex iubeat, siue consuetudo, dum vetustissima, & post hominũ memoriam sit: ea enim priuilegij ius habet, &
3 qualis * nunc est, praesumitur semper retrò fuisse [12]: éstque illa firmissima praesumptio,
4 quam vulgò iuris & de iure vocant. nec† in ea consuetudine introducenda videtur princi-

[10] l. munus. §. eo.

[11] l. si publicanus. §. fin. de public.

[12] c. super. §. j. extra eo.

pis

pis ſcientiam neceſſariò requiri, cum nõ ſimpliciter, ſed in vniuerſum iuri omnium officiat [1]. Qua ratione & aduerſus Imperatorem ex tali iure poterunt pleræque Italiæ vrbes præſcriptione ſe tueri, tametſi Imperator ignoraſſe ſe alleget: idque verius videtur, præſertim cùm ex fama ſatis potuerit hoc Cæſar ſcire, ſi modò res Italas curaſſet. Curat autem minimum, vt qui tot egregias vrbes, eius fidẽ implorantes, in ſummas calamitates incidere permittat, cùm ipſe interim, vel ſacrificulorũ præculis, vel aliis non æquè neceſſariis rebus operam inſumat. Sanè † aduerſus vectigal, quod ad alium, quia ad principem pertineat, non eſt dubium vſucapionem procedere, etiã breuioris temporis, dum titulus & bona fides poſſeſsioni præſcribentis acceſſerint [2]. Quod ad alteram muneris ſignificationem attinet, à nobis latiùs ſuprà diſputatum fuit. Illud in præſentia omittendum non eſt, exiſtimaſſe Vallam, Martianum hîc Vlpiano aduerſari [3], quòd ille tradit, doni ſignificationẽ latius, quàm muneris patêre: at hîc aliter diſtinguatur, nimirum munus ad neceſsitatem pertinere, donum ſpontè dari: rurſus in hoc vẽtum eſſe, vt omne donum munus dici poſſit. Sed † has obiectiones ipſe ſic extrico, vt munus, ſi generaliter accipiatur, cùm ad onera officiáve etiam pertinet, verum ſit non quodcunque munus donum eſſe: ſed ſi pro largitione

1 Imo. d. §. fi. Alex. cõſ. vj.

2 Barto. d. §. fina. Barb. conſilio viij. j.

3 l. inter donum. ff. eod.

tione accipiatur, tunc id significare, quod ex necessitate alicuius officij, vel ex causa datur: nisi quòd in hoc ex communi loquendi vsu ventum est, vt qualiscunque largitio vel do-
7 num, munus dici possit. Vlpianus † igitur rationem sermonis, Martianus vsum cõsiderat.

SVMMAE.

1 Potestatem varie & ex re accipi. 6.
3 Imperij genera, & discrimen.
5 Potestatis in seruos origo, & vis.

LEX CCXV.

POTESTATIS. Potestatis variæ sunt significationes, ex quib. quinque hîc con-
1 numerantur. Prima † est, cùm de magistratu dicimus, eũ habere potestatem: intelligimus enim merum imperium quod nil aliud est, quàm potestas animaduertendi in facinorosos homines [4]: dicitur autem merum, quasi
2 liberum: quoniam cùm delicta ex* variis causis vel aggrauentur [5], vel eleuentur, in arbitrio ius dicentis residet, quam potissimum pœnam irroget: quòd non est in causis pecuniariis, in quibus certam proferre sentẽtiam, secundum ea quæ probata sunt, debet. Vnde in his quæ officio iudicis expediuntur, quoniam summo iure non debentur, plurimúmque in arbitrio eius cõsistunt, & tamen priuatam

4 l. imperiũ. de iurisdic. omn. iudic.
5 l. aut facta. de pœn.

tam

tã vtilitatẽ reſpiciunt, imperium mixtũ exerce-
tur. Merum † igitur imperium in inquiſitio-
nibus, accuſationibúſve conſiſtit: mixtũ, per-
ſecutionibus: ſimplex iuriſdictio actionibus:
Secũda ſignificatio eſt in perſona liberorũ, vt
patriam * poteſtatem intelligamus: hoc ius
proprium ciuium Romanorum eſt, quoniam
à lege xij. tabu. introductum: ſed cum conſti-
6 l. in orbe. de ſtat. hom. tutione Antonini [6], qui in orbe Romano
ſunt, ciues Roma. effecti ſint, ſequitur ad om-
nes Chriſtianos hodie illud pertinere. Qua-
propter & Francis cõmunicatum eſt, qui licet
regibus Germanorũ, quos Imperatoris titu-
lo Romani Pontifices inſigniuerũt, non ſub-
ſint, Romani tamen Imperij & ipſi pars ſunt,
eóque iure viuunt. Tertia ſignificatio eſt in
perſona † ſerui, & ad dominium refertur: vt
cùm dominus ſe ſuos ſeruos in poteſtate ha-
bere dicit, vel de poteſtate dimittere. Id autẽ
ex iure gentium deſcendit, quo iure capti in
bello, capientium fiebant: vnde & mancipia
dicuntur. Sic Auſonius.

Capta manu, ſed miſſa manu neſciuit herile
Imperium dominæ, vult domina eſſe manus.

Quarta accipitur pro facultate, † quæ in præ-
7 l. quoties. de noxal. ſentia & ad manũ ſit: vnde cùm lex [7], niſi do-
minus ſeruum pro noxa det, cogat eum ad ſu-
ſcipiẽdum iudicium, ſi modò in poteſtate ſua
ſit, intelligemus poteſtatem, id eſt, faculta-
tem exhibendi: quid enim ſi ad aram confu-
gerit?

7 gerit? Quintò * in lege Attinia in potestatem domini res venisse videtur, si eius vẽdicandæ sibi facultas data sit, & ipse neglexerit: non enim amplius cẽsetur, inuito domino, ablata, vnde tanquã furtiua non sit, poterit vsucapi. Accur. non sufficere existimauit, quòd dominus rei vendicandæ facultatem habuerit, nisi etiam appræhenderit, vel litis æstimationem sit cõsecutus: quæ interpretatio respõsi huius verba nimis coarctat. Et hæ sunt, quas huic verbo significationes Paul. refert: verisimile autem est, noluisse eum plures recensere: sunt enim & aliæ, veluti cum ipsos magistratus simpliciter potestates appellamus [8], vt est apud Plinium & Apul. Sic & Iuuenalis:

An fidenarum gabiorumque esse potestas?

quod μετωνυμικῶς dictum videri potest, cùm generaliter potestas [9], pro qualibet iurisdictione quandoque accipiatur: nam & quod Pau. ad Ro. dixerat. ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις, Latini potestatib. sublimioribus habent [10], quibus omnis anima subdita esse præcipitur. Antiquiores tamen, cùm potestatem dicebãt, de maioribus magistratib. intelligebant, qui merum imperium haberent [11]: quod & Pau. Castr. adnotauit. Dicitur etiam Episcopus
8 * ecclesiæ fundos in potestate habere [1], id est,
9 in cura & administratione. Tutor † quoque in pupilli caput potestatem habet [2], id est, autoritatem. Vnde & alibi sua potestate quis fecisse

8 l. fideiussor. de pig.

9 l. ij. de reb. eo. c. fin. de iudiciis.

10 xj. q. j. magnum.

11 l. eum qui de iurisdict. omn. iud.

1 c. j. de reb. ecclesi.

2 Inst. de tut. in rin·

cisse dicitur, quod propria autoritate fecit [3]. Sed & in edicto prætoris potestatem † sui non facere intelligitur [4], qui sui copiam, vt conueniatur, non facit: quales sunt absentes, vel qui latitant. Illud quoque in potestate consistere existimatur, quod in actu non est, sed esse potest, quod Græci δυνάμει dicunt, quo sensu & Iulianus [5]: nam δυνάμει, inquit, qui à fideiussore petit, à reo petit.

3 auth. ne defunc. in prin.
4 l. iij. ex quib. cau. in poss.
5 l. aduersus. de arbi.

S V M M A E.

1 Carcerandus est delinquens.
3 Inclusi, vincti interpretantur.
4 Vinculorum genera. 5.

LEX CCXVI.

VERBVM. Quoties reus † in carcerem coniicitur, & corporali aliqua pœna afficiendus est, in vinculis teneri debet, si de crimine conuictus est [6]: sed & si conuictus non fuerit, verum grauissimum delictum commisisse arguatur, verisimiliáque extent indicia, in vinculis quoque causam dicere debet [7]. Meritò igitur hîc dubitatum fuit, quemadmodum in vinculis quis esse intelligatur. Et quamuis in * carcere sit, non tamen idcirco vinctus censetur. In edicto tamen prætoris † quo his, qui in vinculis essent, per in integrum restitutionem succurritur [8], etiam qui simpliciter inclusi sunt, continentur. Sed id ex æquitate per interpretationem extensum est, non ex verborum proprietate, de qua hîc agitur. Sanè varia

6 l. si confessus. de custod. reorũ.
7 l. diuus. eod. tit.
8 l. succurritur. ex quibus caus. manu.

4 varia † sunt vinculorum genera: nam & Compedes, & Pedicæ, & Manicæ leguntur: tũ Catenæ, Nerui, Boiæ. Sunt autem Boiæ damnatorum torques, quasi iugum boum: vnde locus Plautinus in seruum vinctum, Boius boiã
5 terit. Ad hæc sunt † & vincula ad infamiam magis & pœnam, quàm custodiam pertinentia, vt Collaria, quibus in publico blasphemi & lenæ etiamnum alligantur, vt derisui viatoribus sint. Est & Numella ligneum instrumentum, quo quis incuruus & quadrupes caput & pedes exerit, hócque modo impeditur: vulgò Berlinã dicunt, at Græci κυφῶνα, cuius mentio Aristophani quoque in Nubibus est. Solebant & mulierculæ sic notari, vt caudici siue stipiti alicui alligatæ opus facere cogerentur. Propertius:

Codicis immundi vincula sentit anus.

Horrida quale facit resides in codice pellex.

Iuuenalis:

Serui quoque in compedibus opus faciebãt, ne facilè fugam possent capessere. Idem.

Squallidus in magna fastidit compede fossor.

Inde etiam in latomiis, hoc est, lapicidinis custodiebantur, idem & in ergastulis.

SVMMAE.

1 Conditionum formulæ, discrimen & vis.

LEX CCXVII.

INTER ILLAM. Illa conditio†, Cùm fari poterit, citiùs venit, quàm illa. Postquã fari poterit: quoniam prima statim cùm primum quis potest proloqui, adimpletur, at alia successiuum aliquod tempus designat. Oldradus primam referri ad potentiam naturalem existimauit: vnde cùm septimo anno infantiam pueri exeant, sequitur vt eo tempore dies veniat: at sequens ad actum ipsum refertur. Quapropter cui legatum est, postquàm fari poterit, si mutus esse perseueret, legatum* non consequetur: & hanc interpretationem, licet hîc vacillet, tamen alibi Bart. adprobauit[9]. Mihi non placet, quia non video, cur & in priore casu non debeat exspectare, donec actu fari quis possit: non enim posse propriè* dicimus, quod actu facere nó possumus: nec vlla est ratio, cur hæc coniunctiua, cùm, ad potentiam solam referatur, & postquàm, etiam actum respiciat. Alibi Bartol.[10]. cùm, non ita expressam conditionem facere adtestatus est, sicut postquàm: & ideo legatum Titio, cùm hæres* certæ ætatis esset, non videri conditionale, cùm tamen legatum, postquàm certæ* ætatis erit, conditionale sit[11]. Sed hæc sententia recepta non est: vtranque enim esse conditionem hic dicitur, nisi quòd hæc posterior aliquantò vberior est.

9 l. j. de iniust. rup.

10 l. si cui legetur. §. j. de verb. oblig.

11 l. libertis quos. §. ab hæredibus. de alim. leg.

SVM

SVMMAE.

2 *Dies ad duos referri ex causis ad plures arbitrarios.*

1 §. ITA DATA. Quoniam * pluralis elocutio duorum numero contenta est[12], si quis
2 conditionem hanc adponat, † illud facito in diebus,& vlterius aliud non exprimat, in duobus diebus faciendum erit: quod tamen non procedit, quãdo per errorem omissus est numerus; tunc enim ob incertitudinem vitiatur[13]. In odiosis quoque propius est, vt imperfectam sententiam existimemus[14], & huiusmodi oratio nullius sit effectus. Sed & si quis promiserit aliquid dare in diebus illis, nihil agit: videtur enim se retulisse ad communem vsum loquendi, quo ita solemus tempus infinitum significare, translatione à mysticis fidei Christianæ libris accepta, in quibus quæ vel olim fuerunt, vel post innumera annorum curricula erunt, additur, in diebus illis esse facta, vel futura. Et ita aliqui[1] existimauerunt, licet articulus controuersus sit. Ego in arbitrio iudicis consistere opinor, qui ex coniecturis colligat, qua mente promissio huiusmodi facta sit.

12 l. libertas. §. fin. de manu. testam.

13 l. ita stipulatus. de ver. obligat.

14 argu. d. §. fina.

1 in l. eũ qui cal. de verb. oblig.

SVMMAE.

1 *Facere multipliciter sonat ex rebus.*

3 *Malefactis maledicta contineri: in conuiciis contrà.*

4 *Malefici, & eorum pœna.*

LEX CCXVIII.

VERBVM FACERE. Verbum † Fa- 1
cere, perquam generale est, & ad quæcunque facta refertur: & quandoque facere interpretamur, id est, dare: vnde qui facere iussus est vt centum habeam[2], eam summam dare cogi potest. quandoque significat soluere, vt cùm dicimus quasdam esse personas, à quibus exigi plus non potest, quàm facere possint[3]: intelligitur enim, quàm commodè soluere possint. Interdum idem est facere, quod numerare: vnde paria fecisse dicitur, qui pecuniam, quam acceperat, numerauit, & id quod debet, reddidit. Sic & iudicare hoc verbo continetur, vt cùm dicimus, factum eius rei esse iudicium. Sed & iter facere dicitur, qui ambulat[4]: vnde & stipulatio, iter fieri[5]. Et hæc quidem hîc Iurisconsultus. Cæterùm aliis quoque modis accipitur, vt cùm paciscimur, ne seruum facias furem, aut fugitiuum, id est, ne ad furtum fugámve solicites: vel cùm mandat lex, vt soboles, quam censiti fecerint, non alienetur[6], declaramus fecerint, id est, procurauerint: vel cùm quis promisit stipulatione damni infecti vicino: in ea enim stipulatione damnum facere intelligitur[7], id est, pati: vel cùm aliquẽ reum facturos nos pollicemur: id enim est, reum facere, * quod accusare[8], & indicare: sicut facere suspectum tutorem, est detegere, & iudici adprobare suspicionis cau-

sas

2 l. si hæres. de leg. j.

3 l. sunt qui. de re iud.

4 §. Cato, l. iiij. §. de ver. oblig.

5 d. l. j. de his qui deiec.

6 l. cũ satis. de agr. li. xj.

7 l. Proculus. de dam. infe.

8 l. si veteris. C. de fi. instr.

sas[9]. Sed finge constitutum, pœnas maleficio- 9 l.ij. C.de vsu pup.
3 rum † quæ noctu committantur, duplicari, quomodo intelligentur maleficia? Et cùm dicantur quasi malefacta, videntur non contineri, quæ dicta, scripta, cõsulta malè sint. Qui igitur noctu conuitiatus fuerit, in eam pœnam non incidet[10], & id frequentius probatur. 10 Bar. l.aut facta.de pœ. Ego nõ dubito, etiam in lege pœnali malefacta dici, quæ scripta, dicta, consulta criminosè sint: cùm verba generaliter, & quatenus sermonis proprietas fert[11], tum quoque accipi debeant. 11 l.cum lege.de testa. Sed ne conuicia hoc casu compræhendantur ratio legis suadet, ex qua de his delictis significari ostenditur, quæ ex tenebris nocturnis, vel facilius, vel grauore cum noxa fierẽt: quod in iniuriarum crimine non
4 est. Sanè † cùm antiqui maleficos speciali nomine incantatores intellexerint[12], huiusmodique diuinatores, de eis, potius est, vt legis verba accipiantur, cùm noctu præsertim soleant vmbras euocare, & animas responsa daturas, vt Canidia apud Horatiũ. Quo sensu & Exo. XXII. scriptum est: MALEFICVM NE PATIARIS VIVERE, id est, sortilegum & carminibus veneficia facientem. 12 rub.C.de maleficis.

SVMMAE.

1 *Contractus actum seruandũ, ex causis contrà.*
2 *Acti inter partes depræhendendi modus.*
3 *Hæredum pacto legatarios excludi.*
4 *Emphyteusis conducendæ forma.*

LEX CCXIX.

IN CONVENTIONIBVS. Certissimi † iuris est, in contractibus, siue bonæ fidei siue stricti iuris sint, id in primis obseruandum, quod actum est, etiam si verba improprie accipiantur: alioquin, (nisi de voluntate constet) à verbis non recedimus. Constat † autem quandoque expreßè [13], putà ex præfationibus, vel præcedenti tractatu: quandoque tacitè [14], vt quia natura contractus, qualitas rei, personæ, contrahentium consuetudo, eius quod actum est, coniecturam inducant: potéstque hoc in responso exemplum accipi: fundus enim emphyteuticarius, vel vectigalis, & ad hæredem conductoris, & ad successorem particularem, nisi aliud actum sit, transferri potest. Quid ergo, si † contrahentes pacti sint, vt ad hæredes transeat? Et videbatur eam pactionem propriè intelligi debere, tum ex communi regula, qua cauetur in casibus dubiis à proprietate sermonis non esse recedendum [15]: tum quia aliàs pactio esset superflua: cùm enim ex tali contractu & hæredes & legatarij admitterentur, nisi per huiusmodi pactionem diceremus censeri legatarios exclusos [16], nónne nullius esset momenti?; quæ interpretatio fugienda est. Accedit his, quòd magna subest ratio, cur hæres solùm admittendus sit, non autem legatarius: esset enim non modicum detrimentum

13 l. Titia. l. ita stipulat⁹. de ver. obli.

14 l. semper in stip. ff. tit. j.

15 l. non aliter. de leg. j.

16 l. si quando. de leg. j.

tum domino, qui aduersus legatarium nullam actionem personalem haberet, cùm actiones in personam, neque rem ipsam, neque singularem successorem sequantur [17]: de hærede ergo solùm debuisset intelligi, qui ipse in personam conueniri potest. Sed tamen Papinia-
4 no aliter visum est: quoniam voluntas * contrahentium ante omnia spectanda est, etiam quòd aliud dictum sit. Voluntatis autem coniectura ex natura contractus colligitur. Nec enim præsumendum esse cõtrahentes in plus contrahere voluisse Papinianus [18] ait, quàm actio ex contractu eos compelleret: & licet
5 * debeant verba intelligi, vt effectus alicuius sint, non tamen operantur nisi secundum naturam actus: ídque & Baldus [1] & Alexand.[2] responderunt: nec probabile aliquod damnum locatori infertur, cùm non possit lega-
6 tarius * propria auctoritate possessionem ingredi, sed ab ipso introducendus sit: quo
7 † tempore eum in dominum agnoscet [3], séque obligabit, quinquagesimámque illi, quod præmium vulgò Laudemium vocant, præstabit. Et quod in legato dicitur, in donatione quoque locum habere receptum est: nec enim tunc aliqua denuntiatione opus est, sed satis est petitio introductionis, & solutio quinquagesimæ. Nec distinguitur, locator emphyteutici fundi sit priuatus aliquis ciuis[4], vel respublica, vel ecclesia: poterit enim

17 l. fina. de contr. empt.

18 l. iiij. §. de vsur.

1 Bal. rub. C. de contrah. empt.

2 Alex. cons. xxj. in j.

3 l. iij. C. de iure emphy.

4 l. j. C. de fun. patr. libro xj.

conductor ius suum per legatum vel donationem transferre, etiam eis irrequisitis, dum saluo eorum iure & citra fraudem alienet[5]: & ita crebriùs approbatum est. Qua autem ratione vectigales agri ciuitatum locari solerent, ex Iulio Hygino de limitibus agrorum à nobis traditum est Dispunctionum lib. III. cap. x. Sed & quibus casibus appellatio hæredis ad singulares successores pertineat, suprà attigimus[6].

5 l. ij. C. ne rei domi.

6 l. hæredis. s. eod.

SVMMAE.

1 *Liberis descendentes omnes contineri: ex causis diuersum. 3.*
4 *Filios ad vlteriores porrigi: quandoque contrà, idque ex re accipi. 6.*
5 *Nepotes fœminis filiis præferri.*
7 *Alienatio vetita nepotes teneri.*
9 *Nepotes filiis, nisi ex causis, contineri.*
11 *Feudum ad nepotes transmitti.*

LEX CCXX.

LIBERORVM. Liberorum † appellatione nepotes, & pronepotes, cæteroíque descendentes contineri certũ est, ídque exemplo duodecim Tabul. quæ primam *successionis causam liberorum esse volebant, & de omnibus descendentibus intelligebant. Quo sensu & prætores in edictis acceperũt, vt cum patroni liberos in ius sine venia vocari prohibu-

3 hibuerunt[7]: strictè † tamen hæc vox quandoque accipitur, & vsque ad trinepotem solum intelligitur, & ita veteres existimabant, quod Pomponius & Paulus refert[8]. Sed C. Cassius & Vlpianus, & in hoc responso Callistratus latiùs pertinere existimauerunt, & in infinitum dici; idque tanquam honestius meritò obtinuit. Cùm igitur nomen liberorum sit collectiuum plurium graduum, qui fratrē & eius liberos instituit[9], ordine successiuo vocasse videbitur: quod non est receptū, si filios

4 dixisset[10]: propriè † enim appellatione filij, nepotes & deinceps descendentes non contineri verius est, sed ex interpretatione tantùm: quo in tractatu quid ipse sentiā, suprà explicaui[11]. In præsentia, quod ab aliis communiter traditū sit, recitabimus: & quadrupliciter in hoc distingui à maioribus solet: aut enim filiis prouidetur, aut grauantur, aut de eis versus alium fit mentio, aut in conditione ponuntur. In prima specie appellatione filiorum compræhendi nepotes receptius est[12]: cū enim actus hic fauorabilis sit, debet lata significatio accipi, & hoc siue in testamentis, siue in legibus, siue in beneficiis principum loquamur: fit enim in his amplior interpretatio[13] licet in priuilegiis sit cōtrà. Si igitur pater filios suos instituat, etiam nepotem ex filio præmortuo instituisse videbitur, quod tamen variè acceptum est, aliquibus ideo institutum censen-

7 l. sed & si. §. liberos. j. & ij. de in ius voc.

8 l. Iurisconsultus. de grad.

9 c. Raynutius. de testa.

10 l. Gallus. §. j.

11 l. filij. l. iusta. l. naturū. hoc titu.

12 l. Lucius. de hær. insti.

13 l. sed & si. §. j. de excus. tut.

tibus, quia nisi ita interpretaremur, præteritione testamentũ rumperetur: interpretamur autem semper vt actus valeat: aliis, ne durum, absurdúmve aliquid consequatur, quale est cùm à parentibus filiis separarentur, vel melioris fierent conditionis nepotes quàm filij, idque genus similia: aliis, quoniam dispositio in futurum confertur: cùm enim verisimiliter dubium sit, an in id tempus filij vel nepotes existant, debet mens testatoris largius accipi, vt non existentibus filiis, nepotibus prouisum videatur, vt etiam in facti quæstione consul-

14 Consi.ix. in j. tus Alex.[14] respondit: quæ declarationes dubitationem nullã habẽt, cùm generaliter propter fauorem ea interpretatio ex Doctorum frequentiore sententia procedat: vnde & in municipalibus statutis idẽ obseruatur. Finge

15 Alex.cõs. xxvij.in iij. †cautum esse[15], vt filij masculi exclusis fœminis succedant, nunquid nepotes etiã ipsi præferẽtur? Et respõsum est, præferri: ratio enim eius legis est, vt agnatis saluæ sint facultates: quæ ratio in nepotibus locũ habet, & tametsi in lege expressa non sit, ab ea tamen argumen-

16 l.quãuis. C.de fideic. tari nos posse receptius est[16]: cùm enim hoc beneficium à lege patri conferatur, vt fœminam excludat, debet etiam in nepotem eius-

17 l.Gallus. §. vidẽdum. de libe.& posthum. dem sexus perpetuari[17], qui in successione patris sui locum tenet, eíque subrogatur: nam & cùm filia propter fauorem filij masculi excludatur, masculo ipso superstite nepote defuncto,

functo, idem fauor durat: vnde etiam si ipsa mascula sobole relicta decederet, nihilomin' frater, eiúsve filius ei soboli præferrentur: quoniam fauor propter quē ipsa exclusa fuit, non extinguitur: & sicut filia ipsa succedere nō potuit, ita & ex ea nepos repellitur, vt amputata radice, rami quoq; decidūt[18]. Et huius interpretationis, vti diximus, causam præstat fauor, quo cessante, interpretatio quoque nō admittitur. Et † ideo cùm quis tutorem filiis dedisset, non censeri nepotibus prouisum Vlpianus respondit[19]: tum quia respectu tutorum nullus est fauor, imò onerosa est tutela: tū quia non multum inde cōmodi nepotibus oritur, cùm cessante testamēto, de tutore illis per iudicem prouidendum sit: & ita Bartolus sentit. In sequenti specie, filiorum verbo non contineri nepotes certius est: vnde qui filios exhæredat, nepotes exhæredes fecisse non videbitur[1]: odiosum enim hoc est: quod & in dispositione legis proditum est. Et ideo lex Iulia, quæ ius patri facit filiam adulteram occidendi, in nepote non habet locum[2]: idémq; dū prohibet Senatori filiam eius ducere, qui artem ludicrā exercuerit: poterit enim in nepotis matrimonium conuenire[3]. Nam cùm leges huiusmodi merum odium filiorum & quidem principaliter sapiāt, meritò nepotes non continebuntur. Quòd si directò odiosæ non essent, aliud respondendum fuisset, vt in

18 l. si viua. C. de bo. mater.

19 l. quod si nep. de test. tu.

1 l.j.§. quæritur. de vē. insp.

2 l. patri. de adulter.

3 l. lege Iul. de ritu nup.

Senatusconsulto quo tutor pupillam sibi vel
filio suo nuptui collocare prohibetur: nam
4 l.S.consul nec nepoti quidem impunè collocabit[4]. Sed
tũ.de ri. nu. quid iuris esse dicemus, cùm testator filiis alie-
natione bonorum interdixit, an nepotibus
5 Gl. §. nos quoque vetitũ credemus[5]? Et non videri tra-
igitur. de ditum est: huiusmodi enim prohibitio odiosa
rest.fi. est. sed hæc cõclusio aliquo modo restringen-
da est. Pone † institutos filios, & ne alienent
grauatos: si enim in verbis institutionis nepo-
tes cõtineantur, cur non & in verbis prohibi-
tionis cõpræhendi debent? Cõsentaneum cer-
tè est, eadem verba eandem recipere interpre-
tationem, nec est verisimile voluisse patrem
minus oneris nepotibus imponi, quàm filiis
imposuerit. Et quod in hac † prohibitione
diximus, in fideicõmisso quoque respõdendum
est, vt fideicõmisso filiis iniũcto, nepotes non
6 Dec.consi. contineantur[6], nisi sub iisdem verbis institu-
ccxviij. ver. tio substitutióque cõcepta sit: tametsi impru-
vl.
7 Consf.xcv. denter hac in re labi mihi Decius videatur[7].
Pone rursus, verba prohibitionis, hæredibus
filiis institutis, in rem cõcepta esse: vt quia di-
ctũ est, veto bona mea vendi: quia volo, vt ad
illos, & illos perueniãt: videtur enim hoc casu
esse etiam nepotibus interdictũ, & ita etiam
8 l. filiusfa. cẽsuit Alexander[8]: quod † multò magis dicen-
§.diui.j.ff.de dũ est, cùm ratio dispositione generalior est:
leg. j. arg. l. vt cùm quis prohibuit alienationẽ filiis, quia
peto. §. fra- volebat bona perpetuò in familia remanere: &
tre.de leg.ij.

hoc

hoc enim casu omnes descendentes prohibiti censebuntur [9]. quod & respõsum est. cùm testator fratris fidei commisisset, vt hæreditatẽ filiis restitueret, quia mentis suæ erat, ne bona extra familiam peruenirent: petent enim fideicommissum nepotes quoque, & cæteri descẽdentes: & ita contrà quam Iason responderat, ex facto iudicari vidi. In tertio casu, cũ de filiis alterius respectu disponitur, nõ compræhendi nepotes cõstat, nisi dura aliqua separatio induceretur, vt cùm quis ancillam cũ filiis legat: tunc enim Papyrij Frontonis responsum, (cuius hîc Callistratus meminit) adtendendum est: cùm non sit verisimile, voluisse testatorem à patribus suis filios separari [10]. Idem, si aliqua alia coniectura hoc suadeat, quales sunt quas suprà retulimus, quando aliàs actus effectum nõ sortiretur, vel absurdum aliquid consequeretur, vel consuetudo sermonis ita suaderet, & si quæ aliæ sunt similes [11]. In vltima specie concludendũ est, quoties conditio, vel causa fauorem filiorum respicit, etiam nepotes eo sermone cõtineri. verbi gratia, Lex dicit [12], si mater filiis tutores non petierit, ius vendicandorum bonorum nõ habeat: illis enim verbis etiam quæ nepotibus tutores non petierit, ab hæreditate repelletur: nã actus hic filiis ipsis fauorabilis est. quòd si de fauore filiorum principaliter non agatur, aliud est: vt in eo exemplo, cùm lex à tutela

9 l. pater fil. §. fundum. de lega. ij.

10 l. vxorem §. cõcubinæ. de leg. iij.

11 l. alimenta. §. libertis. de ali. legat.

12 l. ij. §. si mater. ad Tert.

tutela eum excusat, qui tot filios habuerit: nó enim nepotes excusationis causam præstarét, nisi lex liberorum verbo vteretur [13]: principaliter enim hoc casu de patris, non autem filiorum fauore agitur: vnde cùm filiorũ fauor non vrgeat, à proprietate verborum non recedimus, quæ in conditionibus maximè attenditur, & primum locum in casibus dubiis tenet [14]. Excipiuntur tamẽ † aliquot casus, in quibus filiorum appellatione generaliter concẽdum est, nepotes non significari. Primus est in communi loquendi vsu: ex consuetudine enim aliter filios, aliter nepotes appellamus: & ita sentit Accursius [15]. Sed Doctores non adducũt, nisi probaretur huiusmodi cõsuetudo, nec ex sermone vulgari ad Latinum probabile argumentũ deduci potest [16]. Secundus casus est, quoties lex ex aliqua causa significationẽ eius dictionis coarctat, vt cùm fructus in quartam, quæ ex Falcidia debetur [17], non imputari, quamuis testator iusserit, lex Iustiniani præcepit, subiicítque eo præcepto nepotes non alligari. Idémque in hoc responso, cùm leges necessarium ducunt cognationum singularum nominibus vti. quia nõ omnibus præstitum voluerint, sed his solis, quos nominatim enumerant: vt cùm diuus Pius constituit [18], ne liberi Decurionum vsque ad pronepotes torqueri possent: vel cùm vsque ad eum gradum concedit lex ei succedi, qui ince-

stas

13 l. ij. §. hoc autem. de exc. tuto.

14 l. Meuius de cond. & demonst.

15 Glo. inst. qui test. da. tut. §. fin.

16 Alex. cõsil. xxvj.

17 l. iubemus. C. ad Treb. Decius consil. lxxxvij.

18 l. à diuo. C. de quæst.

stas nuptias contraxerit [19], & si qua similia. Tertius casus est, cùm de filio non disponitur, ea solùm ratione, quia sit filius, sed etiam respectu alicuius qualitatis ei inhærentis: nam dispositio huiusmodi ad eum non refertur, cui ea qualitas non insit: veluti cùm lex filium spurium institui prohibuit: non enim existimabitur vetita institutio legitimi, ex filio spurio, nepotis: in eo enim qualitas illa deficit [20]. Idem in municipalibus statutis, quæ exclusa filia, filios masculos ad successionem admittunt, non erunt admittẽdæ neptes, cùm qualitas masculina illis desit: quod & ab Alexandro [21] respósum est in eo, qui filium primogenitum ad fideicommissi petitionẽ vocauerat. Quartus casus est, cùm sub alio nomine potest cẽseri magis propriè nepotes vocatos, quàm sub nomine filiorum: vt si fratri meo, & eius filiis, & descendẽtibus fideicõmittam: admittuntur enim prius filij quàm nepotes [1], tanquam priùs nominati, cùm de nepotibus potiùs verbo descendentis, quàm verbo filij actum censeatur: sub illo enim propriè, sub hoc non nisi per interpretationem continerentur: idque Dec. respondit [2], & mihi nõ displicere suprà adtestatus sum. Quintus casus est in cõtractibus: in eis enim fit interpretatio aduersus eum, pro quo pactio cõcepta est [3]: & ideo si quis accipiat emphyteuticum fundum pro se & filiis, nepotes nõ admittẽtur [4]: & ita

19 l. si quis incesti. C. de incest. nupt.

20 l. fin. de natu. lib.

21 Consi. cxxiij. in j.

1 l. cum ita. §. fi. de leg. ij.

2 Consil. j. in fi.

3 l. veteribus. de pact.

4 Ias. §. instituens. l. Gallus. de lib. & posth.

& ita quàm plurimis visum est, quæ sententia apertissimè falsa est, cùm suprà traditum legerimus, eum, qui pro se & hæredibus huiusmodi fundum conducit, etiam legare posse atqui magis impropriè appellatione hæredis legatarius comprehenditur [5], quàm filij appellatione nepos. Illud receptissimum est †clientem, cui beneficiarius fundus (feudum vocant) pro se & filiis conceditur, etiam nepotibus, cæterísque descendentibus relinquere posse: hic enim contractus* latissimam interpretationem propter beneficij naturam recipit [6]. Qua ratione idem & in donationibus dicendum esset: fauorabilis enim hic cõtractus est. Sextus casus est, cùm de filiis fit mentio ex proprio corpore natis: nam videtur nepotes non contineri, & hos præsertim qui ex filiabus nati sunt: & sic ab aliquibus responsum comperi [7]. Sed in hoc opinatissimi scriptores dissentiunt: sanguinis enim* cõtinuatio inepte quoque est [8]: nisi igitur alia coniectura adsit, quæ nos in aliam partem deducat, promptius est vt pro nepotibus pronuntiemus [9].

5 s.l.proxi.

6 Ias.d.§.instituens.

7 Guid.pap. q.cccliij.

8 Alex.l.ex facto.§.fina. ad Trebel. &d.l.Lucius.

S V M M Æ.

1 Restitutionis in integrum vis.

2 Falsum tutorem varie accipi. 3.

5 Nullitate nomen iuris extingui: quãdoque diuersum. idque ex causis. 11.

9 Nullius facti nomen durare. 12 C.

12 C. per venerabilem. explicari.

LEX CCXXI.

1 PAVLVS. Quod † falso tutore auctore gestum est, per in integrum restitutionem emendat prætor, & quanti ea res est aduersus eum qui dolo fecit, actiònem dat [10]. Decla-
2 rat † hic Iurisconsultus, quis dicatur falsus tutor: & eum esse interpretatur, qui verè tutor datus non est: vel qui datus est, sed perperàm & inutiliter, vt qui habenti alium tutorem datus est [11]: sicut & falsum testamentum dicitur, quod nullum, vel inutile est: idémque
3 in modio iniquo. Hinc † accipi argumentum potest, tutorem inutiliter datum, propriè tutorem non dici [12], & ideo adiectione illa falsi distinguitur: vnde consequens est, vt hîc probetur quòd communiter traditum est, quod
4 nullum * est actus nomen propriè non habe-
5 re, si actus iuris ciuilis sit: qua † ratione testamentum nullum, non est propriè testamentum [13]: stipulatio nulla, non est stipulatio [14]: sententia nulla, non est sententia [15]: quod nō
6 in iudiciis solùm, sed & in compromissis pro-
7 cedit. Sic & electio * nulla, non dicitur electio [16]: & cessio * perperàm facta, non habet cessionis nomen: & qui iurat se statuta obser-
8 uaturum [17], de his quæ nullo iure valent, iurasse non intelligitur. Sic & * alienasse em-
9 phyteuta non dicitur [18], qui venditione nulla, & non solenni distraxit. Quòd si † nomina facti,

10 l. j. l. nouissimè. quod fal. tut.

11 §. interdum. inst. de cur.

12 l. iij. de test. tut.

13 l. ij. §. j. quemad. test. ape.

14 l. j. §. sed si mihi. de verb. oblig.

15 l. iiij. §. cō demnatum. de re iudic.

16 Bart. l. filium. de leg. præst.

17 Fel. c. ex tenore. de rescr.

18 Bald. l. ij. de epis. aud. C.

facti, non autem iuris sint, quod inutiliter
actum est, propriè nomen seruat. Vnde * li-
19 l.j.in prí. de ser. bellus incertus, vel citatio inutilis [19], nomen
suum seruant, licet in effectu non obligét [20].
20 c. j. de præscrip. Sic & episcopus inutilis, vel hæreticus, episco
pus propriè est, tametsi perinde habeatur [21]
21 c. inter. de transa. episc. ac si non esset. Eadem ratione etiam inutilis
maritus [22], nomen mariti seruat, quamuis le-
22 l. fi. C. ad leg. Fla. de pla. gis interpretatione eius vxor orbata existime
tur. Sanè † plerunque accidit, vt etiam actus
iuris sub vero nomine designentur, licet cassi
& inutiles sint: quod quandoque fit enuntia-
tionis causa, vt cùm lex matrimonium nullu,
vel diuortium simpliciter suo nomine appel-
23 l. quod Seruius. de cond. cau. da. lat [23]: quandoque per locum qui ex adfectu
dicitur [24], vt cùm Titium rem suam emisse
scribimus, nimirũ indicantes, hoc eum voluisse,
24 l. Labeo. e.cod. vt rem emeret: quandoque actus sui [illegible]endi
causa, vt cùm iussus est quis hæreditarium
25 l. mulier. §. j. de cond. inst. seruum manumittere, & deinde hæres esse [25]:
sufficiet enim vel de facto manumittere, vt
adire posſit. Sed & lex Pontificia [26]: Rex, in-
26 c. per venerabilem. qui filij sint leg. quit, Cæsarem † in dominum non recogno-
scit: quod de facto interpretantur plerique:
hoc enim verbum magis ad factum, quàm ad
ius refertur.

SVMMAE.

1 Pecunia corpora, & iura contineri. 2.

3 Pecunia est quod possidetur, quandoque diuersum.

LEX

LEX CCXXII.

1 PECVNIAE NOMINE. Pecuniæ † significationem vario modo accipi[27], suprà demonstrauimus: & quandoque latiùs patêre, quàm vt id quod numerato est, solùm compræhendat: mobilia enim & immobilia complectitur, atque etiam iura, cæteráque huiusmodi res incorporales: quapropter si tibi pecuniam, quam Titius debet, donauero, actionem quoque donasse videbor[28]: hinc adpa-
2 ret, † pecuniæ verbum vniuersale esse, vt meritò Senatusconsultum Trebellianum in eo locum habeat[29], qui pecuniam omnem restituere rogatus sit: de iuribus enim actum quoque intelligetur: cuius rei rationem adsignat hanc Accursius: quia omnes res in pecuniam conuerti possunt: idque IIII. Ethicorum Aristoteles sensit. Sed hac ratione etiam cùm numum dicimus, aliud quàm quod in moneta est, significaremus, párque esset numi & pecuniæ notatio[1], quod falsum est. Verius igitur[2] quod August. in lib. de doctrina Chri-
3 stiana tradit, dum, Totū[3], † inquit, quod homines in terra habent, quorúmque domini sunt, pecunia dicitur: quia antiqui quod habebāt, in pecoribus habebant. Sanè restringitur hæc significatio quādoque ex subiecto argumēto. Pone, in sermone hominis illiterati & idiotæ[4], facta est pecuniæ mētio, intellligemus an-
4 gustè de pecunia * numerata[5], quā & vulgares

27 l. pecuniæ. §. eod.

28 Bart. l. si seruus. §. fin. de stipu. ser.

29 l. nā quod. in fi. ad Trebellia.

1 l. litigatores. §. quod ait. de arbit.
2 Ias. l. talis. de leg. iij.
3 j. q. iij. totum.

4 Bar. l. vxorem. §. legauerat. de legat. iij.
5 l. j. ad Macedon.

denarios vocant, cùm denarius propriè sit decem asses, hoc est, argenti drachma[6].

6 Card. cle. exiui. §. porrò. eod. tit.

SVMMAE.

1 *Culpæ dolum inesse.*
2 *L. Contractus. de reg. iur. sensus.*
3 *Culpam dolo accedere ex causis.*

LEX CCXXIII.

LATAE CVLPAE. Culpæ † nomen generale est, & dolum quoque compræhendit: qui enim dolo fecit, vtique in culpa est. Vnde qui promiserit damnum præstare, quod serui mei culpa contigerit, si quid dolosè deliquerit, vt quia furtum fecerit, resarcire quoque tenebitur. Solent † tamen Iurisconsulti, cùm culpam non præstandam simpliciter dicunt, de leui intelligere: lata enim cum dolo proxima sit, ferè semper præstanda est. Dicitur autẽ † dolo proxima duobus modis, aut quia præsumptam in se fraudem cõtineat[8], vt cum non eam diligentiam in rebus alienis quis adhibuit, quã in suis: aut quia tam supina & inexcusabilis culpa est, vt tametsi non præsumatur fraus, parum tamen ab ea distet[9]; veluti cùm quis in gratiam amici negligens fuit: licet * enim gratia & nimia facilitas excusata dolo, proxima tamen illi est. Et ideo regulariter proditum est, cùm lex aliquem dolũ[x] præstare

7 l. contractus. j. tit. j.

8 l. quod Nerua. de depo.

9 l. si procuratorem. in §. mandati.

stare teneri dicit, etiam de lata culpa intelligi: quod tamen quemadmodum accipiendum sit, infrà tractabimus[10]: Quis autem huius culpæ sit finis, id est, definitio, superius disputauimus. At leuis culpa sic definiri potest, vt sit negligentia, qua quis in rebus alienis eam curam non adhibet, quam cæteri patresfamiliâs solent, tametsi in suis minimè diligentior sit.

10 l. magna. hoc tit.

SVMMAE.

1 *Amicitiæ genera & effectus. 2. 3.*
5 *Testes amicos, nisi in casibus eleuari: idque arbitrarium.*

1 §. AMICOS. Pluribus † modis accipitur amicitia: est enim quædam maxima, & penitus inhærens animis inuicem se amantium, cuius multa exempla cõmemorat Lucianus in dialogo, qui Toxaris inscribitur, quanquã Græci sic explicant σώματα μὲν δύο ψυχὴ δὲ μία, vt eadem anima duobus in corporibus esse videatur, quod idẽ vterque velit, nolitque. Alia est, quæ hic describitur, non quidẽ tam ardẽs, sed tamen non leuiter coniuncta, & honesta consuetudine introducta: & de hac proditum est leges accipiendas esse, quæ causa amicitiæ aliquid indulgent[11], vel vetant: prior enim illa, cum Hesiodi Erigone ad superos, (opinor) recessit, & nusquam in humanis habitat. Est & alia vulgaris, qua congerrones, idque genus

11 l. sciendũ. §. si alicuius. ff. de legatio.

socij etiamnum vulgò amicos se inuicem ap-
pellant: ea ex leui notitia cõtingit, & inter im-
probos quoque plerunque est. Sunt † autem
arctissimæ illius amicitiæ causa pleraque cõ-
cessa, & quicquid cognationis fauore introdu
ctum est, id omne ad huiusmodi amicos exten
12 c. requisi- ditur [12]: quæ enim maior potest esse coniun-
sti. de testam. ctio? Hinc † aliqui tradiderũt, liciti eius amo-
ris ardorem, vim clausulæ codicillaris habe-
13 Bald. l. si re [13]; aliqui reuocationẽ clausulæ derogato-
iure. C. de riæ inducere: quæ in priore testamẽto adiecta
testa. manu- sit [14]; aliqui in substitutione fideicommissaria
miss. simpliciter facta hoc operari, vt amici sui filij
14 Rom. cõs. substituto * præferantur [15]. Sunt & qui sicut
clxxix. coniunctum, ita & amicum absque mandato
15 Barb. l. cũ ad agendum admitti crediderint [16]. Quæ om-
acutissimi. nia vera esse ego arbitror in priore illa amici-
C. de fideic. tia, quæ vsque adeò nostris temporibus rara
16 Ias. l. exi- est, vt cuiusdam prodigij loco sit, si vnquã gen
gendi. C. de tium reperiatur. Sed nunquid amicus ad testi-
procurat. monium admissus pro amico probet [17]? Et
17 l. ij de de fide diminui illi constat, & ideo ex numero
testi. testium cõualescere posset, vt si, vbi aliàs duo
sufficerent, tres amici reciperentur. Addunt
† aliqui tam immensam amicitiã posse depræ-
hendi, vt non solùm diminueretur, sed omni-
18 Feli. cap. no eleuaretur [18]. Contra Bal. [19] cum amicitiæ
quoties. de virtutis & fidei nomen sit, non esse admitten-
testib. dum, vt propter eam fidei minus testi adhi-
19 Bal. l. eos. beatur. Sed in hoc deuentum est, vt amicitiæ
C. de testi. causam

causam iudex inspiciat, & si ex societate otiosa, vel non multum egregia, nec seueris viris laudata consuetudine prouenisse depræhenderit, summámque esse, nihil eis fidat, & ita
6 arbitretur: magna enim affectio * veritatem prorsus impedit[20]. Nec refert ad amicitiam se inuicem vnquam viderint aliqui, vel id minùs, cùm ex fama & bonis operibus sæpius ac-
7 cidat[21], vt inter * ignotos quoque non vulgaris dilectio exoriatur. Sanè non omnis qui parcit, amicus est[22], nec omnis qui verberat, inimicus, vt Augustinus ait.

20 iij. q. v. accusatores.

21 xxix. q. j. cap. j.

22 v. q. v. c. non omnis.

SVMMAE.

1 *Vinctum vinculis quibusuis teneri.*
3 *Custodiæ acceptio multiplex.*
4 *Carcerandi causæ.*
5 *Carcerari quem posse ob æs alienum.*

LEX CCXXIIII.

1 VINCVLORVM. In † vinculis esse dicitur, quicunque vinctus est, siue publicè à magistratu, siue priuatim, vt seruus à domi-
2 no. Custodia * verò † ad ius publicum perti-
3 net, cùm quis in carcerē detrusus, vel sub cu-
4 stodia magistratuum est. Potest † autem qui tribunali præest, ex qualibet leuissima suspicione eum, quem nocentem arbitretur, in carcerem ducere[1]: oportet tamen qualemqualem vestigationem præcessisse, ne iniuriam faciendi causa hoc mandasse videatur[2]: quo

1 Sali. l. nullus. C. de exhib. reis.

2 Glo. c fin. de accu. in vj. Bald. l. ij. C. de his qui lat.

casu grauaretur eius opinio, licet pœnam aliquam non subeat. Solùm enim in ciuilibus receptum est, vt iudex iniustè aliquem in carcere retinens, actione * iniuriarum conueniri posit[3]. Hinc apparet, cùm iudex ordinarius à captura nocentis cœpit, non excusari reum quò minus in examine interrogatus sub sacramenti religione respondere teneatur[4], deliquerit, an non deliquerit: alioquin lex ius capiendi non concederet, si non, nisi præcedentibus indiciis, interrogari posset. Accipitur † autem custodia pro carcere[5]: quoniam in illum rei non pœnæ causa, sed custodiendi mittuntur: vnde si effugient, custodes ipsi tenentur: quoniam lex præsumit, non posse parietes effringi[6], nec instrumenta huiusce rei causa haberi sine eorum culpa: idem ... Aretinus[7] respondit. Accipitur etiam custodia pro ipsis incarceratis apud Modestinum[8], idque obseruatè adnotauit Accursius. An autem ob æs alienum capi, & in carcerem detrudi quisquam posit? Peritiores negant, nisi fiscale sit nomen[9], contumaciáque accesserit: vel nisi aliquis iam condemnatus sit, quo casu cedendo bonis liberatur[10]. At olim lege duodecim Tabularum aliud erat, cui per desuetudinem rectè derogatum fuisse, apud Gellium Cæcilius Iurisconsultus disputat.

3 l. pe. C. qui bon. ced.
4 Bar. l. Marcellus. rerũ amot.
5 l. ad cõmentariẽsem. C. de cust. reor.
6 l. carceri. in fi. de cust. reor.
7 Are. cons. xxxviij.
8 l. custodias. ff. de pu. iud.
9 l. nemo. car. C. de exa. trib.
10 l. j. C. qui bon. ced.

SVMMAE.

1 Venditori obseruanda.

3 Fugitiuum animo actuque spectari.

6 Minas damnationi, quæstionive non sufficere.

LEX CCXXV.

1 FVGITIVVS. Qui † mancipia vendunt, ex edicto Aedilium curulium certiores facere emptores debent, seruus fugitiuus, an

2 erro sit[11]. Sunt autem Errones, * hi, qui à domino recedunt, vt cùm vagati aliquandiu fuerint, reuertantur: sic apud Ouidium Sappho Phaonem appellat:

11 l. j. l. quis sit. de ædil. edic.

Nec vos erronem tellure admittite nostrum:

Licet eius loci interpretes grammatici id iu-

3 ris verbum non perceperint. Sanè † ostendit Iurisconsultus, solam mentem propositúmque fugiendi non sufficere, vt fugitiuus quis dicatur, nisi & aliquis actus fugæ accesserit.

4 IACTAVERIT. Verba * enim iactatoria non obligant, & nullius effectus sunt[12]:

12 l. fina. de hæred. insti.

5 Vnde * & si quis iactauerit, se Titium occisurum, quamuis deinde cõstet fuisse occisum, non tamen aduersus iactatorem illum præsumetur, vt condemnari posit, sed solùm poterit quæstioni subiici[13]. Quid si homine occiso, gloriosulus aliquis inter congerrones suos iactauerit se eiùs criminis auctorem? Et putauerim nõ sufficere id quæstioni, nisi aliæ con-

13 l. metum. C. de hisque vi met. cau.

iectum accedant, vt quia inimicus eius esset, vel alioquin percussor, & reprobæ vitæ: nam & confessio extra iudicium habita, tanti non est, vt ex ea solùm torqueri quis possit[14].

14 l. capite. 5. de adult.

ALIA SIGNIFICATIONE. Quantum sit respectu Dei, vt Accursius exponit. Quoniam apud Matthæum scriptum est[15]: Qui viderit mulierem & concupiuerit, iam mœchatus est in corde suo. Ego † non arbitror Ethnici scripta ab Euangelio interpretationem accipere. Satius igitur est, vt de eo locutionis genere eo intelligamus, quem κατὰ τὴν προαίρεσιν Hieronymus appellat. Grammatici ab adfectu vocant. Cicero in Aratæo carmine:

15 xxxij. q. v. qui viderit.

Vt quondam Orion manibus violasse Dianam.

Id est, violare appetisse. Vergilius:

Galli per dumos aderant, arcémque tenebant.

Id est, adfectabant tenere. Qua figura adulterum, & furem, & aleatorem dicimus, qui horum criminum adfectatores fuerint.

ASSVMPTO ACTV. Id * est, ab actu quem facere cœperit, & per eum non stetit quò minus faceret, vt Oldradus ait.

SVMMAE.

1 *Culpæ genus multiplex.*
2 *Testimonium incertum nullum.*
3 *Culpa lata, nisi in casibus dolus.*
4 *Culpam quamlibet contractus mutuæ gratiæ admittunt.*

7 Doli

7 *Doli, culpæ, præstationis concursus: ex causis alterum præstari.*

8 *Leuis & leuissimæ culpæ locus. 9.*

LEX CCXXVI.

1 MAGNA NEGLIGENTIA. Negligentia † simplex est, quam culpam leuissimam vulgò vocant. Culpa verò cùm simpliciter in lege ponitur, pro ea accipitur, quæ leuis est: id enim inter leuissimam, & latam medium est, & hoc nisi subiecta materia repu-
2 gnet. Idem † in testibus, qui si culpam interuenisse in contractu profiteantur, propter incertitudinem non probant [1]: debuerũt enim declarare expressius, an de leuissima, leui, vel lata intelligerent: & hoc Cornæo visum est [2].
3 Magna verò, vel † lata culpa, dolus est, intellige, præsumptus. Nam vero dolo lata culpa solùm proxima est. Appellatur & quandoque in iure hæc culpa latior, ea ratione, qua comparatiuum pro positiuo scribimus [3], vt apud Vergilium:

Tristior & lachrymis oculos suffusa nitentes.

Cùm igitur lata culpa dolus sit, consequens est, vt quælibet dispositio, qua dolum malum dumtaxat præstari tradatur, etiam de lata culpa intelligatur [4]. Quod ego verum esse arbitror, præterquam in lege Corn. de sicariis [5]: qui enim ex lata culpa eo crimine deliquerit, non illius legis pœna, sed leuius punietur. ¶ Quo exemplo responsum est, cùm ex statuto

1 Alex. l. si mora. sol. matr.

2 Corn. consi. viij. in j.

3 l. quod Nerua. deposi.

4 l. contractus. ǁ. tit. j.

5 l. in lege Cornelia. ǁ. ad legem Corne. de sicar.

6 Card.c.lator.de hom. poena mortis homicidæ irrogatur [6], nisi quis se defendendo occiderit, nihilominus eum quoque non contineri, qui lata culpa, non autem dolo deliquerat: idque receptissimum est. Addunt alij idem esse generaliter, vbi agitur de pœna etiam pecuniaria, & lex mentionem expressam doli facit: tunc enim non sufficere latam culpam [7]. Quapropter vt iuramentum in litem deferatur aduersus eum, qui in culpa lata solùm est, obtineri nequit [8]. Idem in eo dicendum, qui sententia iudicis infamia notatur [9]: hoc enim in solius doli vltionem concessum fuit. Sed & qui in lata culpa est, verè malæ fidei non est [10]: at qui in dolo est, ipse est malæ fidei. * Quapropter & in integrum restitutio hoc casu non conceditur [11], quam tamen & maximè negligentes solent impetrare. Sanè quemadmodum in contractibus culpa præstanda sit, longa est disputatio, quæ tamen paucis finiri sic potest, vt distinguamus, an vtriusque causa ineantur contractus, an dantis tantùm, an accipientis. In priore casu † non solùm lata, sed & leuis culpa præstanda est: quod in venditione, pignore, dote, emphyteusi, locatione, societate dicendum est [12], nisi res locata friabilis sit, & quæ facilimè frangitur [13]: tunc enim & leuissima culpa præstabitur. Sed & si quis socium negligentiorem adsumpserit, sibi imputet: nō enim quicquam præstabit, dum in suis rebus dilig

7 l.ij.§.sed & si.§.vi bo. raptorum.
8 l. in actionibus. de in lit. iurando.
9 §. suspectus. inst. de suspe.
10 l.sed & si. §.scire. de pet. hæredi.
11 l. vbi. de eden.
12 d. l. contractus.
13 l. si merces.§.qui columnam.loca.

7 diligentior non sit [14]. Sequentis† speciei contractus solum dolum & latam culpam recipiunt [15]. Quapropter qui depositum accepit, leuis culpæ non damnabitur: cùm enim sua gratia contractus initus non sit, sed aliena, æquum visum est vt solum dolum, seu latam culpam præstaret. Qua ratione si contra naturam commodati [16], gratia commodantis solius contrahatur, leuis culpa nõ oberit.
8 Non tamen hæc† perpetua sunt: nam in mandato etiam leuis culpa quandoque præstabitur [17], vt cùm res de qua mandatum est, mediocrem diligentiam requirit. præstabitur & leuissima, cùm natura negotij exactissimam industriam postulat, vt in procuratore ad lites [18], & præfecto Liburnicarum: qui enim huiusmodi mãdatum suscipit, se actui mãdato idoneum penitus profiteri videtur: & ita Alex. respõdit [19]. Negotiorũ quoque gestor, leuis culpæ nomine conuenietur: cùm enim se spontè offerat, mediocrẽ diligẽtiam præstare debet [20]. In tutelæ quoque cõtractu, quò minoribus magis succursum esset, leuis culpæ nomine agi posse placuit, nisi in exactione nominum cessatum esset [21], vel in prædiorũ emptione captio fuerit: tunc enim solũ lata culpa gestũ resarciet [22]. Sed & tutorũ hæredes ex
9 lata culpa solum cõuenientur [23]. In * vltimo casu receptũ est, etiam leuissimæ culpæ rationem reddendam, vnde cõmodatarius sic condemn

14 §. fi. inst. pro soc.
15 d. l. contractus.
16 l. si vt certo. §. interdũ commod.
17 d. l. contractus.
18 l. à procur. C. mãd.
19 Alex. cõsi. xlj. in iij.
20 l. tutori. C. de neg. gest.
21 l. ij. C. arb. tut.
22 l. tutor per. §. ij. de admin. tut.
23 l. j. C. de hæred. tut.

demnabitur: cùm enim ob eius gratiam contractus initus sit, debuit diligentissimus esse[24]: ne beneficium commodanti damnosum fiat. Quod & in contraria actione depositi & mandati eadem ratione receptum est[25]. In precario tamen, solum latæ culpæ periculum subeundum est: sibi enim imputet dominus, qui statim precarium non reuocet[26], si accipientis diligentiam suspectam habeat: nam postquam reuocauerit, si mora facta fuerit, de leuissima quoque iudicium reddetur[27].

24 §. item is inst. qui. mod. re.
25 l. si seruus. §. iustis. de furtis.
26 l. quæsitum. §. illud. de precar.
27 d. §. ex hoc. & §. seruitus.

SVMMAE.

1 Edictum vnde legitimi, explicari.
2 Hæres proximus in edicto intelligendus, ex causis etiam remotior.
5 Substitutus coniuncto potior.
6 L. Ex illa. sensus.

LEX CCXXVII.

EX ILLA. Verba † edicti vnde legitimi à prætore vocantur[28], sunt, EVM QVEM EI HAEREDEM ESSE OPORTET, SI INTESTATVS MORTVVS ESSET, BONORVM POSSESSOREM FACIAM. Quibus verbis is agnatus cui iure ciuili hæreditas delata esset, ad bonorum possessionem à prætore admittitur. Vnde cùm † eius agnati hæres, aut non æquè proximo, aut nullo penitus gradu eum, qui intestatus mortuus est, contingat, meritò à bonorum possessione reiicitur;

28 l. j. vnde leg.

iicitur, sicut & ab hæreditate repelleretur. Sicque verbum illud, hæredis, in edicto prætoris ad proximum tantum refertur. In casibus tamen, in quibus ius agnoscendæ bonorum poss. ad hæredem transmittitur, videretur hæredem quoque hæredis contineri [1]: vt cùm intra terminum deliberandi legitimus hæres moritur [2], nisi tunc eum hoc edicto nō vocari, sed aliarum constitutionum extensione dixeris, quod magis probo. Alius est etiam casus, quo proximus tantum hæres intelligitur, in illa videlicet substitutione: Quisquis mihi hæres erit, Titio filio meo, si pupillus moriatur, hæres esto. Cuius rei illa est ratio,
3 quòd substitutionis * pupillaris spes ad hæredem non transmittitur [3]. quapropter si iuri accrescendi coniuncta sit, aliud esset: cùm
4 enim ius * accrescendi non personam, sed rē respiciat, hæredi quoque hæredis portio ac-
5 crescit [4]. Et † ideo in proposita substitutionis specie, si pupilli cohæredem adiisse proponatur, deinde pupillum mortuum, eius quoque hæreditas illi necessariò accrescet [5]: quod procedit etiam si ante pupillum cohæres iste decesserit: qui enim ei succedet, pupillo quoque succedet, ne diuersum ius inter ipsum & eius auctorem inducatur: absurdum quippe esset, primum hæredem potuisse cogi, eius verò successorem non posse, & melioris fieri conditionis, idque in pupilli dānum, cuius

1 l. emancipata. C. qui adm.
2 l. cum antiquioribus. C. de iure delib.
3 l. sed si plures. de vulg.
4 l. si ex pluribus. de suis & leg.
5 l. qui patri. de acqui. hær.

cuius intereſt ex teſtamento, quod ei facit pa ter, adiri hæreditatem [6]. Vnde cùm de fauore eius agatur, hæreditas eadem cum paterna cẽſetur [7], & altera alteri accreſcit, tametsi verè duæ hæreditates ſint. Quod autem † ſubiicitur, hac ſubſtitutione ſcriptum hæredem ſolùm comprætendi, hoc ſignificat, vt nec per filium familiâs pater, nec per ſeruum dominus admittatur, non enim illis adfectus fuiſſe teſtator videtur, ſed eis ſolùm quos nominatim ſcripſerat, cùm domini vel patris ſpes in huiuſmodi acquiſitione incerta ſit. Quid enim ſi ante quæſitam hæreditatem filius vel ſeruus de manu exeat [8]? Quid ſi nullis minis, nullis precibus compelli poſsint, vt adeant? Sed de hoc latius ſuprà à nobis tractatum eſt [9].

6 l. ſi pupillus. de acqui.
7 l. Papinianus. §. ſed nec impuberis. de inoff. teſt.
8 l. cùm proponas. C. de hæred. inſt.
9 l. ſciendũ. ſ. eod.

SVMMAE.

1 *Vrbium conditio varia.*
2 *Coloniarum & municipum diſcrimen: iuris vſuſve promiſcuus.*
3 *Municipis faciundi modi.*

LEX CCXXVIII.

MVNICIPES. Vrbium † quæ Romano imperio ſubiiciebantur, varia fuit conditio: vt enim ſtipendiarias & fœderatas omittamus, earum quæ ius ciuitatis Romanæ

næ habebant, aliæ coloniæ, aliæ municipia
2 dicebantur. Coloniæ † erant, in quas ciues Romani habitatum deducti erant, agérque eis adgnatus: solebant autem deduci veterani, & pro diutinorum laborum mercede, vnde senectutem tolerarent, iugera bina accipiebãt. Causa deductionis erat, vel infrequentia vrbium, vel pœna, qua veteres coloni malè de Republica meriti, mulctabantur. Hæ Coloniæ tanquam quædam vrbis Romanæ effigies, paruáque simulachra erant: metropolis enim suæ legibus necessitatibúsque adstringebantur, & ideo magis obnoxiæ, quàm municipia, licet propter auctoritatem amplitudinémque Pop. Romani maiore in honore essent: vnde & in præmium ius Colonicũ quibusdam prouincialibus quãdoque tributum fuit, vt Berytẽsibus, & Aeliopolitanis [10]. Mu- 10 l.j. de cẽsib.
3 nicipes † igitur aliquanto melioris erant conditionis, quòd videlicet suis legibus, suísque moribus viuerẽt, & nihilominus ciues Rom. essent, honorésque in vrbe Romana capesserẽt, & sicut cæteri suffragiorum ius haberẽt, vnde & nomen sumpserunt, ab eo videlicet, quòd honorarij muneris capaces essent, licet onerum necessitatibus non adstringerentur, vt libro. XVI. Aul. Gell. diffusiùs explicat: atque ita intelligenda sunt Vlpiani verba, dum propriè municipes appellari tradit [11], 11 l.j. ad municip.
qui in ciuitatem Romanam adscripti sunt,

vt mu

vt munera nobiſcum faciant. Sed nunc abu-ſiuè municipes dicuntur, ſuæ cuiuſque ciuitatis ciues. Vnde Puteoli, & Capua, licet Coloniæ Romanorum eſſent, tamen καταχρηστικῶς municipia nuncupabantur, & earum vrbium ciues ſe viciſsim communicipes appellant. Conciuem enim Latinam vocem non eſſe, plerique arbitrantur, exemplo Græci ſermonis συμπολίτης. Fiunt autem municipes aut natiuitate, ſiue origine, vt quia ab eo municipio aliquis originem ducit. Idem ſi pater eius: paternam enim patriam ſequi filios legitimos receptum eſt [12]. Aut manumiſsione: quoniã liberti patroni ſui patriam acquirunt [13]; vnde manumiſsi hodie ciues Romani fiunt. Aut adoptione, vt quia alienigena à patre Florentino adoptatus ſit, fiet enim municeps Florentinus. Quo exemplo receptum eſt, vt Monachus, vel Canonicus, vel Rector, eius vrbis municeps cenſeatur, in qua iure ſacerdotij neceſſariò reſidet. Quod & de milite tatendũ eſt [14]. Illud non prætereundum, P. Mario, L. Aſinio conſulibus factum fuiſſe Senatuſconſultum, ne ſimulata adoptio in vlla parte publici muneris iuuaret: cenſerique ſimulatum, cùm beneficia ſortiti, ſtatim emittunt manu, quos adoptauere, vt Corn. Tacitus libr. xv. ſcribit. Allectione quoque creantur municipes, cùm Reſpublica aliquem eligit [15], & in ciuem adſumit. Quòd ſi actum ſit, vt qui allectus,

12 l. adſumptio. ad munici.

13 l. j. C. de lat. lib. tol.

14 l. municeps. §. fi. eo. tit.

15 l. ciues. C. de incol.

ctus est, ab omnibus sit muneribus immunis, non ideo tamē minus municeps est, nisi etiam ab honoribus excludatur: tunc enim abusiuè municeps dicetur.

SVMMAE.

1 *Agere, verbi composita & differentiæ horum.*

2 *Transigere varie sumi.*

4 *Litis finitæ exceptio multiplex.*

LEX CCXXIX.

1 TRANSACTA. Agit, † qui in iudicio prosequitur id, quod sibi debetur. Ab hoc verbo deducūtur exigere, peragere, trāsigere. Exigit, qui quod iudicio prosecutus est recipit. Peragit, qui obtinet: vnde peregisse reum
2 dicitur, qui damnauit. Transigit, † qui actionem sibi competentem[1], siue instituta, siue instituenda sit, aliquo accepto causa concordiæ omittit. Hæcque transactionis vera & stricta est significatio: generaliter tamen etiam accipitur pro quocunque actu quo concordia inducatur, vel ab obligatione recedatur[2], vel ad finem aliquid ducatur. Vnde transigere æstatem Plinius dixit: sic & transigere æuum, transigere diem dicimus. Igitur in Senatusconsulto, quo transacta, finitáve rata maneant[3], cautum est: transacta generaliter accipiemus, etiam quæ sine controuersia facta sunt.

1 l.j. de trāsf.

2 l.j. de pact.

3 l.j. in fi. ad Tertul.

N

ſunt. Cur autem ſpecialiter potius vox hæc
accipiatur, dubitari poteſt: an quòd particula
ve, ſubdiſiunctiuæ vim habet, & eodem ſenſu
intelligendam oſtẽdit, quo & finita intelligi-
tur? an quòd nulla eſt ratio, cur magis in ſpe-
cie accipiatur? Nec enim * ſolùm rata eſſe de-
bent, quæ iuſta tranſactione ſopita ſunt, ſed
& quæcunque alio modo finem habuerunt.
4 c.j. de lit. conte. in vj.
Quapropter † vulgò dicimus[4], litis finitæ ex-
ceptionem, ſi, ne vlterius procedatur, oppoſi-
ta fuerit, conteſtationem impedire. Sunt au-
tem huiuſmodi exceptiones non hæ tantùm,
quæ hîc enumeratæ ſunt, rei videlicet iudica-
tæ, vel tranſactæ, vel vſucaptæ, ſed etiam mul-
tæ aliæ: vnde generaliter proditum eſt, quan-
cunque exceptionẽ peremptoriã, qua euiden-
ter & incontinenti cõſtare poſsit, non poſ-
[illegible]
ſe reum in ius vocari, litis conteſtation[illegible]
5 Bart. l. eleganter. §. ſi quis poſt. de cond. indeb.
pedire[5]: veluti, quoties conſtat actionem nul-
lam actori cõpetere, vt quia lex dicat, eius rei
nomine actio nulla petitióve ſit[6]. Idẽ ſi agen-
6 l. mater. de inof. teſtam.
tis nihil interſit, vel in criminalibus accuſa-
tionibus ex exceptione obiecta factum impu-
nibile reddatur[7], idque protinus appareat.
7 l. ſi ſeruus. C. de his qui ad eccleſ.
Nam recepti iuris eſt, nullam exceptionem &
etiam rei * iudicatæ, litis conteſtationem &
cauſæ ſtatum impedire, niſi ſtatim probari
poſsit, idque ſe facturum reus recipiat. Quæ
8 Bart. l nam poſtea. de iureiur.
enim altiorem indagationem requirunt, poſt
iudicium acceptum reſeruantur[8].

SVMMAE.

2 *L. vt sunt. sensus.*
3 *Præscriptionis definita origo.*
4 *Vsucapiens quærit verum dominium.*

LEX CCXXX.

VT SVNT. Enumerantur * hîc tres exceptiones, quæ litis contestationem impediunt, si à reo sint oppositæ, quia litigare se velle neget: tanquam res minimè dubia sit, quam finitam esse iam constet. Quòd si simpliciter se non debere asserat, litémque contestetur, tunc in vim peremptoriarum obiicientur, cognoscétque iudex, & diffinitiuè pronuntiabit. Sanè † annotandus est loquendi modus, dum Iuriscósultus finita intelligit, quæ longioris temporis silentio finita sunt: quibus verbis per vsucapionem negotium finiri ait, non autem dominium acquiri. In quo articulo à nostratibus Doctoribus diu disputatum fuit[9], in hócque tandem deuentum, vt vsucapione directum dominium, præscriptione vtile solùm acquiratur. Esse autem vsucapionē in rebus mobilibus, præscriptionem in immobilibus. Quæ sententia omnino mihi non placet: passim enim veteres vsucapionem appellant, etiam immobilium rerum[10]: idque & Iurisconsultorum verbis, & xij. tabularum lege, cæterísque auctoribus,

9 In rub. de præscript.

10 l. iij. si fur. in fi. l. eũ qui. de vsucap.

& M. Cicerone, præſertim in Topic. probari poteſt. Præſcriptionem † vero aſſumere propriè videtur pro exceptione ipſa, quæ ex vſucapione deſcendit: & ideo rectè iudicio meo definiuerunt veteres, præſcriptionem eſſe exceptionem, quæ ex temporis lapſu ſubſtãtiam capit, & actioni obiicitur[11]. Licet Neoterici futilibus quibuſdam argumentis diſſentiant. Igitur per † vſucapionem acquiri verum & directum dominium, ſiue mobiles ſint res, ſiue immobiles, ego arbitror. Et cum dominium ſit iuris, non eſt dubium, poſſe auctoritate legis propriè & verè transferri. Nititúrque ea ratione lex, quòd qui vſucapi res [illegible] permittit, præſtare conſenſum tranſlationi videtur[12], alioqui nec mobilium rerum vſucapio vnquam procederet, cùm inuito [illegible] no contrectatæ res, vitio reali, id est, [illegible] ficerentur: quo caſu lex Attinia vſucapionem inhibet. Cùm ergo in huiuſmodi rerum vſucapione ceſſante odio furis interpretetur lex acceſsiſſe conſenſum, meritò dubitandum non eſt, directum dominium acquiri: in rebus autem immobilibus, cùm aduerſus ſcientem & negligentem vſu quis acquirit, eadem ratio ſuadet vt idem credamus. In ignorante magis dubitari poſſet: ſed tamen tum quoque propter auctoritatem legis verius eſt, directum transferri: licet ratione naturali perſpecta, quandoque dicatur vtiliter aduerſus eum præſcri

11 xvj.q.iij. in ſumma.

12 l. alienationis, s. eo.

præscribi [13], idque eius effectus est, quòd re huiusmodi ad extranei manus delata posset naturalis dominus vendicatione vti, nec admitteretur possessor, qui ab alio vsucaptum esse affirmaret: quid enim ad eum pertineret, de iure alterius disceptare? Illud vulgò cogni-
5 tum, qui cum mala fide * vsuceperit, nullum dominij ius acquisiuisse [1], sed sola exceptione defendi: cæterum iure Pontif. nec vsucepisse intelligitur [2].

13 l. j. in fi. de aqua plu. arcen.

1 l. si quis empt. §. j. de præscri. xxx.

2 cap. fin. de præscrip.

SVMMAE.

2 *Natum fingi suo quem non alterius commodo.*

3 *Lupam prægnantem capi vnicum præmium deberi.*

4 *Liberorum ius de natis solum accipi.*

5 *Prægnantis priuilegiorum causa.*

LEX CCXXXI.

QVOD DICIMVS. Superiùs traditũ
1 fuit, eum qui in vtero est haberi pro * nato: quæ regula hîc declaratur, vt vera sit, quoties de eius vtilitate quæritur: aliis enim non prodest, nisi natus sit. Quapropter in illa con-
2 ditione † fideicommissi, si rex Parthorum sine liberis ex se legitimè natis decesserit, talis respublica sit hæres: respondit Bald. [3] qui in vtero tempore mortis fuerit, non esse impedimento, quo minus euenisse conditio videatur: hic enim non de ventris, sed de hæredis commodo agitur. Quòd si is hæres qui gra-

3 Bald. l. qui in vtero. de statu hom.

uatus est, ipse posthumi pater sit, aliud mihi
deretur: interest enim haud dubiè eius, qui
vtero est, vt pro nato habeatur, sicque pater
hæreditatem locupletiorem habeat: quod [illegible]
4 Aret. l. qui filiabus. de leg. j. Aretinus [4], licet alia ratione motus, probat.
Cæterùm † ex hoc responso tradunt plerique,
si ei, qui lupum ceperit, aliquod præmiū con-
stitutum sit, venatorem à quo lupa prægnans
capta fuerit, nō vltra vnicum præmium con-
sequi posse, etiam si deinde enixa plures lupu-
los ediderit: hoc enim casu nō de lupulorum,
sed de venatoris vtilitate agi. Quod vt verum
arbitror, ita constanter negauerim, fictionem
hanc in brutorum partu locum habere: il-
lius enim hominis causa introducta est, nec
æquitas vlla subest, vt in belluis eadem [illegible]
mus. Et quod diximus, in aliorum com-
dum non fingi intelligendum est, [illegible]
quidem prosit: nam † vt ius trium liberorum
interim habeat, haudquaquam satis est duo-
bus natis, aliū in vtero adhuc esse: idque diuus
5 l. ij. de exc. tut. Seuerus cōstituit [5]. Quocirca nec † matri qui-
dem proderit, quæ licet prægnās puniri sum-
6 l. prægnantis. ff. de pœnis. mo supplicio nequeat [6], & ventris nomine in
possessionem mittatur [7]: non tamen hocideo
7 l. j. ff. simul. ven. nom. est, quia iā peperisse fingatur, sed quia qua-
cunque futura est spes in lucem proditum ho-
minis, extinguenda non fuit. Subest autē ip-
illa à conceptionis * die vsque ad decimum
mensem: dicitúrque conceptus infans, post [illegible]
fuit [illegible]

(Handwritten marginal note:) ibi etiam si. Tu adde Tiraquellū idē cū multis aliis tenentem in l. si vnquam v° suscepit liberos n 152 fol 374.

fusum semen: ab eo enim tempore post decem dies dolores capitis, vertiginésque oculorum mulieri oriuntur, indicium scilicet, vt Plin. inquit, inchoati hominis: motus verò in vtero quadragesimo fit die: sicque & omnibus antiquis, & etiam Iurisconsultis conceptum accipi dubium non est: licet recentiores aliqui, solùm quadragesimo die conceptum infantem dici opinentur [8]: tunc enim infundi illi animam. Sed Physicorũ celeberrimi quadragesimoquinto in maribus id fieri prodiderunt, longiore in fœminis termino. Empedocles, Diogenes, Herophilus, dum in vtero sit, propriam animam non habere vllam existimauerũt, sed matris virtute agitari. Orthodoxi auctores animã formato iam in humanam effigiem in semine, à Deo creari, infundique receperunt: quo autem tẽpore corpus ipsum formetur, in medium reliquerũt: quod & nos facturi sumus, cùm id ad Iurisc. minimè pertineat, qui, vt diximus, conceptionem ab infuso semine appellant, non à conformatione quæ in vtero fiat: quandoquidem & inter ipsos Philosophos hac de re minimè conuenit, variis Empedoclis, Asclepiadæque sententiis, quarum libro de placitis philosophorum quinto, Plutar. meminit.

8 In auth. de restit. & ea §. vnum.

SVMMAE.

1 *Delati in censum varia æstimatio.*
2 *Aureum variè æstimari.*

3 *Denarij pondus & æstimatio.*

LEX CCXXXII.

HAEC ENVNCIATIO. Quoties ita loquimur, Quod in † censum detulit Titius, pluris est aureorum xxx. id significare potest, non solùm quantitatem triginta aureorum in censum relatam, sed etiam tantum rerum, seu corporum detulisse, quantum æstimatio triginta aureorum efficere potest. Superiùs † autem admonui in Cæsarum constitutionibus ita taxari aureum[9], vt septuaginta duo aurei libram cõficiant: licet aureus, qui hodie in vsu est, minoris sit æstimationis, cùm nonaginta sex ex eis libra contineat. Vnde aliqui censuerunt, tametsi constitutum sit, donationem vltra quingentos aureos, aut solidos, nisi insinuata sit[10], non valere, eam tamen in qua DCLXVI. nostrates aurei erogati sint, valere: & ita Angel. & Ias. visum est[11]. Nobis videtur aureum, quo hodie vtimur, ex † generali omnium populorum consuetudine, esse veteri illi subrogatum: & ideo quæ de solido in iure ciuili cauta sunt, ad nostrum hunc, quamuis leuioris sit ponderis, referenda. Nam & in præsentia propter temporum qualitates, pauperiores sunt ciues, quàm olim essent[12]: & ante eas constitutiones, cùm Romanum floreret imperium, constat grauioris ponderis aureos numos signari solitos. Sunt & qui

9 l. quoties. C. de suscep. lib. x.

10 l. sancim⁹. C. de don.

11 Ias. l. ij. §. ex his. in fi. de ver. obli.

12 [illegible]§. j. Insti. [illegible]ic. lib.

& qui denarios aureos variæ æstimationis quoque signatos fuisse crediderint, idémque arbitrantur denarium & numum esse [1]. vulgarísque sermonis argumento vtuntur: qua in re vulgarem ipsi doctrinam planè ostendunt. Denarius * enim argenteus solum erat ponderis drachmæ, quatuórque sestertiis numis censebatur, hoc est, æris assibus decem, vnde & nomen sumpsit. Tritiora sunt hæc apud rei Latinæ peritos, quàm vt auctorum tibi cinibus sit opus: apud Græcos tamen dubium non est, auream quoque drachmam signari solitam, quam à similitudine ponderis Plinius quandoque καταχρηστικῶς denarium appellat.

1 Doct. in l. quæ extrinsecus. de verb. oblig.

SVMMAE.

1 Calumniandi modi. 6.

2 Cauillatur, qui decipit: causámve vltra ius protrahit.

4 Latrunculatorum abusus.

5 Reus non conuictus post bienniũ non repetẽdus.

LEX CCXXXIII.

SI CALVMNIETVR *. Arbitror enuntiatiuè verba hæc posita esse, & (vt recentiores Dialectici dicunt) materialiter. Interpretatur † autem ea Iurisconsult. vt calũniari idem sit, quod per moras & frustrationes negotium differre, vel per fraudem alios litibus vexare. Idémque & cauillari † dicitur: vtrunque enim verbum ab antiquo verbo

* in Pand. Flor. Si caluitur.

caluire deducitur, quod decipere significat, & frustrari: tracta à caluis metaphora, qui eos frusttantur, à quibus per capillos præhendi videntur. Quæ autem mora calumniæ præsumptionẽ inducat, sic definiri potest, vt qui in termino accusationi prosequendæ arbitratu iudicis constituto, non adest, cauillari videatur [2]. non debet autem is terminus esse longior, quam vt intra biennium causa expediri possit: is enim est * instantiæ criminalium finis, sicut triennium in ciuilibus [3]. Et ideo quis his † errant vulgares latrunculatores, qui si reum conuincere nequeant, eum, rebus sic stantibus, absoluunt, vt quandocunque vel minima coniectura ducti, rursus in carcerem trudant. Nam, elapso † biennio, inquietari amplius non potest: & cum accusatori statutus est terminus probationum recipiendarum causa [4], si probatũ non sit, definitiuè reus est absoluẽdus, nõ autem ea forma, quã cõcussores, & δημοβόροι iudices repererũt [5]. Sanè † is qui de re minima litẽ criminalem orditur, videtur non absurdè calũniator posse appellari [6]: exẽplo Atheniensium, qui huiusmodi homines Sycophantas vocabant, quod propter subreptos ficus, minimáque huiusmodi detrimenta, capitalẽ quæstionem excitarent. Quapropter si qui collitigant de re minima, & vicissim longas ambages, tricásque accumulant, non de vtilitate soliciti, sed vt aduersario noceat

2 l. qui crimen. C. de accus.

3 l. j. C. vt int. cert. tẽp.

4 l. properandum. §. & si quidem C. de iudi.

5 Imol. c. j. de offi. ord.

6 l. fustibus. C. de infam.

noceant, putauerim partes religiosi iudicis fore, vt ceu cauillatores eos reiiciat, actionémque deneget.

SVMMAE.

1 Votum pia promissio.

2 Vota varie concipi, eorumque genera. 3. 5.

4 Votorum origo, & nota. 6.

1 §. POST CALENDAS. Votũ, †est alicuius faciẽdi, vel nõ faciendi, versus Deũ deliberata & iusta promissio. Solebãt autẽ veteres quãplurima vota pro principe nuncupare. Cõcipiebantur vota anniuersaria ob diem Imperij, cũ videlicet ad imperiũ princeps assumptus esset, quorum & in iure mẽtio habetur [7]. Imperatori Vespasiano diem Imperij fuisse Calẽdis Iuliis, cúmque in posterũ celebratũ, apud auctores traditũ extat. Concipiebantur ob salutẽ principis à sacerdotibus & Cõsulibus, ídque post tertium diem Calendarum Ianuariarũ, vt hic dicitur: pertinebátque in prouinciis hæc cura ad præsides, qui commilitonibus & Prouincialibus præibant. vt Cæcilius Plin. lib. x. Epistol. est auctor. Calendis ipsis, non autẽ post tertium diem hæc vota suscipi Cornel. Tacitus libro quarto sentire videtur. Idẽ Tiberium ægrè tulisse tradit, quòd Pontifices cùm pro eius incolumitate vota susciperẽt, iisdẽ diis filios quoque Germanici cõmendassent. Sed & libr. xvj. Traseæ ab accusatore obiectũ scribit, quòd principio anni

7 l. omnes. C. de feriis.

anni solenne iusiurandum vitaret, nuncupationibúsque votorum * non adesset, quamuis quindecimuirali sacerdotio præditus. Addit Septimius in Apologetico, tum solitos ciues focos & choros in publicũ educere, vicatim epulari, ciuitatem tabernæ habitu obolefacere, vino lutum cogere, cateruatim cursitare. Concipiebantur & pro salute principis vota à priuatis, aliquid vouentibus, si principem superstitem reliquissent, vt in Augusto Tranquillus ostendit. Idem autor est, C. Cæsarem Caligulam plerosque huiusmodi conualescentes, tanquam impostores per ora hominum traductos, infulatósque pessimè mulctasse, quosdam etiam ad necem vsque compulisse. Erant † & alia vota, quæ in quinquennium publicè nuncupabantur, habebãturque & ludi pulcherrimi, & Quinquennalia appellantur. Eorum † origo videtur ex libris Sibyllinis emanasse, quibus tradebatur, vt in difficilimis Reipublicæ temporibus ver sacrum vouerent, si ad quinquennium proximum res ita saluæ, vti tunc erant, forent: cuius rei libr. xxxij. T. Liuius meminit. Horum votorum ludorúmque Quinquennalium & Nazarius, & Mamertinus in Panegyricis mentionem fecerunt. Sunt † & Decennalia vota quorum rationem Dion in Augusti vita sic exequitur: cùm Augustus Rempublicam restituere vellet, reclamantibus cunctis, non vltra decennium

nium se imperaturum promisisse, quo tempore elapso, precibus adactum, in sequens decennium distulisse, atque item in aliud. Quãobrem eius successores, licet perpetuam administrationem accipiant, singulis tamen decem annis ludos vouent, quos celeberrimos faciunt, tanquam principatum tunc renouare incipiant. Hinc & vicennalia & tricennalia dicta sunt. Notantur autem in vete-
6 ribus† numismatis hoc modo, VOT. X. VOT. XX. VOT. XXX. Horum meminit Trebellius in vita Galieni, & Ammianus Marcellinus, qui Constantium Imperatorem scribit Arelate tricennalia celebrasse, Theatralésque & Circenses ludos ambitioso apparatu.

SVMMAE.

1 Telum quouis modo missile.
2 §. Telum. emendatio.

§. TELVM. Plectit lex [1] Cornelia eum, qui cum telo causa hominis occidendi fuerit: du-
1 bitatur† quemadmodum telum accipiendum sit: & non solum quod ab arcu mittitur significari, sed omne quod manumitti potest, Iurisconsult. ait, idque argumento ab etymologia sumpto: siquidem telum dicitur ἀπὸ τοῦ τηλοῦ, quod longè significat. Probatur idem & Græci sermonis similitudine: quod enim nos telum dicimus, illi βέλος dicunt: deducitúrque

[1] l. j. ff. ad leg. Corn. de sica. l. vij. C. eod.

que ea vox ἀπὸ τοῦ βάλλεσθαι, id est, à iacien-do. Quamuis quod arcu mittitur, propriè ab eis τόξευμα dicatur: τόξον enim arcum signi-ficat: vnde & toxicum, quoniam eo sagittæ intingebantur, vt Plinius ait. Quòd autem ita sit in sermone Græco, probat Iurisconsultus auctoritate Xenophontis, qui ita scribit lib. expeditionis Cyri. v. τὰ βέλη ὁμῶς ἔχοντο λογχαι τοξεύματα σφενδόναι πλεῖστοι ἢ ἐν οἴσοι. Huiusmodi, inquit, tela simul ab eis habeban-tur, lanceæ, spicula, fundæ, plurimis autem & sagittæ. Sic † autem emendandus hic est locus ex antiquorum codicum lectione, suspicórque eodem modo scriptum fuisse à Tribunia-no in Institutionibus sub rubrica de publi-cis iudiciis, vbi epigramma in Xerolopho scriptum allegatur. Quamuis enim me non lateat, in Xerolopho tripodes fuisse, in qui-bus epigrammata scribi solerent, vt etiam Priscianus libro primo scribit: Xerolophi-que mentio pro tumulo ex congestis lapidi-bus facto sit etiam Suidæ: tamen conuenire magis videtur, vt Xenophontis facta sit men-tio, acceperítque Tribunianus eum locum à Iurisconsulto hoc responso.

SVMMAE.

1 Hostis mutata acceptio.
5 Perduellio non est legato non parens.
6 Relegatus exiens non est perduellio.

LEX

LEX CCXXXIIII.

QVOS NOS HOSTES. Hostis †apud antiquos pro peregrino accipiebatur, quòd suis legibus ita viueret, sicut nos nostris, & ideo par nobis videretur. Hostire enim æquare significat, vnde Hostimentum æquamentum est. Sic Plautus in Asinaria: Par pari hostimentũ datũ est, opera pro pecunia. Deinde cœpta est hæc vox in alium sensum accipi, vt videlicet perduellẽ significaret: nam & illi iure gentium æquali causa ad bellum procedere existimabantur. vnde quos eo bello capiebant, seruos sibi efficiebant, dominiúmque eo iure acquirebant: & licet ex sua malitia lucrari nemo debeat, captiuos tamen sibi acquirebant: quoniam non per malitiam aut fraudem agere, sed æqua cum Romanis causa rem gerere existimabantur. Licet enim iure ciuili Romani præcellant, iure tamen gentiũ æquales cæteris cẽsentur. Meritò * igitur hostes publicos inimicos significãt: quos veteres, quia cum illis duellum, id est, bellum esset, perduelliones appellabant: ea enim dictione hi solùm indicãtur, aduersus quos ius belli est. Quapropter priuatus inimicus, noster perduellio non est. Latrones quoque perduelliones non sunt: vnde & Cicero lib. II. Officiorum: Pirata, inquit, nõ est ex perduellium numero definitus, sed communis hostis omnium

omnium. Cùm ergo hãc vocem perduellion[illegible] adiecimus, de his indicamus,* quibuſcum[illegible] bellum. Et ita ego interpretor, licet aliter A[illegible] curſius intelligat: Hincque apparet, quod ſi[illegible] perduellionis crimen [2], nimirũ cùm quis ho-

2 l. ſi. ad l. Iul. maieſt.

ſtili animo aduerſus Rempu. vel principem animatus fuit. Quapropter * non omne læ[illegible] maieſtatis crimen, idem & perduellionis eſt ſed alterum altero generalius eſt. Sed † quid ſi legatus Cæſaris mihi mandet, vt principi a[illegible] reos centum mutuem ſub pœna perduellio- nis, an niſi id faciam, ceu hoſtis plecti potero. Et puto non poſſe legatũ ſtatuere id perduel- lionis crimen eſſe [3], quod non ſit: ſicut nec in huiuſmodi iuſsionis executionem contuma- cium bona publicare poterit [4], quod princi- pi, híſq; qui in ſumma adminiſtratione [illegible] tantùm conceditur. Nec ideo, quòd [illegible] or- dinem id munus aliquibus demandatum ſit, videntur in ſumma adminiſtratione eſſe: imò hac in re concuſſoris potius munere funguntur, tyrannicæ auaritiæ ſatellites, publici fu- res, & (quod dicitur) ſplen patriæ. Sed † quid ſi ipſe princeps aliquem nouarum rerum ſu- ſpectum, vrbe abſcedere iubeat, certaque illi confinia conſtituat, vnde citra ſuum iuſſum non abſcedat, iſque non paruerit, an læſæ ma- ieſtatis reus erit? Et Bald. [1] negauit, ſed tan- tummodo arbitratu principis extra ordinem ceu ſacrilegum plectendum [2].

3 l. famoſi. verſ. hoc tamen. eo. tit.
4 l. j. C. ne ſine iuſſ.

1 Bald. conſ. cclxxj. in ij.
2 l. ſacrilegij. C. de diuer. reſc.

SVM

SVMMAE.

1 *Locupletis etymon.*
2 *L.ij.qui satisd.cog.sensus.*
4 *Legatum inopibus etiam in casu nobilibus deberi.*
5 *Diues an pauper quis sit arbitrarium.*

1 §. LOCVPLES. Locupletes † antiqui locorum, id est, agrorum plenos appellabant: vnde qui ex prædiorum possessionibus diues
2 est, is propriè est locuples[3]. Cùm ergo † in edicto prætoris, qui in ius vocati sunt, fideiussorem locupletem iudicio sisti dare debeāt, eum intelligemus, qui satis & idoneè habet, in rebus tamen immobilibus, pro magnitudine rei quæ petitur. Et inde consequens est, vt qui
3 pro * qualitate rei, de qua agitur, satis non ha-
4 bet, dicatur pauper. Et ideo facto † legato pro pauperibus puellis marito tradendis, poterit hæres etiam nobilis viri filiam eligere, qui licet habeat, vnde viuat, nō tamen salua dignitate sua, si quicquam dotis nomine alienaret, viuere posset[4]. Scribit Corn. Tacitus Valerio Messalæ consuli, qui oratoris Coruini pronepos fuit, obtulisse Neronem in singulos annos quingenta sestertia, quibus paupertatem innoxiam sustentaret: quæ summa nostræ pecuniæ est, duodecim millium & quingentorum aureorum. Eam si qui hodie habent, omnium ditissimi existimantur, & ta-

3 l. ij. §. qui satisd.

4 Bald. l. si quis ad declinandā. C. de episc. & cler.

men tunc Messala paupertate laborare credebatur. In † arbitrio itaque ius dicentis erit, ut ex personarum & rerum qualitate diiudicet, quem locupletem, quémque pauperem ducat. Vt quis * verò ab accusatione propter paupertatem reiiciatur, sufficiet si minus quàm quinquaginta aureos in bonis habeat[5]. Absurdum fortè visum est, illum ad criminis executionem admittere, qui si aduersus edictum eum, cui venia debetur, in ius vocaret, non haberet vnde pœnam solueret[6].

5 l. nonnulli. de accus.

6 l. fin. de in ius voc.

SVMMAE.

1 *Victu stramenta contineri: eiusque verba.*

3 *Cibi, cibariique discrimen.*

§. VERBVM VIVERE. Superius nobis tractatum fuit, quemadmodum appellatione victus, etiam vestimenta continentur: additur hîc etiam stramenta contineri, quo * nomine significatur omne quod solo causa quiescēdi insternitur, vt storeæ, phormiones, paleæ, & mattæ: vnde & vulgò mattaracia vocamus. Sed quod de verbo, viuere, hic dicitur, num & in verbo, nutrire, eandem interpretationem accipiemus? & apud Cornæum, responsum extat, idem esse. Quid si cibare dictum sit? & aliud esse arbitror, cùm constet verbum cibariáque ad esculenta solum referri. Cibi † verò appellatione potum quoque contineri,

7 Corn. cōs. xlv. in iiij.

tineri[8], dubium non est, at Cibarium panem antiqui intellexerũt nigriorem, à quo furfur excretum non esset, sicut similagineum albicantissimum, qui ex solo flore constat.

8 Archid. c. inquibus. de consec. dist. ij.

SVMMAE.

1 *L. Ferri. sensus.*

2 *Portatio vetita quouis modo intelligenda, gustu dempto.*

LEX CCXXXV.

1 FERRI. Enarrat † Iurisconsultus differentiam inter hæc verba, ferri, portari, agi: vt ferri sit proprio corpore baiulare: portari, secum cum iumento ducere. Quapropter aliqui prodiderunt, cùm lege municipali caue-
2 retur, ne quis triticum extra † territorium portaret, solùm de eo actum videri, qui cum iumento duceret: quibus tamen ipse minimè assentior: cùm enim hoc constituatur, vt vilior sit annona ciuibus, siue iumento, siue per baiulos, siue quoquo alio modo quis deferat, par est ratio: nimis enim propria & subtilis est hæc Iurisconsulti nostri interpretatio: quandoquidem & portari dicitur, quod quis suis humeris fert, vt rectè Valla annotauit ex Terentij Horatiique carminibus, quorum alter, Mi, inquit, homo quid istuc obsecro? quò puerum portas? Alter verò, Ne fortè sub ala Fasciculum portes librorum, vt ru-

sticus agnum. Illud non diffiteor, qui gustus causa annonam absportarit, non videri aduersus eam legẽ fecisse: quod à nobis Dispun. libro quarto adnotatum est.

SVMMAE.

1 *Fabrorum species, & acceptiones. 3.*
4 *Fabricam variè accipi.*
6 *Fabrorum instrumenta, & vsus.*

§. FABROS. Fabri † dicuntur manu artificium aliquod facientes, éstque generale nomen: vnde ex adiectione solet distingui, vt cùm dicimus, faber lignarius, faber murarius, faber aurarius, & similia. Cæterùm * qui lege xij. tab.⁹ tigni appellatione omnis materia, vnde domus confici potest, continetur, ideo in ea faber tignarius intelligitur, omnis qui ædificat. Videtur † tamen in specie fabrum accipi pro lignario, seu materiario tantùm qualem Græci τέκτονα vocant, cuius vocis meminit Papinianus [1], dum licitum esse tectoni tradit, trochos, id est, rotas, extra ergasterium proponere. A fabro deducitur verbum Fabrico, vnde & Fabrica, quæ † quidẽ & ipsa generalis dictio est[2], sed in constitutionibus specialiter accipitur pro armorum factione: vnde & Fabricenses dicti: in quem sensum & fabricæ Cremonensis meminit Ammianus Marcell. lib. xv.[3] Erant & collegia fabrum ea de cau-

9 l. tigni. ff. eod.

1 l. pen. de vi publ.

2 in auth. de armis. in princ.

3 l. pe. §. pen. de iure im.

causa instituta, vt quoties in vrbe aliquod incendium excitaretur, ad illud compescẽdum

5 accurrerent. eorum † instrumenta hæc connumerat Vlpianus[4], licet corrupta sint exemplaria, Centones, funes, perticæ, scalæ, phormiones, spongiæ, hamæ, siphones, & acetum: hæc enim incendij extinguendi causa parantur. Siphonis in hunc vsum & hamæ C. Plinius quadam ad Traianum epistola meminit, lib. x. itémque Iuuenalis Satyra xiiij. Dispositis prædiues hamis: & subdit: Dolia nudi non ardent Cynici: vt appareat de instrumento quod ignium causa habetur loqui, licet interpretes hoc non perceperint. Est autem Hama falcis vel sarculi species: & ita solet Græcis accipi: sed his in locis aliter videtur dicendum: nam & eo nomine vasculum ferreum significatur Hesychio: est & fabrile instrumentum, quod ab igne πυράγρην quoque vocant, Suidæ.

4 l. quæsitũ de fun. instr.

SVMMAE.

1 *Veneni nullum commercium.*

2 *Venenorum genera.*

LEX CCXXXVI.

1 QVI VENENVM. Venenorum † quæ solùm nocumento esse possunt[5], prohibitum est commercium, vnde de eis nec societas, nec emptio contrahi potest: atqui lex Cornelia etiam pigmentarios punit[6], qui temerè huiusmodi vendiderint, qualia † sunt ci-

2

5 l. quod sæpe. §. j. de cõtrah. emp.

6 l. iij. de sicar.

cuta, ſalamandra, aconitum, pityocampæ, bupreſtis, mandragora, cantharides: quorum venenorũ remedia diffusè attingit Dioſcorides lib. vj. Igitur quoniam in malis venenis hæc iure conſtituta ſunt, cùm quis veneni mentionem facit, explicare debet, an de iſtis intelligat: vox enim hæc media * eſt, in bonam quoque partem accipi poteſt: nam & medicamenta venena dici poſſunt, quòd eo nomine omne contineatur, quod naturam eius, cui adhibitum eſt, mutet. Vnde Vergilius: Ille malum virus ſerpentibus addidit atris: vt oſtenderet, eſſe quoque aliquod virus, quod malum non ſit. Idem & Græci fecerunt, qui φάρμακον, id eſt, venenum, adiectione qualitatis diſtinguunt, vt Homerus in Odyſſeæ quarto: φάρμακα πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα πολλὰ δὲ λυγρά. Mixta venena quidem bona ſunt, ſunt plurima amara. Et ibi φάρμακον ἀνδροφόνον dixit. Sic & Hieronymus in Ruffinum, φάρμακον θανάσιμον, id eſt lethale. Et his exemplis ſatis conſtat, eum, qui venenum ſe dediſſe alicui fateatur, non tamen tanquam veneficum puniri poſſe, cùm de medicamento ſalubri intelligi poſsit: quod in non diſsimili caſu Alexand. quoque reſpondit. Nam & Vergilius, Nec Aſſyrio, inquit, fucatur lana veneno, cùm de purpureæ cõchæ ſpuma intelligeret, quæ omni nocumento caret. Hodie tamen vulgaris conſuetudo admiſit, vt

7 Conſ. cxv. in iij.

4 vt quoties veneni* mentionẽ facimus, de malo intelligamus: quæ verò bona sunt, simpliciter medicamenta appellemus. Quare in hominis illiterati sermone, forensibúsque hisce scribliginibus, non putarem hanc Iurisconsulti differentiam obseruandam.

S V M M A E.

1 Glandem legenti vis ne fiat.

2 Glans, omnis fructus.

1 §. GLANDIS. Interdixerat † prætor, ne vis ei fieret, qui ex agro suo in alienum agrum caducam glandem, tertio quoque die legeret:
2 quæsitum † fuit à Prisco Iaboleno, quid glandis appellatione veniret⁸? responsúmque est, omnes fructus contineri, exemplo Græci sermonis, apud quos omnes arborum species vocantur ἀκρόδρυα, nimirũ ἀπὸ τῆς δρυὸς, id est, à quercu: vnde eodem sensu & δρυόκαρπα omnes arborei fructus dicuntur. Diligẽtissimi tamen grammaticorum aliter Acrodrya interpretantur: intelligi enim eo nomine solùm voluut, quæ lignosi exterius fructus sunt, vt nuces, castaneæ, pistacia, mâlum punicũ, & si qua similia: sicuti ὀπώραι è cõuerso, quæ extrinsecus mollia sunt, vt mâla omnia: sed nobis Iurisconsulti sententia videtur verior. Et cùm semel atque iterũ Latinas voces exẽplo Græci sermonis hoc in respõso declarari videamus, argumentum sumi potest, nobis quoque lice-

*l. j. de glan. leg.

cere vulgare nostrum maternúmque* idioma secundum literarum sermonē exponere: vnde cùm vernacula lingua filiolos suos se instituere testator dixisset, de nepotibus quoque, quorum pater iam decesserit, actum fuisse respondi. Illud tamen* cũ Alex.[9] sentio, tametsi probetur in vulgari locutione cõmuni vsuali-ter accipi legitimũ filium quàm legitimatum, non tamen consequens esse, vt idem sit in sermone Latino: quod ab his præsertim annotandum est, qui vulgari loquela iudiciales interrogationes cõficiunt, vt Franci & Sequani.

9 Alex. cõs. ij. in j.

SVMMAE.

1 *Romanorum ordo triplex, officia, & census & insignia. 4. 5.*
2 *Centumuirales causæ.*
3 *Centumuiralis iudicij partes.*

LEX CCXXXVII.

PLEBS. Tribus† ordinibus constabat populus Romanus, plebe, equite, & senatu: quamuis latiore significatione, plebis appellatione, equites quoque continerentur. Plebs munera militiæ tributáque subibat. Equites dicti, quòd ad eos equo militare pertineret. Senatus curam reipu. gerebat. In eum deligebantur à Censoribus, qui ex familiis patritiis erãt, vel qui magistratus aliquos gessissent, vt bello donísque militaribus maximè illustres.

Iudicia

Iudicia quoque aliquo tempore ad eos spectarunt, donec ad equites fuere translata, ex quibus Centũuiri delecti, ius reddebant. Oppressa verò ab Imperatoribus republica, cùm eius curam principes tractarent, cœperunt rursus senatores in controuersiis grauioribus, & quibus libero arbitrio, nec legibus præscripto opus esset, iudicare. Appellabãtur & à cæteris iudicibus, puta Centumuiris, decuriisque iudicum & prætore, cui ipsæ decu-
2 riæ assidebant. Sunt † autem Centumuirales causæ, in quibus vsucapionum, tutelarũ, gentilitatum, agnationum, alludionum, nexorũ mancipiorum, parietum, fluminum, stillicidiorum, testamẽtorum iura versantur, vt lib.
3 de Orat. 1. Tullius scribit. Hinc † Centumuirale iudicium: quod deinde quadruplex appellari cœpit, cum aucto numero, centum & octuaginta iudices sederent, & in quatuor partes diuisi essent. Iudicum verò decuriæ in foro considebant, & in Prætoris erant consilio: ex his sortiebatur Prætor, qui in publicis iudiciis cognoscerent, quique ipso prætore præsidente, sententias tabellares ferrent. Assedisse se Prætori, datúmque etiam in causa pecuniaria iudicem, A. Gellius testatur. Igitur ab his iudicibus prouocatio ad Senatũ erat. Cœperunt & senatores à plebe ex censu di-
4 scerni. Equitis † census erant quadringenta sestertia, quæ pecunia est decem ferè millium

aureorum nostratium. Senatores† duplicem eam summam possidebant, deinde etiam triplicem tempore Augusti, vt Trãq. est auctor. Equitum insigne erat aureus annulus, senatorij ordinis lunati calcei, & latus clauus: vnde & Tribunus Laticlauius in iure, id est, senatorius [1].

1 l. si Rufinus. C. de test. mi.

SVMMAE.

1 *Detestari varie sumi.*

§. DETESTATVM. Testari† est sententiam nostrã exponere: vnde testes dicti, quòd ea quæ de rei gestæ veritate sentiunt, id iudicium proferãt. Hinc & testamentũ. Cæterùm quoniam vt maior fides adhiberetur, etiam per numen aliquod adfirmatio inducebatur, factum est vt testari* pro iurare acciperemus, & precari. Vnde & detestor, idem est quod deprecor & abominor: & hæc vsitatior est significatio. In iure tamen detestari, est eum testatione denuntiare, hoc est, sententiæ suæ aliquem per denũtiationem admonere, quod & protestari dicimus.

SVMMAE.

1 *Pignoris & hypothecæ mutuus vsus & causa.*

§. PIGNVS. Pignus† propriè esse id [2], cuius possessio traditur creditori, & præsertim rei mobilis, Iurisconsultus approbat, argumẽto etymi, tanquam à pugno dictũ sit: quod &

2 l. si rem. §. j. de pig. act.

& Vlpianus tradidit, & à Tribuniano in Institutionibus relatum est: cui sententiæ etiam Græcum exēplum succurrit: ἐνεχυράζειν enim à securitatis captione ipsi appellant, & ἐνέχυρον pignus prætorium. Marcellus tamen pi-
2 gnus & hypothecam [3] solo * nominis sono differre existimauit, cuius sententiæ Valla accessit: nam constat veteres scriptores de re quoque immobili pignus dixisse, vt Terentius: Ager oppositus est pignori, ob decē minas [4]. quo modo etiam Iurisconsulti frequēter accipiunt, etiam si nulla traditio interuenerit. Ego arbitror hypothecam etiam de re mobili contrahi, est enim Græca vox ἀπὸ τοῦ ὑποθέσθαι, quod est obligationi supponere [5]. Vnde & receptum est, si quis promiserit decē modios frumenti super tali fundo, videri huiusmodi verbis contractam esse hypothecam: quid enim aliud est fundum supponere obligationi? Quòd si decem modij de tali fundo promissi sint, aliud est. sola enim personalis obligatio inde nascitur.

3 l. res hypo. §. de pig.

4 l. non solùm. §. si rē. de vsucap.

5 Bart. l. fundus. de ann. leg.

SVMMAE.

1 Noxæ, noxiæque discrimen.

1 §. NOXAE. Noxā † dixêre antiqui id quod nocet: quapropter culpa, pœna, detrimentū, noxa est. Vnde & libr. xxxiij. T. Liuius, noxæ exoluere, id est, à pœna capitalis fraudis libera

berare, accepit. Seruus quoque, qui cõtra legem Aquiliam alicui damnũ dedit, noxa est. At noxia solummodo de maleficio ipso dicitur, nec tam generali significatione accipitur, sicut noxa. Cicero libro iij. de Legib. Noxiæ pœna par esto, vt in suo vitio quisque plectatur, vis capite, auaritia mulcta, honoris cupiditas ignominia. M. Manilios: Quin etiam infelix virtus & noxia felix. Plaut. in Bacchid. Sat sit, suspectus sum, cùm careo noxia. Quo sensu & in Mostellaria & in Pseudolo visus est. Terentius quoque in Phormione: In re incipienda ad defendendam noxiam. Sed & in Eunucho & Hecyra ad eundem modum. Nec noxam eos adscripsisse quisquam dixerit, cùm ratio carminis non consentiret. Quæ adducere volui, vt palàm fieret, quàm iniquo iure Iustinianum in elegantiis suis insectatur Valla, & Seruium Beroaldus, dum adiectiuè tantùm dici noxiam opinantur, contra veterum auctoritatem. Sanè de noxa à nobis supra quoque disputatum est.

SVMMAE.

1 Negationes duæ & negant, & aiunt ex re. 2. 3.
5 Negationis triplicis vis.
6 Prohibendi notæ.

LEX CCXXXVIII.

DVOBVS. Duæ † negationes affirmatiuam inducunt, vt etiam Grammatici fatent

tentur: cuius rei illam rationem affert Augustinus, quòd negatiuæ natura sit, vt quicquid inueniat, destruat: vnde si consentiua præcedat, eam in negationem redigit, & contrà. Id
2 †tamen perpetuum non est: quid enim si ad maiorem emphasim iterum negetur? vt in euangelio: Sit sermo vester, est, est: non, non. Nam & Seruius inficiatorias duas quandoque mentem scriptoris augere ait. Quid item, si negationi addita sit dictio, quidem? vt in hoc exemplo [1], Rectè dictum est non obligari, nec fideiussorem quidem. Sic & M. Cicero ad Lentulum: Neque errarent, nec aduersarij quidem. Quod & receptum est, quoties ea dictio tacitè intelligitur: vnde cùm idem sit nemo, quod nec homo quidem, si dicamus, nemine nihil faciente [2], locus publicus damnum infert, recta est locutio, & duæ negatiuæ pro vna accipiuntur. Sic & M. Varro de vita patrum lib. iij. Qua abstinentia viri mulieréśque Romanæ fuerint, quòd à rege munera eorum noluerit nemo accipere. perinde est atque dixisset, munera eorum noluerunt accipere, nec homo quidem. Sunt qui per duodecimum modum solœcismi id accipiāt: fit enim ex geminatione abnuendi: vt cùm dicimus, Nihil nunquam peccaui, pro vnquam.
3 Sed † & quoties altera negatio pro vniuersali ponitur, & particulares sequuntur, negatiuæ naturam suam seruant: vt Nullas à te accepi literas:

1 l. j. §. si quis ita. de verb.

2 l. fluminū. de dam. inf.

literas: nec breues, nec prolixas. Verum potiùs id esse ego arbitror ex vi dictionis nec,
quæ * verbi repetitionem inducit: vnde & contingit, vt
tum est cum duobus verbis aut positis, aut
intellectis duæ negationes adduntur, consen- I
tiuam non intelligi: vt, Nec me amas, nec Titium: subauditur enim, amas. Qua ratione
† etiam quandoque fit, vt tres negationes non
plus efficiant quàm duæ: vt cùm lex dicit, in
fugitiuo locum nõ habere nec vsucapionem,
nec præscriptionem [3]: de qua re videndus est
Valla elegant. iij. libr. Cæterùm † & quædam 5
verba sunt natura quidem sui prohibitiua,
quibus si negatio addatur, non tamen absolutè permittunt, licet hoc magis inferant,
quàm negent: de quibus loqui Iurisconsultum nostrum ego arbitror. exempli causa si
prætor dicat: Quò minùs scorta prostẽt, non
veto: non enim prætor partes suas interponit, vt quicquam iuris concedat, sed non prohibet. Sunt etiam alia verba prohibitionis,
tacitam quandam vim habentia, quæ idem
possunt, addita vel non addita negatione: vt
vereor, timeo, caueo: si enim dixero, vereor
ne adoptio impediatur [4], idem est ac si dixissem, ne non impediatur. Et hæc quidem pro
responsi huius interpretatione sint, cætera
diffusiùs extricanda grammaticis relinquimus.

3 l.j.C. de ser.fug.

4 l. non solùm. §. sed vi deamus. de rit. nupt.

SVM

SVMMAE.

1 *Pupillum varie accipi & effici.*
2 *Emancipationis etymon.vis & forma.*

LEX CCXXXIX.

PVPILLVS. Pupillus† diminutiua vox est à pupo, quæ dictio puerum significat quem Catullus poëta etiam pupulum dixit: vnde ex etymo, qui in patris potestate est, pupillus dici poterit[5]. Seruus quoque impubes, hoc nomine appellabitur[6].& hæc huius verbi latissima est significatio: Iurisconsultorum enim frequentior vsus aliter accipit, eum scilicet impuberem, qui in patris potestate esse desit, aut morte, aut emancipatione. morte, vt quia pater verè fato excesserit, vel in exilium missus sit: cuius rei rationem hãc Caius Instit. libr. 1. refert, quia non potest ciuem Romanum in potestate habere, homo peregrinæ conditionis effectus: vnde exilium hoc casu idem potest, quod naturalis mors posset. Emancipatione, vt quia pater eum sui iuris esse voluit, misitque manu. Est enim
2 †emancipatio, è manu traditio, introducta à lege veteri, per quandam venditionis similitudinem: quia præter naturalem patrẽ, alius adhibebatur, qui fiduciarius nominabatur. Hic certo patri vnum aut duos numos, quasi in similitudinem precij numerabat, quo accepto, pater illum mancipabat, manúque trade

5 l.fi.de ver. oblig.
6 d. l. quam Tuberonis. de pecul.

tradebat, ídque ter coram præside vel curia fiebat, adhibitis quinque ciuibus Romanis, & Libripende, qui stateram tenebat, itémque alio qui Antestatus vocabatur: cum sic emptum, fiduciarius deinde manumittebat: Quapropter iure antiquo manumissio in emancipatione propriè interueniebat: quæ omnia diffusiùs à Caio, eo quem citauimus loco, referuntur: hodie autem huiusmodi solennitates sublatæ sunt.

SVMMAE.

1 Hostis captus non necandus quandoque contra.
3 Exulem captum ne occidito.

§. SERVORVM. Iure † gentium introductum est, vt capti in bello efficiantur capientium: cæterùm quoniam multi nostra odio in captiuos desæuiebant, eósque trucidabant, Romani Imperatores id prohibuerunt, iusserúntque vendi, non autem occidi. Vnde serui dicti* sunt, quasi seruarétur. Hincque apparet non licere nobis hostem nostrum postquam captus est, interficere. Quod intelligunt Doct. esse obseruandum, cùm intra præsidia nostra iam deductus est: antè verò quam deductus sit, occidi iure poterit, cùm multa interim possent accidere [1]: quid enim si fugam capesseret? vel cum hostibus rursus congregaretur? Sed nobis videtur in ipsa acie solum

1 l. in laqueum. de acquir. rer. dom.

solùm id licere, idque aduersus eos qui dedere se nolunt. Nam dedititium hominem occidere, crudelissimum est, nec boni Imperatores hoc patiuntur: ab ea quippe humanitate abhorret, quam naturaliter homo homini debet. His illud quoque consentaneum est, vt si
3 lege† municipali exules pro hostibus publicis habeantur, impunéque occîdi possint, eum qui captus iam à familia ad quæstorem rerum capitalium ducatur, occîdi impunè non posse: cùm enim captiuus iam sit, debet seruari, non occîdi, alioquin haud difficulter reperirentur, qui eum obtruncarent, ne de consciis interrogari posset, vel vt maturius ignominiæ pœnæque eximeretur.

SVMMAE.

1 *Incola, perpetuo habitans.*
2 *Habitandi mentem varie deprehendi.*
3 *Domicilio agro retinet alibi habitans.*

1 §. INCOLA. Incola† propriè est, qui cùm aduena esset, in aliquam ciuitatem ea mente habitatum venit, vt ibi perpetuò sit, summámque
2 que rerum suarum habeat: ea† mens ex variis coniecturis sumitur: qui enim venditis, quas alibi possidebat, rebus suis, in aliã vrbem cum familia demigrauit[2], verisimile est sedem in ea suam constituere velle. Qui item diutius, puta decennio, in aliena patria habitauit[3], credibile est ibi perseueraturum, nec aliò itu-

2 l. prædia. §. j. de fun. inst.

3 l. ij. C. de incol. lib. x.

P rum.

rum. Ex protestatione quoque animus declaratur: vnde qui statim vbi habitare vrbē cœpit, velle se in ea domicilium constituere affirmat, absque mora incolatum acquirit[4]. Idem & in eo habitatore responsum est, qui priuilegium impetrauit, quo ius ciuitatis petebat[5]. Qua ratione* etiam efficitur, vt domicilium pluribus in locis eodem tempore habere valeamus, si modò de animo nostro appareat. Nam & [6] reges ipsi vt plurimũ qualibet in vrbe sibi subdita domicilium habent, licet aliquod sit principalius, potissimúmque illud attẽditur cui origo etiam accedit. Quòd si res de qua agitur, in domicilio frequentiori sit, illud præualebit[7]: duplex enim causa fortius alligat. Nec quicquam refert in oppido aliquo quis domicilium constituat, an in eius finibus vicóue, cùm vicus perinde ac pars ciuitatis sit[8]. Incolam Græci πάροικον appellant: vnde quod in Psalmo ciiij. dicitur, ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἀριθμῷ βραχεῖς ὀλιγοστοὺς καὶ παροίκους ἐν αὐτῇ, Hieronymus sic trãstulit: Cùm essent numero breui, paucissimi & incolæ eius. Quem locum Accurs. quoque adducit, & accolam legit, sed* malè: est enim accola, non qui aliquo in loco domicilium constituit, sed qui propè aliquem locũ simpliciter habitat. Et propriè iuxta flumina sunt accolæ: vnde Corn. Nepos accola Padi Plinio dicitur. Sed & Vergil. vij. Amnísque vadosi Accola Vulturni. Non tamen

4 Abb. c. fin. de paroch.

5 Dec. cons. cclxxxiij.

6 l. Adsumptio. §. iuris. ad municip.

7 Dec. d. cõs.

8 l. qui ex vico. ad muni.

men negauerim parœcum Græcis quãdoque simpliciter pro aduena dici, quẽ illi & προσήλυτον vocãt & ἀνοικον, de quo infrà videbimus.

AGRVM. Hinc argumentum sumi potest, eum qui in patria sua agrum domúmque habeat, si eis retentis aliò se transferat, incoláque fiat, nihilominus domicilium quoque antiquius retinere, viderique eum nouũ aliud domicilium acquisiuisse, non autem vetus perdidisse: & ita ex facto responsum scio.

SVMMAE.

2 *§. Murus. explicari. 4.*

3 *Vtilitatem publicam varie censeri.*

§. MVNVS. Superius visum fuit inter cæteras muneris significationes, * munera quoque personalia contineri: quapropter hîc traditur, quemadmodum eo sensu definiendum

2 sit. Et est, inquit † Iurisconsultus, officium priuati hominis: quoniam solùm priuati homines ad huiusmodi officia deliguntur. Principes enim ea subiri mandant, non autẽ ipsi exequuntur. Subiicit: Ex quo commodum ad singulos vniuersosque ciues, rémque eorum, scilicet publicam, peruenit. Quæ verba eam, quæ propriè vtilitas publica est, comprehendunt.

3 Nam † quatuor modis ea consideratur. Prima, cùm in vniuersum & particulariter cõmodum affertur: quod in sacerdotibus, magistratibúsque cõsistit [1]. Secũda, quæ in vniuersum con-

[1] l. j. §. huius. de iust. & iu.

ducit, non autem singulis: vt quoties de locupletando fisco agitur[2]. Atqui optimus Imper. Traianus dicere solebat, Fiscum esse veluti lienem, quòd sicut eo excrescente, artus reliqui contabescerent, ita ex priuatorum detrimento locupletaretur fiscus. Tertia est vtilitas, quæ priuata propriè est, licet ex ea consequatur etiam publica: vt cùm dicimus, publicè interesse dotes mulieribus conseruari[3], liberísque hominibus ciuitatē repleri: id enim quod consequitur, in vniuersum prodest. Quarta est, quoties id, quod consequitur, singulis prodest, nec in vniuersum quemlibet particulariter iuuat: vt cùm generaliter dicimus, Reipublicæ interesse, ne quis re sua abutatur[4]. Quæ omnia diffusiùs à recentioribus explicata cernere est[5]. Quod subditur, †impe 4 rio magistratus extraordinarium, puto extraordinario, vel extra ordinem legendū: vt compelli municipes ad subeunda munera dicatur, non iure actionis, sed officio iudicis: id enim remedium est extraordinarium[6]: quam interpretationem etiam Accurs. probat. Sanè quemadmodum distinguantur munera, à nobis suprà tractatum est.

2 l. pe. C. de primip. lib. xij.

3 l. j. sol. mat.

4 §. pen. Inst. de his qui sunt sui.

5 d. l. j.

6 l. cū filius. si cert. pet.

SVMMAE.

1 *Aduenæ, & incolæ discrimen.*

2 *Aduenæ forum.*

§. ADVENA. Inter †aduenam & incolam hoc interest, quòd incola fixit sedem, domicilium

ciliúmque constituit: aduena non constituit, & ideo eum Græci ἄνοικον appellant, quasi sine
2 lare aut domicilio: vnde qui† cum eo contrahit, in loco contractus agere non potest: quia videtur tanquam cum recessuro contraxisse: domicilium igitur adire debet[7]. Dicitur autem aduena, quasi aliunde aduenien: quapropter à Græcis προσήλυτος quoque dicitur: tametsi ea voce in Actis Apostolorum Lucas eos intellexerit, qui diuersæ sectæ nati, in ius Mosaicæ legis recepti essent. Appellāt & ἀοίκους Græci eleganti epitheto Scythas, quod domibus sint nullis: vectantur enim super curru,
3 nullis certis sedibus. Sunt & * conuenæ collectitij habitatores, sic dicti, quòd plures ex diuersis regionibus in vnum locū conuenerint. Strabo συγκλύδας vocat: vnde & Conuenarum vrbs in Aquitanis. Sanè receptum est appella-
4 tione populi, eius * vrbis incolas contineri. aduenas non contineri[8].

7 l. hæres. §. ij. de iudic.

8 Feli. c. Rodulphus. de rescript.

SVMMAE.

1 *Decuriones, eorumque officium, genera & origo census. 7. 10.*
2 *Magistratuū municipaliū genera & officia.*
3 *Duumuirum dignitas, & munus.*
4 *Quartumuirum officium.*
5 *Decemuirale munus.*
8 *Decurionum recipiendi forma.*

§. DECVRIONES. Vnicuique † ciuitati ſecundum mores ſuos, ſui magiſtratus ſunt, qui Decuriones dicuntur, cõſilij publici gratia primum introducti. Emanauit autem nominis origo à coloniis populi Romani, in quibus qui eas deducebant Triumuiri, decimum quenque conſilij cauſa adſcribebant: ex his
9 l. fin. de mun. magiſtratus municipales eligebantur[9]. Quorum † varia fuere munera[10], & in primis Aediles, qui rem frumentariam, ponderáque & menſuras curabant, ἀγορανόμους plerique vocant, Iuriſconſ. Arcadius etiam epiſcopos[11].
10 l. & ideo. de compenſ.
11 d.l. fin.
Erant Archeiotæ, qui publico archiuo præerant. In ſcholiis Græcis traditum eſt, aulam locum eſſe, in quem ſontes ducerentur, eum à
12 d.l. fin. iunioribus ἀρχεῖον appellari[12]. Erant & Xenoparochi, quos vox indicat præbendis hoſpitiis præfuiſſe. Nicoſtrategi, qui pro victoria Ducum excubarẽt, denuntiarentque quid in hoſtico gereretur: ſic enim etymus indicat. Maſtigophori, id eſt flagelliferi, qui athletas (ſeu athlothetas mauis) in certaminibus comitarẽtur. Teleſphori vectigalium exactores, vel mãcipum præfecti, vnde Teleſphoria munus ipſum, Sitocomæ, Decaproti, Proſtatæ, Logographi, de quibus à me alibi diſputatum eſt. Et hi magiſtratus Græcorum erant. In Latinis municipiis Duumuiri, † primi in albo deſcribebantur: hi carceribus præerant, publica locabant, faſcibus vtebantur, quod libro

Diſpunctionum iij. à nobis annotatũ eſt. Ad
4 hæc Quartumuiri, † qui appellationum cau-
ſas audiebant, in antiquis monumentis ſic an-
notantur, IIIIVIR. AP. Sextumuiri & ipſi
de his quæ ad Rempublicam pertinebant, ſo-
lebant cognoſcere [13]. Erant & XVIRI STL. 13 l.ij.§.deinde. de ori. li.
5 IVD. id eſt, Decemuiri † Stlitibus iudican-
dis, quorum & Spartianus in Adriano me-
minit. Et hunc magiſtratum geſsiſſe. C. Cæ-
cilium Plinium, ex duobus vetuſtiſsimis mo-
numentis quæ Mediolani cõſpiciuntur, con-
6 ſtat. Fuêre † & Auguſtales, quos eligi à De-
curionibus ſolere aliàs retuli, diuerſus ma-
giſtratus ab Alexãdrino præfecto [14], qui Au- 14 l. ſi quos. C. de decur. lib. x.
7 guſtalis & ipſe dicebatur. Decurionum † cen-
ſus ita vt lege municipali præcipiebatur, va-
rius erat. Plinius libro Epiſtol. I. Comi fuiſ-
ſe centum millium tradit: quæ ſumma eſt
noſtratis pecuniæ aureorũ duorum millium
8 & quingentorum. Solebant † autem cùm in or-
dinem reciperentur, binos denarios, vel hu-
iuſmodi certam quantitaté, ſingulis collegis
diſtribuere: ſed & quoties aliqua ſtatua ædi-
culáve dedicaretur, aliquid eo nomine reci-
9 piebãt [15]: ea pecunia Sportula* quoque appel- 14 l. ſpurij. de decur.
latur. Et ideo iure cautũ eſt, minores xxv. ann.
Decuriones factos, ſportulas accipere poſſe,
licet ſuffragiũ ferre nequeant. Et hæc quidem
10 de municipalibus ſatis ſint. In caſtris † quoque
erant Decuriones, ſic dicti, quòd denis equi-

tibus præessent, vt Festus scribit, licet Fronto præfuisse eos turmæ dicat. Constat turma ex duobus & xxx. equitibus. Erant & in Palatina militia: vnde apud Tranquillum traditus Saturium cubiculariorum decurionem fuisse: sed de his nihil ad præsentem materiam. Quomodo autem Coloniæ deducerentur, suprà vidimus.

SVMMAE.

1 *Vrbis condendæ forma.*

2 *L. Sacra. de rerum diuisione. sensus.*

4 *Vrbem, inscio principe, non condi.*

§. VRBS. Vrbs ab vrbando dicta est: vrbare autem est aratro diffinire. Solebant enim antiqui, †iũctis bobus, tauro, & vacca, Hetrusco ritu, in condendis vrbibus, aratro sulcum facere, intra quem oppidum muniebant, ædificabántque, id religionis causa, & auspicatò fiebat, quò eius loci penates & genios magis propitios haberent: vnde intra eum circuitum non licebat sepulchra constituere[1], quod huiusmodi feralibus contaminari sanctum municipiorũ ius, polluíque vrbis Genius videbatur. Nam & cùm hostes vrbem expugnarent, in primis eos omnes euocabant Deos, vt non offenderẽtur, & expugnatores sacrilegij nomine exoluerent: †quod Iurisconsulti euocare sacra appellant[2]. Id autem conceptis quibusdam verbis fiebat, quæ se apud Serenũ Sammonicum legisse Macrobius refert. Eadẽ ratione

1 l. mortuorum. C. de relig.

2 l. sacra. de rer. diuis.

tione* & muri vrbium sancti appellantur [3]: vnde & iure ciuili sine Principis vel præsidis autoritate in eis aliquid committi non potest [4]: & ideo † eo iure nulli populo licitum est vrbem condere, nisi ex principis autoritate: quod in his gentibus non procedit, quæ liberæ sunt, & vacantia occupant: illæ enim iure gentium reguntur [5], quo iure Romani Imperatores non præcellunt. In Pontificiis autem, recentioribúsque Canonibus, non videntur vrbes appellari [6], nisi * quibus episcopus datus est: in antiquis enim decretis, maioribus tantummodo vrbibus episcopi cõstituti fuere [7]. Sed tamen hodie quamplurimæ in Germanis, Sarmatísque vrbes sunt, quibus specialiter nullus sacrificulus antistes præest: hæ enim nationes, non pauca ex iure gentium adhuc retinent, licet in sacris Christiani sint, nostrámque rem armis à Turcarum impetu egregiè, quantùm in eis est, tueantur.

3 l. sanctum. eo. tit.

4 Doct. l. j. §. siue. de ope. noui nunç.

5 l. ex hoc. de iustit. & iur.

6 Bald. d. l. ex hoc.

7 c. j. de priuil.

SVMMAE.

1 Oppidi condendi causa, & etymon varium. 2.
3 Oppidum, omne muris cinctum tuitionis causa.

1 §. OPPIDVM. Oppidum † videtur mihi id esse, quod tanquam propugnaculum aduersus hostes constructum est, & mœnibus vallatum: id enim etymologia arguit, cùm dicatur

ab ope, id est, auxilio, quòd eius causa factum sit: vnde vt plurimum condebantur oppida, vt etiam natura loci tuta essent. Verg. secundo Georg.

Add. tot egregias vrbes, operumque laborem, Tot congesta manu præruptis oppida saxis.

Sic & Titus Liuius lib. xliiij. prohibitum Lacedæmoniorum tyranno tradit, ne quod oppidũ in suo, alienóve agro conderet, quòd videlicet nollent Romani habere eum, quò posset se recipere, & armis tueri. Sic & C. Cæsar commentariorum quinto: Oppidum ... quit, Britanni vocant, cùm syluas impeditas vallo, atque fossa munierunt, quo incursionis hostium vitandæ causa conuenire consueuerunt. Sunt† tamen qui oppidum ... stiment, quòd cò priuati opes suas ... sed quod Pomponius hîc ait, verius ... propter siue vrbs sit, siue castrum, emporium, conciliabulum, pagus, vicus, præfectura, ... gum, metrocomia, dum mœnibus cingantur, & ab incursu hostium tuta sint, putauerim dici propriè oppida, ídque cum cæteris nostris interpretibus. Laurentius enim Valla, quíque eum secuti sunt Grammatici, oppida omnem vrbem dici existimauerunt, præter Romam, quæ peculiari nomine vrbs vocari cœpta, fecit vt cæteræ vrbes, oppida vocarentur. Est & oppidò aduerbium, pro valde, tractúmque id est à consuetudine agricolarum qu...

qui cùm interrogarentur, quantum meſsium collecturi eſſent, reſpondebant, oppidò: quaſi & ſibi, & oppido ſuffecturas dicerent.

SVMMAE.

1 *Vniuerſitatis agrorum nota.*
3 *Comitatum varie ſumi.*
4 *Diœceſis acceptiones, & latitudo.*
5 *Caſtrum vrbis legibus, niſi ex cauſis, regi.*
8 *Iudex loci delicti competens.*
9 *Lictorum officium.*

1 §. TERRITORIVM. Quatuor † ſunt nomina eiuſdem intellectus, territorium, comitatus, diſtrictus, diœceſis, eorum ſignifica-
2 tio ex diffinitione hic poſita intelligitur: * & ſicut territorium à terrendo, ita diſtrictus à diſtringendo: & in vincula trahendo nomen à recentioribus ſumpſiſſe videri poteſt: tametſi ſint, qui latius patere diſtrictum putent [8], vt hoc nomine ſignificetur, quicquid vltra territorium ſuum ex alieno ditioni ſuæ ciues addunt, vel virtute bellica partum, vel quaqua alia ratione, quod & crebrius receptum videtur [1]: qua in re vix eſt, vt ego diſputare velim, qui ſciam, vocem hanc apud antiquorum neminem reperiri. Comitatus pro-
3 prie † de imperatoria aula dicitur: ſed quia tempore Caroli Magni, regnantibúſque Berengariis, & Othonibus, ad ſingulas ciuitates regendas aliquis Comes mittebatur, cœpit terri

8 Clem. Paſtoralis. de re iud.

1 Aretin. cōſi. lxxvij.

territorium, quoniam illi Comes præerat, comitatus dici. Otho tamen Phrisingensis in Aenobarbi historia, à comminando comitatum dici existimat, eadem ratione qua & à terrendo territorium. Diœcesis Græca vox est, * qua administratio significatur: in iure nostro pro prouincia assumitur [a]: vnde Aegyptiaca diœcesis. Sed in patrum decretis, solet ad episcoporum munus deflecti: non enim in primitiua ecclesia episcopi iudicia exercebát, sed sacra administrabant, curabántque: meritò διοίκησις id est, procuratio distributióque in eis propriè locum sibi vendicabat. Sicut ergo territorium dicitur, quatenus iudex ius terrendi habet: sic diœcesis dicitur, quatenus episcopus ius administrandi sacra habet. Accidítque in limitaneis vicis, vt non eiusdem sit diœceseos castrum, cuius est territorij. Sed finge aliquod castrum à principe fuisse de omnimoda ciuitatis iurisdictione exemptum, an eiusdem territorij vel comitatus dicetur. Et verius est non esse: cùm enim vrbis prætor, vel comes, ius terrendi eo in loco non habeat, non videtur de territorio vel comitatu amplius esse. Quapropter si constitutum sit, vt eius castri legibus deficientibus † ius commune Romanorũ obseruetur, constitutiones ciuitatis, cui antè subiiciebatur, non obseruabimus. Quòd si exemptũ non esset, minimè procederet, cùm ius commune Romanorum mai

a l.j.C. de priua.carc.

mandet, caſtra quæ in territorio ſunt, vrbis ſuæ legibus coërceri: ídque & Põtano viſum eſt [3]. Idémque arbitror, ſi non omnino ab vrbe ſeparatũ ſit, vt quia aliquo caſu illi ſubiiciatur: adiuuatur enim origine inſpecta, territoriique nomen ſeruat, quod ex facto Bal. reſpõdit [4]. Finge rurſus principem caſtrũ alicui ſimpliciter donaſſe, an territorium quoque & iuriſdictionẽ donaſſe cẽſebitur? Et ſi iã exemptũ à iuriſdictione vrbis erat, verius eſt videri donatũ: pleniſsimã enim huiuſmodi munificentia interpretationẽ recipit [5]. Quòd ſi ſeparatũ non erat, haudquaquam de iure ciuitatis veriſimile eſt voluiſſe principem quicquam
6 diminuere [6]. Quid itẽ ſi territoriũ* conceſſerit, an & proprietates palatiáque conceſsiſſe videbitur? Et Oldra. non videri reſpõdit: Ter
7 ritorium † enim ad iuriſdictionem refertur, non ad eas poſſeſsiones, quæ dominij princi-
8 palis ſunt: idq; & cæteri probãt [7]. Sed † quid, ſi exercitus alicuius populi extra fines proceſsit, & aliquis ibi deliquerit, an prætor eius populi eum puniet? Et reſponſum extat, ab eo puniri poſſe [8]: iure enim gentium, eius ſoli, quod quis bello captũ poſsidet, habet dominiũ, iuríſque dictio quæritur, vt meritò territoriũ ſuum dici poſsit, à terrendo, id eſt ſubmouendo: ſolebant enim magiſtratus populi Romani in ſummæ poteſtatis ſignum, lictores habere † cum faſcibus, quibus mandabatur,

3 Roma. cõſil. ccxviij. Socin. lxxxj.

4 Bal. conſil. clxxxiij. in iij.

5 Bartol. l. ſi quando. C. de bon. vac. lib. x.

6 Bart. l. j. de exc. mun. li. x.

7 Alber. hic.

8 Bart. hic.

tur, vt turbam summouerent, vnde & summouere pro terrendi iure accipi cœptum est.

SVMMAE.

1 Suum de toto accipi.

2 Commune non, nisi in casibus, meum.

§. VERBVM SVVM. Qui † fundum, Stichum, domum, huiusmodíque certam rē nominat, suámque esse affirmat, de tota reintegráque specie locutus intelligitur. Qua † ra- 1
tione, quod commune est [9], propriè meum dici non potest: nec quod de re, quæ propria alicuius sit, à lege constitutum est, in ea locū sibi vendicat, quæ partim quoque aliena sit. Id tamen perpetuum non est: Nam in indiuiduis, si plures sint insolidum domini, res illa cuiuslibet, etiam propriè, esse existimabitur [10]. Vnde communis libertus, eorum ratione quæ ad patroni honorem salutémque pertinent [11], pro proprio habebitur: is enim honos insolidum debetur [12]. In legatis quoque, quoniam voluntas potissimum locum obtinet, idem dicemus. Vnde qui legat Stichum, qui suus erit cùm morietur, etiam legasse eum intelligetur [13]: si non suus, sed communis erit, eáque pars debebitur, quæ ad eum spectat; nec enim dubium est, quin illa propriè sit sua. Cæterùm & cùm Iudex * pronunciat fundum Titij non esse, intelligetur id pronūtiasse, vt neque illi communis sit. Cùm enim in iudicio de veritate totius summæ agat

9 c.fin. eod. tit. in vj.

10 l. illud. de ritu nup.

11 l. j. §. domini. ad Sil.

12 l. communis. de in ius voc.

13 l. serui. §. j. de leg. j.

agatur, cenſetur * iudex etiã de qualibet eius parte pronunciaſſe [14]: alioquin facile eſſet rem iudicatam eludere. Idem & in interrogationibus dicendum eſt [15]: qui enim interrogat an fundus ſit ſuus, non ſolùm de toto, ſed & de qualibet parte interrogaſſe cenſebitur. Et ideo ſi illi reſpondeatur, ſuum non eſſe, perinde erit, atque ſi neque ſibi communem dixiſſet. Quid ergo ſi iurauerit ſuum nõ eſſe, & deinde probetur communem eſſe, an punietur tanquam periurus? Et videretur non eſſe exiſtimandum periurum: vt enim crimen illud euitetur, ex humanitate receptum eſt [16], etiam abuſiuam verborum interpretationem admittendam. vnde cùm è duobus teſtibus
5 alter affirmaſſet fundum à Titio * poſsideri, alter verò negaſſet, concordiæ cauſa reſponſum fuit [17], de parte alterum, alterum de toto intelligendum. Meritò igitur Iuriſconſul-
6 tus ambiguum * eſſe hunc caſum aſſerit: & ideo debent iudices eum, qui iurauit ſuum non eſſe, compellere vt explicet, ſitne ſibi cõmunis, ne periurium obtegere verborum inuolucro poſsit: quamuis verior ſententia ſit, etiam ſi nihil explicet, cenſeri periurum [1].

14 l. ſi quis cum totum. de exec. rei iud.
15 l. qui ſeruum. in fin. de int. act.
16 c. cum tu. de teſti.
17 Din. Bal. l. ij. de cond. inſt.
1 Doct. l. j. §. ſi ſtipu. de verb. oblig.

SVMMAE.

2 Matrimonium diuortio, mortéque ſolui.
4 Ablatiuos varie accipi, idque ex re. & proferri.

LEX

LEX CCXL.

CVM QVAEREBATVR. Cùm quis ſtipulatus eſſet ſoluto matrimonio dotem ſibi reddi, fuêre qui crederent, conditionem ſtipulationis eo ſolùm caſu euenire, quo per diuortium ſolueretur, non etiam ſi morte alterius: quorum ſententiam ea ratio adiuuabat, quod cùm matrimonium * cõſenſu contrahatur, propriè contrario conſenſu diſſolui videtur. Qui autem moritur, non exiſtimatur diſſentire, vnde & viduæ iuris interpretatione in pleriſque habentur, ac ſi in priore matrimonio adhuc eſſent. Sed † Imp. Titus etiam caſum mortis contineri exiſtimauit: quamobrem & quoties conſtante matrimonio dos petitur, vt ſi maritus facultatibus labatur, locum eſſe ſtipulationi videretur, cùm nullo caſu dotẽ remanere apud maritum pronuntiauerit [2]. Sed hoc communiter non admittitur, cùm ſolutum non ſit, & beneficium repetitionis mulieri ipſi lex concedat, non autem extraneo. Interpretantur autem Doctores ea verba, ſoluto matrimonio, id eſt, cùm matrimonium ſolutum erit: indéque colligunt, * ablatiui abſoluti naturam eam eſſe, vt conditionem inducat. In quo articulo ſciendum eſt, † ablatiuos quãdoque in vim ſeptimi caſus, vt Diomedes, Seruiúſq; docuerunt, enunciari: túncque dubium non eſt ad conditionem non referri. Inducitur autem

2 Gl. l. ſi cõſtante. ſolu. mat.

autem huius casus vis simpliciter in nominibus: vt cùm dicimus, te autore didici, arbitratu Seij ædificaui, saluo consensu domini alienaui, & si qua similia. Quandoque per participium proferuntur, & tunc naturam adiuncti participij debemus inspicere, præsentis, præteriti, an futuri sit temporis. Quod præsentis temporis est, conditionem non inducit: vt si dixerim, rato manēte pacto, pœna soluatur: item, filio præcedēte, patri permittitur quemlibet in locum nepotis adoptare: hîc enim nō videtur subesse conditio. Quod tamen non procedit, cùm participiū ipsum licet præsentis temporis, futuros tamen casus respicit: vt si constitutum sit, stantibus masculis fœminas à successione excludi: illa enim verba, stantibus masculis, quoniam ab eo prolata censentur[3], qui ius de ea re statuendi habet & conditionē inducunt, & dispositionem: quia non solùm fœminas sub conditione excludunt, sed ipsos masculos admittunt. Cùm participiū est præteriti temporis, obscurior est quæstio: quoniam ex adiecti verbi, potest ad omnia tempora referri, vt suprà à nobis ex P. Nigidij sententia traditum est[4]: vnde hæc verba, soluto matrimonio, generaliter accipi ex materia subiecta poterunt: siue retrò solutum sit, siue in futurum soluetur, respectu futuri conditio est, non autem respectu præsentis præteritive. Nam & cùm sermo Latinus præsens à passiuo

3 Bar. l. ij. §. fi. ad Tertul.

4 In l. verbū erit. §. eod.

verbo participium nullum habeat, soliti sunt veteres in eum sensum præterito vti, vt apud Verg. Vímque addere victis, id est, qui vincebantur. Et in Geor. Quàm quibus in patriam ventosa per æquora vectis: id est, qui vehuntur. Sic & in edicto prætoris [5], dum in eum, qui rate naue expugnata, quid rapuisse dicetur, actio conceditur: illa verba, naue expugnata, exponuntur, id est, dum expugnatur, & præsens quoque tempus respiciunt. Sumuntur & quandoque huiusmodi participia ferè in vim nominis, vt cùm dicimus, velo leuato iudicauit, reseruato domini consensu alienauit, penum excepto vino legauit: quo casu dubium non est, dispositionem inferri, non conditionem: idémque iuris est, quod de vi sertimi casus suprà docui. Cùm futuri tẽporis participium est, tempus potius, quàm cõditio inducitur, vt in illo Lucani: Věturo Cæsare Romam, Ignauæ liquere manus: id est, cùm esset venturus. Vnde * quamuis Bar. [6] eas conditiones, quæ ab ablatiuis absolutis inducuntur, expressas appellet, mihi tamen videtur huiusmodi ablatiuos principalius ad tempus, quàm ad conditionem referri. Nam & illud in confesso est, magis dispositioni eos accedere, quàm conditio expressa faciat [7]. Illud etiam constat, * quæ in Dus participia terminantur, nullo modo ad conditionẽ, neque expressam, neque tacitã attinere, sed id significare, quod fieri

5 l. ij. §. deinde. de incend.

6 In l. j. vij. q. de condi. & demonstr.

7 Ias. in rub. sol. matr.

fieri oportet: vt in exemplo Iustiniani posterioribus secundo relinquendis: & rursus, liberis instituendis, vel exhæredandis.

SVMMAE.

1 *L. In rutis. emendata inscriptio.*
3 *Ruta operi inclusa.*
4 *Operum genera.*
6 *Operum intestinorum species.*

LEX CCXLI.

1 IN RVTIS. Scripsit Q. Mutius singularem librum, quem inscripsit [illegible], id est, horarum, vel etiam annalium: siquidem [illegible] apud Lucianum hoc sensu accipiuntur. Potuit & titulus operis fuisse [illegible], per [illegible] breue: sic enim Aristoteles in Topicis definitionem, siue vt M. Cicero, notationem vocat: nam & certa de aliqua re sententia [illegible] dici potest: & hæc secunda lectio mihi magis placeret, nisi in antiquis codicibus huius responsi lemma, per ω magnum scriptum [illegible] hoc modo: Q. Mutius lib. [illegible] ab ea scriptura temere recedendum [illegible]. Igitur in libro Mutius explicuit, [illegible] essent & cæsa,
2 (solebant enim [illegible] ea excipere, ne empta censerentur [illegible] quæcunque eruta vel cæsa [illegible] voces illæ denotant. Sed Mutius [illegible] non [illegible]

l. fundi §. si [illegible] rom. de act. empt.

neri ea, † quæ terræ fixa sunt, existimauit: sed & si qua opere structili, vel tectorio conclusa sunt idē esse[2]. Dicitur † opus structile, * quod ex lapide quadrato, aut laterculis calcéque constructum est: eáque propriè pars ædificij est, vnde & auferri non potest. Tectorium verò incrustatio est, siue expolitio parietum, pluribus inductis ex arenato coriis, totidémque ex marmorato: quam rem M. Vitruuius libro vij. copiosè explicat. Durescebat autē ea species in crustas, adeò vt speculorū modo imagines redderet, possétque in abacorum quoque vsum eximi: quæ tametsi vera essent, non tamen ea eximere venditori licet, cùm hic diffinitum sit, rutorum cæsorúmque appellatione non compræhendi. Sed an † intestina opera compræhendantur, vt scamna, sedes, fulcra, abaci, armaria, scrinia, ídque genus similia? Et contineri quibusdam videtur. Cùm enim ex materia arboribus cæsa constent, satis videntur ex vi verbi significari. Quid de statuis & imaginibus, quales maiorum suorum antiqui in atriis & vestibulis conseruabant sicut Philosophorum, doctrináque insigniū hominum in bibliothecis, cæterorum in hortis vel horreis? Et M. Cicero 11. de Oratore, rutis cæsisque attribuere videtur: quapropter vendita domo, emptorem non sequerentur[3]. Quod tamen aliter ab antiquioribus obseruatum fuisse, Plin. est auctor: is lib. xxxv. In foribus, inquit,

2 l. sicuti. si ser. ven.

3 l. Celsus, §. idem Iul. ad exhib.

inquit, & circa limina animorum ingentium imagines erãt, affixis hostium spoliis, quæ nec emptori refringere liceret: quæ etiam dominis mutatis, domus ornamenta erant. Sed hæc olim fuêre: Mutij enim sententia deinde recepta est, vt ruta cæsáque ædium fundíve esse non censeantur[4], nisi id scriptum sit. Sanè harum dictionum M. Cicero in Topicis quoque meminit: Solent, inquit, liberales venditores, vt cùm ædes fundúmve vendiderint, rutis cæsis receptis, concedant tamen aliquid emptori, quod ornandi causa aptè & suo loco positum videatur. Explicuit hunc locum Budæus quoque.

4 l. in vẽden \[vendendo\]. de contrah. empt.

SVMMAE.

1 *Artemon varie accipitur.*
2 *L. Malum. sensus & emendatio.*
3 *Naui instructæ legatæ cedit artemon: in scapha contrà.*

LEX CCXLII.

1 MALVM. Artemon † velum est additium, dirigendæ nauis causa, cuius Iulius Pollux meminit, & in actibus Apost. Lucas: ἐπάραντες τὸν ἀρτέμονα τῇ πνεούσῃ, id est, extollentes artemonem ad auræ flatum. Deducitur à Græco verbo ἀρτάω, quod suspendere significat, & adsuere: vnde & ἄρτημα in etymologico magno pro loro paruo accipitur, cui crumena adsuitur. Est & hac similitudine arte-

mon trochlea, quam Græci ἐπάγοντα vocant: ea ingẽtis oneris lapides tolluntur: cùm enim cæteræ huiusmodi machinæ duas tantummodò trochleas habeant ea quæ πολύσπαστος appellatur, etiam tertiam requirit, quæ addititia est, & ideo artemon epagónque dicitur, vt Vitruuius scribit. Est & Artemon machinarij fabri nomen, qui è paupere diues factus, voluptariam vitã agere cœpit, vt apud Athenæum legi: vnde περιφόρητος, id est, circunlatitius, prouerbio quoque dictus: de quo alij aliter prodiderunt. Sed † hoc in Iaboleni responso de velo illo extraordinario accipiendum est: quod etiam Isidorus (vt tempora sua ferebãt) non prorsus malus autor, dirigendæ potius nauis causa, quàm celeritatis commẽdari lib. xix. tradidit. Igitur id velum tanquam additium, non esse nauis partem hîc traditur: nam & pleræque naues illud non habent, & tamen non ideo inutiles sunt. At ex recentiorib plerique, quid artemon esset ignorantes, timonem exposuerunt, quod sic vulgari voce nauis gubernaculum vocetur. Hinc variè it torserunt, dum rationem nullam vident, cur illud pars nauis non sit, cùm alibi expressim traditum legerint, gubernacula, malum, antennas, quasi membra nauis esse[5]. Hinc autẽ apparet, vendita vel legata naui, quid præstandum sit. Sed quid si quis vẽdat tibi lembulum, an & remos debeat? Et deberi videtur, nisi ex consue.

5 l. scapham. de euict.

consuetudine aliáve ratione aliud actum con-
3 stet. Quid † si nauim instructã quis legauerit, an artemon præstabitur? Et licet pars nauis nõ sit[6], tamen non est dubitandum, quin eius instrumentũ sit. Quod in scapha contra responsum est: scapha enim nauis instrumentum non est. Sanè sciendum est, nauim ex vniuerso quodam constare, & ideo singulis tabulis euictis, non videri partem euictam[7].

6 l. fina. de fund. instru.

7 l. Naue. de euict.

SVMMAE.

1 Proiecti, immissique discrimen, & effectus. 4.

§. INTER PROIECTVM. Interpreta-
1 tur † Priscus Iabolenus quid inter proiectum & immissum differat: aitque immissum id esse, quod ita immitteretur, vt in alieno requiesceret, vnde & seruitus tigni immittendi nomen sumpsit. Proiectum autem est, quod prouectum extra parietem vel ædificium, nusquam conquiescit: qualia sunt meniana, & suggrundia[1]. Meniana Græci orthas appellant, nomen sumpsere, vt Accursius ait, à mœnibus, cui tamen doctissimi Grammaticorum meritò aduersantur, ex historiáque etymologiam hanc adducunt. Fuisse enim Menium quendam Romanum, qui cùm patrimonium obligurisset, domum vẽdidit, quam ad forum spectantem reliquam habebat, excepitque sibi vnam columnã, ex qua proiecit tigna, quò amplius podiũ efficeret, vnde gladiatorios ludos cõspiceret: hincque exterius por

1 l. pen. C. de ædi. priu.

recta * ædificia appellari cœpêre meniana. Suggrundia* verò sunt, quas suggrūdas quoque vulgò dicimus, prominentes videlicet tecti partes: Græci γεῖσα vocant, & ὑπογεῖσα. Varro de re rust. Aues, inquit, subtus suggrundas ab initio villatico vsæ tecto. Sed & edicto prætoris cauebatur, ne quis in suggrunda, proiectóve id positum haberet[2], quod alicui nocere posset. Extat etiam rubrica, de damno infecto, & suggrundis, & proiectionibus.

2 l. si verò. §. prætor: de his qui deie.

Sanè † non modica iuris est diuersitas, immissum quid, an proiectum dicatur. Nam immissum meo parieti, de facto mihi deiicere licet: at supra ædes meas proiectum, non licet, sed lege Aquilia agendum est[3]. Quapropter cùm quis ex heliocamino perticas, quibus toralia, lintea, vela, ídque genus texta soli exiccanda sustinerentur, supra vicini domum proiectas haberet, respondi non licere propria autoritate deiicere, sed legis actionē superesse. Non solùm autem in ædes alienas immissum proiectúmue habere non licet, sed nec in ædes communes, nisi iure seruitutis, vel alia ratione id debeatur[4].

3 l. quemadmodum. §. j. ad leg. Aqui.

4 l. si duo. §. Labeo. vti poss.

SVMMAE.

1 *Plumbum ædibus cedere.*

2 *§. Plumbum. explicari, & emendari. 4.*

1 §. PLVMBVM. Solebant † veteres, quod in præsentia penitus non exoleuit, domos plumbo

plumbo tegere, eóque tegularum loco vti, id Labeo ædificij esse aiebat: vnde domo vendita, & ipsum emptori accedebat, nec hac in re quicquam ambigitur: sed quod subsequitur, perquàm obscurum est. Accurs. ingenuè fassus est, se hūc locum non percipere. Sunt qui legant, id quod in ripa tegendi causa poneretur, contrà esse: vt censuerit † Labeo, id plumbum, quod flumine aduectum in ripa adhuc est, tametsi ea mente paterfam. apportari fecerit, vt domum contegeret, non tamen ædificij esse. Quod quidem iure verum est, cum constet destinationem rei [5], pro ipso facto nō haberi, nisi cum aut opus iam cœptum, factóque ipsi proximum est [6], aut in id res est destinata, quod prius fuit: vt cum tegulas, plumbúmve quis detraxit, vt reponeret: ædificij enim censebuntur, cum alioquin tegulæ nōdum impositæ, ædificij ipsius non sint. Cæterum hæc interpretatio antiquorum codicum lectioni non congruit, in quibus apertissimè legitur, id quod hypæthrij tegendi causa poneretur, contrà esse. Moris fuit apud veteres, media spacia quæ inter porticus sunt adornare, ambulationésque eas pulcherrimis pa-
3 uimentis sternere, & hypæthria, * quod sub aperto æthere sint, appellare: vt Vitruuius lib. v. ostendit. Latinis etiam subdiuales ambulationes dicuntur, vt Plin. lib. xviij. & subdialia pauimenta libr. xxxvj. Fieri hypæthria

5 l. fundi. §. item. l. seq. de act. emp.
6 l. librorū. § sed nec cœpti. de leg. iij.

etiam ante tēplorum vestibula cōsueuisse, autor est Zenodotus in adagiis, qui Bacchi statuam, quem Morychum Siculi dicunt, ἔξω τοῦ νεὼ collocatā fuisse scribit, παρὰ τὴν εἴσοδον ἐν ὑπαίθρῳ, id est, extra templū, iuxta ingressus in hypæthro. Igitur hyemali tempore, ne propter gelu vel niues ea pauimenta corrumperentur, plumbo fortè vel quapiam alia materia tegebantur, quæ æstate demū tollebatur: meritò id nō esse † ædificij Labeo sensit, cum ad structuram non pertineat, & perpetui vsus causa non apponeretur. Aestate quoque in hypæthriis solis ardores, expansis velis defendebant: ea vela Sabinus & Cassius [7] supellectili adscribunt (licet vulgati codices pro hypæthriis, partim in petris, partim apothecis scriptum habeant) vnde ædificij non magis esse, quàm supellectilem constat.

7 l. quæsitū. §. de velis. de fun. instru.

S V M M A E.

3 Viduam varie accipi. 5.
4 Viduam stupratam non dici: huius effectus.

§. VIDVAM. Viduam esse * quasi sine duitate, Antistius Labeo dixit: quoniam particula, ve, priuatiua quandoque est, vt in vecano, vecordéque diximus quapropter etiā quæ nunquam nupta fuit, vidua rectè appellatur, competéntque ei cætera priuilegia, quæ viduis concessa sunt [8]. Sed hanc ego Labeonis interpretationem vix scio quantùm adprobem, non quòd A. Gellij exēplo mouear, qui

8 Bart. l. j. C. quādo imp. int. pupil.

qui & ipse quasdam eius similes deriuationes quandoque confutauit, sed quòd quacunque autoritate potiores apud me sunt rationes. Quomodo enim viduam à ve, & duitate dictam credamus, quæ dictio prima in syllaba corripitur, cùm si Labeonis vera esset sententia, produci debuisset? sicut & vecors, vesanúsque producũtur. Quomodo item ab etymologia vocabuli affirmatiuè argumentabimur, vt quia sine duitate puella sit, vidua dicatur, cum huiusmodi argumentum non consistere frequentius receptum sit? Sed & non parum me legis Iuliæ [9] exemplum mouet, quæ viduam à virgine separat, licet in vtraque stuprum cõmittatur. Hieronymus quoque ad Fabiolam [10]: Vidua, inquit, est cuius maritus mortuus est. Nam & antiqui autores viduum simpliciter pro priuato accipiunt, vnde viduus pharetra Apollo apud Horat. Elegantior igitur subtiliórque Labeonis mihi videtur sententia, quàm verior, vt meritò non nisi ex lata significatione sustineri eam plerique responderint [1]: quandoquidem & scientissimi grammaticorum ab antiquo verbo iduare, viduam dictam putant, quod separare significat: vnde & Diuidere verbum, &
2 Idus dicti Macrobio. Sit igitur vidua, * quæ à viro separata est: cui sententiæ & cæteri antiqui communisque omnium vsus assentire videtur. Addũt [2] aliqui † ita demũ propriè dici viduam,

9 §. item lex iud. de pub. iud.

10 xxxiiij. distin. vidua.

1 In c. ex tenore. de for. competen.

2 l. Maria. d. c. ex tenore.

viduam, si à viro, cui superstes existit mulier, facta sit: quod ego non probo, cùm nuptias non concubitus, sed consensus faciat. Sed † quid si mortui viri honorem non procuret, stuprúmque patiatur? Et nõ esse viduam quibusdam videtur: quod per interpretationem admitti crediderim [3]: propter enim suum dedecus, eis priuilegiis indigna est, quibus pudicæ viduæ honestantur. Cæterùm † que inutilem maritum nacta est, eadem interpretatione vidua censebitur [4]. Sed qua ratione moueri legislatores existimabimus, vt erga viduas indulgentiores sint? Et credibile est sexus imbecillitati misertũ fuisse, qui per alios regitur, vt plurimùm infidos, & dominicarũ rerum negligentes. In lege pontificia illud quoque considerari videtur, vt præmiis viduitatis adductæ, non facilè ad secundas nuptias relaberentur, quas ea lex non satis adprobat, sed in cœlibe lecto castæ essent: quod quò difficilius his est, quæ illicium Veneris expertæ sunt, eò & commendatione dignius: siquidem, vt Græco prouerbio admonemur, δύσκολα τὰ καλά, quamuis hæc rara auis, vt vulgò dicitur.

3 §. quæ verò. in authẽ. de nupt.

4 Gl. l. fin. C. ad leg. Fla. de plag. & ibi not.

SVMMAE.

2 Structuras ædibus cedere.

3 Aedibus cedunt exemptilia illis parata: in specularibus contrà.

4 Seruitute prospectus non vtimur specularibus.

§. STRV

§. STRVCTVRAM. Fiunt* plerunque structuræ ex tabulis exemptiles:† vnde dubitari potuit, an illæ ædium sint, ita vt domo vẽdita debeantur. & esse Labeo scripsit: cùm enim perpetuò in hunc vsum paratæ fuerint, tametsi quandoque tollantur, remanẽt tamẽ ædium [5], sicut & cætera quæ ædificio detrahuntur, vt rursus reponantur, ædium permanent. Quo †argumento arbitrarer etiam telaria, vel vitraria, quibus in fenestris vtimur, licet exemptilia sint, tamen vẽdita domo deberi: in perpetuum enim vsum parata sunt, nec alij præterea fenestræ solent cõuenire, nisi ei cui obturandæ specialiter effecta sunt quod non est in cæteris operibus, quæ rutorum cæsorúmque appellatione recipiuntur. In specularibus verò, licet eundem vsum præstent [6], aliud Pegaso & Cassio visum est: cùm enim preciosiora sint, in ornamento ædium magis, quàm in instrumento habẽtur conficiebatur autem ex speculari lapide in tenuissimas crustas secto, & pellucido, cuius mentio passim apud bonos autores habetur. Qua ratione & domus vsufructu legato, specularia non deberentur, quoniam in instrumẽto non sunt. Sed tamen Vlpiani [7] sententia receptior est, qui specularia affixa domus partem esse censuit [8], sicut & pegmata. Fuere ex recentioribus doctoribus quidam [9], specularia existimantes esse, tabulas clatris cancellisve spissioribus distin

5 l. fundi. in fi. de act. em.

6 l. quæsitũ. §. itaque. de fund. instr.

7 l. sed & si. de vsufruct.

8 d. l. quæsitum. §. specularia.

9 Cepo'. in tra. de ser.

distinctas, quæ fenestris opponuntur, ne virgines à prætereuntibus conspici possint, vulgus Zelozias vocat. Sed hæc sententia ex Martialis carmine confutatur:

Hybernis obiecta notis specularia puros
Admittunt soles, & sine fæce diem.

Sed † nunquid qui in vicini domum ex fenestra iure seruitutis prospectum habet, specularia immittere possit, vnde ipse vicinum, minimè illi contrà perspicuus, videat? Et non posse quidam asserebant [10]: duriorem enim vicini conditionem fieri, cùm mutuus prospectus ceu à Plutonis casside, vel Gygis anulo adimeretur. contrà aliis visum: cuilibet enim in suo id facere permittendum [11], quod sibi conducere existimauerit.

10 l. j. §. illud. de aqua quot.

11 l. Proculus. de dam. infect.

SVMMAE.

1 Liberum esse iussum, etiam post alios adsignatos adsignari.
4 Codicillorum virtus multiplex.
5 Codicillos secundum testamentum explica. ex causis contrà.

LEX CCXLIII.

SCAEVOLA. Asignauerat † paterfamil. in testamento libertos suos vni ex filiis [12], deinde posteriore scriptura Titium seruum suum liberum esse iusserat: dubitari potuit, an is quoque asignatus esset, cum de

12 l. j. de adsig. lib.

eo intellexisse non videatur testator, qui cum assignatio scripta est, adhuc libertus non erat. Sed Scæuolæ aliud visum est: non enim *hoc in casu ordo scripturæ videtur diuersitatem iuris inducere, cum in instrumẽtis quæ *ab vltimo tractu perfectionem accipiũt [13], eodem tempore censeantur acta omnia, idcircóque parum referat posteriore, an priore loco libertas data sit. Sed quid si non testamento, sed codicillis post aliquod tempus factis, libertas Titio relicta sit? Et idem esse hîc arbitror: nec enim Scæuola distinguit, qualis fuerit posterior scriptura [14]: nam &
4 quod codicillis scriptum est, perinde † est, ac si testamento adnotatum esset, quoniam codicilli testamenti iam facti pars esse videntur. Alibìque traditum est [15], & codicillos ad testamenti sensum interpretatione producendos, & vice versa testamentum ad codicillorum sententiam [16]: vnde & conditio in testamento legato addita, ex mente testatoris repetita in codicillis etiam translato legato censetur [1]: quod & Decio visum
5 est [2]. Sic & substitutio † fideicommissaria in prioribus tabulis facta, ex his declarationem sumit [3], quæ posterioribus codicillorum tabulis scripta sunt, idque nisi verba euidentissimè repugnent, vel contraria voluntas defuncti, vt hîc dicitur, possit ostendi. Sed quid, si verba quidẽ omnino non repugnent, sed

13 l. ij. §. priùs. de vulg.

14 l. talis. in fi. de leg. j.

15 l. ij. §. codicillorum. de iure codicil.

16 l. Nesennius. de exc. tut.

1 l. Caio. de ali. leg.

2 Deci. consi. cxc.

3 l. fi. ad Treb.

sed quædam alioquin superfluant, quædam diuersa suadeant? Et Cornæus respondit [4], tũ quoque codicillos secundum testamenti verba intelligendos esse, & ideo ex vniuersali substitutione in codicillis facta, non videri particulares correctas, quæ testamento scriptæ proponerentur.

4 Corn. consi. xliiiij. in iij.

SVMMAE.

1 Mulcta & pœnæ discrimen multiplex. 4. 5.
3 Vsurarius manifestus in casu appellat.
6 Mulctã in delictis nominatis non dici ex causis contrà.
8 Mulctæ limitatæ ob arbitrium incertæ.

LEX CCLXIIII.

SI QVA POENA. Scripserat Antistius Labeo, pœnam & mulctam idem esse: sed Paul. falsum id existimat, & præter cæteras, tres differentias adducit quibus probet aliud esse mulctam, aliud pœnam. Sententia tamen Labeonis, inspecta vocabuli origine, vera est. Quandoquidem suprà ex vetustissimis scriptoribus admonui, mulctam Oscum esse verbum, quo pœna significetur. Sed Paul. secundum temporum suorum consuetudinẽ loquendi mulctam accipit, qua inspecta, non est dubium expositionem Labeonis sustineri non posse. Connumerauimus autẽ superius [5] quamplures differentias, in horum vocabulorum significatione: nunc tria solùm adtingenda

5 l. aliud. §. eo.

genda sunt, quæ à Iurisconsulto referuntur.
1 Prima est,† quòd à pœna non prouocatur, à mulcta verò prouocatio est: quæ verba vario modo à Doctoribus accepta sunt. Sed Bartolus intra tempus prouocandi defuncto reo pœnam deberi, mulctam verò non deberi in-
2 terpretatus est. Hinc probari existimat,* pœnæ petitionem in heredes quoque competere, mulctæ verò morte rei extingui. Quæ sententia mihi videtur non satis recepta esse: crebriùs enim traditum est à pœna nõ esse prouocationem: quoniam si de delicto constet, cùm à lege pœna imponatur, si quis prouocaret, non de facto iudicis, sed de iniquitate legis conquereretur, & ideo admittendus non est: quod in mulcta non procedit, quæ ab ipso iudice dicitur, non autem à lege certo modo diffinita est. Quapropter si quis eo prætextu à pœna appellaret, quòd innoxium se diceret, vel quòd ex lege huiusmodi pœna adfici non posset, dubium non est, quin admittẽdus foret: non enim hoc casu de legis iustitia, sed de ius dicentis facto disceptaretur [6]. Cui sen-
3 tentiæ non absimile videtur† quod traditum est, tametsi manifestus vsurarius appellare prohibeatur [7], si tamen adserat se tantum fœnoris non extorsisse, inque quantitatis modo prægrauari, prouocationi locum esse, quod Iac. & Alber. probãt. Meritò igitur cum quis 4 facinoris conuictus est, statim pœna à lege

6 Bald. l. j. C. ex del. def.

7 c. quàm sit de vsur.

 constituta

constituta debetur: at mulcta non prius debe-
tur, quam in rei iudicatæ vim sententia eius
indictiua transierit. Nam & Corn. Tacitus
lib.xiij. Censuit (inquit) L. Piso Consul desi-
gnatusue mulctã à Tribunis dictam quęstores
ærarij in publicas tabulas ante quatuor men-
ses referrent, medio tempore contradicere li-
ceret, déque eo consules statuerent. Secunda
differentia est, quod pœnam quilibet iudex
qui delicti cognitionẽ habeat, inferre potest,
at mulctam his solis dicere licet, quibus ex le-
ge vel mandatis principium concessum est.
Quapropter nec magistratus municipales [1],
nec defensores ciuitatum, nec delegati iudi-
cum, iurisdictionẽ suam per mulctæ commi-
nationem tueri possunt. Quod & in arbitro
dicendum est [2], nisi ex compromisso hæc ei
potestas à partibus data sit. Tertia † differen- 5
tia est, quia certæ pœnæ singulorum peccato-
rum sunt, at mulcta incerta est, & ex arbitri
ius dicentis pendet. vbicunque igitur deli-
ctum perpetratum speciale est, & certam pe-
cuniæ taxationem in vltionem non habet, ibi
propriè mulcta est: vt si quis contumax fue-
rit, coram tribunali irreuerenter aliquid egе-
rit, prætorem contumeliose compellauerit, &
si qua similia: hæc enim delicta commune a-
liquod nomen non habẽt, sed specialiter desi-
gnantur. Ea verò quæ † communi generalíve 6
nomine dicuntur, vt stuprum, furtum, fal-
sum,

1 l.j. si quis ius dic.

2 l non ex omnibus. de arb.

sum,peculatus,certas & à lege constitutas habent pœnas,& ideo in eis mulcta propriè locum sibi non vendicat. Quò fit,vt tametsi ex lege municipali liberum arbitrium circa pœnas delictorum prætori concessum sit,quamuis furi,vel adultero pecuniariam pœnam indicat,non tamen propriè mulctasse dici possit:quoniam huiusmodi delicta communia generaliáque sunt, at mulctá de specialibus infligitur. Quòd si certa pecunia in pœnam à lege constituta speciali alicui delicto sit, ea propriè mulcta dicetur: cum enim ante eam legem incerta esset, quamuis deinde ex constitutione ad præfinitam taxationem redigatur,seruat tamen nomen suum: verbi gratia,
7 Si clericus frustratoriè* appellaret [1],vel procurator ab executione, arbitrio iudicis olim mulctabatur [2]:deinde constitutum est, vt L. argenti libras solueret, an ideo minus hæc mulcta dicetur? Et propriè mulctam esse dicendum est,ídque etiam ex hoc responso probatur,licèt aliter Accurs.senserit.Quod & de ea pecunia arbitror,quam fisco iudices litium protelatores exoluere coguntur [3]:mulctam enim eam lex appellat,& quidem propriè. Il-
8 lud constat,† cùm hodie statutum sit, quare-nus mulctá dicere magistratus possunt [4]:quoniam minorem infligendi diminuẽdíque ius habent,adhuc incertas esse mulctas, & in eis nomen id proculdubio propriè locũ habere.

1 l.ij.C.de episco. aud.

11 l.ab executione.C.quo app.

12 l.properandum.§. antepenul. C. de iudic.

13 l.eos.C.de mod.mul.

Et hæc iure Romano vera sunt: Athenienses enim aliter obseruasse quandoque legimus: hi mulctas in aram διὸσ σωτῆρος, id est, Iouis conseruatoris dedicabant, quas semel illatas remittere non licebat: quamuis pœnas iure debitas, pecunia redimere fas haberent, idque Platonis exemplo, qui singulis delictis pecuniarias mulctas constituit. Cætera quæ ad mulctarum cognitionem pertinent, superiùs à nobis explicata sunt.

SVMMAE.

1 *Statuas ædium non esse, nisi ex causa. & 3.*
4 *Tabulas pictas ædium non, nisi tectoriis infixas esse.*
7 *Diathyron, variè sumi, eiusque effectus.*
8 *Prothyri acceptiones.*

LEX CCXLV.

STATVÆ. Explicat hoc responso Pomponius tres satis dubias quæstiones: quarum prior est huiusmodi, † An statuæ adfixæ basibus structilibus sint ædium. In quo articulo priùs sciendum est, quid significet basis structilis. Et constat basem * esse sedem: & pedamentum cuique rei sustinendæ: vnde bases vasorum Corinthiorum Iaboleno [1], bases catapultæ & columnarum M. Vitruuio. Hæ ex solido lapide quãdoque fiebant, quandoque opere structili, id est, ex laterculis, calcéque. Igitur † si quę statuę marmoreis basibus insiderent, in confesso fuit ædium nõ esse, sed ... ruris

1 l. heres. §. penul. de leg. .iij.

rutis cæsisque annumerari [2], vt suprà vidimus & ideo vendita vel legata domo, auferri possunt. Sed si suprà structiles bases collocatæ essent, tractatus magis ambiguus est: quoniam structile opus pars ædificij est, nec amoueri potest: sicut ergo bases ipsæ pars ædium sunt, ita eis impositæ statuæ ædibus adscribi debēt: in qua tamen realiter Pomponio visum est: apponuntur enim magis causa ornatus, quàm
4 vt ædes perficiantur. Sequēs † quæstio est, quid de tabulis, quas pictas antiqui catenis religabant, vel parieti, tignísve adfigebant, an illæ ædium essent. Et eadem ratione non esse responsum est: ornant enim elegantiorémque reddunt domum huiusmodi tabulæ, non autem quicquam ad eius perfectionem faciunt. Quòd si in tectorio opere loco crustarum marmorearum inde exemptarum appositæ sint [3], tunc ædium partes sunt: videntur enim tectorij ipsius perfectioni accedere, & parum refert ex marmore, vel ex tabulis pictis, quod illi deest, suppleatur. Quid autem sit tectorium, superius à nobis tractatum est [4]. Hinc
5 que * probatur, ornamenta, quæ à domo separari commodè possunt, si eam ob rem nihil perfectioni domus deest, ædium non esse, & ideo ædibus venditis vel legatis non deberi. Sanè hoc loco antiquorum codicum varia est scriptura: quidam enim habent, Aut similiter quæ cohærent lignis: alij, lichnis, alij ti-

2 l. in rutis. hoc tit.

3 l. fundi. §. ij. de act. empt.

4 d. l. in rutis.

gnis. In vltima quæstione dubitari potuit, an protyron * ædium sit: & responsum est, esse. Sed in hoc non modica est difficultas explicare quid sibi prothyron velit. Et Græcus sermo indicat aliquid significare quod ante ianuam vel ostium sit, à græca præpositione προ,& dictione θύρα. qua ratione & Hyperthyron dicimus, quod superliminare quidam vocant, sicut Pseudothyron posticum, Hypothyron hiantiam cauitatémve ianuæ, Diathyron † quod per eam ponitur: qualis est in ianuis, quam vulgò posterulam vocamus, in ostiis verò, qaam vulgò buxulam appellat, & ex tabulis conficitur, ad arcenda, dum valuæ aperiuntur, irrumpentia frigora: fit & quandoque vice tabularum appositis tapetibus, vel peripetasmatis, huiusmodíque velamine est & Dithyron quod Biualuium dicere possumus: vnde Aristoteles de animalibus quarto, genus quoddam ostracôn appellat thyra, quasi bifores testas: quæ vox etiam posterulæ conuenire potest, quasi sit διπλῆ, pro eo quod duplicatum est, vsurpant, vt Hesychius & Suidas tradit. Philostratus quoque in vitis Sophistarum auctor est, Secũdum rhetorem ab aliquibus ἐπίθυρον fuisse cognominatum, quod fabri esset filius. Igitur † Græci pothyron vocant quod Latini Vestibulum dicunt: vnde Pindarus in Olympiis Corinthum Peloponnesi protyro

prothyron appellat, quasi portam vel fauces dicas. Sed & Posidippus in epigrammate, ἐν προθύροις, inquit, θῆκε διδάσκαλον, videtúrque accepisse pro statuariorum pergula, in qua publicè ante ianuam spectanda opera proponebantur. Hieronymus verò in Ezechielē, quod Aquila & Theodotio prothyron dixerat, limen portæ transtulit: frequentior tamen interpretatio est, vt vestibulum significet. Sed in hunc sensum hîc accipi ego non arbitror, non quod me moueat Aelij Galli Iurisconsulti auctoritas, quē refert A. Gellius scripsisse libro de significatione verborum, quæ ad ius ciuile pertinent, secundo vestibulum partem ædium non esse: sed quia non video cur hoc sensu Pomponius, & Labeo græca magis dictione, quàm latina, & quidem vsitatiore, vti debuerint, præsertim cùm indubitatum sit (vt ego sentio) vestibulum, tametsi extra ianuam domus sit, ædib. tamē adscribi, & ceu earum membrum existimari. Arbitror igitur hac voce posterulam vel buxulam ipsam significari: interdum enim ea, vt hîc dicitur, in ædibus fit: nam M. Vitruuius auctor est, quæ Græci diathyra, vel vt alii magis probāt, dithyra dicūt, à Latinis prothyra appellari. Papinianus quoque[5], Prothyrō domus, inquit, si velamen est, instrumento domus continetur. Quibus verbis apertè indicatur, non posse nos de vestibulo intelligere, sed potiùs de

[5] l. quæsitum. §. Papinianus. de fund. instr.

 stragulis

stragulis aliquib. pictis: quandoquidem Iul. Pollux lib. x. inter ianitoris instrumẽta, prothyra quoq; commemorare videtur πολυποικίλα, id est, multifariam variegata. Distinguendum igitur est, vt buxula, si ex tabulis similiue materia confecta sit, pars ædium censetur, sicut & posterula: si ex velamine, huiusmodique aulæis, non pars, sed instrumentum sit domus.

SVMMAE.

1 *L. Apud sensus. 7.*
4 *Furiosus ex causis abesse non dicitur.*

LEX CCXLVII.

APVD LABEONEM. Scripsit Labeo πιθανῶν, id est, verisimilium libros octo in hoc opere definiuit, quid sit exhibere. Et id esse arbitratus est quod eius de quo agitur præsentiam præstare. Quam diffinitionem à Põponio hîc reprobari communi calculo receptum est, ídque duobus argumentis, Nam † qui in iudicio hominem sistit, præstat eius, de quo agitur, præsentiam, & tamen aliud est sistere, aliud exhibere. Rursus, furiosus, aut infans, aut mutus iudicio exhibentur, & tamen eorum præsentia non videtur præstari: loco enim absentium habentur, Posset tamen Labeonis sententia defendi, si eum, qui hominem sistit, etiam exhibere dicamus,

2 camus, vt exhibendi verbum generalius * sit: est enim exhibere [1], extra secretum habere, nec simpliciter verum est furiosi, infantis, muti præsentiam nullam esse, sed pro absen-
3 tibus haberi: quoniam * præsentia propriè ad corpus refertur: nec dubium est corpore eos præsentes, licet lex plerumque propter sensus imbecillitatẽ abesse eos interpretetur. Qua-
4 propter † quosdam casus reperire est, quibus furiosus pro absente non habetur, vt cum de perseuerantia, non autem de nouo consensu agitur [2] Itémque cùm hoc non tractatur, vt consentiat, sed satis est ne contradicat: cuius rei exemplum est in muliere furiosa [3], de cui⁹ dote pater agit, nec de ratihabitione cauet.
5 Nam & generaliter furiosorum * consensus est nullus, & tamen absentes per procurato-
6 rem consentire possunt [4]. Quapropter * si quis furiosi præsentiam Præstare promiserit. non valere stipulationem minimè cum Accursio senserim [5], sed potiùs corpore, & de facto exhibendum esse. Illud non diffiteor, si post stipulationem in furorem inciderit, promissori competere exceptionem [6]. Cùm enim de sani hominis præsentia agitur, non videntur partes voluisse exhiberi casu, quo propter
7 dementiam impediretur. Et † quod de muto hîc dicitur, de eo, qui naturaliter mutus sit, accipiendum est; huiusmodi enim & surdi sunt, vnde quid sententiæ intellectúsve ha-

R 5 beant,

1 l. j. §. ait prætor de lib. ho. exhi.

2 l. patre. qui sunt sui vel. ali. iur.

3 l. ij. §. fin. sol. matr.

4 l. ij. de pro cu.

5 l. stipu. ista. §. hi qui. de verb. oblig.

6 l. ij §. si quis. si quis caut.

beant, exponere nequeunt, idque in casu est, vt infantibus & furiosis similes existimentur: alioquin qui simpliciter mutus est, *omnes cō- 9 tractus facere potest, excepta stipulatione, quoniam expres- io verborum in ea necessariò requiritur.

SVMMAE.

2 *Restituendi forma. & 4.*
5 *Leges hoc titulo varie repetitæ.*
6 *Iuris studiosum interpretibus egere.*

7 arg. not. l. j C. de sent. pas.

§. RESTITVIT.* Restituere, 7 est rē† 1 in ea cōditione, quæ retrò fuit, præstare. Non ergo sufficit corpus ipsum, puta fundum restituere, nisi omnino res ipsa præstetur. Res autem * dictio est vniuersalis, quæ accessiones fructúsve continet. Sed & in ea † conditione est restituenda, in qua olim erat, vt si causa vsucapionis suberat, ea quoque reddatur. Sed quoniam non semper accessiones & fructus vel causa redditur, sed aliter atque aliter solet distingui, ideo hæc restitutio omnis in iuris inperpretatione versatur, de qua re superius à nobis tractatum est. Sunt enim † hoc sub titulo quatuor eiusdem sensus ad hanc materiam pertinentia responsa, vt non possim non mirari, cur idē toties inculcauerint, qui sub Iustiniano centones hos legum conficiendi

ficiendi curam assumpserunt, quasi alia noua
6 magisque necessaria deessent. Scribat † Iustinianus quantum velit, glorietúrque suos hosce libros causarum negotiorúmque decisionibus satis esse, res ipsa planè reclamat, nemóque ciuilis professionis eruditus est, qui apertissimè non videat innumerabiles dubitationes ex facto oriri, quas nisi omnino Oedipus is sit, ex harũ legum sylua decidere nemo vnus possit: vt planè sine Bartolo, aliísque quibusdam interpretibus, ius nostrum non consistere adfirmare ausim: quid enim, si bonarum literarum cognitionem excipies, illi acutissimè non excogitarunt, aut clarissimè non docuerunt, vt nostris oculis offusas per hosce Græculos tenebras aperirent? Illud non diffiteor, si antiquorum Iurisconsultorum opera extarent, nec Iustiniani iniquissimo illo edicto sublata fuissent Accursij, & qui post eum scripserunt, minimè necessarias futuras fuisse lucubrationes. Sed satis sit conceptam animi indignationem hactenus prompsisse, ne crabronum aculeos irritasse videar.

*

FINIS.

EX LIBRO L. DIGESTORVM.

DE VERBORVM significatione.

TIT. VI.

VLPIANVS libro primo ad Edictum

VERBVM hoc SI QVIS tam masculos, quàm fœminas complectitur.

II. PAVLVS libro primo ad Edictum

VRbis appellatio muris, Romæ autem continentibus ædificiis fini-
1 tur, quod latius patet. Cuiusque * diei maior pars est horarum septem primarum diei, non supremarum. * Gell. li. 3. ca. 2.

III. VLPIANVS libro secundo ad Edictum

ITinere faciendo viginti milia passuum in dies singulos peragenda, sic sunt accipienda, vt si post hanc dinumerationem minus quàm viginti milia

ſuperſint, integrum diem occupent. ve-
luti viginti vnum milia ſunt paſſus, bi-
duum eis adtribuetur. quæ dinumera-
tio ita demum faciẽda erit, ſi de die non
conueniat. Eius, qui apud hoſtes de-
ceſsit, dici hereditas nõ poteſt, qui* ſer-
uus deceſsit.

* quia, in vulg.

IIII. PAVLVS libro primo ad Edictum

NOminis * appellatione rem ſigni-
ficari Proculus ait.

* pecuniæ.

V. IDEM libro ſecundo ad Edictum

REi appellatio latior eſt quàm pecu-
niæ: qua etiam ea quæ extra com-
putationem patrimonij noſtri ſunt, con-
tinet: cùm pecuniæ ſignificatio ad ea re-
feratur, quæ in patrimonio ſunt. Ope-
re locato *, conducto: his verbis Labeo
ſignificari ait id opus quod Græci ἀποτέ-
λεσμα vocant, non ἔργον, id eſt, ex opere fa-
cto corpus aliquod perfectum.

* legato.

VI. VLPIANVS libro tertio ad Edictum

NOminis, & rei appellatio ad om-
nem contractum, & obligationem
pertinet. Verbum EX LEGIBVS ſic
accipiẽdum eſt, tam ex legum ſententia
quàm ex

quàm ex verbis.

VII. PAVLVS libro secundo ad Edictum

SPonsio appellatur non solùm quæ per sponsus interrogationem fit, sed omnis stipulatio promissióque.

VIII. IDEM libro terrio ad Edictum

VErbum OPORTEBIT tam præsens quàm futurum tempus significat.

1 Actionis verbo non continetur exceptio.

IX. VLPIANVS libro quinto ad Edictum

MArcellus apud Iulianũ notat, verbo PERISSE * & scissum, & fractum contineri, & vi raptum.

* rapuisse.

X. IDEM libro sexto ad Edictum

CReditores accipiendos esse constat eos, quibus debetur ex quacunque actione, vel persecutione, vel iure ciuili sine vlla exceptionis perpetuæ remotione, vel honorario, vel exordinario *, siue purè, siue in diem, vel sub conditione. quòd si natura debeatur, non sunt loco creditorum. sed si non sit mutua pecunia, sed contractus, creditores accipiuntur.

* extraordinario.

XI. GAIVS libro primo ad Edictum prouiciale

CReditorum appellatione non hi tantùm accipiuntur, qui pecuniam crediderunt: sed omnes quibus ex qua libet causa debetur.

XII. VLPIANVS libro sexto ad Edictum

* In vul. incip. si cui. VT * si cui ex empto, vel ex locato, vel ex alio * vllo debetur. sed etiā ex delicto debeatur, mihi videtur posse creditoris loco accipi. quod si ex popu lari causa, ante litis contestationē rectè dicetur creditoris loco non esse, postea esse. Minus soluit, qui tardius soluit, nam & tempore minus soluitur.

* contractu.

XIII. IDEM libro septimo ad Edictum

MVlieris appellatione etiam virgo viripotens cōtinetur. Res abesse videntur, vt Sabinus ait, & Pedius probat, etiam hæ quarum corpus manet, forma mutata est. & ideo si corruptæ redditæ sint, vel transfiguratæ, videri abesse: quoniam plerumque plus est in manus pretio, quàm in re. Desinere autem abesse res tunc videtur, cùm

cùm sic redit in potestatem, ne amittere eius possessionem possimus: ob hoc quòd furto pridem subtracta est. Abest & ea res, quæ in rebus humanis non est.

XIIII. PAVLVS libro septimo ad Edictum

LAbeo & Sabinus existimant, si vestimentum scissum reddatur, vel res corrupta reddita sit, veluti scyphi collisi, aut tabula rasa pictura, videri rem abesse: quoniam earum rerum pretium non in substantia, sed in arte sit positum. item si dominus rẽ, quæ furto sibi aberat, ignorans emerit, rectè dicitur res abesse, etiam si postcà id ita esse scierit: quia videtur res ei abesse cui pre-
1 tium abest. Rem amisisse videtur, qui aduersus nullum eius persequendæ actionem habet.

XV. VLPIANVS libro decimo ad Edictum

BOna ciuitatis abusiuè publica dicta sunt: Sola enim ea publica sunt, quæ populi Romani sunt.

XVI. GAIVS libro tertio ad Edictum prouinciale

EVm qui vectigal populi Romani conductum habet, publicanum appellamus: nam publica appellatio in compluribus causis ad populum Romanum respicit: ciuitates enim priuatorum loco habentur.

XVII. VLPIANVS libro decimo ad Edictum

INter publica habemus nõ sacra, nec religiosa, nec quæ publicis vsibus destinata sunt: sed si qua sunt ciuitatiũ velut bona. sed peculia seruorũ ciuitatiũ procul dubio publica habentur. Publica vectigalia intelligere debemus ex quibus vectigal fiscus capit: quale est vectigal portus, vel venalium rerum, item salinarum, & metalorũ, & picariarum.

* piscariarum.

XVIII. PAVLVS libro nono ad Edictum

MVnus tribus modis dicitur: vno donum, & inde munera dici dari, mittive. altero onus, quod cum remittatur, vacationem militiæ munerisq; præstat. inde immunitatem appellari. tertio officiũ: vnde munera militaria, & quosdam milites munificos vocari. igitur municipes dici, q munera ciuilia capiant.

XIX.

XIX. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum

LAbeo libro primo Prætoris vrbani definit, quòd quædã agantur, quædam gerantur, quædam contrahantur. Et actum quidẽ generale verbum esse, siue verbis, siue re quid agatur: vt in stipulatione, vel numeratione. Contractũ autem vltro citróque obligationẽ, quòd Græci συνάλλαγμα vocant, veluti emptionem, venditionem, locationem, conductionem, societatem. Gestum rem significare sine verbis factam.

XX. Idem libro duodecimo ad Edictum

VErba, *contraxerunt, gesserunt*, non pertinent ad testandi ius.

XXI. PAVLVS libro vndecimo ad Edictũ

PRinceps bona cõcedendo videtur etiam obligationes concedere.

XXII. GAIVS libro quarto ad Edictum prouinciale

PLus est in restitutione, quàm in exhibitione. nam exhibere est præsentiam corporis præbere. restituere est etiam possessorem facere, fructúsque reddere. pleraque præterea restitutionis verbo continentur.

XXIII. VLPIANVS libro quartodecimo ad Edictum

REi appellatione & causæ & iura continentur.

XXIIII. GAIVS libro sexto ad Edictum prouinciale

NIhil est aliud hereditas*, quam suc-cessio in vniuersum ius quod de-functus habuit.

* Cice. in Topic.

XXV. PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictum

REecte dicimus eum fundũ totum nostrum esse, etiam cum vsusfru-ctus alienus est: quia vsusfructus non dominij pars, * sed seruitutis sit: vt via & iter. nec falsò dici, totũ meum esse, cu-ius nõ potest vlla pars dici alterius es-se. hoc & Iulianus, & est verius. Quin-tus Mucius ait, partis appellatione rem pro indiuiso significari. nam quod pro diuiso * nostrum sit, id non partem, sed totum esse. Seruius nõ ineleganter par-tis appellatione vtrumque significari.

* in multis casibus contrà. l. 4. §. de vsufru.

XXVI. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum

PArtum non esse partem rei furtiuæ, Scæuola libro vndecimo quæstionum scribit.

XXVII. IDEM libro septimodecimo ad Edictum

AGer est locus, qui sine villa est.
1 Stipendium à stipe appellatum est, quòd per stipes, id est modica æra colligatur. Idem hoc etiam tributum appellari Pomponius ait. & sanè appellatur ab intributione * tributum: vel ex eo quòd militibus tribuatur.

* contributione.

XXVIII. PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictum

ALienationis verbum etiam vsucapionem continet: vix est enim, vt non videatur alienare qui patitur vsucapi. Eum quoque alienare dicitur, qui non vtendo amisit seruitutes. Qui occasione adquirendi non vtitur, non intellegitur alienare: veluti qui hereditatem omittit, aut opinionẽ intra certum
1 tempus datã non amplectitur. Oratio quæ neque coniunctionem neque disiunctionem habet, ex mente pronuntiantis, vel disiuncta, vel coniuncta

accipitur.

XXIX. IDEM libro sexagensimo sexto ad Edictum

COniunctionem enim nõnunquam pro disiũctione accipi Labeo ait: vt in illa stipulatione, MIHI HEREDIQVE MEO, TE HEREDEMQVE TVVM.

XXX. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale

SIlua cædua est (vt quidam putant) quæ in hoc habetur, vt cæderetur. Seruius eam esse, quę succisa, rursus ex stirpibus, aut radicibus renascitur. 1 Stipula illecta est spicæ in messe deiectæ, nec dum lectæ, quas rustici cùm vacauerint* colligunt. 2 Noualis est terra præcisa, quæ anno cessauit, quã Græci νέαχιν vocant. Integra autem est, in quam nondum dominus pascendi gratia pecus immisit. 3 Glãs caduca est, quæ ex arbore cecidit. Pascua silua est, quæ pastui pecudum destinata est.

*Alciatus leg. j. occauerint. * νέασιν. Basil.

XXXI. VLPIANVS libro octauo decimo ad Edictum

PRatum est, in quo ad fructum percipiendum falce duntaxat opus est: ex eo dictum, quòd paratum* sit ad fructum

* Varr. li. 4. ling.

ctum capiendum.

XXXII. PAVLVS libro vicensimo quarto ad Edictum

MInus solutum intellegitur, etiamsi nihil esset solutum.

XXXIII. VLPIANVS libro vicensimo primo ad Edictum

PAlàm est coram pluribus.

XXXIIII. PAVLVS libro vicensimo quarto ad Edictum

ACtionis verbo, etiam persecutio continetur.

XXXV. IDEM libro septimodecimo ad Edictum

REstituere autem is intellegitur, qui simul & causam actori reddit, quã is habitur' esset, si statim iudicij accepti tempore res ei reddita fuisset. id est & vsucapionis causam, & fructuum*.

* fructum.

XXXVI. VLPIANVS libro vicensimo ad Edictum.

LItis nomen omnem actionem significat, siue in rem siue in personam sit.

XXXVII. PAVLVS libro vicensimo sexto ad Edictum

Verbum

VErbum OPORTERE non ad facultatẽ iudicis pertinet, qui poteſt vel pluris vel minoris condemnare, ſed ad veritatem refertur.

XXXVIII. VLPIANVS libro vicenſimo quinto ad Edictum

OStentum Labeo definit, omne contra naturam cuiuſq; rei genitum, factúmque. duo genera autem ſunt oſtentorum: vnum, quotiens quid contra naturam naſcitur, tribus manibus fortè aut pedibus, aut qua alia parte corporis quæ naturæ contraria eſt. alterum, cum quid prodigioſum videntur quæ Græci φαντάσματα vocãt.

XXXVIIII. PAVLVS libro quinquageſimo tertio ad Edictum

SVbſignatum dicitur, quod ab alio quo ſubſcriptum eſt. nã veteres ſubſignationis verbo pro adſcriptione vti ſolebant. Bona intelleguntur cuiuſq; quæ deducto ære alieno ſuperſunt. 1
Deteſtari eſt abſenti denuntiare. 2
Incertus poſſeſſor eſt, quem ignoramus. 3

XL. VLPIA

XL. VLPIANVS libro quinquagensimo sexto

DEtestatio est denũtiatio facta cum
1 testatione. Serui appellatio etiã
2 ad ancillam refertur. Familiæ appellatione liberi quoque continentur. Vnicus seruus familiæ appellatione nõ continetur. ne duo quidem familiã faciunt.

XLI. GAIVS libro vicensimo primo ad Edictum prouinciale

ARmorum * appellatio non vtique scuta, & gladios, & galeas significat: sed & fustes, & lapides. * vide Nouel. 85.

XLII. VLPIANVS libro quinquagensimo septimo ad Edictum

PRobrum, & opprobrium id * est, * idem. probra quædam natura turpia sunt quædam ciuiliter, & quasi more ciuitatis. vtputà furtum, adulterium, natura turpe est. enimuerò tutelæ damnari, hoc non naturà probrum est, sed more ciuitatis. nec enim natura probrum est, quod potest etiam in hominẽ idoneum incidere.

XLIII. IDEM libro quinquagensimo octauo ad Edictum.

Verbo

VErbo VICTVS continẽtur quæ esui potuíque cultuíq; corporis, quæq; ad viuendum homini necessaria sunt. vestem quoque victus habere vicem Labeo ait.

XLIIII. GAIVS libro vicensimo secundo ad Edictum prouinciale

ET cetera*, quibus tuẽdi, curandive corporis nostri gratia vtimur, ea ap pellatione significantur.

* in vulg. incip. cetera.

XLV. VLPIANVS libro quinquagensimo octauo ad Edictum

IN stratum omne vestimentum con tineri, quod iniiciatur Labeo ait. ne que enim dubium est, quin stragula ve stis sit omne pallium περίστρωμα. In ve strum ergo vestem accipiemus, non stra gula: in stratu omnẽ stragulam vestem.

XLVI. IDEM libro quinquagensimo nono ad Edictum.

PRonuntiatum, & statutum idem po test. promiscuè enim & pronuntias se, & statuisse solemus dicere eos qui ius habent cognoscendi. Matremfa milias accipere debemus eam, quæ non inhonestè vixit. matrem enim familias à cete

à ceteris feminis mores discernunt, atque separant. proinde nihil intererit, nupta sit, an vidua; ingenua sit, an libertina. nam neque nuptiæ, neque natales faciunt matrēfamilias, sed boni mores.

XLVII. PAVLVS libro quinquagensimo sexto ad Edictum

LIberationis verbum eandem vim habet, quam solutionis.

XLVIII. GAIVS libro ad Edictum prætoris vrbani titulo qui* neque sequantur neque ducantur

In vulg. initium legis est.

SOlutum non intellegimus eum, qui licet vinculis leuatus sit, manibus tamen tenetur. ac ne eum quidem intellegimus solutum, qui in publico sine vinculis seruatur.

XLVIIII. VLPIANVS libro quinquagensimo nono ad Edictum

BOnorum appellatio aut naturalis aut ciuilis est. naturaliter bona ex eo dicuntur, quòd beant, hoc est beatos faciunt. beare est prodesse. In bonis autem nostris computari sciendum est non solùm quæ dominij nostri sunt; sed & si bona fide à nobis possideantur, vel

superfi

ſuperficiaria ſint. Aequè bonis adnu-merabitur, etiam ſi quid eſt in actioni-bus, petitionibus, perſecutionibus. nam hæc omnia in bonis eſſe videntur.

L. IDEM libro ſexagenſimo primo ad Edictum

NVrus appellatio etiam ad pronu-rum, & vltra porrigenda eſt.

LI. GAIVS libro vicenſimo tertio ad Edictum prouinciale

APpellatione parentis non tantùm pater, ſed etiam auus, & proauus, & deinceps omnes ſuperiores conti-nẽtur: ſed & mater, & auia, & proauia.

LII. VLPIANVS libro ſexagenſimo primo ad Edictum

PAtroni appellatione & patrona con-tinetur.

LIII. PAVLVS. libro quinquagenſimo nono ad Edictum

SAepe ita comparatum eſt, vt con-iuncta pro diſiunctis accipiantur, & diſiuncta pro coniunctis, interdum ſoluta pro ſeparatis. nam cùm dicitur apud veteres ADGNATORVM, * GENTI-LIVMQVE

** Gentiles qui dicantur, Cic. in Topic. in loco à definitione.*

LIVMQVE pro separatione accipitur. at cum dicitur SVPER PECVNIÆ TVTELÆVE SVÆ, tutor separatim sine pecunia dari nō potest. & cū dicimus QVOD DEDI AVT DONAVI, vtraque continemus. cum verò dicimus QVOD EVM DARE FACERE OPORTET, quoduis eorum sufficit probare. cùm verò dicit Prætor SI DONVM, MVNVS, OPERAS REDEMERIT, si omnia imposita sunt, certum est omnia redimenda esse. ex re ergo pro coniunctis habentur. si quædam imposita sunt, cetera non desiderabuntur. Item dubitatum, illa verba OPE, CONSILIO, quemadmodum accipienda sunt: sententiæ coniungentium, aut separantium. sed verius est (quod & Labeo ait) separatim accipiēda: quia aliud factum est eius qui ope, aliud eius qui consilio furtum facit. sic enim alij condici potest, alij non potest. & sanè post veterum auctoritatem eò peruentum est, vt nemo ope videatur fecisse, nisi & consiliū malignum habuerit: nec consilium habuisse noceat, nisi & factum secutum fuerit.

LIIII. VLPIANVS libro sexagensimo secundo ad Edictum

COndicionales creditores dicuntur & hi, quibus nondum competit actio, est autem cõpetitura: vel qui spem habent vt competat.

LV. PAVLVS libro sextodecimo breuis edicti

CReditor autem is est, qui exceptione perpetua summoueri nõ potest. qui autem temporalem exceptionem ti met, similis est condicionali creditori.

LVI. VLPIANVS libro sexagensimo secundo ad Edictum

COgnoscere instrumēta, est relegere, & recognoscere. dispungere, cõferre accepta & data. Liberorum appellatione continentur non tantùm qui sunt in potestate: sed omnes qui sui iuris sunt, siue virilis, siue feminini sexus sunt, éxve feminini sexus descēdentes.

LVII. PAVLVS libro quinquagensimo nono ad Edictum

CVI * præcipua cura rerum incumbit, & qui magis quàm ceteri diligentiam

gentiam & solicitudinem rebus quibus præsunt, debent, hi magistri appellantur, quinetiam ipsi magistratus per deriuationem à magistris cognominãtur. vnde etiam cuiuslibet disciplinæ præceptores magistros appellari à monen-
1 do, vel monstrãdo. Persequi videtur & qui satis accepit.

LVIII. GAIVS libro vicensimo quarto ad Edictum prouinciale

Licet inter gesta & facta videtur quædã esse subtilis differentia: attamen καταχρηστικῶς nihil inter factum &
1 gestum interest. Paternos libertos rectè videmur dicere nostros libertos. liberorum libertos non rectè nostros libertos dicimus.

LIX. VLPIANVS libro sexagensimo octauo ad Edictum

Portus appellatus est conclusus locus, quo importantur merces, & inde exportantur. eã ꝑ nihilo minus statio est conclusa, atque munita. inde angiportum dictum est.

LX. IDEM libro sexagensimo nono ad Edictum

LOcus est nō fundus, sed portio aliqua fundi: fundus autē integrum aliquid est. & plerumq; sine villa locum accipimus. ceterùm adeo opinio nostra & constitutio locum à fundo separat, vt & modicus locus possit fundus dici, si fundi animo eum habuimus. non etiam magnitudo locum à fundo separat, sed nostra affectio. & quælibet portio fundi poterit fundus dici, si iam hoc cōstituerimus. necnon & fundus locus cōstitui potest. nam si cū aliȷ adiunxerimus fundo, locus fundi efficietur. Loci appellationem non solùm ad rustica, verùm ad vrbana quoq; prædia pertinere Labeo scribit. sed fundus quidem suos habet fines: locus verò latere potest, quatenus determinetur, & definietur.

LXI. PAVLVS libro sexagensimo quinto ad Edictum

SAtisdationis appellatione interdum etiam repromissio continebitur, quì contentus fuit is, cui satisdatio debebatur.

LXII. GAIVS libro vicensimo sexto ad Edictum prouinciale

Tigni

TIgni appellatione in lege duodecim Tabularum* omne genus materiæ, ex qua ædificia constant, significatur.

* *vide P. Prete. lib. vete. iurispr. 4.*

LXIII. VLPIANVS libro septuagensimo primo ad Edictum

PENES TE amplius est, quàm APVD TE. nam apud te est, quod qualiter qualiter à te teneatur: penes te est, quod quodam modo possidetur.

LXIIII. PAVLVS libro sexagensimo septimo ad Edictum.

INtestatus est non tantùm qui testamentum non fecit, sed etiam cuius ex testamento hereditas adita non est.

LXV. VLPIANVS libro septuagensimo secundo ad Edictum

HEredis appellatio non solùm ad proximum heredem, sed & ad vlteriores refertur. nam & heredis heres, & deinceps, heredis appellatione continetur.

LXVI. IDEM libro septuagensimo quarto ad Edictum

MErcis appellatio ad res mobiles tantùm pertinet.

LXVII. IDEM libro septuagensimo sexto ad Edictum.

ALienatum non propriè dicitur, quod adhuc in dominio venditoris manet. venditũ tamen rectè dicetur. Donationis verbum simpliciter loquendo omnem donationem compræhendisse videtur, siue mortis causa, siue non mortis causa fuerit.

LXVIII. IDEM libro septuagensimo septimo ad Edictum

ILla verba ARBITRATV LVCII TITII FIERI, ius significant, & in seruum non cadunt.

LXIX. IDEM libro septuagensimo octauo ad Edictum

HAec verba CVI REI DOLVS MALVS ABERIT, ABFVERIT, generaliter compræhẽdant omnem dolum, quicumque in hanc rem admissus est, de qua stipulatio est interposita.

LXX. PAVLVS libro septuagensimo tertio ad Edictum

Sciendum

SCiendum est, heredem etiam per multas successiones accipi. nam paucis speciebus heredis appellatio proximum continet: veluti in substitutione impuberis, QVISQVIS MIHI HERES ERIT, IDEM FILIO HERES ESTO: vbi heredis heres non continetur, quia incertus est. item in lege Aelia Sẽtia filius heres proximus potest libertum paternum vt ingratum accusare, non etiam si heredi heres exstiterit. idem dicitur in operarum exactione, vt filius heres exigere possit, nõ ex successione effectus.

1 Verba hæc IS AD QVEM EA RES PERTINET, sic intelleguntur, vt qui in vniuersum dominiũ vel iure ciuili vel iure prætorio succedit, contineatur.

LXXI. VLPIANVS libro septuagensimo nono ad Edictum

ALiud est capere, aliud accipere. capere, cum effectu accipitur. accipere, & si quis non * accipit vt habeat. * vulg. addunt, sic. idcóque non videtur quis capere quod erit restituturus. sicut peruenisse propriè illud dicitur quod est remãsurum.

Hæc verba HIS REBVS RECTE PRÆ-

STARI, hoc ſignificant, ne quid periculum vel damnum ex ea re ſtipulator ſentiret.

LXXII. PAVLVS libro ſeptuageſimo ſexto ad Edictum

APpellatione rei pars etiam continetur.

LXXIII. VLPIANVS libro octuageſimo ad Edictum

HAec verba in ſtipulatione poſita EAM REM RECTE RESTITVI, fructus continent. RECTE enim verbum pro viri boni arbitrio eſt.

LXXIIII. PAVLVS libro ſecundo ad Edictum ædilium curulium

SIgnatorius anulus ornamēti appellatione non continetur.

LXXV. IDEM libro quinquageſimo ad Edictum

REſtituere is videtur, qui id reſtituit, quod habiturus eſſet actor, ſi controuerſia ei facta non eſſet.

LXXVI. IDEM libro quinquageſimo primo ad Edictum

Dediſſe

DEdisse intelligendus est etiam is, qui permutauit, vel compensauit.

LXXII. IDEM libro quadragensimo nono ad Edictum

FRugem pro reditu appellari, non solum quod frumentis, aut leguminibus, verùm & quod ex vino, siluis cęduis, cretifodinis, lapidicinis capitur. Iulianus scribit, fruges omnes esse quibus homo vescatur, falsum esse: non enim carnem, aut aues, ferásve, aut poma fruges dici. frumentum autem id esse, quod arista se teneat, rectè Gallum definisse. lupinum verò & fabam fruges potius dici: quia non aristâ, sed siliquâ continentur. quæ Seruius apud Alfenũ in frumento contineri putat.

LXXVIII. PAVLVS libro tertio ad Plautium

INterdum proprietatẽ quoq; verbũ possessionis significat: sicut in eo qui possessiones suas legasset, respõsum est.

LXXIX. IDEM libro sexto ad Plautium

IMpensæ necessariæ sunt, quæ si factæ non sint, res aut peritura, aut de-

terior futura sit. Vtiles impensas esse Fulcinius ait, quæ meliorem dotem faciant, non deteriorem esse non sinant: ex quibus reditus mulieri adquiratur. sicuti arbusti pastinatione vltra quàm necesse fuerat: item doctrinam puerorum. quorum nomine onerati mulierẽ ignorantem vel inuitam nõ oportet: ne cogatur fundo, aut mancipiis carere. in his impensis & pistrinum & horreum insulæ dotali adiectum plerumque dicemus. Voluptariæ sunt, quæ speciem dumtaxat ornant, non etiam fructũ augent. vt sunt viridia, & aquæ salientes, incrustationes, loricationes, picturæ.

LXXX. IDEM libro nono ad Plautium

IN generali repetitione legatorum etiam datæ libertates continentur ex mente legis duodecim Tabularum.

LXXXI. IDEM libro decimo ad Plautium

CVm prætor dicat, vt opus factũ restituatur, etiam damnum datum actor consequi debet: nam verbo restitutionis omnis vtilitas actoris cõtinetur.

LXXXII.

LXXXII. IDEM libro quartodecimo ad Plautium

VErbum AMPLIVS ad eum quoque pertinet, cui nihil debetur. sicuti ex contrario minus solutum videtur, etiam si nihil esset exactum.

LXXXIII. IAVOLENVS libro quinto ex Plautio

PRopriè bona dici non possunt, quę plus incommodi quàm commodi habent.

LXXXIIII. PAVLVS libro secundo ad Vitellium

FIlij appellatione omnes liberos intellegimus.

LXXXV. MARCELLVS libro primo Digestorum.

NEratius Priscus tres facere existimat collegium, & hoc magis sequendum est.

LXXXVI. CELSVS libro quinto Digestorum

QVid aliud sunt iura prædiorum, quàm prædia qualiter se habētia?

vt

vt bonitas, salubritas, amplitudo?

LXXXVII. MARCELLVS libro duodecimo Digestorum

VT Alfenus ait, vrbs est Roma, quę muro cingeretur. Roma est etiam, qua continenti ædificia essent. nam Romam non muro tenus existimari, ex cōsuetudine quotidiana posse intelligi, cùm diceremus Romam nos ire, etiam si extra vrbem habitaremus.

LXXXVIII. CELSVS libro octauodecimo Digestorum

*in vulg. incip. propemodū.

TAntum * quisque pecuniæ relinquit, quantum ex bonis eius refici potest. sic dicimus, centies aureorum habere, qui tantum in prædiis, ceterisque similibus rebus habeat. non idem est in fundo alieno legato, quamquam is hereditaria pecunia parari potest. neque quisquam eum qui pecuniam numeratam habet, habere dicit quidquid ex ca parari potest.

LXXXIX. POMPONIVS libro sexto ad Sabinum

*nomine.

BOues magis armētorum quàm iumentorum generis * appellantur.

Hoc

1 Hoc sermone DVM NVPTA ERIT,
2 primæ nuptiæ significantur. Inter edere, & reddi rationes, multum interest. nec is qui edere iussus sit, reliquum reddere debet. nam & argentarius edere rationem videtur, etiam si quod reliquum sit apud eum, non soluat.

XC. VLPIANVS libro vicensimo septimo ad Sabinum

QVi vti optimæ maximaé ꝗ sunt, ædes tradit, non hoc dicit, seruitutem illis deberi: sed illud solùm, ipsas ædes liberas esse, hoc est, nulli seruire.

XCI. PAVLVS libro secundo Fideicommissorum

MEorum & tuorum appellatione actiones quoque contineri dicendum est.

XCII. IDEM libro septimo Quæstionum

PRoximus est, cui nemo antecedit. supremus est, quem nemo sequitur.

XCIII. CELSVS libro nonodecimo Digestorum

Mouentium

MOuentium, item mobilium appellatione idem significamus. si tamē apparet, defunctum animalia dumtaxat, quia se ipsa mouerent, mouentia vocasse. quod verum est.

XCIIII. IDEM libro vicensimo Digestorum

VErbum reddendi quamquā significatum habet retro dandi, recipit tamen & per se dandi significationem.

XCV. MARCELLVS libro quarto decimo Digestorum

POtest reliquorum appellatio & vniuersos significare.

XCVI. CELSVS libro vicensimo quinto Digestorum

LItus est quousque maximus fluctus à mari peruenit. idque Marcū Tullium aiunt, cum arbiter esset, primum constituisse. Prædia dicimus aliquorū esse, non vtique cōmuniter habentium ea: sed vel alio aliud habente.

XCVII. IDEM libro trigensimo secundo Digestorum

CVm stipulamur, QVANTA PECVNIA EX HEREDITATE TITII AD TE

TE PERVENERIT: res ipsas quæ peruenerũt, nõ pretia carũ spectare videmur.

XCVIII. IDEM libro trigensimo nono Digestorum

CVm bissextum Kalendis est, nihil refert, vtrùm priore, an posteriore die quis natus sit: & deinceps sextum Kalẽdas eius natalis dies est. nam id biduum pro vno die habetur, sed posterior dies intercalatur, non prior. ideo quo anno intercalatum non est, sexto Kalendas natus, cum bissextum Kalendis est, priorem diem natalẽ habet. Cato putat mensem intercalarẽ addititium esse. omnésque eius dies pro momento temporis obseruat, extremóque diei mensis Februarij adtribuit Quintus Mucius. mensis autem intercalaris constat ex diebus viginti octo.

XCIX. VLPIANVS libro primo de officio consulis

NOtionem accipere possumus, & cognitionem & iurisdictionem.

1 Continentes prouincias accipere debemus eas, quæ Italię iunctę sunt: vtputa Galliam, sed & prouinciam Siciliam

magis

magis inter continentes accipere nos oportet, quæ modico freto Italia diuiditur. Inſtrumentorum appellatione ea quæ comprehendantur, per quàm difficile erit ſeparare. quæ enim propriè ſint inſtrumenta, propter quæ dilatio danda ſit, inde dignoſcemus, ſi in præſentiam perſonæ quæ inſtruere poſsit, dilatio petatur. putà qui actum geſsit, licet in ſeruitute, vel qui actor fuit conſtitutus: putem videri inſtrumentorum cauſa peti dilationem.

C. IDEM libro ſecundo de officio conſulis

SPecioſas accipere debemus clariſsimas perſonas vtriuſque ſexus. item eorum, quæ ornamentis ſenatoriis vtuntur.

CI. MODESTINVS libro nono Differentiarum

INter ſtuprum, & adulterium hoc intereſſe quidam putant, quod adulterium in nuptam, ſtuprum in viduam committitur. ſed lex Iulia de adulteriis hoc verbo indifferenter vtitur. Diuortium inter virum, & vxorem fieri dicitur

dicitur: repudium verò sponsæ remitti
videtur. quod & in vxoris personã non
2 absurdè cadit. Verum est morbum
esse temporalẽ corporis imbecillitatẽ:
vitium verò perpetuum corporis impedimentũ. veluti si talum excusit. nam
3 & luscus vtiq; vitiosus est. Seruis legatis etiam ancillas deberi quidam putant: quasi commune nomen vtrumque
sexum contineat.

CII. IDEM libro septimo Regularum

DErogatur legi, aut abrogatur. derogatur legi, cùm pars detrahitur. abrogatur legi, cum prorsus tollitur.

CIII. IDEM libro octauo Regularum

LIcet capitalis latinè loquentibus omnis causa existimationis videatur, tamen appellatio capitalis, mortis, vel amissionis ciuitatis intelligẽda est.

CIIII. IDEM libro secundo Excusationum

Ἡ τῶν τέκνων προσηγορία καὶ ἐπὶ τοὺς ἐγγόνους ἐκτείνεται.

CV. IDEM libro vndecimo Responsorum

MOdestinus respondit, his verbis LIBERTIS LIBERTABVSQVE MEIS, libertum libertæ testatoris non contineri.

CVI. IDEM libro singulari de Præscriptionibus

DImissoriæ littere dicuntur, quæ vulgo apostoli dicuntur. dimissoriæ autem dictæ, quod causa ad eum qui appellatus est, dimittitur.

CVII. IDEM libro tertio Pandectarum

ADsignare libertum hoc est, testificari cuius ex liberis libertum eum esse voluit.

CVIII. IDEM libro quarto Pandectarum

DEbitor intellegatur is, à quo inuito exigi pecunia potest.

CIX. IDEM libro quinto Pandectarum

BOnæ fidei emptor esse videtur, qui ignorauit eam rem alienã esse: aut putauit eum qui vendidit, ius vendendi habere, putà procuratorem, aut tutorem esse.

CX. IDEM libro sexto Pandectarum

SEqueiter dicitur, apud quem plures eandem rem, de qua controuersia est, deposuerunt: dictus ab eo, quòd occurrenti, aut quasi sequenti eos qui contendunt, committitur.

CXI. IAVOLENVS libro sexto ex Cassio

CEnseri est constituere, & præcipere. vnde etiam dicere solemus, censeo hoc facias: & semet aliquid censuisse. inde censoris nomen videtur esse tractum.

CXII. IDEM libro vndecimo ex Cassio

LItus publicum est eatenus, qua * maxime fluctus exęstuat. idémque iuris est in lacu, nisi is totus priuatus est.

* quatenus.

CXIII. IDEM libro quartodecimo ex Cassio

MOrbus sonticus est, qui cuique rei nocet.

CXIIII. IDEM libro quintodecimo ex Cassio

SOluendo esse nemo intellegitur, nisi qui solidum potest soluere.

CXV. IDEM libro quarto Epistularum

QVæstio est, fundus à possessione vel agro vel prædio quid distet. Fundus est omne, quidquid solo tenetur. ager est, si species fundi ad vsum hominis comparatur. Possessio ab agro iuris proprietate distat. quidquid enim adpræhendimus, cuius proprietas ad nos non pertinet, aut nec potest pertinere, hoc possessionẽ appellamus. possessio ergo vsus, ager proprietas loci est. Prædium vtriusque suprascriptę generale nomen est. nã & ager, & possessio huius appellationis species sunt.

CXVI. IDEM libro septimo Epistularum

* filius filiive.

QVISQVIS MIHI ALIVS FILIVS FILIVSVE HERES SIT, Labeo non videri filiam contineri: Proculus contrà. mihi Labeo videtur verborum figuram sequi, Proculus mẽtem testantis. respondit, non dubito quin Labeonis sententia vera non sit.

CXVII. IDEM libro nono Epistularum

* aduersus.

NOn potest videri minus soluisse is, in * quem amplioris summę actio non

non competit.

CXVIII. POMPONIVS libro secundo ad Quintum Mucium

HOstes hi sunt, qui nobis aut quibus nos publicè bellum decreuimus. ceteri latrones, aut prędones sunt.

CXIX. IDEM libro tertio ad Quintum Mucium

HEreditatis appellatio sine dubio continet etiam damnosam hereditatem. iuris enim nomen est, sicuti bonorum possessio.

CXX. IDEM libro quinto ad Quintum Mucium

VErbis legis duodecim Tabularũ * his, VTI LEGASSIT SVÆ REI, ITA IVS ESTO, latissima potestas tributa videtur & heredis instituendi, & legata & libertates dandi, tutelas quoque constituendi. sed id interpretatione coangustatum est vel legum, vel auctoritate iura constituentium.

* *vide Prate. in lib. vet. iurispr. 4.*

CXXI. IDEM libro sexto ad Quintum Mucium

VSura pecuniæ, quam percipimus, in fructu non est: quia non ex ipso

corpore,ſed ex alia cauſa eſt,id eſt noua obligatione.

CXXII. IDEM libro octauo ad Quintum Mucium

SEruius ait, ſi ita ſcriptum ſit, FILIO, FILIISQVE MEIS HOSCE TVTORES DO, maſculis dumtaxat tutores datos: quoniam ſingulari caſu hoc, filio, ad pluralem videatur tranſiſſe, continentem eundem ſexum quem ſingularis prior poſitus habuiſſet. ſed hoc facti, non iuris habet quæſtionem: poteſt enim fieri, vt ſingulari caſu de filio ſenſerit, deinde plenius omnibus liberis proſpexiſſe in tutore dando voluerit. quod magis rationabile eſſe videtur.

CXXIII. IDEM libro vicenſimo ſexto ad Quintum Mucium

VErbum ERIT interdum etiam præteritum, nec ſolùm futurum tempus demonſtrat. quod eſt nobis neceſſarium ſcire, & cum codicilli ita confirmati teſtamento fuerint, QVOD IN CODICILLIS SCRIPTVM ERIT, vtrúmne

futuri

futuri temporis demonstratio fiat, an etiam præteriti, si ante scriptos codicillos quis relinquat. quod quidem ex voluntate scribendis interpretandum est. quemadmodum autem hoc verbũ EST non solum præsens, sed & præteritum tẽpus significat: ita & hoc verbum ERIT nõ solum futurum, sed interdum etiam præteritum tempus demonstrat. nam cùm dicimus, LVCIVS TITIVS SOLVTVS EST AB OBLIGATIONE: & præteritum, & præsens significamus. sicut hoc, LVCIVS TITIVS ALLIGATVS EST. & idem fit, cum ita loquimur TROIA CAPTA EST. non enim ad præsentis facti demonstrationem refertur is sermo, sed ad præteritum.

CXXIIII. PROCVLVS libro secundo Epistularum

HAec verba ILLE, AVT ILLE non solùm disiunctiua, sed etiam subdisiunctiuæ orationis sunt. disiũctiuum est, veluti cum dicimus, AVT DIES AVT NOX EST, quorum posito altero, necesse est tolli alterum. item sublato altero,

poni alterum, ita simili figuratione verbum potest esse subdisiunctiuum. Subdisiunctiui autem genera sunt duo: vnum, cum expositis finibus ita non potest vterque esse, vt possit neuter esse. veluti cùm dicimus, AVT SEDET AVT AMBVLAT. nã vt nemo potest vtrumq; simul facere, ita aliquis potest neutrum veluti is qui accumbit. Alterius generis est, cùm ex propositis finibus ita non potest neuter esse, vt possit vtrumq; esse veluti cùm dicimus, OMNE ANIMAL AVT FACIT, AVT PATITVR. nullum est enim quod nec faciat nec patiatur: at potest simul & facere, & pati.

CXXV. IDEM libro quinto Epistularum

NEpos proculo suo salutem. ab eo qui ita dotem promisit, CVM COMMODVM ERIT, DOTIS FILIÆ MEÆ TIBI ERVNT AVREI CENTVM, putásne protinus nuptiis factis dotem peti posse? quid si ita promisisset, CVM POTVERO, DOTI ERVNT? quòd si aliquã vim habeat posterior obligatio, POSSIT verbũ quomodo interpretaris? vtrum

ære alieno deducto, an extante? Proculus: cum dotem quis ita promiſit, CVM POTVERO, DOTI TIBI ERVNT CENTVM; exiſtimo ad id quod actum eſt, interpretationem redigēdam eſſe. nam qui ambiguè loquitur, id loquitur, ꝙ ex his quæ ſignificantur, ſenſit. propius eſt tamen, vt hoc eum ſenſiſſe exiſtimem: deducto ære alieno potero. poteſt etiam illa accipi ſignificatio, cum ſalua dignitate mea potero. quæ interpretatio ea magis accipienda eſt, ſi ita promiſſum eſt, CVM COMMODVM ERIT. hoc eſt cum ſine incommodo meo potero.

CXXVI. IDEM libro ſexto Epiſtularum

SI cum fundum tibi darem, legem ita dixi, VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE ESSET, & adieci, ius fundi deterius factum non eſſe per dominum: præſtabitur. amplius eo præſtabitur nihil: etiam ſi prior pars, qua ſcriptū eſt, VTI OPTIMVS MAXIMVSQVE SIT, liberum eſſe ſignificat. eóque ſi poſterior pars adiecta non eſſet, liberū præſtare deberem.

tamen inferiore parte satis me liberatum puto, quod ad iura attinet, ne quid aliud præstare debeam, quàm ius fundi per dominum deterius factum nõ esse.

CXXVII. CALLISTRATVS libro quarto de Cognitionibus

VEstis appellatione tã virilis, quàm muliebris, & scænica, etiam si tragica aut citharœdica sit, continetur.

CXXVIII. VLPIANVS libro primo ad legem Iuliam & Papiam

SPadonum generalis appellatio est: quo nomine tam hi qui natura spadones sunt, item thlibiæ, thlasiæ: sed & si quod aliud genus spadonum est, continentur.

CXXIX. PAVLVS libro primo ad legem Iuliam & Papiam

QVi mortui nascuntur, neque nati neque procreati videntur: quia nunquam liberi appellari potuerunt.

CXXX. VLPIANVS libro secundo ad legem Iuliam & Papiam

LEge obuenire hereditatem nõ impropriè quis dixerit & eam quæ ex

ex testamento defertur: quia lege duo-decim Tabularum testamentariæ hereditates confirmantur.

CXXXI. IDEM libro tertio ad legem Iuliam & Papiam

ALiud fraus est, aliud pœna. fraus enim sine pœna esse potest, pœna sine fraude esse non potest. pœna est noxæ vindicta, fraus & ipsa noxa dicitur, & quasi pœnæ quædam præparatio.

Inter multam autẽ & pœnam multùm interest: cum pœna generale sit nomen, omnium delictorum coërcitio: multa specialis pecati, cuius animaduersio hodie pecuniaria est. pœna autem non tantum pecuniaria, verum capitis & existimationis irrogari solet. & multa quidem ex arbitrio eius venit, qui multam dicit, pœna non irrogatur, nisi quæ quaque lege, vel quo alio iure specialiter huic delicto imposita est. quinimo multa ibi dicitur, vbi specialis pœna non est imposita. Item multam is dicere potest, cui iudicatio * data est. magistratus solos, & præsides prouinciarum posse multam dicere, (* adiudicatio.)

mandatis

mandatis permissum est. pœnam autem vnusquisque inrogare potest, cui huius criminis siue delicti exsecutio competit.

CXXXII. PAVLVS libro tertio ad legem Iuliam & Papiam

ANniculus amittitur, qui extremo anni die moritur. & consuetudo loquēdi id ita esse declarat: ANTE DIEM DECIMVM KALENDARVM, POST DIEM DECIMVM KALENDARVM. neque vtro enim sermone vndecim dies significantur. Falsum est eam peperisse, cui mortuæ filius exsectus est.

CXXXIII. VLPIANVS libro quarto ad legem Iuliam & Papiam

SI quis sic dixerit, vt intra diem mortis eius aliquid fiat: ipse quoque dies, quo quis mortuus est, numeratur.

CXXXIIII. PAVLVS libro secundo ad legem Iuliam & Papiam

ANniculus non statim vt natus est, sed trecensimo sexagensimoquinto die dicitur incipiente planè, non exacto die: quia annum ciuiliter, non ad momenta temporum, sed ad dies numeram.

meramus.

CXXXV. VLPIANVS libro quaro ad legem Iuliam & Papiam

QVæret aliquis, ſi portentoſum, vel monſtroſum, * vel debilem mulier ediderit, vel qualem viſu, vel vagitu nouum, non humanæ figuræ, ſed alterius magis animalis, quàm hominis partum. an quia enixa eſt, prodeſſe ei debeat. & magis eſt, vt hæc quoque parentibus proſint. nec enim eſt quod eis imputetur, quę qualiter potuerunt, ſtatutis obtemperauerunt. neque id, quod fataliter acceſsit, matri damnum iniungere debet.

* *Ex leg. Romuli. Hal. l. 3. C. de poſtum. hered.*

CXXXVI. IDEM libro quinto ad legem Iuliam & Papiam

GEneri appellatione & neptis, & proneptis, tam ex filio, quàm ex filia editorum, ceterarúmque maritos contineri, manifeſtum eſt.

CXXXVII. PAVLVS libro ſecundo ad legem Iuliam & Papiam

TEr enixa videtur etiam, quæ trigeminos pepererit.

CXXXVIII

CXXXVIII. IDEM libro quarto ad legem Iuliam & Papiam

HEreditatis appellatione bonorum quoque possessio continetur.

CXXXIX. VLPIANVS libro septimo ad legem Iuliam & Papiam

AEdificia Romæ fieri etiam ea videntur, quę in continentibus Romæ ædificiis fiant. Perfecisse ædificium is videtur, qui ita consummauit, vt iam in vsu esse posit.

CXL. PAVLVS libro sexto ad legem Iuliam & Papiam

CEpisse quis intellegitur, quamuis alij adquisiit.

CXLI. VLPIANVS libro octauo ad legem Iuliam & Papiam

ETiam ea mulier, cùm moreretur, creditur filium habere, quæ exciso vtero edere posit. necnon etiam alio casu mulier potest habere filium, quem mortis tẽpore non habuit: vtputa eum, qui ab hostibus remeauit.

CXLII. PAVLVS libro sexto ad legem Iuliam & Papiam

Triplici

TRiplici modo coniunctio intelle- gitur: aut enim re per se coniun- ctio contingit, aut re & verbis, aut ver- bis tantùm. nec dubium est, quin con- iũcti sint, quos & nominum, & rei com plexus iungit: veluti TITIVS, ET MÆVIVS EX PARTE DIMIDIA HEREDES SVNTO. vel ita TITIVS MÆVIVSQVE HEREDES SVNTO. vel TITIVS CVM MÆVIO EX PARTE DIMIDIA HEREDES SVNTO. videamus autem ne etiamsi hos articulos detrahas ET, QVE, CVM, in- terdum tamen coniunctos accipi opor- teat. veluti LVCIVS TITIVS, PVBLIVS MÆVIVS EX PARTE DIMIDIA HEREDES SVNTO. vel ita, PVBLIVS MÆVIVS, LVCIVS TITIVS HEREDES SVNTO. SEMPRONIVS EX PARTE DIMIDIA HERES ESTO. vt Titius & Mæuius ve- niant in partem dimidiam, & re & ver- bis coniuncti videãtur. LVCIVS TITIVS EX PARTE DIMIDIA HERES ESTO. SEIVS EX PARTE, QVA LVCIVM TITIVM HEREDEM INSTITVI, HERES ESTO. SEMPRONIVS EX PARTE DIMIDIA HERES ESTO. Iulianus dubita- ri posse, tres semisses facti sint, an Titius in eundem semissem cum Gaio Seio in-

stitutus

stitutus sit. sed eo quòd Sempronius quoque ex parte dimidia scriptus est, verisimilius esse, in eundẽ semissem duos coactos, & cõiunctim heredes scriptos esse.

CXLIII. VLPIANVS libro nono ad legem Iuliam & Papiam

ID apud se quis habere videtur, de quo habet actionem. habetur enim, quod peti potest.

CXLIIII. PAVLVS libro decimo ad legem Iuliam & Papiam

In vulg. incip. Massurius. Libro memorialium Massurius * scribit, pellicem apud antiquos eam habitam, quæ cùm vxor non esset, cum aliquo tamen viuebat: quam nunc vero nomine amicam, paulò honestiore concubinam appellari. Granius Flaccus in libro de iure Papiriano scribit, pellicẽ * nunc vulgò vocari, quæ cùm eo, cui vxor sit, corpus misceat. quosdam eam, quæ vxoris loco sine nuptiis in domo sit, quam παλλακὴν Græci vocant.

* *Gellius li. 4. c. 3.*

CXLV. VLPIANVS libro decimo ad legem Iuliam & Papiam

Virilis.

VIrilis appellatione interdum etiam totam hereditatem contineri dicendum est.

CXLVI. TERENTIVS CLEMENS libro secundo ad legem Iuliam & Papiam

SOceri, socrus appellatione auum quoque & auiam vxoris vel mariti contineri respondetur.

CXLVII. IDEM libro tertio ad legem Iuliam & Papiam

QVi in continentibus vrbis nati sunt, Romæ nati intellegantur.

CXLVIII. GAIVS libro octauo ad legem Iuliam & Papiam

NOn est sine liberis, cui vel vnus filius, vnáue filia est. hæc enim enuntiatio HABET LIBEROS, NON HABET LIBEROS semper pluratiuo numero profertur: sicut & pugillares, & codicilli.

CXLIX. IDEM libro decimo ad legem Iuliam & Papiam

NAm quem sine liberis esse, dicere non possumus, hunc necesse est dicamus liberos habere.

CL. IDEM libro nono ad legem Iuliam & Papiam

SI ita à te stipulatus fuero, QVANTO MINVS A TITIO CONSECVTVS FVERO, TANTVM DARE SPONDES? non solet dubitari, quin si nihil à Titio fuero consecutus, totum debeas quod Titius debuerit.

CLI. TERENTIVS CLEMENS libro quinto ad legem Iuliam & Papiam

DElata hereditas intellegitur, quã quis possit adeundo consequi.

CLII. GAIVS libro decimo ad legem Iuliam & Papiam

HOminis appellatione tam feminam, quàm masculum contineri, non dubitatur.

CLIII. TERENTIVS CLEMENS libro vndecimo ad legem Iuliam & Papiam

INtellegẽdus est mortis tempore fuisse, qui in vtero relictus est.

CLIIII. MACER libro primo ad legem vicensimam

MIlle passus non à miliario vrbis, sed à continentibus ædificiis numerandi sunt.

CLV. LICINNIVS RVFINVS libro septimo Regularum

PRoximi appellatione etiam ille continetur, qui solus est.

CLVI. IDEM libro decimo Regularum

MAiore parte anni possedisse quis intellegitur, etiam si duobus mensibus possederit: si modo aduersarius eius aut paucioribus diebus aut nullis* possederit.

* nullius.

CLVII. ÆLIVS GALLVS libro primo de verborum, quæ ad ius pertinent significatione

PAries est, siue murus siue maceria est. Item via est, siue semita, siue iter est

CLVIII. CELSVS libro vicensimo quinto Digestorum

IN vsu iuris frequenter vti nos Cascellius ait singulari appellatione, cùm plura generis eiusdem significare vellemus: nam multum hominem venisse Romam, & piscem vilem esse dicimus. Item in stipulando satis habemus de herede cauere, SI EA RES SECVNDVM ME HEREDEMVE MEVM IVDICATA ERIT. & rursus, QVOD OB EAM REM

TE HEREDEMVE TVVM. nempe æquè ſi plures heredes ſint, continentur ſti-pulatione.

CLIX. VLPIANVS libro primo ad Sabinum

ETiam aureos nummos æs dici-mus.

CLX. IDEM libro ſecundo ad Sa-binum

CEterorum & reliquorum appella-tione etiam omnes continentur, vt Marcellus dixit circa eum, cui optio ſer-ui legata eſt, ceteri Sempronio. nam tentat, ſi non optet, omnes ad Sempro-nium pertinere.

CLXI. IDEM libro ſeptimo ad Sa-binum

NOn eſt pupillus, qui in vtero eſt.

CLXII. PONPONIVS libro ſecundo ad Sabinum

IN vulgari ſubſtitutione, qua ei, qui ſupremus morietur, heres ſubſtitui-tur, rectè ſubſtitutus etiam vnico intel-legitur: exemplo duodecim Tabula-rum, ex quibus proximus adgnatus &, ſolu-

1 solus habetur. Si quis ita in testamen
to scripserit, SI QVID FILIO MEO AC-
CIDERIT, DAMAS SERVVS MEVS LI-
BER ESTO: mortuo filio Damas liber
erit. licet enim accidant & viuis, sed vul-
gi sermone etiam mors significatur.

CLXIII. PAVLVS libro secundo ad Sabinum

ILla verba, OPTIMVS MAXIMVSQVE,
vel in eum cadere possunt, qui solus
est. sic & circa edictum prætoris supræ
1 mæ tabulæ habentur & solæ. Pueri
appellatione etiam puella significatur.
nam & feminas puerperas appellant
recentes ex partu, & Græcè παιδίον com-
muniter appellatur.

CLXIIII. VLPIANVS libro quintodecimo ad Sabinum

NOmen filiarum & in postumam
cadere, quæstionis non est. quam-
uis postumæ non cadere in eã, quæ iam
1 in rebus humanis sit, certum sit. Par-
titionis * nomen nõ semper dimidium
significat: sed prout est adiectum. potest
enim iuberi aliquis & maximam par-
tiri: posse & vicensimam, & tertiam, &

* portionis.

prout libuerit. ſed ſi non fuerit portio adiecta, dimidia pars debetur. Habere, ſicut peruenire, cum effectu accipiendum eſt. 2

CLXV. PONPONIVS libro quinto ad Sabinum

VEniſſe ad heredem nihil intellegitur, niſi deducto ære alieno.

CLXVI. IDEM libro ſexto ad Sabinum

VRbana familia, & ruſtica non loco, ſed genere diſtinguitur. poteſt enim aliquis diſpenſator non eſſe ſeruorum vrbanorum numero: veluti is, qui ruſticarum rerum rationes diſpenſet, ibique habitet, non multum abeſtà vilico. inſularius autem vrbanorum numero eſt. videndum tamen eſt, ipſe dominus, quorum loco quemque habuerit: quod ex numero familiæ, & vicariis appparebit. Pernoctare extra vrbem intellegendus eſt, qui nulla parte noctis in vrbe eſt. PER enim totam noctem ſignificat. 1

CLXVII. VLPIANVS libro viceſimo quinto ad Sabinum

Carbonum

CArbonum appellatione materiam non contineri. sed an lignorum? & fortassis quis dicet, nec lignorum: non enim lignorum gratia habuit. Sed & titiones, & alia ligna cocta, ne fumum faciant, vtrùm ligno, an carboni, an suo generi adnumerabimus? & magis est, vt proprium genus habeatur. sulpurata quoque de ligno æquè eandem habebunt definitionem. ad faces quoque parata non erunt lignorum appellatione compræhensa, nisi hæc fuit voluntas. idem & de nucleis oliuarum, sed & de balanis est, vel si qui alij nuclei. de pinu autem integri strobili ligni appellatione continebuntur.

CLXVIII. PAVLVS libro quarto ad Sabinum

PAli & perticæ in numerum materiæ redigendi sunt: & ideo lignorum appellatione non continentur.

CLXIX. IDEM libro quinto ad Sabinum

NOn tantùm in traditionibus, sed & in emptionibus, & stipulationibus, & testamentis adiectio hæc VTI

OPTIMVS MAXIMVSQVE EST, hoc significat; vt liberum prętetur prędium, non vt etiam seruitutes ei debeantur.

CLXX. VLPIANVS libro trigensimo tertio ad Sabinum

HEredis appellatione omnes significari successores credendum est, etsi verbis non sint expressi.

CLXXI. POMPONIVS libro sextodecimo ad Sabinum

PEruenisse ad te rectè dicitur, quod per te ad alium peruenerit. vt in hereditate à liberto per patronum filiumfamiliàs patri eius adoptiuo adquisita responsum est.

CLXXII. VLPIANVS libro trigensimo octauo ad Sabinum.

LIberti appellatione etiam libertam contineri placuit.

CLXXIII. IDEM libro trigensimo nono ad Sabinum

COllegarum appellatione hi continentur, qui sunt eiusdem potestatis. Qui extra continentia vrbis est abest. ceterum vsque ad continentia, non

non abeſſe videbitur.

CLXXIIII. IDEM libro quadrageníimo ſecundo ad Sabinum

ALiud eſt promittere furem non eſſe, aliud furto noxáque ſolutum. qui enim dicit furem non eſſe, de hominis propoſito loquitur. qui furtis, noxáqꝫ ſolutum, nemini eſſe furti obligatum promittit.

CLXXV. POMPONIVS libro vicenſimo ſecundo ad Sabinum

FAciendi, verbo, reddendi etiam cauſa continetur.

CLXXVI. VLPIANVS libro quadragenſimo quinto ad Sabinum

SOlutionis, verbo, ſatisfactionem quoque omnem accipiendam placet. ſoluere dicimus eum qui fecit quod facere promiſit.

CLXXVII. IDEM libro quadragenſimo ſeptimo ad Sabinum

NAtura cauillationis, quam Græci σωρίτην * appellauerunt, hæc eſt, vt ab euidenter veris per breuiſsimas mutationes diſputatio ad ea, quæ euidẽter

Alcia. hîc & lib. 2. præter. l. git. σόφισμα.

δ 5 falſa

falsa sunt, perducatur.

CLXXVIII. IDEM libro quadragesimo nono ad Sabinum

PEcunię verbum, non solùm nume-
ratam pecuniam complectitur: ve-
rùm omnem omnino pecuniã, hoc est,
omnia corpora. nam corpora quoque
pecuniæ appellatione contineri, nemo
est, qui ambiget. Hereditas iuris no- 1
mẽ est, quod & accessionẽ, & decessio-
nem in se recipit. hereditas autem vel
maximè fructibus augetur. Actionis, 2
verbum, & speciale, est, & generale: nã
omnis actio dicitur, siue in personam,
siue in rem sit petitio. sed plerumque a-
ctiones personales solemus dicere. peti-
tionis autem verbo, in rem actionis si-
gnificari videntur. persecutionis ver-
bo, extraordinarias persecutiones puto
contineri: vtputa fideicommissorum, &
si quæ aliæ sunt, quæ non habent iuris
ordinarij exsecutionem. Hoc ver- 3
bum, DEBVIT, omnem omnino actio-
nem compræhendere intellegitur, siue
ciuilis, siue honoraria, siue fideicommis-
si fuit persecutio.

CLXXIX.

CLXXIX. IDEM libro quinquagensimo primo ad Sabinum

INter hæc verba, QVANTI EA RES ERIT, vel QVANTI EAM REM ESSE PARET, nihil interest: in vtraque enim clausula placet veram rei æstimationẽ fieri.

CLXXX. POMPONIVS libro trigensimo ad Sabinum

TVgurij appellatione omne ædificium, quod rusticæ magis custodię conuenit, quàm vrbanis ædibus, significatur. O filius ait tugurium à tecto tanquam tegularium, esse dictum, vt toga, quòd ea tegamur.

CLXXXI. IDEM libro trigensimo quinto ad Sabinum

VErbum illud PERTINERE, latissimè patet. nã & eis rebus petendis aptum est, quæ dominij nostri sint: & eis, quas iure aliquo possideam⁹, quamuis non sint nostri dominij. pertinere ad nos etiam ea dicimus, quæ in nulla eorum causa sint, sed esse possint.

CXXXII. VLPIANVS libro vicensimo septimo ad Edictum

Paterfam

PAterfamilias liber peculiũ non poteſt habere, quemadmodum nec ſeruus bona.

CLXXXIII. IDEM libro vicenſimo octauo ad Edictum.

TAbernæ appellatio declarat omne vtile ad habitandum ædificiũ, non ex eo, quòd tabulis cluditur.

CLXXXIIII. PAVLVS libro trigenſimo ad Edictum

INde tabernacula, & contubernales dicti ſunt.

CLXXXV. VLPIANVS libro vicenſimo octauo ad Edictum

INſtructam autem tabernam ſic accipiemus, quæ & rebus & hominibus ad negotiationem paratis conſtat.

CLXXXVI. IDEM libro trigenſimo ad Edictum

COmmendare nihil aliud eſt, quàm deponere.

CLXXXVII. IDEM libro trigenſimo ſecundo ad Edictum

VErbum, EXACTÆ PECVNIÆ, non ſolùm ad ſolutionem referendum

eſt

est:verùm etiam ad delegationem.

CXXXVIII. PAVLVS libro trigensimo tertio ad Edictum

Habere duobus modis dicitur: altero, iure dominij: altero, optinere sine interpellatione, id, quod quis emerit.
1 Cautum intellegitur, siue personis siue rebus cautum sit.

CLXXXIX. IDEM libro trigensimo quarto ad Edictum

FAcere oportere & hânc significationem habet, vt abstineat quis ab eo facto quod contra conuentionem fieret, & curaret ne fiat.

CXC. VLPIANVS libro trigensimo quarto ad Edictum

PRouinciales eos accipere debemus, qui in prouincia domicilium habent: non eos, qui ex prouincia oriundi sunt.

CXCI. PAVLVS libro trigensimo quinto ad Edictum

INter diuortium & repudium hoc interest, quòd repudiari etiam futurum matrimonium potest; non rectè autem

sponsa

sponsa diuortisse dicitur. quod diuortium ex eo dictum est, quòd in diuersas partes eunt, qui discedunt.

CXCII. VLPIANVS libro trigensimo septimo ad Edictum

HAec adiectio, PLVRISVE, non infinitam pecuniã cõtinet, sed modicam: vt taxatio hæc SOLIDOS DECEM PLVRISVE ad minutulam summam referatur.

CXCIII. IDEM libro trigensimo octauo ad Edictum

HAec verba, QVANTI EAM REM PARET ESSE, non ad quod interest; sed ad rei æstimationem referuntur.

CXCIIII. VLPIANVS libro quadragensimo tertio ad Edictum

INter donum & munus hoc interest, quod inter genus & speciem. nam genus esse donum Labeo à donando dictum, munus speciem. nam munus esse donum cum causa, vtputa natalicium, nuptalicium.

CXCV. IDEM libro quadragensimo sexto ad Edictum

Pronunt

PRonuntiatio ſermonis in ſexu maſculino ad vtrumque ſexum ple-
1 rumque porrigitur. FAMILIÆ appellatio qualiter accipiatur, videamus. & quidem variè accepta eſt; nam & in res & in perſonas diducitur. in res, vtputa in lege duodecim Tabularũ * his verbis, ADGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO. ad perſonas autem refertur familiæ ſignificatio ita, cum de patrono & liberto loquitur lex: EX EA FAMILIA, inquit, IN EAM FAMILIAM. & hic de ſingularibus perſonis legem loqui conſtat. Familiæ appellatio refertur & ad corporis cuiuſdam ſignificationem, quod aut iure proprio ipſorũ, aut communi vniuerſæ cognationis continetur. Iure proprio familiam dicimus, plures perſonas quæ ſunt ſub vnius poteſtate, aut natura, aut iure ſubiectæ. vtputa patremfamilias, matremfamilias, filiumfamilias, filiãfamilias, quique deinceps vicem eorum ſequuntur, vtputa nepotes, & neptes, & deinceps. pater autem familias appellatur, qui in domo dominium habet. rectéque hoc nomine

* vide vet. Juriſp. Prat. lib. 4.

mine appellatur, quamuis filium nō ha-
beat. nō enim solam personam eius, sed
& ius demonstramus. deniq; & pupil-
lum patrēfamilias appellamus: & cum
paterfamilias moritur, quotquot capita
ei subiecta fuerint, singulas familias in-
cipiunt habere. singuli enim patrumfa-
miliarum nomen subeunt. idémque e-
ueniet & in eo qui emācipatus est: nam
& hic sui iuris effectus propriam fami-
liam habet. Communi iure familiam di-
cimus omnium adgnatorum. nam etsi,
patrefamilias mortuo, singuli singulas
familias habent: tamen omnes qui sub
vnius potestate fuerunt, rectè eiusdem
familiæ appellabuntur, qui ex eadem
domo & gente proditi sunt. Seruitu-
tium* quoque solemus appellare fami-
lias, vt in edicto prætoris ostendimus
sub titulo de furtis, vbi prætor loquitu
de familia publicanorum. sed ibi no
omnes serui, sed corpus quoddam se
uorum demonstratur huius rei cau
paratum, hoc est vectigalis causa. al
autem parte edicti omnes serui con
nentur, vt de hominibus coactis, &
bonoru

* Ser-
uientiũ.

bonorum raptorum. item redhibitoria, si deterior res reddatur emptoris opera, aut familiæ eius. & interdicto vnde vi familię appellatio omnes seruos comprehendit. sed & filij continentur. Item appellatur familia plurium personarum quæ ab eiusdem vltimi genitoris sanguine proficiscuntur. sicuti dicimus familiam Iuliam, quasi à fonte quodam memoriæ. mulier autem familiæ suæ & caput & finis est.

CXCVI. GAIVS libro sextodecimo ad Edictum prouinciale

FAmiliæ appellatione & ipse princeps familiæ continetur. Feminarum liberos in familia earum non esse, palàm est: quia qui nascuntur, patris, non matris familiam sequuntur.

CXCVII. VLPIANVS libro quinquagensimo ad Edictum

INdicasse est detulisse, arguisse, accusasse, & conuicisse.

CXCVIII. IDEM libro secundo de omnibus tribunalibus

VRbana prædia omnia ædificia ac-

cipimus

cipimus, non solùm ea quæ sunt in oppidis, sed & si fortè stabula sunt, vel alia meritoria in villis, & in vicis, vel si prætoria voluptati tantùm deseruiẽtia. quia vrbanum prædium non locus facit, sed materia. Proinde hortus quoque si qui sunt in ædificiis constituti, dicendum sit vrbanorum appellatione contineri. plane si plurimum horti in reditu sunt, vinearij fortè, vel etiã olitorij, magis hæc non sunt vrbana.

CXCIX. IDEM libro octauo de omnibus tribunalibus

ABsentem accipere debemus eum, qui nõ est eo loci, in quo loco petitur. nõ enim trans mare absentem desideramus. & si fortè extra continẽtia vrbis sit, abest. ceterùm vsque ad continentia, non abesse videbitur, si non latitet. Abesse non videtur, qui ab hostibus captus est: sed qui à latronibus detinetur.

CC. IVLIANVS libro secundo Digestorum

HÆc stipulatio NOXIS SOLVTVM PRAESTA

PRÆSTARI? non existimatur ad eas noxas pertinere, quæ publicam exercitionem, & coërcitionem capitalem habēt.

CCI. IDEM libro octagensimo primo Digestorum

IVsta interpretatione recipiendum est, vt appellatione filij, sicuti filiamfamilias contineri sæpe respōdebimus, ita & nepos videatur compræhendi: & patris nomine auus quoque demonstrari intellegatur.

CCII. ALFENVS VARVS libro secundo Digestorum

CVm in testamento scriptum esset, vt heres in funere, aut in monumento dumtaxat aureos centum consumeret: non licet minus consumere. si amplius vellet, licet: neque ob eam rem contra testamentum facere videtur.

CCIII. IDEM libro septimo Digestorum

IN lege censoria portus Siciliæ ita scriptum erat, SERVOS QVOS DOMO QVIS DVCET SVO VSV, PRO HIS POR-

TORIVM NE DATO. quærebatur, si quis à Sicilia seruos Romam mitteret fundi instruendi causa: vtrum pro his hominis portorium dare deberet, nécne. respondit duas esse in hac scriptura quæstiones: primam, quid esset DOMVM ducere: alteram, quid esset SVO VSV ducere. Igitur quæri soleret, vtrũ vbi quisq; habitaret, siue in prouincia, siue in Italia, an dũtaxat in sua cuiusq; patria domus esse rectè dicetur. sed de ea re constitutum esse, eam domum vnicuiq; nostrum debere existimari, vbi quisque sedes & tabulas haberet, suarúmque rerum constitutionem fecisset. Quid autem esset VSV SVO, magnam habuisse dubitationem. & magis placet, quod victus cui causa paratum est, tantùm contineri. Itémque de seruis eadem ratione quæri, qui eorum vsus sui causa parati essent: vtrum dispensatores, insularij, vilici atrienses, textores, operarij quoque rustici, qui agrorum colendorum causa haberentur, ex quibus agris paterfamilias fructus caperet, quibus se toleraret: omnes denique seruos,

quos quisque emisset vt ipse haberet, atque eis ad aliquam rem vteretur, neque ideo emisset, vt venderet. Et sibi videri eos demum vsus sui causa patremfamiliàs habere, qui ad eius corpus tuendum, atque ipsius cultum praepositi, destinatique essent. quo in genere iūctores *, cubicularij, coci, ministratores, atque alij qui ad eiusmodi vsum parati essent, numerarentur.

* vectores, victores.

CCIIII. PAVLVS libro secundo epitomarum Alfeni

PVeri appellatio tres significationes habet: vnam, cùm omnes seruos pueros appellaremus: alteram, cum puerum contrario nomine puellae diceremus: tertiam, cum aetatem puerilem demonstraremus.

CCV. IDEM libro quarto Epitomarum Alfeni

QVi fundum vendidit, pomum recepit. nuces, & ficos, & vuas dumtaxat duracinas, & purpureas, & quae eius generis essent, quas non vini causa haberemus, quas Graeci τρώξιμους appellarent, recepta videri.

CCVI. IVLIANVS libro sexto ex Minicio

VInaria vasa propriè vasa torcularia esse placet. dolia autem & serias tandiu in ea causa esse, quamdiu vinum haberent. cum sine vino esse desinerent, in eo numero nō esse: quoniā ad alium vsum trāsferri possent. veluti si frumentum in his addatur. eandē causam amphorarum esse: vt cum vinum habeant, tum in vasis vinariis: cum inanes sint, tum extra numerum vinariorum sint: quia aliud in his addi possit.

CCVII. AFRICANVS libro tertio Quæstionum

MErcis appellatione homines non contineri Mela ait. & ob eam rem mangones non mercatores, sed venaliciarios appellari ait, & rectè.

CCVIII. IDEM libro quarto Quæstionum

BOnorum appellatio, sicut hereditatis, vniuersitatem quandam ac ius successionis, & non singulas res demonstrat.

monstrat.

CCIX. FLORENTINVS libro decimo Institutionum

Coram Titio aliquid facere iussus non videtur præsente eo fecisse, nisi is intellegat. itaque si furiosus, aut infans sit, aut dormiat, non videtur coram eo fecisse. Scire autem, non etiam velle is debet; nam & inuito eo rectè fit quod iussum est.

CCX. MARCIANVS libro septimo Institutionum

IS qui natus est ex mancipiis vrbanis, & missus est in villam nutriendus, in vrbanis seruis constituetur.

CCXI. FLORENTINVS libro octauo Institutionum

FVndi appellatione omne ædificium & omnis ager continetur. sed in vsu vrbana ædificia, ædes; rustica, villæ dicuntur. Locus verò sine ædificio, in vrbe area; rure autem ager appellatur. idémque ager cum ædificio, fundus dicitur.

CCXII. VLPIANVS libro primo de Adulteriis

PRæuaricatores eos appellamus, qui causam aduersariis suis donant, & ex parte actoris in partem rei conce-dunt. à varicando enim præuaricatores dicti sunt.

CCXIII. IDEM libro primo Regularum

CEDERE diem significat incipere deberi pecuniam. VENIRE diem significat cum diem venisse, quo pecunia peti posit. Vbi pure quis stipulatus fuerit, & cesit, & venit dies. vbi in diem, cessit dies, sed nondum venit. vbi sub conditione, neque cesit neque venit dies, pendente adhuc conditione.

*Homer. Odyſ. 21.

1 Aes alienum * est, quod nos aliis debemus. æs suum est, quod alij nobis debent. 2 Lata culpa est nimia neglegentia, id est, non intellegere quod omnes intellegunt.

CCXIIII. MARCIANVS libro primo Publicorum iudiciorum

MVnus propriè est, quod necessariè obimus, lege, more, imperiove eius

eius qui iubēdi habet potestatem. Dona autem propriè sunt, quæ nulla necessitate iuris, officij, sed sponte præstantur. quæ si non præstentur, nulla repræhensio est. & si præstentur, plerumque laus inest. sed in summa in hoc ventum est, vt non quodcumque munus, id & donum accipiatur. at quod donum fuerit, id munus rectè dicatur.

CCXV. PAVLVS libro singulari ad legem Fusiam Caniniam

POtestatis verbo plura significantur. in persona magistratuum, imperium. in persona liberorum, patria potestas. in persona serui, dominium. at cùm agimus de noxæ deditione cum eo qui seruum non defendit, præsentis corporis copiam, facultatémque significamus. In lege Atinia * in potestatē domini rem furtiuam venisse videri, & si eius vindicandæ potestatem habuerit, Sabinus & Cassius aiunt.

* *Cicero 3. in verrem* Gell. li. 17. c. 7.

CCXVI. VLPIANVS libro primo ad legem Aeliam Sentiam

VErum est eum qui in carcere clusus est, non videri neque vinctum

neque in vinculis esse, nisi corpori eius vincula sint adhibita.

CCXVII. IAVOLENVS libro primo ex posterioribus Labeonis

INter illam condicionem, CVM FARI POTVERIT, & POSTQVAM FARI POTVERIT, multùm interest. nam posteriorem scripturam vberiorem esse constat: at CVM FARI POTVERIT, arctiorem, & id tantummodò tempus significari, quo primùm fari possit. Item ita data cōdicione, ILLVD FACITO DIEBVS, si nihil præterea fuisset adiectum: in biduo condicionem impleri oportet.

CCXVIII. PAPINIANVS libro vicensimo septimo Quæstionum

VErbum FACERE omnem omnino faciēdi causam complectitur: dandi, soluendi, numerandi, iudicandi, ambulandi.

CCXIX. IDEM libro secundo Responsorum

IN conuentionibus contrahentium voluntatem potius quàm verba spectari placui

placuit. Cum igitur ea lege fundum vectigalem municipes locauerint, vt ad heredem eius qui suscepit, pertineret: ius heredum ad legatarium quoque transferri potuit.

CCXX. CALLISTRATVS libro secundo Quæstionum

Liberorum appellatione nepotes, & pronepotes, ceteri-que qui ex his descendunt, continentur. hos enim omnes suorum appellatione lex duodecim tabularum comprænhendit. totiens enim leges necessarium ducunt cognationem singulorum nominibus vti, veluti FILII, NEPOTES, PRONEPOTES, ceterorúmve qui ex his descendunt: quotiẽs nõ omnibus qui post eos sunt, præstitum voluerint: sed solis his succurrent, quos nominatim enumerent. At vbi non personis certis, non quibusdam gradibus præstatur, sed omnibus qui ex eodem genere orti sunt: liberorum appellatione comprænhenduntur. Sed & Papirius Fronto libro tertio responsorum ait, prædio cum vilico & contubernali eius & filiis legato, nepotes

quoque

quoque ex filiis contineri: nisi voluntas testatoris aliter habeat. filij enim appellatione sæpe & nepotes accipi, multifariam placere. Diuus quoque Marcus rescripsit, non videri sine liberis defunctum, qui nepotem suum heredem reliquit. Præter hæc omnia natura nos quoque docet parentes pios, qui liberorum procreandorum animo & voto vxores ducunt: filiorum appellatione omnes qui ex nobis descendunt, contineri. nec enim dulciore nomine possumus nepotes nostros, quàm filij, appellare. etenim idcirco filios filiásve concepimus, atque edimus, vt ex prole eorum earúmve diuturnitatis nobis memoriam in æuum relinquamus.

CCXXI. PAVLVS libro decimo Responsorum

PAulus respondit, falsum tutorem eum verè dici, qui tutor non est, siue habenti tutor datus est, siue non. sicut falsum testamentum, quod testamentum non est. & modius iniquus, qui modius non est.

CCXXII.

CCXXII. HERMOGENIANVS libro secundo Iuris epitomarum

PEcuniæ nomine non solùm numerata pecunia: sed omnes res tam soli quàm mobiles, & tam corpora quàm iura continentur.

CCXXIII. PAVLVS libro secundo Sententiarum

LAtæ culpæ finis est, non intellegere id quod omnes intellegunt.

Amicos appellare debemus, non leui notitia coniunctos: sed quibus fuerint iura cum patrefamilias, honestis familiaritatis quæsita rationibus.

CCXXIIII. VENVLEIVS libro septimo Stipulationum

VInculorum appellatione vel priuata vel publica vincula significant. custodiæ verò tantùm publicam custodiam.

CCXXV. TRYPHONINVS libro primo Disputationum

FVgitiuus est, non is qui solum consilium fugiendi à domino suscepit, licet id se facturum iactauerit; sed qui ipso

ipso facto fugæ initium mente deduxe-
rit. nam & furem, adulterum, aleato-
rem, quanquam aliqua significatione
ex animi propositione cuiusque sola quis
dicere posset: vt etiam is qui nunquam
alienam rem inuito domino subtraxe-
rit, nunquam alienam matremfamilias
corruperit, si modò eius mentis sit, vt
occasione data id commissurus sit: ta-
men oportere eadem hæc crimina ad-
sumpto actu intellegi. & ideo fugitiui
quoque, & erronem non secundum
propositionem solam, sed cum aliquo
actu intellegi constat.

CCXXVI. PAVLVS libro primo Ma-
nualium

MAgna neglegentia culpa est. ma-
gna culpa dolus est.

CCXXVII. IDEM libro secundo Ma-
nualium

EX illa parte edicti TVM QVEM
HEREDEM ESSE OPORTET, here-
dis heredibus bonorum possessio non
defertur. Item in substitutione his ver-
bis QVISQVIS MIHI HERES ERIT
proximi-

proximus heres tantùm significatur. immò non tantùm proximus heres, sed etiam scriptus.

CCXXVIII. IDEM libro singulari de Cognitionibus

MVnicipes intellegendi sunt & qui in eodem municipio nati sunt.

CCXXIX. IDEM libro singulari de Tacitis fideicommissis

TRansacta finitáve intellegere debemus non solùm quibus controuersia fuit, sed etiam quæ sine controuersia sint possessa.

CCXXX. IDEM libro singulari ad Senatusconsultum Orfitianum

VT sunt iudicio terminata, transactione composita, longioris temporis silentio finita.

CCXXXI. IDEM libro singulari ad Senatusconsultum Tertyllianum

QVod dicimus eum qui nasci speratur, pro superstite esse tunc verum est, cum de ipsius iure quæritur. aliis autem non prodest nisi natus.

CCXXXII.

CCXXXII. GAIVS libro primo de verborum obligationibus

HAec enuntiatio, QVÆ SVNT [illegible] RIS AVREORVM TRIGINTA, simul & quantitatis & æstimationis significatiua est.

CCXXXIII. IDEM libro primo ad legem duodecim tabularum

SI CALVITVR * ET MORETVR, [illegible] FRVSTRETVR. inde & calumniatores appellati sunt, quia per fraudem & frustrationem alios vexarēt litibus. inde & cauillatio dicta est. Post [illegible] lendas Ianuarias die tertio pro [illegible] principis vota suscipiuntur. Telum [illegible] vulgo quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur. sed nunc omne significatur, quod mittitur manu. Ita sequitur, vt & lapis & lignum & ferrum hoc nomine contineatur. dictumque ab eo, quòd in longinquum mittitur, Græca voce figuratum, ἀπὸ τοῦ τηλοῦ. & hanc si[gnificationem] inuenire possumus & in Græco nomine: nam quod nos telum appellamus, illi βέλος appellant [illegible]

*calũnietur. al.cauilletur. Rectior est. Flor. id est, frustretur.

nomine vulgo quidem id significatur, quod ab arcu mittitur: sed non minus omne significatur, quod (cum) mittitur manu, ἀπὸ τοῦ βάλλεσθαι. admonet nos ξενοφῶν, nam ita scribit: καὶ τὰ βέλη ὁμόσε ἐφέρετο * *lib. 5.*
λογχαὶ, τοξεύματα, σφενδόναι: πλεῖστοι δὲ καὶ λίθοι. *Expedit.*
& id quod ab arcu mittitur, apud Græcos quidem proprio nomine τόξευμα vocatur: apud nos autem communi nomine telum appellatur. *Cyri.*

CCXXXIIII. IDEM libro secundo ad legem duodecim tabularum

QVos nos hostes appellamus, eos veteres perduelles appellabant, per eam adiectionem indicantes cum
1 quibus bellum esset. Locuples est, qui satis idoneè habet pro magnitudine rei, quam actor restituendam esse
2 petit. Verbum viuere quidam putant ad cibum pertinere. sed O filius ad Atticum ait, his verbis & vestimenta & stramenta contineri. sine his enim viuere neminem posse.

CCXXXV. IDEM libro tertio ad legem duodecim tabularum

FErri propriè dicimus, quæ quis suo corpore baiulat: portari ea quę quis iumento secum ducit. agi ea quæ animalia sunt. Fabros tignarios dicimus non eos dumtaxat qui tigna dolarent: sed omnes qui ædificarent.

CCXXXVI. IDEM libro quarto ad legem duodecim tabularum

QVi venenum dicit, adiicere debet vtrùm malum, an bonum. nam & medicamenta venena sunt: quia eo nomine omne continetur, quod adhibitum naturam eius, cui adhibitum esset, mutat. cum id quod nos venenum appellamus, Græci φάρμακον dicunt apud illos quoque tam medicamenta, quàm quæ nocent, hoc nomine continentur. vnde adiectione alterius, nomine distinctio fit admonet nos summus apud eos poëtarum Homerus * nam sic ait,

* Odyss. 4. 3. & 10.

φάρμακα πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα, πολλὰ δὲ λυγρά.

Glandis appellatione omnis fructus continetur, vt Iauolenus ait, exemplo Græci sermonis, apud quos omnes arborum species ἀκρόδρυα appellantur.

CCXXXVII.

CCXXXVII. IDEM libro quinto ad legem duodecim tabularum

DVobus negatiuis verbis quasi permittit lex magis quàm prohibuit. idque etiam Seruius animaduertit.

CCXXXVIII. IDEM libro sexto ad legem duodecim tabularum

PLebs est ceteri ciues sine senatoribus. Detestatum est testatione denuntiatum. Pignus appellatum à pugno: quia res quæ pignori dantur, manu traduntur. vnde etiam videri potest verum esse, quidam putant, pignus propriè rei mobilis constitui.

Noxiæ appellatione omne delictum continetur.

CCXXXIX. POMPONIVS libro singulari Enchiridij

PVpillus est, qui cùm impubes est, desiit in patris potestate esse aut morte aut emancipatione. Seruorum appellatio ex eo fluxit, quòd imperatores nostri captiuos vendere, ac per hoc seruare, nec occidere solent. Incola est, qui aliqua regione domiciliũ suum

contulit. quem Græci πάροικον appellant. nec tantùm hi qui in oppido morantur, incolæ sunt: sed etiam qui alicuius oppidi finibus ita agrum habent, vt in eum se quasi in aliquam sedem recipiant. Munus publicum est officium priuati hominis, ex quo commodum ad singulos vniuersósque ciues, rémque eorum imperio magistratus extraordinarium peruenit. Aduena est, quē Græci ἄποικον appellant. Decuriones quidam dictos aiunt ex eo, quòd initio cum coloniæ deducerentur, decima pars eorum qui ducerentur, consilii publici gratia conscribi solita sit. Vrbs ab vrbo appellata est. vrbare est aratro definire. & Varus ait, vrbum appellari curuaturam aratri, quod in vrbe condenda adhiberi solet. Oppidum ab ope dicitur, quòd eius rei causa mœnia * sint constituta. Territorium est vniuersitas agrorum intra fines cuiusque ciuitatis. quod ab eo dictum quidam aiunt, quòd magistratus eius loci intra eos fines terrendi, id est summouendi ius habet. Verbum SVVM ambiguum

*Homer. Odys. II.

guum est, vtrum de toto, an de parte significat. & ideo qui iuret suum non esse, adiicere debet, neque sibi communem esse.

CCXL. PAVLVS ex libris sex libro primo Imperialium sententiarum in cognitionibus prolatarum

CVm quærebatur, an verbum SOLVTO MATRIMONIO, DOTEM REDDI, non tantùm diuortium, sed & mortem contineret, hoc est an de hoc quoque casu contrahentes sentient: & multi putabant hoc sensisse, & quibusdam aliis contrà videbatur: secundum hoc motus Imperator pronuntiauit, id actum eo pacto, vt nullo casu remaneret dos apud maritum.

CCXLI. QVINTVS MVCIVS SCÆVOLA libro singulari ὅρων

IN rutis cæsis ea sunt, quæ terra non tenentur, quæque opere structili, tectoióvue non continentur.

CCXLII. IAVOLENVS libro secundo ex Posterioribus Labeonis

MAlum nauis esse partem, artemonem autem non esse, Labeo ait:

quia pleræque naues sine malo inutiles essent. ideóque pars nauis habetur. at/ temo autem magis adiectaméto, quàm par nauis est. Inter proiectum & im/ missum hoc interesse ait Labeo, quòd proiectum esset id quod ita proueheretur, vt nusquam requiesceret: qualia meniana & suggrũda essent. immissum autem, quod ita fieret, vt aliquo loco requiesceret: veluti tigna, trabes quæ immitterentur. Plumbum quod te/ gulis poneretur, ædificij esse ait Labeo. sed id quod hypethrhi tegendi causa poneretur, contrà esse. Viduam non solùm eam quæ aliquando nupta fuisset, sed eam quoque mulierem quæ virum non habuisset, appellari ait La/ beo. quia vidua sic dicta est, quasi ve/ cors, vesanus, qui sine corde aut sanita/ te esset. similiter viduam dictam esse, si/ ne duitate. Straturam loci alicuius ex tabulis factis, quæ æstate tollerentur, & hieme ponerentur, ædium esse ait La/ beo: quoniam perpetui vsus paratæ es/ sent. neque ad rem pertinere, quòd in/ terim tollerentur.

CCLXIII.

CCXLIII. SCÆVOLA libro octauodecimo Digestorum

SCæuola respondit: semper acceptũ est, vt libertorum appellatione etiam hi contineri intellegantur, qui codem testamento vel posteriore loco manumitterentur; nisi manifestè is, à quo peterentur, contra defuncti voluntatem doceret peti.

CCXLIIII. LABEO libro quarto pithanon à Paulo epitomatorum

SI qua pœna est, multa est. si qua multa est, pœna est. Paulus: vtrumque eorum falsum est. namque harum rerum dissimilitudo ex hoc quoque apparet, quòd de pœna prouocatio non est: simul atque enim victus quis est eius maleficij, cuius pœna est statuta, statim ea debetur. At multæ prouocatio est: nec antè debetur, quàm aut non est prouocatum, aut prouocator victus est. nec aliter quàm si is dixit, cui dicere licet. Ex hoc quoque earum rerum dissimilitudo apparere poterit, quia pœnæ certæ singulorum peccato-

rum ſunt: multæ contrà. quia eius iu-dicis poteſtas eſt, quantam dicat, ni-ſi cum lege eſt conſtitutum, quantam dicat.

CCXLV. POMPONIVS libro decimo Epiſtularum

STatuæ adfixæ baſibus ſtructilibus, aut tabulæ religatæ catenis, aut er-ga parietem adfixæ, aut ſi ſimiliter co-hærent lychni, non ſunt ædium: orna-tus enim ædium cauſa parantur, non quo ędes perficiantur. Idem Labeo ait, prothyrum quod in ædibus (iterum * qui *) fieri ſolet, ædium eſt.

* inter-dum

* vide hic Baſilic.

CCXLVI. IDEM libro ſextodecimo Epiſtilarum

APud Labeonem pithanon ita ſcri-ptum eſt: exhibet, qui præſtat e-ius de quo agitur præſentiam. nam e-tiam qui ſiſtit, præſtat eius de quo agi-tur præſentiam, nec tamen cum exhi-bet. & qui mutum aut furioſum aut in-fantem exhibet, non poteſt videri eius præſtare præſentiam: nemo enim ex

eo genere præſens ſatis aptè appellari poteſt. Reſtituit non tantùm qui ſolum corpus, ſed etiam qui omnem rem, conditionémque reddita cauſa præſtet. & tota reſtitutio iuris eſt interpretatio.

*

FINIS.

GRAECA VERBA IIS CAPITIBVS INTERIECTA, LATINE REDDITA.

* *
*

Ἀποτέλεσμα. effectum
ἔργον, opus
συνάλλαγμα. contractus
νέακιν. noualem agrum
φαντάσματα. visione quodammodo prodigiosæ.
περίστρωμα. instratum
καταχρηστικῶς. abusiuè
ἡ τῶν τέκνων, &c. natorum adpellatio etiam ad nepotes extenditur
παλλακὴν. pellicem
παιδίον. puer & puella
σωρίτην. acernalem syllogismum
τρώξιμους. comestibiles
ἀπὸ τοῦ τηλοῦ. ab eo quod est longè
βέλος. telum
ἀπὸ τοῦ βάλλεσθαι. ab emittendo
ξενοφῶν. Xenophon
καὶ τὰ βέλη, &c. tela simul ferebantur, hastæ hastæ, sagittæ, fundæ plurimi etiam lapides
τόξευμα. sagitta
φάρμακον. venenum
φάρμακα, &c. Noxia permixtim, neque non bona multa venena. Venena multa quidem bona mixta multa autem noxia.
ακρόδρυα. fructus arborei, quòd è summis arboribus demantur,
πάροικον: accolam
ἄποικον. colonum, qui priores sedes deseruerit.

FINIS.

RERVM, AC VOCVM MEMORABILIVM, QVÆ IN HOC ALCIATI DE VERBORVM SIGNIFICATIONE

opere continentur Index Locupletiſsimus.

* *

*

LECTORI,

Commonefactum te intereà velim priore numero rerum ſummas, & obſeruata, altero paginam, elementulo, a, libros, vel ſi mâlis, tractatum, b, verò commentarios ſignificari. Vale.

*

Adul[illegible]

Argentar[illegible]

Conſe-

Ficta

Interdictu[illegible]

LEGVM ALIQVOT SENSVS, ET RESTITVTIO,

Ex libris Digest.

INDEX.

EX TITVLO DE VERB. SIGNIFI. DIGESTIS.

EX COD.

Mater

Oportebit

Pertinet

Poss[...]

Probationes

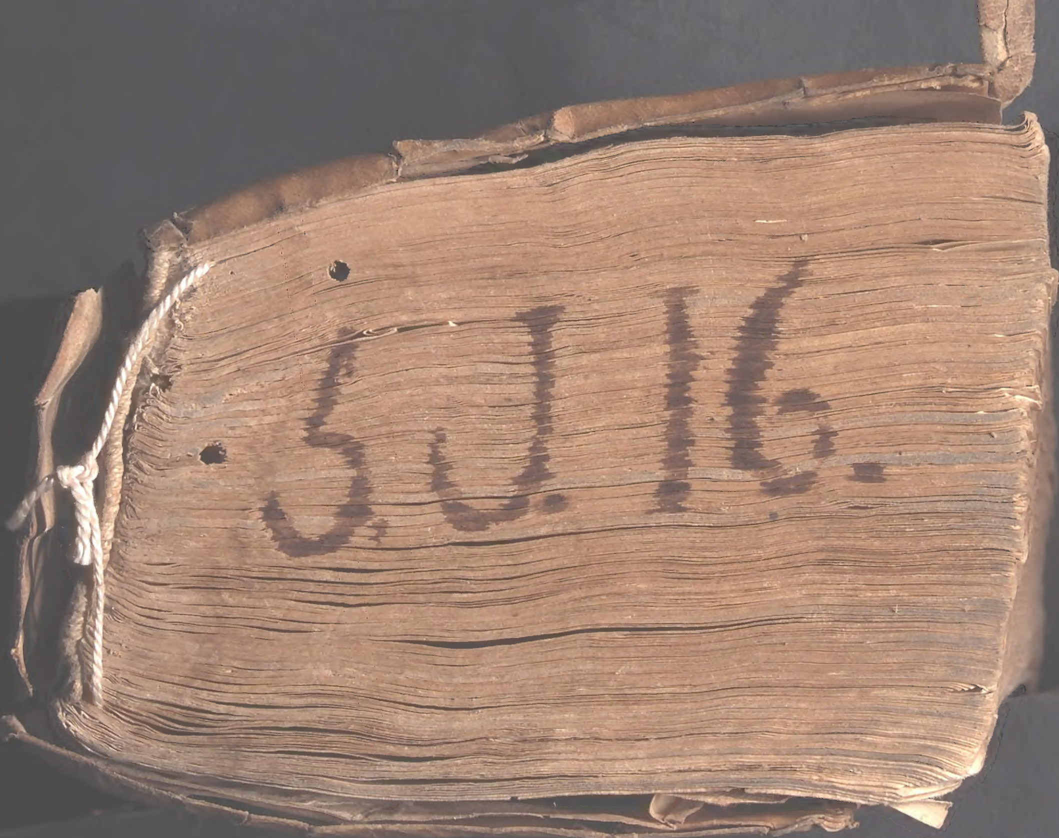
Supremi

§.§. *Aliquot sensus & restitutio.*

FINIS.

Ἡ ἀρετὴ τῶν πόνων κρίλιχή.

S. J. 16.

colorchecker CLASSIC
calibrite
mm